

[redacted]

Nordisk Tidsskrift

for

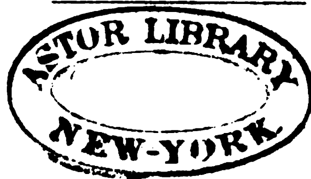
Historie, Literatur og Konst

Udgivet

af

Christian Molbech.

Fierde Bind.

Kiøbenhavn.

Paa Universitetsboghandler C. A. Reitzels Forlag.

Trykt hos Bianco Luno & Schneider.

1836.

[redacted]

Indhold.

[redacted]

Om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark.

Nogle Bemærkninger til Conferentsraad Schlegels Statsret S. 34 ff. og Recensionen over samme i Maanedsskrift for Literatur I Bind 2 Hefte. S. 137—149.

af

J. L. Larsen.

Det i sin Tid med saamegen Heftighed omtvistede Spørgsmaal, om Danmark i de ældre Tider var et Valgrige, eller et Arverige? er i de ovennævnte Skrifter atter blevet Gienstand for ny Undersøgelse af tvende kyndige Lærde. Hr. Conferentsraad Schlegel antager: „at Danmark i den heroiske Tidsalder var et med Valg blandet Arverige; dog saaledes, at den sidste Egenskab var prædominerende. Man holdt sig fast til Skioldungernes Æt, saa at endog umyndige Børn stedtes til Regieringen formedelst saadant Slægtskab; dog saaledes, at Folkets formelige Stadfæstelse ved Vaabengny paa Tinge var fornøden for at erholde Adgang til Riget. Siden Gorm den gamles Tid, og indtil Svend Estridsen, spores ikke til nogen Valgfrihed, men kun Hylding paa det i hver Provinds bestemte Sted f· des fornøden; og hvorlidet man i dette Tidsrum agtede

paa Nationens Stemme, skiønnes baade af de Dispositioner, som Svend Tveskæg og Knud den Store giorde angaaende Rigerne Engelland og Danmark, og af Arveforeningen imellem Hardeknud og Magnus den gode. Men fra Svend Estridsen kan man datere Folkets nye Valgret, hvilken sildigere under Lehnsaristokratiet forstørredes, indtil endelig Valgfriheden først ved Kalmarunionen og sildigere ved de Oldenborgske Kongers Haandfæstninger blev aldeles uindskrænket."

Den lærde og indsigtsfulde Recensent i Maanedsskriftet for Literatur er ikke blot enig i, at Danmark fra de ældste Tider af har været et med Valg blandet Arverige, saaledes at den sidste Egenskab var prædominerende, men han mener endog, „at denne Synsmaade med Føie kan anvendes paa den hele følgende Tid lige indtil Souverænitetens Indførelse." Recensenten søger derhos, (hvad der hos Schlegel mangler,) nærmere at bestemme, hvori Folkets Valgfrihed, der modificerede Arverettigheden, egentlig bestod, og mener, at den oprindeligen har været: „en formelig og offentlig Erkiendelse af en vis Persons Arveret til Thronen, i Forbindelse med at han ogsaa i Henseende til de personlige Egenskaber dertil fandtes værdig, saa at han erklæredes for retmæssig Konge;" hvilken Valgret dog altid, naar overordentlige eller usædvanlige Omstændigheder og Forholde indtraadte, t. Ex. ved Svend Estridsens Valg og under Stridighederne imellem hans Sønner, fik et friere Spillerum. Den Paastand af Schlegel, „at der i Tidsrummet fra Gorm den Gamle til Svend Estridsen ikke skulde spores noget til Folkets Valgfrihed," giendriver Recensenten fyldestgiørende som urigtig; ligesom han ogsaa godtgiør, at nysnævnte Lærde har betragtet Arveforeningen imellem Hardeknud og Magnus den Gode fra et feilagtigt Standpunct, naar han i denne søger et Exempel paa en vilkaarlig Disposition fra Kongens Si-

over Riget, noget som ligesaalidet kan bevises ved de paaberaabte Dispositioner af Svend Tveskæg og Knud den store.

Det er vistnok synderligt, at hverken Hr. Conferentsraad Schlegel eller hans Recensent har i denne Undersøgelse taget noget Hensyn til den Mening, som ikke blot Suhm, men ogsaa vor kyndige Retshistoriker Hr. Professor Kolderup-Rosenvinge i denne Sag have bekiendt sig til, og ved Beviisdata søgt at godtgjøre. Disse grundige Lærde have nemlig antaget, at Danmark egentlig var et Valgrige, saavel i den hedenske Tidsalder [1]), som længere ned i Tiden, og navnligen under Valdemarerne [2]); og det især paa Grund af Saxos Vidnesbyrd. Thi denne beretter ikke blot strax i Begyndelsen af sin Krønike p. 5., at Kongens Adkomst til Riget var Folkets Valg [3]); men afgiørende er her især hans Beretning p. 313 om, at da Valdemar I, især ved Krigshærens Hielp, havde faaet sin Søn Knud udvalgt til Konge og Efterfølger, vilde Prinds Buris ikke samtykke deri, med mindre Kongen, ligesom han nu selv søgte at gjøre det hidindtil frie Valgrige arveligt for sine Børn, ogsaa vilde tillade, at Kongehusets Beslægtede maatte nyde de dem forundte Værdigheder og Lehn som arvelige for Fremtiden [4]). Med største Ret bemærker Suhm l. c. i Anledning af dette Sted, „at vi deri have en formelig Tilstaaelse

---

1) Suhms Historie af Danmark 1 S. 109. Rosenvinges Lovhist. I S. 26 og S. 27 Not. d.

2) Suhm VII S. 206-210 og Rosenvinge l. c. S. 75. 76.

3) "*Lecturi* regem veteres affixis humo saxis insistere, *suffragiaqve* promere consveverant."

4) "Imperata se facturum spondebat, si potentiam ejus rex extendere voluisset, *et sicut ipse regnum, qvod externus electio variabat, hereditarium efficere gestiret*, ita qvoqve necessariorum suorum liberis suppares dignitates et minores potentias perpetua hereditatis lege fruendas tribueret."

af Buris, ja af Saxo selv, at Danmark var til Valdemars Tid et Valgrige, og at Valdemar nu søgte at giøre det til et Arverige; ligesom det ogsaa, uagtet Saxos kiendelige Partiskhed for Valdemar og Absalon, tydeligen fremlyser af hans hele Fortælling, at det betragtedes som noget aldeles nyt og usædvanligt, at Valdemar, ved i levende Live at lade sin Søn Knud designere til Konge, tilintetgiorde det ubundne Valg, som ellers efter Kongens Død skulde have fundet Sted"[1]). Det er saaledes vistnok ganske klart, at paa Saxos Tid var Folkets Valg saa ganske den prædominerende Betingelse for Adgang til Thronen, at der slet ikke var Tale om nogen Arverettighed for Prætendenten; thi havde det paa den Tid været en herskende Forestilling, at Riget var arveligt, vilde Saxo, som dog umuligen derom kunde have været uvidende, og som med største Omhyggelighed fremsøger Alt hvad der kunde forsvare Valdemars og Absalons Fremgangsmaade, uden al Tvivl ikke have forsømt at paaberaabe sig en saa vigtig Omstændighed, der jo vilde have givet Sagen et ganske forandret Udseende. Tvertimod indrømmer Saxo stiltiende, hvad Prinds Buris ogsaa forudsatte som notorisk, at Kongen kun besad Riget med samme Adkomst, som Lehnsmanden sit Lehn, og som bekiendt vare Lehnene hos os den Tid blot personlige, ikke arvelige[2]).

Men uagtet dette vistnok har været Sagens Stilling paa Saxos Tid, kan det dog neppe antages, at det altid har for-

---

1) Naar Svend Aagesen siger, at Knud succederede sin Fa "jure hereditario", sigtes herved ubentvivl alene til forelobige Valg i Faderens Levetid.

2) Begge de ovenfor paaberaabte Steder hos Saxo har Hr. ferentsraad Schlegel vel citeret S. 34 og S. 41; men som der ikke kom i Strid med hans Paastand om, at Danmark nu paa Valdemars Tid var et Arverige.

holdt sig saaledes. Uden Tvivl kan man, i at behandle dette Spørgsmaal, ikke nøie nok afsondre de forskiellige Tidsperioder. Jeg troer, at det ved antagelige Vidnesbyrd lader sig godtgiøre, at Danmark i de ældste Tider har været saa godt som et reent Arverige; at derpaa under de første christne Konger Folkets Valgrettighed efterhaanden fik mere og mere Overhaand, indtil den allerede paa Saxos Tid betragtedes som ganske prædominerende fremfor Arverettigheden; at der dog selv efter den Tid findes nogle Spor til denne sidste, indtil Riget under Unionen blev formeligen erklæret for et ubundet Valgrige. For at undgaae Misforstaaelse maa det derhos foreløbigen bemærkes, at Arverettigheden neppe kan siges at have været prædominerende, naar der ikke tilkom den nærmeste Slægtning en bestemt Ret til Thronfølgen, saa at Stænderne ikke kunde udelukke ham derfra, uden i alt Fald paa særegne gyldige Grunde; hvorimod det er aabenbart, at Valgrettigheden har været prædominerende, naar Stænderne de jure vilkaarligen kunde udelukke Kronprætendenten, og foreskrive ham Betingelserne for hans Antagelse; thi at man dog bestandig holdt sig til Kongestammen, og de facto altid lod Valget falde paa en Slægtning af den sidste Konge, godtgiør naturligviis, som Suhm rigtigen bemærker, ligesaalidet at Riget var arveligt, som t. Ex. den tydske Keiserkrone kunde siges at være dette, fordi den i en lang Periode stedse forblev i det østerrigske Huus.

At Kongeværdigheden i den heroiske Tidsalder har været betragtet som arvelig, derom skal især Saxo selv forsyne os med Vidnesbyrd; thi det kan ikke negtes, at det i de gamle Sagn, hvilke han har bevaret os om den hedenske Tid, er en herskende Forestilling, at Riget var arveligt, hvilket endog flere Gange siges med udtrykkelige Ord. Hvorvidt disse gamle Sagn for øvrigt have historisk Troværdighed eller ikke, bliver med Hensyn

til den Benyttelse, som vi her ville giøre af dem, et temmelig ligegyldigt Spørgsmaal; thi sikkert er det dog, at de allerede paa Saxos Tid vare bekiendte som gamle Sagn, og om man nu endog i fordums Dage havde opdigtet deres hele øvrige Indhold, kunne vi dog være sikkre paa, at man selv i Digtningen maa troligen have bevaret de gieldende Sæder og Skikke, de herskende Begreber og Forestillinger; og forsaavidt disse Bestanddele angaaer, have altsaa slige gamle Frasagn altid historisk Troværdighed. Saameget mere kunne vi udentvivl i dette Punct skienke Saxos Beretninger Tillid, som vi have seet, at han selv paa det bestemteste antog Danmark for et Valgrige; og naar nu dog den modsatte Forestillingsmaade udtaler sig i hans Fortællinger om de svundne Tider, lader dette sig udentvivl alene forklare deraf, at den, uden at han selv mærkede det, er sluppen ind i hans Krønike tilligemed det gamle Stof, hvoraf han sammensatte denne.

Saaledes beretter Saxo Libr. III. p. 42, at da Hother havde erfaret, at Danmark var blottet for Fyrster og Hiartvar dræbt; sagde han, „at han nu ved en Hændelse havde opnaaet, hvad han neppe havde haabet; thi baade havde en Anden straffet Rolf, hvilken han ellers burde have skilt ved Livet, forbi Rolfs Fader havde dræbt hans Fader[1]); og tillige havde en uformodet Lykke givet ham Adgang til at erholde Danmark; *thi dette Rige tilfaldt ham arveligen efter hans Forfædre, naar disses Slægtregistre tilbørligen bleve giennemsete.*[2]) I den Tale, som Hamlet holdt til Folket, efterat

---

1) Et mærkeligt Beviis paa Forpligtelsen til Blodhævn.

2) "Qvod vix spe complecti posset, casu sibi collatum dicebat; nam et Rolvonem, qvem qvod ab ejus patre suum interfectum meminisset, vita spoliare debuerat, aliena opera supplicium luisse, et sibi potiendæ Daniæ copiam inspe-

have dræbt Fenge, kalder han sig p. 55: „Arving af Faderens Myndighed og hans lovlige Eftermand i Regieringen" (paternæ potestatis heres et legitimus regni successor). Libr. VI begynder Saxo p. 96 med den bekiendte Fortælling om, at de Danske, efter Frodes Død, satte Riget til Priis for det bedste Æredigt over den Afdøde; men denne Udvei greb man alene „fordi der ingen Arving var til Regieringen, saa at denne ikke kunde fortsættes i den kongelige Æt."[1]) Da man derfor fik at vide, at Frodes Søn Fridlev endnu levede og vilde komme til Danmark, var det forbi med Hiarnes Lykke: „thi de Fleste meente at han, som en ringe Mand, der alene ved Lykkens Hielp, og ikke ved sin Fødselsret, havde opnaaet denne Høihed, burde stødes fra Regieringen, for at Kronens sande Arving ikke skulde udelukkes ved en uberettiget Besidder"[2]). At endog Cognater stundom have anseet sig arveberettigede til Riget, synes den Fortælling p. 156 at vise: „at Jarmeriks Søstersønner, som vare fødte og opdragne i Tydskland, stolende paa deres Herkomst, grebe til Vaaben imod Morbroderen, og paastode, at Riget tilkom dem ligesaa vel som ham"[3]); jvfr. Suhm I. 314. — Ligeledes siger Svend

rato rerum beneficio patuisse, *qvippe regnum ejus avito sibi jure competere, si rite majorum stemmata revolvantur.*"

1) "Qvum jam regnum *heredis* inopiâ claudicare nec *in regia gente continuari posse videretur*".

2) "Pleriqve enim, qvibus altior sensus exstabat, rusticæ conditionis hominem, qvanqvam ad insperatum rerum culmen *præter generis jus* solo fortunæ beneficio pervenisset, regno submovendum censebant, ne *verum honoris heredem* adulterinus possessor elideret."

3) "Interea qui ex sorore Jarmerici apud Germaniam orti educatique fuerant, *avito nomine freti*, in avunculum arma suscipiunt, *æqve sibi regnum atqve ei deberi certantes*."

[redacted]

Aagesen udtrykkeligen om mange af de gamle Konger, at dere Adkomst til Riget var Arveret; saasom om Skiold, „at ha efterlod som Rigets Arvinger Frode og Halfdan, hvilken sidst igien avlede Helge, Rigets Arving"[1]). Det samme siges o Frode hin frække, om Vermund og om Gorm Løghe[2]); og en Tale, som Uffo holdt paa en almindelig Forsamling, kalde han sig selv: „Rigets eneste og sande Arving" [3]). Endelig tal Saxo p. 180 om Harald Blaatands arvelige Herredømme ov Riget (*hereditaria* dominatio), hvilket Udtryk er saa meget mæ keligere, som Svend Aagesen Cap. III netop ogsaa kalder Hara Blaatand „Rigets Arving" [4]), efterat han noget foran end har berettet, at Kongerne paa den Tid besade Riget med Eie domsret, hvorved der dog kun kan sigtes til en kongelig Ove eiendomsret[5]).

I de islandske Beretninger forudsættes det ogsaa paa d bestemteste, at Riget paa Harald Blaatands Tid betragted som et Arverige; nemlig i Olaf Trygvasons Saga Cap. 41 48 ff. (den Kbh. Udg. 1825) og hos Snorro samme Saga Ca 8-10. Her yttres nemlig om Guldharald, der var komm hiem fra Vikingstog og var en Søn af Knud Danekast, „ han syntes meget berettiget til at være Konge over Danmark, (hann þótti vel tilkominn at vera konungr yfir Danmerku Dog giorde Guldharald ikke Paastand paa det hele Rige, m

1) Script. rer. Dan. I. p. 44 et 45.

2) l. c. p. 45 et 48.

3) "Me etenim unicum et verum regni natura produ heredem;" l. c. p. 46; jvf. samme Uffos Yttring hos Sa p. 64: "præterea nec regi filium, nec regno successor deesse."

4) "Haraldus Blatan, filius superstes, *qui et regni exstitit here*

5) "Tunc temporis universam regni tellurem reges jure don nii possidebant."

fordrede kun, i Overværelse af mange af Rigets mægtigste Mænd, „at Harald skulde afstaae ham det halve Danmark, ifølge hans Fødselsret og Herkomst," (svá sem burdir hans varo til ok ætt þar i Danaveldi). Hakon Jarls Yttring i denne Anledning til Harald Blaatand: at Guldharald vistnok vilde faae et stort Parti, hvis det kom til Kamp, og at det meget maatte fraraades Kongen at lade ham dræbe, da alle, saaledes som Sagen stod, vilde sige, at han var sagesløs dræbt—synes ikke mindre end den Maade, hvorpaa Kongen skillede sig af med Guldharald, at vise, at Sidstnævntes Fordring ingenlunde kunde betragtes som ugrundet[1]).—Imidlertid er denne Fortælling, forsaavidt den synes at forudsætte, at Guldharald var ligesaa nær berettiget til Riget som Harald Blaatand, eller endog nærmere, ikke lidet mistænkelig; thi foruden at den hidrører fra Islænderne, der ofte temmelig vilkaarligen have udsmykket og fuldstændiggiort deres Beretninger, og som i Særdeleshed let kunde troe, at det med Kronens Arvelighed forholdt sig i Danmark ligesom i Norge, saa maatte man ogsaa da antage, at Repræsentationsretten allerede havde været kiendt i Danmark i det 10de Aarhundrede, og dette er vistnok efter alle Omstændigheder ikke meget rimeligt[2]). Det Sande er formodentlig, at Guldharald har giort Paastand paa, at Kongen skulde give ham en Deel af Riget til Forlehning; noget hvorom man seer, at de kongelige Prindser ogsaa i den følgende Tid næsten bestandig laae i Strid med Kongerne.

Efterat vi altsaa i det Foregaaende have seet, at indtil Harald Blaatands Tid Arverettigheden til Thronen udentvivl var prædominerende fremfor Folkets Valgrettighed, der kun synes at være indtraadt naar ingen Arving fandtes, men at derimod

1) Jvf. Suhm III. S. 124 ff.

2) Jvf. *Normann: de jure repraesentationis* p. 19—20 og Maanedsskrift for Lit. III Bind S. 212—213.

dette allerede under Valdemar I. forholdt sig ganske omvendt, saa at Folkets Valg betragtedes nu som den egentlige Adkomst til Riget: skulle vi nu af de historiske Beretninger, som vi fra det mellemliggende Tidsrum have tilbage, søge at oplyse, hvorledes denne Forandring efterhaanden er bleven indført. Aarsagerne til samme er det ikke vanskeligt at opdage; thi om end den Stemme, som Folket havde ved Thronens Besættelse, oprindeligen ikkun har bestaaet i en saadan, som ovenfor nævnt, formelig Erkiendelse af Prætendentens Adkomst, saa er det dog vist, at denne Hylding ansaaes absolut nødvendig, førend den Vedkommende kunde antage Kongenavn og udøve nogen kongelig Rettighed; men allerede af denne Grund maatte den let kunne antage Charakteren af ét egentlig Valg, saameget mere, som Arvefølgen ikke var nøiagtig bestemt ved nogen skreven Lov, og ofte Flere paa engang giorde Paastand paa Riget, imellem hvilke Folket da skulde vælge. Men Historien lærer, at Folket i dette Tilfælde sielden spurgte saameget om, hvilken af dem der i og for sig var den nærmest berettigede, som om hvem det af andre Grunde maatte ønske, helst at erholde til Konge. Endog den meest afgiorte Berettigelse til Thronen kunde desuden saameget mindre komme i Betragtning imod Folkets Ønske og Villie, som endog selve den antagne og hyldede Konges Magt og Myndighed i de ældste Tider var de facto næsten ganske afhængig af den Understøttelse, han i sine Foretagender kunde erholde hos Folket.

Strax efter Harald Blaatands Død, da hans Søn Svend skulde antages som Konge, yttrede Folkets Valgfrihed sig allerede i en mærkelig Grad, i det, at Adskillige giorde det Forslag, at man skulde tilsidesætte Svend, og derimod tage Palnatoke til Konge[1]). Skiøndt nu dette Forslag ved Palnatokes egen

1) Suhm. Danm. Hist. III. S. 218.

virkning blev forkastet, saa viser det dog, at i det mindste
le ansaae Folket berettiget til, med Forbigaaelse af den sidste
ges nærmeste Frænde, at vælge en aldeles Fremmed til Konge.
ı Grund af den Magt og Anseelse, som Svend Tveskæg
sit lykkelige Tog til Engelland havde erhvervet sig, synes det
imod, at hans Sønner, af hvilke desuden Knud stod i Spid-
for Hæren i Engelland, og Harald allerede forestod Regie-
igen i Danmark, uden videre bleve, efter hans Død, erkiendte
hyldede som hans retmæssige Eftermænd; hvorpaa de indbyrdes
ellem sig som en Familiesag synes at have afgiort, hvorledes
vilde dele Regieringen over Danmark og England[1]. At
Danske senere, efter Ulf Jarls Tilskyndelse, vovede, medens
ud den store var fraværende, at udvælge hans Søn Hardeknud
Konge i hans Sted, kunde synes at være en mærkelig
ring af Folkets Myndighed; men dette bortfalder dog naar
bemærkes, at Ulf Jarl alene ved at foregive, at det var
ud den stores eget Ønske, og ved at forevise falske Breve i
igens Navn, skal have bestemt Folket til denne Handling[2].
idlertid sees det dog af Beretningen om denne Begivenhed,
Kongen ingenlunde ansaaes berettiget til paa egen Haand at
e sin Søn til Konge i sit Sted; men at han ikkun kunde
stille saadant til Folkets eget Valg. Da saaledes Fol-
allerede i Knud den stores Levetid havde givet Hardeknud
igenavn, og dette siden blev stadfæstet af Faderen[3], saa
der ved dennes Død ingen Leilighed for Folkets Valgfrihed
at yttre sig; men den næste herhen hørende Begivenhed er
mærkelige Arveforening, der Aar 1036 blev indgaaet imel-
Hardeknud og Magnus den Gode, hvilken Forening, som

---

1) Suhm l. c. S. 432—433, og S. 440.
2) Suhm l. c. S. 624—625.
3) Suhm l. c. S. 645 og 652.

[redacted]

ovenberørt, meget mere maa betragtes som Folkets eller Høvdingernes, end som de tvende unge Kongers Værk[1]). Endskiønt nu denne Forening netop gik ud paa at giøre en aldeles extraordinær Undtagelse fra den sædvanlige Arvefølge, synes man dog endnu ved samme saavidt muligt at have villet bevare det Princip, at Riget var arveligt, eller i det mindste Skinnet deraf; thi der bestemtes, at Kongerne skulde sværge sig i Brødrelag sammen, „og hvis nogen af dem døde sønneløs, da skulde den anden tage hans Land og Rige, ligesom han kunde være hans Fuldbroder[2]).“ Dog maatte Magnus, efter Hardeknuds Død, lade sig formelig vælge til Konge paa sædvanlig Maade[3]), og at desuagtet mange maae have tvivlet paa hans retmæssige Adkomst til Thronen, sees ikke blot af Svend Estridsens Prætensioner[4]), og de gientagne Opstande, han bevirkede, men især fremlyser det af den mærkelige Beretning hos Adam af Bremen Cap. 58: at den Saxiske Hertug Ordulf, strax efter at have holdt Bryllup med Magnus's Søster, lod for denne sin Svogers Skyld en dansk Prinds Harald, som vendte hiem fra sin Romerreise, uskyldig dræbe Norden for Elben, hvortil Aarsagen var, at denne Harald, som nedstammende fra det danske Kongehuus, syntes nærmere berettiget til Riget, end Mag-

1) Snorro i Magnus den Godes S. Cap. 7 siger dette utrykkelig. Jvf. ogsaa Annales Esrom. i Script. rer. Dan. II. p. 169.

2) Suhm IV. S. 14 ifølge islandske Beretninger; jvf. Chron. Roskild. i Script. I. p. 377: Tunc Hartheknud et Magnus rex Norvegiæ talem conditionem inter se fecerunt, et super reliqvias cum juramenco firmaverunt, ut, qvi diutius viveret, superstes regnum defuncti acciperet, duoqve regna qvasi hereditario jure possideret.

3) See især Snorro l. c. Cap. 21—22.

4) Saxo p. 202; Suhm l. c. S. 84—85.

[redacted]

nus [1]). Saa herskende var altsaa endnu den Forestilling, at egentlig ikkun den, som var af den gamle Kongeæt, kunde med fuldkommen Gyldighed blive Konge i Danmark, og at saadan Byrd i og for sig indeholdt en lovlig Adkomst til Thronen.

Magnus skal før sin Død have erklæret, at efter ham var Svend Estridsen den nærmest berettigede til Riget, og denne blev ogsaa derefter næsten uden Modsigelse [2]) antagen som Konge af alle Danske. Det er ikke uden Grund, at Hr. Conferentsraad Schlegel egentlig fra denne Konges Tid vil datere Folkets Valgret; thi endskiønt fem af hans Sønner, paa Grund af deres Fødsel, efterhaanden succerede i Regieringen, og det Princip, at Riget var arveligt, kunde synes derved at maatte være blevet befæstet: saa medførte dog de Stridigheder, som disse Sønner selv yppede om Successionen, at Afgiørelsen af det Spørgsmaal, hvem der skulde være Konge, egentlig maatte overlades til Folkets frie Stemme; hvoraf atter fulgte, at den Act, som oprindeligen ikkun skulde være en Hylding, maatte nødvendig efterhaanden mere og mere antage Egenskaben af et vilkaarligt Valg. Vi skulle, for at oplyse dette, nu giennemgaae de gamle Beretninger om, paa hvilke Maader og med hvilken Adkomst Svend Estridsens Sønner, den ene efter den anden, erhvervede sig Thronen.

Hr. Conferentsraad Schlegel l. c. S. 36 Not. mener, at Fortællingen om, at Svend Estridsen, ved en af Folket stad-

1) „Cujus mortis causa ea fuit, qvod e regali stirpe Danorum genitus sceptro propior qvam Magnus esse videbatur." Disse Udtryk synes tydelig at vise, at denne Harald ikke, som Suhm l. c. S. 74 vil, kan have været Thorkild den høies Søn Harald; thi denne kunde, fordi han var gift med Knud den stores Søster, hverken siges at være født af Kongestammen, eller have nogen Ret til Riget.

2) Suhm l. c. S. 158 og 171.

[redacted]

fæstet testamentarisk Disposition, havde fastsat, at hans Sø
ner skulde efter deres Alder følge ham i Regieringen, ikkun
en Hypothese af Torfæus, da Hr. Conferentsraaden ikke ve
hvorfra denne skulde have taget dette. Men allerede gai
Skribenter paastaae dog saadant, nemlig Wilhelm af Malm
bury, som siger, at Svend før sin Død tog Almuen i Ed,
alle hans Sønner skulde regiere efter ham, hver i sin Orden
og Robert af Elgin i Knud Lavards Levnet, som han tilsk
dennes Broder Erik Emun, beretter ligeledes, „at Svend ved
Død foreskrev sine Sønner den Lov, at de efter deres Alder sku
succedere hverandre, hvilken Lov Sønnerne med Ed bekræftede."
Vel bestyrkes nu disse Beretninger forsaavidt af Knytlingesa
at ogsaa denne lader Svend Estridsen med Folkets Samty
paa et almindeligt Ting udvælge sin Søn Knud til sin Eft
følger; men videre end dette har uden Tvivl heller ikke fun
Sted; og at en saadan Disposition skulde være oprettet, s
hine fremmede Skribenter ville, er vistnok efter alle daværei
Forhold meget usandsynligt. Dette vilde ogsaa komme i St
med de Efterretninger, som andre ligesaa gamle og troværd
Historieskrivere meddele, hvilke nærmere skulle blive anførte;
Robert af Elgin er endog i Strid med sig selv, da han, u
tet hiin foregivne testamentariske Disposition, dog vil, at Ni

---

1) Wilhelm. Malmesbury ed. Sav. p. 60: "Svanus ad m
tem veniens, omnes juramento provinciales constrin
ut, qvia quatuordecim filios habeat, omnibus per or
nem regnum delegarent, quantum ipsa soboles dur
posset."

2) "Moriturus Sveno dedit legem filiis, ut ordine ætatis
senii sibi succederent; qvi secus faceret perpetuo feri
tur anathemate; eam legem filii sacramento firmab
juramenti." Script. rer. Dan. IV. p. 258. Jvf. Suhm I
p. 460-461.

efter Erik Eiegods Død med Urette fortrængte dennes Søn Knud fra Thronfølgen.

Knytlingasaga Cap. 24-26[1]) indeholder en udførlig og meget detailleret, skiønt visnok i mange Biomstændigheder urigtig, Beretning om Kongevalget efter Svend Estridsens Død. Kort før denne sammenkaldte Kongen et almindeligt Ting og holdt en Tale til Folket, hvori han yttrede: at skiønt han altid havde overholdt Lovene, saa vilde han dog nu begiære noget, som gik udenfor disse, nemlig at de Danske skulde lade ham vælge sin Efterfølger; thi da han havde mange og raske Sønner, frygtede han for, at der ellers skulde opstaae Kiv imellem dem og Ufred i Landet. Da Kongen havde sluttet sin Tale, fik den meget Bifald, og alle gave deres Samtykke til, hvad han begiærede, hvorpaa det blev vedtaget som Lov, og stadfæstet med Vaabengny, at Kong Svend skulde udvælge den af sine Sønner, som han vilde, til Konge i Danmark. Da tog Svend til Orde og sagde: „Harald er vel min ældste Søn, som I vide, men Knud er i alle Henseender den raskeste og dygtigste; han er ogsaa en svet Hærfører, og synes mig af alle mine Sønner bedst skikket til at være Konge; ham vil jeg kaare til Konge efter mig." Hermed sluttedes Tinget.

Desuagtet opstod der strax efter Svends Død stor Uenighed imellem hans Sønner, som hver forsamlede sine Venner og søgte at skaffe sig Tilhængere. Asbiørn Eydana Jarl, hvis Datter var gift med Harald Hein, søgte af al Magt at faae denne til Konge, og mange andre Høvdinger forenede sig deri med ham; „de frembroge det, som var gammel Lov (forn lög), at den ældste Kongesøn skulde være Konge, og ændsede ikke hvad Kong Svend havde talt derom, eller

1) Jvf. Suhm IV. S. 458-459 og S. 520 ff.

hvad de havde lovet ham." De tvende Brødre Harald og Knud begave sig derpaa til det almindelige Ting, hvor deres Skiebne skulde afgiøres. Da Høvdingerne havde indfundet sig og Tinget var sat, talede man den første Dag ikkun indbyrdes sammen, uden at noget blev afgiort; men den næste Dag opstod en Mand af Bondeskokken, og efterat have skildret alle de Egenskaber, som den burde have, der skulde være Konge, sagde han: „Lader os tage den til Konge, som besidder disse Egenskaber; thi en god Konge er bedre og nyttigere for os end al gammel Lov; Knud alene har alt det hos sig, som nu er opregnet; ham ville vi tage til Konge; det vil ogsaa være os gavnligt at følge Kong Svends gode Raad i dette vigtige Anliggende." Denne Tale fandt almindeligt Bifald; men for under disse Omstændigheder at afværge det afgiørende Valg fremstod Eivind Bifra, en mægtig Mand og stor Ven af Asbjørn Jarl, og forestillede Folket: „Alle kunne vel indsee, at Knud besidder de fleste Egenskaber til at være Konge over Danmark, og endskiønt gammel Lov hos os bestemmer anderledes, ville vi ikke tale imod ham. Men dog, saafremt vi skulle gjøre Brud paa Loven, forekommer det os passende, at alle Lehnsmænd og Høvdinger dertil give deres Samtykke, og vorde enige derom. Biørn, Kongens Broder, er ikke nu her paa Tinget, som dog er den anseligste og raadsnildeste af vore Landsmænd." Herved bevirkede Eivind, at Forsamlingen blev hævet og udsat til næste Dag; men om Natten samledes Asbiørn Jarl, Eivind Bifra og mange andre af Haralds Tilhængere, og overlagde, at man neppe vilde kunne faae Harald udvalgt paa Tinget, naar Knud var der nærværende, hvorfor man besluttede, at Eivind den næste Dag skulde holde Ting med Knud og Bønderne, og udhale Tiden, imedens Haralds Tilhængere satte et saakaldet „Lønting," og paa dette fik ham udraabt til Konge. Denne

ev ogsaa udført, og Knud, som i Begyndelsen var meget
et derover, lod sig dog formilde, og erkiendte Harald som
imod at han selv blev Jarl over Siælland, og „at alle
Høvdinger gave ham edeligt Løfte om, at han skulde blive Konge
Harald, hvis han overlevede denne, i hvo der end ellers var
af Svends andre Sønner."

Knytlingesagas Beretning bestyrkes i det Væsentlige ved det,
Saxo p. 213 meddeler om dette mærkelige Kongevalg; thi end=
t Saxo, som heller intet kiender til Knuds foreløbige Udnævnelse
erens Livstid[1]), forudsætter, at der tilkom Folket en aldeles
den Valgrettighed, synes det dog paa flere Steder at fremlyse,
rald Hein, som den ældste, egentlig havde en retmæssig Fordring
Thronen. Allerede førend Valgforsamlingen holdtes, paaberaabte
lds Parti sig," at Riget ifølge selve Naturens Lov tilkom Harald
en ældste." Da Folket derefter samledes til Valget paa Isøre=
ved Isefiorden, lagde Knud og hans Tilhængere, de Skaanske,
ed deres Skibe ved den østre Side af det smalle Sund,
mod Harald med sit talrigere Parti besatte den vestre
. Men Harald forekom Knud, i det han holdt Ting med
der vare paa hans Side, og iblandt andet forestillede
t: „at han ingenlunde vilde ansee det som en Skam for sig,
roderen blev ham foretrukken, saafremt denne ikke ifølge
Fødselens Ret havde været den ringere i Værdighed[2]);
det var latterligt, om den ældre skulde vige for den yngre;

---

[1]) Denne Omstændighed maa dog udentvivl ansees som sikker, ifølge Knytlingesagas og de ovennævnte engelske Historie=skriveres Vidnesbyrd, naar de indbyrdes sammenholdes. Dog hedder det i Pavens Brev til Harald, "at Svend som en god Fader havde efterladt ham, at være Arving af hans jordiske Rige og Ære." Suhm. l. c. S. 585.

[2]) "Si nos cum dignitate posteriorem sors ipsa nascendi fecisset."

og endskiønt Knud kunde synes dygtigere end han, saa burd dog han foretrækkes ifølge Naturens Orden og Alderens Fortrin.' Harald blev derpaa først givet Kongenavn, hvorefter ha skikkede Affendinger til Knud, og lod ham sige, „at han ikk burde eftertragte den kongelige Værdighed, der allerede var ha som den Ældste tilkiendt, eller stræbe at ophøie sig over den, so han vidste ifølge Førstefødselens Ret havde Fortrinet." Alle diss Ytringer synes alene at kunne erholde Betydning under Foru sætning af, at der gaves en Regel, som tilsagde den ældste Kon gesøn Thronen, saaledes som det i Knytlingesaga er sagt med ud trykkelige Ord.

Men ville vi nu endog ganske holde os til Fremstillinge i Knytlingesaga, hvor Kongeværdighedens Arvelighed bestem test er udtalt, er det udentvivl let at see, at Folkets Valgrettig hed allerede da maatte ansees som ganske prædominerende frem for hiin. Svend Estridsen selv forudsatte det ved den oven nævnte Act ligefrem som givet, at Folket de jure kunde, ude videre gyldig Grund, udelukke den, der egentlig var den næ mest berettigede Arving, fra Thronfølgen, og vilkaarligen derti foretrække en Anden. Paa Valgforsamlingen selv yttres helle ikke mindste Tvivl om, at Folket jo havde saadan Magt o Myndighed; ikkun Høvdingerne, der af ganske andre Grund ønskede at faae Harald til Konge, paaberaabte sig til Forde herfor, hvad der var gammel Lov, men indrømmede, at de samlede Folk kunde forandre samme, og de vare endog overb viste om, at det lovlige Valg vilde være faldet paa Knud saafremt de ikke ved en List havde forekommet dette og bevirk Haralds Udnævnelse. Selv det Løfte, som blev givet Knu om, at han skulde efterfølge Harald, forudsætter, at han ude dette ikke vilde have nogen utvivlsom Adkomst dertil.

kene i Knytlingesaga Kap. 26 (see foran S. 15) s at vise, at ikke alene Harald og Knud, men ogsaa : af Svend Estridsens Sønner, strax efter dennes e søgt at skaffe sig Tilhængere, for at opnaae Kon: ıen, saaledes som Faderen selv havde befrygtet. J e, saavelsom hos Saxo og den samtidige Ælnothus[1], ıod alene om denne Strid imellem Harald og Knud, lader sig forklare deraf, at ingen af de andre har kaffe sig noget Parti, der kunde komme i Betragtning ilhængere, Harald og Knud havde. Men i et Brev Gregor VII til den norske Kong Oluf Kyrre af 17 :078 forekommer den mærkelige Efterretning, at Paven ret „at den danske Konges Brødre havde begivet sig ske Konge, og tænkte ved Hielp af hans Magt og t tvinge deres Broder til at dele Riget med rfor Paven formaner den norske Konge til, ikke at dem i dette Forehavende, hvorimod han gierne maatte eiebringe, „at den danske Konge tog kiærligen mod sine t Rige, og, hvor han kunde, uddeelte til dem af de ıdele og Værdigheder (ↄ: Forlehninger), saa at ingen tød skulde trænge dem, men ei heller Rigets Stand hed lide Afbræk[2]." Knytlingesaga taler derimod ikke saadan Paastand af de øvrige Prindser om Andeel af n beretter blot Kap. 27: at Harald Hein levede i god g Frændskab med sin Broder Knud, der blev Jarl i ı, hvorimod Kong Svends andre Sønner, som ikke

---

ipt. R. D. III. p. 340.

ım l. c. 592.

dant modsiges dog baade af Saxo p. 213 og af det samti: Elogium S. Canuti. Script. R. D. III. p. 348.

havde Forlehninger, vare misfornøiede med deres Stilling, foraarsagede stor Uro i Landet.

Efter Haralds Død blev Knud vel uden Modsigelse antag som Konge, og i det bekiendte Diplom af 1086, hvorved h funderede St. Laurencii Kirke i Lund, kalder han endog D mark sit „fædrene Arverige"[1]); men foruden at han i ikke blev Konge, uden efter et foregaaende formeligt Valg saa maatte han endog ved sin Udvælgelse forpligte sig til, overholde de af hans Broder Kong Harald givne Love, hvil Løfte hans Efterfølgere i Regieringen ogsaa maatte aflægge og den udvidede Valgrettighed, som Folket havde tiltaget si havde altsaa nu opnaaet en saadan Udvikling, at man opstill vilkaarlige Betingelser for Thronfølgerens Antagelse som Kon Udentvivl kunne vi i denne Forsikring, som man saaledes v Knuds Udvælgelse giorde Begyndelsen med at afforde Kongern søge den første Spire til de sildigere saa fordærvelige Haan fæstninger, der tilintetgiorde den sidste Levning af Kronens fi

---

1) "Ego Cnuto qvartus Magni regis filius, post susceptu *paternæ hereditatis regnum*" etc. Diplom. Arn. Magn. p. 1. Suhm l. c. S. 781.

2) Saxo p. 214; Knytlingesaga Cap. 28; Elogium S. Canu Script. R. D. III, p. 318.

3) Dette erfares af Ælnothus, som skrev under Kong Niel og udtrykkelig beretter: "Unde leges ab eo (Haroldo) sa citas Dani, usqve in hodiernum, ab *electis* et *eligent* sibi regibus expetant."—At man ogsaa har taget den samm Forsikkring af de efter Niels følgende Konger kan vistnok m Sikkerhed sluttes af Saxo p. 214, hvor det om Haralds Lo hedder: "Qvem morem Dani pertinaciter retentum ad h usqve tempus obstinate usurpant, adeo ut vita magis qva eo carere cupiant, salutemqve suam pro ipsius observ tione deveveant."

Arvelighed, og giorde Kongevalget aldeles afhængigt af
lighedens og Adelens egennyttige Godtbefindende.
Om de tvende følgende Kongers, Oluf Hungers og Erik
ds Udvælgelse, er intet af særdeles Vigtighed at bemærke,
: end den allerede ovenfor, efter Ælnothus, anførte mærke:
Omstændighed. At Oluf blev udvalgt, uagtet han paa
Tid sad fangen i Flandern, og at man ikke foretrak nogen
ns Brødre, som vare paa fri Fod i Landet, tilskriver Knyt:
Cap. 64 alene den Omstændighed, at han, som den ældste,
en nærmest Berettigede; men efter Saxo p. 222 var Aar:
dertil især den, at man ikke ventede, at han vilde hævne
s Drab, hvorimod man frygtede saadant af de øvrige
re, paa Grund af den store Kiærlighed, de havde baaret
m, hvortil kom, at Oluf, især iblandt Jyderne, havde
ydeligt Parti, som var ham personligen hengivent[1]). Om
Eiegod beretter Ælnothus, at han først lod sig udvælge
Krigshæren, og derefter blev antagen som Konge med
Folkets Samtykke[2]).
Om Forholdene og Begivenhederne ved Kongevalget efter
Eiegods Død, ere Historieskriverne temmelig uovereens:
ende; men saameget synes dog med Visshed at kunne
es, at Folkets Valgfrihed da har yttret sig paa en af:
de Maade. Helmoldus, en Skribent fra samme Aarhun:
beretter, „at da Erik Eiegod begav sig paa Reisen til
alem, overgav han baade Riget og sin Søn Knud til sin
r Niels, imod det edelige Løfte, at denne, hvis Erik døde

Jvf. Suhm l. c. S. 718.
"Protinusqve totius excercitus *electione et populi acclamatione* præstantissimus Hericus ad regni jura conscendit et totius Daciæ principatum, *pari omnium voluntate*, atqve monarchiam obtinuit." Script. R. D. III. p. 370.

[redacted]

paa Reisen, igien skulde overdrage Riget til Knud, saasna denne var bleven voxen; men da Erik var død tiltog dog Nie sig, uagtet han var født af en Frille, Kongeværdigheden, for Knud endnu var et Barn."[1]) Denne Beretning understøtt vel tildeels af den samtidige Robert af Elgin, som siger: „ da Erik var død, vilde mange have Knud til Konge; men Nie vandt Overhaand ved Bestikkelser, endskiønt det ingenlunde t kom ham at være Konge."[2]). Men desuagtet maa man vistn med Suhm[3]) tvivle paa Rigtigheden af Helmolds Beretning; t baade Saxo og Knytlinga stemme overeens deri, at ikke Niel men Harald Kesia, var sat til Rigsforstander af Erik i denn Fraværelse, og den Omstændighed, som Helmold lægger saameg Vægt paa, at nemlig Erik var af uægte Fødsel, var noget, som eft den da gieldende Ret allermindst kunde være til Hinder for lovl Adkomst til Thronen; ligesom ogsaa alle de andre Sønner Svend Estridsen vare i samme Stilling.

Knytlinga Cap. 83 (jvf. 79), siger blot, at Niels fik Ri efter Eriks Død, som den nærmest Arveberettigede, og at alle Sve Estridsens andre Sønner da vare døde. Meget fuldstændige og udentvivl ogsaa i det Hele taget tilforladeligere, end de ovena førte, er dog vistnok Saxos Beretning p. 219-220. Efter sam levede der, da Efterretningen om Eriks Død kom til Danma endnu sammesteds tre Sønner af Svend Estridsen, nemlig Sven Ubbe og Niels. Svend, som var den ældste, og ifølge sin Al ansaae sig nærmest berettiget til Thronen, var saa begiærl efter at erholde Kongenavn, at han ikke vilde vente paa Bestemmelse af det hele Rige, men lod sammenkalde en F samling i Viborg, og ønskede at forekomme en almindelig Val

---

1) Helmoldi Chronica Slavor. p. 119.
2) Script. R. Dan. IV. p. 258.
3) Hist. af Danm. V. S. 145-146.

forsamlings Afgiørelse ved sin Udnævnelse i en enkelt Provinds. Uden Tvivl har det dog, som Suhm mener, været hans Hensigt, saaledes at holde Ting i hvert Landskab, i den Tanke, at han lettere kunde faae dem særskilt paa sin Side, end naar de alle vare samlede. Men førend han kunde opnaae sit Ønske døde han paa Reisen til Viborg. Der var altsaa, siger Saxo, nu ikkun tvende at vælge imellem, nemlig Niels og Ubbe; thi Harald havde ved sin uretfærdige Bestyrelse af Riget i saa høi Grad paadraget sig Almuens Had, at man ingenlunde var tilbøielig til at overdrage ham Regieringen. Paa den almindelige Valgforsamling, som derefter holdtes, blev Riget overdraget til Ubbe, som den ældste, og uagtet man havde ventet, at Niels vilde være misfornøiet med dette Valg, tilkiendegav han dog sit fuldkomne Bifald med denne Afgiørelse, „fordi Svends Sønner havde været vante til, at følge hinanden i Regieringen, som de vare gamle til, og den ældre stedse havde havt den yngre til Arving af sin Værdighed."[1]). Men saasnart Valget saaledes var afgiort, erklærede Ubbe, at han tvivlede paa sin Duelighed til at bestyre Riget, og vilde ikke paatage sig denne Byrde, hvorimod han anbefalede sin Broder, som den dygtigste, til denne Værdighed. Paa Grund heraf blev da Niels antagen til Konge; men det er vistnok saare rimeligt, hvad Suhm formoder, at alt dette har været overlagt imellem Niels og Ubbe,

---

1) Jvf. hvad ligeledes Niels senere yttrede til Knud Lavard paa den Forsamling, hvor han sigtede denne for at stræbe efter Riget, hos Saxo p. 236: "Tunc Nicolaus, fari in concione exorsus, docet Svenonis filios in regni gestione ætatis præcipue respectum egisse, successionis habitum ætatis ordine dispensasse, dominandi jus in annorum prærogativa constituisse, neqvè minori majorem honore præcurrere licuisse."

for derved desto sikkrere at overstemme de Andre, om hvis Udnævnelse til Konge der ellers kunde være Spørgsmaal.

Den Bevidsthed, at det vilde afhænge af Folkets egen Bestemmelse, hvo der efter Niels's Død skulde være Konge, og Frygten for, at Knud Lavard, som den meest yndede, skulde blive Magnus foretrukken[1]), gav Anledning til det af denne paa førstnævnte udøvede Mord (1131), hvilket atter blev Signalet til den ulykkelige Række af Borgerkrige, som ødelagde Danmark og egentlig først ophørte ved Svend Grathes Fald 1157. I denne urolige Tid, da der næsten altid var Kamp om Thronen imellem Flere, som vare udnævnte hver af sit Parti, saa at stundom endog tre paa engang bare Kongenavn, havde den Stærkeste, eller den, som skaffede sig de mægtigste Tilhængere, naturligviis den bedste Ret, og det synes saaledes, at det næsten ganske er gaaet i Glemme, at der fra ældre Tider gaves en lovlig Arveret til Thronen, fremfor hvilken derimod Folkets Valgrettighed nu blev fuldkommen prædominerende. I det mindste er det vist, at man ved Udnævnelsen af de følgende Konger ikke tog Hensyn til nogen lovlig Arvefølge. Erik Emund, endskjønt Horesøn, blev medens Kong Niels og hans Søn Magnus endnu levede, udraabt til Konge af Siællænderne og Skaaningerne, med Forbigaaelse af hans egen ældre Broder Harald Kesia, hvorimod igien denne, efter Slaget ved Fodevig og Magnus's Død, af Niels erholdt Kongenavn og blev erklæret for Rigets Arving[2]), ligesom han ogsaa Aaret

[1]) At Knud Lavard, endskiønt Søn af en ældre Konge, ikke ansaae sig at være ifølge nogen Lov nærmere berettiget til Riget, end Magnus, kan sees af hans Tale til Kong Niels hos Saxo p. 238: "Diu paternum hoc imperium gere; *heredem tibi, quem natura dedit, fortuna conciliet.*"

[2]) Saxo p. 247: "Haraldum regni post se declarat heredem"; jvf. Suhm l. c. S. 441, og 478 i Anmærkn.

efter Niels's Død virkelig blev hyldet af Sønderjyderne paa Urnehoved Landsting, men som bekiendt kort efter dræbt af sin Broder. Efterat denne ogsaa var bleven dræbt, fandt man, at de tre Prindser, der kunde synes nærmest berettigede til Thronen, nemlig Svend Eriksen, Valdemar Knudsen og Knud Magnussen, til hvilke endnu kom Oluf, Harald Kesias Søn, vare for unge til at forestaae Regieringen, hvorfor man udvalgde den sidste Konges Søstersøn Erik Lam til Konge[1]); dog, som Saxo og Knytlinga ville, ikkun som Formynder for Valdemar, men efter Helmolds Beretning for alle tre Prindser Svend, Knud og Valdemar, hvilket sidste Suhm med Rette anseer for det tilforladeligste; thi ved Erik Lams Afgang var der slet ikke Tale om at tage Valdemar til Konge, som heller ikke da giorde nogen Paastand paa Riget. Da Erik derhos i alle sine Breve ligesom kaldes Konge, har det vel neppe engang været Meningen, at han i levende Live skulde afstaae Regieringen til nogen af hine Prindser, men blot, at man efter hans Død nærmere vilde afgiøre Valget imellem dem[2]). Erik Lam maatte imidlertid kiæmpe om Riget med ovennævnte Oluf Haraldsen, der giorde Paastand paa samme, og af Skaaningerne blev udvalgt til Konge paa et Ting i Arne-Dal. De Stridigheder, som efter Erik Lams Død fandt Sted imellem begge Kronprætendenterne Svend og Knud, hvortil senere ogsaa Valdemar kom,

1) Den samtidige Chron. Roskild. siger, at de Store (primates terræ) kom sammen og toge ham til Konge. Script. Dan. I. p. 385. — Ifølge Suhm var Erik Lam dog ikke blot Dattersøn af Erik Eiegod, men ogsaa Sønnesøn af den ovennævnte Ubbe, Svend Estridsens Søn; men at Erik skulde være Agnat af Kongestammen, strider ganske imod Saxos Ord p. 250: "Ericus superioris Erici ex filia nepos, *qvod maternum genus ex regibus duceret*" etc.

2) Suhm l. c. S. 532 og 634.

ere noksom bekiendte, og det bør her blot bemærkes, at alle gamle Forfattere ere enige i at berette, at de alene ved Folkets Valg[1]) bleve Konger, uden at der nu tales om at arve denne Værdighed. Det blev endog nu paa Folkeforsamlingerne ligefrem opstillet som lovlig Regel, at det alene var disse Møder, som den Ret tilkom, at bestemme hvem man vilde have til Konge[2]); og det begribes da efter alt dette, hvorledes Riget, som forhen beviist, paa Valdemar I. Tid kunde ansees som et formeligt Valgrige. At dette ogsaa i den følgende Tid var den herskende Forestilling, er klart af mangfoldige Data. Ligesom nemlig Valdemar I. havde søgt at forebygge Valgstridigheder efter sin Død, ved forud at lade sin Søn Knud udvælge til sin Eftermand, saaledes iagttoge nu de fleste efterfølgende Konger samme Politik. Valdemar II. lod 1215 sin Søn Valdemar, og, efter dennes Død, 1232 sin Søn Erik udvælge til Konge. Abel fik paa Rigsdagen 1251 bestemt, at hans ældste Søn Valdemar skulde være Konge efter ham, og, om han døde uden Afkom, da Abels anden Søn; hvilket Kongens Broder Hertug Christoffer samtykkede; men denne lod sig desuagtet efter Abels Død udvælge til Konge, og fik senere sin Søn Erik bestemt til sin Efterfølger. Ogsaa dennes Søn Erik Menved blev udnævnt i Faderens Livstid[3]). Men herved synes Kongerne aabenbart selv at have erkiendt, at deres Sønner ellers ikke vilde have havt nogen egentlig, sikker Ret til Thronen. En ligesaa bestemt Erkiendelse heraf indeholdes ogsaa i det Raad,

1) Saxo p. 253-254. Script. Dan. I. p. 18, 62, 162, 369, 386. II. p. 171, 435. IV. p. 226.

2) Saxo p. 252 om Oluf Læspe paa den Forsamling, der valgte Svend Grathe: "Siqvidem *electionis* locum Sialandiam esse, *jus vero penes popularis arbitrii communitatem consistere memorabat.*"

3) See om alt dette Suhm IX. S. 255, 309, 617; X. S. 181, 234, 357-358 og 830.

rik Menved paa sit Yderste skal have givet de Store, at : skulde udvælge hans Broder Christoffer, som dog var ærmeste Agnat, til Konge [1]), og endskiønt denne desuagtet sit Valg igiennem, opnaaede han dog ikke dette, uden it udstede den bekiendte første Haandfæstning af 1320, der blot indeholdt vilkaarlige Betingelser for hans Antagelse til ge; men hvori han endog ligefrem maatte tilstaae, at det n var Folkets Samtykke, som kunde give ham Adkomst til nen [2]). Vi have vel i det Foregaaende berørt mange npler paa, at der skete Opstand imod den antagne Konge, at enkelte Provindser gave en Anden Kongenavn; men Chri: er II. var ogsaa den første Konge, som man paa en formelig ade erklærede for afsat, i det man i hans Sted udvalgte bemar Eriksen til Konge — en Handling, der synes saameget rrligere, som man allerede tidligere havde udvalgt Chri: ers ældste Søn Erik til hans eventuelle Efterfølger, og Fa: ns urigtige Opførsel dog ikke kunde berettige til, ogsaa at tte Sønnen. For øvrigt maatte Valdemar Eriksen, med sin mynder Grev Geert, udstede en Haandfæstning, der var m strengere end Christoffers, og af hvis Indhold det især iener her at bemærkes, at det forbydes Kongen at lade ud: ne nogen til sin Efterfølger, saalænge han selv levede [3]);

---

1) Suhm XI. S. 850.

2) See Slutningen: "Nos igitur Christoforus promittimus in his scriptis nos, *si Deo volente ac populi accedente concensu ad regni regimen assumpti fuerimus*, etc.;" Jvf. Begyndelsen: "Convenientibus regni melioribus una cum popularibus *ad electionem novi regis*."

3) "Item vivente et manente uno rege, rex secundus nunqvam in Dacia eligatur, nec de futuro rege caucio vel promissio fiet aliqvalis." Anchers Lovhist. II. p. 553.

en Bestemmelse, der sildigere gjentoges i Christian den Ande
og Frederik den Førstes Haandfæstninger.

Efter alt dette skulde man troe, at der ikke længere kun
være Tale om nogen Arveret for Kongestammen til Throne
og dog var dette Tilfældet. I et Brev nemlig, som den afd
Kong Christoffers Søn Valdemar 1338 udstædte i Gribsvo
og hvori han paa sine egne og sin Broder Ottos Vegne tilsag
denne Byes Borgere adskillige Benaadninger, naar han el
Otto kunde komme i rolig Besiddelse af Danmark, kalder h
sig selv „sand Arving til Danmarks Rige"[1]); endskj
dog Otto, som ældre Prinds, i alt Fald maatte ansees s
nærmere berettiget. Dog viser dette alene, at det kongeli
Huus, uagtet den af Folket factisk udøvede ubundne Valgretti
hed og de udstedte Haandfæstninger, endnu paastod en bester
Arveret til Riget. Paa den anden Side derimod finder ma
at nogle af Rigsraadet, efter Valdemar Atterdags Død, modsat
sig Olufs Valg, netop fordi de frygtede for, at komme til
lide Skaar i deres Rettigheder ved en Forening imellem Da
mark, som de sagde var et frit Valgrige[2]), og Norge, der v

1) "Waldemarus Dei gracia domicellus et verus heres reg
Dacie." Suhm D. H. XIV. S. 404.

2) I denne Tidsperiode ere maaskee de Forholdsregler v
Kongevalg nedskrevne, som K. Ancher fra en Lovcodex har lad
trykke i Lovhist. II. S. 546, under Titel: "Processus obse
vandus in regno electivo etc. Der bemærkes heri blandt ande
at i et Valgrige er den sande Propriεtet og Overeiendom ov
Riget hos Raaderne og Indbyggerne, hvorimod den udvalg
Konge blot er Brugshaver og Administrator. Rigets Raad
og Indbyggere burde derfor være aarvaagne og omhyggeli
for, at Valgriget ikke skulde blive arveligt for nogen Kong
da de derved tabte Overeiendomsretten og deres Frihed forvanl
ledes til Trældom; i hvilken Anledning ogsaa det smukke Raa
gives, at man skulde søge at undgaae en lang Række af beslæ
tede Konger i den rette Linie.

lrverige. Men i det Hyldingsbrev, som Fyenboerne efter afs Død udstedte til Margrethe, forekomme dog atter Udtryk, kunde synes at vise, at man indrømmede den kongelige amme en vis Arveret[1]), ligesom endog Margrethe efter den), og indtil Erik var bleven udvalgt, i alle offentlige Docu- nter kaldte sig og lod sig kalde „sand eller ret Arving og stinde til Danmarks Rige"[2]).

Ved Kalmar-Unionen fik Kongerne endeel af den dem fra- nte Arverettighed tilbage; thi det bestemtes ved samme, at tre Riger skulde altid udvælge een iblandt de Sønner, som sidste Konge maatte efterlade sig; og ikkun naar Kongen lde døe barnløs, var Valget aldeles ubundet[3]). Dette gien-

1) Iblandt Grundene for at udvælge Margrethe: "Ac etiam propter generis propinqvitatem, qvoniam dixerunt, nullum hominem linea nationis de illo sangvine ipsa esse propinqviorem." Hvitfeldt p. 575. Suhm D. H. XIV p. 544.

2) See Ancher I. S. 742-743 og Bilagene til Suhm D. H. XIV.

3) Recensenten i Maanedsskr. for Lit. S. 148 paaberaaber sig, at det i et offentligt Document af 1433 siges om Erik af Pommern, at han erholdt de tre Riger baade ved Valg og ved Arveret (Jure hereditario per communem electionem). Det offentlige Document, hvori disse Udtryk forekomme, hvilke efter Kalmar-Unionens Bestemmelser aabenbart ikkun vilde have været passende, saafremt Erik havde været en Søn af den forrige Konge, er en Erklæring, som nogle i Kiøbenhavn forsamlede danske, svenske og norske Bisper paa Kongens Begiering afgave til Paven, angaaende hans Ret til Rigerne, m. v.; men herved kan neppe bevises stort; thi de svenske Bisper protesterede strax, da de vare komne tilbage til Sverrige, paa det formeligste imod samme, og paastode, at de alene ved heftige Trudsler af Kongen vare bragte til at underskrive det. Ogsaa havdes herved nærmest Sverrige for Øie, da Anledningen var, at det i Rom var blevet paastaaet: at Erik ikke var "sand født Konge til Sverrigs Rige." Det fuldstændige Document kan læses i Hadorphs Sv. Riimkronike II. S. 71.

toges i den fornyede Forening af 1436, med den nærmere F
klaring: at hvis Kongen ikkun efterlod sig een ægte Søn, skul
han være nærmest til Valget, hvis det kunde skiønnes, at h
var dertil skikket, og det kunde skee uden Rigernes Fordærvel
men efterlod Kongen sig flere Sønner, maatte man udvæl
hvem af dem man vilde, uden Hensyn til, om han var d
yngre eller ældre. Men ligesom, efter Christoffer af Bayer
Død, det danske Rigsraad, efter de Svenskes Exempel, p
egen Haand udvalgte en Konge: saa indførte det ogsaa v
denne Leilighed vilkaarligen i Christian I. Haandfæstning,
Danmark skulde være et aldeles frit Valgrige [1]); og denne Pa
stand gientoges især i Christian II. og Frederik I. Haandfa
ninger i meget forstærkede Udtryk, og med det Tillæg: at ing
maatte i Kongens Levetid udnævnes til hans Eftermand [2]).
Efter disse og manfoldige andre Data [3]) er det vistnok næst
uforklarligt, hvorledes den saa kyndige Recensent i Maanedsskrift
har, som ovenmeldt, kunnet paastaae, at det lige til Souveræ
teten vedblev at være den herskende Forestilling, at Danmark v
et med Valg blandet Arverige; saaledes endog, at den sid
Egenskab var prædominerende — en Paastand, som naturligv

1) "Danmarks Rige skal beholde og have sit fri Kaar efter v
Død at keise Konge, efterdi at det er et frit Kaarerige." S
D. M. III. S. 165.

2) "Item efterdi Danmarks Rige haver været
Arilds Tid og første Begyndelse et frit Kaar
rige, skulle Vi ikke begiære af Rigens Raad eller Rige
Indbyggere, at nogen vor Søn eller Anden skal udvælges
Konge efter vor Død at blive; men Danmarks Rig
Raad og Indbyggere skulle nyde deres fri Ka
naar Vi afgange."

3) See t. Ex. Hvitfeld S. 792, og hans Yttringer i Anledning
Christoffer af Baierns Udvælgelse, S. 817 og 818. Jvf. G.
Badens Afhandlinger i Fædrenelandets Historie II. S. 63

ikke kan hjemles derved, at Thronen, uagtet Valgrettigheden, forblev i den regierende Familie. (See ovenfor S. 5.)

Hvad angaaer den i ældre Tider, medens Riget endnu kunde ansees som Arverige, gieldende Arvefølge, da antager Hr. Conferentsraad Schlegel, at man i samme agtede ikke paa Liniernes, men paa Gradens Nærhed i Forhold til den første Erhverver, og dernæst, hvor Flere vare lige nære i Grad, paa Alderens Fortrin; hvoraf han forklarer, ikke blot at Harald Blaatand udelukkede sin ældre Broder, Knud Danaasts Søn Harald, hvilket efter de den Tid gieldende almindelige Arveregler var ganske i sin Orden; men ogsaa, at Svend Estridsens Sønner arvede Riget efter deres indbyrdes Alder den ene efter den anden, fremfor den sidstregierende Konges Sønner, samt at Christoffer I. blev Konge fremfor Abels voxne Sønner. Det er vist nok, at Knytlingasaga, som ovenmeldt, paa det bestemteste udleder Arvefølgen imellem Svend Estridsens Sønner af en saadan Retsregel; men dette er ogsaa det eneste Vidnesbyrd, som taler for samme; thi Kong Niels's Yttringer hos Saxo (ovenfor S. 23) antyde ikke videre, end at denne Følgeorden var, som efter Omstændighederne passende og billig, factisk bleven iagttaget af hine Brødre, men ingenlunde at det var nogen formelig Regel. De foran S. 21-22 anførte Beretninger hos Robert af Elgin og Helmold, saavelsom Saxos Yttring om Harald Kesia (ovenfor S. 23), stride endog ganske herimod. Ogsaa synes Indholdet af Hardeknuds og Magnus den Godes Arveforening paa det bestemteste at forudsætte, at den sidste Konges Søn altid var nærmere til Riget end Kongens Broder. See ovenfor S. 12[1]). At Christoffer I. valgtes fremfor Abels Søn-

1) Hermed maa nu sammenlignes de gode Bemærkninger, som findes i Hr. Biskop P. E. Müllers i disse Dage udkomne "Kritiske Undersøgelser af Saxos Historiens syv sidste Bøger" S. 96-100.

ner, kan neppe heller udledes fra nogen Erkiendelse af en saadan gieldende Retsregel, som den ovenomhandlede; thi deels kunde Riget, som forhen godtgiort, allerede dengang neppe længer ansees som et Arverige, ligesom i alt Fald hiin Arveregel forlængst var tilsidesat ved de tidligere Kongevalg; deels vilde Christoffer neppe have samtykket i, at Abels Sønner i Faderens Levetid designeredes til dennes Efterfølgere, saafremt han havde havt den nærmeste lovbestemte Ret til Riget. At Abels Sønner, hiint foreløbige Valg uagtet, bleve tilsidesatte, tillægge Historieskriverne ogsaa ganske andre Aarsager, end Christoffers bedre Ret, nemlig især det almindelige Had imod deres Fader, Brodermorderen[1]).

Hr. Conferentsraad Schlegel og hans Recensent ere uenige om, hvilket der var det rette Hovedvalgsted, hvor Hovdingerne og Almuen fra alle Rigets Provindser i ældre Tider burde samles, for at afgiøre, hvem der skulde være Konge. Førstnævnte Lærde antager udentvivl med Rette, at det var Isøre Ting i Siælland, paaberaabende sig Oluf Læspes Yttring ved Svend Grathes Valg hos Saxo p. 253. Recensenten derimod søger S. 141-146 med megen Iver at giendrive dette, og at forsvare Sandheden af den Efterretning i Knytlinga og hos Snorro, at det var Viborg Ting, hvor Hovedvalget burde skee; i hvilken Henseende han især anfører en Mængde Kongevalg, som i det 10de og 11te Aarhundrede skulle, ifølge Suhm, være foregaaede der, og bemærker: at det end ikke er Saxo selv, som taler paa det opgivne Sted, da han kun anfører en Andens Yttring, som muligen var foranlediget derved, at det sidste Valg var skeet i Siælland. I alt Fald mener han derhos, at Saxo har forsætligen fordreiet Sandheden; „thi hans bekiendte Forkiærlighed for Siællænderne og hans næsten indtil

1) Suhm Danm. Hist. X. S. 217.

de latterlige gaaende Partiskhed imod Jyderne tillode ham ikke, at lade Viborg Ting nyde hiint Fortrin; og han har derfor ikke alene omhyggeligen undgaaet at omtale de anførte, i det hele tiende og ellevte Aarhundrede, der skete Kongevalg, men han anviser endog udtrykkelig, tvertimod Sandheden, et af de allermærkeligste blandt disse, nemlig det efter Svend Estridsens Død, en siellandsk Skueplads."

Herimod er nu saare meget at erindre. Giennemgaaer man de af Recens. opregnede Kongevalg, som skulle være foregaaede i Jylland, da vil man ved dem alle næsten uden Undtagelse finde, at det alene er ifølge islandske Efterretninger, at Suhm har opgivet Viborg som deres Skueplads; men det er næsten øiensynligt, at Islænderne, efter engang at være komne i den Tro, at Viborg var Valgstedet, have paa deres sædvanlige Maade, uden nærmere særdeles Hiemmel, suppleret de Efterretninger, som de gave om de enkelte Kongevalg, ved, i Overeensstemmelse med hiin Forudsætning, at anvise disse et bestemt Sted som Skueplads. Alle disse Beretninger reducere sig paa denne Maade saa godt som til et enkelt, og det et fremmed, Vidnesbyrd om, hvor det var, at Hovedvalget burde skee. Dernæst synes Recens. at have overseet, at Isøre Ting ikke blot paa det anførte Sted hos Saxo, hvor Oluf Læspe indføres talende, nævnes som Hovedvalgstedet; men at ogsaa Saxo selv paa i det mindste fire andre Steder omtaler det paa en saadan Maade, at man ikke kan tvivle paa, at det var hans bestemte Mening, at det almindelige Valg burde skee der. (See p. 42, 213, 229 og 242.) At Saxo af Partiskhed imod Jyderne skulde i dette Punkt forsætligen have forvandsket Sandheden, synes at være en aldeles forkastelig Hypothese; thi om man end ikke skulde kunne fritage

ham for nogen Animositet imod dem [1]), saa er det dog vistnok i høieste Grad utroligt, at denne skulde være gaaet saa vidt, at han, for at tilfredsstille samme, kunde ønske hos sine egne Samtidige, til hvis Læsning hans Krønike jo ogsaa var bestemt, at komme til at gielde for en Løgner, ved at forvanske saadanne Facta, om hvilke mange Andre end han paa den Tid endnu maatte vide god Beskeed. I Særdeleshed er det, hvad Harald Heins Valg angaaer, efter alle Omstændigheder klart, at det paa Saxos Tid vistnok endnu maatte være i almindeligt Folkeminde, hvor denne ligesaa berømte som vigtige Valgforsamling, for ikke længer end Hundrede Aar tilbage, var bleven holdt. (Jvf. ovenfor S. 20 Not. 3.) Saxos Beretning derom fortiener ogsaa af den Grund saa meget større Troværdighed, som hans Fremstilling af Begivenhedens Gang paa det nøieste er sammenknyttet med Stedets, af ham beskrevne eiendommelige locale Beskaffenhed; og hans simple, naturlige Fortælling om, hvorledes begge Brødrene holdt Ting med deres Tilhængere, hver paa sin Side af Sundet (see ovenfor S. 17), har aabenbart en meget større indvortes Sandsynlighed, end Knytlingasagas Beretning, hvilken man, for at forklare Knuds Fraværelse paa Forsamlingen, medens Harald valgtes, har udpyntet med det saakaldte „Lønting," et ægte islandsk Lovtrækkerkneb.—Det er derhos, hvor Viborg virkeligen har været Skuepladsen for en vis Begivenhed, langt fra, at Saxo lægger noget Dølgsmaal derpaa. Saaledes fortæller han uden Skiul, skiøndt med Misbilligelse, at det var der, at Svend, efter Erik Eiegods Død, vilde lade sig vælge til Konge, istedet for at oppebie en almindelig Valg-

[1]) Hr. Biskop Müller i sit ovennævnte nylig udkomne Skrift S. 248 ff. søger dog nu ganske at rense Saxo for Beskyldningen om saadan Partiskhed.

nling; og et endnu mere talende Beviis for hans Upartiſk- ſgiver hans Beretning om, at da Erik Eiegod drog omkring Landstingene, for at bekiendtgiøre ſin Beſlutning at reiſe Palæſtina, var det paa Viborg Ting, at Folket gav de rø e Beviſer paa Kiærlighed for dets Konge, uden at det er t Saxo ind, enten at fortie denne for Jyderne ſaa hædren- Begivenhed, eller at forlægge den til nogen anden Pro- ds. Hertil kommer endelig den af Recenſ. overſete, men af- nde Omſtændighed: at ogſaa Svend Aageſen med udtrykke- Ord bevidner, baade at Isøre Ting var det almindelige lgſted, og at det var der, at Harald Hein blev valgt og ſine Love 1), og ham, ſom ſelv var af en jydſk Familie, vil enſ. dog neppe ogſaa beſkylde for Partiſkhed imod Jyder- Skulde Islændernes Beretning, efter alt dette, behøve no- videre Giendrivelſe, kan endnu tilføies: 1.) at det, ſom hlegel har bemærket, var ligeſaa naturligt, at Siælland, hvis geſtamme havde erhvervet det hele Monarchie, blev Sædet den almindelige Valgforſamling, ſom det vilde være unatur- og uforklarligt, at man ſkulde have forlagt denne til det rede Jylland. I det mindſte giver Adam af Bremens Be- ing om Provindſernes indvortes Tilſtand paa Svend Eſtrid- Tid ikke mindſte Grund til at troe, at Siællænderne og

1) „Nec est prætereundum, qvod hæc prisca veterum invaluerit consvetudo, ut ad regum inaugurationes, in Iisöre Danorum universa turba conflueret, ut eo in loco, assentientibus omnium civium suffragiis, regium nomen rerumqve summam obtinerent;" og ſtrax derpaa om Harald Hein: „Hic primus leges Danis *in regio electionis loco*, *jam dicto*, præscripsit atqve rogavit." Script. rer. Dan. I. p. 56.

Skaaningerne skulde have indrømmet Jyderne et saadant Fortrin [1]. 2.) at intet var rimeligere, end at man til en saadan almindelig Forsamling udsøgte et Sted, der omtrent var midt i Riget, og hvortil der til Skibs kunde haves beqvem Adgang [2]; og endelig 3.) at Wēnothus, som udførligen omtaler Viborg Landsting og hvad der pleiede at forhandles, ikke giver mindste Vink om, at noget kunde bestemmes paa samme, som skulde have Gyldighed for hele Riget [3].

Isøre Ting var altsaa det Sted, hvor hele det danske Folk i forbums Dage burde samles, for at bestemme, hvem der skulde være Konge [4], hvorefter denne dog maatte lade sig hylde i hver enkelt Provinds paa de dertil fra gammel Tid bestemte

---

1) De situ Daniæ etc. Cap. 208 et 212-214, og Suhm IV. S. 492—493, og 497—499.

2) Selv i Knytlingasagas Beretning om Harald Heins Valg omtales Knuds Skibe som liggende strax ved Valgstedet, hvilket ikke uden nogen Tvang lader sig forklare om Viborg; thi om man end antager, at de kunne være gaaede ind i Fiorden ved Hiarbek, vilde dette dog være over en Miil fra Valgstedet. Jvfr. Suhm l. c. S. 574 Not. og Danske Atlas IV. S. 642.

3) Cap. XXIII: „Locus igitur celeberrimus medio fere Jutiæ orbe consistit, qvi Wibergis lingva Danica nuncupatur, ubi ex *totis Jutiæ partibus* qvam sæpius non minima multitudo, tam de causis communibus tractatura, qvam et de legum veritate sive firmitate discutienda et stabilienda, convenit, et qvod ibi communi consilio aggregatæ multitudinis stabilitum fuerit, non impune uspiam *in Jutiæ partibus* irritum fieri valebit." Script. R. D. III. p. 361.

4) Hr. Bisкop Müller l. c. S. 94—95 synes at mene, at der slet ikke gaves noget særeget almindeligt Valgsted for hele Riget, men iкkun Hyldingssteder i de enkelte Provindser, saa at det første Valg snart skete i en og snart i en anden af disse; men dette kan vel neppe bifaldes. Baade Saxo, Svend Aagesen og de islandske Forfattere ere dog enige deri, at et saa-

Hyldingssteder [1]). At dog hiin almindelige Regel allerede i ældre Tider oftere blev overtraadt, derved at en enkelt Provinds forekom det almindelige Valg, og paa egen Haand hyldede en Konge: var noget som maatte ventes, og som især foranledigedes derved, at vedkommende Kronprætendent, naar han mistvivlede om at sætte sit Valg igiennem paa en almindelig Forsamling, hellere lod sig først udraabe til Konge i den Provinds, hvor han havde de fleste Tilhængere, for derved at vinde mere Styrke, og nøde de andre Provindser til ogsaa at antage sig [2]); ligesom den indbyrdes Jalousie, der fandt Sted imellem Hovedprovindserne, og Lyst til at hæve sig selv paa de Andres Bekostning, vel ogsaa have været medvirkende Aarsager til slige partielle Valg, der desuden som oftest ikkun iværksattes naar man vilde støde en Anden, der allerede bar Kongenavn, fra Thronen. Vi have saaledes i det Foregaaende seet Exempler paa, at slige uregelmæssige Valg ere foregaaede paa Hyldingsstederne baade i Siælland, Skaane og Nørrejylland, ja endog paa Urnehoved Landsting i Sønderjylland. Men disse

dant Hovedvalgsted virkelig fra gammel Tid var vedtaget; og det indsees heller ikke, hvorledes man skulde have tænkt paa at bevare Rigets Udeelighed, saafremt der havde været indrømmet hver enkelt Provinds en selvstændig Ret til at bestemme, hvem Thronen skulde tilhøre.

[1]) Endog i Siælland synes man at have havt et særeget, fra hiint almindelige Valgting forskielligt, Hyldingssted, nemlig enten den saakaldte Kongestol ved Leire, eller Landstinget ved Ringsted; jvf. Wormii Monumenta Dan. p. 87-89. I saa Fald vilde det være saameget klarere, at det ikke kan være nogen Forvexling med det siællandske Hyldingssted, naar Saxo og Svend Aagesen nævne Isøre som Rigets almindelige Valgsted, hvorimod Islænderne aabenbart have forvexlet dette og Hyldingsstedet i Jylland.

[2]) Jvf. Saxo p. 229, og Suhm D. H. V. S. 143.

Brud paa den gamle Vedtægt kunne naturligviis ligesaa lide tiene til at afbevise dennes Tilværelse, som det vil kunn negtes, at Kongerne ifølge Unionen burde været valgte paa e almindelig Forsamling i Halmstad, endskiøndt denne Bestemmel bestandig blev overtraadt. Den sidste Konge, som formelig ble antagen paa det rette gamle Hovedvalgsted, synes imidlertid a have været Niels, eller maaskee Erik Lam. De paafølgend langvarige borgerlige Krige, under hvilke Rigets Provindse stode i fiendtlig Stilling til hverandre, tillode naturligviis ikk at bringe saadanne almindelige Valgforsamlinger af Rigets In byggere i Stand, og hiin gamle Vedtægt blev derfor ikke ove holdt; saa at allerede Svend Aagesen omtaler den som noget der ikke længer var i Brug. En Hovedaarsag til, at Isør Ting tabte sin ældre Anseelse, var det udentvivl ogsaa, at det Sted forøvrigt ikke var Sædet for nogen regelmæssig almindeli Forsamling for et stort District, saaledes som de vigtige Land ting, hvor Provindsernes Indbyggere i det mindste hver fiorten Dag strømmede sammen, for at afgiøre Alt af Vigtighed. Na det altsaa var vanskeligt at tilveiebringe en almindelig Valgforsa ling, eller man endog af de ovenmeldte Grunde ønskede at undga en saadan; var det naturligt, at man tyede til Landstingene hver Provinds, paa hvilke man altid med Lethed kunde sam dennes Indbyggere. Under Geistlighedens og Adelens stigen Vælde, da disse Stænder næsten udelukkende raadede for Ko gevalget, var det ei heller saa nødvendigt, som i gamle Dage da Almuen var mægtigst, at Valget, for at undgaae Rige Adsplittelse, skeete paa en fælleds Forsamling; thi vel var det o saa i ældre Dage de Fornemme især, som egentlig styrede Va gene; men der var dog dengang et ganske andet Sammenhæn end i sildigere Tider, imellem Høvdingerne og Almuen af hv Provinds, og hine havde deres hele Magt af det Tilhæng,

kunde erholde hos denne; hvorimod et ganske andet Forhold indtraadte efter Valdemarernes Tid, da Adelen over hele Riget, ligesom Geistligheden, udgiorde et broderligt Selskab, der stod i Opposition til Almuen, og altid var enigt om at undertrykke denne. Den sædvanlige Fremgangsmaade ved Kongevalget blev derfor nu, at Adelen og Geistligheden af hele Riget først foreenede sig om, hvem de vilde have til Konge, og derefter satte dennes Hylding igiennem omkring paa Landstingene. At nu Viborg Ting som oftest var det første, paa hvilket Hyldingen i denne Periode foregik, kan ikke negtes, og kan dette vel stundom have havt sin Grund deri, at Jylland var bleven den mægtigste Provinds, hvis Hylding man kunde ønske først at sikkre sig; men i Almindelighed var det aabenbart aldeles tilfældige Omstændigheder, som foranledigede, at den første Hylding skeete der, og aldrig have de andre Provindser indrømmet Jylland noget Fortrin i at afgiøre, hvem der skulde være Konge. Til nærmere Oplysning af det Foranførte, kan Følgende bemærkes: Allerede Valdemar I. lod sin Søn Knud først udvælge af de Store og Krigshæren, førend han satte hans almindelige Valg igiennem. Efter Faderens Død, og Begravelse i Ringsted, har Knud udentvivl strax ladet sig hylde der paa Landstinget, og derefter reiste han, som Saxo skriver, over til Jylland "for at forsikkre sig Faderens Krigsfolk", og lod sig hylde baade paa Viborg og paa Urnehoved Landsting [1]). Valdemar II. holdt 1215 en Samling paa Samsø med Rigets fornemste Mænd (cum melioribus regni), af hvilke han fik sin Søn Valdemar antagen til Konge, og derefter lod han ham hylde paa Viborg Landsting, formodentlig fordi dette var det nærmeste; hvorefter uden al Tvivl denne Hylding er gientaget paa de andre Lands-

---

1) Suhm D. H. VII. S. 206—210. VIII. S. 1—2. Saxo p. 373.

ting [1]). At Abels Valg blev drevet igiennem ved Bisperne og Adelen, er sikkert nok; men at han først skulde være bleven hyldet i Viborg, er ikkun en Hypothese [2]). Derimod er det sandsynligt, at Christoffer I. blev hyldet først paa dette Ting, eftersom han netop var tilstede i Jylland, da Thronen var bleven ledig; men at Hylding i alt Fald ogsaa fandt Sted i de andre Provindser, er aldeles sikkert [3]). De tvende følgende Konger, Erik Glipping og Erik Menved, udnævnedes derimod paa Danehoffer i Nyborg, og det berettes ikke, hvor de først have ladet sig hylde. Christoffer II. og Valdemar Erikssen bleve ligeledes, fornemmelig ved Adelens Hielp, udnævnte paa Danehoffer, men i Viborg, hvor de udentvivl ogsaa først ere blevne hyldede, og siden i de øvrige Landskaber [4]). Valdemar Atterdag blev fra Tydskland, hvor han da opholdt sig, indkaldt i Riget af den danske Adel, og ved sin Ankomst til Jylland naturligviis først hyldet der af den jydske Adel og Almue i Viborg, hvorefter han drog til Siælland, og blev i Roeskilde udraabt til Konge og hyldet af alle Indbyggerne [5]). Om Kong Olufs Valg seer man, at Geistligheden og Adelen i de forskiellige Provindser først have underhandlet med hverandre [6]), hvorefter han paa et Danehof

1) Suhm D. H. IX. S. 225.

2) Suhm D. H. X. S. 164 og S. 166—167.

3) Suhm l. c. S. 219, sammenholdt med S. 315 og Script. R. Dan. V. p. 594. (See nedenfor S. 42—43).

4) Suhm D. H. XII. S. 4 ff. og 118 og 177.

5) Suhm D. H. XIII. S. 11—12.

6) See især det Brev, som endeel af den skaanske Geistlighed og Adel skrev til dem i Jylland om Olufs Valg; hos Hvitf. S. 556 og Suhm D. H. XIV. S. 12—13. Lægger man Mærke til, at dette Brev er udstedt i Roeskilde, og at Mellemhandleren Jacob Olufssen var en siællandsk Ridder: bliver det udentvivl rimeligt, at ogsaa den siællandske Geistlighed og Adel har til samme Tid, i samme Anledning, været samlet i Roeskilde.

Slagelse først blev udnævnt til Konge over hele Riget, og ien hyldet omkring paa Landstingene [1]). Efter Olufs Død lev Dronning Margrethe hyldet paa Landstingene som Rigets yrstinde [2]), først i Skaane, derefter i Siælland og i Fyen, og idst i Jylland [3]). Ogsaa Erik af Pommern synes at være leven sidst hyldet i Jylland, efter at han allerede var antagen f de andre Provindser [4]). Da derimod Christoffer af Baiern og Christian I., efterat det danske Rigsraad havde tilbudet dem Kronen, kom først til Jylland, i det de fra Tydskland droge nd i Riget, saa var det ogsaa ganske i sin Orden, at de først blev hyldede i denne Provinds, og siden paa de øvrige Lands-ting [5]).

Til Slutning maa det tillades mig, endnu at lade følge nogle Bemærkninger med Hensyn til den første Haandfæstning g dens Oprindelse. K. Ancher mener i Saml. Skr. I. S. 622: at det vel ikke kan feile, at Kongerne i Danmark, efter den almindelige Maade under Pavedømmet, ved deres Kroning have været i det mindste saa meget, at de vilde være Kirkens og de Geistliges Forsvar; men at de edelig have forpligtet sig mod eres Undersaatter, er vel ikke skeet, førend i Kong Christoffer

1) Suhm D. H. XIV. S. 21.

2) Hr. Etsraad Schlegel S. 38 og S. 37 Not. **), og Recens. S. 146—147 mene, at Margrethe blot fik Regieringen som Formynderske for Kong Erik; men allerede K. Ancher I. S. 742 ff. har paa det klareste beviist, at hun valgtes som en paa egne Vegne regierende Dronning.

3) Suhm l. c. S. 189—192.

4) Suhm l. c. S. 360.

5) Hvitfeldt S. 824 og 844—845. Om Kong Hans, Christian II. og Frederik I. see fremdeles Hvitfeldt S. 881, 962, 1094 1251, 1253, og 1254; jvf. Nordisk Tidsskrift I. S. 443.

II. Tid, som maatte beedige den ham forelagte Haandfæstning[1]).". Imidlertid have vi i det Foregaaende S. 20 seet, at Kongerne meget tidligere, nemlig allerede siden Knud den helliges Tid, førend de bleve hyldede, maatte giøre et høitideligt og udentvivl edeligt Løfte paa, at ville overholde visse dem, som Betingelse for deres Udvælgelse, paalagte Forbindtligheder imod Undersaatterne, hvilket Ælnothus, som skrev under Kong Niels, udtrykkeligen bevidner. Dette Løfte gik i Begyndelsen kun ud paa, at Kongen skulde overholde de under Harald Hein vedtagne Retsbestemmelser, der vare Folket saa behagelige; men det kan vel neppe paatvivles, at man efterhaanden har føiet flere og flere Forpligtelser til, i Særdeleshed Løfte om, at afskaffe de under foregaaende Konger indførte formeentlige Misbrug. Vi have endog herom et uforkasteligt Vidnesbyrd i Acterne af Processen imellem Christoffer I. og Jacob Erlandsen, i hvilke Erkebispen erindrer Kongen om, ikke blot „at han ved sin Kronings-høitid havde aflagt Ed paa, at ville bevare Kirkens Privilegier, Friheder og Rettigheder [2])," men også „at han ved sin Udvælgelse paa de almindelige Landsting havde offentligt lovet, at ville ophæve og gienkalde alle de Paalæg og Byrder, som siden hans Forfædres og Farbroders, Knud den VItes Tid vare blevne indførte ved Kongerne hans Fader og

---

1) Script. rer. Dan. VI. p. 521: „Christophorus receptus est in regem propositis sibi prius a communitate regni pluribus articulis, *et exacto juramento ob eo supra illis servandis.*"

2) „Cum in solennitate coronationis vestræ de conservandis ecclesiis, privilegiis, libertatibus et earum juribus præstiteritis juramentum". Script. R. Dan. V. p. 591.

dre, eller deres Fogder [1])." Flere af de Bestemmelser som Christoffer I. ved samme Leilighed maatte love at over-, ere maaskee endnu bevarede i den Samling af gamle estemmelser, som K. Ancher har ladet trykke i sin Lovhist.). 200 ff., og af hvilke de allerfleste udentvivl henhøre til e Konges Tid [2]). Endskiønt nu Kongerne udentvivl blot dtligen lovede at ville opfylde de dem førend Hyldingen fogte Vilkaar, uden at derom noget Document blev oprettet: t dog neppe at paatvivle, at man, i det mindste ved pri Authoritet, har havt de Kongens Myndighed indskrænkende ler, som paa hiin Maade efterhaanden havde samlet sig, nedme, baade til Efterretning for Fremtiden og til Afbenyt ved næste Kongevalg; og en saadan Opskrift er det vist som er bleven lagt til Grund for den ældste formelige ndfæstning, som Christoffer II. maatte underskrive. Naturis har man ved denne Leilighed forandret nogle Artikler, des som Omstændighederne fordrede det, udeladt andre, og især forøget Samlingen med nye Forpligtelser for Kongen, givet det Hele Form af en ordentlig Forskrivelse. At ndfæstningen paa denne Maade er bleven til, vil man uden-

) „Item conqveritur, qvod cum tempore *electionis* vestræ in regem in *communibus placitis*, qvasi in qvalibet diocesi habitis, aperte promiseritis, omnia gravamina a tempore avorum et patrui vestri per patrem et fratres vestros reges, vel ipsorum exactores, superinducta relaxare et revocare." Jvf. Suhm D. H. X. S. 315, hvor dog dette Sted ikke er ganske noiagtigt oversat. Altsaa maatte Christoffer love, ogsaa at afskaffe de under Valdemar II. indførte Misbrug, hvorimod de følgende Konger blot lovede at afskaffe, hvad der siden Valdemars Tid var uretteligen indført.

2) See om disse Lovstykker de i Rosenvinges Lovhist. II. S. 6 citerede Steder, samt Fortalen til Anchers Lovhist. I. Blad 13.

tvivl finde bestyrket, naar man seer hen til den store Mængde, og om de mest heterogene Gienstande handlende, Artikler, hvoraf samme bestaaer, som det vist ikke er rimeligt, at man strax paa engang skulde have udtænkt sig til at forelægge Kongen. Ogsaa taler derfor den Omstændighed, at flere Artikler, der handle om samme Gienstand, og altsaa burde været samlede, ere adsplittede paa forskiellige Steder i Haandfæstningen [1].

K. Ancher l. c. 627 ff. har antaget, ikke blot at der, forend Christoffer II. Haandfæstning blev bragt i Stand, var giort Udkast til en bestandig Haandfæstning, som stedse skulde være et Baand paa de følgende Konger; men endog, at vi endnu besidde denne mærkelige Act i et Stykke, som med den Titel: „Om gamble Konninge logh" findes bevaret i et Par Haandskrifter, hvorfra han har ladet det trykke i Lovhist. II. S. 541—546. Paa Gruud af Anchers Authoritet har man ogsaa siden antaget, at dette forholdt sig virkelig saaledes, og ofte er hiint Stykke blevet citeret, og sammenlignet med Haandfæstningen, som dennes egentlige Kilde. Men det er ikke let at indsee, hvad der kan have forledet K. Ancher, der ellers brugte saa god Kritik, til at antage denne Mening, der ikke alene er blottet for alt Beviis, men ogsaa har de stærkeste Grunde imod sig. Den løseligste Undersøgelse af hiint Stykke vil for det første snart overbevise enhver om, at det, i det mindste i dets nuværende Skikkelse, umuligen kan være et originalt eller oprindeligt Udkast, da det ved en Mængde latinske Udtryk paa det tydeligste røber sig som en temmelig slet Oversættelse fra dette Sprog, og det udentvivl af Haandfæstningens egen latinske Text. Nogle Steder har Oversætteren endog misforstaaet

1) Saaledes t. Ex. handles i Art. 19, 22 og 28 om ny Skat og Told; i Art. 25 og 58 om ulovligt Stævnemaal.

[redacted]

kene, t. Ex. Art. 24, om at nye Love ikke maatte gives uden en almindeligt Danehof m. v., hvilken Artikel i det for- rentlige Udkast S. 545 er bleven deelt i tvende Artikler, uden ogen Mening og Sammenhæng. Det eneste Middel, hvor- ed Anchers Hypothese, om muligt, skulde kunne reddes, vilde refor være den Hielpehypothese, at det omhandlede Stykke var en sildigere Oversættelse af det første Udkast paa Latin. Men en Hypothese, som ikke kan holde sig, uden at man opstiller en ny uhiemlet Hypothese, fortiener vistnok ikke megen Tiltro. Undersøger man nu nøiere det omhandlede Stykke, vil man uden Tvivl finde det meget sandsynligere, at det er en i sildigere Tider forfattet Oversigt over de almindeligste Forpligtelser, som Kongerne maatte love at ville overholde, for hvilket Arbeide For- atteren vel har lagt den ældste Haandfæstning, med hvilken de sildigere ogsaa i det Væsentligste stemmede overeens, til Grund; og med adskillige Forandringer, fornemmelig bestaaende deri, t enkelte Artikler ere udeladte, men flere andre tilføiede, ser i Slutningen. Herfor tale følgende Grunde: Ikke blot i Overskriften, der dog maaskee kunde være en sildigere Tilsætning, aldes de følgende Bestemmelser „gamble Konninge logh;" men gsaa Udtrykkene i Indledningen synes at henvise til, at det Føl- ende allerede var gammel Ret. De Artikler dernæst, som ere levne udeladte, indeholdt saadanne særegne Bestemmelser, om vilke der paa den Tid, da Oversigten forfattedes, ikke længer ar Spørgsmaal, saasom Art. 9, at Erkebispen skulde have sit Gods tilbage[1]; og den besynderlige Art. 14, om at ingen maatte ltales, fordi han havde viist sig tro i den sidste Konges Tie- ste[2]. Men mest afgiørende er det dog, at de Tillæg, som

[1]) Denne Artikel er ogsaa udeladt i Olufs Haandfæstning.

[2]) Denne Artikel er ligeledes udeladt baade i Valdemar Erikſens og Olufs Haandfæstninger.

[redacted]

hiint Stykke har fremfor Christoffers Haandfæstning, næsten alle ere saadanne, at deres Oprindelse fra yngre Love, end denne Haandfæstning, kan paavises. — Til det Tillæg, som den allerførste Artikel S. 542 har faaet om, „at Geistligheden ikke skulde kiøbe nogen ny Stadfæstelse paa dens Privilegier", findes saaledes en tilsvarende Bestemmelse i Valdemar Erikssens Haandfæstning hos Ancher l. c. S. 554. Den Artikel S. 545, „at der i Siælland og de andre Provindser skulde udnævnes skiellige Mænd til paa Kongens Vegne at holde Retterting," synes at have sin Oprindelse fra de Bestemmelser, der om samme Gienstand findes i Dronning Margrethes Forordning af 1396 (Lovhist. II. S. 558. jvf. Kong Hans's Haandf. h. Hvitf. S. 966 og Christian II. hos Behrmann II. S. 42.) Den Artikel S. 546, „at ingen Geistlig maatte sættes til nogen verdslig Bestilling," synes at være ligefrem taget enten fra Valdemar Erikssens og Olufs Haandfæstninger (Lovhist. II. S. 554 og Suhm XIV. S. 479), eller fra Beslutningen paa det Helsingborgske Kirkemøde af 1345, der blev gientaget i Statuterne paa det almindelige Concilium i Kiøbenhavn af 1425, hos Hvitfeldt S. 715. Hvad endelig angaaer den sidste Artikel, „at Kongen saafremt han overtraadte Haandfæstningen, skulde ligefrem ansees som afsat, og Undersaatterne være løste fra deres Troskabsed": da henviste de ældste Haandfæstninger ikkun indirecte til, at Undersaatterne kunde lovligen sagsøge Kongen, naar han handlede imod Landets og Rigets Ret [1]), og Valdemar Erikssens Haandfæstning S. 553 tilføiede derhos, „at saafremt Kongen formedelst Misbrug af sin høie Myndighed, overtraadte den Bestemmelse, at ingen, der ei var overbeviist, maatte gribes og

[1]) Jvf. Anchers Saml. Skr. I. S. 624—626.

fængsles, da skulde de Personer, som af Kongen havde ladet sig benytte til saaledes at gribe nogen, ligefrem ansees som Fredløse;" men en Bestemmelse, der, som den ovenanførte, uden videre tillod Undersaatterne Oprør imod Kongen selv, kunde neppe ventes, førend Aristocratiets Overmod havde naaet sin høieste Spidse, og det er ogsaa først i Kong Hans's Haandfæstning, at vi finde den samme Clausul indført, som derpaa gjentoges i Christian II. og Frederik I. Haandfæstninger; hvorimod man, paa Grund af dens fordærvelige Følger, maatte udelade den af de følgende. Dog gik de nævnte Haandfæstninger heri endeel videre, end det omhandlede formeentlige Udkast; da de nemligen ikke blot berettigede, men endog forpligtede Undersaatterne, ved deres Ære, til at modsætte sig Kongen, saafremt han brød Haandfæstningen. Der er altsaa intet til Hinder for at antage, at det er noget ældre end Kong Hans's Tid, og da derhos i Særdeleshed det Sprog, hvori det er affattet, synes at henvise til en noget tidligere Periode, saa er det vel muligt, at det er fra den første Halvdel af det 15de Aarhundrede; men ældre kan det neppe heller, ifølge de ovenanførte Omstændigheder, antages for at være.

[redacted]

Indledning
til Forelæsninger ved Kiøbenhavns Universitet over den videnskabelige Culturs og Literaturens almindelige Historie,

af
C. Molbech.

Mine Herrer!

Dersom jeg, mit Liv igiennem ubevant med ethvert Slags mundtligt og offentligt Foredrag, allene spurgte Følelsen af min ufuldkomne Evne til Raads, maatte jeg forsage om Muligheden af, endog kun i Afstand at nærme mig Opnaaelsen af det Maal, der maa tænkes at være sat for de Forelæsninger, hvilke jeg i denne Time, ikke uden grundet Mistillid til mig selv, skal begynde. Men ved Siden af denne Mistillid er vaagnet et Haab, at Tanken paa Formaalet selv, paa det for mig, langt over Fortieneste ærefulde Kald, at fremtræde som offentlig Lærer ved Fædrelandets Høiskole, vil styrke den svagere Kraft, udfylde Mangel paa Færdighed, og vedligeholde Mod og Iver til vedholdende Fremstræben. Et endnu venligere Haab er tillige vaagnet hos mig: at den yngre Slægt af Borgere i Videnskabs Rige, der vil samles, for at høre min uøvede Stemme fra dette Sted, ikke uden hiint Ungdommens godmodige og velvillige Sind, som gierne modtager hvad der gives med god Villie, ei vil negte denne hos mig hvad den trænger til af Overbærelse; og at jeg saaledes i det mindste blandt den Deel af mine Tilhørere, som jeg altid fortrinligst ved mine Foredrag vil og maa tænke mig nærværende, tør haabe mig hiin skaansomme Velvillies Opmuntring, som jeg vil stræbe at fortiene, ved i det mindste at opoffre al den Kraft, som er mig givet, og al den Tid, som

mit Livs Vilkaar og Forhold levne mig, paa det i Dag begyndte Foretagende.

Skiøndt disse Forhold ikke have tilladt mig nogen lang Forberedelse paa dette, har jeg dog ikke undladt med Alvor at eftertænke, paa hvilken Vei jeg helst maatte stræbe efter at fremme og udføre det. At foredrage Videnskabernes og Literaturens almindelige Historie kan fra et Synspunkt, som maaskee de fleste ville tage, vise sig som et i den Grad stort, omfattende, møisommeligt Værk: at man vilde have Grund til at spørge, hvad jeg maatte spørge mig selv: hvorfra Tiden og Kræfterne til dette Foretagende? Hvorledes vil det udføres, eller hvorledes bringes til Ende, uden langt at overskride de Grændser, man kan fordre og vente sig, og dem, Nødvendighed byder at sætte mig selv? — Kaste vi et Blik, ei engang paa ældre, vægtige, bindrige Værker, men kun paa den nyeste Tids Haandbøger og Lærebøger, der afhandle den saakaldte Literatur-Historie — hvilket Omfang, hvilken Mængde af sammenpressede og dog neppe angivne Facta, hvilket Ocean af Navne, Aarstal og Bogtitler — hvilken uoverskuelig Masse af Lærdomsfrugter, ordnede efter Tidsaldere, Nationer, Videnskaber og Sprog! — Og hvorledes vil den uvante, uøvede Lærer forstaae at samle, udvælge og fremstille noget Heelt og Fuldstændigt af Stoffets, for Øiesynet overvældende, nedtrykkende Mængde og Vægt? Hvorledes vil han bringe den i tusinde Grene deelte og splittede Mangfoldighed til at samle sig under Hovedtræk, og blive fattelig ved enkelte anskuelige Billeder? — For at finde Svar paa disse Spørgsmaal, vil det ligge vort Formaal nær, at kaste et Blik over den Skiebne, Literaturhistorien har havt, over de forskiellige Maader, hvorpaa den i Skrifter er behandlet.

Det vil her være overflødigt, at gaae tilbage til de tidligste Forsøg paa, at give en historisk Fremstilling af Videnskabernes Oprindelse og Skiebne, af den menneskelige Aands Ytringer i skriftlige Værker. Naar vi endog med Beundring og Ærbødighed betragte en Conrad Gesner's Lærdom og forbausende Bogkundskab i Midten af det sextende Aarhundrede; og naar vi heller ei negte det syttendes fortrinlige Bogkiendere og Literatorer, en Lambecius og Morhof for Exempel, den Fortieneste, som tilhører dem, (og især den sidste ved sin bekiendte, ligesaa vel encyklopædiske og methodologiske, som historiske Polyhistor,) at have vækket Sands og Deeltagelse for Literaturhistoriens Studium, og først banet Veien til samme ved omfattende, methodisk behandlede Værker: saa tilhører dog dens egentlig videnskabelige Behandling først det attende Aarhundrede. Ligesom det ogsaa i den foregaaende Tid var tydsk Lærdom og Flid, der lagde Grundvolden til det Foretagende, at samle Frugterne af ældre og nyere videnskabelig Stræben under et ordnet Oversyn og forberede historisk Kundskab om Literaturværker og deres Forfattere: saaledes var det ogsaa fra Tydskland, at de første Forsøg til en systematisk, saavidt mulig fuldstændig, eller dog efter en omfattende og videnskabelig Plan behandlet Udførelse af et saadant Foretagende udgik. 1704 udgav den fortiente Struve første Gang sin Introductio ad notitiam rei literariae & usum bibliothecarum — et Arbeide, der i sin Tid var værdigt det store Bifald, som det fandt, og der endnu, saaledes som det siden berigedes ved Tillæg og Fortsættelser af Coler, Koecher, Jugler og flere Literatorer, er et brugbart og nyttigt Værk. Det var imidlertid meer en Indledning til Literaturhistorien, med en noget fuldstændigere Udvikling af enkelte Materier, og Veiledning til Kundskab om denne Disciplins Literatur, end en systematisk fuldstændig Fremstilling

af samme. Forfatteren udgav siden vidtløftigere Indledninger paa Tydsk til Philosophiens, Retsvidenskabens og Historiens Literatur; men kom aldrig til at samle Grundtrækkene af den hele Literaturs Skiebne og Tilstand, af Videnskabernes Forfatning og Omskiftning i de forskiellige Tidsaldere, i en systematisk Haandbog.

Denne Fortieneste (naar vi forbigaae nogle andre, omtrent samtidige, mindre betydende Forsøg af Gundling, og Reimmann) var forbeholdt den lærde theologiske Professor i Goettingen Christoffer Aug. Heumann. Han vovede først det, allerede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede colossale Foretagende, at sammentrænge en, med Forbindelse af den synthetisk-videnskabelige og analytisk-historiske Methode, ordnet Oversigt af det Vigtigste og Mærkværdigste, som den menneskelige Aand paa Videnskabernes Bane havde udrettet, for saa vidt som dette var nedlagt i skriftlige Arbeider, uden derhos at forsømme, enten Efterretning om berømte Forfattere og deres Fortieneste af Literaturen, eller Veiledning til Bogkundskab. Heumanns, i det latinske Sprog forfattede Haandbog i Literaturhistorien kunne vi ei andet end ansee for et mesterligt Arbeide i sit Slags for sin Tid, og et saadant, som endnu kan siges, neppe at være overgaaet — for saa vidt som vi tage Hensyn til, hvor uendelig rige Kilder og Hielpemidler til Kundskab om Literaturen, der ere aabnede siden Forfatterens Levetid, fra hvis Benyttelse han var udelukt; og hvormeget det philosophisk-encyklopædiske Studium, tilligemed Kritik og Smag, i et heelt Aarhundrede er gaaet frem. Den almindelig udbredte Brug af denne Lærebog, og de lige indtil vor Alder gientagne, forøgede Udgaver tale ikke blot for dens Værd; men det er erkiendt af vor Tids første Sagkyndige, at en fortræffelig Plan, en lys

Orden, sammentrængt og kiernefuld Rigdom paa Materier, Upartiskhed, Bestemthed og Modenhed i Dømmekraften, udmærke Heumanns Skrift. — Vi have saa meget større Grund til med Agtelse at bevare dets og Forfatterens Erindring, som han ikke allene kan siges at have lagt Grundvolden til den universale literarisk-kritiske Fremstilling af Videnskabernes Skiebne og det hele Skriftriges uhyre Omfang, og som han var den, der allermeest bidrog til at giøre Literairhistorien til et yndet academisk Studium; men som ogsaa hans Plan, Methode og Fremgangsmaade i det Væsentlige ere blevne fulgte, i det mindste af tydske Lærde, lige ned til vore Dage. Med hvor klart og rigtigt et Blik Heumann desuden betragtede og bedømte mange Hovedpunkter i den Disciplin, som han med ikke mindre Forstand, end Lærdom bragte i System: ville vi maaskee ikke fattes Leilighed til i det følgende at berøre.

Vi kunne forbigaae mange af hans Efterfølgere, der enten toge ham til Mønster, eller endog blot brugte hans kiernefulde Lærebog som Text og Grundstof for vidtløftige, ukritiske, i vor Tid ulæselige og neppe som Repertorier brugbare Commentarer. Med Agtelse bør vi dog nævne en af de ældre blandt disse, Johan And. Fabricius, der i Aarene 1752-54 udgav i tre Bind et vidtløftigt "Afrids af den almindelige Lærdomshistorie" paa Tydsk, som, endskiøndt overlæsset med Navne, og opfyldt med meget, som Faa nu skiøtte om at vide, dog udmærker sig baade ved omfattende Fuldstændighed, methodisk Orden og Lærdom, der ikke er uden Selvtænkning; ved at meddele en rig Mængde af literariske Oplysninger og Henviisninger i særskilte Anmærkninger, og ved et for sin Tid ret godt, undertiden endog eiendommeligt og naivt Foredrag. — Heller ikke bør vi ganske forbigaae en ældre Efterfølger af Heumann og hans Methode: Gottlieb Stolle, der allerede fra 1709 af læste offentlig i

Jena over Literairhistorien, og hvis vidtløftige Bøger over Videnskabernes Historie, afdeelte efter Faculteterne, vidne om Skiønsomhed og Upartiskhed, og ligesaa vel ved en god Orden og en vis Fattelighed fandt Indgang hos det større Publicum, som de, ved en Mængde indblandede specielle Træk og Anecdoter om Skrifter og Forfattere, vare i Stand til længe at bevare det Bifald, de vandt i deres Nyhed.

Imidlertid begyndte, efter Midten af det 18de Aarhundrede en ny Aand at vaagne i Europa, der efterhaanden udstrakte sine Virkninger til alle Videnskaber, og saaledes meddeelte sig ogsaa til Behandlingen af deres Historie, Skildringen og Fortællingen af Literaturens Omskiftninger, Blomstring, Forfald og Gienfødelse. Man begyndte at føle og indsee, at Videnskaberne bestode i noget meer end Bøger; at Lærdom ikke var det samme som Aand; at man ikke kiendte en Videnskab, fordi man vidste Titlerne paa en Mængde ældre og nyere Skrifter, hvori den afhandledes heel eller stykkeviis; eller at man derfor kiendte dens Tilstand i et vist Tidspunkt, dens Aftagelse eller Fremgang, dens Forhold til andre Disciplinar og Lærdomsfag, dens Indflydelse paa en større eller mindre Kreds, og dens Virkninger paa Menneskeslægtens Velfærd, Oplysning, Sædelighed, Frihed — fordi man var bleven bekiendt med Navnene paa en heel Deel gode og slette Forfattere, der havde forøget Omfanget af Videnskabens Literatur. Den tørre Nomenclatur af Bøger og Skribenter, den blot tabellariske eller chronologiske Optælling af Navne og Bogtitler under visse Rubriker, selv om den ledsagedes af forstandige Vink og rigtige kritiske Bemærkninger — vilde ikke mere tilfredsstille den voxende Læselyst hos det større Publicum, saa lidt som den studerende Classes dybere Forskninger. Med stort Bifald modtoges derfor (1758) et Værk af en fransk Forfatter, der bragte en paa empirisk Phi-

udmærkede Mænds Lære, Daad og Mønst
dede Menneskeslægten til en forædlet Culturt
skabelige og borgerlige Livs, eller Statslivets
rende Forhold.

Soguets Plan for hans „Undersøgel
af Love, Konster og Videnskaber hos Oldtid
ligesaa ny i hans Tid, som den var stor og
var den første, der søgte at udføre den I
Historie af Menneskeslægten fra dens aandelig
pragmatisk Culturhistorie, grundet paa et u
Kilderne, og omfattende ligesaa vel den viden
selskabelige Cultur. Han naaede dog i sit A
end til Cyrus; hans undertiden for raske og
finde i vor kritiske Tidsalder ikke mere den A
Soguets Levetid, og sildigere Forskninger kun
af dem i Skygge; uden at det dog endnu v
at have læst hans underholdende og vel skrevn

Af ganske anden Art og Charakteer var
italiensk Forfatter, som vi egentlig burde ha

denskab om Nationernes Egenskab" [1]) fra et høiere philosophisk Standpunkt søgte at opklare Historiens Gang og de store og almindelige Hovedtræk i Menneskeslægtens intellectuelle, moralske og selskabelige Dannelse. Hans Værk er det første, der kan fortiene Navn af **Historiens Philosophie**, og det er skrevet med ligesaa skarpsindigt og klart Blik, som med en ægte religiøs historisk Aand, og med omfattende Lærdom. Hans frie Selvtænkning, Originalitet og kritiske Talent røber han ei allene ved sin Opposition imod den Ringeagt for historisk Kundskab, som den cartesianske Philosophies Tilhængere hengave sig til; men ved mangen ny Anskuelse af de selskabelige, borgerlige og politiske Forholds Oprindelse, og mangen Tvivl om vedtagne Sætninger og Hypotheser i Historien, som vi have seet gjentagne i nyere Tider (f. E. om Homers Tilværelse, som personligt Individ, og om den ældste romerske Histories Sikkerhed).

Efter Goguet blev det en temmelig herskende Skik, at blande Literaturens, med den almindelige menneskelige Culturs Historie, eller at lade hiin faae sin Deel anviist i en mere philosopherende, end reen fortællende Skildring af Universalhistoriens Hovedtræk eller Resultater. Italieneren **Denina** [2]) vilde, med mere specielt og udelukkende Hensyn, anvende denne philosopherende Behandling paa Literaturhistorien; men det fattedes ham paa tilstrækkelig Grundighed og Kundskab til den europæiske Literatur uden for Italien og Frankrige. Hans Værk, skiøndt skrevet med Smag, blev dog mere

---

1) Principj di una Scienza nuova intorno alla natura delle Nazioni. Neap. 1725. To sildigere Udgaver udkom i Italien før Forf.'s Død (1744) og adskillige efter den Tid; en tydsk Oversættelse af W. E. **Weber**. Lpz. 1822; og en fransk af **Michelet**. Paris. 1827.

2) Hans Vicende della litteratura. Libri V. Turin. 1760—61.

oratorisk glimrende, end belærende. — Man havde imidlertid faaet Smag paa dette Slags Arbeider, og i flere Lande vaagnede Lysten til at behandle den saakaldte „Menneskehedens Historie," enten fra mere almindelige og philosophiske Synsmaader (for Ex. den rolige, humane, redelige schweitzerske Tænker Iselin [1]) eller med dybere historisk og politisk Indsigt, med aandfuld Beskuelse af Civilisationens Udvikling i det borgerlige Liv, og af Menneskeslægtens intellectuelle og moralske Fuldkommenhed paa de forskjellige Trin i Culturen (saaledes som hos Englænderne den grundige Historiker og praktiske Philosoph Adam Ferguson [2]) og den skarpsindige, smagfulde, kritiske Tænker Henry Home eller Lord Kaimes [3]). Dem har, efter Nogles Mening, Tydsklands berømte Herder, en af dette Lands mægtigst virkende Forfattere, en af den nyere tydske Literaturs Heroer og Stiftere, langt overgaaet. Saameget tør vi vel ogsaa, med den Ærbødighed, der skyldes saa stort et Navn, uden Forbeholdenhed udsige: at, om endog hos Herder stundom det digteriske Element maaskee var stærkere, end det philosophiske, og i Fremstillingen undertiden synes at overveie baade dette og det historiske: saa var Herder en saa stor, dyb og rig Aand, at han snarere maa siges at lide under en overvældende Rigdom af Ideer og Anskuelser, som han maaskee ikke altid havde vidst at bringe i fuldkommen strengt Sammenhæng, eller til den høieste Grad af philosophisk Evidents: end at vi hos ham skulde finde noget Savn af det tankerige, Siælen udfyldende og nærende Indhold. Ham var desuden givet den ophøiede Gave,

---

1) Ueber die Geschichte der Menschheit. Zürich. 1764—70. 2 Th. 8.

2) Essay of civil Society, etc. Edinburgh 1765. 4to. (7th Edition. Lond. 1814. 8).

3) Sketches on the History of man. Edinb. 1774. 2 Vol. 4.

ved Aandens hellige Varme, ved den dybe, religiøse Følelse for Guddommens Aabenbaringer i Menneskeslægtens Skiebne, ikke allene at undervise, men at begeistre, styrke og forædle sine Læsere. — og hvo vil ikke erkiende dette som en evig Fortieneste hos den herlige Forfatter, hvis varme, siælfulde Tales indre og ydre Harmonie trænger velgiørende ind i Læserens Aand, og bevæger, opvarmer, opløfter ethvert Hierte, som ikke er koldt, tomt og udtørret i Følelsens levende Vælð?

Dette maa vi nu, inden vi gaae videre, ikke lade ubemærket, at Herders berømte „Ideer til en Philosophie over Menneskeslægtens Historie" er et Værk, som med dets store Indflydelse i sin Tid paa Historikens Betragtning og Behandling overhovedet, dog laae nærmere til at virke paa den egentlig saakaldte Universalhistorie, end paa det, man i Almindelighed forstaaer ved Literaturhistorie. Denne kan, betragtet i sin Heelhed og Fuldstændighed, ikke undvære en Grundvold af empirisk Kundskab, et Apparat af Notitser og Materialier, ordnet og prøvet ved den, giennem et vidtløftigt, mangesidigt Studium dannede literariske Kritik — hvilke paa en vis Maade kunne betragtes som uafhængige af den politiske, den selskabelige og borgerlige Cultur- og Statshistorie; imedens deres Resultater paa den anden Side ville findes at staae i et dybt og uadskilleligt Forhold til den sidste. I Tydskland, hvor det ei kan negtes, at man allerede for meer end et Aarhundrede siden først prøvede paa at samle og fremstille Literairhistorien i dens hele Omfang og Fuldstændighed, vedblev man derfor ogsaa at indsee, at man ingenlunde, over det Almindelige reent kunde eller maatte forsømme de stundom ved første Øiekast ringe og smaalige Enkeltheder; eller over de store, aandfulde Resultater forsømme den kritiske Undersøgelse og Behandling af det materielle Stof, der behøves for allevegne at give dem et fast

Underlag. Den tydske Flid og utrættede Samlerlyst lod det heller ikke nogentid fattes paa saadanne Arbeider; og imedens Home i England, Herder og flere i Tydskland, philosopherede over Culturens Gang, og skildrede Videnskabernes Indflydelse paa Humanitet og Civilisation, vedblev man tillige i dette Land, med voxende Omhyggelighed, Nøiagtighed og Omstændelighed, at samle, ordne og bearbeide en Mængde af Gienstande, som vi paa en Maade kunne kalde den videnskabelige Culturhistories Hielpevidenskaber. I Meget af dette ville Nogle kun see unyttig, ubetydelig Mikrologie; men med Ugrund, naar det udføres med den Grundighed, Troskab og Kritik, der stemple det ægte videnskabelige Arbeide af enhver Art og Natur. At man har hele Bogsamlinger af Skrifter over Bogkundskab og Bogvæsen, over Forfatteres Levnet og Arbeider, over Bogtrykkerkonstens Historie og andre didhørende Materier: kan maaskee bevise, at derover er skrevet for meget, fordi mange af disse Skrifter ere slette; men beviser ikke, at gode Bøger af den Art ere unyttige.

En lærd Bogkiender, og tillige en Mand af Smag og poetisk Aand, Bibliothekaren og Digteren Mich. Denis i Wien, var en af de første, der bragte den bibliographiske Deel af Literaturens Historie i et temmelig fuldstændig System, og foruden at han bragte Orden og Methode i dens Foredrag, tillige behandlede den med Smag, og giorde et Studium, der af Mange betragtedes som det tørreste og ufrugtbareste, tillokkende og underholdende. Endskiøndt han i den anden Deel af sin „Indledning til Bogkundskab" [1]), der afhandler den egentlige Lite-

---

[1]) Einleitung in die Bücherkunde. 1. Theil. Bibliographie. 2. Th. Literargeschichte. Wien. 1777. 78. 4to. 2te vermehrte Aufl. ib. 1795. 96.

[redacted]

ıtrhistorie i et Slags encyklopædisk Form, var mindre heldig
) mere cursorisk og ufuldstændig: tilkommer ham dog endnu
m Roes, at han var en af de første, der praktisk lærte, at
iteraturens og Bogvæsenets Historie bestaaer i meer end et tørt
ıukommelsesværk, en Samling af Bogtitler og Forfatternavne;
ʒ at der fordres Sagkundskab, Kritik og videnskabelig Aand, for
t den kan blive det, som den nyere Tids Cultur og Smag fordrer.

Paa denne Vei er man i Tydskland, i de 50 Aar, der ere
ırløbne siden Denis skrev, vedbleven at gaae frem; og to
Mænd maae vi særdeles nævne som dem, der med den største
)ver og videnskabelige Grundighed, ligesom med den meest ud-
rebte Kundskab og Lærdom, og derfor med det meste Held og
Bifald, have virket paa Literaturhistorien i Tydskland, og givet
m sin nuværende Skikkelse, som academisk Disciplin: Joh.
Gottfr. Eichhorn og Ludvig Wachler. Den første af
isse Lærde, navnkundig som Orientalist og Theolog, var tillige
or Elsker og ivrig Dyrker af Historien i Almindelighed; men
ɔmærkede sig ogsaa, allerede fra 1784 i Jena, og siden i
Göttingen, ved sine Forelæsninger over Literaturhistorien; og med
ı Forfatterfrugtbarhed, som man næsten kun i Tydskland kjen-
r og besidder: udgav han en Række af Lærebøger og udfør-
ge Værker over denne Disciplin, hvoraf hans „almindelige
ıistorie af det nyere Europas Cultur og Literatur" i to Bind,
ke bragtes længere end til det 12te Aarhundrede; og hans
dste og vidtløftigste Værk over Literaturhistorien, fra de ældste
ıdtil vore Tider, i ni Bind ligeledes blev ufuldendt. — Eich-
orn, der skrev med overordentlig Lethed og Hurtighed, fattedes
verken Aand, Kritik eller Grundighed; i mindre Grad tør
ıan vel tillægge ham Dybde, philosophisk Skarpsindighed og
oetisk Sands. Dog ere hans Fortienester saa store og bety-
ende, at de fortiene taknemmelig Erkjendelse af enhver, som

veed, hvormeget han ved sin Lærdom og vidt udbredte Virksomhed har forarbeidet for Efterkommere, og hvor lidt man endnu i noget andet Land kan fremvise et Værk over den almindelige Literairhistorie, der paa langt nær kunde maale sig, enten med Eichhorns eller hans Discipels, den tænkende skarpsindige, grundige og upartiske *Wachlers*. Denne har, med en hidtil mageløs Flid og Omhu, med ikke mindre Skiønsomhed, Forstand og Kritik, samlet og sammentrængt Resultaterne af Aartusinders videnskabelige Stræben og Virken i et Værk, som, uagtet dets Titel af en „Haandbog", er voxet til det fuldstændigste, indtil de mindste Grene udførte, med en næsten overvældende rig Angivelse af Forfattere og Skrifter forsynet System i den almindelige Literaturhistorie [1]).

Betragte vi dette betydende Værk af den møisommeligste Flid, det mest omfattende *fuldførte* Arbeide i sin Art — og see vi tillige, at Forfatteren endnu kun tillægger det den beskedne Titel af en *Haandbog* i Literaturhistorien, med Bestemmelsen, at tiene den studerende Ungdom til forberedende Veiledning, og give den et beskueligt Billede af „de historiske Betingelser for Menneskehedens i Konst og Videnskab aabenbarede aandelige Liv": saa kan vi paa den ene Side ikke Andet end forbauses over den uhyre og sammentrængte Rigdom paa Notitser og Kiendsgierninger — over saa mange tusinde Forfattere og Bøger, der synes her at være overgivne til Ihukommelsen med lige Krav paa den historiske Erindrings Stempel. Paa den anden Side ville vi derimod snart komme til den Overbeviisning, at saa stort Krav et saadant og saa grundigt Værk, som kun en sielden Forening af Aand, Lærdom og Flid kan tilveiebringe, har paa taknemmelig

1) Handbuch der Gesch. der Literatur von L. *Wachler*. Zweite Umarbeitung. I-IV. Theil. Frankf. 1822—1824.

[redacted]

gtelse — saa gavnligt for Videnskaben selv det Foretagende , paa denne Maade at samle det uhyre Materiale til et beydeligt lettet Oversyn, og meddele en historisk Grundtegning af iteraturens Skiebne i enhver Alder og hos alle Folkefærd — ; saa retfærdige, træffende og rigtige den allerstørste Deel af de domme og kritiske Bemærkninger kunne være, hvormed Bøger g Forfattere i faa Linier eller Ord charakteriseres: saa er det og ikke saa meget paa denne Vei, at man er i Stand til at eddele et historisk Billede af de aandelige Hovedtræk i den vinskabelige Culturs Udvikling og Skiebne. Et Værk som Bachlers — og hvad kunne vi sige mere til dets fortiente erømmelse? — opfylder, i høiere Grad end noget lignende, ets egentlige Bestemmelse, at tiene til Grundvold for eget Studium af Literaturhistorien og dens Kilder; men det omfatter llige en alt for udstrakt Synskreds og en alt for rig, overvælnde Masse af Enkeltheder, ja, om vi saa kunne sige, et vermaal af nærende, materielt Stof, til at kunne modtages, ttes og forarbeides af det større Publicum, eller af den unge idenskabsdyrker, hvis Aand behøver først at vækkes, forberes og dannes til Modtagelsen af de ledende Ideer og til den tellectuelle Deeltagelse for et høiere videnskabeligt Livs, en blere aandelig Culturs Phænomener.

Men ogsaa for et saadant Øiemed er i vor Tidsalder virt paa mangehaande Maader, af ypperlige Forfattere i flere ande. Vi kunne nævne den med en lys Aand, udstrakt og angfoldig Viden, og et ypperligt Talent begavedt Condorcet, ois styrende Idee var at vise Menneskehedens Perfectibilitet, ens stadige Fremgang paa den selskabelige og aandelige ulturs Vei, som det høieste Maal for Slægten. Under Reolutionens blodigste Rædselsdage, selv et til Døden indviet ffer, som Venskab i nogen Tid skienkede et Fristed, hvorfra

han gik ud, sin Undergang i Møde, udkastede han sit „Grund-
rids til en historisk Skildring af den menneskelige Aands Frem-
skridt", et Skrift, som uagtet dets glimrende Sider og man-
gen dybere følt Sandhed, bærer for mange Spor af de franske
Encyklopædisters System og af den begrændsede Vittigheds-Phi-
losophie, som gik forud for Revolutionens meer end alvorlige
Opvækkelse til Alvor, for at kunne taale Sammenligning med
Herders Værk. — Mere udført, dybere og rigere, er det til
den videnskabelige Cultur og til den egentlige, i snevrere Betyd-
ning saakaldte Literatur indskrænkede Værk, af den mest bega-
vede og aandsfulde Forfatterinde, Frankrige, og maaskee det hele
nyere Europa har at fremvise; Madame Stael-Holstein:
"om Literaturen, betragtet i dens Forhold til de selskabelige
Indretninger" — der vel kan kaldes et af hendes bedste Arbeider,
for saa vidt det ikke berører Gienstande, som endnu vare hende
mere fremmede, end de siden bleve; og et Værk, der vel ikke
mindre fortiener at veies, prøves og studeres, end det, under
vor nordlige Horizont langt mere læste og berømte Arbeide:
Fr. Schlegels "Forelæsninger over den ældre og nyere Litera-
turs Historie." (1815). Dette sidstes Værd er alt for afgiort og
erkiendt, ogsaa uden for Tydskland, til at vi behøvede at sige
meget derom. Det er skrevet med en sielden Forening af dyb
Kundskab, klar Aand og sikker Smag; det er skrevet paa en
Tid, da Forfatteren endnu stod i sin fuldmodne og sundeste
Kraft; og skiøndt udrundet af tydsk videnskabelig Dannelse,
Kritik og Smag, som en af disses ædelste Frugter i det 19de
Aarhundrede, og ligesaa gedigent af Indhold, som i Foredrag:
vidner det dog om, til hvilken Grad og med hvor stor Genialitet
Forfatteren har vidst at vinde Indfødsret i fremmede Nationers
Literatur. — Dette kan vel ikke siges om Laharpe, som imidler-
tid var den første i Frankrige, der i et udførligt analytisk Værk,

efter sit Lands Smag fra det 18de Aarhundrede, fremstillede den hele skjønne Literaturs Indhold hos de gamle og de nyere europæiske Nationer — et Arbeide ikke uden æsthetisk og historisk Fortjeneste; skjøndt overgaaet, i det mindste fra den sidste Side, af andre Forfattere, der i det 19de Aarhundrede ypperligt have behandlet Literaturhistorien, om endog i mere begrændset Udstrækning, f. Ex. Sismondi og Ginguené.*)

Hvad jeg vover, i at nævne saa berømte Navne her, ved Indgangen til disse Foredrag, hvori jeg vilde med langt svagere Kræfter forsøge, hvad hine tildeels alt have udrettet med et længe beundret Held — føler jeg kun alt for vel. Neppe vil heller Nogen i denne hele Kreds tiltroe mig en saa beklagelig, Aandskraften fordærvende Selvtillids Indbildning, at jeg meente at kunne give Dem, mine Herrer! noget mere eller bedre, end hvad De kunde erhverve Dem selv, ved at læse og studere nogle af de berømte, udmærkede og fortiente Forfatteres Arbeider, som jeg her foreløbigen har nævnet. Men lige saa lidt vil Nogen, der har den rigtige Forestilling om Øiemedet, som her første Gang har samlet os, kunne være uvidende om, at dette ikke lader sig opfylde ved allene at henvise Dem til Andres Bøger og Skrifter, om endog disses Forfattere staae eller have staaet langt over mig i Lærdom, Indsigt, og Evner. Det er det sande, det gavnligste, det høieste Maal for ethvert offentligt academisk Foredrag, at bringe et saadant Forhold, en saadan Forbindelse tilveie imellem den Foredragende og hans Tilhørere, at hiin stedse stræber selv at lære, imedens han underviser; at han selv stræber at vinde mere og mere i aandelig Klarhed,

---

*) *Sismondi* Literature du midi de l'Europe. 4 Vol. 8. *P. L. Ginguené* Histoire litteraire d'Italie. Paris. 1811-19. 9 Vol. (Vol. X par *Salfi*. 1823).

Indsigt og Sandhed, imedens han for disse udfolder det allerede vundne; at han tænker sig, ikke som den, der overlegen i Aandskraft og Evner, vil beherske Tilhørernes frie Sielsvirksomhed; men som den, der med mere modnet Erfaring, med et mere skærpet Blik, en mere øvet Fatteevne, vil arbeide paa at aabne hiin Selvvirksomhed hos Tilhørerne, der er den første, den uundværligste Betingelse for al intellectuel Dannelse. Derpaa er det altsaa, at ogsaa disse Foredrag, i deres væsentlige Bestanddele, skulde gaae ud; didhen vilde jeg rette min ivrigste, fortsatte Stræben, for hvilken jeg ikke kan tænke mig noget ædlere og skiønnere Maal, end at det i nogen Maade maatte lykkes den, i en Kreds af yngre academiske Medborgere at vække en efterhaanden i Klarhed og Kraft voxende Anelse om det høiere Liv i Menneskets aandelige Væsen og Natur, der yttrer sig i en af dets lyseste, kraftigste og skiønneste Aabenbaringer giennem videnskabelig Cultur og dennes nydelsesrige Frugter.

At giennemgaae, optælle, characterisere og bedømme disse, om ei med det, man pleier at kalde Fuldstændighed, saa dog i en saadan Mængde, at jeg kunde siges at meddele, endog kun det vigtigste af Literaturhistoriens bibliographiske, scientifiske og biographiske Stof: maa og kan ei være det egentlige Formaal for den Række af Foredrag, jeg idag begynder. Til alle deres øvrige Mangler og Ufuldkommenheder kan jeg ikke ville lægge den, at begynde paa et Foretagende, som jeg hverken tør troe mig voxen, eller som jeg kan antage for at være det, mine Tilhørere nærmest vente sig af disse Forelæsninger. Vilde jeg ikke giøre disse selv til en stykkeviis oplæst Lærebog, maatte jeg lægge en saadan til Grund; og endnu fattes den ganske i vor Literatur. Mit Formaal, saaledes som det foresvæver mig selv, bliver derfor mere at følge deres Spor, som i hastigere Flugt giennemile Hovedbanerne i den uhyre Udstrækning, som den

terariske Culturs Rige indtager, og søge at give et beskueligt Billede af de vigtigste Phænomener, de største og meest markerede Træk, de varigste, stærkeste og mest udbredte Virkninger, vilke de paa en saadan Vandring opdage — end deres, som ed omhyggeligere Orden og Methode, og efter et mere scientifisk System, skildre Literaturens Skiebne, de enkelte Videnskabers Tilstand i forskiellige Tider, Forfatteres Fortienester af alle disse Videnskaber, og en Mængde af skriftlige Værker, hvori de ere nedlagte.

Jeg tør haabe, at ogsaa hiint Formaal, om jeg ikke bliver ilt for langt tilbage fra dets Opnaaelse, vil findes værdigt til n videnskabelig dannet Forsamlings Opmærksomhed; ja, at det maaskee endog turde være det mest skikkede til at vedligeholde enne, under et saa langt, saa vidt udseende Forehavende, som er upaatvivlelig hører mere Konst til at indskrænke inden for e passelige Grændser, end til at udstrække det saaledes, at det ænge før Halvveien maatte forlades, og slet ikke bragtes til Ende. — Skulde det da endog kun lykkes mig, at opfatte og amle enkelte Hovedtræk af det rige, livfulde, bevægelige Billede, om Historien af Menneskehedens aandelige Virksomhed og dens Literaturen bevarede Frugter og Resultater frembyde — og kulde jeg være i Stand til at give disse Træk i Fremstillingen et saadant historisk Liv, at de hos mine Tilhørere vækkede den aande, levende Deeltagelse, som er Betingelsen for al videnskabelig Aand, den høiere Interesse for Gienstanden selv, for de store, mægtige, dybt indgribende Virkninger af intellectuel Kraft og Virksomhed, som i Nationernes Literatur vise sig i et af Tiderne og deres Omskiftninger uforduneklet Lys: da vilde mine Bestræbelser ikke være forgieves, om det endog fandtes, at de i mange Dele vare svage og ufuldkomne, og at de ikke naaede videre, end til Brudstykker af et umaadeligt, selv for de ypperste

Kræfter og de meest begavede Evner næsten uomfatteligt Heelt. — Men ogsaa dette maa der sørges for, at vi ikke af Gienstandens Storhed og for Øiesynet næsten ubegrændsede Omfang saaledes overvældes, at hine Brudstykker virkelig kun blive reent afrevne, usammenhængende, betydningsløse Enkeltheder. Kunne vi endog blot fastholde enkelte Træk og Billeder af den videnskabelige Culturs umaadeligt indholdsrige Historie — ligesaa uudtømmelig og ligesaa mangfoldig i Skikkelser, som Menneskehedens, hvoraf den ligesom udgiør det aandelige Gienskin: saa bør vi dog stræbe efter, at ethvert saadant Billede beholder sit Liv og sin uforvanskede Charakteer, for at vi ogsaa af det Enkelte kunne lære at forstaae og trænge ind i det Heeles Væsen.— Intet er vel hyppigere, og fra en vis Side intet naturligere, end at Literaturen, tænkt allene i sin materielle Udstrækning, forekommer den begyndende Videnskabsdyrker som et Ocean, uden Maal, uden Vei og uden Ende; eller som en saa grændseløs og saa forvirret Mangfoldighed, at den første Tanke, der bliver herskende hos ham under Betragtningen, er den, at der ingen Mulighed gives til at bringe en varig Enhed i hiin Mangfoldighed, eller saaledes at kunne beherske det uhyre og som det synes chaotiske Stof, at dets væsentlige Former og dets indre Kiærne og besiælende Principer kunne blive fattelige og frugtbringende for Livet. Men efterhaanden, ligesom Blikket skærpes, styrkes og klares, forsvinder en stor Deel af den formløse Forvirring, og de aandelige Grundkræfter, deres store Hovedvirkninger og ved evige Naturlove bestemte Yttringer, blive synlige, i Literaturens, ligesom i Culturens og Menneskehedens Historie overhovedet. At Aandens Kræfter vel under Tidsaldres og Menneskeslægters ustandsede Skifter modtage det forskiellige Præg, der bestemmes deels ved naturlige og geografiske Betingelser, deels ved selskabelige Forhold og Statslivets Skif-

kelser og Omvæltninger; men at Fornuften dog i enhver Alder, hos ethvert Folk kun er een, ligesom Lyset er eet, og at hvor den brydes i farvede Straaler, ere disse vel ikke eens i Farven, men dog uforanderlige i deres Art, og ved evige Love bestemte — dette er Sandheder, som ogsaa i Literaturens Historie ville finde deres Bekræftelse.

Naar vi da endog paa Historiens Vei gaae saa langt tilbage, som bevarede Mindesmærker kunne lede os, og naar vi ved disses Betragtning føres hen iblandt Folkefærd, af hvis nationale Tilværelse for længe siden intet Spor mere er tilbage: saa vil dog, fra det første Tidspunkt af, hvor vi møde Ytringer af et videnskabeligt Liv, fra de tidligste Spor og Levninger af literarisk Aandsvirksomhed, dette Liv findes at være, om end ved en skiult eller ofte neppe synlig Kiæde, og ved svage, umærkelige Traade, forenet med langt silbigere Slægters, ja med vor egen Alders Liv. Erkiendelsen heraf giver Historien af den literariske Cultur baade et høiere Liv, en mere umiddelbar Interesse, og et fastere videnskabeligt Princip. Stige vi op til de ældste os bekiendte Nationers Literatur, og møde vi der saa meget, der er os fremmedt, fiernt, eller ufatteligt: saa ville vi dog tillige blive vaer, at der hvor Fornuftens Liv begynder, hvor Tanken har udviklet sig til poetisk eller philosophisk Virksomhed, hvor Mythen og Sagnet efterhaanden og gradviis gaae over til Fortælling af Begivenheder med udvortes Sandhed — der finde vi os strax i en bekiendt Verden, og der see vi de første Væld til den samme, efterhaanden ved Tilvæxt af talløse Kilder udvidede Strøm, der endnu ruller sine mægtige Vande giennem Tilværelsen, og fører os og Menneskeheden fra det Sandseliges evig skiftende og forgængelige Form ind i Aandens Væsen og Ideernes uforkrænkelige Rige. — Det er en i Sandhed høi og opløftende Tanke, at imedens saa meget Stort og

Underlag. Den tydske Flid og utrættede Samlerlyst lod det heller ikke nogentid fattes paa saadanne Arbeider; og imedens Home i England, Herder og flere i Tydskland, philosopherede over Culturens Gang, og skildrede Videnskabernes Indflydelse paa Humanitet og Civilisation, vedblev man tillige i dette Land, med vorende Omhyggelighed, Nøiagtighed og Omstændelighed, at samle, ordne og bearbeide en Mængde af Gienstande, som vi paa en Maade kunne kalde den videnskabelige Culturhistories Hielpevidenskaber. I Meget af dette ville Nogle kun see unyttig, ubetydelig Mikrologie; men med Ugrund, naar det udføres med den Grundighed, Troskab og Kritik, der stemple det ægte videnskabelige Arbeide af enhver Art og Natur. At man har hele Bogsamlinger af Skrifter over Bogkundskab og Bogvæsen, over Forfatteres Levnet og Arbeider, over Bogtrykkerkonstens Historie og andre didhørende Materier: kan maaskee bevise, at derover er skrevet for meget, fordi mange af disse Skrifter ere slette; men beviser ikke, at gode Bøger af den Art ere unyttige.

En lærd Bogkiender, og tillige en Mand af Smag og poetisk Aand, Bibliothekaren og Digteren Mich. Denis i Wien, var en af de første, der bragte den bibliographiske Deel af Literaturens Historie i et temmelig fuldstændig System, og foruden at han bragte Orden og Methode i dens Foredrag, tillige behandlede den med Smag, og giorde et Studium, der af Mange betragtedes som det tørreste og ufrugtbareste, tillokkende og underholdende. Endskiøndt han i den anden Deel af sin „Indledning til Bogkundskab" [1]), der afhandler den egentlige Lite-

[1]) Einleitung in die Bücherkunde. 1. Theil. Bibliographie. 2. Th. Literargeschichte. Wien. 1777. 78. 4to. 2te vermehrte Aufl. ib. 1795. 96.

[redacted]

d den blotte Beskuelse og Beundring af det, som i Tiden og
det ligger bag det Punkt, hvor vi selv befinde os. Dette var,
n om en Konstner, sit hele Liv igiennem, vilde nøies med at
skue, eller i det høieste copiere, tidligere Mesteres, om end
k saa ypperlige Værker. Vist nok kunde han i sin Phan-
sie danne sig en Verden, og optage de ædelste Ideer og
kiønhedsformer i sit Indre; men der vilde de forblive, fæng-
de i Utilværelse; og han selv vilde aldrig tilegne sig det egent-
ge Konstnerliv — thi hvad er Livet andet end den fortsatte
kaben, og hvorledes kan det yttre sig hos Individet anderledes,
d som en fri, selvstændig, bevidst, handlende eller frembrin-
nde, Virksomhed? — Enhver Standsning og Stillestand, hvor-
d man vilde ligesom afslutte Aandslivet, erklære hiin eller
nne Tidsalders Produkter for de fuldkommenste, de allene
ønsterværdige — hvorved man vilde indskrænke sig inden for
vis Indhegning, antage, at hvad der laae uden for denne,
aatte derved allene være ringere, og begrændse sin egen Virken
en blot Modtagelse af Andre, eller til ufri og mechanisk
ientagelse eller Efterligning — enhver saaledes begrændset Til-
ærelse er, meer eller mindre, en aandelig Død. Og intet nok
a berømt, nok saa priset Arcanum redder fra denne. Man
ge hvilken eller hvilke man vil, af alle Tidsalderes og Natio-
res Forfattere, Konstnere, Tænkere og Digtere — at sværge blindt
a hans Ord, at tage ham til det høieste, det eneste Mønster,
blive, var det end den Ypperstes blotte Tilbeder og Efter-
gner: er Veien til selv at tabe enhver Rest af aandeligt Liv —
a noget fandtes hos den, der var sløv, eller svag nok til at
rtgive sin Aandsfrihed, det reneste Præg af en høiere Her-
mst, end den øvrige organiske Natur, som Gudbommen skien-
de Mennesket.

veed, hvormeget han ved sin Lærdom og vidt udbredte Virksomhed har forarbeidet for Efterkommere, og hvor lidt man endnu i noget andet Land kan fremvise et Værk over den almindelige Literairhistorie, der paa langt nær kunde maale sig, enten med Eichhorns eller hans Discipels, den tænkende skarpsindige grundige og upartiske *Wachlers*. Denne har, med en hidtil mageløs Flid og Omhu, med ikke mindre Skiønsomhed, Forstand og Kritik, samlet og sammentrængt Resultaterne af Aartusinders videnskabelige Stræben og Virken i et Værk, som, uagtet dets Titel af en „Haandbog", er voxet til det fuldstændigste, indtil de mindste Grene udførte, med en næsten overvældende rig Angivelse af Forfattere og Skrifter forsynet *System* i den almindelige Literaturhistorie [1].

Betragte vi dette betydende Værk af den møisommeligste Flid, det mest omfattende *fuldførte* Arbeide i sin Art — og see vi tillige, at Forfatteren endnu kun tillægger det den beskedne Titel af en *Haandbog* i Literaturhistorien, med Bestemmelsen, at tiene den studerende Ungdom til forberedende Veiledning, og give den et beskueligt Billede af „de historiske Betingelser for Menneskehedens i Konst og Videnskab aabenbarede aandelige Liv": saa kan vi paa den ene Side ikke Andet end forbauses over den uhyre og sammentrængte Rigdom paa Notitser og Kiendsgierninger — over saa mange tusinde Forfattere og Bøger, der synes her at være overgivne til Ihukommelsen med lige Krav paa den historiske Erindrings Stempel. Paa den anden Side ville vi derimod snart komme til den Overbeviisning, at saa stort Krav et saadant og saa grundigt Værk, som kun en sielden Forening af Aand, Lærdom og Flid kan tilveiebringe, har paa taknemmelig

---

1) Handbuch der Gesch. der Literatur von L. *Wachler*. Zweite Umarbeitung. I-IV. Theil. Frankf. 1822—1824.

Agtelse — saa gavnligt for Videnskaben selv det Foretagende er, paa denne Maade at samle det uhyre Materiale til et betydeligt lettet Oversyn, og meddele en historisk Grundtegning af Literaturens Skiebne i enhver Alder og hos alle Folkefærd — og saa retfærdige, træffende og rigtige den allerstørste Deel af de Domme og kritiske Bemærkninger kunne være, hvormed Bøger og Forfattere i faa Linier eller Ord charakteriseres: saa er det dog ikke saa meget paa denne Vei, at man er i Stand til at meddele et historisk Billede af de aandelige Hovedtræk i den videnskabelige Culturs Udvikling og Skiebne. Et Værk som *Wachlers* — og hvad kunne vi sige mere til dets fortiente Berømmelse? — opfylder, i høiere Grad end noget lignende, dets egentlige Bestemmelse, at tiene til Grundvold for eget Studium af Literaturhistorien og dens Kilder; men det omfatter tillige en alt for udstrakt Synskreds og en alt for rig, overvældende Masse af Enkeltheder, ja, om vi saa kunne sige, et Overmaal af nærende, materielt Stof, til at kunne modtages, fattes og forarbeides af det større Publicum, eller af den unge Videnskabsdyrker, hvis Aand behøver først at vækkes, forberedes og dannes til Modtagelsen af de levende Ideer og til den intellectuelle Deeltagelse for et høiere videnskabeligt Livs, en ædlere aandelig Culturs Phænomener.

Men ogsaa for et saadant Øiemed er i vor Tidsalder virket paa mangehaande Maader, af ypperlige Forfattere i flere Lande. Vi kunne nævne den med en lys Aand, udstrakt og mangfoldig Viden, og et ypperligt Talent begavede *Condorcet*, hvis styrende Idee var at vise Menneskehedens Perfectibilitet, dens stadige Fremgang paa den selskabelige og aandelige Culturs Vei, som det høieste Maal for Slægten. Under Revolutionens blodigste Rædselsdage, selv et til Døden indviet Offer, som Venskab i nogen Tid skienkede et Fristed, hvorfra

han gik ud, sin Undergang i Møde, udkastede han sit „Grundrids til en historisk Skildring af den menneskelige Aands Fremskridt", et Skrift, som uagtet dets glimrende Sider og mangen dybere følt Sandhed, bærer for mange Spor af de franske Encyklopædisters System og af den begrændsede Vittigheds-Philosophie, som gik forud for Revolutionens meer end alvorlige Opvækkelse til Alvor, for at kunne taale Sammenligning med Herders Værk. — Mere udført, dybere og rigere, er det til den videnskabelige Cultur og til den egentlige, i snevrere Betydning saakaldte Literatur indskrænkede Værk, af den mest begavede og aandfulde Forfatterinde, Frankrige, og maaskee det hele nyere Europa har at fremvise; Madame Stael-Holstein: "om Literaturen, betragtet i dens Forhold til de selskabelige Indretninger"— der vel kan kaldes et af hendes bedste Arbeider, for saa vidt det ikke berører Gienstande, som endnu vare hende mere fremmede, end de siden bleve; og et Værk, der vel ikke mindre fortiener at veies, prøves og studeres, end det, under vor nordlige Horizont langt mere læste og berømte Arbeide: Fr. Schlegels "Forelæsninger over den ældre og nyere Literaturs Historie." (1815). Dette sidstes Værd er alt for afgiort og erkiendt, ogsaa uden for Tydskland, til at vi behøvede at sige meget derom. Det er skrevet med en sielden Forening af dyb Kundskab, klar Aand og sikker Smag; det er skrevet paa en Tid, da Forfatteren endnu stod i sin fuldmodne og sundeste Kraft; og skiøndt udrundet af tydsk videnskabelig Dannelse, Kritik og Smag, som en af disses ædelste Frugter i det 19de Aarhundrede, og ligesaa gedigent af Indhold, som i Foredrag: vidner det dog om, til hvilken Grad og med hvor stor Genialitet Forfatteren har vidst at vinde Indfødsret i fremmede Nationers Literatur.—Dette kan vel ikke siges om Laharpe, som imidlertid var den første i Frankrige, der i et udførligt analytisk Værk,

[redacted]

ster sit Lands Smag fra det 18de Aarhundrede, fremstillede den hele skjønne Literaturs Indhold hos de gamle og de nyere europæiske Nationer — et Arbeide ikke uden æsthetisk og historisk Fortieneste; skjøndt overgaaet, i det mindste fra den sidste Side, af andre Forfattere, der i det 19de Aarhundrede ypperligt have behandlet Literaturhistorien, om endog i mere begrændset Udstrækning, f. Ex. Sismondi og Ginguené.*)

Hvad jeg vover, i at nævne saa berømte Navne her, ved Indgangen til disse Foredrag, hvori jeg vilde med langt svagere Kræfter forsøge, hvad hine tildeels alt have udrettet med et længe beundret Held — føler jeg kun alt for vel. Neppe vil heller Nogen i denne hele Kreds tiltroe mig en saa beklagelig, Aandskraften fordærvende Selvtillids Indbildning, at jeg meente at kunne give Dem, mine Herrer! noget mere eller bedre, end hvad De kunde erhverve Dem selv, ved at læse og studere nogle af de berømte, udmærkede og fortiente Forfatteres Arbeider, som jeg her foreløbigen har nævnet. Men lige saa lidt vil Nogen, der har den rigtige Forestilling om Øiemedet, som her første Gang har samlet os, kunne være uvidende om, at dette ikke lader sig opfylde ved allene at henvise Dem til Andres Bøger og Skrifter, om endog disses Forfattere staae eller have staaet langt over mig i Lærdom, Indsigt, og Evner. Det er det sande, det gavnligste, det høieste Maal for ethvert offentligt academisk Foredrag, at bringe et saadant Forhold, en saadan Forbindelse tilveie imellem den Foredragende og hans Tilhørere, at hiin stedse stræber selv at lære, imedens han underviser; at han selv stræber at vinde mere og mere i aandelig Klarhed,

*) *Simondi* Literature du midi de l'Europe. 4 Vol. 8. *P. L. Ginguené* Histoire litteraire d'Italie. Paris. 1811–19. 9 Vol. (Vol. X par *Salfi.* 1823).

[redacted]

Indsigt og Sandhed, imedens han for disse udfolder det allerede vundne; at han tænker sig, ikke som den, der overlegen i Aandskraft og Evner, vil beherske Tilhørernes frie Siælsvirksomhed; men som den, der med mere modnet Erfaring, med et mere skærpet Blik, en mere øvet Fatteevne, vil arbeide paa at aabne hiin Selvvirksomhed hos Tilhørerne, der er den første, den uundværligste Betingelse for al intellectuel Dannelse. Derpaa er det altsaa, at ogsaa disse Foredrag, i deres væsentlige Bestanddele, skulde gaae ud; didhen vilde jeg rette min ivrigste, fortsatte Stræben, for hvilken jeg ikke kan tænke mig noget ædlere og skiønnere Maal, end at det i nogen Maade maatte lykkes den, i en Kreds af yngre academiske Medborgere at vække en efterhaanden i Klarhed og Kraft voxende Anelse om det høiere Liv i Menneskets aandelige Væsen og Natur, der yttrer sig i en af dets lyseste, kraftigste og skiønneste Aabenbaringer giennem videnskabelig Cultur og dennes nydelsesrige Frugter.

At giennemgaae, optælle, charakterisere og bedømme disse, om ei med det, man pleier at kalde Fuldstændighed, saa dog i en saadan Mængde, at jeg kunde siges at meddele, endog kun det vigtigste af Literaturhistoriens bibliographiske, scientifiske og biographiske Stof: maa og kan ei være det egentlige Formaal for den Række af Foredrag, jeg idag begynder. Til alle deres øvrige Mangler og Ufuldkommenheder kan jeg ikke ville lægge den, at begynde paa et Foretagende, som jeg hverken tør troe mig voxen, eller som jeg kan antage for at være det, mine Tilhørere nærmest vente sig af disse Forelæsninger. Vilde jeg ikke giøre disse selv til en stykkeviis oplæst Lærebog, maatte jeg lægge en saadan til Grund; og endnu fattes den ganske i vor Literatur. Mit Formaal, saaledes som det foresvæver mig selv, bliver derfor mere at følge deres Spor, som i hastigere Flugt giennemile Hovedbanerne i den nhyre Udstrækning, som den

literariske Culturs Rige indtager, og søge at give et beskueligt Billede af de vigtigste Phænomener, de største og meest marquerede Træk, de varigste, stærkeste og mest udbredte Virkninger, hvilke de paa en saadan Vandring opdage — end deres, som med omhyggeligere Orden og Methode, og efter et mere scientifisk System, skildre Literaturens Skiebne, de enkelte Videnskabers Tilstand i forskiellige Tider, Forfatteres Fortienester af alle disse Videnskaber, og en Mængde af skriftlige Værker, hvori de ere nedlagte.

Jeg tør haabe, at ogsaa hiint Formaal, om jeg ikke bliver alt for langt tilbage fra dets Opnaaelse, vil findes værdigt til en videnskabelig dannet Forsamlings Opmærksomhed; ja, at det maaskee endog turde være det mest skikkede til at vedligeholde denne, under et saa langt, saa vidt udseende Forehavende, som der upaatvivlelig hører mere Konst til at indskrænke inden for de passelige Grændser, end til at udstrække det saaledes, at det længe før Halvveien maatte forlades, og slet ikke bragtes til Ende. — Skulde det da endog kun lykkes mig, at opfatte og samle enkelte Hovedtræk af det rige, livfulde, bevægelige Billede, som Historien af Menneskehedens aandelige Virksomhed og dens i Literaturen bevarede Frugter og Resultater frembyde — og skulde jeg være i Stand til at give disse Træk i Fremstillingen et saadant historisk Liv, at de hos mine Tilhørere vækkede den sande, levende Deeltagelse, som er Betingelsen for al videnskabelig Aand, den høiere Interesse for Gienstanden selv, for de store, mægtige, dybt indgribende Virkninger af intellectuel Kraft og Virksomhed, som i Nationernes Literatur vise sig i et af Tiderne og deres Omskiftninger uforbunklet Lys: da vilde mine Bestræbelser ikke være forgieves, om det endog fandtes, at de i mange Dele vare svage og ufuldkomne, og at de ikke naaede videre, end til Brudstykker af et umaadeligt, selv for de ypperste

Kræfter og de mest begavede Evner næsten uomfatteligt Heelt. — Men ogsaa dette maa der sørges for, at vi ikke af Gjenstandens Storhed og for Øiesynet næsten ubegrændsede Omfang saaledes overvældes, at hine Brudstykker virkelig kun blive reent afrevne, usammenhængende, betydningsløse Enkeltheder. Kunne vi endog blot fastholde enkelte Træk og Billeder af den videnskabelige Culturs umaadeligt indholdsrige Historie — ligesaa uudtømmelig og ligesaa mangfoldig i Skikkelser, som Menneskehedens, hvoraf den ligesom udgjør det aandelige Gjenskin: saa bør vi dog stræbe efter, at ethvert saadant Billede beholder sit Liv og sin uforvanskede Charakteer, for at vi ogsaa af det Enkelte kunne lære at forstaae og trænge ind i det Heles Væsen.— Intet er vel hyppigere, og fra en vis Side intet naturligere, end at *Literaturen*, tænkt allene i sin materielle Udstrækning, forekommer den begyndende Videnskabsdyrker som et Ocean, uden Maal, uden Vei og uden Ende; eller som en saa grændseløs og saa forvirret Mangfoldighed, at den første Tanke, der bliver herskende hos ham under Betragtningen, er den, at der ingen Mulighed gives til at bringe en varig Eenhed i hiin Mangfoldighed, eller saaledes at kunne beherske det uhyre og som det synes chaotiske Stof, at dets væsentlige Former og dets indre Kiærne og besiælende Principer kunne blive fattelige og frugtbringende for Livet. Men efterhaanden, ligesom Blikket skærpes, styrkes og klares, forsvinder en stor Deel af den formløse Forvirring, og de aandelige Grundkræfter, deres store Hovedvirkninger og ved evige Naturlove bestemte Ytringer, blive synlige, i Literaturens, ligesom i Culturens og Menneskehedens Historie overhovedet. At Aandens Kræfter vel under Tidsaldres og Menneskeslægters ustandsede Skifter modtage det forskiellige Præg, der bestemmes deels ved naturlige og geografiske Betingelser, deels ved selskabelige Forhold og Statslivets Skif-

og Omvæltninger; men at Fornuften dog i enhver Alder, ethvert Folk kun er een, ligesom Lyset er eet, og at hvor brydes i farvede Straaler, ere disse vel ikke eens i Farven, dog uforanderlige i deres Art, og ved evige Love bestemte ette er Sandheder, som ogsaa i Literaturens Historie ville deres Bekræftelse.

Naar vi da endog paa Historiens Vei gaae saa langt til, som bevarede Mindesmærker kunne lede os, og naar vi disses Betragtning føres hen iblandt Folkefærd, af hvis male Tilværelse for længe siden intet Spor mere er tilbage: vil dog, fra det første Tidspunkt af, hvor vi møde Yttrin af et videnskabeligt Liv, fra de tidligste Spor og Levninger terarisk Aandsvirksomhed, dette Liv findes at være, om end en skiult eller ofte neppe synlig Klæde, og ved svage, umær e Traade, forenet med langt silbigere Slægters, ja med egen Alders Liv. Erkiendelsen heraf giver Historien af den ariske Cultur baade et høiere Liv, en mere umiddelbar In ise, og et fastere videnskabeligt Princip. Stige vi op til ldste os bekiendte Nationers Literatur, og møde vi der saa et, der er os fremmedt, fiernt, eller ufatteligt: saa ville vi tillige blive vaer, at der hvor Fornuftens Liv begynder, Tanken har udviklet sig til poetisk eller philosophisk Virk jed, hvor Mythen og Sagnet efterhaanden og gradviis gaae til Fortælling af Begivenheder med udvortes Sandhed — finde vi os strax i en bekiendt Verden, og der see vi de e Væld til den samme, efterhaanden ved Tilvæxt af talløse er udvidede Strøm, der endnu ruller sine mægtige Vande nem Tilværelsen, og fører os og Menneskeheden fra det ndseliges evig skiftende og forgængelige Form ind i Aandens sen og Ideernes uforkrænkelige Rige. — Det er en i Sand høi og opløftende Tanke, at imedens saa meget Stort og

Kraftigt paa Jorden er forgaaet uden Spor, saa mangen mægtig Daad og stolt Bedrift gik under med dens Ophavsmand, og selv de ypperste Værker af plastisk Konst ere forgængelige, som Materien, hvori de ere udførte — har en evig Magt sørget for, at de Mindesmærker, hvori Tanken præger Menneskets høiere Aandsliv, aldrig kunne udslettes af Jorden. Med Bogstavskriften begynder den videnskabelige Cultur, ligesom den sociale egentlig først med Skibsfarten; og hiin har atter seet sin Virkning i et uberegneligt Forhold forstærket ved Bogtrykkerkonsten, der allene var mægtig til at danne Overgangen til en ny Tid.

Af disse tre, uden Tvivl de største og følgerigeste Opfindelser i hele Menneskeslægtens Historie, tilhøre den første og den sidste Literaturen, hvilken vi nu ei mere kunne tænke os uden dem. Men det kan her være Sted til at paaminde om: at man kun alt for let, ved en næsten uundgaaelig Tankeforbindelse, forestiller sig Tanke og Skrift, Aandslivet og det skrevne Ord, Bøger og Videnskab, som næsten eensbetydende, eller dog uadskillelig og nødvendig forenede Begreber. At advare mod denne Vildfarelse, kan vel ei være overflødigt i en Tid, da man over Literaturens uhyre Udstrækning er nær ved at glemme, hvad der givet og skal give den Indhold; og da mange over Bøgerne glemme baade Videnskaberne og Livet. Alle hine herlige Mindesmærker om det aandelige Livs Rørelse, om Fornuftens, Sandhedens, Skiønhedens Aabenbaringer i Menneskets jordiske Tilværelse — de ere dog hverken Livet eller Fornuften selv; men Udstrømninger af disse, Producter af den levende Kraft, hvori Menneskelivet, som et aandeligt Heelt, bestaaer, vedvarer og forplantes. At kiende, beskue, nyde, beundre og tilegne os disse Frembringelser, medfører ikke, at vi med aandelig Dorskhed og Uvirksomhed, eller med en sløv Resignation, skulle blive staaende

ved den blotte Beskuelse og Beundring af det, som i Tiden og Livet ligger bag det Punkt, hvor vi selv befinde os. Dette var, som om en Konstner, sit hele Liv igiennem, vilde nøies med at beskue, eller i det høieste copiere, tidligere Mesteres, om end nok saa ypperlige Værker. Vist nok kunde han i sin Phantasie danne sig en Verden, og optage de ædelste Ideer og Skiønhedsformer i sit Indre; men der vilde de forblive, fængslede i Utilværelse; og han selv vilde aldrig tilegne sig det egentlige Konstnerliv — thi hvad er Livet andet end den fortsatte Skaben, og hvorledes kan det yttre sig hos Individet anderledes, end som en fri, selvstændig, bevidst, handlende eller frembringende, Virksomhed? — Enhver Standsning og Stillestand, hvorved man vilde ligesom afslutte Aandslivet, erklære hiin eller denne Tidsalders Produkter for de fuldkomneste, de allene mønsterværdige — hvorved man vilde indskrænke sig inden for en vis Indhegning, antage, at hvad der laae uden for denne, maatte derved allene være ringere, og begrændse sin egen Virken til en blot Modtagelse af Andre, eller til ufri og mechanisk Gientagelse eller Efterligning — enhver saaledes begrændset Tilværelse er, meer eller mindre, en aandelig Død. Og intet nok saa berømt, nok saa priset Arcanum redder fra denne. Man tage hvilken eller hvilke man vil, af alle Tidsaldres og Nationers Forfattere, Konstnere, Tænkere og Digtere — at sværge blindt paa hans *Ord*, at tage ham til det høieste, det eneste Mønster, at blive, var det end den Ypperstes blotte Tilbeder og Efterligner: er Veien til selv at tabe enhver Rest af aandeligt Liv — om noget fandtes hos den, der var sløv, eller svag nok til at bortgive sin Aandsfrihed, det reneste Præg af en høiere Herkomst, end den øvrige organiske Natur, som Guddommen skienkede Mennesket.

Ingen troe derfor, at med den uhyre Udstrækning og forøgede Egenvægt, med al den Betydning og Magt, som Literaturen i vor Tidsalder har — der med den endnu mere forbausende Udvidelse, som Kundskab, Erfaring og Videnskab til samme Tid have modtaget, og hvori de endnu synes dagligen stigende — skulde det tillige være afgiort: at den umaadeligt tiltagende literariske Tendents og Virksomhed er den reneste og den kraftigste Yttring af Menneskehedens Aandsliv i vor Alder; eller at de Bierge af Papir, som i Form af Bøger, Smaaskrifter og Blade opdynge sig høiere og høiere i Europa, vidne om en i lige høi Grad stegen Aandscultur, om et ligesaa ungdommelig sundt, kraftfuldt og forædlet Liv hos vor Slægt — en Slægt, der, i det mindste i de nordlige Lande af vor Verdensdeel, og fremfor alt i Centrallandet for den europæiske Cultur, Tydskland, synes at begrave sig levende i Bøger, og, over at skrive og læse dem, glemme at handle og at leve uden for Bøgerne. Disse udgiøre vel, i deres voxende Masse, i den stigende Capital af Aandskræfter og intellectuel Virksomhed, som de fordre og tage i Besiddelse, en vigtig Deel af vort Aarhundredes historiske Charakteer, hvilket man allerede tidt nok har tillagt en umaadelig Læse- og Skrivesyge. Men selv de colossale Forhold, som tillige udmærke vor Tids Skriftrige, den yppige Forfatter-Frugtbarhed, den blomstrende literariske Velstand, Overflødighed, ja ødsle Rigdom, hvori vi paa alle Kanter synes at svømme, kunne dog ikke engang tilfredsstille den graadige Mængde — endnu mindre den af dybere Længsel, af Higen efter det fierne Maal, der ligger uden for det Timeliges Grændser, af Trang til hvileløs Fremstræben beherskede Aand. Det Nærværendes Fylde mætter ikke; ogsaa den mere indskrænkede Fortid vil man eie eller besidde. Imedens en neppe forhen kiendt Activitet i alle Videnskaber og Konster sætter flere og flere, og deriblandt

de heldigste, herligst begavede Aander i Arbeide, imedens Konsten i alle dens Former og Grene synes at vinde en til ingen Tid større Glands og Rigdom i det nittende Aarhundrede: finde vi overalt en grændseløs og umættelig Higen efter at kiende, forstaae, ja endog fornye, eller dog saavidt muligt bevare det Gamle. Det er ligesom at man, efter det attende Aarhundredes Revolutioner i den politiske og intellectuelle Verden, efter dets Tendents til at ringeagte, forkaste, omstyrte alt Gammelt, lige indtil den gamle Tro, Kiærlighed og Sædelighed — ved en stor og almindelig Reaction var kommen tilbage til atter at ville agte, hædre og frede hvad der tilhører den ældre Tid. — Siger ikke dette os ogsaa, at ingen Tidsalder (og man vil ei kunne tillægge vor egen Mangel paa Selvagtelse og Selvkiærlighed) ganske kan tilfredsstille sig selv? — og lærer ikke Erfaring os, at imedens man overalt, i Philosophie og Statskonst, ligesom i Retsvidenskab og Lægekonst, har bygget det ene System ovenpaa det andet — imedens man i vor Tidsalders Poesie og Konst synes at have hævet sig meget høit over mangen foregaaende Alder: vil man dog ei engang undvære det mindste af hvad hiin europæiske Middelalder, som man kalder mørk, vankundig og barbarisk, nøiedes med i Videnskab, Konst og Literatur — ja tyer endog til asiatiske Nationers fremmede og i Sammenligning med Europas fattige og næsten barnlige intellectuelle Cultur, og dens Frembringelser, for at finde Stof og Næring for den umættelige Aandstrang?

Det er da ogsaa et Kald og Krav af vor Tidsalders aandelige Stræben og Virken, der fører os til et Forsøg paa, ved en hastig, og dog, saavidt mulig, ikke overilet Giennemvandring af de forbigangne Tider, at udkaste enkelte Strøg til en Skildring af disse Tiders Bidrag til den videnskabelige og literaire Cultur. Jeg siger med god Grund kun nogle Træk

af en saadan Skildring — og gientager det: at jeg hverken kan eller vil give noget mere end Brudstykker og hurtige Omrids, som jeg maa bede enhver af dem, mine Herrer! der maatte føle Drift og Kald hertil, at udfylde og give et fastere Præg ved eget Studium. Til dette kan jeg dog ikke anderledes opmuntre Dem, — for saa vidt som jeg her taler til den yngre Slægt af begyndende Videnskabsdyrkere — end at et saadant Studium aldrig maa blive til meer, end en vækkende, veiledende og oplysende Forberedelse — at det aldrig maa forlede Nogen til den vildfarende Indbildning, at Videnskabens Historie var Videnskab selv; eller at Kundskab om Bøger og Forfattere kunde giøre det dybere Studium, den alvorlige videnskabelige Flid, den uafladelig øvede og skærpede Selvtænkning overflødig. Det er meget mere disse Fordringer til os, der maa blive saa meget mægtigere og mere virksomme, jo mere vi overbevises om, hvor stort og næsten uomfatteligt Videnskabernes Omfang er blevet. — Har ikke allerede for over hundrede Aar siden den ærlige Heumann sagt: at Jagen efter løs ukritisk Bogkundskab, trænger neppe giennem Barken, end sige til Kiærnen af Literaturen — at den, som vilde hengive sig allene til at dyrke Literaturens Historie (om ikke netop dette var hans anviste Kald) uden at dyrke den egne Ager i nogen Videnskab, ligner en Landmand, der ikke vilde giøre andet, end nysgierrigen at forske efter, hvad enhver af de Omboende havde saaet og indhøstet, men lade sin egen Jord ligge udyrket; og naar da Høstens Time kom, og han selv skulde giøre Rede for sit Udbytte af Jordens Frugt, blot kunde paavise Andres fulde Lader og Tomheden i sin egen.[1])

---

[1]) „Atque adeo, cum sui agri fructus ostendere jubetur, aliorum invadit horrea, dicendus cum poeta: *congesto alieno pauper in auro*." Via ad Hist. lit. Cap. 1. §. 6.

Literaturens Historie, saaledes som jeg vil forsøge at skildre dens Gang og Udvikling, fra Culturens tidligste Morgenrøde, indtil den nyeste Tids blendende Daglys: kan da ikke andet end allene indbefatte de Træk, der fortrinligen, med en Aanden vækkende og oplivende Kraft, kunne vise os den, som et Speil af Menneskehedens ædlere Aandsliv og Aandsvirksomhed; som et Værk af enkelte, høit begavede Individers intellectuelle Kræfter og producerende Evner; og tillige som Blomsten og Frugten af hele Tidsaldres og Slægters Deeltagelse i Menneskehedens aandelige Cultur. Denne sidste, ved Formerne for de store Individer, vi kalde Folkestammer og Nationer betingede Egenhed — denne nationale Rod og Stamme, der overalt og i enhver Tidsalder fremtræder i Literaturens Skikkelse og Dannelse (Gestaltung) og tilligemed Sproget giver den sit charakteristiske Præg: ville vi ligesaa omhyggelig bemærke, som vi ville stræbe at vise den gjensidige Paavirkning og Indflydelse, der finder Sted imellem Statslivet og Literaturen, imellem den selskabelige og den videnskabelige eller literaire Cultur, og som man maaskee ikke altid har taget tilstrækkeligt Hensyn til. At lægge for Dagen, hvor Tanken, Menneskets frieste Kraft, bringer de ædelste Frugter — under hvilke ydre Forhold Aanden heldigst bevarer det Lys og den befrugtende Varme, hvorved Culturens Sæd bringes til at spire og voxe; og i hvilket betingende Forhold almindelig Civilisation, Borgerheld og Statsfrihed staae til Literaturens Blomstring: dette er Opgaver, som det upaatvivlelig tilkommer den sidstes Historie, om ikke at løse, dog at oplyse. Saa tilhører det den ogsaa, at fornye Erindringen om det Varige, det Uforgængelige, det Store og Ophøiede, der gjennem alle Nationers Aandsværker virker ikke blot tilbage paa det Folk, i hvis Skiød det udsprang; men udbreder sine Virkninger i en Kreds, hvis Grændser først ophøre der, hvor euro-

pæisk Cultur endnu ei har trængt hen — en Kreds, som vor Alder har seet at udvide sig lige til Polarlandenes Regioner og til Australiens, neppe i et Par Generationer bekiendte Øer.

Jeg har berørt nogle af de Formaal, som jeg vilde stræbe at nærme mig til i disse Foredrag — og jeg kan ikke andet end gientage, hvor stor min Trang er til en Velvillie hos mine Tilhørere, som vil vise sig overbærende endog der, hvor jeg vil blive længst tilbage, og videst fra at tilfredsstille mig selv. Det vil for endeel af Dem, mine Herrer! ikke være vanskeligt at tænke sig, hvilke især de Hindringer ere, der ville lægge sig i Veien for mine Bestræbelser. En af de vigtigste maa allerede denne Times Foredrag have lært Dem; og den vil uden Tvivl bidrage til, at Deres Ønsker ei ville være imod en ikke alt for hyppig Gienkomst af de Timer, der skulle samle os, eller imod det Tilfælde, der maaskee kan møde, at den sædvanlige Tidslængde, som jeg i Dag har maattet overskride noget, ikke ganske vil blive udfyldt. — Med hvilket Sind, med hvad Haab og Tillid jeg begynder det Foretagende, som for første Gang bringer mig paa dette Sted, troer jeg endelig ikke bedre at kunne udtrykke for dem, der tiere og jævnligen ville komme her, end med disse Baco's Ord:[1]) Ad quam rem cum me accingor, non sum nescius, quantum opus moveam, quamque difficilem provinciam sustineam; etiam quam sint vires minime voluntati pares: attamen magnam in spem venio, si ardentior mens erga literas amor me longius provexerit, usurum me excusatione affectus; quia non simul cuiquam conceditur, *amare* et *sapere*.

---

1) De dign. et augmentis scientiar. Lib. II. Introduct.

Historisk Udsigt over de mest bekiendte Epidemier i Danmark, fra Aar 1539 til 1588,

af

F. V. Mansa.

Ved en sammenlignende Betragtning af Fortidens, især Middelalderens og Nutidens Begivenheders Tilstand, kan det ikke andet end være enhver opmærksom Jagttager ligesaa glædeligt, som paafaldende, at de epidemiske Sygdomme, disse forfærdelige Landeplager, som en tidligere Periodes Krøniker næsten udelukkende gave Navn af Pest, ere blevne langt mindre hyppige, mindre udbredte og mindre ødelæggende. Aarsagen hertil kan neppe søges deri, at man paa hiin Tid omhyggeligere optegnede slige Begivenheder. Tvertimod har Vigtigheden af denne Deel af de menneskelige Skiebners Historie, uagtet den vel aldrig aldeles forsømtes, først i den senere Tid fundet levende Erkiendelse og omhyggelig Behandling. Ligesaalidet kan Aarsagen tilskrives betydelige Forandringer i Klima, færre Naturphænomener i den ydre Verden o. s. v. De uhyre Omvæltninger, som en bestandig stigende Cultur har foranlediget saavel i Menneskenes sociale, som intellectuelle Dannelse, maae vi udentvivl allene, eller fornemmelig tilskrive disse glædelige Virkninger. Det er saaledes indlysende for Enhver, at heldige Forandringer i Menneskenes borgerlige Indretninger, Forbedringer i deres Politie- og Medicinallove og offentlige Anstalter, i deres Spise, Drikke, Klædedragt, Boliger og Velstand, at nye Opdagelser, rigtigere Theorie og Behandling af Sygdommene, lettere Tilveiebringelse af Livsfornødenhederne, Jordens bedre Dyrkning o. s. v. ikke allene have giort de epidemiske Sygdomme mildere, men tildeels have været istand til at afvende samme.

Der gives imidlertid Aarsager til disse Sygdomme, som den menneskelige Aandskrafts og Legemsevners Udvikling ikke formaaer at fierne; Begivenheder nemlig i den ydre Verden, som virke skadeligt paa Menneskenes Sundhed. Til saadanne kunne vi henføre Kometer [1]), Meteorer, Nedfald af Steen og andre Legemer fra Atmosphæren, Hagel, Torden og Lynild, Jordrystelser, Havets Stigen og Falden, Storme og Oversvømmelser, meget kolde Vintre, og meget tørre, hede eller alt for fugtige Sommere o. s. v. Saadanne Phænomener pleie i det mindste at gaae forud for de mest ødelæggende og mest udbredte Epidemier, og vi kunne desaarsag neppe tvivle om, at de staae i en bestemt causal Forbindelse med disse; saa meget mere som vi af daglig Erfaring kiende mange af disse Aarsagers Indvirkning paa de almindelig forefaldende Sygdomme. Endnu mere overtydes vi om Sandheden heraf ved den sikkre Kiendsgierning, at ogsaa Dyre- og Planteriget lide under disse Naturrevolutioner, skiøndt Menneskets mere fuldkomne Organisation lettere udsætter det for

---

[1]) Da Kometernes Baner saalidet forstyrre de andre Himmellegemers Kredsbevægelse, at de endog ere dragne imellem de enkelte Planeters Maaner, uden at virke paa deres Bevægelse, kunde det synes urimeligt at anføre dem blandt Aarsagerne til de epidemiske Sygdomme. Men Erfaring har fra de ældste Tider godtgiort deres nøie Forbindelse med betydelige Forandringer i vor Atmosphære, fornemmelig ved kalde Vintre og hede Sommere; saaledes at vi ingenlunde kunne betvivle deres Indvirkning paa Menneskenes Sundhedstilstand. Allerede i Aristoteles's Tid var dette en bekiendt Sag (Meteorol. Lib. I. Cap. VII.). Schnurrer (Chronik der Seuchen) antager som rimeligt, at den Komet, som viste sig 1811, var Aarsag til, at Koldfeberen, som i en saa lang Tid havde hersket, forsvandt, og at en inflammatorisk Sygdomsgenius begyndte. Den samme Bemærkning bekræftes af Hufeland (Journal. LII. erstes Heft.)

sammes Indflydelse. Derfor ere ogsaa Sygdomme blandt Dyrene, undertiden de egentlige Epizootier, usædvanlige Sværme af Insecter, forandret Retning i Fiskenes Gang og Trækfuglenes Flugt, Dyrevandringer, fremdeles Misvæxt i Planteriget o. s. v. ofte Forløbere for epidemiske Sygdomme blandt Menneskene. Mærkeligt er det imidlertid, at man ikke altid strax, efterat disse Begivenheder have udøvet deres Indflydelse paa Planternes Vegetation eller paa Dyrenes Sundhedstilstand, sporer deres Virkning paa Mennesket. Ofte opstaae og udbrede Epidemierne blandt Menneskene sig først længe efterat de skadelige Virkninger paa Planterne og Dyrene ere forsvundne, og ofte i Aaringer, som just udmærke sig ved et regelmæssigt Veirlig, ved frodig Vegetation, ved Frugtbarhed og Sundhed iblandt Dyrene.

Vi kunne saaledes antage to Classer af de epidemiske Sygdomme: een, der nærmest udspringer af Menneskets indre Liv, og hvorpaa den stedse stigende Cultur har vidst at udøve en gavnlig Indflydelse, og en anden modsat, som nærmest maa tilskrives betydelige Forandringer i den ydre Natur. Den første Classe af Sygdomme udmærker sig derved, at de sielden overfalde en stor Strækning af Jordens Overflade paa eengang, men udbrede sig lidt efter lidt, og det ved Smitte; at de gierne følge Veiene for Handelsforbindelserne; at de ikke meddele sig til andre Dyreslægter, og at de i Almindelighed beskytte for ny Smitte af samme Slags. Som Repræsentant for denne kan man anføre Børne-Kopper. Den anden Classe af epidemiske Sygdomme tilkiendegiver sig fortrinligen derved, at de samtidigen vise sig paa en stor Overflade af Jorden, yttre deres Indflydelse ogsaa paa andre Organismer, end Menneskets, ere mindre smitsomme end udbredte, og have i Almindelighed en vis periodisk Charak-

teer. Som Exempel herpaa kan fremsættes den epidemiske Katarrh eller den saakaldte Influenza.

Imellem disse to Extremer og under deres gjensidige Indflydelse opstaaer en stor Mangfoldighed af Sygdomme, hvor snart den ene, snart den anden viser sig mest virksom. Hvor begge disse Momenter, baade de smittende Sygdommes Dødelighed og Influenzaens Almindelighed, støde sammen i al deres Intensitet, fremkaldes den forfærdeligste af alle Sygdomme, den saakaldte Pestilents, som undertiden viser sig med en saadan Styrke, at den truer med at udrydde hele Slægter af Jorden. Dette var rimeligviis Tilfældet i det femte Aarhundrede før den christelige Tidsregning, i den anden Halvdeel af det 6te, og i Midten af det 14de Aarhundrede.

En historisk Fremstilling af de epidemiske Sygdomme, som i Tidernes Løb have overgaaet Menneskeslægten, hvor der tillige toges Hensyn til deres rimelige Aarsager og Forløbere, maa være af megen Interesse. Den almindelige Historie befatter sig kun lidet hermed, som den i det Hele kun tager alt for lidet Hensyn til det physiske Menneske, dets Sæder og huuslige Liv; og dog beherskes heraf for en stor Deel Menneskenes aandelige Kraft og Virksomhed; ligesom upaatvivleligen ogsaa Menneskeslægtens physiske Historie vil kunne oplyse mange vigtige og følgerige Begivenheder i den politiske. — Af saadanne historiske Fremstillinger kunne vi fornemmeligen nævne:

A brief History of epidemic and pestilential Diseases, with the principal phenomena of the physical World. By *Noah Webster*, Member of the Connecticut Academy of arts and sciences etc. etc. II Vol. London 1800.

Epidemiologiá Española ó historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acæcido en España desde la venida de los Cartagineses hasta el año 1801. Con noticia de algunas otras infermedades de esta especie, que han

sufrido los Españoles en otros reynos, y de los Autores nacionales, que han escrito sobre esta materia. Por el Licenciado Don *Joaq.* de *Villalba*, Professor de Cirurgia medica etc. etc. II Tom. Madrid 1802. 4.

Histoire medicale générale et particulière des Maladies epidemiques contagieuses et epizootiques, qui ont régné en Europe depuis les temps les plus reculés et notamment depuis le XIV. siècle jusqu'à nos jours. Par *J. A. F. Ozanam*, Docteur en médicine etc. Paris et Lyon. Tom. I. 1817. Tom. II. 1818.

Chronik der Seuchen, in Verbindung mit den gleichzeitigen Vorgängen in der physischen Welt und in der Geschichte der Menschen, von Dr. Fr. Schnurrer, 1ster Theil. Tübingen 1823. 2ter Theil. 1825.

Den danske Literatur besidder ikke noget saadant almindeligt Værk over Verdensepidemierne; og hine fortrinlige og lærde Arbeider, som vi nyligen have nævnet, giøre ogsaa paa en vis Maade et saadant unødvendigt. Derimod har jeg troet, at det ikke vilde være uden Interesse, at levere en historisk Udsigt over de epidemiske Sygdomme, der have hiemsøgt vort Fædreland, og det i Forbindelse med en nogenlunde udførlig Fremstilling af Lægevidenskabens og Culturens samtidige Forfatning; saa meget mere som hine udenlandske Forfattere ofte slet ikke have omtalt, ofte kun løseligen berørt de fleste Epidemier i Danmark. Som et Brudstykke af et saadant Forsøg tillader jeg mig her at meddele de epidemiske Sygdommes Historie, som have hersket i Danmark fra 1530 til 1588, eller fra det Kiøbenhavnske Universitets Restauration til Kong Frederik den andens Død.

I det her nævnte Tidsrum toge de pestagtige Sygdomme saaledes Overhaand, og bleve saa almindelige, at de, saavel i det øvrige Europa, som i Danmark næsten aldrig ophørte, men hiemsøgte nu en, nu en anden By eller Provinds.[1]) Det

[1]) Det er en vidunderlig og forbausende Omstændighed, siger Poul Lang, (Chron. Naumb. s. Schnurrers Chronik. II. S. 81. og I. S. 199.) at denne Landeplage aldrig ganske ophører, men

blev ogsaa derfor en almindelig Skik, at Hoffer, Collegier, Skoler og Universiteter flygtede fra de smittede Byer, og opsøgte Steder, som Pesten forskaanede.

Allerede strax i Begyndelsen af dette Tidsrum maa der have hersket en pestagtig Sygdom i de danske Provindser; thi Terpager siger i sin Ripæ cimbricæ p. 492: „M. Johannem Organicen, Rectorem Scholæ Ripensis, *pestis*, *quæ* 1539 *grassabatur*, corripuit. Andre Efterretninger om denne Pest mangle mig; men man feiler maaskee ikke, ved at antage, at denne Pest har været en Fortsættelse af den betydelige og udbredte Blodgangs-Epidemie, som i Aaret 1538 hiemsøgte næsten hele Europa, og som maaskee først i dette Aar forplantede sig til de nordlige Lande.

1545 udbrød ved Pintsetider en overordentlig heftig Pest i Lybeck, hvoraf indtil St. Mortens Dag 60,277 Mennesker døde[1]). Solen var paa denne Tid over Tydskland, Frankrige og England i tre Dage, fra 23de til 25de April, ganske fordunklet, uden al Glands, og af en rødlig Farve, hvorved der opstod et saadant Mørke, at man om Dagen kunde see Stiernerne. Keppler troede, at det var en forbigaaende cometisk Masse, der fordunklede Solen; andre derimod, at dette blev foraarsaget af en tæt og stærk Taage (Höherauch). Rimeligviis maa lignende Naturphænomener have viist sig i Danmark, og indvirket høist skadeligt paa Jordens Production. Thi efter flere Skribenters eenstemmige Beretning indtraf der en stor og

hvert Aar hersker snart her snart der, og udbreder sig fra Sted til Sted, fra Provinds til Provinds; og, viger den ogsaa i nogen Tid, kommer den dog efter faa Aars Omgang atter tilbage, og bortriver da for den største Deel den imidlertid fødte Ungdom.

[1]) Kirkring Lübecker Chronik S. 221 og 222.

almindelig Misvæxt, som foranledigede en saadan Dyrtid i Danmark, at der neppe nogensinde har været en lignende. I et gammelt Vers om denne dyre Tid 1546 hedder det:

— — — — — —

End it gifuer ieg dig her tilkende
Hvad sig samme Aar monne hende.
En Skeppe meel, fire oc tiwe skeling galt,
Deßligest XII skelinge een skeppe malt.
Inge mennisk som leffue nv
Komme nogen tidt slig dyrcke i hw.
For wore synder tror jeg vist
Er oß giffuen saadan brysk.
Derfore lader oß trolige alle
Ind til, wor himmelske Fader falde,
Att hand for Christi hans kiære søns Død
Wilde fran oß vende tillig iammer oc nød.
Amen.[1])

Meget bidrog ogsaa til denne Misvæxt og Hungersnød den haarde Vinter imellem 1545 og 1546[2]); og for at giøre Ulykken end større, udbrød en særdeles ødelæggende Pest i Kiøbenhavn. Kirkegaardene i Byen vare ikke tilstrækkelige til at

1) See H. Smits Urtegaard 1546 og Supplementet til Chr. III. Historie ved Krag og Stephanius udgivet af Gram, S. 82.

2) "Samme Aar (1545) begyndte Vinteren for Juul, og saa heftig og streng var Kulden uden Ophør til Fastelavns Søndag, at det hele uhyre Hav imellem Rostock og Danmark, imellem Fyen og Sielland frøs til, og at man paa Isen baade kunde gaae og kiøre over det." (Anonymi rerum Danicarum Chronologia ab 1406 ad 1556. Ludewig Reliquiæ T. IX. p. 76). „Aar 1546 waar saa stor Vinter med Frost, at mand kunde reyse offver Øresund oc Belt oc imellem Gietzör oc Rostoch." (Arild Hvitfelds Krønike 2 D. S. 1539).

modtage Mængden af Ligene, saa at man maatte skride til den Nødvendighed at anlægge et Begravelsessted uden for Nørreport. Universitetet flyttede til Knardrup, et Munkekloster, som Kong Chr. III. havde skiænket det. Endnu i det paafølgende Aar vedblev Sygen at rase, og dræbte mange saavel i Danmark som i de omgrændsende Lande. Det var Pesten i dette Aar, der afholdt Chr. III. fra at indfinde sig til det af Keiseren berammede Møde i Ulm.[1]) Under Epidemien 1546 var det, at Christiern Terkelsen Morsiqnus, Professor i Medicinen ved Kiøbenhavns Universitet, om hvem vi senere skal tale mere, skrev sin „liden Bog om Pestilentzes Aarsager, Forvaring oc Legedom derimod o. s. v. Kiøbenhaffn 1546. 8, ikke som Bøttiger og efter ham Frankenau urigtigen beretter 1588. De Symptomer, han angiver som Kiendemærker paa, at man er angrebet af Pesten, ere: Svulst i Lysken, paa Halsen o. a. St., stikkende Smerter overalt i Legemet, stor indvortes Hede med Tørhed og Tørst, undertiden heftig Kulde, forgiæves Trang til Sved, pludselig vanskelig Aandedrag, Hovedpine (dog ikke altid), Tilbøielighed til Søvn (hos andre Søvnløshed), Forandring af Øinenes Farve, usædvanlig bitter eller suur Smag, Træthed og Udygtighed til Bevægelse. Andre endnu farligere Tegn ere, siger han, usædvanlig Brækning, blaa eller sort Ansigtsfarve, kold Sved, stinkende Aande og Excrementer, samt Krampetrækninger. Det er imidlertid uvist, om disse her nævnte Symptomer vare de, der characteriserede Pesten 1546. Terkelsen synes nemlig i denne Bog af ham bekiendte Skrifter at have givet en almindelig Skildring af Pestens Tegn, som ogsaa af dens Aarsager og Behandling, uden noget

---

[1]) See Herholdts Archiv for Medicinens Historie i Danmark, S. 152.

ecielt Hensyn til den da i Danmark grasserende Sygdom. an har vist heller ikke, meer end nogen af den Tids virkelige ger, udsat sig for Faren af at behandle Pestsyge, da endnu a den Tid ingen saadan Forpligtelse paalaae dem; men har erladt dette Hverv til Badskerne, som dertil vare forbundne. an havde desuden som Professor ved Universitetet en meget tagelig Grund til at fierne sig, og flygtede ogsaa, da Pesten gyndte at tage Overhaand, tilligemed de øvrige Professorer l Knardrup. Her og paa Dage, quibus pro temporis occaone, siger han, liber fui ab aliis negociis, quæ mihi ex officio cumbunt in Academia, udarbeidede han foromtalte lille Bog. er vi af Maaden, hvorpaa Pesten yttrede sig i andre Lande, atte os til dens Beskaffenhed her, har denne Epidemies mere stemte Characteer været end ondartet Feber med Tilfælde af holera og Dysenterie. Cardanus beskriver den som en ondrtet Feber med Mavebetændelse.

Efter en tør Høst 1549 fulgte 5 Maaneders Regn. 1550 dbrød en almindelig Pest over hele Danmark. Aaret 1552, ger Stephanius,[1]) var mærkværdigt af den megen Skade, der ete af Uveir, Sygdomme og forfærdelige Jertegn. Paa en eget haard Vinter fulgte om Foraaret stærke Stormvinde, saa t mange Træer i Skovene bleve slagne omkuld, mangfoldige Skibe forgik, mange Huse bleve af Storm nedrevne; hele Sommeren igiennem faldt der en stor Tørke, og det fattedes ikke llene paa Regn, men Jorden blev endog saa udtørret, at den eppe kunde give rindende Vand af sig, og formedelst Mangel aa rindende Vand døde Qvæget paa mange Steder. Dernæst pkom der en stor Pest udi Byerne og Provindserne i Danmark. Mange adelige Familier døde ud, og Sygen grasserede

[1]) Ovenanførte Sted 1 B. S. 362.

6*

[redacted]

saa stærkt, at man befrygtede, at Landet vilde blive øde paa Folk. Iblandt andre døde Rigets Hofmester, Eske Bilde, til Svanholm, som havde giort Landet stor Tieneste baade i Fred og Krig. Desforuden bleve alle Indbyggerne, siger Stephanius fremdeles, satte i stor Skræk over adskillige Jertegn, som ikke bestode i en blot Indbildning, men virkeligen saaes paa adskillige Steder.

„1553 regerede, hedder det,[1]) en offvermaade svar Pestilentze saa grúselig, at de førte paa een Dag 31 døde Mennisker ud af Nørreport til det nye Begravelses eller Sovested uden for Kiøbenhaffn, foruden dem, som bleffue begraffne samme Dag inden Portene." Universitetet og den latinske Skole maatte formedelst Sygdom opgives fra St. Laurents's Dag til Fastelavn. Men at Pesten endnu vedblev at herske i Høsten, sees af det Consilium prophylacticum antipestilentiale som Peder Kaptain (Petrus Capitaneus), Kongens Livlæge og Professor ved Universitetet, skrev til Kiøbenhavns Borgere under denne Epidemie.[2]) Han angiver slet ingen Symptomer, og opholdt sig desuden i Halsnes under Pesten. I Aaret 1553 saae man, beretter Stephanius,[3]) mange Jertegn baade i Kiøbstæderne og paa Landet; thi det var som Himlen stod i lys Lue paa mange Steder. Andre Steder syntes det, ligesom den skiltes ad, og en stor Hob Ild fremskinnede af dens Aabning. Solen var mere rød end sædvanlig, og havde en Blodfarve. Maanen havde et hvidt Skin, medens det regnede. Der faldt allevegne megen Ild ned af Skyerne, og der saaes ideligen brændende Luftsyn i Luften, hvilket altsammen var et Forvarsel for den

1) I en Fortale af P. Tidemand.

2) Consilium antipestilentiale scriptum, in Halsnese die Mercurii post Samaritanum Anno 1550.

3) Anf. St. 1 B. S. 370.

skadelige Pest, som følgende Aar borttog baade Mennesker og Qvæg." Her maa enten være indløbet en feilagtig Opgivelse af Aarstallet, eller der ogsaa 1554 har grasseret en Pestepidemie i Danmark. Det første synes imidlertid rimeligst, og de her nævnte Jertegn henhøre da under de i Aaret 1552 omtalte (S. 83). Samtidig herskede Pest næsten over hele Europa. 1551 viste den engelske Sved sig sidste Gang i England; 1552 rasede en heftig Bubonpest i det sydlige Tydskland og Schweitz, der i Basel bortrev 1000 Mennesker. I Italien, fornemmeligen i Messina, svedede de Syge Blod 3 Dage før deres Død.[1]) Til Paris kom Sygdommen først 1553, og characteriserede sig fortrinligviis ved en heftig Hovedpine. I Holland var Sygdommen samme Aar meget smitsom med voldsomme Smerter i Maveregionen, som gik over til Bugløb, hvorved en Mængde Orm udtømtes.[2])

1561 herskede en besynderlig og usædvanlig Sygdom imellem de svenske Folk, som faldt ind i den danske Hertug Magnus's Land, Lifland, saa at der i Reval paa en kort Tid døde hastigt allene af det svenske Krigsfolk over 2000 Soldater. Samme Tid afgik ved Døden Gubernatoren, Lauritz Flemming.[3]) Men hvori de usædvanlige Symptomer ved denne Sygdom have bestaaet, berettes ikke.

1563 var der Sygdom i den danske Leir, som laae for Elfsborg Slot.[4]) Saasnart denne Fæstning var indtaget, rykkede Kong Fr. II. op med Hæren, men efterlod Leiren med de Syge. De Svenske, som imidlertid kom til, havde den Gru-

1) *Webster* A brief History of epidemic and pestilential Diseases etc.

2) Schnurrer Chronik der Seuchen 2 Th. S. 96.

3) Resen Frederik II. Kronike S. 54.

4) Holberg i Frederik II. Historie.

somhed at stikke Ild paa denne, og indebrænde alle de syge og skrøbelige Knegte, som ikke kunde undkomme.[1]) Senere paa Aaret nødte samme Sygdom den danske Hær tidligere, end Kongen ønskede det, at søge Vinterqvarteer. Ogsaa blandt den danske Besætning i Elfsborg, efter at samme var indtaget, vedblev den at regiere.[2]) Norge blev rimeligviis heller ikke forskaanet. I Bergens Kapitelbog, skreven af Absalon Petersen,[3]) hedder det: „1563 den 20de November døde en af mine Disciple af Sprinkelsot." Samme Aar viste sig Pesten atter i Danmark, som næsten over hele Europa. Saaledes døde i London 20000 Mennesker. Tycho Brahe udleder den af Jupiters og Mars's Conjunction i Løvens Tegn.[4]) Resen beretter i Frederik II. Krønike,[5]) at mange vidunderlige Jertegn lode sig see i Aaret 1563. Saaledes saae man i Skyerne store Blus og Ild, som om hele Byer brændte. Ud paa Vinteren var et grueligt Jordskielv i Norge, saa at hele Landskaber rørte sig, og mange Fielde og Klipper revnede og faldt fra hinanden. De sydligere Lande (Illyrien og Dalmatien) lede ligeledes af Jordrystelser, og paa mange flere Steder saae man Bisole.[6])

1564 tog Pesten voldsomt affted i nogle Maaneder. Professor Hans Mynster døde af den.[7]) Ogsaa i dette Aar blev Universitetet opgivet. Derom vidner følgende Dokument: „Thii

---

1) Resen, anf. St. S. 93.

2) Samme St. S. 94.

3) Suhms og Sandvigs Samlinger 2 Bog S. 95.

4) Conradi Aslaci Orationum et sacrarum homiliarum Decas, cum Tychonis Brahe oratione de disciplinis mathematicis. Hafn, 1610.

5) S. 104.

6) Chronik der Seuchen von Schnurrer. 2 Th. S. 105.

7) A. Wedels Chronologie i Fr. II. Liigprædiken.

Høglerde udi Kiøpenhaffn fick breff att motte paa nogen tiid affige Lectierne och forløffue studenterne, Att mutte drage till thet sted, thi thennem selffue forsiune kunde, til Gud almechtigste naadeligen wille foruandle samme Siugdom til Bedring." Dat. Frederichsborg 15de Sept. 1564.[1] Samme Aar udbrød en saa pestagtig Sygdom paa Flaaden i Syvaarskrigen mod Sverrige, at man allerede før Slaget under Pommern maatte completere Besætningen med 800 Mand. Under Slaget bleve 1500 saarede, som næsten alle døde, vel mere som en Følge af den grasserende Sygdom, og den Tids Skibslægers slette Behandling, end af Saarenes Betydelighed. Ogsaa iblandt de danske Tropper, som laae i Vinterqvarteer i Malmø, var der Sygdom.[2]) Pesten 1564 indskrænkede sig imidlertid blot til Flaaden, Kiøbenhavn, Siælland og maaskee Skaane, men forskaanede rimeligviis alle de øvrige Provindser. Kong Frederik den 2den havde samme Aar været i Fyrstendømmerne, for at lade sig hylde, og skrev paa sin Tilbagereise den 29de October et Brev fra Nyborg til Gyldenstierne, hvori Kongen siger: at han vilde forblive der, indtil han havde erfaret, om der i Sorøe, Antvorskov, Kallundborg eller Vordingborg var fredeligt for Sygdommen. Han ender sit Brev saaledes: „Wi wille icke gierne, nu wij komme aff en fremmede lufft, drage thid, som Siugdom er, men wille flye thet lengste wij kunde o. s. v.[3]) I et andet Brev, dateret Nyborg Slot den 4de November 1564, hvori han besvarer Raadets Opfordring af 26de October om at begive sig til Siælland, hedder det: at han havde afferdiget tvende Tienere, som skulde forhøre, om der paa ovennævnte Steder var sikkert for Sygdommen. „Dog er oß alle-

1) I Cancellie Registranten No. 8 Bl. 131.
2) Resen Fred. IIdies Krønike S. 123.
3) Cancellie Registranten No. 8 Bl. 149.

rede sagt, att thet begynder flux om Soer paa Landzbyerne at døe." Saasnart han da erfarer noget Sted at være inficeret, vil han begive sig paa Reisen. „Wi wilde lenge siidenn," hedder det, „werit ther, haffde wi icke anseet thend Siugdom ock farlige tiid; Thi wi wilde icke gierne giffue oß vdi Siugen, men nar thet endeligen icke kan andet were, Wille wij befale vor sag gud Almechtigste." [1]) Af de følgende Breve sees nu, at Kongen forblev i Nyborg til Aarets Udgang, da vi kan antage at Pesten har ophørt. Fra 2den Januar 1565 findes et Brev fra Kongen, dateret Antvorskov. Af et Brev fra Kong Frederik II. til M. Gyldenstierne og Johan Friis sees, at Myntmesteren og hans Svende i Kiøbenhavn alle af Pesten vare uddøde, og at de Handlende derover vare komne i den største Forlegenhed for Smaamynt. Kongen beder derfor disse Mænd at give sig tilkiende, om det ikke tyktes dem raadeligt: „Att wii tilskriffuer vor Suoger, Curførsten aff Saxen om en møntmesther oc nogre mønthsvenne; saa oc om thet icke war gott, at rette en mønt an vdi Nosskyld paa ett bequemt sted o. s. v. efterthi att siugdommen saa regerer iblant wore mønthsvenne therodi Kiøpnhaffn" o. s. v. Dat. flensborg thend 2 octobr. 1564.[2])

Ogsaa andre Lande i Europa bleve samtidigen hiemsøgte af Pesten. I Spanien herskede en yderst dræbende Sygdom, ledsaget af Buboner, Carbuncler og Petechier, hvoraf allene i Barcelona 10000 Mennesker bleve bortrevne.[3]) I Tydskland viste

---

[1]) Samme St. Bl. 152.

[2]) Cancellie Registr. No. 8 Bl. 138.

[3]) **Informacion y curation de la peste de Zaragoza y preservacion contra peste en general, por** ***Juan Porcell Sardo,*** **Doctor en medicina. Zaragoza por la viuda de Bartolomé dé Nágora. 1565.**

[redacted]

g ligeledes pestagtige Sygdomme med Buboner og Sovesyge, Freyburg med hurtigt dræbende Næseblod.[1]) I dette Aar iste sig paa flere Steder i Europa en ondartet Hals- og Lunge-tændelse, som formedelst sin Smitteevne var liig den værste ›est. Rimeligviis har denne Sygdom ogsaa trængt sig til ›anmark.

Ved Foraarets Begyndelse 1565 begyndte Pesten atter at lage de danske Provindser, fornemmelig Jylland. Om samme aves følgende Oplysninger hos Terpager:[2]) „Aaret 1565 er ›mmet i Vanrygte ved den Pest, som da især grasserede. Den ısede nemlig fra Begyndelsen af Foraaret til Mortens Dag, ›orfor ogsaa vor Welleius siger, at den herskede hele Som-meren. Welleius omtaler denne Sygdom i hans Tale over den f samme Sygdom bortrykkede J. P. Grundiths Liv og Død: „Ved Begyndelsen af denne Krig, siger han, som nu allerede nogle Aar føres her i Landet, indbragtes tillige, enten ved e fremmede Soldater, eller ved en anden Anledning, som jeg n ikke vil undersøge, en Pestsmitte, der saa hurtigt udbredte ne Ødelæggelser, at den lidt efter lidt overfaldt alle Rigets ›rovindser og Nabolandene."" Og strax derefter siger han: „„Da ›estsoten daglig tog mere og mere til, kom den ogsaa til Ribe, ı i den Grad hærjede denne Bye, at den dræbte hele Familier, ı bortrev over tre tusinde Mennesker."" Ved Rhinen, i ngland og Schweitz[3]) rasede en meget ondartet Pneumonie ed Blodspytten, besværligt Aandedrag, og en farlig Diarrhøe. Iyer sammenligner endog denne Sygdom, med Hensyn til sine ›delæggelser, med den store og udbredte Pest 1348 og føl-nde Aar.

1) Schenkius Libr. VI. p. 795.
2) Ripæ Cimbricæ p. 728.
3) Schnurrers Chronik II. S. 110.

I Aaret 1566 tog Pesten saa voldsomt afsted med den danske Armée, der under Daniel Rantzou krigede i Sverrige, at den maatte tænke paa Tilbagetog. Historien fortæller, at han dertil af en uforudseet Aarsag blev nødtvungen; en uventet Pestsyge bortrev nemlig i en Nat 300 af hans Tropper. Endnu i October rasede Sygdommen, saa at Krigshæren tidligere end ellers maatte lægges i Vinterqvarteer [1]). I Trondhiem døde af Pesten samme Aar 600 Mennesker [2]). Ogsaa i andre Egne af Norge herskede Pesten, navnligen omkring Stavanger [3]). Sverrige plagedes ligeledes af en „mægtig Pestilentz" [4]) Samme Aar var det, at en pestagtig Sygdom udbrød i Keiser Maximilians Hær i Ungarn. Denne ødelæggende Sygdom indprægede sig, siger Schnurrer [5]), saa frygteligen i Menneskenes Erindring, at man endnu hundrede Aar derefter kaldte alle de Sygdomme, der hiemsøgte Krigshære, som ogsaa alle betydelige Pestilentser, den ungerske Feber. Dens vigtigste Symptomer vare: en fortvarende Kulde, hvorpaa fulgte den største Hede med en utaalelig Smerte i Hoved, Mund og fornemmelig i Maven, som ikke kunde taale den letteste Bedækning; fremdeles Tørst, tørre sprukne Læber, et særegent Delirium, Bugløb, Døvhed, Svulst i Parotides, Carbuncler paa Ryggen af Foden, som ofte udfordrede Amputation af begge Fødderne, og Petechier, fornemmeligen paa Brystet og omkring Rygraden. Jeg formoder, at omtrent de samme Symptomer have udmærket den i Danmark grasserende Sygdom, saa meget mere som

1) Resen anf. St. S. 157.
2) Bergens Capitelbog af Absalon Pedersen i Suhms og Sandvigs Samlinger 2 Bd. S. 95.
3) Cancellie Registranten No. 9 Blad 391 — b.
4) Resen a. St. S. 162.
5) Chronik der Seuchen 2 Th. S. 113.

saa denne fornemmeligen fremkaldtes ved Krigens Besværligheder og Mangler, og fra Krigshæren ved Smitte udbredte i Provindserne. Foraaret 1568 skal have været regnfuldt; sommeren derimod overordentlig heed og tør.

I Aaret 1568 leed Krigsfolket paa de danske Orlogsskibe i, sterksøen meget af Sygdom. Dette sees af et Kongeligt Brev Admiralen over Flaaden, Peter Munk [1]). Da man tillige, ыdder det i Kongens Brev, ventede Storm og ondt Veir, fik dmiralen Befaling til at lade Flaaden løbe ind paa Drags strøm, og selv at begive sig til Kongen, for at erholde nærere Ordre. Dog maatte ingen af Høvedsmændene, Krigsikene eller Baadsmændene tilstedes at komme i Land. Brevet dateret Kiøbenhavn den 9de August 1568. Imidlertid synes nne Sygdom ikke at have været af nogen Betydenhed; thi rt efter stak Flaaden atter i Søen, og holdt ud til langt a Efteraaret. Dog skal der samme Aar have hersket Sygdom den keiserlige Gesandts Herberge i Kiøbenhavn, hvorfor m selv søgte en anden Bopæl, som Kongen ogsaa anviste ham Roeskilde Gaard. Kongens Brev desangaaende er dateret uenfsø den 22de Juli 1568 [2]).

1575 og 76 anrettede Pesten atter store Ødelæggelser saa-l i Kiøbenhavn som i Provindserne. Imidlertid holdt Prosforerne ved Universitetet op at læse [3]). Johannes Warich, Kongelig Livlæge, i hans: „Tractatlein von der Pestiнs in diesem geferlichen sterblichen zeiten, allen ständen, wie e sein mögen, gantzs nutzlich und dienstlich," som først udkom 577, efterat Pesten allerede var ophørt, angiver i hans

1) Cancellie Registranten. No. 10 Bl. 145 — b.

2) Cancellie Registr. No. 10 Bl. 122 — a.

3) Cf. *Conradi Aslaci* tabula chronologica exhibens res gestas ab anno 1517 ad presentem 1621 gestas. Hafniæ 1621.

„Examine etzlicher vornemer Ursachen," ingen bestemte Aarsager til Pestens Udbrud i Danmark. Som rimelige antager han imidlertid Synden, onde Aspecter af Planeterne og flere af samme Slags, ustadigt taaget Veir, slem Stank af Stranden (som imidlertid vel ikke har været anderledes, end den altid er), Forsømmelse af Politieanordningerne, i Henseende til at holde Gaderne rene fra døde Katte og Hunde. Fremdeles siger han at have bemærket, at Vinden i 3 Aar, flere Maaneder efter hinanden, har været Syd og Sydvest. Efter andre Beretninger skal Vinteren 1575 have været meget kold indtil Marts, Sommeren derimod overordentlig varm. I England gav Heden sig tilkiende ved en uendelig Mængde Fluer og Insecter, hvilket ogsaa her tillands, ifølge Warwich, var Tilfældet. Symptomerne i Pesten beretter denne at have være følgende: en stor Afmagt i alle Ledemode, Sørgmodighed, Ængstelighed og Tilbøielighed til Søvn, fremdeles Smerte i Siden, stor indvortes Hede i Brystet, Hovedpine, Affindighed og endelig pestilentialske Bylder, som indfandt sig ligesom en Feber med Kulde. At man just ikke kan sætte stor Lid til hans her opgivne Kiendemærker for Pesten 1576, skiønnes bedst af hans egne Yttringer i 4de Capitel, hvori han beraaber sig paa Davids Psalmer som sin Auctoritet 1).

I det sydlige Europa grasserede imidlertid den sande Pest, i hvilken Petechier endnu vare et værre Symptom, end de sig

1) Vnd nach dem ich in dieser Christlichen Gemein noch zimlichen eifer, vnd liebe zu Gottes wort verneme, will ich meine zeichen der Pest, aus dem Psalter Davidis, so ein jedem alle tage in die hende, vnd bekandt sein, hie her bringen, hoffe es werden etzliche vmb des heiligen Propheten willen, mehr diese schedtliche Kranckheit scheuwen und vermeiden, als wen ich aus Hippocrate, oder Galeno, ihre subtilen rationes vnd argumenta würde auffmutzen."

ogsaa indfindende Carbuncler. Den var yderst dræbende og smitsom, saa at næsten alle Læger og Sygevogtere bortdøde. I Venedig døde 70,000 Mennesker og deriblandt 58—60 Læger og Saarlæger. Ogsaa Schweitz og Tydskland hiemsøgtes af en lignende pestagtig Sygdom [1]. Formedelst Pesten i det asiatiske Tyrkie maatte Porten holde inde med alle sine krigerske Foretagender; og paa samme Tid omtrent skal en Smittesot Matlazuatl kaldet (efter Humbolts Beretning) have bortrykket 2 Millioner Indfødte i Mexico.

I Aarene 1579, 1580 og 1582 ødelagde atter pestagtige Sygdomme Danmark. 1578 forekom Kopper første Gang i Sverrige, eller bleve i det mindste første Gang beskrevne [2].

---

1) Schnurrer, a. St. 2 Th. S. 127.

2) *Joannis Andr. Murray* Historia insitionis variolarum in Svecia ad novissimum tempus protracta. Sygdommens Beskrivelse er af Kongerne Erik den 14des og Johann den 3dies Livlæge, Benedictus Olai, i hans saakaldte „Nyttig Läkare-Book." Han kalder den vel „Mässling," men de af ham anførte Charakterer giør den kiendelig nok (Rosenstein Kinderkrankheiten S. 152 i Anmærkningen af Murray). Professor Wendt i sin Bog: Nogle Efterretninger om Børnekopper, Kokopper o. s. v. Kiøbenhavn 1824 S. 3, mener at Kopper allerede tidligere ere nævnte i Danmark, saaledes under Navn af „Pocker" i Pauli Eliæ Brev til Borgemester Niels Stampe, skrevet 1527 og trykt 1538, og ligeledes i Chr. IIIdies Ordinants af 1553 Fol. LXV under samme Navn. Men herved menes maaskee snarere den veneriske Syge. Ifølge Professor F. Magnussens Beretning har han, ved nøie at giennemgaae de gamle Islandske Annaler, fundet, at Kopperne have grasseret der i Landet: 1) I Aarene 1241 og 42; 2) 1257 og 58, meget heftigen; da døde formodentlig flere Tusinde. 3) 1291, ligeledes. 4) 1310—11. 1600 Mennesker angives da at være døde af dem. 5) 1347—48, meget heftigen. 6) 1379—80. 7) 1430—32, særdeles hefti-

Muligen har en lignende Koppe-Epidemie noget senere hiemsøgt Danmark. 1580 herskede en betydelig Pestconstitution ved Østersøens Kyster, som ogsaa i Paris, hvor 40,000 Mennesker, mest af de fattige Folkeclasser, bleve bortrykkede. Uafhængigt, som det synes, af denne Pestconstitution, udbredte en almindelig Catarrh (influenza) sig over hele Europa, som i Begyndelsen var meget mild, skiøndt den neppe lod noget Individ uangrebet, men henimod Vinteren og omkring det baltiske Hav blev heel vanskelig at behandle. Til de øvrige Tilfælde sluttede sig nemlig her galdeagtig Brækning og Raseri [1]). Vinteren dette Aar skal have været meget kold, og et besynderligt Himmeltegn (den 20de Januar) udbredte stor Skræk i de nordlige Lande. Sommeren var meget varm, men midt i Hundedagene sprang Vinden pludselig til Norden, og frembragte ual-

gen; man skriver, at de have bortrevet 8000 Mennesker. 8) 1462—63, da døde vel omtrent 1600 Mennesker. 9) 1472, ikke meget dødelige. 10) 1511, meget heftige. 11) I Aarene 1555 og 56 var Sygdommen meget voldsom, og henrev 2650 Mennesker. 12) 1574, ligeledes. (Jvf. Wendts nys anførte Bog S. 67). Om de øvrige Koppe-Epidemier paa Island, som falde udenfor denne Periode, skal siden tales. Thomas Bartholin siger i sine Dissertationes: „In Islandia nostra variolæ anno quovis vigesimo recurrente grassantur & certa est incolarum persvasio, sicut mihi fidem Islandi fecerunt, nullos qui eo anno, quo epidemiæ sunt, variolis non inficiuntur, attingere proximum annum vigesimum, nec superstites esse posse ad proxime recurrentem variolarum terminum." Der nævnes i de islandske Annaler Kirker, hvorved 30, 34 til 40 Mennesker bleve jordede paa een Dag. Dette maa ansees for høist betydeligt i et Land, hvor Folketallet i Sognene i Almindelighed er saa ringe.

[1]) Schnurrer a. St. 2 Th. S. 106.

mindelig Kulde. 1582 herskede Pesten endnu ved Rhinen f. Ex. i Strasburg og Bruntrut.

En af de betydeligste og meest dræbende Sygdomme i Danmark i dette Tidsrum var imidlertid den, som herskede 1583. Af denne døde i Kiøbenhavn 9000, i Helsingøer 1200, i Malmøe 700 Mennesker. I Kiøbenhavn tog Sygdommen i August Maaned saaledes Overhaand, at der dagligen døde henved 46 Mennesker; og at der paa den Flaade, som var udrustet mod Rostockerne, paa en kort Tid af Skibsfolkene bortreves 40 Mand. Da Kongen frygtede, at Pesten endnu mere skulde udbrede sig, hvis Skibene bleve udsendte, gav han Befaling til at aftakle dem, og til at permittere Folkene, „dog om nogen iblandt dem endnu med Sygdommen er befængt, skal han blive der, til Gud giør det anderledes med ham, at han ikke skal med sig videre udføre Sygdommen" [1]. Skolebørnene i Frederiksborg blev tilkiendegivet, at de maatte drage derfra, indtil der sammesteds blev tryggere for Sygdommen [2]. Kongen selv var reist til Hertugdømmet Slesvig. I et Brev fra ham til Christopher Walkendorff hedder det: „Wiider effther att wy forfare att thend Pestilentze Siugdom fast thager fremgang thér i byen (Kiøbenhavn) saa well som och wdspredis andenstedtz ther wdi landett, huorfor er betenckeligt, att lade hiid framkomme huis bud j ther fran med Breffue afferdiger till Oß, att samme Siugdom ther offuer icke ochßaa skulle komme iblant wor hoff och thage fremgang, thett Gud Naadeligen Afuende o. s. v., da har Wi anseet det for godt, at Breve til Os skulle overantvordes til Borgemesteren i Assens, og naar Wi komme til Skanderborg, da paa Hindsgavl." Brevet er dateret Haderslevhuus

1) See Siellandske Tegnelser No. 15 Bl. 252.
2) Kgl. Brev til Henrik Taube s. St. Bl. 251 — a.

den 31 Aug. 1583[1]). Kongen kom først tilbage til Siælland i Juli Maaned 1584; maaskee var først da Sygdommen ret ophørt. Efter Edvarsen[2]) blev Skielskør sparet; men samme smitsomme Sygdom sperrede Negotien noget, saa at der blev Mangel paa tydsk Øl. Paa Island var der i Aaret 1583 en vulkansk Eruption, som strakte sig vidt ud i Havet. Vinteren 1583 skal have været usædvanlig tør, og desaarsag meget ugunstig for Kornets Triven. Paa flere Steder i Tydskland herskede en samtidig Dysenterie, som fornemmelig var farlig for unge Mennesker[3]).

Endnu til det her omhandlede Tidsrum hører, hvad Resen beretter[4]), at der den 6te November 1586 regnede Blod ned fra Himlen i Holsteen ved Møgel Tønder Slot, hvilket satte alle omliggende Indbyggere i stor Forskrækkelse, at dem og det omliggende Land maatte overhænge en synderlig Guds Vrede og Straf. Derefter fulgte en gruelig Kulde og stærk Vinter, som varede langt ud paa Vaaren i det efterfølgende Aar, saa at Jorden ikke begyndte at grønnes før langt hen i Maimaaned, hvorpaa indfaldt mange forskiellige Sygdomme, fortrinligviis Snue og Hovedværk.

---

1) Siellandske Tegnelser No. 15 Bl. 251.
2) Underretning om Skielskiørs Kiøbstad S. 78.
3) Schnurrer a. St. 2 Th. S. 139.
4) Frederik II Krønike S. 174.

Nogle Bemærkninger om Sprogenes Rigdom.

af

Mag. C. A. Thortsen.

Man pleier at omtale Rigdom paa Ord iblandt et Sprogs uomtvistelige Fortrin. Dersom man imidlertid ikke skielner tilbørligt mellem Ordene, men blot seer paa deres Mængde, og f. Ex. troer, at et Tungemaal med 80,000 Ord nødvendigviis leverer Aanden et tilstrækkeligere og beqvemmere Forraad af Udtryk, end et med 70,000 eller færre: kan man let begaae samme Feil, som om man meente, at en opfyldt Marskandiserbod skaffede Legemet flere Beqvemmeligheder, end en velmeubleret Bolig med færre Stykker. Det er ingen sand og brugbar Rigdom i et Sprog, at have mange Benævnelser paa een Ting; men det er en trykkende Fattigdom, at savne enhver Benævnelse paa mange Ting. Det nytter lidet, at Aanden kan med Lethed bevæge sig i visse Retninger, uhindret og tildeels ledet af Sproget, naar den i andre Retninger maa standse eller tabe sig i dunkle Fornemmelser af det, der først i Sprogets manglende Former kunde opfattes og meddeles med Bestemthed og Beskuelighed. Denne Forskiel i Rigdommenes Art og Beskaffenhed har ikke undgaaet dem, der philosopherede grundigt over Sprogene. De have med Rette priset de Tungemaal, hvor det forskielligste Stof lader sig behandle paa en fyldestgiørende Maade, uden Savn af passelige Udtryk og Vendinger; og de have givet et saadant Ordforraad Fortrin, hvori med Tydelighed, Fynd og Velklang saavel Følelsens fineste Skatteringer og den skarpeste og dybeste Tænknings Resultater kunne meddeles, som de sandselige Gienstandes uendelige Mangfoldighed med Livagtighed føres Tilhørerne for Øie; de have bestemt Værdien af

enhver Art Rigdom i Forhold til som den fremmede Sprogets Tilnærmelse til et saadant Ideal, og som Følge heraf have de ikke overseet, at den utømmelige Rigdomskilde, som Dannelighed og Sammensættelighed med Grund kan kaldes, er at foretrække for en større Skat af brugte og giængse Ord, naar den ikke kan forøges. Men medens de saaledes have skildret eet Slags Rigdom som mere nyttigt og frugtbart end et andet, have de dog ikke, saavidt jeg veed, anseet noget for skadeligt. Dette forekommer mig eensidigt; ja, selv en ægte og virkelig Rigdom er efter min Overbeviisning i visse Henseender farlig, i det den let forleder til en Misbrug, der er Sprogets Hensigt ganske imod. Dette Paradox vil jeg oplyse ved et Par Bemærkninger, mere for at vække Opmærksomhed paa Gienstanden, end i det Øiemed at udtømme den.

I eet Sprog findes der ofte forskiellige Ord paa selvsamme Ting, i et andet paa nærbeslægtede; eet Sprog kan have Forraad paa almindeligere Betegnelser, et andet paa de meest specielle; eet Sprog kan være rigt paa Udtryk for oversandselige og abstracte Forestillinger, et andet paa Benævnelser for sandselige og materielle. En saadan Parallelisering kan fortsættes langt; men det er overflødigt med Hensyn til de faa Paastande, jeg her vil giøre. Jeg mener nemlig, at man for det Første kan tænke sig et Sprog, snarest et af flere sammensat, hvor en Mængde eensbetydende Ord bliver til skadelig Luxus, i det de bebyrde Hukommelsen til Unytte og fremme indholdsløs Snak; at man fremdeles kan tænke sig et Sprog med saa stor Overflødighed paa concrete Benævnelser, at disse borttage megen Anledning til gavnlig Abstraction; at man overhovedet kan tænke sig et Sprog saa rigt i enhver Henseende, at det lettelig vænner Besidderne til magelig Uvirksomhed, i Stedet for sund Anstrengelse.

Justitsraad Molbech har i „Nordisk Tidsskrift" (1ste B. S. 584 o. flg.) giort opmærksom paa adskillige eenstydige Ord i Dansken, hvilke blot ere forskiellige i Lyd og Oprindelse, men falde ganske sammen i Bemærkelse. Uden at undersøge, om Modermaalet har faa eller mange af det Slags Synonymer*), paastaaer jeg om Slagset selv, at det besværer Hukommelsen til Unytte og fremmer indholdsløs Snak. De tautologiske Udtryk i følgende Sætning bidrage blot til at udtvære Talen, uden at giøre Indholdet klarere eller Indklædningen behageligere: „Jeg har tidt og ofte undret mig over den Armod og Fattigdom i Stof og Materie, som viser sig giennem Formens Pyntelighed og Zirlighed." Til saadan tautologisk Vidtløftighed kunde ene og alene Sprogets Rigdom forføre, som tilbød flere Ord paa selvsamme Forestillinger. Ingen tvivler vel paa, at jeg kunde lade Sætningen svulme endnu mere ved intetsigende Tilføielser, og at man i trykte Bøger, saavelsom i daglige Samtaler, maaskee allermeest i extemporerede Prædikener, kan finde Sidestykker til den i Mængde. Men denne Mængde er det ikke fornøieligt at sammensøge. Dersom altsaa eenstydige Ord ere af den Beskaffenhed, at de vise samme Begreber ganske under samme Form og i fuldkommen eens Belysning, synes Rigdommen *unyttig*, fordi den Intet hielper til en bedre eller lettere Meddeling af Ideer; ja, i det Sproget uden den kan udtrykke Tankerne ligesaa bestemt og fatteligt, bliver den tillige *skadelig* ved sin mulige Misbrug, for saavidt den giver en doven Tankegang og Fattigdom paa Materie Besmykkelse i den afbrudte Tale og Overflødighed af Ord. Dens eneste Fordeel turde være den, at Digteren og den for Stilens Eurhythmie omhyggelige Prosaist blandt saadanne Synonymer lettere kan finde eet, der uden

*) Provincialismerne kunne forøge Forraadet betydeligt.

Skade for Indholdet passer i et vist Metrum, forebygger en Hiatus o. s. v. Denne mulige Fordeel forekommer mig mindre, end dens rimelige Skade.

Jeg anførte dernæst, at stor Overflødighed paa concrete Benævnelser kan borttage en gavnlig Anledning til Abstraction. Derfor er den ogsaa ofte forbunden med Fattigdom paa abstracte Ord. Et træffende Exempel herpaa finder jeg i nogle Notitser, jeg nylig har læst om Delaware-Sproget. Delaware-Indianerne have efter denne Beretning en stor Mængde Udtryk til at bestemme sandselige Gienstande. Medens vi f. Ex. nøies med at anvende det ene Ord Tykhed paa de forskielligste Gienstande, have hine en særskilt Benævnelse for et tykt Bræt, een for en tyk Dyrehud, een for en tyk Green o. s. v. Men desto færre abstracte og oversandselige Udtryk have de, som naturligt er, da de ikke let kunne savne dem i den daglige Tale, jo mere alle forekommende Gienstande med deres tilfældige Egenskaber, alle forefaldende Handlinger i deres Nuancer have egne Benævnelser, uden at de behøve at henføres til mere omfattende Begreber. Naar altsaa abstracte Forestillinger og Religionsbegreber skulle bibringes disse Mennesker, kan det ene skee i billedlige Udtryk, idet f. Ex. Besværligheder og Hindringer maae antydes ved slette Veie, Lykke og Velgaaende ved Solskin, skyfri Himmel, jævne Veie o. s. v. Man maa vel vogte sig for at ansee deslige Betegnelser for Virkningen af en levende Phantasie, der forbinder det abstracte Begreb med en sandselig Forestilling: de ere Følger af Sprogets Armod paa visse Slags Ord og Folkets dermed forbundne Armod paa de tilsvarende Begreber, og bør altsaa udledes, ikke af en poetisk, men af en borneret Opfatning af det Høiere. Om man, naar man taler om Hebræernes poetiske Sprog, har tilbørligt skielnet mellem de meget forskiellige *Grunde til* Valget af sandselige Udtryk, vil jeg ikke afgiøre;

[redacted]

ı vist er det, at det er intet Tegn paa en poetisk Aand, betegne sandselige Gjenstande ved sandselige Benævnelser, aa heller ikke at betegne de Gjenstande saaledes, hvilke for: eist Sprogets Armod aldeles ikke kunne være opfattede og rykte anderledes. Men hvori er nu denne Armod grundet? roget og Menneskenes hele aandelige Virksomhed betinge hin: en gjensidigt. Ligesom et paa abstracte Betegnelser fattigt rog er til Hinder for abstract Tænkning, saaledes har denne igdom atter sin Oprindelse fra Folkets Uvanthed til Abstrac: l, og denne Uvanthed til Abstraction kan igjen foruden andre unde have sin Anledning og blive forklarligere ved Sprogets dom paa concrete Udtryk. Mangen Haandværksmand kiender vnene paa en meget stor Mængde Værktøi, han bruger; vilde paa ingen Maade kunne give en tydelig Forklaring deres Beskaffenhed. Aarsagen er den, at de Benævnelser, engang har lært, og som forstaaes i hans Conversation, oge ham for den Nødvendighed at abstrahere deres characteri: e Egenskaber, medens et ringere Antal Navne vilde tvinge til, for at betegne det enkelte, at henføre det til en vis lse af Gjenstande; og fra de almindeligere Egenskaber assondre , der tilkom det alene. En saadan Øvelse vilde ikke blot e ham i Stand til at tænke og forklare sig bestemtere og igere om de Gjenstande, som nærmest foranledige den, men hævidet vanne hans Aand til den Virksomhed, der er for: en til al sand Dannelse. Saaledes ogsaa i mangfoldige andre elde. Have vi ikke de sandselige og concrete Udtryks Over: ighed, da først tvinges vi, for at blive forstaaede, til en krende Abstraction, en mere fornuftig og philosophisk Be: tning af Tingene. Lader os f. Ex. tænke os et Sprog, der vare færegne Benævnelser paa en retskaffen Konge, en affen Fader, en retskaffen Søn, en retskaffen Kiøbmand

o. s. v., — kort paa alle de Personer, de Gienstande og Handlinger, hvori Retskaffenhed ytrer sig og fornemmes: al Anledning vilde da mangle til at affondre Ideen om Retskaffenhed. Derimod lader os tænke os et Sprog, hvori der fandtes Udtryk f. Ex. paa en retskaffen Fader, en retskaffen Søn, men ikke paa en retskaffen Moder eller Datter o. s. v. Mærkedes der nu jævnlig hos en Moder eller Datter en Adfærd af samme Art, som den, der var charakteristisk for en retskaffen Fader eller Søn, vilde man, for at udtrykke sit Velbehag, næsten tvinges til at abstrahere den retskafne Faders eller Søns Charakteer fra Anskuelsen og Personerne, og, forudsat at Sproget besad den fornødne Dannelighed, vilde lettelig et Ord for denne Dyd opstaae med Begrebet. Den affondrende Virksomhed, som saaledes øvedes i enkelte Dyders Abstraction, vilde uden Vanskelighed gaae videre; med andre Ord: det indskrænkede Forraad af concrete Betegnelser vilde have givet Aanden en philosophisk og speculativ Retning, som den ellers skulde savnet, og have giort en saadan Opfatning og Meddelelse af Ideer mulig, der er den menneskelige Tales største Triumph. — For at give min Sætning endnu en historisk og faktisk Støtte, vil jeg giøre opmærksom paa de saakaldte Conjungationer hos tvende i mange Henseender høist ulige Folk, men som unegtelig komme overeens deri, at fine Raisonnements over abstracte Gienstande ere dem fremmede: Hebræerne og Grønlænderne. Hos begge blive en heel Deel Egenheder, Forhold og Omstændigheder ved Handlingerne udtrykte under Eet med disse ved Verbets Bøininger; men disse Egenheder og Forhold ere de langt fra at kunne opfatte, affondrede fra den concrete Ytring, og særskilte Udtryk for samme mangle de aldeles. Denne Formrigdom i Verbernes Flexion, som giør det muligt ved eet Ord at betegne en Handling efter dens forskiellige Modificationer, er følgelig saa lidet et

Fortrin, at den paa den ene Side skjules, og paa den anden Side igjen vedligeholder de Talendes dunkle og forvirrede Forestillinger, for hvilke det, der viser sig forbundet i de concrete Tilfælde, ganske løber i Eet. F. Ex. den Virksomhed hos et Subject, som afstedkommer en Handling af et andet Subject, hvilken vi paa Dansk betegne ved Ordet lade, f. Ex. han lader Uhret spille, han lader ham opvarte sig, han lader ham dræbe (ɔ: dræbes) er ikke særskilt benævnet i Hebræernes Sprog; men hver Gang den viser sig in concreto, kan den upaatvivlelig udtrykkes (f. Ex. ved Conjungationerne Hiphil eller Piel). Hvorledes, spørger jeg, skulde nu Hebræerne komme til en Abstraction af denne Virksomhed og gjøre sig en klar Forestilling om dens Natur i sig selv, naar i alle de Tilfælde, hvor Reflexionen kunde henvendes paa samme ɔ: i alle de Tilfælde, hvor den yttrer sig, Sprogets Bygning afvender Opmærksomheden fra samme, og tilbyder et Ord, i hvis Forestilling den selv og Handlingen, som den modificerer, ere blevne til Eet? De ere Eet i Virkeligheden, og det Hebraiske er altsaa i den Henseende bedre forsynet med Ord, end vort Modersmaal, da hint Sprog kan udtrykke dette ene saaledes, som det er, imedens vi maae udtrykke den realiserede Handling ved et Slags genetisk Forklaring; men denne Rigdom er en Hindring for at opfatte Handlingens Beskaffenhed paa en klar Maade, og er ikke saa vidt Sprogets Hensigt imod, som er at meddele tydelige og bestemte Forestillinger. — Resultatet, troer jeg da, vil blive, at Sjælens abstraherende Virksomhed, som hverken er let eller for Flerheden af Mennesker behagelig, paa en, den sande Aandsdannelse skadelig Maade forebygges ved en saadan Rigdom i Sproget, der gjør denne Virksomhed overflødig i almindelig Tale om de fleste forekommende Gjenstande.

Hvad jeg tilsidst og især vilde gjøre opmærksom paa, var dette: at Rigdom paa Ord, ligesom al anden Rigdom, altfor let vænner Besidderen til magelig Nyden i Stedet for sund Anstrengelse. Intet er nemlig mere, end Sprogets Rigdom, i Stand til at give dem, der bruge det, Skinnet af Indsigt i Tingene i Stedet for Indsigten selv, en Tilstand, hvori de Fleste behage sig utilbørligt vel og hvile ligesom paa Ederduun.

Naar Een siger, at han ikke kan betegne sin Mening bedre, end ved dette eller hiint Ord af et fremmed Sprog, synes han at gjøre bemeldte Sprog en Compliment; men sig selv gjør han vistnok ingen. Han røber, at han blot har tilegnet sig et Ord saa meget, at han føler, naar det kan bruges, men ikke veed, hvad det betyder, eller at han er dygtigere til at læse Gloser, end til at analysere Begreber. Ellers kunde han udtrykke det Samme ved en Omskrivning. At han ikke formaaer det, er alligevel intet sikkert Tegn paa et tykt Hoved, men har for en stor Deel sin Grund i at han aldrig prøvede det, fordi den ulykkelige fremmede Phrase var et mageligere Meddelelsesmiddel af en uklar Forestilling. Jo flere saadanne Phraser der sætte sig fast i hans Conversation, desto flere taagede Forestillinger nøies han med, og nogen ny vil vanskeligen opstaae i en Hjerne, der ikke kan efterdanne en given.

Men lader os nu antage et Sprog, saa rigt paa Ord, at Ingen behøver at tage sin Tilflugt til fremmede, fordi der ere fuldkomment tilsvarende i hans Modersmaal: mon derfor de, som han anvender, ere ham tydeligere? Eller mon ikke hans Modersmaals Rigdom sparer ham den samme nyttige Analysis af Forestillingerne, som han ellers undbrog sig for ved fremmede Udtryk? Unægtelig det Sidste; thi et Ord, vi have hørt fra Barndommen af og anvendt medens vi endnu blot eftersnakkede Andre, falde vi for det Meste ligesaa lidt paa at bruge

efter Tvivl og Overlæg, som vi tvivle eller overlægge, om vi skulle spise, naar Maden smager os, eller sove, naar vi ere søvnige. Ere nu slige Ord Benævnelser for vigtige og vanskelige Gjenstande, da hielper Ordet os paa en Maade altfor nemt fra disses Undersøgelse; thi, som Mephistopheles siger i Göthes Faust:

eben wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein;
Mit Worten läßt sich trefflig streiten,
Mit Worten ein System bereiten rc. rc.

Det givne Ord fremmer altsaa Tankeløshed eller Vilkaarlighed i Tanken, imedens Savnet af samme vilde bringe Forstanden til at arbeide, hvorved Begrebet drøftedes og luttredes. Den Skadelighed, jeg taler om, angaaer især abstracte og moralske Begreber, der blive mindre skarpt og tydeligt opfattede, jo mindre man behøver at dvæle ved deres Betragtning og udforske deres sande Væsen, naar man allerede ved et enkelt Ord kan paa en fyldestgiørende Maade betegne dem. Naar dette er Tilfældet, er det ofte Sproget, der efter Schillers Udtryk digter og tænker, og ikke Skribenten. Ingen kan oversætte, f. Ex. Ciceros Bøger om Pligterne saaledes, at de synes forstaaelige, uden selv at forstaae dem o: uden at være et lyst Hoved; thi Hukommelsen eller Ordbogen giver ham ingen Ord og Vendinger ihænde, der svare saaledes til de fleste latinske, at de mechanisk kunne sættes i Stedet, og først efter at have tydeligen opfattet det fuldstændige Begreb af de latinske Udtryk, kan han finde paa danske Udtryk, der paa hvert Sted kunne vække samme Forestillinger, som hine. Mangen en kan derimod oversætte et langt vanskeligere og dybere Skrift af en tydsk Philosoph, uden selv at fatte det vigtigt, fordi vi ikke saa meget savne Ord, der svare til dette eller hiint tydske og overalt kunne repræsentere det, som vi savne saadanne, der aldeles svare til dette eller hiint latinske. De

forskiellige naturlige og borgerlige Forhold, de forskiellige religiøse og philosophiske Anskuelser, der hos Romerne og hos vore Forfædre vare levende i Ordenes Dannelse og Anvendelse, giøre dette til en Selvfølge, medens de Nationers Sprog, der ligne hinanden i alle disse Henseender, absolut maae stemme meget overeens. I det ene Tilfælde, hvor Sproget viste sig rigt nok til ikke at lægge Oversætteren Hindriger i Veien, var det altsaa nok at give Ord for Ord; i det andet Tilfælde maatte der gives Tanke for Tanke, eller: Sprogets tilsyneladende Fattigdom tvang den, der vilde meddele en Tanke, til virkelig at tænke den, ikke blot at sige den. Mange Philosopher faae undertiden fat paa et Ord, som ret synes dem betydningsfuldt; de vende og dreie det paa alle Kanter, og finde at det antyder en Mængde Ting, der just høre til at constituere en Idee, saaledes som den staaer for dem. Men, troe de at have giort Alting godt ved at slaae om sig med dette Ord, da tage de mærkelig feil; thi neppe er det blevet gængs og synes almeenforstaaeligt, før det lider de almindelige Ords almindelige Skiebne: at bruges tankeløst og derved blive til en løs Betegnelse for et eller andet dunkelt Begreb. Ja denne Skiebne kan det allerede have ved at gientages ideligt i en tyk Bog, hvorfor Forfatteren var sikkerst paa ikke at misforstaaes, naar han bequemmede sig til den rhetoriske Regel: at variere sit Udtryk, og undertiden lod denne eller hiin Omskrivning afvexle med sit Yndlingsord.—Dog, dette synes mindre at komme Sagen ved. Men, er det en Sandhed, at Flere bruge fornuftige Ord, end bruge Ordene fornuftigt, kan jeg ikke finde andet, end at det er skadeligt, naar Sproget ved sin Rigdom understytter denne Vane, og at den maadelige Rigdom, som vel tillader enhver Forestilling, Følelse og Begreb at udtrykkes, men ikke uden Anstrengelse og forklarende Omskrivning, bør foretrækkes for den større Overflødighed paa Ord og Talemaader, der tillader samme uden Anstrengelse, og gjør rigtig Tale snarere til Productet af god Hukommelse, end af en god Forstand og selvstændig Tænkning.

[redacted]

Om Chinesernes Civilisation og Literatur.

To Forelæsninger ved Kiøbenhavns Universitet.*)

Mine Herrer,

forrige Time, hvormed jeg begyndte de Omrids, jeg vilde aste for Dem af Orientens Aandscultur — forsaa vidt som ne udgiør de første Led i den store Kiæde af et intellectuelt , der naaer fra Fortidens Taageverden ned til vore Dage, ste af Middagens stærke Sol — var det mit Forsæt, at sige n, hvad der syntes mig fornødent og passende, om et asiatisk , hvis Tilværelse er et levende historisk Monument, i det dste ligesaa mærkværdigt som Alt, hvad man i vore Dage raver af Ørkenernes Sand, eller fremroder af Mumiehulerne, at bringe de tildeels høist usikkre Levninger af det gamle yptiske Stats- og Folkeliv for Lyset.

Jeg kunde ikke andet end begynde med at bibringe Dem om endog kun svagt og ufuldstændigt Begreb om Chine- es Sprog — thi, hvis de end ikke erfarede det mindste denne Nations Literatur, eller hvis det, jeg om denne vil ne sige dem, bliver nok saa indskrænket og utilstrækkeligt: saa allene Sprogets Natur, Beskaffenhed og Anvendelse, være til at vise Dem et af de forunderligste Phænomener i den menneskelige Culturhistorie, og give Dem Stof nok til ragtning over de Livsprinciper, der yttre sig i den menne-

---

*) At saavel disse Forelæsninger, som den foregaaende, aftrykkes her saaledes, som jeg har holdt dem, med ubetydelige Rettelser og Forandringer i Udtryk under et hurtigt Giennemsyn, og kun med Tillæg af de faa Henviisninger og Anmærkninger: holder jeg det for ikke overflødigt at bemærke. M.

skelige Aands Dannelse til Modenhed i Fornuftens og alle høiere Evners Brug og Virksomhed. De har seet et ældgammelt Folk, der endnu bestaaer i en national og politisk Form, hvis Udspring og Udvikling naae op i Historiens Barndom eller tidligste Ungdom — De har seet dette Folk endnu betiene sig af en saa besynderlig, for vor Betragtning saa forældet og barnlig Maade at meddele sig paa giennem Tale og Skrift: at det synes at maatte have gaaet og gaae en Vei til Forstandsudvikling og videnskabelig Cultur, forskiellig fra den hele øvrige Verdens Veie. Imidlertid existerer i det mindste en vis Art af saadan Cultur hos det chinesiske Folk — og hvad der er mere forundringsværdigt, Folket selv existerer i national og politisk Selvstændighed (endog under den sidstes tilsyneladende Undergang) imedens den hele asiatiske Forverden eller Fortid, alt længe før Europas Cultur endnu grydede, faldt sammen i Ruiner; imedens ogsaa den gamle europæiske Verden for hen ved atten Aarhundreder begyndte at styrte sammen, og nu kun er til i Monumenter af dens Videnskab, Konst og Sprog — og imedens der ogsaa af det vestlige og sydvestlige Asiens sildigere Statssystemer neppe er den svageste Levning meer tilbage — imedens en heel Verden af indisk Cultur er gaaet under, og, ligesom den gamle europæiske, kun er til i uddøde Sprog og deres Literatur, og i faa Monumenter — og imedens Asiens Middelalder, den arabiske Cultur, kun blomstrer i svage, sig selv gientagende, saftløse Skud og Afæggere.

Er det da kun ved stedse at blive i deres Barndom, at Nationer og Stater kunne opnaae et langt Liv? Er det kun ved at holde sig uforandret paa et vist Standpunkt, at Civilisationen kan hindres fra at deeltage i Forkrænkelighedens almindelige Lod for alt Menneskeligt paa Jorden, fra at forringes, forfalde, tabe sig, ja reent at gaae under paa enkelte Pletter af

[redacted]

dens Udstrækning? Er det kun ved at bevare den i en mindre Kreds saa indtagende og ælskværdige patriarchalske Forfatning, udvidet til et uhyre Omfang ved at udstrækkes til en Statsfamilie af halvandet hundrede eller flere Millioner — men da ogsaa udartet til den mest trykkende Tvang, den mest mechaniske Despotisme — at det politiske Liv, der ligesom ethvert Liv stræber efter den længste mulige Selvopholdelse, kan udstrække sin Tilværelse til en saadan Længde, at vi neppe kunne troe Erfaringen selv, og af Forundring næsten blive Tvivlere endog i det, som Øiesyn lærer? Er det endelig kun en saadan, og efter vor hele Tænkemaade saa forælde, saa ufuldkommen Forfatning, der kan drive Statsvelstand og Nationalrigdom, indvortes Rørelse og alle Grene af Productionen, et Folks hele physiske Velbefindende, og en tilsyneladende rolig, uforstyrret, lykkelig Nydelse af alle disse Fordele, til den Høide, som disse Egenskaber have naaet hos Chineserne, hvis vi kunne troe Billedet af denne Nation, som det af Ældre og Nyere fremstilles os? — Det synes, som vi ei uden e sørgmodigt Sideblik paa vor egen Verden og paa den europæiske Historie, maatte kunne overveie, hvad disse Spørgsmaal indeholde, og hvorledes de finde en tilfredsstillende Besvarelse. — Ma her kan dog saa let en Følelse skuffe os, der kun udrindr fra eensidig og urigtig Betragtning af det Forgængelige og Foranderlige i dets skiftende Overflade, og det Evige, eller det Varende og Bestandige, i dets uforgængelige Væsen og Værelse. Dette, ophøiet over den endelige Fatte-Evne, ubegrændset i de Former, hvori vi allene kunne begribe og tilegne os Tilværelsen, opfylder Livet, og giennemstraaler det, ligesom Solen sender sine Lys- og Varmestraaler fra Middelpunktet af vort Pinetsystem til dets fierneste Kloders Banelsb. Nu er derfor ikke Solens Straalekraft svagere, fordi vi ved Klodens Omløb og forandrede Stilling

[redacted]

føle Varmen at aftage og fortrænges ved den negative Fornemmelse af Kulde og Frost — heller ikke er Lyset tabt eller forsvundet, fordi vi til visse Tider see Nat og Mørke afløse Dagens Herredømme. Men Mørket er kun Fraværelse af Lys, og Skyggen er kun en Modsætning, der vidner om, at paa hiin Side af Legemet, som kaster den, maa være en Virkning af det Straalevæld, hvorfra Lyset udrinder. Hvad gavnede det, om vi kunde fængsle Skyggen, og fastholde Mørket omkring os? eller hvad Gavn vilde det give, om vi kunde bringe det til, at ikke Nattens Mørke verlede med Dagen, men at vi kunde leve i en evig Skumring, liig Polarlandenes lange Nat, aldrig absolut mørk, men heller aldrig i dens Langvarighed noget Øieblik fortrængt af Sollysets besjælende Liv? — Mennesket, der saaledes fra sin Barndoms Morgen til Alderdommens sildige Aften, nøiet med et eensformig, til det vegetative, eller høist det animalske Livs uforstyrrede Functioner indskrænket Tilværelse, tilbragte dette Liv i en stadig, hvilende, ubevægelig Ro — og som i aandelig Virksomhed holdt sig lige urokkelig til den vedtagne Bane, der engang var foreskrevet Barnet: et saadant Individ vilde upaatvivlelig nyde en høi Grad af Livets Stadighed, og, naar ikke udvortes Tilfælde greb ind i denne, opnaae en høi Alder og en lang Levetid — men uden derfor at have levet meget. Dette Menneskes Dag vilde være en lang Skumring; og han vilde opleve mindre af det Forgængelige, det Omskiftelige i den jordiske Tilværelse, forbi han havde sat sig selv, eller var sat i en Tilstand, uden for det sande Liv, hvis høieste Yttring netop er den indre Varigheds og Bestandigheds Magt over de udvortes Skifter, og hvis Udstrækning maa bestemmes, ikke saameget efter Tidsmaal, som ved en Kraftmaaler.

Dette turde vel anvende ogsaa paa Staters og Nationers Tilværelse, hvis blotte Tidslængde umuligen kan afgiøre,

vad eller hvor meget de have levet. Den ældste Nation paa Jordkloden, den chinesiske, har levet det længste Liv, som Histo-ien kiender, naar det maales efter Aar; men hvad er Indhol-et af dette Liv, naar dets Aartusinder sammenlignes med nogle Decennier af det gamle Grækenlands Historie? — Det har ikkret sig Varighed i Tilværelse ved uforanderlig Eensformig-ed i Tilstand; Tryghed og Bestandighed i Eensformigheden ed Isolering fra udvortes Indvirkninger; Nydelsen af den i Aartusinder vedvarende frodige Vegetation, ved aldrig at prøve aa at drive den til en intensiv høiere Grad. Men, har den ierved opfyldt Menneskehedens Bestemmelse, naar vi betragte ior Slægt, som den var, er og skal vorde, i dens organiske Heelhed? — Herimod taler den hele Histories Indhold; herimod Fornuftens stærke Røst, Erfaringens opklarende Lys; det Gud-ommeliges Aabenbaringer i menneskelige Aandsvirkninger, og et nye Morgenlys, som Christendommen tændte i den euro-æiske Verden, efterat een efter den anden af den gamle Tids erligste Skikkelser var styrtet sammen; og med hvert nyt Fald n dybere Skumring udbredte sig over Jorden. — Ingen raad-ende, fordærvende Stilstand, liig Vandets i halv udtørrede iftige Sumpegne — heller ikke den voldsomme, ødelæggende Styrtning, som Fossens, der evig koger i sprudlende Damp, ller som Fieldskredet, der i ustandselig Fart river Huse, Byer g deres lykkelige, haabefulde Beboere med sig i Afgrunden — nen en bevægelig Omskiftning af det ydre Liv, hvorunder dets ndre Kierne kan beholde sin Friskhed, og Næringssafterne for-yes til styrkende Kraft, maae vi tænke os som Betingelsen for en med Naturlovene og deres evige Styrelse meest overeens-emmende Tilstand, hvori Menneskeslægten opfylder sin jordiske Bestemmelse.

Dermed ville vi ikke negte, at meget af det, som netop synes at maatte fremme den heldige Udvikling af det aandelige Liv, maa forekomme os at være givet Chineserne, der i en saadan Række af Aarhundreder ikke blot have undgaaet egentlige Statsomvæltninger og Sønderrivelser; men der ogsaa, som Nation, have udgiort en saa umaadelig extensiv Masse, at netop dens uhyre Størrelse i en lang Periode har kunnet modstaae alle udvortes Stød, enhver opløsende Virkning af Krige, Erobringer og nationale Ulykker; saaledes, at selv enhver Revolution, enhver Dynastieforandring, ja Undertvingelsen ved en fremmed Stamme, et krigersk og barbarisk Nomadefolk, er gaaet af uden nogen egentlig Rystelse af Statens Elementer. En overordentlig høi Grad af indvortes Næringskraft synes at udstrømme fra Hiertet af Staten til alle Organer — en almindelig Velstand synes at være Frugterne af den med Viisdom fremmede og vedligeholdte National-Industrie; og i en Stat, hvor alle materielle Betingelser for det trygge, rolige, fredeligt virksomme Liv synes at være til i den rigeligste Overflødighed — kunde man tænke sig, at der maatte være en ligesaa rig Kraft tilovers, der i det mindste periodeviis havde henvendt sig til og yttret sig i det høiere, aandelige Livs Udvikling og Frembringelser. Men vi troe, at selv den mest gunstige, men tillige fordomsfrie og upartiske Betragtning af dette Livs Yttringer og Producter hos Chineserne, ei vil kunne vise os nogen Periode i deres Historie, hvori disse havde opnaaet en Skikkelse, der i fierneste Maade taalte at sammenlignes — vi ville ei engang sige med ældre og yngre europæiske Nationers Aandscultur; men endog med den af Chineserne selv opnaaede Cultur i det, som hører til det materielle, det mechaniske og det passive eller vegeterende Liv.

Det er ogsaa især ved Betragtningen af denne ydre Cultur, der giver dette Folk en skuffende Maske af virkelig Civili-

n, at dét for to til tre hundrede Aar siden, da China først Europæerne bekiendt, gjorde et saa stærkt og mægtigt Indtryk de Reisende og de Missionairer, som en Tid lang opholdt Landet, at Spor af dette Indtryk have vedligeholdt eller yet sig lige ned til vore Dage. Man forbausedes med e i det sextende Aarhundrede, ved at finde Chineserne i mange : langt forud for Europas meest forfinede Nationer — og n mere da man erfarede, at denne deres Cultur var saa mel, at man tildeels slet ikke kiendte dens Oprindelse; men var da ogsaa, lige indtil ned imod vor Tid, undertiden ved reent at oversee, hvilke mægtige Fremskridt Europa i idste Aarhundreder havde giort, imedens China er bleven nde, hvor det maaskee stod for meer end et Par tusinde siden. — Vel maatte det forundre de Europæere, der mod tningen af det 16de Aarhundrede kom til China, og endnu e Billedet af Huguenotkrigene i Frankrige og af Bartholo-snattens uhørte Blodbad i frisk Minde, at finde i det este Asien et Land, hvor ikke blot Lama- og Buddha-Dyr-levede fredeligen i Millionviis imellem hverandre, men hvor er næsten fra umindelige Tider*), ligesom Persere og andre hamedanere, nød en fuldkommen og uforstyrret Religionsfrihed. Denne Tolerants, som ei engang Europa endnu kan siges have erhvervet sig i alle Stater, saaledes historisk beviis-n har hersket i China et Par tusinde Aar, og endnu eri-

*) Man antager, at der har levet Jøder i China siden det andet Aarhundrede før Christus. De ere der ogsaa, paa deres Tro nær, fuldkommen nationaliserede; saaledes, at de endog skulle have antaget en Udtale for det Hebraiske, der omtrent svarer til det chinesiske Lydsystem. S. Adelungs Mithridates I. 41. Jvf. *Ignatius Koegler* de Bibliis Judæor. Sinens. i Murr's Journal zur Kunstgesch. und Literatur. VII. 240. sqq.

sterer der (thi at de catholske Missionairer og Jesuiter have lidt Forfølgelser og store Indskrænkninger i deres forrige Frihed, var kun en Følge af deres egen Uforsigtighed, og deraf, at de begyndte at ville gribe ind i Statens politiske Forhold) bliver altid et mærkværdigt Monument over den chinesiske Statsklogskabs tidlige Uddannelse; men det er i sig selv ikke saa paafaldende i Asien, hvor man ogsaa finder det hos alle Hindu-Nationer; og at der ikke findes noget Spor til Fanatisme hos Folket, bliver derved saameget mere begribeligt, som den geistlige Stand ikke har nogen betydelig Magt eller udbredt Indflydelse, og Chineseren overhovedet ingen stærk eller dyb Sands for religiøse Ideer; hvorfor ogsaa Lunkenhed og Indifferentisme, snarere end oplyst Religiøsitet, skal herske ved Hoffet og blandt de Fornemme.

Men foruden den dybe indvortes Ro, som hine Europæere til deres største Forundring fandt herskende i et Rige, der maatte forekomme dem som en heel Verden — kunde det vel andet, end være dem i høieste Grad overraskende, at finde i China alle de Konster og Haandarbeider, der høre til Livets Beqvemmelighed, endog til dets udvortes Prydelse og Luxus, paa et ulige høiere Trin, end selv i de europæiske Lande, hvor den aandelige Cultur allerede i meer end eet Aarhundrede var i tiltagende Stigen, og allerede hos nogle Nationer havde baaret de ædelste Frugter? — Imedens Adelen i England endnu strøede Halm paa deres Stuegulv om Vinteren, bedækkede Bønden i China sit Gulv med Straamaatter; og enhver Mandarin, selv af de ringere Grader, havde en Silkemadrats til sit Leie. Paa samme Tid som Kong Henrik III. i Frankrige først indførte den nye Luxus, at gaae med Silkestrømper, en Mode, som Dronning Elisabeth endnu endeel Aar sildigere indførte i England: gik Bønderne i den mellemste Deel af China klædte i Silke fra Top til Taa. I Europa kiendte man den Tid

bnu hverken Penneknive, fine Saxe, lakerede Varer, Sminke, atbords=Æsker af Skildpadde, Perlemoer eller fiint Træ, og Mængde andre Smaating til Fruentimres Pynt og Beqvem=ælighed, som man fandt i enhver velhavende Chinesers Huus. Europa havde man netop nylig begyndt at lægge Vind paa noget forædlet Dyrkning af Haveurter og Frugter — i hina vare hele store Provindser at ligne med uhyre, paa det nhyggeligste dyrkede Haver. — Saaledes maae vi finde det are naturligt, at Jesuiternes Relationer om China strømmede ıer af Beundring og Lovtaler over denne Mønster=Stat, dette dunderlige Land, hvor al jordisk Velstand og Lyksalighed syntes have for Aartusinder siden fundet et Fristed, imedens man ta den hele øvrige Jord arbeidede paa at forstyrre og tilintet=øre den; og det er desuden sandsynligt nok, at de verdens=oge Fædre havde meer end een personlig Grund til at vise n chinesiske Nation i det mest glimrende Lys, for at have sto større Ære af dens Omvendelse fra Hedenskab og Afguds=)rkelse. De kunne vel ogsaa have anseet det for politisk rig=gt, at indrette deres Beskrivelser over China saaledes, at de ›dt kunde taale at læses af Chineserne selv, om det hændte ȝ, at de skulde blive oversatte i disses Sprog.*) Men uneg=ligt er det tillige, at naar man nu ei kan andet end finde Rissionairernes Beretninger i nogle Dele overdrevne eller fattede i en alt for panegyrisk Tone (hvoraf vi til Ex. blot lle nævne de besynderlige Lovtaler, som de holde over det inesiske Sprog) saa synes de virkelig paa den anden Side at fidde langt mere historisk Sanddruhed og Redelighed, end man deres idelige og hyperboliske Lovtaler over alle chinesiske Stats=

*) Dette er i det mindste Barrows Mening. Travels in China. 1804. 4. p. 31.

[redacted]

indretninger skulde vente sig. Der findes i det mindste, naa man vil samle dem, hos Missionairerne de samme modsigend Træk, den samme Blanding af Lys og Skygge, af udvorte Storhed, Glands, Forfinelse, ja moralsk Forædling, og af Lav hed, Nedrighed, Raahed, Smaahedsaand, Uvidenhed og For dærvelse — som strax, ved det hurtigste Overblik, vil møde os enhver Bog, der handler om China.

Det vil saaledes ikke undgaae os, naar vi ville begynd med Statsforfatningen og den uhyre chinesiske Statsbygning hele Organisation, at denne, som saa mange Forfattere, o endnu ganske nylig Philosophen Windischmann, have skildre som en meget fuldkommen Udvikling i det Store af Oldtiden patriarchalske System, der ligeledes hersker meer eller mindre ho alle Asiens Folkeslag — og om hvilken ogsaa Herder, som do klart nok har seet Skyggen ved Siden af Lyset hos Chineserne, siger: „at deres hele Lovgivning og Politie bestaaer i Regel mæssighed og nøie bestemt Orden; den hele Statsbygning, alle Stændernes Forhold og Pligter imod hverandre, er bygge paa den Ærbødighed, som Sønnen skylder Faderen, o alle Undersaatterne Landets Fader, som formedelst enhver af d forskiellige Øvrigheder beskiermer og bestyrer dem, som sine Børn — og hvor kunde der gives en skiønnere Grundsætning for Men neskers Regiering?" — at denne Statsbygning dog slet ikk er meer, end alle de øvrige asiatiske Statslegemer, og ku overgaaer dem i en større Orden, en mere streng og regelmæssi Mechanisme — og vi kunne tilføie, at den synes tildeels a være mere skikket til at opfylde sin Bestemmelse, fordi Chinesern maaskee af alle Asiens Folkefærd have den svageste, den mes trælbaarne Aand, og derfor frembyde den ringeste Modstands kraft for Despotismens Tyngde.

Jeg brugte Udtrykket: de asiatiske Statslegemer; og dette vil her findes det allermest passende. Orientens Stater ere Legemer, ubesiælede af enhver sand politisk Idee; og kun satte i Bevægelse ved en forudbestemt, uforanderlig Mechanisme, hvis blinde Leder og første Drivhiul er det despotiske Princip, personificeret i en Monark, der under Skinnet af den høieste Ubundenhed i Villien, ofte selv er ligesaa meget en Slave af den orientalske Tvang og Uforanderlighed, som hans ringeste Hoftræl. — I China er nu den saakaldte patriarchalske Regiering, om den endog synes at være til i visse ældgamle Regieringsformer, og i det officielle Sprog, som Keiserne bruge i deres Forordninger og offentlige Edicter, intet andet end en sammenhængende Kiæde af despotisk Tvang og Trældom, der naaer ligefra den øverste Mandarin til den ringeste Lastdrager — og skiøndt Despotismen i dette Land maaskee meer, end i endeel andre asiatiske Stater, er lovbunden, eller Maaden, hvorpaa dens Tryk kan udøves, mechanisk foreskrevet: saa har den derfor ikke mindre Leilighed til at lade dette Tryk udbrede sig giennem et konstigt System af underordnede Redskaber, indtil den ringeste Classe af Trælle, den producerende Almue. Den chinesiske Statsdespotisme er ikke andet end Familiedespotisme efter en større Maalestok; og denne er aldeles skikket til at danne og forberede Sønnerne, der ganske betragtes som Fædrenes Eiendom, til at voxe op i de forskiellige Grader af den borgerlige Stilling, de kunne opnaae, som stedse lydige Slaver af det hele Folks faderlige Despot. I et Land, hvor Faderen sit hele Liv igiennem beholder Magt til at kunne sælge sin Søn — hvor Datteren kiøbes af sin tilkommende Ægtemand, eller egentlig af dennes Fader, og efter Regelen aldrig seer den, hun skal ægte, førend i det Øieblik, hun føres ind i hans Huus, og da endog maa taale den Beskiæmmelse, at hvis Brudgommen

ikke synes om hende, i det han aabner den tillaasede Bærestol, hvori hun bringes ham, kan han skikke hende hiem igien, naar han vil tabe den betalte Kiøbesum — hvor Konerne leve i en langt strengere Affsondring fra Mændene og fra den hele øvrige Verden, end hos Mohammedanerne, og hvor ikke engang Broderen holder sin Søster for værdig til at opholde sig eller spise med ham i samme Værelse; ja hvor intet Familiesamqvem finder Sted, og ei engang mandlige Slægtninge nogensinde beværte hinanden i deres Hiem, men alle Sammenkomster og Gilder holdes paa Vertshuse — i et saadant Land ville vi ei kunne opdage meget af den store Familie-Kiærlighed, den almindelig herskende patriarchalske Enighed, som Missionairerne aldrig ophøre at berømme hos Chineserne.

Ville vi endog kun betragte Chinesernes Moralitet i Sammenligning med andre asiatiske Nationers, saa frygte vi, at den, man en Tid lang ansaae for at staae høiest i Cultur, let kunde komme til at staae meget lavt i Udviklingen af de moralske Begreber (og her kan det overhovedet bemærkes, at den asiatiske Forfinelse og Civilisation synes at staae i langt mere afgiort Modsætning til den moralske Kraft og Reenhed, end dette vil vise sig i Europa; og at Europæeren snarere vil finde Moralitet, efter vore Begreber, hos Høi-Asiens Nomader, end hos de slebne Perser eller i det, efter en vis Maalestok meget civiliserede China.) Den raaeste Ufølsomhed imod Medmenneskers Nød og Lidelser er saaledes, efter de mest sanddrue Skildringer af vor Tids Reisende, et almindeligt Hovedtræk, i det mindste hos de over Almuen hævede Stænder i China. Ingen Nation i Verden har vel heller været saa opfindsom i at udfinde de mest pinefulde Legemsstraffe for Misdædere og ringere Forbrydere, som Chineserne — Straffe, ved hvis blotte Forestillinger i Billeder, tagne efter Naturen, vort Øie med Skræk og Afsky maa

ende sig bort. — Men endnu dybere er den Rædsel, hvormed i læse Skildringen af de, al Menneskelighed oprørende Omstæn- igheder, som ledsage den i China almindelig udbredte, men ortrinligen i de store Hovedstæder herskende, og uden al Sky ffentlig udøvede Skik, at Forældrene udsætte nyfødte Børn, nten ved at kaste dem, bundne til et Bambusrør, i Floderne, ller lægge dem om Natten ud i Gaderne. Den omstændelige Fortælling hos Barrow, om de Afskyeligheder, som herved oregaaer i Peking, hvorledes Udsendte fra Politiet hver Dag tidlig m Morgenen vandre Byen rundt med Karrer for at opsamle e udkastede Børn, hvilke, levende eller døde, kastes i en dyb Grube uden for Stadsmuren: er i den Grad oprørende, at Tanken helst skyer at dvæle selv ved de almindelige Omrids af en skrækkelige Kiendsgierning — hvis egentlige og sande Bevæg- grund, som den anførte Forfatter tilstrækkelig har beviist, allene naa søges i den til en høi Grad sløvede menneskelige Følelse, hos et Folk, som yderlig Fattigdom, jævnlig Hungersnød, og de rækkelige Syn af navnløs Elendighed, som ledsage denne, i forening med en næsten absolut Mangel paa Modvirkning af eligiøse og moralske Begreber, have afstumpet selv imod Natu- ens stærkeste Kald hos ethvert med Liv begavet Væsen.

Vanskeligt er det at sige, hvilken Tanke, der ved Betragt- ningen af saa lastefuld en Skik, medfører den største Uvillie og e meest uforbeelagtige Forestillinger — enten Tanken paa en Nation, hos hvem en saadan Ugierning kunde blive til en ved- aaet almindelig Skik (og en Skik, i hvis Udøvelse Egoisme g Hensyn til Fordeel viser sig ogsaa deri, at det næsten altid er Pigebørn, som dræbes, forbi Drengene langt lettere kunne pfødes;) eller Tanken paa de Statsinstitutioner og den Regie- ing, under hvilken saa oprørende en Umoralitet, der allene i Hoved- staden Peking, efter temmelig sikkre Beregninger, aarlig medfører

8 til 9000 nyfødte Børns Drab, om ikke ligefrem billiges, dog stiltiende sanctioneres som tilladt. Barrow synes vel at have temmelig fyldestgiørende beviist, at der under Landets nuværende Tilstand ikke let er andet at giøre for den chinesiske Regiering, end saa meget muligt at ignorere den unaturlige Forbrydelse, som den dog ei var i Stand til at hindre; da den ved at udfylde Mangelen paa en positiv Straf for Barnemord i den chinesiske Lovgivning, formodentlig vilde give en Lov, der ei kunde overholdes, fordi en gammel og almindelig National-Last vilde modsætte sig et saadant, om endog med haarde Straffe ledsaget Forbud. — Men kunne vi andet end finde den stærkeste Skyggeside i en Nations Cultur, hos hvilken en Forbrydelse, der, overalt paa Jorden, hvor menneskelig Følelse ikke er uddød, betragtes med den stærkeste Afsky, ansees for en i det mindste moralsk ligegyldig Handling — en Forbrydelse, om hvilken vi vide, at kun den Mennesket brutaliserende groveste Vellyst er i Stand til hos Individer at svække Følelsen af dens Strafværdighed? — Ja, selv hos nogle af Sydhavsøernes Beboere, som ved disse Øers Opdagelse stode uendelig langt under Chineserne i politisk og social Cultur, var det kun i hemmelige Samfund, hvor umættelig Vellyst havde været i Stand til at giøre Barnemord til en Vedtægt, som dog kun i Løndom fulgtes og udøvedes.

Hvormange andre Træk af hiin Skyggeside vilde vi kunne samle, dersom det her var vor Hensigt at meddele en Skildring, om endog kun af Grundtrækkene i den chinesiske Nations Charakteer og Institutioner. En saadan Skildring vilde føre meget for langt uden for de Grændser, jeg kunde frygte for, allerede at have overskredet — og dog er det unegteligt, at Chineserne ere et saa eiendommeligt, fra den hele øvrige Verden saa forskielligt Folk, at Ingen er i Stand til, hverken om deres Civi-

lisation, og dennes egentlige Natur, eller engang om deres Literatur og om Videnskabernes Tilstand i dette ældgamle Rige, at faae nogen klar og tilfredsstillende Forestilling — med mindre man søger at tilegne sig Billedet af den chinesiske Verden i dens fulde Omfang, og dens hele Originalitet. Dette er imidlertid et Foretagende, som kun for det egentlige Studium af Menneskeslægtens Historie, fra det psychologiske og politiske Standpunkt, vil lønne den Tid og den betydelige Møie, det vilde koste — uden at man dog i mange Tilfælde kunde være fuldkommen sikker paa det vundne Udbytte; da vist nok meget endnu staaer tilbage, inden vi kunne siges at eie fuldstændige og paalidelige Materialier til at kiende den uhyre chinesiske Stat saaledes, at vi forstaae dens inderste Sammenhæng og ethvert Træk i en Nations eiendommelige Natur, som de Reisende hidtil dog kun kiende paa yderst faa, meget indskrænkede Punkter af det vidt udstrakte Rige. — Men jeg mener, vi have ikke megen Aarsag til at beklage os over et Savn af den Art; og at vi kiende nok til China for at vide, at dette Land, der lover den blotte Nysgierrighed, vel ogsaa den høiere Videlyst og det dybere Studium af Menneskenaturen, et saa rigt Stof: derimod neppe vil give, enten europæisk Videnskab eller Konst, hverken den politiske eller æsthetiske Interesse noget Udbytte, der stod i Forhold til den anvendte Møie, eller til de Lovtaler, hvormed man ogsaa i dette Tilfælde har været saa gavmild imod Chineserne.

Det er vel nu heller ikke Skik mere, at tale om dette Folk i en Tone som Raynals, der fremstiller det, endog i de ringeste Stænder, som et Mønster for de mest forfinede Europæere; „et Folk af Philosopher, siger han, hos hvilket Alt hvad der binder og danner Menneskene, er Religion, og Religionen selv kun en Udøvelse af de selskabelige Dyder; et modent, fornuftigt Folk, der ikke trænger til anden Tømme, end de for:

gerlige Love, for at være retfærdigt. Dets indvortes Gudstieneste er den Kiærlighed, som det viser sine Fædre, de levende og de afdøde; den udvortes Cultus bestaaer i Kiærlighed til Arbeide, og af alle Offer er Agerbruget den, som i China holdes helligst." — Men denne veltalende Udmaling af et Ideal, hentet fra Lyssiden af Jesuiternes Skildringer, har tabt det meste af sin Glands ved vore Dages koldere Betragtning, og nøiagtigere Efterretninger. Disse have viist os China som et i sine frugtbarste Provindser umaadelig rigt og dyrket Land, særdeles i det yderst mærkværdige, af de to store, jævnløbende Floder giennemstrømmede Lavland — omtrent en Fierdedeel af hele Riget, det sande Hierte for hele Landets Organisme og Næring, og Grundvolden for dets Rigdom og Statsmagt. De have viist os Landet, med en til denne Cultur svarende Overbefolkning i hine Provindser, af hvis Indbyggere flere Millioner ei engang kunne opnaae en Hytte paa Landjorden; men maa tilbringe deres Liv paa Søer, Floder og Canaler, i svømmende Hytter og paa Tømmerflaader, hvor de fødes og døe, og hvor de friste deres usle Tilværelse, enten ved Fiskeri, eller ved at trælle om Dagen for mere velhavende Agerbrugere ved Kysten, ved Breddern e af Floden eller Canalen. — Og hiint saa meget priiste Agerbrug, som vist nok ved en uhyre vidt dreven Production har befordret det animalske Livs umaadelige Tilvæxt, er dog ikke i China, hvad vi hos os i Europa pleie at tænke os derved: et kraftvækkende Næringsbrug, der hærder og styrker den talrigste Folkeklasse, som det nærer umiddelbart af Jordens fremlokkede Frugtbarhed. Det er den for en Deel usunde Riisdyrkning, hvis vigtigste Fornødenhed er fugtige, oversvømmede Jorder, som i den Grad giver Chineserne deres Hovednæringsstof, at de ikke have andet Ord for Mad end Tan, som bemærker kogt Riis, og hvad

ıdtrykke ved det enkelte Gierningsord, at spise, udtrykker ıeserne ved at spise Riis.[1]) Ja, vi kunne kalde denne bart ikke allene Folkets, men Statens Hovednæring; Basis dets Finantser og for den hele Indenrigshandel. Al Skat ›eregnet i Riis, og ydes næsten allene i denne Kornart, at føres giennem Landet paa de uhyre Canalbygninger — ıf Verdens største og mest forbausende Kæmpeværker. Ti- nde keiserlige Pramme eller Flodskibe, bemandede med to hun- ›e Tusinde Mennesker, svømme aarligen frem og tilbage, ne for at samle og hente Landskatten fra de indre og sydlige le af Riget til Peking, (Nord-Borgen[2]) ved Chinas nordlige ırkant, som først Mantschu-Dynastiet efter Erobringen giorde Regieringens Sæde og Rigets Centralstad.

Hiint umaadelige, af Floder vandede, af Canaler giennem- ırne Lavland, der for en stor Deel kan kaldes et Sumpland, ›t af Søer, Moser og Syltenge, modtager desuden sin Hoved- nding ved det overordentlige, i denne Grad eneste Natur-Phæ- nen, det østlige Oceans periodiske Stigen og umaadelig mægtige btrængen i Chinas store Floder, hvor den skal kunne naae til en tand af meer end 100 Mile fra Kysten. (Ritter). Den dag- Stigen og Falden ved en saa mægtig Ebbe og Flod, og regelmæssige aarlige Oversvømmelse, virker her, ligesom i

---

1) Tse-fan, egentlig: at spise Riis, men hos Chineserne det al- mindelige Udtryk for: at faae Mad; ligesom de kalde Fro- kost Tsao-fan ɔ: Morgen-Riis, og Aftensmad Uan-fan, ɔ: Aften-Riis. Barrons Travels p. 547.

2) Egentlig: Nord-Residentsen. Kin eller King bemærker bl. a. hos Chineserne en Residentsstad eller Hofleir. Deraf ogsaa Nan-King ɔ: Syd-Residentsen, som nu dog i 100 Aar ikke mere er det, og derfor har mistet dette Navn. (Ritters Erdkunde. 1817. I. S. 662).

Ganges- og Nil-Landet, med en Indflydelse paa Productionen, der fornemmes indtil de yderste Ender af det uhyre Riges Organisme. Aftager Vandmængden, eller formindskes den periodiske Vanding af Riislandet, der skal give Chinas halvandet hundrede Millioner deres Hovednæring — da paafølger ligesaa nødvendigt en Hungersnød, som i Europa smitsomme Febre frembringe en forøget Mortalitet. Og i China er Hungersnød i bogstavelig Forstand det samme som Hungersdød, ikke for Enkelte eller Faa af de allerfattigste; men for mange Tusinder af de Millioner, der kummerligt friste det næsten blot animalske Liv ved de knappeste Maal af svag Føde, og ved den slappende Drik af tyndt Theevand. Med al den despotiske Strenghed, og stundom fremtrædende Kraft og Eftertryk, hvormed indvortes Orden og Statspolitie hævdes af en Regiering, som virkelig har løst det Problem, at beherske en Verdensdeels Befolkning som en eneste uhyre Maskine — og med alle den chinesiske Keisers høit klingende Phraser om faderlig Omsorg for alle sine Børn, hvoraf intet er ham ringere: er denne Regiering aldrig i Stand til, ved rigtig Fordeling af Producterne at afværge hiin rædsomme og ikke sieldne Landeplage, for China det samme som Pesten i det tyrkiske Asien — men endnu skrækkeligere i dens Yttring og endnu farligere for Staten; da Hungerens næsten uundgaaelige umiddelbare Følge er meer eller mindre voldsom Opstand. Meget kunde vel skee, i et Land, hvis myldrende Folkemængde i endeel Provindser er saa overvættes stor, og det tildeelte Maal af Fødemidler, der falder i mange Millioners Lod, saa yderlig indskrænket, at ethvert Minus her næsten er det samme som Hungersdød; og vi kunne ikke tvivle om, at Despotismen i China anvender ethvert optænkeligt Middel for at holde Livet i den Slavevrimmel, hvis feige, kraftløse Sløvhed kun Hungerens Sværd kan vække af Dorskheds Afmagt. Men hvad Stort

n man vente sig af disse Midler i et Rige, fordærvet til sin derste Marv af Svig, Bestikkelser, Underslæb og Bedrageri? Rige, hvor man vel intet Lehnsvæsen, intet arveligt Aristo-atie, ingen privilegeret Adelsmagt kiender; men hvor Embeds-rannie hersker i sin høieste Grad — hvor enhver Befalende tragter sin Undermand som et ringere Væsen, enhver Man-rin er en Tyran, med flere eller færre Under-Tyranner, i Ige hans Stand og Værdighed; hvor kun Embede giver rsonlig Betydenhed, og kun Rang personlig Adel; hvor ingen re Grundeiendomme tildele privat Uafhængighed, og hvor Lassen af Folket, den ringere, den hele arbeidende Classe, af nhver, der hører til Regieringens Redskaber, til den befalende lasse, behandles fuldkommen som Slaver — ligemeget, om dette eer med saakaldte Retsgrunde, eller ikke; nok, at det skeer, at Massen fortiener det; thi den modtager denne Behand-ng med det feigeste Slavesind, den mest udholdende Taalmodig-ed og Ligegyldighed.

Vi forstaae dette aldrig bedre, end naar vi af Historien re og erindre os, at nogle Horder af et forholdsviis barbarisk Nomade-Folk, Norden for China, to Gange have kunnet under-inge og erobre det hele Rige — tildeels vel ikke uden at slette inesiske Regenter have givet Anledningen dertil; men særdeles g fordi den talrigste Masse, Kiærnen af Nationen, Beboerne det vandrige frugtbare Lavland, fra Arildstid have været ned-ankne i Slaphed og Blødagtighed, og med den gamle selskabe-ge Forfinelse altid have forenet ukrigersk Feighed, Slavesind og ybende Ydmyghed. Derfor kunde de i Længden ikke modstaae haardføre Stammer fra Asiens tørre Høilande — og i Kri-ne med disse, og indvortes Partistrid, bestaaer den hele chine-ke Historie; derfor kunde en Hær af 80,000 Mantschu-Tun-ser i Midten af det 17de Aarhundrede fuldende hele Chinas

Erobring, og bringe halvandet hundrede Millioner Mennesker og en i Aartusinder civiliseret Stat under en fremmed nomadisk Hordes Herredømme. At derimod de sydlige chinesiske Provindser, med en heelt forskiellig Biergnatur og ringere Frugtbarhed, altid have giort Erobrerne fra Norden den længste og alvorligste Modstand: vide vi vel af Historien; men skiøndt det allene er denne Deel af China, der fra Arilds Tid giennem Handelen har havt Forbindelse med fremmede Nationer, er den dog egentlig mindst bekiendt. Endnu er det kun en eneste Søhavn (Canton) hvorved det uhyre Rige har Handelssamqvem med den øvrige Verden; men ei engang Staden kiende Europæerne, og kun yderst faa, enkelte Reisende har det været tilstedet at drage ad en Land-Vei giennem det sydlige China.

Hvad kunne vi i videnskabelig Cultur vente os hos en Nation, hvis hele Aand synes fængslet i den materielle Tilværelse, i en stiv og slavisk Mechanisme, optrukket som et Uhrværk for Aartusider siden, og bestandigen bevægende sig i den samme eensformige Pendulsvingning? — en Nation, der er bleven gammel og graa, uden at lære meer, end hvad den vidste for to til tre tusinde Aar siden, og der ligesaa lidt synes at kunne lære noget nyt, som den vil det? — I Konster og Videnskaber, hvori man een Tid troede at maatte beundre Chineserne, som et asiatisk Folk, der for Aartusinder siden havde været selv Europæernes Mestere — er dette Folk dog ikke andet, end hvad det er i dets hele øvrige Tilværelse: en Træl af slavisk indskrænkede Vaner — et gammelt Barn, der evig bliver staaende ved den Viden og Færdighed, som det i de, for Aartusinder siden tilbagelagte Børneaar har erhvervet, og der i alle intellectuelle og moralske Begreber, i al praktisk Konst og dens Værker gaaer en evig Krebsgang, Slægt efter Slægt, og ligesaa lidt viger et Skridt uden for den af Vedtægt anviste Bane, som Hesten

forlader sin Gangvei omkring Møllehiulet. — Imidlertid finde vi dog i China de ældste Levninger af et endnu existerende Folks Stats- og Selskabsliv, borgerlige Love og Indretninger, Politik og Regieringssystem, hvis Alder naaer op i den forhistoriske Tid; og en ligesaa ældgammel, eiendommelig, i sig selv concentreret, fra al Berøring og Indvirkning af fremmede Stoffer i Aartusinder fiernet Civilisation — naar vi tage dette Ord i en Udstrækning, der indbefatter ikke blot den europæiske, men den asiatiske Verden, hvis hele Aand og Tænkemaade er saa forskiellig fra hiin, at det ofte koster den største Møie at forene begges Begreber under fælles Udtryk. Denne Civilisation, skiøndt indskrænket for en stor Deel til lave Former, til det physiske Livs Udvikling, og bunden til en mechanisk, uforanderlig Gientagelse af foreskrevne Normer, og til en ufri Udførelse af Vedtægtens despotiske Forskrifter — vidner dog i det mindste om en meget tidlig, betydelig og extensiv Forstandsudvikling; og den viser hen til en gammel national Existents, et Fortidsliv, hvori høiere Kræfter, en mere skabende Aand, en kraftigere Intelligents maa have besiælet den sig nu i et passivt Vaneliv, ligesom kun ved Instinctets Drivefiedre, bevægende Masse. — Er det nu endog engang indtil den høieste Evidents afgiort, at den chinesiske Civilisation og de Fragmenter af intellectuel Cultur, som Chineserne besidde, altid have været ligesaa isolerede som Folket selv, og aldrig have udøvet den mindste Indflydelse, ei engang paa andre asiatiske Nationer, (naar vi undtage den underordnede paa Japanerne og paa nogle af de tilgrændsende vestlige, saakaldte indo-chinesiske Folkefærd) endnu langt mindre paa den gamle europæiske Cultur; og bliver saaledes China et for dennes Oprindelse og tidligste Historie ganske fremmedt, kun i og for sig selv og for Menneskeslægtens Historie overhovedet mærkværdigt Phænomen: saa frembyde sig

dog nødvendigen, ved dettes Betragtning, de Spørgsmaal: paa hvilket Trin i Fornuft-Dannelse staaer Chinesernes Videnskab og Aandsliv? Hvilken Alder kan dets tidligste Frembringelser og Monumenter tillægges? Gives der en nyere chinesisk Videnskabelighed og national Literatur, og i hvilket Forhold staaer denne til den gamle? — Saa vanskeligt det altid vil være for en aldeles uindtagen Betragtning, at holde Middelveien imellem en fra de høiere Ideer for europæisk Videnskabelighed og Aandskultur næsten uadskillelig Ligegyldighed for, og maaskee ikke ganske billig Nedsættelse af den chinesiske Literatur, og for dennes, ved individuelle Bevæggrunde eller en personlig Forkiærlighed frembragte Overvurdering, vil jeg dog bestræbe mig for at undgaae begge Yderligheder i de hurtige, til de første Grundlinier sammentrængte Antydninger, hvori jeg ikke saameget vil forsøge paa at give Dem en Forestilling om den chinesiske Literatur, hvis allerstørste Deel tilhører den nyere Tid, og endnu er meget lidt bekiendt; som jeg historisk vil fremhæve enkelte Hovedtræk af Chinesernes ældste, efter deres Forestillinger classiske Litteratur og dens tidligste Stiftere.

At indlade os i kritiske Undersøgelser af Chinas Fortid og af den Grundvold, hvorpaa dette Lands ældste Historie hviler, er her hverken Sted eller Anledning til; og ingen fuldstændige eller dybt nok gaaende Forarbeider have hidtil lettet et saadant Foretagende. Hvor megen Uvished der findes eller af Kilderne herefter maatte opdages i denne Histories Tidsregning, saa staaer det dog ligefuldt fast, at Chinesernes ældste Statsliv og Cultur naaer op i den fierneste Fortid, og at deres nærværende nationale og borgerlige Existents kan forfølges med

nogenlunde Sikkerhed indtil henved 800 Aar før den christelige Tidsregning. Tre eller fire hundrede Aar silbigere hensætter man den Periode, hvilken det ældste, Chineserne besidde af Sprogmonumenter, skulde tilhøre. Hvo kiender ikke Navnet Confucius — den europæisk-forvirrede Udtale af det chinesiske Kung-fu-tseu (ↄ: den vise Lærer Kung) — og hvo veed ikke, at man med dette Navn længe har forenet dunkle, men ophøiede Forestillinger om en dybsindig chinesisk Philosophie, Fornuftreligion, Sædelære, Statskonst, Retsvidenskab — kort et Indbegreb næsten af al menneskelig Viden og Klogt — hvorfra heller ikke Poesien var undtaget? — At man om dette i Europa navnkundigste Individ i den hele chinesiske Historie har biographiske Legender, hvis større eller mindre Tilforladelighed kan være usikker nok, vedkommer os ikke. Vi kunne i ethvert Tilfælde, uden Tab for Undersøgelsen og Betragtningen af den ældste chinesiske Philosophie, Statslære og Moral, nøies med hine biographiske Sagn; thi vi have ikke sikkrere Kundskaber om Zoroaster, Moses, Pythagoras, Homer og mange flere af den ældste Tids Lovgiveres, Tænkeres og Digteres Personlighed, end om Confucius; og det er i det mindste et historisk Factum, at Værker existere under hans Navn, som ere ældre end den christelige Tidsregning, og Commentarer over disse Skrifter, der ere lidet yngre end Skrifterne selv. Confucius selv taler ikke om dem, som Forfatter*); og man kan, om man finder dette

*) Nylig er ogsaa i en lærd kritisk Afhandling, der oplyser et meget driftigt literarisk Bedrageri, Confucius fremstillet som Ophavsmand, men ikke som Forfatter til de Værker, der tillægges ham. „Die Sprache der gewöhnlich dem Confucius beigelegten, aber von seinen Schülern zusammengetragenen Werke weicht eben so sehr von der jetzigen Chinesischen ab, als die des Livius von dem

mere antageligt, tillægge ham dem paa samme Maade, som man tillægger Zoroaster Zend-Avesta, eller Moses de ældgamle hebraiske Sagnskrifter og Kroniker, der føre hans Navn. Ingen vil tvivle om, at langt ældre Spor af Aandsdannelse, tidligere Traditioner og Fragmenter af en Viisdoms- og Klogskabslære have existeret hos Chineserne; og Confucius fremstiller sig selv kun som den, der har samlet, ordnet og forklaret de gamle Lærdomme. Disses simple Grundstof tillægger man ham saaledes at have udviklet i et Slags Orden Orden og Sammenhæng, og fremstillet, ikke som noget philosophisk System, men som practiske Læresætninger og Exempler, hentede fra Fortidens Traditioner, ja vel endog fra tidligere skriftlige Kilder. En Hovedforskiel imellem Confucii Lære, og andre af de ældste Nationers tidligste philosophisk-mythiske Systemer og Grundlærdomme, er den, at han ikke fremstaaer som Religionsstifter, og at intet theokratisk Princip hersker i hans Statsklogskab, saa lidt som nogen religiøs Grundidee er Middelpunktet for hans Moral; heller ikke er hans Philosophie (dersom vi ville bruge dette Navn om en Samling af Sententser og Fragmenter af philosophisk Tænkning, overalt indvævet med Brudstykker af et historisk Stof, af Traditioner og af Annaler, der udgives for langt ældre,) blandet med egentlig Theogonie eller Mythologie; men meget mere med practiske Exempler, Fortællinger, Klogskabsregler, hentede fra ældre Tiders Tildragelser, og fremsatte paa en saa-

„jetzigen Italiänischen." (Wilh. Schotts vorgebliche Uebersetzung der Werke des Confucius aus der Ursprache, eine literarische Betrügerei, dargestellt von Wilhelm Lauterbach. Paris 1828. S. 11.) Schotts saakaldte Oversættelse af det Chinesiske, er nemlig intet andet end en Oversættelse af Marsham's engelske: The Works of Confucius containing the original text with a translation etc., by *F. Marsham.* Serampore. 1809. 4.

m Maade, at det Hele faaer en langt mere historisk og
actisk, end theologisk og speculativ Natur.

Saae vi derfor ud fra det Begreb om Philosophie, der
rdrer videnskabelig Udvikling af Tænkningen, og systematisk
Sammenhæng imellem Ideerne og den speculative Virksomhed,
m udgaaer fra disse: saa maae vi vel give nyere Tænkere
let i, at de Viisdomskilder, man vil finde i Skrifterne, der
lægges Confucius, reducere sig til afrevne Sententser, moralske
g politiske Klogskabs- og Leveregler, og at, efter Ritters Ord,
hvad der hos Chineserne gielder for Viisdom, er noget ganske
ndet, end hvad vi kalde Philosophie."*) To Anmærkninger
ille vi her indskyde, som almindelige og anvendelige paa den
ele ældre chinesiske Literatur: 1) At det unegtelig er denne,
man fortrinlig maa henvende sig til, naar man vil finde det
forfalskede Afpræg af Chinesernes oprindelige og eiendommelige
Charakteer fra den aandelige Side; naar man vil see meget af
et, som i Folkets senere Existents har forværret sig, i en renere
g ædlere Skikkelse; og finde Spor af den gamle patriarchalske
Lære og Forfatning, som i sin Oprindelse var noget Bedre og
Skiønnere, end det stive, døde, despotiske Formvæsen og den
orknende Aandstrældom, hvortil det ved mechanisk Anvendelse
aa et uhyre Statslegeme er udartet. — Men tillige 2) at
netop ogsaa den ældste, og classiske chinesiske Literatur frem-
byder den største Dunkelhed og Ubestemthed, da Sprogets Be-
skaffenhed giør enhver egentlig Oversættelse umulig; og det
sarere er Tankebilleder, som umiddelbart giennem den laconiske
Idee-Skrift maa opfattes af den Læsende, reproduceres i hans
Siæl, og derefter giengives saa godt det lader sig giøre ved
uropæiske Tænke- og Sprogformer.

*) Geschichte der Philosophie 1. Theil. 1829. S. 56.

Den i Almindelighed antagne Fremstilling af den ældste chinesiske Literatur, i sammes historiske Oprindelse, er i dens væsentlige Hovedtræk følgende: Chineserne forudsætte og omtale endnu langt ældre Perioder af intellectuel og politisk Cultur, hvis Synken og Forfald fremkaldte, omtrent i Begyndelsen af det 6te Aarhundrede før Christus, den Bestræbelse hos nogle af Landets Vise og Tænkere, at redde og samle Hovedsummen af den ældre, under Rigets politiske Forfald mere og mere fordunklede og forfalskede Viisdomslære. Som de ypperste af disse Restauratorer og Stiftere af den siden og endnu som hellig og classisk gjeldende Lære, nævnes især disse tre: Lao-Tseu, Kung-fu-tseu og Meng-Tseu. — Den første, som man har villet sammenligne med Grækernes Pythagoras og Indiens Buddha, lade nogle fødes omtrent 694 før Christus, og leve paa en Tid, da Riget under den med Dynastiet Tscheu opkomme Feudal-Tilstand, stridende imod den ældgamle chinesiske Patriarchal-Forfatning, var i megen Forvirring, og den keiserlige Magt næsten undergravet af selvraadige Lehnsfyrster. (Vi maa blot i Forbigaaende bemærke, at hiint Tidspunkt neppe eller slet ikke lader sig forene med den sædvanlige og rimeligste Angivelse af Confutseus Levetid.) Lao-Tseus Levnet, (som Remusat har giort sig den Umage at ville udrede*) er et Sammenvæv af udsvævende Opdigtelser og underfulde Sagn; og selv var han, naar man vil betragte ham, ikke som en mythisk Skikkelse, men som et personligt Individ, og for saa vidt man kan dømme efter det Værk, som tillægges ham, og efter hans Skoles Fortolkninger, et Slags Mystiker, der følte sin Tidsalders Fordærvelse, men selv, ved sin til Speculation hengivne Aandsretning, ei kunde

*) Memoires sur la vie et les Opinions de Lao-tseu. Paris 1823. 4. (og i Mem. de l'Acad. des Inscript. et belles lettres. Vol. 8.)

virke i en stor og udbredt Kreds. Efter adskillige mislykkede Forsøg paa at modsætte sig den ved Hoffet herskende nye Skoles Lære og Institutioner, og da han mismodigen følte, at det ei vilde lykkes ham at blive Folkets og Statens Reformator, siges han i en meget høi Alder at have trukket sig tilbage i Eensomhed; eller, som nogle Sagn berette, at være draget bort fra sit Fædreland til Indien eller et andet endnu fiernere vestligt Land, hvor chinesiske Fabler lade ham leve, eller gienfødes og optræde paa ny efter Aarhundreders Forløb. Førend han forsvandt, siges han, efter en af sine fortroligste Venners Bøn, at have fuldendt et i China meget berømt Værk over Fornuften og Dyden (Tao-King og Te-King; eller som det sædvanligen sammentrukket nævnes, Tao-Te-King) for at forkynde, fremstille og forsvare den gamle Viisdomslære, Læren om det hellige Dyb, om den uudgrundelige skabende Viisdom, den evige Fornuft, det Platoniske Logos, og hvilke andre Ideer, man har lagt eller kan lægge i det med mangfoldige Bemærkelser begavede Ord Tao. Saaledes vil man vel ogsaa i Lao-Tseus, skiøndt dunkle, og vel neppe paa egentlig Philosophie meget rige, dog i sig selv, og i Forhold til den øvrige chinesiske Literatur altid meget mærkværdige Værk, kunne lægge en heel Dels Viisdom, som egentlig dog kun hører til alle Nationers ældste og tidligste Fornuft-Udvikling. Et eneste Sted deraf ville vi anføre, som meget characteristisk for Lao-tseus Viisdomslære, skiøndt dets Indhold er langt fra at være eiendommeligt for denne: „Hvo som forener „sig med Tao, er en Sching (ɔ: en sand, hellig Viis.) Han „maa være uden Lidenskab; ringeagte Rigdomme og Værdighed, „og ei engang have Følelse for Meneskers Velvillie, ja end ikke „for sine egne Børns Kiærlighed; hans Syssel maa være i „Aandens Dybder, hans Lov være Taushed. Han maa ikke „krænke noget, som er til; han maa leve, som om han ikke

„levede, men være heel giennemtrængt af Medfølelse for Andre „og for Alt hvad der lever." — Om de egentlig metaphysiske Ideer, der i de Skrifter, som tillægges Lao-tseu, kunne ligge til Grund for dunkle og mystiske Udtryk, vil man i øvrigt ikke let kunne dømme, saa længe man blot kiender disse Skrifters Text af Udtog eller enkelte Fragmenter. At denne Chinesernes ældste Mystiker ikke er bleven uden Efterfølgere, eller uden en talrig Sværm af Fortolkere: er tænkeligt. Den Skole, som dannede sig efter ham og hans Lære, (Tao-See eller Fornuftskolen) begyndte med at giøre Eensomhed, Afsondring fra Verden og Speculation over Fornuftens uudgrundelige Dyb til sine Hovedgrundsætninger. Siden gik den meer og meer over til ascetisk Strenghed, udsværvende Grublerí og aandelig Hovmodighed, grundet paa alle Slags Overtro og Indbildninger om Fortrolighed med høiere Væsener, Magt over Aandeverdenen og Naturkræfterne, astrologisk Spaadomsevne, Midler til at opnaae Udødelighed i det jordiske Liv, mane og besværge Aander, med flere lignende Udsvævelser af Phantasien, hvormed vi ogsaa i vor europæiske Verden ere bekiendte nok. Lao-Tseus Efterfølgere og Fornuft-Skolen kom saaledes baade i Opposition til den herskende Rigsskole, og til den fra det første Aarhundrede efter Christus i China meer og mere udbredte Buddhalære; men endnu er den til i udartede Levninger, f. Ex. i Eremiter og i Magikere, som drive deres Konster blandt Almuen; ligesom ogsaa meget gamle Klostre, som tilhøre denne Sect, skulle være til, og under Beskyttelse af den chinesiske Regiering.*)

Den langt mere navnkundige Kung-fu-tseu, eller Confucius, var samtidig med, men noget yngre end Lao-tseu. Denne,

*) Windischmanns Philosophie im Fortg. der Weltgesch. I. a. S. 421. (Jvf. *Rio* Essai sur l'hist. de l'esprit humain dans l'antiquité. Paris 1830. I. p. 61.)

hvis Aand var af en mere dybsindig og speculativ Natur, havde i dunkle og mystiske Udtryk villet fremkalde Ærefrygt for det Gamle, og Tilbøielighed for det contemplative, til høiere Ideers Beskuelse hengivne Liv; men hans Tidsalder, som han følte sig hævet over og ringeagtede, kunde ikke fatte ham; og Confucius selv, der i en Alder af nogle og tredive Aar skal have begivet sig til Lao-Tseu for af ham at faae Oplysning om den gamle Lære og de gamle Skikke, men kun have erholdt et bittert ironisk Svar: fandt ham for dyb, for meget tilbagetrukken i sig selv, til at han vovede sig til at sige, at han havde forstaaet ham. En anden mere practisk Vei var den, som Confucius fulgte, i det han paatog sig at ville blive sin Nations Lærer og Veileder. Han samlede ældre Vises Erfaringer og Læreregler, anvendte dem paa Hovedmaterier af Sædelære, Livs- og Stats-Klogskab, i Harmonie med de gamle Ideer om en patriarchalsk Forfatning og Lydighed mod Himlens Søn, eller Rigets Overhoved, oplyste sine Læresætninger og Sententser overalt med historiske Exempler, og med Udsagn snart af ældre navnkundige Regenter og Statsmænd, snart af berømte Tænkere og Digtere. — Af hans hele romantiske og formodentlig høist usikkre og meget udsmykkede Levnetshistorie*) ville vi blot anføre, at Nogle nævne Aaret 551 før Christus, som hans Fødselsaar; Andre gjøre ham næsten et Aarhundrede yngre. Efterat have tilbragt den største Deel af sit Liv i en meget afvexlende Skiebne, tildeels beklædt med betydelige Statsembeder, snart i Armod,

*) Foruden en ældre Vita Confucii (trykt allerede 1669 i Goa, og siden aftrykt i flere Skrifter; bl. a. i Bayers Museum Sinicum. Petrop. 1730. 8. p. 214—36) har man et stort Quartbind paa meer end 500 Sider under den Titel: Vie de Confucius par *Amiot*, der udgiør det 12te Bind af Jesuiternes store Samling: Memoires concernant les Chinois.

fortrængt og forfulgt af sine Fiender; snart endog som Minister, i Spidsen for Regieringen over et af de mindre Riger eller Lehnsfyrstendømmer, som den Tid fandtes i China, skal han i en høi Alder have trukket sig tilbage i Eensomhed, og anvendt sine sidste Leveaar paa at samle og ordne af ældre Kilder de Værker, som man i China omtrent i 2000 Aar har eiet og tillagt ham; og som i det mindste ved deres for en stor Deel høist antike Aand og store Simplicitet, ligesom ved den betydelige Mængde af historiske Navne og Data, saavelsom af ordlydende Citationer af ældre Forfattere og Digtere, som de indeholde, bære et authentisk Præg. Imidlertid har det selv i China ikke manglet paa dem, der have opkastet Tvivl om Ægtheden, eller om man med historisk Vished kunde tilskrive Confucius Alt, hvad i det mindste en meget gammel Tradition tillægger ham. En vigtig Anledning til kritiske Tvivl, som imidlertid ogsaa ved vægtige Grunde kunne modvirkes, maa i det mindste berøres; nemlig den i Chinas Historie saa berømte Bogbrand i det tredie Aarhundrede før Christus.

Efterat nemlig den ovenomtalte Tilstand i China, Keisermagtens Svaghed og Lehnsforfatningens Uordener, havde fremført en Revolution, hvori det lykkedes et af de mægtigste Fyrstehuse at undertvinge de øvrige og styrte det svage Keiserhuus fra Thronen: herskede en Keiser af det nye Dynasti (Tsin) Shi-Hoang-Ti med megen Kraft og Duelighed, men tillige med streng og haard Voldsmagt, og ikke uden idelig Modstand af de forrige Lehnsfyrster og endnu mægtige Familier, der stræbte at gienreise Feudalsystemet og i deres Stridigheder idelig støttede sig paa Udsagn af Rigets Krøniker og vise Mænds Bøger. Herover forbittret, fortælles der, befalede Keiseren, at overalt i hele Riget skulde alle Skrifter, med Undtagelse af dem, der vare af videnskabeligt Indhold, eller handlede om Agerbrug, Astronomie,

ugekonst, Bygningskonst o. s. v. samles og opbrændes. Denne befaling, der især var rettet imod den under Lehnstiden optaaede Literatur, og navnligen mod Confutsens Skrifter (da iße, som en nyere Forfatter har bemærket, overhovedet vidne n et Slags Forkiærlighed for Lehnsvæsenet*) blev udført med l den Strenghed, som kunde være mulig paa en Tid, da an vel ikke kiendte til de først i det 10de Aarhundrede efter hristus indførte trykte Bøger, men Skrivekonsten dog alt var eget udbredt. Imidlertid skal virkelig den allerstørste Deel af igets Annaler og af de Haandskrifter, der fandtes af Contsen's Bøger være tilintetgiort; saaledes, at omtrent 40 ar silbigere, da Dynastiet Tsin allerede var styrtet, og den første eiser af Huset Han befalede, at Alt hvad der var levnet efter en store Bogbrand, omhyggelig skulde opsøges — maatte man ldeels tye til Oldinge, der havde lært den berømte Tschu-King g flere Bøger udenad, for at restituere deres Text; skiøndt det llige berettes, at man dog efterhaanden opdagede deels hele Haandskrifter, deels Fragmenter, hvoraf man udfyldte det manglende. Paa denne Maade existerer den hele ældre chinesiske iteratur (med Undtagelse af Lao-Tseus Værk, som det berettes blev uforstyrret i Bogbranden, fordi man ansaae dets mystiskpeculative Indhold for uskadeligt.) Det synderlige despotiske oretagende, at ville fuldstændigen tilintetgiøre et Lands historiske Kilder og en stor Deel af dets praktisk brugbare Literatur, ynes, uagtet enkelte Tvivleres Indvendinger, at være en vis tiendsgierning. Om dets Udstrækning og dets Virkning paa enne Literaturs nærværende Skikkelse, er der ført megen Strid China selv, der kan være os temmelig ligegyldig. De chine=

*) Windischmann die Philosophie im Fortgange der Weltgeschichte. I. 1ste Abth. S. 15.

sikke Keisere og Rigsskolens Lærere have anvendt alt for stor Omhu paa at restituere Tabet ved Branden, til at man ikke skulde kunne troe, at det meste og vigtigste af hvad Confucius har skrevet, er blevet bevaret til vore Dage. Et større Tab har formodentlig Historien lidt ved Tilintetgjørelsen af de gamle Rigs-Archiver; og vi finde alle sildigere Forskere temmelig enige i, at Chinas sikkre Historie heller ikke kan føres ret mange Aarhundreder tilbage i Tiden før den christelige Tidsregning.

De Skrifter, man saaledes endnu besidder og tillægger Chinesernes navnkundigste Lærer og Forfatter, og som kunne siges at udgjøre Grundvolden baade for deres gamle classiske Literatur, og for deres Sædelære, Retslære, Statskonst og Statsret, ere de fem saakaldte Kings, eller hellige Bøger; hvoraf den første under Titelen Y-King, egentlig bestaaer i et Slags Forklaring og Commentar (som tillægges Confucius) over et gammelt hieroglyphisk eller ideologisk Monument, de saakaldte Fo-Hi's 64 Hexagrammer, eller en forskielligt omskiftende Ordning og Sammenstilling af 6 hele og brudte Linier. At dette Legeværk har givet og endnu giver et uudtømmeligt Stof til høist unyttige og tildeels latterlige Stridigheder imellem ældre og nyere Fortolkere i China selv — er, naar man kiender Chineserne, begribeligt nok. Mere maa vi beundre Taalmodigheden hos europæiske Lærde, som for Alvor have anvendt Møie og Grublen paa den vist nok meget dybt liggende Betydning i denne chinesiske Viisdom. — Den anden er den langt mere berømte Tschu-King, Confutseu's egentlige Hovedbog og Viisdomslære, hvori Moral, Statskonst og Statsret ere blandede med historisk Stof, der angives at være samlet af ældre, forgaaede Kilder, og hvis Chronologie ikke naaer længere ned i Tiden, end til A. 620 før Christus; imedens den, efter de forskiellige Beregninger, stiger henved et Par tusinde Aar høiere

op i Tiden. Da, efter alle nyere Historieforskeres temmelig overeensstemmende Meninger, Chinas sikkre Historie ikke kan begyndes tidligere end i det 8de Aarhundrede før Christus:[1]) see vi, at alle de historiske Materialier, og den hele Mængde af Keiseres og Statsmænds Navne, der figurere i Tschu-King, træde tilbage i Fablernes og Sagnenes Taageverden; og selv den sildigere chinesiske Historieskrivning — hvis Begyndelse Schlosser troer at kunne henlægge under det tredie Dynastie Tscheu, der efter Nogle (Mem. concern. les Chin. I. 5.) regierede i det 12te til det 3die Aarhundrede før Christus — har en saa livløs og annalistisk materiel Charakteer, at om end dens Tilforladelighed ved den strengeste Kritik blev sat udenfor enhver Tvivl, og om alle de 22 Værker eller forskiellige Samlinger i 60 svære Bind, der fortælles at indbefatte Rigets udførlige Annaler, Geographie og Statistik, under en Mængde Dynastier og fra en meget fiern Fortid, indtil Midten af det 17de Aarhundrede,[2]) befandtes at være fuldkommen paalidelige: tvivler jeg paa, at vi vilde faae andet end et tørt Skelet eller en huul Model ud af en Historie, der fattes Begivenhedernes egentlige historiske Liv, er sammensat af tørre statistiske Data og rhetorisk-moralske Udpyntninger, og bevæger sig ligesaa eensformigt og aandløst frem, som det hele chinesiske Statsliv.

Den navnkundige Tschu-King, i den Form vi hidtil kiende den, og uden at befatte os med Textens Kritik, vil nærmest forekomme den Læser, der uden al Forkundskab og Fordom giør sig bekiendt med dette Værk, som en moralsk-historisk Roman i halv dialogisk, halv fortællende Form; hvori Alt imidlertid dreier sig langt mere om Statsindretniger og Statsregler, om

1) Man finder dette allerede meget tilstrækkeligt udviklet i Deguignes Fortale til Tschu-King p. XXVII—XXXIII.

2) Schlossers universalhist. Uebersicht der Geschichte der alten Welt. I. 1. Abth. S. 75. 76.

[redacted]

politiske og moralske Grundsætninger, end om Begivenheder. Et Capitel i den anden Bog eller Afdeling (Yu-Kong) indeholder endog en geographisk-statistisk Beskrivelse over Riget, saaledes som man vil tænke sig det et Par tusinde Aar før Christus. Uagtet en af de franske Missionairer, der først har oversat Tschu-King (P. Gaubil) forsikkrer, at man kan passe denne Beskrivelse til det nærværende China, ligesaa let, som man fremstiller det gamle Galliens Geographie: har Deguignes dog fundet, at det, selv ved Hielp af de chinesiske Landkort, er et saare vanskeligt eller reent forgieves Arbeide; og at bringe noget sikkert ud af de yderst faa og ubestemt angivne astronomiske Data, (hvoriblandt kun to Solformørkelser, ældre end A. 722 før Christus) der omtales i Tschu-King, er vel neppe lettere. Det hele Værks Hoved-Mærkværdighed, naar Textens Alder antages at være historisk beviislig, bliver uden Tvivl den tidlige Forstandsudvikling hos et Folk, der aldrig i nogen sildigere Periode har kunnet drive det videre, end hiin Grad, hvorom de Confucius tillagte Bøger allerede vidne — men snarere er blevet tilbage for disse i Klogskab og en materiel praktisk Statskonst. At søge noget mere end denne, eller overhovedet noget Spor til videnskabelig Aand og systematisk Tænkning hos Confucius, eller i de gamle Kings: vil være forgieves. Endog Remusat, og hans Efterfølgere i en jævnlig noget overdreven Beundring af Alt hvad der er skrevet i China, tilstaae, „at Confucius, som Metaphysiker, er ubestemt, usammenhængende, skikket til de hinanden mest modsatte og modsigende Fortolkninger;" *) og at hans Lære, hvor-

*) Jvf. det ovenfor anførte Værk af Rio. I. S. 62. En Ytring, jeg nylig har fundet hos en tydsk philosophisk Forfatter, og som han i Almindelighed anvender paa den menneskelige Aands tidligste Periode, den mythiske Alder, hvori alle Elementerne til Dannelse endnu chaotisk ere forenede, fore-

[redacted]

i den hele politiske Forfatning, den religiøse Sædelære, Rets- ncipper og Regjeringsgrundsætninger i China hvile — en re, som kan siges at være baade Chinesernes Statsreligion, tslære og Statsret — dog er fremmed for en religiøs eller phi- ophisk Grundvold, mangler enhver egentlig Bestemmelsesgrund de menneskelige Handlingers Moralitet, og enhver klar Fore- ling om Siælens ulegemlige Natur; hvorfor den ogsaa i tertiden har ledet til Scepticisme og Materialisme blandt de nesiske Lærde, ligesom Lao-Tseus Lære til Mysticisme. — egentlig og paalidelig Vurdering af det hele Indhold af chu-King vil dog først blive mulig, naar den allerførste og dvendigste Fordring er opfyldt: naar man er kommen i Be- delse af en nøiagtig og kritisk Udgave af Texten, som den af eguignes udgivne Oversættelse, *) efter Remusats og andre yeres Dom, er meget langt fra at giøre undværlig; da den e engang nøiagtigen har affondret den gamle, Confucius selv lagte Text fra sildigere Commentarer.

Af de øvrige Kings, som det maa være nok ganske kort at vne, er den tredie: Shi-King, en Samling af 311 Digte, orom Traditionen antager, at Confucius har uddraget dem af

kommer mig yderst træffende at charakterisere Confucius, eller de gamle Skrifter, som under hans Navn ere canoniske i China og særdeles Tschu-King: „Es ist Weisheit darin, aber „noch keine Wissenschaft; es ist Erzählung und Dichtung „darin, aber noch keine Geschichte und keine Poesie; und das „Religiöse ist auf eine wunderliche Weise mit dem Irdischen „und Profanen verwebt." (C. Seeboldts Philosophie und religiöse Philosophen. Frankf. 1830.)

*) Le Chou-King, un des livres sacrés des Chinois, &c. ouvrage recueilli par Confucius; trad. & enrichi de notes par le *P. Gaubil*, revu & corrigé sur le Texte Chinois &c. par *M. De Guignes*. Par. 1770. 4.

en stor Mængde ældre Digteres Værker, som til hans Tid fandtes i det keiserlige Bibliothek, men siden ere forgaaede — i China siger man, ved den store Bogbrand, som man beqvemt nok tilskriver alle slige, virkelige eller foregivne Tab. Af Shi-Kings to Hovedafdeelinger skal den første, (Kwu-fong ɔ: Rigernes Sæder) der optager omtrent Halvdelen, indeholde et Slags Folkepoesie, eller „Viser og Digte, der vare i Omløb blandt den chinesiske Almue, og som Keiserne paa deres Reiser igiennem Riget lode samle og opskrive, for efter deres Tone og Indhold at kunne dømme om Sædernes Tilstand og Folkets Stemning i enhver Provinds." [1]) Indholdet af den anden Afdeling (Ya) skal være en Blanding af Oder, Sange, Digte, Satirer over en af de gamle Keisere, som for hans Ubueligheds Skyld blev fordreven fra Thronen, m. m. og den tredie Deel (Tsong ɔ: Roes) indeholder 31 Hymner og Lovsange til berømmelige Afdødes Priis, foruden en Ode over Vaaren, og 4 Digte til Agerdyrkningens Berømmelse. — Da endog Jesuiterne ikke fæste megen Lid til den høie Alder, som man tillægger Digtene i Shi-King, bliver det vel endnu for det første tvivlsomt, om alle Digte i denne Samling naae op til Confucius — end sige til endnu ældre Tider. Marsham, der synes tilbøielig til at tillægge dem en meget høi Alder, og at giøre dem samtidige med de ældste, vi have af græsk Poesie, tilføier dog med Grund „dersom Digtene virkelig vare forfattede af de Personer, som de tillæggees;" [2]) thi det kan bemærkes, at ogsaa Shi-King er fuld af historiske Navne og Hentydninger, hvoraf de tidligste skulle naae op i det 12te, 13de og 14de, de sildigste i det 7de Aar-

1) Saaledes charakteriseres de i en, af en indfødt Chineser forfattet Afhandling i Jesuiternes Memoires. Vol. I. s. Schlosser anf. S. 104. 5. Jvf. Marshams Chinese Grammar p. 549—50, der ikke melder noget herom.

2) Elements of Chinese Grammar. p. 561.

ndrede før Christus. Endnu ældre poetiske Fragmenter cite-
i Tschu-King; men jeg tvivler om, at Poesiens Historie vandt
et, om det endog var muligt at bevise, at deslige tre eller
: Linier virkelig vare bevarede i henved 4000 Aar. — I øvrigt
øie vi blot et Par Bemærkninger. Det er i ethvert Til-
lde utvivlsomt, at der i Metrik og Prosodie gives Egenheder,
n udmærke den ældre chinesiske Poesie, fra den nyere, der skal
ve uddannet sig i Perioden fra det 7de Aarhundredes Midte
Begyndelsen af det 10de Aarhundrede efter Christus, under
ynastiet Tang. Den ældre Prosodie har friere og simplere
rmer; Verslinierne bestaae af tre til syv Stavelser, men oftest
fire. Stanzen er ganske uregelmæssig i Tallet af Linierne,
tæller snart kun 3 eller 4, snart 6 eller 8, snart igjen 12
15 Linier. Man finder ogsaa et Slags Riim, men ufuld-
mne og uregelmæssigt anvendte. I de nyere Digte ere For-
rne og Reglerne konstigere, og Rimene langt almindeligere;
n deri ganske ulig den europæiske rimede Poesie, at Chine-
ne finde Smag i, for det meste at rime 4 eller 6 Verslinier
d den samme Lyd; ja undertiden at fortsætte det samme Riim
nnem to hele Stanzer, hver paa 8 Linier.

Om den gamle chinesiske Poesie gjelder det overhovedet, at
n er mere en anderledes betonet Prosa, Sententser og Klog-
bsregler, undertiden fremsatte i mere metaphoriske Udtryk, og
livede ved Billeder og Sammenligninger, end den er Frugten af
hantasiens friere Virksomhed. Den forstandige Kulde, og den
eralt fremherskende practiske og historiske Tendents, som vi
de i Tschu-King, synes ikke mindre almindelig raadende i den
øste classiske og canoniske Samling af Digte, som den chinesiske
teratur besidder. At der ikke findes et eneste Digt af mytho-
gisk Indhold, eller hvis Charakteer kunde kaldes egentlig reli-
øst — er charakteristisk for dette Folk, hvis hele ældre Philo-

sophie — naar man vil tillægge den dette Navn — næsten e blottet for symbolske Myther og religiøse Ideer. Hermed staae det i Forbindelse, at af en gammel episk Poesie, saaledes som Hinduerne eie den, existerer intet Spor i China; saa lidt som man i dette Land kiender noget til de øvrige vest-asiatiske Na tioners ildfulde, billedrige, bevægelige Phantasie. — Efter vor æsthetiske Former og Inddelinger besidde Chineserne intet ande Slags metrisk Poesie end den lyriske, og dennes fortrinlig herskende Charakteer er den didactiske, elegiske og idylliske. Dett gielder dog i Særdeleshed om deres ældre, classiske Digtekunst; hvi mest berømte Monument, den poetiske Shi-King, er næsten ude lukkende af lyrisk Indhold, hvori man særdeles tillægger d elegiske Digte en høi Grad af Simplicitet, af Sandhed, Natur og Styrke i det Pathetiske;*) uden at vi dog ved dissi

*) En af de nyeste franske Forfattere, der have handlet om den chinesiske Literatur, (Prof. Rio) er især en stor Beundrer af de elegiske Digte i Shi-King. „L'élégie surtout y est porté à *son plus haut point de perfection* & je doute qu'aucun peuple en ait autant varié le ton & le sujet; son langage y est vrai, simple & pathétique, & souvent le retour de la pensée dominante dans des réfrains réguliers semble mettre à nu le siége de la douleur." Essai sur l'hist. de l'esprit humain dans l'antiquité par *M. Rio*. I. p. 36. Hvad ovenfor er sagt om Vanskeligheden af at dømme om den gamle chinesiske Poesie efter Oversættelser af en Ideeskrift, hvis Text (som Tilfældet er med alle Chinesernes ældste, classiske Skrifter) er affattet i et overordentlig laconisk, ufuldstændigt Sprog, hvori knap de simpelste Forhold, Overgange og Forbindelser betegnes: troer jeg neppe vil findes ugrundet. Oversættelsen af et saadant chinesisk Digt maa nødvendigen enten blive paraphrastisk, eller en saa ordknap Angivelse af enkelte Ideer, Billeder og Følelser, at vi, efter vore sædvanlige Begreber, have vanskeligt ved at construere et Digt deraf; eller ved at see nogen i Øine faldende Forskiel imellem

gamle Digte maa glemme, at Maaden, hvorpaa de ere bevarede og overleverede til Efterverdenen, mere ved Ideetegn, end ved Betegning af Ord og Tale, gjør det meget vanskeligt at komme til en anskuelig klar og tro Forestilling om deres Beskaffenhed, uden at forstaae det chinesiske Sprog. — Den nyere Poesie, der kan bevæge sig i en langt videre Kreds, og har den i China ikke før i det første Aarhundrede efter Christus indførte, meer og meer udbredte phantasierige buddhistiske Læres Myther og Dogmer til sin Raadighed — denne nyere chinesiske Poesie er endnu for lidet bekiendt, til at man kunde gjøre sig noget fuldstændigt Begreb om dens Natur og Skikkelse; ligesaa lidt som vi hidtil med Vished og Bestemthed vide, om der, ved Siden af den konstige Poesie, der hører til de academiske Studier, endnu gives nogen egentlig Folkepoesie i China; eller af hvad Beskaffenhed denne er.

Endelig ville vi endnu nævne de to sidste af Chinesernes gamle eller store Kings, hvoraf den fierde har Navnet Li-Ki, og skal indeholde en Samling af moralske Forskrifter, Leveregler og historiske Træk; men Chineserne selv ansee kun den mindste Deel deraf for at være ægte, eller at tilhøre Confutseus Tidsalder. Den femte, Yo-King, som indeholder Regler for Musiken, skal være ganske tabt, og et historisk Skrift (Tschu-Tsieu) eller en kort Krønike, der indeholder en Fortsættelse af Tschu-King indtil Confucius, være sat i Stedet for samme. — Efter disse classiske Bøger følge endnu adskillige andre under

chinesisk Poesie og Prosa. Mig forekommer det tillige, som den antike Simplicitet og Naturlighed er det mest uomtvivlsomme Fortrin, man kan tillægge den gamle chinesiske lyriske Poesie; og jeg troer, man i øvrigt vil finde mange Nationers Folkepoesie rigere paa Phantasie og dyb Følelse, end de saa meget berømte Digte i Shi-King.

[redacted]

Navn af de smaa Kings, alle nyere end Confucius; hvilke igien inddeles i forskiellige Classer efter den Værdi, Alder og Ægthed, man tilskriver dem. — Blandt disse ere ogsaa de Skrifter, som tillægges den i China meget berømte og anseete Meng-Tseu, som man i Europa har kaldet Mencius. Han siges at have været en Discipel af Tsheu-Tse, Confutseu's Sønnesøn, og gik ligesom denne i den gamle Mesters Spor; og da han ogsaa levede i en indvortes stormfuld Tid, gik hans Lære i Særdeleshed ud paa, hvorledes Riget ved en fredelig Statskonst kunde ophielpes og styres. Hans Skrifter ere affattede i Dialoger imellem ham selv, hans Disciple og Fyrsterne, som han vil undervise; og dette har vel især givet Anledning til, at man har villet sammenligne ham med Plato, af hvis sublime Ideer og phantasierige Speculation man dog neppe vil finde noget Spor hos den chinesiske Philosoph, der i øvrigt uden Tvivl fortiener den Opmærksomhed, man alt for længe siden, og endnu nylig ved en i Frankrige begyndt Udgave og ny Oversættelse har viist ham.*) Til hiin Classe af de smaa Kings hører ogsaa det af Marsham bag efter hans store chinesiske Grammatik aftrykte Skrift Ta-Hioh (den vigtige Lærdom) som uden Tvivl er et af de første chinesiske Skrifter, hvis Original er trykt med bevægelige Skrifttegn. Dets Text bestaaer af 7 korte Paragrapher, som tillægges Confucius, og

*) Allerede 1711 udkom i Prag den nu meget sieldne Bog: Sinensis Imperii libri VI. classici, e Sinico idiomate in lat. traducti a *P. Franc. Noël.* 4to. Mencius er heri oversat p. 199—472. Den nye fortrinlige Udgave af Texten med en ordret latinsk Oversættelse (sammenlignet ogsaa med den i Mantschu-Sproget giorte Oversættelse) ved Hr. Staniel. Julien: Meng-Tseu, sive Mencius, inter Sinenses philosophos Confucio proximus &c., er nu fuldendt i 4 Afdelinger, udkomne i Paris 1824—1830.

vorefter følger et Slags Commentar i 10 smaa Capitler eller
fdelinger af hans Discipel Tsung-Tse, der hist og her ogsaa
nfører Vers og Stropher af Shi-King. Da dette lille Skrift
aade har en ordret Oversættelse, og er forsynet med en gram-
iatisk Commentar, kan det ret vel tiene til at give et Begreb
m den laconiske Korthed, og den, vi kunne sige til en ind-
rænket barnlig Forstand nedstigende Simpelhed, hvormed
oufucius udtrykker sig.

De her omtalte hellige og classiske Bøger hos Chineserne
re ikke allene Grundvolden for deres hele ældre Literatur, men
gsaa for det System af en politisk-religiøs Statslære, der ud-
iør Basis og Grundloven for den saakaldte Rigsskole, eller det,
i kunde kalde den herskende Religion, Statsreligionen i China,
ersom et saadant Udtryk kan anvendes paa et Land, der ganske
langler en egentlig dogmatisk Grundlære for dets gamle Reli-
ion, som i det mindste i dens exoteriske Form har en langt
ere politisk, end religiøs Charakteer, og i Stedet for en
gentlig Guddom altid fremstiller Himlens Søn o: Keiseren,
om det Guddommeliges Repræsentant — vel ikke en saadan
epræsentant, der selv fremtræder som Gud; men dog som
en øverste Hersker i det hele Jordliv. Ligesom Chineseren
enker sig sit Land, som Centrum for dette Liv, og derfor be-
ævner det Middel-Riget eller Midtpunktets Rige: saaledes er
gien Keiseren Rigets Centralpunkt, og ubetinget Lydighed mod
en jordiske Herre er det høieste Religionsprincip efter den gamle
hinesiske Lære. Denne har nu i 16—1700 Aar været i en
estandig, ogsaa i skriftlig Polemik yttret Opposition til den fra
Indien indkomne buddhistiske Lære (i China Fo's Lære) hvilken
en, uagtet gientagne voldsomme Skridt til dens Undertrykkelse
ældre Tider, ikke har kunnet hindre fra en stigende Udbredelse
ver det hele Rige; men endskiøndt enhver saadan Forfølgelse

for længe siden er ophørt, da Mantschu-Dynastiet selv bekiender sig til Buddha-Læren, have dog Regenterne af dette Dynastie ikke vovet at omstøde den gamle nationale Lære og dens Rigsskole; men endog Prindserne af det nærværende Huus opdrages efter denne Læres Grundsætninger, imedens de ligefuldt beholde deres buddhistiske Tro, som privat Religion; hvilket synes at være et Beviis mere paa, at den gamle, eller Confutseus Lære ikke kan indeholde noget positivt religiøst Princip.

At der i 2000 Aar har dannet sig en i Quantitet uhyre vidtløftig nyere Literatur i China, er let begribeligt; men om dens Værdi giver dette os i det mindste ingen høi Formodning, at den næsten er bleven fuldkommen ubekiendt; og baade ældre og nyere Missionairer omtale næsten ingen andre Bøger, end de ældre og de sildigere Kings, med nogle af deres ældste Commentatorer. Ganske nylig har man omtalt en nyere chinesisk, egentlig systematisk Philosophie, hvoraf vidtløftige Værker fra det 12te Aarhundrede efter Christus skulle være komne til Europa.*) Men denne, skiøndt polemisk imod enkelte af Buddhisternes Læresætninger, er dog i dens hele Art og Methode et Laan fra disse, og har intet genetisk Sammenhæng med den gamle chinesiske Literatur. Om den usle Tilstand hvori alle positive Discipliner, selv Mathematik, Astronomie og Lægevidenskab, befinde sig i China, gives der kun een Stemme. Historien skrives blot i annalistisk og statistisk Form af beskikkede Hof-Historiographer og deres Underbetiente. Af politiske Tidender gives der i det hele uhyre Rige kun en eneste Hoftidende; og den hele videnskabelige og lærde Dannelse, som dog er absolut fornøden for at kunne hæve sig over Mængdens uændsede Trællestand til Embedsværdighed og politisk Magt og Indflydelse, er under-

*) Jvf. Berl. Jahrb. für wissenschaftl. Krit. 1820. II. p. 917.

[redacted]

ſket en vis Mechanisme, der fra den høieſte Rigsſkole, indtil enhver underordnet Læreanſtalt, bevæges af Regieringen, og vogtes af den ſtrengeſte Cenſur. Denne er ogſaa hele Literaturen underkaſtet. Ingen Bøger kunne udgaae, uden at være prøvede; og alle Trykkerier ere i Regieringens Beſiddelſe, eller under dens Opſyn.

At der imidlertid gives en nyere Nationalliteratur i China, ſin Oprindelſe og Charakteer uafhængig af den ældre og dennes hiſk-politiſke Værker — og at der i hiins digteriſke Frembringelſer herſker et Sprog, hvis Skikkelse i mange Dele er forſkellig fra det gamle claſſiſke, langt mere overeensſtemmende ed det dannede Taleſprog, (thi ogſaa i China gives et Almueſprog og Dialecter) og langt rigere, end Sproget i de gamle Skrifter, paa anderledes modificerede grammaticalſke Former — allerede tilforn i Forbigaaende berørt. Denne nyere chineſiſke Literatur kan ikke vedkomme vort egenlige Formaal, og dens Skildring (i Fald den var bekiendt nok til at give en ſaadan) lde lede os bort fra de gamle Tider og fra den aſiatiſke Literaturs ældſte Skikkelſe, hvis tidligſte Spor og hvis Gang og tninger vi have ſysſelſat os med at villr følge. Dog maae her ſkienke den et Par Øieblik — om ikke blot for dens egen kyld, ſaa dog forbi ogſaa den er bleven Gienſtand for den ropæiſke Aandsretning i vore Dage, der med den alvorligſte d og med en Begeiſtring, ſom ikke trættes ved nogen Anſtrenlſe, føger at bringe den hele aſiatiſke Verden, ſaavel i dens ntids Monumenter, Sprog og Hiſtorie, ſom i dens nærværde Culturſtand, til klar Beſkuelſe. Vi ville ikke fraſkiende ſſe Beſtræbelſer deres betydende videnſkabelige Værd og Vigthed — om vi endog ei vare utilbøielige til den Mening, at ſaa denne Retning, der ſynes at udvide ſig til et Overmaal, iſider kunde lede til beſynderlige og ſkadelige Forvildelſer, hvor-

paa allerede enkelte Tegn ikke ganske fattes. Til saadanne hører maaskee ogsaa et Slags fornyet Begeistring for den chinesiske Literatur, hvoraf dog det sande, endelige Udbytte neppe vil faae nogen anden reel Værdie for europæisk Smag og Videnskabelighed, end den historiske og ethnographiske: ogsaa paa denne Vei at komme til en mere klar og nøiagtig Beskuelse af det eiendommelige chinesiske Liv.

Dette finde vi saaledes vist nok med stor Sandhed afspeilet i de chinesiske Romaner, hvoraf den første for et Par Aar siden er udgivet i en fransk Oversættelse af Remusat; og en ny vil snart kunne ventes oversat i England. Heller ikke vil jeg negte, hvad den franske Oversætter har yttret: „at en chinesisk Roman sætter os ind i en aldeles ny Verden, forskiellig i alle Enkeltheder fra det, vi kiende, baade fra tidligere og sildigere Tidet, skiøndt heller ikke uden Træk af en almindelig Lighed med det, vi ere vante til at see;" og at netop ved det store Detail af det chinesiske Liv, som disse Romaner fremstille, kan intet andet Skrift være saa skikket til at giøre os nøie bekiendte med Chinesernes borgerlige Skikke, Sæder og Levemaade. — Upaatvivlelig har dette sin Art af Interesse; men for at kunne nyde den, maa man ikke vente sig noget andet eller mere, end hvad Romanen præsterer. Det er Chinesere, med deres hele snevre, stive, prosaiske, i Formalitet og Pedanterie indsnørede Charakteer, i hvilken det Naturlige og Humane viser sig sammenkrympet og lemlæstet, ligesom deres Fruentimres Fødder — det er dem allene, hvis Selskab vi kunne vente os; og det er Nyheden allene, som kan give os Lyst til at blive saa fortrolige med dette Slags Folk, som vi blive det i Romanen. Den ældgamle Originalitet, der udmærker den chinesiske Nation, dette Forunderlige hos Folket og i dets Cultur, at vi ei kunne opdage nogen Overgang til denne, noget Slægtskab i opstigende

Led eller i Sidelinier: bidrager ikke lidet til den historiske Interesse, som chinesiske Literaturværker, der aabne os det friește Indblik i Chinesernes borgerlige og Huus-Liv under dets sildigere Forhold, maae besidde. At de heller ikke fattes Liv og Naturlighed i Skildringen af Charakterer og Situationer, og at man, som Remusat siger, under Læsningen føler sig indlemmet i chinesiske Familier af Middelstanden, og deler deres Glæder og Sorger — synes den af ham udgivne Roman virkelig at bekræfte. Men vil ikke Eensformighed, Monotonie og den besynderlig trykkende Aandløshed og Mechanisme, der møder os allevegne i det chinesiske Liv, snart ogsaa svække den Deeltagelse, hvormed vi maaskee første Gang læste en chinesisk Roman? — for ei at tale om den utaalelige Vidtløftighed, som de fleste skulle have. Hvo udholder vel at giennemlæse en i China meget berømt Roman i hundrede Bind, hvis Helt er en rig Apotheker, som hans Formue havde hiulpet ind i Embedsklassen?

Foruden Romanen, besidde Chineserne en anden Green af nyere national Literatur, deres Skuespil, hvis Existents man længe har kiendt, ligesaa vel som Folkets overordentlige Lidenskab for disses theatralske Fremstilling; men hvoraf vi ligeledes først for ganske nylig have faaet en Tragedie, heel oversat paa Engelsk, der er taget af den i China meget berømte Digter Yuen's 100 Dramer. Stoffet tilhører, ligesom en stor Mængde andre chinesiske Dramer, en ældre Periode af Landets Historie, under hvilken de chinesiske Dynastiers aftagende Kraft lokkede de nordlige Nomader til gientagne Angreb paa Riget, som man vel en Tid lang, deels ved Tribut, deels ved upolitiske Giftermaal søgte at giøre uskadelige; men derved endnu mere fremskyndte den gamle Thrones endelige Fald. Uagtet dette tragiske Drama ved et Slags regelmæssig Form og Eenhed i Handling,

(skjøndt ikke i Tiden og Stedet) ved Gjenstandenes Alvor, Personernes ophøiede Stand, og Stykkets historiske Charakteer, maaskee endog kunde finde noget Bifald hos den gamle classiske Smags Dyrkere: synes det dog afgiort, at det hverken i poetisk Værd, eller i Indholdets Rigdom, Situationernes og Charakterernes Mangfoldighed og det hele dramatiske Liv, kan sættes ved Siden af Sacontala, eller andre af Sanskritliteraturens dramatiske Frembringelser. Imidlertid giver denne chinesiske Tragedie, med flere andre, som maaskee ligne eller overgaae den, et Beviis paa, at ogsaa hos et meget prosaisk, fortrinligen af Forstanden og af materielle Bevæggrunde ledet Folk, kan det poetiske Element ikke ganske fortrænges; men det vil, tilligemed den selskabelige Cultur, uddanne sig under en eller anden af Konstens Hovedformer.

Et Par Bemærkninger over Chinesernes Drama og dette Folks nyere Poesie ville vi endnu tilføie. Saa lidenskabelig endog Folkets Tilbøielighed er i China for sceniske Fremstillinger, er det dog langt fra, at Skuespillet og den dramatiske Poesie staae i den Agtelse, som i Europa, eller at man sætte dette Slags Digtninger ved Siden af de lyriske Smaadigte, som det hører til den lærde eller fornemme Opdragelse at være fortrolig med, eller endog besidde Færdighed i at kunne sammensætte. Skuespillene ansees i China mere som en Fornøielse for Almuen, end for den finere og fornemme Deel af Nationen; og alle Skuespillerselskaber ere kun private Bander, der for det meste drive deres Haandværk i Gaderne under aaben Himmel; og kun nu og da kaldes ind for at give Forestillinger i de Stores og Riges Palladser. Regieringen befatter sig ikke med at understøtte eller hædre dramatisk Digtning eller Konst; men lægger heller ingen Hindring i Veien for dens Udøvelse, da den veed, at hos den chinesiske Almue er Riis og Comedier det

samme Løsen, som „Brød og Circus-Lege" var hos de udartede Romere. Om der endnu bestandigen forfattes dramatiske Digte i China, er vel neppe ret oplyst; men vist er det, at en stor Deel af dem, som opføres, og som man sætter mest Priis paa, ere af temmelig høi Alder. Flere af deres mest berømte Digtere, der ogsaa have skrevet Dramer, levede under Dynastiet Tang i det 8de Aarhundrede efter Christus. — Overhovedet kunne vi uden Tvivl betragte Skuespillet i China som den egentlige Nationalpoesie, hvori historiske Erindringer, Begivenheder og Charakterer fra Fortiden, kaldes tilbage i Phantasien, og hvorved Folket for Øieblik hæves over en til det materielle og industrielle Liv indskrænket Tilværelse. Episke Digte kiender man derimod ikke i China. Denne Retning har Phantasie og Digterne i Oldtiden ei kunnet tage hos et Folk, der synes at savne Mythernes og den heroiske Alders Stof; og den nyere chinesiske Poesie er for konstlet i Udarbeidelsen, og fordrer en alt for stor mechanisk Omhyggelighed, anvendt paa Formen, til at den kunde udvides til Arbeider af betydelig Længde. Man har derimod et Slags komisk fortællende Poesie, Noveller af slibrigt Indhold i metrisk Form; men i disse tages ikke Hensyn til den Mængde af Regler, som ellers gives for den chinesiske Versebygning, og ligesom de fattes de Egenskaber, der charakterisere Nationens egentlige Poesie, saa ere de ogsaa i liden Agtelse hos den vel opdragne Deel af Folket. Chinesernes Drama, som tillige altid er blandet med lyriske Partier i metrisk Form og Sange efter bekiendte Melodier, er derimod overhovedet, uagtet dets Simpelhed, og uagtet det, efter Fleres Yttring ei kan siges at svare til europæiske Begreber, enten om Tragediens eller Comediens Natur, at ansee som den mest udviklede Digtart, der har kunne danne sig hos dette besynderlige, og selv i Sammenligning med det øvrige Asien høist eiendommelige Folk.

[redacted]

Andet Bidrag til eenstydige danske Ords Forklaring.

(See Nordisk Tidsskrift 3die Bind. S. 65—87.)

9.

Skiemt, Spøg. Løier.

Det første af disse Ord have vi beholdt af det gamle nordiske Sprog, og have det tilfælleds med de Svenske. Ihre har udledet det af det gamle **skam**, kort, hvoraf **skämma**, **skämta**, egentlig: forkorte*) f. Ex. i den Talemaade at **skämta Tiden**, hvilket Begreb man senere hen har udtrykt ved Verbet allene. Ville vi antage denne etymologiske Forklaring, saa blev Skiemt oprindeligen det samme som Tidsfordriv, Tidskortning, hvorved man altid tænker sig en Udfyldning af Tiden paa en meer eller mindre underholdende, morende Viis, eller en Modsætning til virkeligt Arbeide, til alvorlig Syssel. Bisskop Müller har derfor i Almindelighed forklaret Skiemt ved: „det Modsatte af Alvor i Talen." Oprindeligen har vel ikke Ordets Betydning været indskrænket til Talen alene. I ældre Tydsk bruges Schimpf (det samme Ord, som vort Skiemt) og schimpfen ikke blot som nu, om Æreskrænkelse, men om al Slags Spøg, i Modsætning til Alvor, (f. E. hos Hans Sachs: „Beyde im Ernst und auch im Schimpf") og i en af de ældste

---

*) Ogsaa i det gl. Tydske, hos Kero f. Ex. haves *skemman*, at stüdse, forkorte, og *Skemmi* Korthed. Vort danske skæmme, at forringe i Udseende, fordærve, er formodentlig oprindeligen det samme Ord.

Tydske Bibler (Strasburg 1466) forekommer I. Mose Bog 26, 8: „Und sah ihn schimpfen mit Rebecca seine Hausfrau.“ [I vor ældste danske Oversættelse af H. Taussen 1536: „See da skemtede Isac med sin Hustru Rebekka.“ Bibelen af 1550 har derimod legede, som vore nyere Oversættelser have beholdt.] Skiemt (for: jocus,) finde vi ogsaa i Chr. Pedersens Vocabularium af 1510, og skiemte nogle Gange i Bibelen af 1550 (Sal. Ordspr. 26, 19. Syr. 8, 5. 30, 10;) men hverken i denne, eller langt sildigere Bibeloversættelser, forekommer Spøg eller spøge.*) Disse Ord, som, i den her tilsigtede Bemærkelse, ere egne for vort Sprog, og ikke bruges i det Svenske, synes endog først i det 18de Aarhundrede at være komne ind i Skriftsproget; og med deres Brug begyndte Skiemt og skiemte at blive sieldnere, saaledes at de nu endog ere nær ved at forsvinde af Talesproget; men derimod i Skriftsproget have antaget ligesom en mere forædlet Betydning, end i ældre Tid; men tillige med den af Müller angivne Indskrænkning, at de ikke, eller me-

*) Disse Ords Etymologie er vel endnu ikke afgiort. Vil man antage dem for samme Ord som spøge, hvoraf Spøgelse, blev vel den oprindelige Mening af Spøg (jocus, lusus): noget, som ei er virkeligt, eller alvorlig meent (A. S. pæcan, skuffe, narre, *decipere*; Pæca, *deceptor*.) Er ikke ogsaa Grundbetydningen for spøge, (*spectrum se præbere*) at vise sig i en Skikkelse, der ikke er virkelig, at skuffe ved et Syn? Vi bemærke herved blot i Forbigaaende: 1) At hos Luther forekommer Spugniß og Gespugniß for: Gioglerі, Skingrund. 2) At Spøgelse (det T. Spuk, det Sv. Spök, Spöke, o. fl.) kiendeligen synes at stemme overeens med Lat. species og spectrum; og 3) at af de gammeldanske Ord Skuf, Narreri, Spøg, og skuffe, skiemte med, spøge (Isl. skopaz) har Verbet, som nu allene bruges, antaget Bemærkelsen: narre, bedrage.

get sielden bruges anderledes, end om spøgende Tale. Man siger vel baade: „at drive Skiemt", og „drive Spøg med noget" —„Eet Skiemt, (eller Spøg) et andet Alvor"; men man siger nu kun: at have en Spøg for; og at giøre noget af Spøg, (ↄ: for at spøge) eller for Spøg (ↄ: ikke i alvorlig Mening.) Spøg er derfor, som Müller har bemærket: det „Modsatte af Alvor; saavel i Tale, som Handlinger." Skiemt har, ved at blive sieldnere i Brugen, faaet et Slags mere vægtigt Eftertryk i Bemærkelsen. Naar man vil bruge et almindeligt dansk Udtryk for komisk Poesie, kan det bedre være skiemtende eller skiemtsom, end spøgende. Holberg har brugt Skiemtedigt for: Satire. Tales man derimod om „den lette, spøgende Poesie," forstaaer man derved noget andet, der mere nærmer sig det franske badinant og badinage.

Løier er ikke blot, som Hr. Biskop Müller forklarer det: „støiende Spøg," naar man holder sig til Grundbegrebet i Støi og støie; men snarere en Spøg, der vækker Latter, eller en ret lystig Spøg. Ordet er beslægtet med det Svenske Löie, Latter, hvoraf löilig, latterlig. At giøre Løier er at more sig selv eller andre ved det, som vækker Latter eller sætter i en ret lystig Stemning; ligeledes: at have Løier for; at være fuld af Løier ↄ: meget pudseerlig, skalkagtig; hvorved man altid tænker sig en uskadelig Lystighed, som hverken gaaer for vidt, eller gaaer ud paa at spotte eller giøre Nar af andre; men hvis Hovedformaal er at frembringe Latter og Munterhed. Vort løierlig er dog ikke ganske det samme, som det svenske löilig, der aldeles svarer til vort latterlig. Løierligt er deels det, som overhovedet morer og vækker Latter (skiemtsom, pudseerlig; f. Ex. et løierligt Indfald, en løierlig Historie;) deels det, som vel ogsaa kan have denne Virkning, men har den ved noget usædvanligt, i Øine faldende, komisk. En løierlig Person; en løierlig (sær, besynderlig, stødende) Handling.

De af Hr. Biskop Müller, som synonyme med de ovenanførte, forklarede Ord Skierts og Spas, ere begge reent tydske, mod Enden af det 18de Aarhundrede optagne Ord, som endnu ikke have mistet deres fremmede Væsen, og derfor i reen dansk Stiil og Tale maa gielde for Barbarismer.—Skierts og skiertse er maskee først indført og temmelig hyppig brugt af Evald, selv i alvorlig Poesie; men giør ogsaa en yderst uheldig Virkning paa de allerfleste Steder, hvor det forekommer hos denne Digter.

10.

Skiev: skak: skraa: vind: krum.

Skiev (som uden Tvivl i sildigere Tider er optaget efter det T. schief) bemærker overhovedet det, som ei er lige, som viger af enten fra den lodrette, eller vandrette Linie — dog, især fra den første. Bielken, Støtten staaer skievt. Huset er skievt (ɔ: Væggene ere til en af Siderne ikke perpendiculaire.) At skrive skievt. At gaae skievt paa Benene. En skiev Winkel (ɔ: en spids eller stump, i Modsætning til en ret Winkel.) Vi have et mere oprindeligt Ord skak, (det Isl. skakr) der egentlig bemærker det selvsamme, som skiev, men nu kun sielden høres; og hvoraf Gierningsordet: at skakke ɔ: giøre noget skievt, bringe noget i en skak Stilling, er dannet. (En skak Vinkel, en skak Flade, findes endnu hos J. Kraft.)

Skraa (det T. schräg) bruges i vort Sprog ligeledes i Modsætning til lige; men, som det synes, oftest om Afvigelsen fra den horizontale Linie, og især naar Talen er om en Flade. Man siger: En skraa (ikke skiev) Flade; et skraat (ikke skievt) Tag; et skraat Gulv. Men dog ogsaa: en skraa Stiver. — Overhovedet har skiev i de allerfleste Tilfælde et Bibegreb om en urigtig Stilling eller Retning, i Afvigelsen fra den lige Linie, hvilket derimod aldrig følger med skraa. Adverbiet paa Skraa bemærker derfor i Almindelighed: i en skraa Retning, uden at derved menes nogen Feil. Man siger derfor ogsaa: et skievt Taarn; et skievt Huus; men: et skraat Tag. En skiev Linie er som oftest den, der burde have været lige. En skraa Linie er overhovedet den, som ikke er lodret eller vandret. — En krum Linie (der sædvanlig modsættes en ret Linie) er derimod den, som ikke blot ei er lige, men hvori enhver Deel har en anden Retning end det Hele, eller hvis Sammensætning af lige Linier er umærkelig for Øiet. En skiev eller skraa Linie er derfor i sig selv lige (naar den ikke er brækket) ɔ: dens Dele have alle eens Retning; og en skraa Linie kan ligesaa lidt være krum, som den krumme Linie kan tænkes at være lige.

Adj. vind er et ægte dansk og nordisk Ord, (Isl. vindr) og bemærker egentlig, at noget er vundet eller dreiet til en Side, følgelig nærmest det samme som skiev. Man siger: Grenen, Stokken er vind. (Derimod det ligger skievt; ikke vindt.) Uden Tvivl svarer skak nærmest til skraa, lige som vind til skiev; og saaledes have vi ogsaa her to oprindelig nordiske Ord, i Stedet for de sildigere indkomne tydske;

men det er gaaet i dette, som i andre lignende Tilfælde. Skak og vind [hvoraf ogsaa forekommer Sammensætninger: vindbenet, (skievbenet), vindøiet, (skeeløiet) o. fl.] høres nu sielden, undtagen hos Almuen.

11.

Flyde: rinde: strømme.

At flyde betegner i Almindelighed den Omstændighed hos visse Legemer, (Vædsker) at bevæges fremad efter Tyngdens Love paa en heldende Flade. For at kunne flyde, maa et Legeme være flydende (T. flüssig) ɔ: dets Dele maa have et saa løst Sammenhæng, at de meget let bevæge sig over og ved Siden af hinanden, og, naar de tillige have en vis Tæthed og Tyngde, følge enhver, selv meget ubetydelig Helding, for at sætte sig i Ligevægt, eller danne en vandret Flade. Flydende Legemer modsættes faste, der ikke have en saadan Beskaffenhed af Delene, og den deraf følgende Bevægelighed, og derfor aldrig kunne flyde eller rinde, med mindre de ved Opløsning miste Delenes Sammenhold og blive flydende. Naar flydende Legemer bevæge sig sagte eller langsomt frem, naar de have en afmaalt, stadig Bevægelse, siges de at rinde; ofte ogsaa, naar deres Mængde ikke er betydelig. Alt det som rinder, maa være flydende; men ikke alt det som er flydende, rinder til enhver Tid. At flyde eller løbe bruges derimod sædvanligen om det, som rinder i større Mængde; og strømme om det, der flyder med stor Hastighed eller Kraft. Bækken rinder igiennem Engen. Aaen flyder med større Hurtighed. Floden strømmer med Voldsomhed imellem Klipperne.

En anden Bemærkelse af flyde er væsentlig forskiellig fra hiin, da den ogsaa bruges om faste Legemer. Et saadant Legeme siges at flyde (ɔ: svømme) naar det ved sin Lethed bæres ovenpaa et flydende Legeme. Træ f. Ex. flyder paa Vandet. Vandet er her saa lavt, at Skibet ikke kan flyde. Men ogsaa en lettere Vædske flyder oven paa en anden, som er tungere.

12.

Skindsyge: Nidkiærhed: Iversyge.

Disse eenstydige Ord ere forklarede af Hr. Bisskop Müller i hans nye, med mange og ypperlige Berigelser forsynede Ud-

gave af Sporons og fleres Arbeider over danske Synonymer; men paa en Maade, hvorimod paa Sprogbrugens Vegne eet og andet kan erindres og indvendes. Vi begynde med nidkiær, som det ældste af de tvende ovennævnte danske Ord; thi det tredie er det ikke.

Den lærde Sproggrandsker kan muligen have Ret i at Nid i dette Ord ikke bemærker Misundelse, (det er overhovedet et Ord, som i de skandinavisk-germaniske Sprog, bruges i en Mængde afvigende Betydninger;) men naar han tillægger det den ældre Bemærkelse: Haan, Forhaanelse, lader dette dog endnu endeel tilbage, for at forklare det sammensatte Ord, der altsaa — efter den sædvanlige Regel [1]) — skulde bemærke: som elsker Forhaanelse. Det kunde synes som denne Bemærkelse hverken fuldkommen stemmer overeens med vor Forfatters egen Forklaring: „at Nidkiærhed betegner den Harme, der bringer Mennesket til at give Vreden Luft"; og heller ikke denne Forklaring udtømmer Begrebet, der ligger til Grund for Brugen af Ordet nidkiær i alle de Tilfælde, hvori det forekommer i ældre danske Skrifter (særdeles i vore Bibel-Oversættelser, og allerede fra 1536 og 1550. Derimod neppe i Hans Mikkelsens N. T. af 1524.[2])

Det er aabenbart, naar vi sammenligne alle disse Steder, at Ordet vel ofte faaer Bemærkelsen af en ved Misgierning og Synd opvakt straffende Fortørnelse; men at det ogsaa bruges om en ivrig Stræben, en alvorlig Omhu (Latinernes ardens, strenuus, studiosus.) Saaledes, for kun at anføre eet Exempel, forekommer i sildigere Bibel-Oversættelser Sir. 51, 25: „Jeg var nidkiær for det Gode;" hvor Bibelen af 1550 har: „vindskibelig til det Gode." Hvad nu Bemærkelsen af Hovedordet Nid i disse Tilfælde angaaer, saa anseer jeg Ihres Mening[3]), at det ved Religionslærere i Reformations-

---

1) F. E. fredkiær, qvindekiær, ærekiær, o. fl. (bondekiær og roeskiær forekommer hos Evald.)

2) Her forekommer derimod Avind for Nidkiærhed. (f. E. Ap. G. 5, 17. 17, 5.) og avindelig Attraa (Rom. 16, 19.) „Jeg var en Guds Efterfølger" (nidkiær for Gud.) Ap. G. 22, 3. „De have en hadelig Kiærlighed til Gud" (De have Guds Nidkiærhed.) Rom 10, 3. attraae flitteligen (være nidkiær efter.) Cor. 14, 1. o. s. v.

3) Qvod vox hæc, quæ alias *invidiam* proprie notet, a græci et latini sermonis genio id traxèrit, ut in bonam partem accepta fuerit, et *intensius qvodvis studium*, quo alteriùs, sive dei, sive hominis gloriæ vel saluti favemus, denotet." Ihre Glossar. v. *Nit.*

tiden (thi disse mener han vel ved „Christianæ Religionis prædicatores") er bleven overført til en med det lat. Zelus analog Bemærkelse. Naar vi saaledes ved Nid tænke os hiint „studium intensius" (zelus, det T. Eifer) saa bliver nidkiær, efter en analogisk Orddannelse, netop zelosus, zelo plenus (nidelskende, eller det Sv. nitfull, nitisk.) Ordet er hos os formodentlig heller ikke ældre end Begyndelsen af det 17de Aarh. Det findes ingensteds i den af mig udgivne gammeldanske Bibel-Oversættelse, som bl. a. har Vontroælse og Mistroælse for *zelotypia*, og paa anden Maade (jvf. f. Ex. 2 Mose Bog. 20, 5. 34, 14) omskriver det lat. *Zelotes.*) I Chr. Pedersens, Lat. danske Vocabularium 1510 forekommer det heller ikke. Først i Coldings lat. Ordbøger fra 1622 og 1626 finde vi nidkiær for æmulus, tenax, og „nidkiær Mand eller Qvinde, Ægteskab anlangendes" for zelotypus, zelotypa. For at forklare Brugen af Ordet i sidste Tilfælde, mener jeg der kan gives to Gisninger; enten at det med nidkiær forbundne Begreb om ivrig Tragten og Stræben (æmulus, æmulatio, æmulator) er overført til at udtrykke en saadan Iver for at bevare og beskytte sine Rettigheder i Ægteskabet eller Kiærligheds-forhold; eller, at Nid snarere maatte ansees som et Bestemmelsesord, et adverbialt Tillæg til kiær, end som dets Object, (hvilket det er i de sildigere Ord, som fredkiær, ærekiær.) Man glemme herved ikke, at kiær ikke blot kan bemærke amatus, carus; men ogsaa amans (kiær efter, ad noget; i det Svenske: kiær i en Pige ɔ: forelsket;) ligesom det ogsaa kan erindres at Nit i det gammeltydske (bl. a. hos Willeram) ogsaa bruges for: Skinsyge. — Hr. Biskop Müllers Forklaring af Ordene Nidkiærhed og Iversyge er mindre historisk-etymologisk, end philosophisk; mindre grundet paa Sprogbrug og Auctoriteter, end paa en Forudsætning af dybere Tænkning og Sprogphilosophie ved disse Ords Anvendelse, og paa en mere vilkaarlig, fra Sprogforskerne udgaaende lovgivende Myndighed til at bestemme eller fastsætte Ordenes Brug, som er noget, man ved Synonymers Forklaring saa meget mere har at vogte sig for, som man lettelig, imod sin Villie, kan forledes dertil. Den lærde Forfatter vil saaledes, at af de tre Ord, som „fra forskiellige Sider udtrykke jalousie" skal Iversyge bemærke den ved Frygten for at miste en kiær eller elsket Gienstands Kiærlighed opkomne Sindslidelse, eller „Ængstelse over det, der synes at true med Gienkiærlighedens Forliis." Nidkiærhed vil han derimod allene have brugt om Jalousie hos Manden — en reent vilkaarlig Bestemmelse; ligesom ogsaa Forfat-

terens Udvikling af Grundene herfor ere en vel-sindrig, men imod Sprogenes Natur ganske stridende Anvendelse af philosophisk Raisonnement og Speculation paa Sprogbrugens Bestemmelse, eller egentlig af det Slags philosophisk Lovgivning i den lexicalske Deel af Brugen, imod hvilken den linguistiske Frihed ligesaa vel opponerer, som imod de af Sproglærere udenfor Sproget dicterede grammaticalske Regler, og en paa Papiret foreskreven Retskrivning, som man vil indbilde os at være et Charte, uagtet den ei engang kan blive til en Ordonnance.

Vor Forfatter siger fremdeles: „Spot over den uskyldige (rettere: den ved Utroskab fornærmede) Mand fremkalder Forbittrelse, og Stræben efter at lade andre føle dennes Følge. Saaledes bliver Jalousie hos Manden til Nidkiærhed baade over Konens Ære og sin egen;" hvorimod den uskyldige Kone, som „efter vore Sæder vækker Medlidenhed" vel kan blive iversyg, men ikke nidkiær. — I sig selv dreier Forfatterens logiske Distinction sig her blot om Graden eller Styrken af den lidenskabelige Følelse, som de Franske udtrykke ved Jalousie, de Tydske ved Eifersucht. Det synes ei engang, man kan antage, at en Elskerinde i vor nordlige Zone ikke skulde kunne ved Utroskab opirres til „Forbittrelse og Stræben efter at lade Andre føle dennes Følger," og saaledes, efter Forfatterens Bestemmelse blive nidkiær. Men at det er yderst almindeligt i Spanien og Italien, at ogsaa Fruentimre besidde denne Styrke i Lidenskaben og denne Æresfølelse, som vor Forfatter allene vil tillægge Mandkiønnet tilligemed den deraf flydende Nidkiærhed, er en alt for bekiendt Sag. — Hvad nu Sprogbrugen angaaer, da vil den lærde Forfatter aldeles ikke kunne tilveiebringe nogen Auctoritet for hiin Adskillelse imellem de to, af ham som danske og eenstydige antagne Ord. Vi maae derimod, med Hensyn til Brugen, historisk og factisk bemærke: 1) At Iversyge er en meget ny,*) maaskee først ved J. Baden indbragt bogstavelig Fordanskning af det tydske Eifersucht, der ikke kiendes i Talesproget, og har faaet yderst lidt Indgang i Skriftsproget, hvor det endnu har en saa tydsk Klang, at neppe Nogen af vore gode Prosaister eller Digtere har optaget det. 2) At Nidkiærhed, (i Bemærkelsen Jalousie) hvis man (som der kan være Tvivl om) kunde antage,

*) Ikke blot kiender Eilschow (1745) intet dertil; men vil endnu kalde Jalousie Kiærligheds Nidkiærhed, og har intet imod (non refragabor) at oversætte des maris jaloux ved: skindsyge Mænd. Ja ei engang v. Aphelen veed noget af Iversyge i sine Ordbøger. (1764 1775.) Heller ikke forekommer dette nygiorte Ord hos Sneedorf.

at det nogentid har været almindelig bekiendt og gieldende i den danske Talebrug i bemeldte Bemærkelser,*) i det mindste for længe siden er gaaet af Brug, og i vor Tid hører til de fuldkommen forældede Udtryk, hvorom man ikke, med vor Forfatter kan sige: at det „høres meget sieldnere end Skinsyge," fordi det første ikke stemmer med Tidsalderens Blødhed; men snarere, at det aldrig høres, og kun, som et gammelt eller forældet Udtryk, kan være optaget en og anden Gang i Digtersproget (f. Ex. af Øhlenschlæger i Hakon Jarl.)

Vi komme nu til det tredie af de her omhandlede eenstydige Ord skindsyg og Skindsyge, og ved dette maa vi først bemærke, at af alle tre Ord er det netop dette, om hvis Brug og Bemærkelse der ei kan være mindste Tvivl, da det i vor nyere og nærværende Sprogbrug endnu har sit Hiem og en almindelig Gyldighed. Nævnes i Talen Nidkiærhed, saa forstaaes derved kun en høi Grad af Iver, en meget samvittighedsfuld Omsorg for at opfylde en Embedspligt, eller efterkomme en anden moralsk eller borgerlig Forpligtelse i Gierning og Vandel; men ingen tænker paa Jalousie i Kiærlighedsforhold. En nidkiær Embedsmand, Præst, Lærer — ere Udtryk som enhver vil være fortrolig med; men en nidkiær Elsker vil ingen kiendes ved. Enhver veed derimod, hvad der forstaaes ved en skindsyg Mand eller Kone; og har endog det danske Ord ikke kunnet fortrænge det franske jaloux og Jalousie af den daglige Tale, saa er dog Skindsyge det mest omfattende og gængse Udtryk, hvorved vi betegne de forskiellige Begreber, som i det franske Sprog udtrykkes ved Jalousie. Det lader sig saaledes endog mere figurligen anvende i andre Forhold, end det, vi her nærmest have for Øie, eller hvor der handles om avindsyg Rivalitet og desl. Man siger: at være skinsyg over sin Myndighed; og man kan sige om den mægtige Mand, om en Fyrstes Yndling, at han er skindsyg paa den, som begynder at blive farlig for hans Magt eller Indflydelse o. s. f. Men uagtet Ordets Bemærkelse er aldeles utvivlsom, og uagtet det egentlig slet ikke, som synonymt, kan komme i Collision med Nidkiærhed og Iversyge, fordi det første er saa godt som forældet, og det sidste saa godt som ubrugeligt: ere vi dog i Forlegen-

*) Jeg anseer det for tvivlsomt, om det i Bibelen af 1550 forekommer i Bemærkelsen skindsyg. Endog Sir. 9. 1. hvor det hedder „Vær ikke nidkiær over din fromme Hustru; thi der kommer intet godt af saadan haard Tilsyn:" er det neppe afgiort, at her menes skindsyg.

hed, naar vi paa den linguistiske eller etymologiske Vei ville undersøge dets Betydning. Dette viser sig ogsaa ved den uheldige Maade, hvorpaa man i Almindelighed pleier at forsøge en saadan etymologisk Forklaring af Ordets, for Resten sikkre, almeengyldige og utvivlsomme Bemærkelse. Det er bekiendt nok, at man, ved Erkiendelsen af de her mødende Vanskeligheder, er ledet til at ville forandre Ordets gamle Skrivemaade Skindsyge til Skinsyge, og dermed forbinde den unaturlige og tvungne Forklaring, at det bemærkede: en Syge, der var grundet i et Skin — i Stedet for at Skinsyge, analogisk rigtigt, (saaledes som skindød, Skingrund, skinhellig, o. fl.) maatte betyde: en ikke virkelig, men foregiven Sygdom. Ogsaa Hr. Biskop Müller har antaget hiin Forklaring: „Da baade Iversyge og Nidkiærhed yttre sig lidenskabeligen og altsaa uden Overlæg, kunne de let vækkes ved det blotte Skin. — — Den ugrundede Iversyge og Nidkiærhed vil altsaa fortrinligen kaldes Skinsyge; thi hvo der hiemsøges deraf, plages af en Syge, fremkaldt ved et Blendværk. Men 1) strider denne Ordforklaring, som vi nylig bemærkede, imod den almindelige Analogie, og er desuden alt for konstlet for den Tid, da vi først i vort Sprogs Historie træffe paa Ordet (Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.) 2) er det notorisk, at Ordets Skrivemaade altid har været skindsyg, og ikke før i den nyeste Tid, da man endelig paa hiin Maade vilde forklare, hvorfor det havde Bemærkelsen jaloux, er forandret til skinsyg. — Skindsyg og Skindsyge ere Ord, hvis Etymologie maaskee altid vil blive dunkel; men dette er Tilfældet med en heel Deel andre; og jeg mener, vi heller maae lade Etymologien staae uafgiort, end antage een, som ikke har noget Hold, eller som møder Modsigelser baade i Orddannelsen og i den philosophiske Sproggrandskning. Vilde man endog antage Muligheden af, at et Ord som Skinsyge kunde opstaae paa den ovenfor udviklede Maade: saa er jo Definitionen: „en Syge, fremkaldt ved et Blendværk" langt fra ikke omfattende nok, eller passer ikke til Begrebets hele Omfang. Den Skindsyges Lidenskab er een og den samme, hvad enten hans Affect har en virkelig Grund, eller er fremkaldt ved et Blendværk.

Hvad man historisk kan anføre til Oplysning om dette Ord, er følgende. Det synes ei at høre til de meget gamle i Sproget, da dets Alder i det mindste er uvis. I det Islandske har Vandlæti, Vandlæting Bemærkelsen *zelus* og *zelotypia* (Iver, Nidkiærhed, Skindsyge) og skindsyg hedder vandlætinga-

samr. (s. Nucl. lat. Isl. og Haldorsens Ordb.) Det findes hverken i den gammeldanske Bibeloversk. eller i Chr. Pedersens Vocabularium af 1510. Her oversættes „zelotypus" ved awendsfull; „zelotypia" ved Awend eller Mistanke; „Zelotipare" awendes eller bære Mistanke; „zelotipat uxorem" han bær mistanke ved sin Hustru. I et Exemplar af den tredie Udgave af dette Vocabularium (Lips. 1518. 4.) som jeg eier, findes derimod med en gammel Haand, som uden Tvivl er fra første Halvdeel af det 17de Aarhundrede, tilskrevet i Randen ved Ordet Zelotipia: „Skindsiuge, den sorte Syge." Dette sidste Udtryk er mærkeligt, fordi det har en Lighed med det svenske Ord for Jalousie: Swartsiuka, og kan muligen være tilsat fordi den, som skrev det, har kiendt det svenske Ord. Jeg har i det mindste ingensteds fundet dette Udtryk (som høres i Almuens Mund: Han skulde faae den sorte Syge! Fy for den sorte Syge!) brugt for Skindsyge. Om det svenske Ords Herkomst er Ihre ligesaa uvis, som vi ere det med vort skindsyg, hvorom han bl. a. bemærker: „De Danske sige skindsyg, af Skind, Hud — jeg veed ikke af hvad Grund; men at Sward [vort danske Svær, hvoraf Flæskesvær, Grønsvær] ogsaa bemærker Skind, have vi nylig seet." (Ihre *Glossar.*) Dersom nu det svenske Ord maaskee egentlig skulde hedde swardsiuk, saa havde man her en besynderlig Overeensstemmelse med det danske skindsyg. — Skulde der ikke ved dette Ord oprindeligen kunne være taget Hensyn til Menneskets Udvortes? (Talemaaden: „i Sind og Skind" maa her falde os ind. Det isl. Vandlæti (sammensat af Partikelen vandr, vanskelig og Læti, Lader) bemærker egentlig morositas, Brantenhed, Vanskelighed; en Feil, der altid viser sig udvortes. Var det ikke muligt, at skindsyg kunde have en lignende Oprindelse?

Historisk Undersøgelse om de danske Kongers Kroning og Salving i Middelalderen,

af

E. C. Werlauff.*

Til den religieuse Høitidelighed, hvormed den christne Regent paa en symbolisk Maade tiltræder den øverste Magt, bliver den ældste Oprindelse at søge i den fierne orientalske Oldtid. Fra Orienten laante det vestromerske Rige de første Motiver til denne Sædvane; fra Rom modtog Constantinopel den; herfra gik den efterhaanden over til de christne Riger i det vestlige Europa, som indrettede Alt, hvad der angik Ceremonialvæsenet efter det græske Keiserdømmes Mønster, skiøndt med de Modificationer, den romerske Cultus foreskrev. Salvingen og Kroningen er altsaa, om ei i sit tidligste Udspring, saa dog i sin paafølgende Udvikling, en reen-christelig Institution, der ogsaa optoges i de skandinaviske Lande, efterat disse med Christendommens Lys havde modtaget enkelte Straaler af Sydens Cultur; og Tydsklands Nærhed er det vel fornemmeligen at tilskrive, at man i

* Da dette Tidsskrifts Format ikke tillod at optage alle Anmærkninger, som tilhøre denne Afhandling under Texten, have en-deel af de vidtløftigere kritiske og oplysende Noter faaet Plads bag efter samme, hvor Læserne efter de henvisende Tal i Texten vil kunne finde dem.

Danmark finder Spor til hiin Institution, tidligere end i noget af de to øvrige Riger.

De tre Hovedbegivenheder, som giøre Epoker i vor Historie, navnlig i vor Forfatnings Historie, Kalmarunionen, Reformationen og Souverainitetens Indførelse, foranlediger os til ogsaa at henføre de danske Kongers Salving til fire forskiellige Tidsrum. Men kun de to første, der indbefatte Tiden før Kalmarunionen og Tiden fra denne til Reformationen, blive Gienstand for nærværende Undersøgelse.

I det første Tidsrum svæver megen Dunkelhed over denne, som over flere af vore Indretninger i Middelalderen. Vore Annalisters Taushed og Ufuldstændighed, tilligemed Mangelen af samtidige omstændelige Kröniker indtil det 16de Aarhundredes Begyndelse, giør det umuligt at sætte denne Deel af vore statsretlige Oldsager i noget klart Lys. Selv efter den omhyggeligste Sammenstilling af de forhaanden værende Data, maae grundede Formodninger og samtidige Nationers Parallelismus, ikke sielden erstatte Savnet af historiske Vidnesbyrd.

Knud den Store, som af Erkebispen i Canterbury blev salvet og kronet til Engellands Konge [a]), synes, i det af ham sieldnere besøgte danske Rige, hvor Christendommen endnu ei fuldkomment havde giennemtrængt enten det offentlige eller private Liv, ikke at have fundet denne Høitidelighed nødvendig eller passende [b]). Svend Estridsøn bliver altsaa den første danske Konge, hvem — rigtignok fremmede Kilder nævne, som kronet 1). At i den følgende Tid enhver Dannerkonge, kort efter sin Hylding, og fra den Tid at Haandfæstninger kom i

a) Suhms og Schønings Forbedringer i den gamle danske og norske Historie, S. 40. 105.

b) Jvf. Schlegels Statsret I. S. 43.

[redacted]

Brug, efter Udstedelsen af en saadan, haver modtaget Kirkens Sanction, om han endog kun var mindreaarig, lader sig ikke omtvivle a); skjøndt vore Kilder undertiden lade os i Uvished om det simple Factum, naar og under hvilke Omstændigheder dette skeete. Det er enten blot usikkre Sagn, indirecte Vidnesbyrd eller Kunstforestillinger, der give os Vink om at Knud den Hellige2), Niels b) og flere af Svend Estridssøns nærmeste Efterfølgere vare kronede c); thi det, at saavel Niels's Søn Magnus, som Svend Grathe, modtoge en Krone af den tydske Keisers Haand, kunde, om derved end sigtedes til det danske Rige, dog ikke ansees for her at have havt nogen statsretlig Virkning d). Valdemar I. er altsaa den første danske Konge, hvis Salving og Kroning vore egne Aarbøger udtrykkeligen omtale; og fra ham af lade sikkre historiske Vidnesbyrd os, gjennem hans Sønner og Efterfølgere paa Thronen, lige til Christopher II. forfølge Rækken af vore salvede og kronede Konger. Derimod tier Historien aldeles, ei blot om Valdemar Erikssens Kroning, hvilken maaskee, uagtet hans foregaaende Hylding og Udstedelse af en Haandfæstning, Rigets urolige Tilstand forhindrede e), men selv om Valdemar At-

---

a) **Sciendum, quod ab antiqvo Rex Daciæ** ***inunctus*** **est, consecratus et** ***coronatus.*** ***Math. Parisiensis*** ved A. 1251. (ed. Wats. Lond. 1640 p. 814.)

b) *Helmoldi* Chronicon Lib. I. c. 50.

c) Heimskr. III. p. 436.

d) Suhms Danm. Hist. V. S. 431. VI. S. 117. Christiani Dänemarks stets freye Königskrone S. 86.

e) Suhms Hist. XII. S. 126. Hvitfelds Gisning (Danmarks Kronike I. S. 433) at han kunde være bleven kronet 1326 i Nyborg, da han der udstedte sin Haandfæstning, støtter sig ikke paa nogen historisk Grund.

terdags og Olufs Kroning [a]), skiøndt man, hvad de to sidste angaaer, haver al Grund til at antage, at en saadan virkelig har fundet Sted. Upaatvivleligen maae ogsaa den formælede Dronning have været berettiget til at dele Kroningens Hæder med sin Gemahl, skiøndt vore Aarbøger kun berette dette om to, nemlig om Abels og om Christoffer den førstes Dronninger [b]). Da det baade før og efter Kalmarunionen undertiden lykkedes en Konge, saavel for at sikkre sin Afkom Thronen, som for at forebygge de Bevægelser, der let kunde opstaae under en Mellemregiering, at faae sin ældste Søn valgt og hyldet til Efterfølger, saa blev en Saadan, endnu i Faderens levende Live, undertiden ogsaa kronet. Dette var Tilfældet med Valdemar den førstes Søn Knud, med Valdemar den andens Sønner, Valdemar og Erik, samt med Christoffer den andens Søn Erik, der kronedes tilligemed Faderen [c]). Men netop denne Ceremonies politiske Vigtighed bestemte da ogsaa Jakob Erlandsen og den ham hengivne Geistlighed, der hellere havde seet en slesvigsk Prinds paa den danske Throne end Christoffer den

[a]) Om den svenske Kong Albert er bleven kronet, er ligeledes uvist. Lagerbrings Swearikes Hist. III. S. 516.

[b]) I den svenske Historie omtales ingen Dronnings Kroning, før Helvigs, Kong Magnus Ladelaases Gemalindes 1281; **Diarium minorum Stokholm.** i *Scr. rer. Svec.* I. p. 77. Den norske Historie kiender kun tre kronede Dronninger før Unionen, Magnus Lagabøters, Erik Præstehaders og Hakon den femtes.

[c]) „Da Faderen var bedaget og skrøbelig," anføres som Grund hos Hvitfeld I. S. 416. Christoffer II. født 1276, var ved sin Kroning 1324 (Suhm XII. S. 84) 48 Aar gammel, og kunde altsaa ikke med Rette kaldes bedaget; skiøndt han vel i flere Henseender kunde være skrøbelig.

førstes Søn, til at modsætte sig dennes, af Faderen saa meget ønskede, Kroning; ligesom ogsaa Valdemar Erikssens Haandfæstning 1326, ved den Bestemmelse, at ingen Konge maatte udnævne sin Efterfølger, ogsaa giorde enhver Andens end den regierende Konges, Kroning umuelig.

Uvist er det, hvilken af de danske Bisper der har forrettet Salvingen før det Lundske Erkesædes Oprettelse; men efter denne Tid tilkom hiin høitidelige Forretning ordentligviis Erkebispen, Rigets første Prælat og Domkirken i Lund, som lige til Kalmarunionen kaldtes Rigets Hovedstad (metropolis [a]), var da Kroningsstedet3). Dog nævnes udtrykkeligen, som kronede af den danske Erkebisp, i Lunds Domkirke, kun tre af vore Konger i dette Tidsrum: Valdemar II., Erik Plovpenning og Erik Menved. Langt oftere foranledigede Tid og Omstændigheder Undtagelser herfra, saavel i Henseende til Sted som til Ordinator. Saaledes salvede Erkebiskop Eskild Valdemar den førstes Søn Knud i Ringsted, maaskee fordi denne Høitidelighed bragtes i Forbindelse med en anden ei mindre vigtig, Knud Lavards Skriinlæggelse; Erkebiskop Uffo salvede Kong Abel med hans Dronning i Roeskilde 4); Erkebiskop Esger, Christoffer den anden med hans Søn i Vordingborg. Heller ikke mangle Exempler paa, at Lunds Erkebiskop er bleven forbigaaet ved denne Forretning. Saaledes lod Valdemar II. sin ældste Søn krone i Slesvig, formodentlig af den slesvigske Biskop [b]); Christoffer I. kronedes i Lund, ligeledes af den slesvigske Biskop, da Erkesædet dengang var ledigt; og

---

a) Suhm IX. S. 7.

b) I det ringeste ifølge H. Wolters bremiske Krønike fra det 15de Aarhundrede (*Meibomii rer. Germ. Scr.* II. p. 57); jvf. Suhm IX. S. 309.

Erik Glipping i Viborg, formodentlig af dette Steds Biskop, da Erkebiskoppen paa den Tid var Kongehusets Fiende.

I Henseende til Aarstiden og Dagen, paa hvilken denne Høitidelighed foregik, kunde ikke let nogen almindelig Regel være gieldende. Dog synes store Fester fortrinligen at være valgte dertil, naar de øvrige Omstændigheder tillode det. Saaledes bleve Valdemar II., Christoffer I., Erik Glipping og Erik Menved kronede i Julen *); Knud VI. og Valdemar III. paa St. Hansdag; Erik Plovpenning i Paaske, Abel paa Alle-Helgens Dag og Christoffer II. paa Marias Himmelfartsdag.

Angaaende det ved Kroningen brugte Ritual samt de nærmere Omstændigheder ved denne høitidelige Handling, have vi fra dette Tidsrum kun høist ufuldstændig Kundskab. Hverken Saxo eller nogen anden af vore gamle Krøniker giver os et anskueligt Malerie af en dansk Konges Kroning i Middelalderen. Dog kunne vi af enkelte Træk, saavelsom af Sammenligning med det, der i andre europæiske Lande paa den Tid var gieldende, slutte os til, at det romerske Ritual i det væsentlige ogsaa her fulgtes, at Kongen efter aflagt Eed salvedes, kronedes, iførtes en Kroningsdragt og nedlod sig paa en Throne 5). Erkebiskoppen af Lund erholdt 1239 pavelig Tilladelse til ved denne Leilighed at bære Pallium, som, uden saadan speciel Tilladelse, ellers kun maatte bruges ved visse høitidelige Fester 6). Regalierne vare Kronen, Scepteret, Rigs-

*) Efter Suhms Gisning V. S. 364 ogsaa Erik Emun. Da nogle Skribenter kunde have regnet Aaret fra Julen, er dette vel Aarsag til at Bestemmelsen af alle disse Kongers Kroningsaar vakler mellem to paafølgende Aar; saaledes Valdemar II. mellem 1202 og 1203; Christoffer I. 1252—53; Erik Glipping 1259—60; Erik Menved 1287—88.

[redacted]

et og Sværdet a), med hvilke Kongerne undertiden ogsaa
: sig ved Pragtoptog og andre høitidelige Leiligheder b). Kro-
ʒsfesten bivaanedes af Rigets Bisper og Magnater; forinden
tokratiets Overmagt, vel ogsaa af Almuens Repræsentanter c);
dom tillige af fremmede Fyrster. Da Valdemar II. i sin og
ets meest glimrende Periode lod sin ældste Søn krone, fore-
dette i Overværelse af femten Bisper, blandt hvilke nogle
de den danske Krone underlagte tydske Lande, tre Hertuger og
Grever d). Ogsaa ved Abels Kroning synes fremmede Fyr-
at have været tilstede e). Foruden den Eed, Kongerne maatte
gge ved deres Valg, eller ved Udstedelsen af deres Haand-
ning f) og den almindelige Kroningseed, eller det edelige
e om en retfærdig Regiering, om Kirkens og de geistlige
vilegiers Haandhævelse, som efter gammel Vedtægt afforbre-
de danske Konger ved deres Kroning g), findes tillige at de
ertiden maatte, ved samme Leilighed, sværge paa at ville
ndhæve de kongelige Rettigheder, og sørge for, at intet Gods,
en uretmæssig Maade kom fra Kronen h). Maaskee have

a) Om disse see mere nedenfor. Riimkroniken S. 175 næv-
ner, ved Knud den Helliges Vielse, kun Ringen, Sværdet og
Scepteret.

b) *Helmold* L. I. c. 50. Suhm XI. S. 842.

c) *Saxo* p. 331. Ann. Esrom. *Scr. R. D.* I. p. 241 jvf. Suhm
VII. S. 324.

d) Suhm IX. S. 309 angiver alle disse efter Formodning.

e) Suhm X. S. 369.

f) K. Ankers juridiske Skrifter I. S. 627—29.

g) *Scr. rer. Dan.* V. p. 591 om Christoffer I. Herved forstaaes
udentvivl den Eed, som Christoffer II. beskyldtes for at have
brudt et Par Dage efter sin Kroning; l. c. V. p. 627. VI.
p. 629.

h) *Rainaldi* Ann. II. p. 245 ved A. 1240 jvf. Suhm IX. S.
711. Lignende Eed de bonis regni non alienandis aflagde

de endog ved Kroningen maattet gientage den tidligere, paa de-res Haandfæstning og Reces, aflagte Eed 7).

Hverken Ridderslag eller Turneringer berettes at have ledsaget nogen dansk Konges Kroningshøitid i Middelalderen, skiøndt det første ved denne Leilighed almindeligen fandt Sted i Udlandet, og begge Slags Festligheder, især Turneringer, ved andre Leiligheder ikke sielden forekomme i vor Historie a). Der-imod kan en anden høitidelig Skik, maaskee i enkelte Tilfælde, antages at have fundet Sted ved Kroninger. Det er nemlig historisk vist, at nogle af vore Konger i Middelalderen have ført to Navne, uden at man med Vished veed, naar og ved hvil-ken Leilighed det Andet er bleven dem tillagt. Saaledes førte Svend Estridssøn Tilnavnet Magnus, formodentlig til taknemmelig Erindring af hans Forgænger paa Thronen b); og Svend Grathe kaldtes tillige Petrus c). Da de græske Keisere undertiden ved deres Kroning antog nye Navne d), fund-

---

Erik Menved, *S. R. D.* IV. p. 347, 359; og Olaf, VII. p 413. Altsaa have Kongerne, allerede før Christoffer II. væ-ret deres Undersaatter eedeligen forpligtede, som A. Ankei dog benegter jurid. Skr. I. S. 623.

a) Exempler anføres hos Suhm X. S. 685. 768. XI. S. 32 663. XIII. S. 263. 311. 323.

b) Dette Navn forekommer i gamle, næsten samtidige Kilder f. Ex. Anon. Roeskildensis, Ælnothus, Necrologium Lun-dense, et islandsk Fragment i *Scr. rer. Dan.* I. p. 378 425. II. p. 159. 423. 428. III. p. 425. jvf. Suhm IV. S 75. 173. 647.

c) Egentlig kun af tydske Middel-Alders Skribenter; man har urigtigen troet at finde dette Navn paa Mynter af ham; Suhm VI. S. 289. jvf. Timms Myntsamling I. S. 111.

d) *Constan. Phorphyrog.* de ceremoniis aulæ Byzant. ed Reiske. II. p. 79. Flere Exempler hos orientalske og ame-

[redacted]

ıne Tilnavne maaskee tænkes at have havt en lignende Anled-
ıng, hvilket især synes rimeligt hvad det sidstnævnte angaaer;
ı, dersom ikke troværdige Kilder vidnede, at det var i Daa-
n at Knud den Store havde erholdt Navnet Lambert8),
ınde man tænke sig, at han havde antaget dette Navn ved
ı Kroning i Aaret 1017, især da man intet sikkert veed om
iden da han blev døbt, som først synes at være skeet i hans
ødnere Alder a).

Uagtet Kroningen, som en hellig Handling, nødvendigen
aatte bidrage til at forøge Kongens Anseelse og befæste ham
ıa Thronen, (hvorfor enkelte Konger ogsaa, som vi have seet,
levende Live udvirkede deres Sønners Kroning), er det dog
ppe muligt, i dette Tidsrum, at bestemme Grændsen for
n kongelige Myndighed, før og efter denne Akt.
en giorde ingen Forandring i den kongelige Titel og der spo-
s ikke, at Kongerne troede i statsretlig Henseende at savne
og t, saalænge de endnu ikke havde erholdet denne Kirkens
San :on9). Snarere synes den Taushed, hvormed vore Aar-
ger forbigaae enkelte Kroningsfester i dette Tidsrum, og den
ortheb, hvormed de omtale andre, forenet med Mangelen af
ıhver Hentydning paa denne Akt i Haandfæstningerne, at vidne
n, at Kroningen, i det mindste før Kalmarunionen, har havt
ı mindre udstrakt statsretlig Betydning her, end i andre Lande.

I det andet eller Unionens Tidsrum, hvortil Frede-
ik den Førstes Regiering i flere Henseender ogsaa kan hen-
øres, undergik denne Institution ei ubetydelige Forandringer.
Adelens, især Rigsraadets, Indflydelse paa Thronfølgen blev

---

rikanske Folk, at nye Konger antoge nye Navne, ere samlede i *Salverte* Essai sur les noms d'hommes &c. I. p. 337.

a) Suhms og Schønings Forbedringer S. 3. Suhms Hist. III. S. 756.

stedse mere afgiørende; derfor, skiøndt den gamle Kongestamme vedblev at hævde et Slags stiltiende Arveret, og skiøndt baade Kongerne Hans og Christian II. i Fædrenes Tid valgtes til Efterfølgere, blev dog ingen af dem, som Saadan, kronet; da endelig den Sidstnævntes og hans Efterfølgers Haandfæstninger forbøde ethvert Thronfølgervalg før den regierende Konges Død [a]), kunde Kroning nu heller ikke finde Sted for Andre end den regierende Konge eller Dronning.

Fra Erik af Pommern til Christian II. udførte Erkebispen af Lund Salvings- og Kroningsforretningen; kun Frederik I. lod sig — vel meest af politiske Hensyn — bestemme til at modtage Salvingen af den forrige svenske Erkebiskop Gustav Trolle 10). Men denne høitidelige Handling foregik nu ikke længer i Lunds Domkirke; Erik af Pommern kronedes i Kalmar; Christoffer af Bayern i Ribe; dennes Dronning med de øvrige Konger og Dronninger af dette Tidsrum i Kiøbenhavn, hvilken Stad fra Christoffers Tid mere nærmede sig sin Bestemmelse som bestandig kongelig Residentsstad 11); og alle kronedes de i Vor Frue Kirke, undtagen Dronning Elisabeth, hvis Kroning, formedelst hendes Upasselighed, fandt Sted paa Kiøbenhavns Slot. Om de ved denne Leilighed brugelige Høitideligheder kunne vi danne os et temmelig anskueligt Begreb, især ved Hielp af de, noget detaillerede Efterretninger, vi have om to Kroningsfester, nemlig om Christoffers og især om Elisabeths [b]).

---

[a]) En Bestemmelse, som den polske Adel ogsaa indførte i de, Henrik af Anjou forelagte pacta conventa.

[b]) Om Kong Christoffers Kroning: deels i et samtidigt latinsk Vers hos Hvitfeld I. S. 830; deels i et, paa den slesvigske Biskops Forlangende, udfærdiget Notarialinstrument af Kroningseeden, i hvilket tillige nogle nærmere Om:

Til Kroningshøitideligheden, som endnu almindeligen fore- k paa en Søndag a), indfandt sig, efter Pligt og Ind- bdelse, de geistlige og verdslige Rigsraader, dog paa egen øst og Tæring b): den øvrige Adels Repræsentanter, alle ed deres Damer; Deputerede af de øvrige Stænder og tillige, m det synes, norske Deputerede, skiøndt i nærværende Tids- im en særskilt Kroning fandt Sted i dette Rige eller, i det ngeste, der burde finde Sted. Fremmede Fyrster bidroge til ɾstens Forherligelse, enten ved deres personlige Nærværelse eller :d Gesandter; og Handelsinteresse lod aldrig Hansestædernes ſſendinge mangle ved denne Leilighed 12). At Erik af Pom- erns Salving i Kalmar forrettedes af Lunds og Upsalas Er- bisper, var et aldeles særegent Tilfælde. De følgende Gange rrettedes denne Handlig af den danske Erkebiskop, under- øtter af Rigsraadet og andre Bisper c). Ved Christoffers :roning omtales første Gang de kongelige Regalier, Kronen, Scepteret, Æblet og Sværdet, førte i Procession;), hvad i hiin Aristokratiets kraftfulde Periode er mærkeligt,

---

stændigheder ved selve Kroningsakten meddeles. Dette findes i *Cypræi* Annales Epp. Slesvic. p. 370 og i *B. Boissen* Chron. Slesvicense i *Menckenii* Scr. Germ. III. Col. 620—21. Om Dronning Elisabeths Formæling og Kroning haves en Relation af den tilstedeværende Churfyrstelig-sachsiske Ge- sandt Hans von der Planitz, trykt i J. J. Müllers Entdecktes Staatscabinet, 1ste Eröfnung S. 315—36; paa dansk i O. Wolffs Journal for Politik 1794 II. S. 52 sq.

a) Ifølge Pontificale romanum I. (Brüssell 1735) p. 199.

b) Som udtrykkeligen siges i et Brev af 1524; Nye danske Magazin I. S. 215.

c) Hvitfeld II. S. 974. Müllers entd. Staatscab. 1ste Eröfn. S. 329.

ikke af danske Rigsraader a), men af fremmede Fyrster, blandt hvilke kun den, der bar Sværdet, Hertug Adolph af Slesvig, tillige Greve af Holsteen, i første Egenskab var dansk Vasal, men de øvrige Riget aldeles uvedkommende, undtagen for saavidt som Nogen af dem kunde være beslægtet eller besvogret med Kongen; nemlig Hertug Wilhelm af Brunsvig, som bar Kronen, Hertug Balthasar af Schlesien b) som bar Scepteret, og Kongens Broder Hertug Frederik af Bayern, som bar Æblet c). Dog var det ogsaa kun ved denne Leilighed at det danske Rigsraad undlod at hævde sin Ret. Ved Christian den Andens Kroning bar Hr. Otto Krumpen Kronen, Søren Norbye Scepteret, Hr. Henrik Giøe Æblet og Jørgen Povisk Sværdet d). Ved Dronning Elisabeths Kroning, bare fire Riddere Regalierne foran Kongen; nemlig, Hr. Mogens Giøe Sværdet, Hofmesteren Hr. Niels Erikssen (Rosenkrands) Æblet, Hr. Henrik Knudsen Scepteret og Hr. Albert Jebsen (Ravensberg) Kronen e). Ved disse, som ved de følgende Kroninger, synes Re-

---

a) Hvitfeld I. S. 830 finder det derfor „underligt, at Rigens Raad, som havde Riget at forlæne, vilde tilstæde andre end dennem selv at føre samme Regalia.“

b) I Notarialinstrumentet nævnes han Waltmarus Slesiensis, men da ingen af dette Navn forekommer paa de schlesiske Hertugers Stamtavle, maae det formodentlig have været den schlesiske Hertug Balthasar af Sagan, som ogsaa var tilstede ved Christoffers Bryllup; Chron. Slavica i *Lindenbrogii* Scriptores p. 217.

c) I denne Orden forekomme de i Verset hos Hvitfeld S. 830. I Notarialinstrumentet nævnes de Wilhelm, Adolph, Balthasar og Friderik.

d) *Svaningii* vita Chr. II. p. 67.

e) Müllers entd. Staatscab. I. S. 328. 330.

[redacted]

rnes Orden at have været vilkaarlig; derimod er der ingen
il om, at de, efter det romerske Rituals Medfør, der her
es strengt, i Forveien bleve lagte paa Alteret [a]). Den
e Messe blev siungen af Erkebispen [b]). Iført ridderlig
gt [c]), omgiven af de tilstedeværende Fyrster, Rigsembeds:
d og Adelige, og med Haanden paa det aabne Evangelium,
ste Kongen Kroningseden 13), efter den skriftlige For:
er, som Erkebispen overleverede ham. Efter Edsaflæggelsen
fter Sangen Te deum laudamus, salvede Erkebispen Kon:
korsviis paa den høire Arm mellem Haandledet og Albuen
mellem Skuldrene 14); hvorefter han, tilligemed Rigsraa:
e, overleverede Kongen Kronen samt de øvrige Rega:
[d]). Iført Kroningsdragten 15), med Kronen paa Hove:
Scepteret i høire og Rigsæblet i venstre Haand, samt

a) *Pontif. rom.* I. p. 241. Ved Gustav Vasas Kroning bar Rigshovmesteren Æblet, en Rigsraad Scepteret, og Rigsmarsken Sværdet foran Kongen. Kronen blev ikke baaren, men i Forveien lagt paa Alteret.

b) Saaledes maae Ordene i Verset om Christoffer III. Kroning, „Missam cantante *primam* Metropolitano," uden Tvivl forstaaes; thi at Erkebiskop Joh. Laxmand, som 1436 erholdt denne Værdighed, først 7 Aar senere skulde have læst sin første Messe, er ikke tænkeligt.

c) Ifølge *Pont. rom.* I. p. 199, iførtes Kongen Kroningsdragten, først efter Salvingen. Ogsaa Christian III. og de følgende Konger, indtil Souverainiteten, begave sig til Kirken i fyrstelig Dragt.

d) Hvitfeld i K. Hanses Historie S. 974. Rigsraadets umiddelbare Deeltagelse i den egentlige Kroningsakt, i det de enten berørte Kronen, eller udstrakte Haanden imod den, fandt sidste Gang Sted ved Frederik den Tredies Kroning. (Jvf. Aktstykker vedkommende Christian III. og Dronning Dorotheas Kroning. Indledn. S. XXVIII.)

Sværdet ved Siden [a]), nedlod Kongen sig nu paa et ophøiet Sæde nær ved Alteret [b]). Her offrede han en Gave til Erkebispen [c]) og modtog Sakramentet. Høitideligheden sluttedes derpaa med Sang og Bønner [d]); stundom maaskee ogsaa med en Tale, der indeholdt en Forklaring over den hele Ceremonies Betydning og Formaninger til de Tilstædeværende 16).

Som en Høitidelighed, der paa en Maade stod i umiddelbar Forbindelse med selve Kroningsakten, da den foregik efter denne, i Kirken selv 17), kan Ridderslaget nævnes. Dette var den første Udøvelse af en kronet Konges Myndighed, hvorved han tillige havde den første Anledning til at skaffe sig Enkeltes Hengivenhed 18). Antallet af de ved en saadan Leilighed Udmærkede, var, efter Tid og Omstændigheder, meget forskielligt. Naar Erik af Pommern ved sin Kroning slog 123 Riddere, vare disse naturligviis af alle tre Rigers Adel. Blandt de 72, Christoffer III. slog til Riddere ved sin Kroning i Ribe-Domkirke, vare udentvivl mange bayerske Adelsmænd, ligesom baade Svenske, Danske og Bayrere maae have udgiort de 76, der i Aaret 1441 ved hans Kroning i Sverrige [e]) mod-

---

a) I Notarialinstrumentet nævnes ellers udtrykkeligen blot Kronen.

b) Cathedra regalis kaldes det i det anførte Notarialinstrument. I Unionsdocumentet 1397 siges, at Erik af Pommern blev kronet og sat i kongelig Stol. Hvorledes dette Sæde skulde være indrettet, beskrives i *Pont. rom.* I. p. 199: „Paratur in ecclesia in loco competenti thalamus sive suggestum pro Rege, in qvo sit regalis sedes ornata & thalamus ipse sit ornatus pannis sericeis & aulæis."

c) Det svenske Kroningsceremoniel som beskrives i *O. Magni* Hist. Sep. Lib. XIV. c. 4, stemmer fuldkommen overeens med det Danske i Middelalderen, saaledes som vi her have lært at kiende det.

d) Müllers entd. Staatscab. I. S. 335.

e) Hvitfeld S. 836. Lagerbring IV. S. 359.

[redacted]

ige Riddderværdigheden. Christian I. uddeelte ved lignende eilighed kun 30 Ridderslag [a]). Hvormange Hans og Chri:tian II. ved deres Kroninger have slaaet til Riddere, vides ke. Den første meddeelte ved sin svenske Kroning, Riddervær:igheden til 50 Danske, Svenske og Tydske [b]); den sidste ved amme Leilighed kun til nogle faa, blot danske og tyske Office:r 19). Det er historisk vist, at Elephantkiæden, som dansk)rdenstegn, ikke stiger op over Christian den førstes Tid [c]); ien, om de ved disse Anledninger uddeelte Ridderslag have væ:t forenede med dette, for de danske Konger særegne, Naades:gn [d]), eller blot have medført Optagelse i det almindelige, over ele Christenheden, siden Korstogenes Tid, udbredte Ridder:amfund, lader sig neppe afgiørende besvare; skiøndt det sidste ilstnok synes at fremlyse af den Riddereed, der aflagdes ved :hristoffer den Tredies Kroning, og som uden al Tvivl, var den aa hiin Tid almindelig gieldende 20).

Med Hensyn til Dronningerne i dette Tidsrum, da iende vi Tiden, paa hvilken enhver af dem blev kronet, Phi:ippa undtagen, hvis Kroning hverken danske eller svenske Skri:enter omtale, skiøndt det vel er uden for al Tvivl, at den irkelig maa have fundet Sted [e]). Ikkun Kong Hans's

a) Hvitfeld S. 848; ligesom hans Samtidige den svenske Karl Knudsen 33; Lagerbring IV. S. 421.

b) Hvitfeld S. 1019.

c) Jvf. Werlauff Monument over Kong Hans og Dronning Christina S. 12 følg.

d) Dette antages i Tibells Seraphimer Ord. Historia S. 37. 104. Mærkeligt bliver altid det ogsaa i Seraph. Ordenens Historie vigtige Factum, at Kong Hans, ved sin Kroning i Stockholm, gav Guldkiæder med Englehoveder til de Svenske, der ved denne Leilighed bleve slagne til Riddere.

e) I det mindste forærede Erik af Pommern hendes Krone til Wadstenakloster; *Scr. rer. Svec.* I. p. 170. Dog kunde det

Dronning Christina kronedes tilligemed sin Gemahl, da de vare formælede før deres Thronbestigelse. Christoffers Dronning Dorothea blev kronet Dagen efter hendes Bryllup, som holdtes i Kiøbenhavn den 12te September 1445 a); Dronning Elisabeth paa hendes Bryllupsdag selv, Søndagen den 12te August 1515 paa Kiøbenhavns Slot b); Frederik den Førstes Dronning Sophia Aaret efter hendes Gemahl, Søndagen den 13de August 1525, ligeledes i Kiøbenhavn21).

Om en af de omtalte Dronningers, Elisabeths, Formæling og Kroning haves et Øienvidnes Beretning, som baade giver os et temmelig anskueligt Begreb om det særegne ved en saadan Høitidelighed, og tillige kan bidrage til at fuldstændiggiøre forestaaende, af adspredte Træk samlede, almindelige Beskrivelse c). Den meddeles derfor her i ordlydende Oversættelse.

„Søndagen efter Laurentii Dag, den 12te August 1515, festligholdtes Brylluppet og Dronningens Kroning. Dronningen havde tredie Dags Feber og det var just hendes onde Dag,

vel tænkes, at saavel hun, som flere af de ældre Dronninger, hvis Kroning ikke omtales, af en eller anden os ubekiendt Aarsag heller aldrig haver erholdt denne Værdighed. Saaledes blev, blandt vore souveraine Dronninger, Charlotte Amalia, heller aldrig salvet.

a) Den store svenske Riimkronike (*Scr. r. Svec.* I. p. 124) er nok den eneste Kilde, som omtaler hendes Kroning, skiøndt baade Chron. Slavica, A. Cranz og Hvitfeld udførligen omtale hendes Bryllup.

b) At Brudens Ankomst maae have været ventet før, sees af Indbydelsesbrevene, dat. Søndagen Jubilate (d. A. 29de April) til Adelen, om at indfinde sig i Kiøbenhavn, hvor Kongen vilde holde sit Bryllup og kongelige Hof paa Slottet, Søndagen næst efter St. Hansdag Midtsommers. (Dok. i Geh. Ark.)

c) S. Pag. 174 Anm. b).

e Ridderværdigheden. Christian I. uddeelte ved lignende ilighed kun 30 Ridderslag [a]). Hvormange Hans og Chri: an II. ved deres Kroninger have slaaet til Riddere, vides . Den første meddeelte ved sin svenske Kroning, Riddervær: heden til 50 Danske, Svenske og Tydske [b]); den sidste ved ıme Leilighed kun til nogle faa, blot danske og tyske Office: 19). Det er historisk vist, at Elephantklæden, som dansk denstegn, ikke stiger op over Christian den førstes Tid [c]); a, om de ved disse Anledninger uddeelte Ridderslag have væ: forenede med dette, for de danske Konger særegne, Naades: a [d]), eller blot have medført Optagelse i det almindelige, over : Christenheden, siden Korstogenes Tid, udbredte Ridder: nfund, lader sig neppe afgiørende besvare; skiøndt det sidste nok synes at fremlyse af den Riddereed, der aflagdes ved ristoffer den Tredies Kroning, og som uden al Tvivl, var den hiin Tid almindelig gieldende 20).

Med Hensyn til Dronningerne i dette Tidsrum, da ide vi Tiden, paa hvilken enhver af dem blev kronet, Phi: pa undtagen, hvis Kroning hverken danske eller svenske Skri: ter omtale, skiøndt det vel er uden for al Tvivl, at den 'elig maa have fundet Sted [e]). Ikkun Kong Hans's

---

a) Hvitfeld S. 848; ligesom hans Samtidige den svenske Karl Knudsen 33; Lagerbring IV. S. 421.

b) Hvitfeld S. 1019.

c) Jvf. Werlauff Monument over Kong Hans og Dronning Christina S. 12 følg.

d) Dette antages i Tibells Seraphimer Ord. Historia S. 37. 104. Mærkeligt bliver altid det ogsaa i Seraph. Ordenens Historie vigtige Factum, at Kong Hans, ved sin Kroning i Stockholm, gav Guldkiæder med Englehoveder til de Svenske, der ved denne Leilighed bleve slagne til Riddere.

e) I det mindste forærede Erik af Pommern hendes Krone til Wadstenakloster; *Scr. rer. Suec.* I. p. 170. Dog kunde det

Fingre og de bleve paa sædvanlig Maade sammenviede. Derefter begyndte Messen; iført sin Ornat traadte Erkebispen hen ved Kongens Side og læste Confiteor med ham. Messen blev sjungen indtil Halleluja; da ophørte Sangen. Kongen gik hen til Erkebispen, knælede og bad ham salve og krone Dronningen *), hvorpaa han igien indtog sit Sæde. Erkebispen og de andre Bisper nærmede sig og læste Litaniet over hende; derefter læste Erkebispen Collecten og endnu en Bøn. Derpaa tog han den hellige Olie og salvede Dronningen paa den høire Arm imellem Haandledet og Albuen og mellem Skuldrene, hvorfor Armen og Skuldrene vare ganske blottede; tillige læste han en Bøn. Nu tog han Kronen og satte den paa Dronningens Hoved, tog Scepteret og overrakte hende; alt under fremsagte Bønner. Derefter blev Halleluja sungen og siden Evangelium. Da man begyndte at synge til Offergang, førte Kongen og Hertug Carls Gesandt Dronningen frem; Gesandterne fra Churfyrsten og Hertug Johan af Sachsen førte Enkedronningen; Bisskoppen af Brandenborg og Greven af Hohenstein førte Markgrevinden. Saaledes blev Messen sjungen til Ende, lige til Communionen. Da man gav Kongen og Dronningen pacem, kyssede Kongen Dronningen. Kongen førte derpaa Dronningen op til Alteret, hvor de knælede, og, efterat de havde fremsagt Confiteor, bleve absolverede af Erkebispen. Nu kyssede de ham paa Haanden, modtoge det hellige Sakrament og begave sig igien til deres Sæder. Efter Messen forkyndte Erkebispen de Tilstedeværende, at den hellige Fader, Pave Leo X. skienkede alle dem, som havde bivaanet denne Kroning og Messe, Synderes Forladelse."

*) Den latinske Formular for denne Kongens Begiering er den samme som forekommer i *Pontif. romanum* I. p. 219, hvor man ogsaa finder Ordinators Bønner ved denne Leilighed.

[redacted]

Det behøver neppe at bemærkes, at enhver Kroningsdag tes med et Giestebud. Følgende Beskrivelse over det Gal; iffel, der blev holdt i Anledning af Dronning Elisabeths Kro; g, kan maaskee her fortiene Plads, som et Bidrag til Skil; igen af den Tids Hofholdning og Sæder a).

„Samme Dag vare vi alle ved Hoffet. Ved det ene Bord Kongen, Jeg, Hr. Philip von Feyliß (den anden sachsiske sandt), Gesandten fra Hertug Carl af Østerrige, Brudens te Frænde; Hr. Hans Truchses, Markgreve Casimirs Ge; dt sad foran paa en Stol. Ved det andet Bord sad Enke; nningen og Markgrevinden. Ved det tredie Bord sad Erke; ien af Lund, Erkebispen af Trondhiem, en Burgundisk Ab; og endnu en Nederlænder. Ved det fierde Bord sad de syv kopper, allernederst Biskoppen af Brandenborg; ved samme rd sad endnu en Nederlænder og derefter de Grever, Herrer Riddere, som vare i Markgrevindens Følge. Paa den an; Side sad Fruer og Jomfruer; de brabantske Jomfruer øverst, næst Dronningens, herpaa Markgrevindens; tilsidst Jom; erne af Landets Adel. Der blev serveret med 33 Retter, riblandt 5 Skueretter. Maaltidet varede omtrent 4 Timer."

Til de Høitideligheder, som i Anledning af en Kroning dt Sted, undertiden i flere Dage, var ogsaa at henregne Tur; ring og Carousel, eller, som det dengang kaldtes, Dyst; iden og andre ridderlige Spil b), hvorf vel den kronede

a) Müllers entd. Staatscab. I. S. 326. O. Wolffs Journal 1794. II. S. 59. Et andet Gjestebud ved samme Leilighed med 36 Tafler for Herrerne og 12 for Damerne beskrives hos Müller S. 318. O. Wolff S. 54.

b) Hvitfeld S. 830. 974. O. Wolffs Journal 1794. II. S. 55. 60.

Fingre og de bleve paa sædvanlig Maade sammenviede. Derefter begyndte Messen; iført sin Ornat traadte Erkebispen hen ved Kongens Side og læste Confiteor med ham. Messen blev sjungen indtil Halleluja; da ophørte Sangen. Kongen gik hen til Erkebispen, knælede og bad ham salve og krone Dronningen *), hvorpaa han igien indtog sit Sæde. Erkebispen og de andre Bisper nærmede sig og læste Litaniet over hende; derefter læste Erkebispen Collecten og endnu en Bøn. Derpaa tog han den hellige Olie og salvede Dronningen paa den høire Arm imellem Haandledet og Albuen og mellem Skuldrene, hvorfor Armen og Skuldrene vare ganske blottede; tillige læste han en Bøn. Nu tog han Kronen og satte den paa Dronningens Hoved, tog Scepteret og overrakte hende; alt under fremsagte Bønner. Derefter blev Halleluja sungen og siden Evangelium. Da man begyndte at synge til Offergang, førte Kongen og Hertug Carls Gesandt Dronningen frem; Gesandterne fra Churfyrsten og Hertug Johan af Sachsen førte Enkedronningen; Biskoppen af Brandenborg og Greven af Hohenstein førte Markgrevinden. Saaledes blev Messen sjungen til Ende, lige til Communionen. Da man gav Kongen og Dronningen pacem, kyssede Kongen Dronningen. Kongen førte derpaa Dronningen op til Alteret, hvor de knælede, og, efterat de havde fremsagt Confiteor, bleve absolverede af Erkebispen. Nu kyssede de ham paa Haanden, modtoge det hellige Sakrament og begave sig igien til deres Sæder. Efter Messen forkyndte Erkebispen de Tilstedeværende, at den hellige Fader, Pave Leo X. skienkede alle dem, som havde bivaanet denne Kroning og Messe, Syndernes Forladelse."

*) Den latinske Formular for denne Kongens Begiering er den samme som forekommer i *Pontif. romanum* I. p. 219, hvor man ogsaa finder Ordinators Bønner ved denne Leilighed.

[redacted]

ehøver neppe at bemærkes, at enhver Kroningsdag et Giestebud. Følgende Beskrivelse over det Gal- blev holdt i Anledning af Dronning Elisabeths Kro- maasſke her fortiene Plads, som et Bidrag til Skil- den Tids Hofholdning og Sæder a).

me Dag vare vi alle ved Hoffet. Ved det ene Bord , Jeg, Hr. Philip von Feylitz (den anden sachsiske Gesandten fra Hertug Carl af Østerrige, Brudens de; Hr. Hans Truchses, Markgreve Casimirs Ge- ɔran paa en Stol. Ved det andet Bord sad Enke- og Markgrevinden. Ved det tredie Bord sad Erke- und, Erkebispen af Trondhiem, en Burgundisk Ab- ıu en Nederlænder. Ved der fierde Bord sad de syv allernederst Bisſkoppen af Brandenborg; ved samme ndnu en Nederlænder og derefter de Grever, Herrer , som vare i Markgrevindens Følge. Paa den an- ıd Fruer og Jomfruer; de brabantske Jomfruer øverst, onningens, herpaa Markgrevindens; tilsidst Jom- Landets Adel. Der blev serveret med 33 Retter, 5 Skueretter. Maaltidet varede omtrent 4 Timer."

Høitideligheder, som i Anledning af en Kroning undertiden i flere Dage, var ogsaa at henregne Tur- Carousſel, eller, som det dengang kaldtes, Dyst- andre ridderlige Spil b), hvori vel den kronede

---

llers entd. Staatscab. I. S. 326. D. Wolffs Jour- 1794. II. S. 59. Et andet Gjestebud ved samme Lei- d med 36 Tafler for Herrerne og 12 for Damerne be- es hos Müller S. 318. D. Wolff S. 54.

itfeld S. 830. 974. D. Wolffs Journal 1794. II. 55. 60.

Konge stundom selv tog Deel [a]). At der allerede i dette Tidsrum undertiden sloges Kroningsmynter, er i det ringeste en ikke usandsynlig Formodning 22).

De statsretlige Virkninger af Salvingen vare i dette Tidsrum mere fremtrædende end i det foregaaende. Naturligviis maatte denne kirkelige Sanction være af Vigtighed, ei blot for Kongen selv 23); men ogsaa for den Stand, hvis Stemme ved Kongevalget var afgiørende, saafremt Rigets Ro og Agtelse for Kongemagten, laae den paa Hiertet [b]). Derfor finde vi, at Vedkommende stundom fandt det nødvendigt at opsætte, stundom at fremskynde hiin Ceremonie. Det første fandt i dette Tidsrum Sted, enten formedelst Hensyn til det ei endnu fuldbragte Kongevalg i de andre to Riger, især Sverrige, hvilket var Tilfældet med Christoffers og Hans's Kroning [c]); eller formedelst Mistro til selve Kongens Værdighed. Saaledes droge nogle Rigsraader, efter Kong Hans's Død, i Tvivl, om Sønnens hidtil førte Vandel og yttrede Grundsætninger giorde det raadeligt at tilstaae ham Kroningen, hvilken han dog tilsidst erholdt, deels paa Grund af sin tidligere Hylding [d]), deels fordi

a) Efter sin Kroning i Upsala holdt Christian I. Giestebud og Dystrenden i 8 Dage, „paa hvilken Konst han selv var fuldfærdig og en Mester." Hvitfeld S. 868 jvf. Langebeks Lovtale S. 63.

b) Naar derfor *Svaning* i sin (*Rosæfontani*) **Chronicon Johannis R. fol.** N. 3 i Anledning af Opsættelsen af K. Hanses Kroning, siger at man paa hans (Forfatterens) Tid (efter Frederik I. Død) havde erfaret de Ulykker, som deraf kunde følge, tilføier han: „**atque utinam proceres regni harum calamitatum magnitudine moniti, mature eum semper deinceps eligant, ac *diademate donent*, qvi regno destinandus sit.**"

c) *Er. Olai* i *Scr. rer. Svec.* T. I. p. 148; *Svaningii* Chron. l. c.

d) Hvitfeld S. 1102; man sammenligne hermed Bestemmel-

)an allerede „havde alle Slotte og Lehne til sin Haand a)."
Efter Frederik den Førstes Valg og Hylding fandt Rigs:
;aadet det derimod overeensstemmende med det almindelige Vel,
it ile med denne Høitidelighed. „Om hans Naades Kroning
— erklærede det — „tykkes os Alle raadeligt og nytteligt være,
it den maatte skee med det allerførste, for mange mærkelige
Aarsagers Skyld, som Eders Naade og mene Rigens Indbyg:
jere ligger der alsomstørste Magt paa b)." Saavel for Natio:
ien i Almindelighed, som for dens aristokratiske Deel i Sær=
eshed, maatte Kroningen ogsaa i en anden Henseende blive vig:
ig, da Kongen ved denne Anledning gientog de forhen ved
)ans Hylding aflagte Forpligtelser, og med Eed og Segl paa
iy bekræftede sin Haandfæstning c); ligesom overhovedet, paa den,
ed saadan Leilighed, talrige Forsamling af alle Stænders Re:
præsentanter, mange vigtige Anliggender letteligen kom paa
Bane d). At Hanseforbundet, som undertiden søgte at anmasse
ig et Slags Indflydelse paa det danske Kongevalg, ogsaa be:
nyttede enhver Leilighed til at stramme det Baand, det havde paa:

sen i hans og Frederik I. Haandfæstninger imod Thronføl:
gervalg i den regierende Konges levende Live.

a) Ogsaa Kong Hans havde erholdt Slotslovene 1482, skiøndt han endnu ei var kronet. Hvitfeld S. 962. jvf. K. Ankers jurid. Skr. III. S. 355.

b) Nye danske Magazin. V. S. 18.

c) Hvitfeld S. 848 om Christian I. jvf. Christ. II. Haandf. hos Behrmann II. S. 52; Frid. I. Haandf. i Badens Afhandl. III. S. 74. Det samme gialdt i Sverrig; *O. Magnus Hist. septentr. epit.* p. 314. Derfor udsatte Gustav I. sin Kroning, indtil Vesteraasrecessen 1527 havde befriet ham fra at bekræfte Geistlighedens Privilegier i deres fulde Udstrækning; Strynholm Wasaättens Hist. II. S. 520.

e) Hvitfeld S. 831. N. danske Mag. V. S. 18.

lagt Rigernes Handel og Industrie, lader sig let begribe; derfor forsømte Stæderne ikke, til enhver Kroningshøitidelighed at sende Gesandter, som skulde overbringe Lykønskninger og Foræringer, og tillige sørge for at faae nye Misforstaaelser bilagte, og gamle Privilegier fornyede [a]). En salvet eller som det kaldtes, crismet Konges [b]) Titulatur, undergik efter hans Kroning, som oftest., en Forandring. Efter Hyldingen kaldte han sig udvalgt Konge, først efter Kroningen Konge til Danmark. Exempler herpaa frembyde Documenter, udstedte af Christoffer III. [c]), Christian II. [d]) og Frederik I. [e]). Men at denne Forandring dog ikke har været grundet paa nogen ufravigelig Bestemmelse, vise Kong Hans's og Christian den Andens Haandfæstninger, i hvilke begge Kongernes Titel forekommer uden Tillægget udvalgt.

Til de statsretlige Virkninger af en Dronnings Kroning kan foruden en lignende Forandring i hendes Titulatur, ogsaa henregnes, at hendes Livgeding først efter denne Høitidelighed blev bestemt. „Efterdi vor kiære Huusfrue" — skriver Frederik I. 1525 — „nu haver annammet hendes drotnlige Kroning, da have vi nu med vort elskelig Danmarks Riges Raad fuldburde Willie og Samtykke, efter god gammel lovlig Sædvane det saa skikket, handlet og besluttet om hendes Livgedinge, Hende som Danmarks Riges Dronning bør og skal

a) Hvitfeld S. 1103. 1269.

b) Behrmanns Christ. II. Historie II. S. 151 (krönt oc krismadt Konge); Hadorphs Riimkronike II. S. 425.

c) K. Ankers jur. Skr. I. S. 810. Epithetet Archirex regni Daciæ, som tillægges ham i det omtalte Notarialinstrument, har formodentligen været en Tilsætning af Notarius selv.

d) Behrmann II. S. 35.

e) Nye danske Mag. I. S. 215.

have, og nyde og beholde til hendes Stats Opholdelse, om den alsommægtigste Gud det saa skikket og forseet haver, at hun os vorder overlevendes" a).

Da Kroningen bidrog saavel til Kongehusets, som til Nationens Tarv og Glands, og Regenten af sin private Formue sielden formaaede at afholde de betydelige Udgifter, en saadan Høitidelighed medførte: kan det nævnes som en financiel Virkning heraf, at enhver Kroning, saavel en Konges som en Dronnings, foranledigede at en Kroningsskat, eller som det kaldtes, Landehielp, blev paalagt samtlige Rigets Indbyggere b). Størrelsen af denne Landehielp maae antages at have beroet paa Omstændighederne og Rigsraadets Stemning. I Anledning af Elisabeths Kroning 1515 maatte hver fierde Mand i Riget, efter et optaget Mandtal, erlægge 4 Mark Penge, og den Rige hielpe den Fattige c). Forinden Frederik I. vilde modtage Kroningen, begierede han 100,000 Gylden til at betale saavel sin egen Gield med, som hans Formands, for hvil-

a) Nye danske Magazin V. S. 84, jvf. I. S. 215. Med Dronning Philippas Livgeding „der hun tilforn intet var saa yderlige forvaret eller forseet udi," skeete 1439 en Forandring. Hvitfeld I. S. 679. Christoffer III. forskrev sin Gemalinde strax efter hendes Bryllup og Kroning Gods til Morgengave; sammest. S. 838; jvf. S. 1105, om Elisabeths Livgeding. At Christian III Dronning fik sit Livgeding bestemt 1536, altsaa inden sin Kroning, havde maaskee sin Grund i Tidsomstændighederne. Krags Chr. III. Hist. II. S. 54.

b) Saadant fandt ogsaa Sted i Sverrig; Lagerbring III. S. 547. Derfor anmærkedes det til Karl Knudsens Berømmelse, at han ingen Kroningsskat udskrev; sammest. IV. S. 421; men til Gustav I. Kroning bevilgede alle Stænderne en Kroningshielp; Strynholm II. S. 519.

c) Suhms Samlinger II. 1 H. S. 135. 136.

ften gode Mænd i Kongeriget og Fyrstendømmene havde gaaet i Borgen; hvilken Sum ogsaa bevilgedes ham af begge Riger, men dog først blev udredet efter hans Kroning, ikke uden gientagen Maning fra Kongens Side, og i forskiellige Terminer 24). En Erstatning for et saadant Paalæg, hvoraf i det ringeste Enkelte nøde gódt, var den Nedsættelse af Skatterne, der forundtes de Kiøbstæder, som fremmede Fyrsters og Gesandteres Giennemreise til en Kroningsfest havde paadraget overordentlige Bekostninger a).

Nærværende Undersøgelse vilde ikke kunde giøre Paastand paa Fuldstændighed, dersom den ikke tillige berørte Regaliernes Form, Beskaffenhed, Bevaring sm. v.; en Gienstand ikke blot af archæologisk Interesse, men som tillige kan bidrage til at opklare en og anden Dunkelhed ved hiin Institutions Væsen og Betydning. Dog møder os ogsaa her meer end een Vanskelighed. Vore skriftlige Kilder have lidet eller intet derom; intet Slot eller Museum fremviser Regalier fra Middelalderen b), og de Konstforestillinger, der forekomme paa samtidige Mindesmærker, kunne i denne Henseende ikke tillægges nogen Auctoritet, da det efter al Rimelighed var overladt til Konstneren selv, at give de Gienstande af denne Art, som han skulde fremstille, den Dannelse, han vilde og kunde, hvorfor han da, som oftest Udlænding, valgte sine Forbilleder fra fremmede Lande c). For øvrigt vare de danske Regalier i Middelalderen

a) Suhms Samlinger II. 1 H. S. 138.

b) Den gamle kongelige Krone, som ifølge Stouenbergs „Merkwürdigkeiten des Schlosses Rosenburg" S. 14 giemmes her, kan, efter Omgivelserne at dømme, ei være ældre end fra Christian den 4des Tid.

c) Derfor findes paa samtlige Mynter, Sigiller og andre Monumenter i Middelalderen, i hvilketsomhelst Land, neppe to Kroner, Sceptere eller Rigsæbler, som jo ere forskiellige;

[redacted]

de samme som i vor Tid: **Kronen, Scepteret, Rigsæblet** og **Sværdet**.

Hvad vi af historiske Kilder vide om **Kronens** Form, indskrænker sig til, at den var af Guld, konstig udarbeidet og besat med ægte Stene [a]). Værdien kiende vi kun af eet Exempel, nemlig af Erik af Pommerns og Dronning Philippas svenske Kroner, af hvilke Dronningens vurderedes til 1073 stokholmske Mark, og Kongens til 698 Mark svensk Mynt [b]). I sin ældste og simpelste Form bestod Kronen, Ærens og Hellighedens Symbol, af en bred Guldring, stundom besat med Perler eller ægte Stene [c]), og en saadan Ring overgaves endnu i det 11te Aarhundrede de tydske Keisere, som et Tegn paa det romerske Patriciat [d]). Senere brugtes denne, som en ringere Art af Krone (circulus aureus, circulus regius), deels af Konger, der stode under et Slags Afhængighed eller Lehnsforhold, (derfor ogsaa af Magnus Nielsen og Svend Grathe, da politiske Hensyn bestemte begge disse til at erkiende den tydske Keisers Supremat [e]); deels af Hertuger (corona ducalis [f]); skiøndt

Montfaucon Ant. de Monarchie franc. T. I. Diss. prel. p. XXXV.; *Heineccius* de Sigillis p. 207. At Overeensstemmelse med Originalen og Afbildningen dog undertiden haver fundet Sted, s. den brittiske Archæologia III. p. 385.

a) *Saxo* p. 216, *Scr. r. Svec.* I. p. 170. Dipl 1407. Til Dronningekronen hørte en Krands; Lagerbring S. R. H. IV. S. 498.

b) Diar. Wadsten. i *Scr. rer. Svec.* I. p. 170.

c) Saaledes f. Ex. den longobardiske saakaldte Jernkrone. Kronens Oprindelse og Udvikling fremstilles meget passende i Ussings Kirkeforfatning II. S. 121; „Den var først et Baand eller Hovedsmykke, siden en aaben Ring, som Konstneren forvandlede til en Krone og d. christel. Rel. zirede med et Kors."

d) *Muratori* Antiqvitates I. col. 140.

e) *Meursii* Hist. Dan. ed. *Grammio* col. 254—56. *Ducange* Gloss. II. col. 595.

f) *Heineccius* de sigillis p. 123.

Dronning Christina kronedes tilligemed sin Gemahl, da de vare formælede før deres Thronbestigelse. Christoffers Dronning Dorothea blev kronet Dagen efter hendes Bryllup, som holdtes i Kiøbenhavn den 12te September 1445 [a]); Dronning Elisabeth paa hendes Bryllupsdag selv, Søndagen den 12te August 1515 paa Kiøbenhavns Slot [b]); Frederik den Førstes Dronning Sophia Aaret efter hendes Gemahl, Søndagen den 13de August 1525, ligeledes i Kiøbenhavn 21).

Om en af de omtalte Dronningers, Elisabeths, Formæling og Kroning haves et Øienvidnes Beretning, som baade giver os et temmelig anskueligt Begreb om det særegne ved en saadan Høitidelighed, og tillige kan bidrage til at fuldstændiggiøre foreftaaende, af adspredte Træk samlede, almindelige Beskrivelse [c]). Den meddeles derfor her i ordlydende Oversættelse.

„Søndagen efter Laurentii Dag, den 12te August 1515, festligholdtes Brylluppet og Dronningens Kroning. Dronningen havde tredie Dags Feber og det var just hendes onde Dag,

---

vel tænkes, at saavel hun, som flere af de ældre Dronninger, hvis Kroning ikke omtales, af en eller anden os ubekiendt Aarsag heller aldrig haver erholdt denne Værdighed. Saaledes blev, blandt vore souveraine Dronninger, Charlotte Amalia, heller aldrig salvet.

a) Den store svenske Riimkrønike (*Scr. r. Svec.* I. p. 124) er nok den eneste Kilde, som omtaler hendes Kroning, skiøndt baade Chron. Slavica, A. Cranz og Hvitfeld udførligen omtale hendes Bryllup.

b) At Brudens Ankomst maae have været ventet før, sees af Indbydelsesbrevene, dat. Søndagen Jubilate (d. A. 29de April) til Adelen, om at indfinde sig i Kiøbenhavn, hvor Kongen vilde holde sit Bryllup og kongelige Hof paa Slottet, Søndagen næst efter St. Hansdag Midtsommers. (Dok. i Geh. Ark.)

c) S. Pag. 174 Anm. [b]).

hvorfor Messen læstes paa Slottet og Officium (das Ambt) holdtes i Dronningens Forgemak, hvor et Alter var indrettet med to Stole foran og to bag ved. Derpaa iførte sig Erkebiskoppen af Lund sine Pontificalia. To andre Biskopper assisterede ham; Biskoppen af Ribe læste Epistelen, Biskoppen af Aarhuus Evangelium. Der vare, foruden disse, sex andre danske og norske Biskopper tilstede, blandt hvilke Erkebispen af Trondhiem E. Walkendorph, og, som Giest, Bispen af Brandenborg, affendt fra Kongens Søster, Markgrevinden a). Da alt var rede, begav Kongen sig til Salen; foran ham bar Hr. Mogens Giøe Sværdet; Hofmesteren Hr. Niels Erikſen Æblet; Hr. Henrik Knudsen Scepteret og Hr. Albert Jbsen Kronen; alle fire Riddere b). Kongen nedlod sig paa den ene, med Gyldenstykke beklædte, Stol; derpaa hentede han selv Bruden, der tillige ledsagedes af Hertug Carl af Østerrigs Gesandt; Enkedronningen og Markgrevinden fulgte hende fra hendes Gemak. Bruden nedlod sig paa den anden Stol, som stod foran, og saa beklædt med Gyldenstykke, ved Siden af Kongen. Paa de to bageste Stole, sad Enkedronningen og Markgrevinden. Da Kongen og Bruden, Enkedronningen og Markgrevinden havde taget Sæde, kom Erkebiskoppen med de andre Biskopper og Geistlige og viede det høie Par. Først bleve Kongens og Dronningens Vielsesringe (Ring=Malschatz c) overleverede til Erkebispen, som lagde dem paa en Bog, læste Collecten og lyste Velsignelsen, derpaa satte han dem paa Kongens og Brudens

a) Elisabeth, gift med Joachim I. Churfyrste af Brandenborg.

b) Den svenske Konge Karl Knudsen lod ogsaa Regalierne bære foran sig, da han bivaanede sin Datters Jndvielse til Nonne. Sv. Riimkronike i *Scr. rer. Svec.* I. p. 150.

c) Dronningens Brudering er afbildet og beskreven i Schlegels Sammlung zur dänische Geschichte II. 4 H. S. 46.

Fingre og de bleve paa sædvanlig Maade sammenviede. Derefter begyndte Messen; iført sin Ornat traadte Erkebispen hen ved Kongens Side og læste Confiteor med ham. Messen blev sjungen indtil Halleluja; da ophørte Sangen. Kongen gik hen til Erkebispen, knælede og bad ham salve og krone Dronningen a), hvorpaa han igien indtog sit Sæde. Erkebispen og de andre Bisper nærmede sig og læste Litanier over hende; derefter læste Erkebispen Collecten og endnu en Bøn. Derpaa tog han den hellige Olie og salvede Dronningen paa den høire Arm imellem Haandledet og Albuen og mellem Skuldrene, hvorfor Armen og Skuldrene vare ganske blottede; tillige læste han en Bøn. Nu tog han Kronen og satte den paa Dronningens Hoved, tog Scepteret og overrakte hende; alt under fremsagte Bønner. Derefter blev Halleluja sungen og siden Evangelium. Da man begyndte at synge til Offergang, førte Kongen og Hertug Carls Gesandt Dronningen frem; Gesandterne fra Churfyrsten og Hertug Johan af Sachsen førte Enkedronningen; Biskoppen af Brandenborg og Greven af Hohenstein førte Markgrevinden. Saaledes blev Messen sjungen til Ende, lige til Communionen. Da man gav Kongen og Dronningen pacem, kyssede Kongen Dronningen. Kongen førte derpaa Dronningen op til Alteret, hvor de knælede, og, efterat de havde fremsagt Confiteor, bleve absolverede af Erkebispen. Nu kyssede de ham paa Haanden, modtoge det hellige Sakrament og begave sig igien til deres Sæder. Efter Messen forkyndte Erkebispen de Tilstedeværende, at den hellige Fader, Pave Leo X. skienkede alle dem, som havde bivaanet denne Kroning og Messe, Synders Forladelse."

a) Den latinske Formular for denne Kongens Begiering er den samme som forekommer i *Pontif. romanum* I. p. 219, hvor man ogsaa finder Ordinators Bønner ved denne Leilighed.

[redacted]

Det behøver neppe at bemærkes, at enhver Kroningsdag
)tes med et Giestebud. Følgende Beskrivelse over det Gal:
affel, der blev holdt i Anledning af Dronning Elisabeths Kro:
ig, kan maaskee her fortiene Plads, som et Bidrag til Skil:
ngen af den Tids Hofholdning og Sæder a).

„Samme Dag vare vi alle ved Hoffet. Ved det ene Bord
Kongen, Jeg, Hr. Philip von Feylitz (den anden sachsiske
sandt), Gesandten fra Hertug Carl af Østerrige, Brudens
ste Frænde; Hr. Hans Truchses, Markgreve Casimirs Ge:
dt sad foran paa en Stol. Ved det andet Bord sad Enke:
nningen og Markgrevinden. Ved det tredie Bord sad Erke:
pen af Lund, Erkebispen af Trondhiem, en Burgundisk Ab:
og endnu en Nederlænder. Ved det fierde Bord sad de syv
skopper, allernederst Biskoppen af Brandenborg; ved samme
rd sad endnu en Nederlænder og derefter de Grever, Herrer
Riddere, som vare i Markgrevindens Følge. Paa den an:
Side sad Fruer og Jomfruer; de brabantske Jomfruer øverst,
næst Dronningens, herpaa Markgrevindens; tilsidst Jom:
erne af Landets Adel. Der blev serveret med 33 Retter,
riblandt 5 Skueretter. Maaltidet varede omtrent 4 Timer."

Til de Høitideligheder, som i Anledning af en Kroning
dt Sted, undertiden i flere Dage, var ogsaa at henregne Tur:
ring og Carousel, eller, som det dengang kaldtes, Dyst:
iden og andre ridderlige Spil b), hvori vel den kronede

a) Müllers entd. Staatscab. I. S. 326. O. Wolffs Journal 1794. II. S. 59. Et andet Gjestebud ved samme Leilighed med 36 Tafler for Herrerne og 12 for Damerne beskrives hos Müller S. 318. O. Wolff S. 54.

b) Hvitfeld S. 830. 974. O. Wolffs Journal 1794. II. S. 55. 60.

Konge stundom selv tog Deel [a]). At der allerede i dette Tid rum undertiden sloges Kroningsmynter, er i det ringeste ikke usandsynlig Formodning 22).

De statsretlige Virkninger af Salvingen vare i dette Tid rum mere fremtrædende end i det foregaaende. Naturligvi maatte denne kirkelige Sanction være af Vigtighed, ei blot f Kongen selv 23); men ogsaa for den Stand, hvis Stemme v Kongevalget var afgiørende, saafremt Rigets Ro og Agtelse f Kongemagten, laae den paa Hiertet [b]). Derfor finde vi, Vedkommende stundom fandt det nødvendigt at opsætte, stundo at fremskynde hiin Ceremonie. Det første fandt i dette Tid rum Sted, enten formedelst Hensyn til det ei endnu fuldbrag Kongevalg i de andre to Riger, især Sverrige, hvilket var T fældet med Christoffers og Hans's Kroning [c]); eller fo medelst Mistro til selve Kongens Værdighed. Saaledes dro nogle Rigsraader, efter Kong Hans's Død, i Tvivl, om Sø nens hidtil førte Vandel og yttrede Grundsætninger giorde d raadeligt at tilstaae ham Kroningen, hvilken han dog tilsidst e holdt, deels paa Grund af sin tidligere Hylding [d]), deels for

---

a) Efter sin Kroning i Upsala holdt Christian I. Giestebud i Dystrenden i 8 Dage, „paa hvilken Konst han selv var ful færdig og en Mester." Hvitfeld S. 868 jvf. Langebel Lovtale S. 63.

b) Naar derfor *Svaning* i sin (*Rosæfontani*) Chronicon Joha nis R. fol. N. 3 i Anledning af Opsættelsen af K. Hans Kroning, siger at man paa hans (Forfatterens) Tid (eft Frederik I. Død) havde erfaret de Ulykker, som deraf kun følge, tilføier han: „atque utinam proceres regni haru calamitatum magnitudine moniti, mature eum semp deinceps eligant, ac *diademate donent*, qvi regno desi nandus sit."

c) *Er. Olai* i *Scr. rer. Svec.* T. I. p. 148; *Svaningii* Chron. l.

d) Hvitfeld S. 1102; man sammenligne hermed Bestemm

[redacted]

allerede „havde alle Slotte og Lehne til sin Haand [a]).“
er Frederik den Førstes Valg og Hylding fandt Rigs-
det det derimod overeensstemmende med det almindelige Vel,
le med denne Høitidelighed. „Om hans Naades Kroning
erklærede det — „tykkes os Alle raadeligt og nytteligt være,
den maatte skee med det allerførste, for mange mærkelige
sagers Skyld, som Eders Naade og mene Rigens Indbyg-
ligger der alsomstørste Magt paa [b]).“ Saavel for Natio-
i Almindelighed, som for dens aristokratiske Deel i Særde-
ed, maatte Kroningen ogsaa i en anden Henseende blive vig-
, da Kongen ved denne Anledning gientog de forhen ved
s Hylding aflagte Forpligtelser, og med Eed og Segl paa
bekræftede sin Haandfæstning [c]); ligesom overhovedet, paa den,
saadan Leilighed, talrige Forsamling af alle Stænders Re-
sentanter, mange vigtige Anliggender letteligen kom paa
ne [d]). At Hanseforbundet, som undertiden søgte at anmasse
et Slags Indflydelse paa det danske Kongevalg, ogsaa be-
tede enhver Leilighed til at stramme det Aag, det havde paa-

---

sen i hans og Frederik I. Haandfæstninger imod Thronfølgervalg i den regierende Konges levende Live.

a) Ogsaa Kong Hans havde erholdt Slotslovene 1482, skiøndt han endnu ei var kronet. Hvitfeld S. 962. jvf. K. Ankers jurid. Skr. III. S. 355.

b) Nye danske Magazin. V. S. 18.

c) Hvitfeld S. 848 om Christian I. jvf. Christ. II. Haandf. hos Behrmann II. S. 52; Frid. I. Haandf. i Badens Afhandl. III. S. 74. Det samme gialdt i Sverrig; *O. Magnus Hist. septentr. epit.* p. 314. Derfor udsatte Gustav I. sin Kroning, indtil Vesteraasrecessen 1527 havde befriet ham fra at bekræfte Geistlighedens Privilegier i deres fulde Udstrækning; Strynholm Wasaättens Hist. II. S. 520.

d) Hvitfeld S. 831. N. danske Mag. V. S. 18.

lagt Rigernes Handel og Industrie, lader sig let begribe; der for forsømte Stæderne ikke, til enhver Kroningshøitidelighed at sende Gesandter, som skulde overbringe Lykønskninger og For æringer, og tillige sørge for at faae nye Misforstaaelser bilagte og gamle Privilegier fornyede a). En salvet eller som det kaldtes, crismet Konges b) Titulatur, undergik efter hans Kroning, som oftest, en Forandring. Efter Hyldingen kaldte han sig udvalgt Konge, først efter Kroningen Konge til Danmark. Exempler herpaa frembyde Documenter, udstedte af Christoffer III. c), Christian II. d) og Frederik I. e). Men at denne Forandring dog ikke har været grundet paa nogen ufravigelig Bestemmelse, vise Kong Hans's og Christian den Andens Haandfæstninger, i hvilke begge Kongernes Titel forekommer uden Tillægget udvalgt.

Til de statsretlige Virkninger af en Dronnings Kroning kan foruden en lignende Forandring i hendes Titulatur, ogsaa henregnes, at hendes Livgeding først efter denne Høitidelighed blev bestemt. „Efterdi vor kiære Huusfrue" — skriver Frederik I. 1525 — „nu haver annammet hendes drotnlige Kroning, da have vi nu med vort elskelig Danmarks Riges Raad fuldburde Villie og Samtykke, efter god gammel lovlig Sædvane det saa skikket, handlet og besluttet om hendes Livgedinge, Hende som Danmarks Riges Dronning bør og skal

a) Hvitfeld S. 1103. 1269.

b) Behrmanns Christ. II. Historie II. S. 151 (krönt oc krismadt Konge); Hadorphs Riimkronike II. S. 425.

c) K. Ankers jur. Skr. I. S. 810. Epithetet Archirex regni Daciæ, som tillægges ham i det omtalte Notarialinstrument, har formodentligen været en Tilsætning af Notarius selv.

d) Behrmann II. S. 35.

e) Nye danske Mag. I. S. 215.

e, og nyde og beholde til hendes Stats Opholdelse, om den
mmægtigste Gud det saa skikket og forseet haver, at hun os
ver overlevendes" a).

Da Kroningen bidrog saavel til Kongehusets, som til Na-
ens Tarv og Glands, og Regenten af sin private Formue
en formaaede at afholde de betydelige Udgifter, en saadan
tidelighed medførte: kan det nævnes som en financiel Virk-
g heraf, at enhver Kroning, saavel en Konges som en
nnings, foranledigede at en Kroningsskat, eller som det
tes, Landehielp, blev paalagt samtlige Rigets Indbyg-
b). Størrelsen af denne Landehielp maae antages at have be-
paa Omstændighederne og Rigsraadets Stemning. I An-
ing af Elisabeths Kroning 1515 maatte hver fierde Mand
iget, efter et optaget Mandtal, erlægge 4. Mark Penge, og
Rige hielpe den Fattige c). Forinden Frederik I. vilde
tage Kroningen, begierede han 100,000 Gylden til at be-
saavel sin egen Gield med, som hans Formands, for hvil-

---

a) Nye danske Magazin V. S. 84, jvf. I. S. 215. Med Dronning Philippas Livgeding „der hun tilforn intet var saa yderlige forvaret eller forseet udi," skeete 1439 en Forandring. Hvitfeld I. S. 679. Christoffer III. forskrev sin Gemalinde strax efter hendes Bryllup og Kroning Gods til Morgengave; sammest. S. 838; jvf. S. 1105, om Elisabeths Livgeding. At Christian III Dronning fik sit Livgeding bestemt 1536, altsaa inden sin Kroning, havde maaskee sin Grund i Tidsomstændighederne. Krags Chr. III. Hist. II. S. 54.

b) Saadant fandt ogsaa Sted i Sverrig; Lagerbring III. S. 547. Derfor anmærkedes det til Karl Knudsens Berømmelse, at han ingen Kroningsskat udskrev; sammest. IV. S. 421; men til Gustav I. Kroning bevilgede alle Stænderne en Kroningshielp; Strynholm II. S. 519.

c) Suhms Samlinger II. 1 H. S. 135. 136.

ten gode Mænd i Kongeriget og Fyrstendømmene havde gaaet i Borgen; hvilken Sum ogsaa bevilgedes ham af begge Riger, men dog først blev udredet efter hans Kroning, ikke uden gientagen Maning fra Kongens Side, og i forskiellige Terminer 24). En Erstatning for et saadant Paalæg, hvoraf i det ringeste Enkelte nøde godt, var den Nedsættelse af Skatterne, der forundtes de Kiøbstæder, som fremmede Fyrsters og Gesandters Giennemreise til en Kroningsfest havde paadraget overordentlige Bekostninger a).

Nærværende Undersøgelse vilde ikke kunde giøre Paastand paa Fuldstændighed, dersom den ikke tillige berørte Regaliernes Form, Beskaffenhed, Bevaring (m. v.; en Gienstand ikke blot af archæologisk Interesse, men som tillige kan bidrage til at opklare en og anden Dunkelhed ved hiin Institutions Væsen og Betydning. Dog møder os ogsaa her meer end een Vanskelighed. Vore skriftlige Kilder have lidet eller intet derom; intet Slot eller Museum fremviser Regalier fra Middelalderen b), og de Konstforestillinger, der forekomme paa samtidige Mindesmærker, kunne i denne Henseende ikke tillægges nogen Auctoritet, da det efter al Rimelighed var overladt til Konstneren selv, at give de Gienstande af denne Art, som han skulde fremstille, den Dannelse, han vilde og kunde, hvorfor han da, som oftest Udlænding, valgte sine Forbilleder fra fremmede Lande c). For øvrigt vare de danske Regalier i Middelalderen

a) Suhms Samlinger II. 1 H. S. 138.

b) Den gamle kongelige Krone, som ifølge Stouenbergs „Merkwürdigkeiten des Schlosses Rosenburg" S. 14 giemmes her, kan, efter Omgivelserne at dømme, ei være ældre end fra Christian den 4des Tid.

c) Derfor findes paa samtlige Mynter, Sigiller og andre Monumenter i Middelalderen, i hvilketsomhelst Land, neppe to Kroner, Sceptere eller Rigsæbler, som jo ere forskiellige;

de samme som i vor Tid: **Kronen, Sceptered, Rigsæblet** og **Sværdet.**

Hvad vi af historiske Kilder vide om **Kronens** Form, indskrænker sig til, at den var af Guld, konstig udarbeidet og besat med ægte Stene [a]). Værdien kiende vi kun af eet Exempel, nemlig af Erik af Pommerns og Dronning Philippas svenske Kroner, af hvilke Dronningens vurderedes til 1073 stokholmske Mark, og Kongens til 698 Mark svensk Mynt [b]). I sin ældste og simpelste Form bestod Kronen, Ærens og Hellighedens Symbol, af en bred Guldring, stundom besat med Perler eller ægte Stene [c]), og en saadan Ring overgaves endnu i det 11te Aarhundrede de tydske Keisere, som et Tegn paa det romerske Patriciat [d]). Senere brugtes denne, som en ringere Art af Krone (circulus aureus, circulus regius), deels af Konger, der stode under et Slags Afhængighed eller Lehnsforhold, (derfor ogsaa af Magnus Nielsen og Svend Grathe, da politiske Hensyn bestemte begge disse til at erkiende den tydske Keisers Supremat [e]); deels af Hertuger (corona ducalis [f]); stundom

Montfaucon Ant. de Monarchie franc. T. I. Diss. prel. p. XXXV.; *Heineccius* de Sigillis p. 207. At Overeensstemmelse med Originalen og Afbildningen dog undertiden haver fundet Sted, s. den brittiske Archæologia III. p. 385.

a) *Saxo* p. 216, *Scr. r. Svec.* I. p. 170. Dipl. 1407. Til Dronningekronen hørte en Krands; Lagerbring S. R. H. IV. S. 498.

b) Diar. Wadsten. i *Scr. rer. Svec.* I. p. 170.

c) Saaledes f. Ex. den longobardiske saakaldte Jernkrone. Kronens Oprindelse og Udvikling fremstilles meget passende i Ussings Kirkeforfatning II. S. 121; „Den var først et Baand eller Hovedsmykke, siden en aaben Ring, som Konstneren forvandlede til en Krone og d. christel. Rel. zirede med et Kors."

d) *Muratori* Antiqvitates I. col. 140.

e) *Meursii* Hist. Dan. ed. *Grammio* col. 254—56. *Ducange* Gloss. II. col. 595.

f) *Heineccius* de sigillis p. 123.

uvist, om ogsaa af de danske Hertuger i Middelalderen. Intet af dette Slags Kroner forekommer tydelig paa de ældste af vore Monumenter, der her kunne komme i Betragtning, Mynterne. Derimod fremvise nogle af Knud den Stores Mynter en pyramidal Hat med Perler nedad, der har Lighed med de merovingiske Kongers Hovedprydelse [a]); ligesom disses Hue (mortier), neden og oventil omgivet med Perler, med to ved Ørene nedhængende Baand, der skal være laant fra Constantinopel, ogsaa synes kiendelig paa et Sigil af Knud den Hellige [b]). Kronens almindelige Form som en bred Ring med opstaaende Lilier eller Straaler, viser sig alt paa Mynter af Knud den Store 25). Mynter af Svend Estridsøn og hans Sønner fremvise det Perlediadem omkring en Hue, undertiden med et Kors paa, hvilket saavel Merovingerne, som Karolingerne og de angelsaxiske Konger synes at have laant fra de græske Keisere 26). Under Svend Grathe og Valdemarerne findes paa Mynter og Sigiller en Forskiellighed i Henseende til Kronens Form, som bestyrkede den ovenfor yttrede Formodning, at det var overladt Myntmesteren og Konstneren selv, at afbilde denne efter eget Godtbefindende. Nogle have Straaler, andre Lilier, andre igien Kors; nogle hæve sig i en Spids, nogle ere flade, andre hule [c]). Fra Valdemar den Andens Sønner til Unionskongerne bestaaer Kronens almindelige Prydelse af Lilier, andre

---

a) *Joinville* Hist. de S. Louis par Ducange p. 294.

b) *Thorkelin* Diplomatarium I. Tab. A. udaf Peringskjolds Ættartal, p. 71; om dette Segl ellers er ægte. Jvf. Lagerbring III. S. 597. Saadanne, paa Siderne af Kronen nedhængende; Baand forekomme ogsaa paa tydske Segl; *Heineccius* de sigillis p. 101. 208.

c) Det nye Myntværk Tab. XIX. XX. XXII. *Thorkelin* Dipl. I. Tab. 2.

Blomster eller Kors. Antallet af disse er forskielligt; paa de ældste, fire a); paa Erik Menveds, Christoffer den Andens og Kong Hans's Gravmonumenter, otte b). Samme Zirater forekomme under Unionskongerne, saavel paa Mynter som Sigiller, med stedse mere anvendt Konst; hvorhos dog maa bemærkes, at der, hele Middelalderen igiennem, hos os intet Spor findes til lukte, eller med Buer forsynede, Kroner c). Paa de Mynter uden Indskrift, der i den nye Beskrivelse over det kongelige danske Myntcabinet henføres til Tidsrummet fra Midten af det trettende til Begyndelsen af det fiortende Aarhundrede, eller til Christoffer den Førstes, Erik Glippings og Erik Menveds Tider, forekommer undertiden en Krone paa den ene Side og en Bispestav, eller et Kors paa den anden; Forestillinger der uden al Tvivl skulde betegne Kongemagten og Hierarkiet d).

Scepteret, Kongemagtens egentlige Symbol e), fore-

---

a) Myntværket Tab. XXIII. XXIV. XXVI. *Thorkelin* l. c. Tab. 1—3.

b) Antiquar. Annaler III. Vid. Selskabs Skr. VII. Beskrivelse over K. Hanses og Dronning Christinas Monument.

c) Schlegels Gesch. Christ. IV. I. S. 218; Kobberne til det gamle danske Myntværk Chr. IV. Tab. XX. I Sverrig forekommer den lukte Krone først under Erik XIV.

d) At Femern alt 1314 førte en Krone i sit Vaaben, kan maaskee være et Beviis mere for dem der antage at denne Øe, der i det geistlige hørte under Fyens Stift, ogsaa i det Verdslige hørte under det danske Rige; Christiani schl. holst. Gesch. II. S. 465. Man haver ogsaa mindre kongelige Segl, der blot fremvise en Krone, f. Ex. Valdemar Erikssens, Olafs (Suhms Hist. XII. S. 127. Danske Magazin I. S. 33).

e) Regiæ potestatis insigne kaldes det i et gammelt skrift Ceremoniale i *Selden* Titles of honour p. 175—77.

kommer i gamle danske Sprogmonumenter under Benævnelserne Vand, Spiir, Guldspiir, for hvilke alle Begrebet af Green eller Spyd ligger til Grund, ligesom for Udtrykket virga, med hvilket Scepteret betegnes i Middelalderens Latin a). Ligesaa tidlig som Kronen, forekommer dette Regal paa vore Mynter og Sigiller og med de samme Prydelser oventil, som i andre europæiske Lande; enten en Lilie b), (paa Christopher den Førstes Sigil en dobbelt Lilie c), eller, indtil Midten af tolvte Aarhundrede, et Kors d), eller paa Monumenter af større Omfang f. Ex. Erik Menveds og Kong Hans's Gravmonumenter, en mere konstig udført Blomst e). Scepteret anbragtes naturligst og rigtigst i høire Haand; naar undertiden det modsatte finder Sted, maa det vel tilskrives Efterligning af Konstværker i andre Lande, paa hvilke undertiden forekommer Sværd i høire Haand, undertiden et Scepter i hver Haand. Da intet Vidnesbyrd haves for, at vore Konger nogensinde have brugt to Sceptere, synes det romerske Pontificale i denne Henseende at være nøiagtigere fulgt her, end i andre Riger, saasom Frankrige

---

a) Molbechs Udg. af den danske Riimkronike S. 176. Reravius Beskr. over Frid. II. Kroning. *Ihre* Gloss. Sviogoth. II. col. 729 cf. *Heineccius* de sigillis p. 116.

b) *Montfaucon* l. c. XXXII. Tænker man sig Scepteret oprindeligen som en Landse, kan Lilien betegne Landseodden.

c) *Thorkelin* Dipl. I. Tab. II.

d) S. Knud den Stores Mynter i det nye Myntværk. *Spellmann* vita Alfredi p. 158. Paa en af Svend Estridssøns Mynter forekommer et dobbelt Kors; om saadanne see *Heineccius* de sigillis p. 104. Maaskee ere dog disse Kors egentlig ikke at ansee for Sceptere.

e) Paa K. Hanses Majestætssegl af 1500 forestilles Scepteret af dreiet Arbeide.

og England, Norge og Sverrig [a]). Forestillinger paa de omtalte Mynter, af Scepter paa den ene, og Kors og Bispestav paa den anden Side, eller af to Lilier (i Stedet for Liliescepter?) paa begge Sider af et Sværd, maae ansees for Symboler, enten paa Kongens og Kirkens jævnsides Magt, eller paa Kongemagtens forskiellige Functioner.

Rigsæblet betegnede oprindeligen det Herredømme over den bekiendte Verden, som det vestlige Roms Keisere tilegnede sig, og som fra disse antoges at være gaaet over til de østromerske [b]). Fra Constantinopel gik det, som saameget andet Ceremonialvæsenet vedkommende, atter tilbage til det vestlige Europa, hvor saavel den tydske Keiser som de øvrige Konger optoge det [c]). Sin almindelige Benævnelse havde det af dets runde Form; i Henseende til Materien var det af Guld, eller forgyldt, som oftest deelt i 4 Dele ved Rækker af ægte Stene og med et Kors ovenpaa. Det førtes i venstre Haand, ligesom Scepteret i høire. I vor Historie nævnes dette Regale første Gang ved Christoffer af Bayerns Kroning. At det desuagtet her maa være langt ældre, synes i det ringeste Konstforestillinger at antyde; f. Ex. paa Knud den Helliges Sigil, hvor Æblet med Kors forekommer i venstre Haand; ligeledes paa Mynter og Sigiller lige ned til Christoffer III. At det en en-

---

a) Med mindre man dertil vilde henregne, at paa Mynter af Waldemar I. og Erik Plovpenning forekommer et Scepter i den ene, og et Kors i den anden Haand.

b) *Ducange* de Impp. Constantinopp. numismatibus p. 33—34. *Selden* l. c. p. 181—82.

c) Pütters Reichsgeschichte 3 Ausg. S. 165. Schmidts Gesch. der Teutschen II. S. 431. *Selden* I. c. p. 182—83. Mærkeligt, at Æblet slet ikke forekommer i Kroningsritualet i det romerske Pontificale.

[redacted]

felt Gang forestilles med dobbelt Kors, f. Ex. paa en Mynt af Waldemar I. [a]), er uden Tvivl et blot Konstnerindfald, ligesom Vanskeligheden ved at anbringe Korset vel gav Anledning til, at dette undertiden blev udeladt, f. Ex. paa Christoffer den Tredies Majestætsegl og paa Kong Hans's Monument [b]). At det paa enkelte Mynter og paa Sigiller af Olaf og Christoffer III. er anbragt i høire, ligesom Scepteret i venstre Haand, maa vel hidrøre fra Kunstnerens Uagtsomhed. Stillingen, hvori Æblet holdes, er forskiellig og ikke umærkelig. Paa Sigiller indtil Erik Menveds Tid, holdes det i opløftet og udstrakt Haand; paa Olafs Sigil (1376) holdtes det ligeforan Brystet; paa Christoffer den Tredies og Kong Hans's Majestætsegl holdes Haanden paa Æblet, som hviler paa Knæet [c]).

Sværdet var, ifølge det romerske Ritual, det første Regale der overleveredes den salvede Konge, og den Plads dette Vaaben indtog i Oldtiden, saavel ved Eedsaflæggelse, som i Middelalderen ved Forlehninger og Ridderslag, giver Grund til i det at see Magtens ældste Symbol. Riimkrøniken [d]) nævner det først blandt de, Knud den Hellige overleverede Regalier; at det ved Christoffers, Elisabeths, ligesom siden ved Christian den Tredies Kroning blev baaren forrest i Processionen, er

---

a) Et saadant forekommer ogsaa paa en Mynt af Keiser Henrik VI.; *Heineccius* de sigillis p. 87.

b) Christophers Sigil er afbildet i Udgg. af hans svenske Lov, jvf. Beskr. over K. Hauses Monument S. 11.

c) Først under Birger Magnussen nævnes Æblet blandt de svenske Regalier; *Ihre* Upsalia illustrata p. 113. Uplands gamle Vaaben var et Æble med et Kors; Peringskjold Mon. Upland. p. 11.

d) Molbechs Udg. S. 176.

[redacted]

naaffe Levning af en ældgammel Forestilling om dette Vaabens ellighed. Paa Mynter af Harald Hein, Knud den Hellige, Oluf Hunger og Erik Eiegod forestilles Kongen blot med opløftet Sværd; paa Mynter af de to Valdemarer og Erik Plovpenning, med Sværd i høire og Scepter eller Æble i venstre Haand. Paa Gravmonumenterne føre Erik Menved og Christoffer den anden Sværdet i høire og Scepteret i venstre Haand; Knappen paa den Førstes Sværd fremviser tre Løver a). Paa Mynter f de følgende Konger indtil den oldenborgske Stamme, forestilles Kongen ofte blot med Sværd, uden Scepter eller Rigsæble. Naar Mynter, der henhørende til Tidsrummet under Christoffer I., Erik Glipping og Erik Menved fremvise paa Aversen et Sværd og paa Reversen enten en Bispestav, en Krone, Sværd imellem to Sceptere, eller blot et Sværd, da maae il disse Forestillinger betegne, enten Statens og Kirkens forskjellige Magt, og den Bistand begge disse Authoriteter skulde yde hinanden, eller de forskjellige, en Konge paaliggende Pligter.

Endnu staaer et, ikke uvigtigt, Spørgsmaal tilbage: om disse Regalier vare at ansee som en Riget tilhørende Skat, eller om Kongens særskilte Eiendom. Ogsaa her maae skielnes imellem forskiellige Tidsrum, skiøndt en aldeles afgiørende Besvarelse neppe kan ventes. Den fromme Sædvane i Middelalderen, om saamange lignende oprindelig fra Constantinopel, ifølge hvilken Regenter skienkede til hellige Steder de Kroner, hvormed de vare blevne kronede, eller, i det ringeste, Efterligninger

a) Saaledes er den bøhmiske Løve indgravet paa Knappen af det saa kaldte Carl den Stores Sværd blandt Regalierne i Nürnberg, hvilket derfor, i det ringeste for en Deel, tilskrives Carl IV. Murr Journal zur Kunstgeschichte XV. S. 168. 183.

af disse [a]), var heller ikke fremmed her i Norden. Den Guldkrone, besat med ægte Stene, som Dronning Margarethe 1407 skienkede til Børglums Kirke, hvor den paa Festdagene skulde pryde den hellige Jomfrues Hoved [b]), var maaskee en blot Efterligning af hendes Dronningekrone, ligesom den Guldkrone, Knud den Siettes Dronning Gunhild havde skienket til Capitlet i Lund [c]). Men der mangler heller ikke Exempler paa, at virkelige Kroner ere blevne offrede til hellige Steder. For ikke at omtale Knud den Stores bekiendte Gave af sin Krone til Frelserens Billede i Winchester [d]), som nærmest vedkommende den engelske Konge, have vi et historisk Udsagn for, at Knud den Hellige lod sin Krone ophænge i Roeskilde-Kirke 27), og at Erik af Pommern skienkede baade sin egen og sin Dronnings Krone til Vadstena-Kloster; med Betingelse, at de efterfølgende Konger derfra kunde erholde dem tillaans, eller at de endog, dersom Klosteret nogensinde befandt sig i stor Trang, kunde sælges [e]). Føies hertil den Kiendsgierning, at den danske Rigskrone engang i Tiden — skiøndt uvist naar og ved hvilken Anledning — er bleven pantsat til Lybek [f]), synes alt dette tilsammentaget at vidne om en, Kongerne, i det mindste til en Tid, tilkommende Eiendomsret over deres Magts kostbareste Symbol.

---

a) *Ducange* Hist. Byzant. Comm. II. p. 38. Sammes Diss. ad *Joinville* p. 293. Sammes Gloss. II. Col. 1024.

b) Pontoppidan Ann. eccl. II. S. 505.

c) *Scr. rer. Dan.* IV. p. 49.

d) *H. Knyghton* de eventibus Angliæ L. I. c. 5.

e) *Scr. rer. Svec.* I. I. p. 170.

f) Suhms Danm. Hist. IX. S. 738; maaskee af Christian I. som flere Gange laante Penge af denne Hansestad og 1469 til den pantsatte Staden Kiel med Havn, ligesom hans Dronning sine Smykker.

Men desuagtet var denne Eiendomsret dog neppe meer end til paaladende. Hvad Gaver til Kirker angaaer, da kan det tænkes, at de skeete med Folkets eller andre Magthavendes Samtykke, der i et helligt Øiemed ikke let kunde negtes; og, naar Udlaan af en saadan, til et helligt Sted offret Krone ved høitidelige Leiligheder var tilladt, kunde en saadan Overdragelse ansees for halv betinget Gave, halv Depositum. Saadanne Laan fandt undertiden ogsaa Sted. Christopher III. laante 1445 af Vadstena-Kloster „den allerbedste og kosteligste Krone," et havde, med Løfte, om snart at sende den tilbage „velforvaret" a); 1454 laante Karl Knudsen fra samme Kloster en Krands, som hørte til Dronningekronen, til Brug ved hans Datters Indvielse til Nonne b). Med Hensyn til en dansk Krones Pantsættelse engang i Tiden, da vare lignende Finantsoperationer ei seldne blandt Middelalderens Regenter, og kunde ligeledes være skeet efter forhen indhentet Samtykke af Rigsraadet. Flere Grunde synes derimod at tale for, at de kongelige Regalier, i det mindste fra Unionstiden af, ere blevne anseete som Riget tilhørende Klenodier. Da Erik af Pommern 1437 forlod Rigerne og drog til Gulland, beskyldte Rigsraadet ham for at have medtaget „Rigens Skat, Guld, Sølv, Klenodier, som Konger og Dronninger udi mange Aar før havde samlet," eller, som det siden udtrykte sig i sit Opsigelsesbrev, „al Rigens Skat og Klenodier, som over mange Aar før hans Tid af Konger og Rigens Forstandere, tilhobe havde været samlet, paa Rigens Vegne, til Rigens Nytte og Behov." Herimod indvendte vel Kongen, at de Klenodier, han havde udført, vare under hans Regiering bekostede, eller af hans Dronning med-

a) *Celsii* Monum. politico-eccles. p. 139.

b) Lagerbring S. R. H. IV. S. 498.

bragte, og tilbød sig under Eed at fremvise disse, for Saadanne, som havde kiendt Dronning Margarethas Klenodier [a]); var der dog noget, som kiendeligen tilhørte Riget og ikke ham eller hans Dronning, da vilde han give det tilbage [b]). Men da han dog ikke fragik, at have udført Klenodier, ligesom han ogsaa tilstod, at noget saadant var bleven anvendt til hans Fornødenhed; og da Rigsraadet i dets offentlige Manifest udtrykkeligen anførte blandt Ankeposterne imod ham, at han havde ladet bortføre „ud af Rigens Dresel til Kallundborg al Rigens Skat og Klenodier, hvilke som i mange Aar før hannem af Konger og Dronninger tilsammensankede vare, Riget til Ære og Nytte" [c]), kan selve Factum neppe omtvivles. Saavel denne Kong Eriks Brøde, som det Uheld, der 1446 indtraf paa hans Efterfølgers Afreise fra Gulland, hvor denne havde havt en Sammenkomst med sin Morbroder, at nemlig det Skib, hvorpaa hans Klenodier, Breve m. v., befandt sig, strandede 28), synes ogsaa at have fremkaldt de Bestemmelser i Christian den Førstes Haandfæstning, der gientoges i hans Søns, at Kongen ei maatte bortføre, eller bort lade komme ud af Riget Rigens Klenodier eller Breve [d]). Men kan man antages at feile stort, naar man blandt disse Rigens

---

a) Maaskee saadanne, som hun havde skienket til Rigerne. I det mindste beskyldtes Karl Knudsen siden for at have bortført fra Sverrig „Rigens Klenodier og Guldkroner, som givne vare disse Riger til Værdighed og ærlig Amindelse, af Dronning Margretha og Philippa;" Hvitfeld II. S. 878.

b) Hvitfeld I. S. 800. 808. 814. Chron. Slav. hos Lindenbrog p. 216, siger at han undveeg cum regni thesauro.

c) Hvitfeld S. 821.

d) Ny danske Mag. II. S. 128. Hvitfeld S. 970.

[redacted] [redacted]

Klenodier ogsaa henføres Regalierne? Vel beskyldes Christian I., i hvis Haandfæstning hiin Bestemmelse savnes, og som ved in Flugt medtog en Deel af Rigernes Documenter, ingensteds or ogsaa at have bortført Regalierne; ikke desto mindre synes disse, ved Frederik den Førstes Regjeringstiltrædelse, enten aldeles at have manglet, eller ikke at have været tilstede, da de skulde bruges. I det nedenfor i en Anmærkning omtalte Svar fra Kongen paa Rigsraadets Andragende om hans Kroning og andre Rigets Anliggender, nævner han nemlig blandt de øvrige Grunde, der afholdt ham fra, saa tidlig som Rigsraadet ønskede det, at lade Kroningshøitideligheden finde Sted, ogsaa følgende: „Vnnd ob das alles, gleich wenig Ansehen hette, daß doch S. K. W. groſs wichtig bei sich achten, so befindenn sich S. K. W. mit Kronenn, Zcepter und anndernn königlichen Geschmuck, Kleidung vnnd anndernn zu diser Zeyt ganz vngeschickt, vnnd gar nichts vorhanndenn, wollden darumb S. K. W. nicht gerne inn Schimpff befundenn werdenn."

Det er ikke usandsynligt, at de danske Regalier, i Tiden før Kalmarunionen, have været bevarede i Lunds Domkirke, ligesom de norske Regalier udentvivl i Trondhiems, og de svenske, i det ringeste til en Tid, i Upsalas Domkirke [a]). Senere var maaskee Giemmestedet paa Kallundborg Slot, hvor, ifølge Kong Hans's Haandfæstning, Rigets Dressel og vigtige Dokumenter giemtes [b]). Først fra Christian den Tredies Thron-

---

[a]) 1311 sendte K. Birger endeel Reliquier og andet ham tilhørende (res nostræ), blandt andet Krone, Scepter m. m. Upsala Capitel til Forvaring; *Ihre* **Upsalia illustrata** p. 111.

[b]) Maanedsskriftet Minerva 1807 4de Bind. *T. B. Bircherod* (de causis antiqv. deperd. i Dänische Bibliothek IV. S. 385) antager at paa Kallundborg Slot bevaredes ei blot Dokumenter, men ogsaa **thesauri gemmei, aurei & argentei.**

bestigelse synes disse Rigets Klenodier at være komne til den saakaldte Hvælving paa det af ham selv udvidede Kiøbenhavns Slot, hvor vi finde dem ved Slutningen af hans Regjering a).

Anmærkninger.

1.

Heimskringla III. p. 436 har tilfældigen bevaret dette Factum; hvilket nemlig Erling Skakke, der vilde overtale den norske Erkebiskop til at krone sin Søn, paaberaabte sig, som Beviis for, at det i andre Lande antoges, at andre end egentlige Kongesønner kunde blive Konger. Da ingen dansk Kilde, heller ikke Knytlinga eller Adam af Bremen, omtaler denne Omstændighed, der ogsaa forbigaaes i hans Sønners og nærmeste Efterfølgeres Historie, skulde man næsten troe, at denne Ceremonie ikke her er bleven tillagt nogen synderlig Vigtighed, før da den, efter det Lundske Erkesædes Stiftelse, blev en dette tilkommende Forret. Det Epithet *Christianissimus* som i Necrologium lundense (*Scr. rer. Dan.* III. p. 444) tillægges Svend Estridsøn, har formodentlig Hensyn til hans Gavmildhed mod Kirkerne, Stiftelse af Bispestole o. s. v.

2.

Hvorfra den danske Riimkrønike (Udg. af Molbech S. 175—76) haver sin detaillerede Fortælling om Knud den Helliges Vielse, er ei let at sige. Er den ei hentet fra nogen nu tabt Kilde, saa er den maaskee blot foranlediget ved Forestillingen om den Magt og Indflydelse, han tillagde Geistligheden; maaskee kan Forf. ogsaa have havt et Sigil af Knud for Øie, men i dette Tilfælde vilde han vel ogsaa have omtalt Krone og Æble blandt Regalierne. Mærkeligt er det, at Forf. af Supplementet til den svenske Riimkrønike,

a) Danske Magazin V. S. 362. Uagtet det tydske Riges gamle Insignier ansaaes som Riget tilhørende, førte Keiserne dem dog ofte omkring med sig, hvorved et og andet deraf undertiden forkom, ligesom ogsaa en Keiser nu og da forærede et enkelt Stykke til et Kloster, og lod et nyt forfærdige i Stedet. De havde heller intet bestemt Bevaringssted før 1423, da de kom til Nürnberg. Murr's Journal zur Kunstgeschichte XVI. S. 338. 376.

[redacted]

der levede i den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede, (Hadorphs Udg. I. fol. 6. 3) næsten ordret har anvendt denne Fortælling paa Erik den Hellige, med nogle Forandringer; (han omtaler saaledes Rigsæble, Krone og Crisma). Jvf. Molbechs Fortale S. XII.

3.

Da Stiftelsesbullen forlængst er tabt (Suhm V. S. 139), kan denne Erkesædets Forret ei bevises deraf, men godtgiøres deels af gammel Vedtægt, deels af et Pavebrev dat. 9 Cal. Aug. 1320, hvorved det blev de danske Bisper forbudet at krone Christopher II. forend Erkebispen, som i Stiftets Ærende befandt sig i Rom, var kommen tilbage; da denne havde forestilt Paven, „quod *a fundatione Lundensis ecclesiæ* est inviolabiliter observatum, quod Archiepiscopus Lundensis, qui est pro tempore, electum & præficiendum in Regem *Daciæ* habet *inungere* ac *diademate coronare*." *Rainaldi* Annales cum notis *Mansi* T. V. p. 128.

4.

Efter den samtidige roskildske Anonymus (*Ser. rer. Dan.* I. p. 386) blev Valdemar I. salvet og kronet af Erkebisp Eskild; og Suhm VII. S. 5 mener, at dette er skeet i Roskilde i Slutningen af Aaret 1157, da Erkebispen, 6 Bisper og mange Magnater der vare samlede paa et stort Synode; men det Document (Vitskøl Klosters Stiftelsesbrev) hvorpaa Suhm grunder dette, er uden Aar og Datum og omtaler aldeles ikke Kroningen (Dänische Bibliothek VI. S. 137. Jvf. *Ser. rer. Dan.* IV. p. 460.) Knytlinga-Sagas Beretning p. 220, at Valdemar og hans Medregent Knud lode sig vigia til Konunga efter Svend Grathes Flugt, forstaaer Suhm VI. S. 180 om en Salving; Saxo p. 269 synes derimod blot at omtale en høitidelig Hylding.

5.

Anon. Roskild, p. 386 om Wald. I. Saxo nævner p. 331 og 373 Knud VI. Salving og Kroning; p. 331 *regia in sella purpurea venustatur.* Jvf. Helmold L. 1. c. 50. I Pavebrevet til de danske Bisper 1320 om Christoffer II. Kroning (see Anm. 3), siges udtrykkeligen, at det tilkom Erkebispen Regem *Daciæ inungere* ac *diademate coronare*). Den danske Riimkronikes Fortælling S. 175, at Knud den Hellige ved sin Vielse tog en Ring af Guld af Bispen til Fæstnæbefæ (et Slags Investitur-Ring, som den,

[redacted]

Paven sendte Henrik Plantagenet, da han skienkede ham Irland, eller som den, de tydske Keisere modtoge ved deres Kroning i Rom) bestyrkes ikke ved noget andet historisk Udsagn, og er da formodentlig blot en Reminiscens af Forfatterens Læsning.

6.

Ducange Gloss. V. col. Brevet til Lunds Erkebisp findes i *Rainaldi* Annal. II. p. 230. Uagtet Brevets Indhold paa Siden nævner den svenske Konge, er der dog neppe Tvivl om, at dette er en Skrivfeil i Stedet for den danske, da man intet Exempel haver paa, at nogen svensk Konge er bleven kronet af Lunds Erkebisp. At dette i det mindste ikke kan gielde om Erik Eriksen, som Lagerbring II. S. 333—335 vil, men at denne virkelig blev kronet 1223 (som desuden er aabenbart af det hos Lagerbring selv S. 335 anførte Brev), er alt indseet af Rühs i Geschichte Schwedens I. S. 167 og bestyrkes ved Beviisstedet hos Er. Olai, saaledes som dette nu haves i den kritiske Udg. af denne Krønikeskriver i *Scr. rer. Svec.* II. p. 52.

7.

Dette siges i Frederik I. Haandfæstning „om fremfarne Konninger i Danmark, en efter den anden;" (G. L. Badens Afhandlinger III. S. 74). Det Sted i Riimkroniken S. 175 om Knud den Helliges Kroningseed, har derfor i det ringeste historisk Sandsynlighed for sig.

8.

Det siges i det ringeste i en samtidig Optegnelse i en bremisk Broderskabsbog; Schol. ad Adam. Brem. Lib. II. c. 36; jvf. det udtrykkelige Udsagn i et islandsk Fragment *Scr. rer. Dan.* II. p. 426. At Olaf Skotkonnings Søn Jacob tilligemed Kongenavnet tillagdes Navnet Onund, see Heimskr. III. p. 142.

9.

Suhm (X. S. 225) gaaer uden Tvivl for vidt, naar han af et enkelt Dokument af Christoffer I. vil slutte, at vore Konger først skulde have dateret deres Regiering fra deres Kroning; da man baade finder tidligere og sildigere Kongebreve, udstedte efter Kroningen, uden dette Tillæg. Snarere kan man antage, at Kongernes Reiser til de forskiellige Provindser, for at modtage Troskabseed, efterhaanden ere blevne ansete for overflødige, ligesom Kroningen vandt i Betydenhed (G. L. Badens Afhandlinger I. S. 236).

10.

Da Erkebispen var en ivrig Tilhænger af Christian II. maae denne Synderlighed forklares, deels deraf at han hørte til den danske Adel (Hvitfeld S. 1268), deels af at der paa den Tid ikke var nogen erkiendt Erkebisp af Lund (Schlegels Gesch. d. Oldenburg. Könige I. S. 149); men vel især af Trolles offentlig udtalte Troesbekiendelse om Kalmar-Unionen (Celsius Gustav I. Hist. I. S. 48), der ei kunde andet end behage Frederik I. som endnu ikke havde opgivet Tanken om dens Fornyelse, og derfor, giennem denne intrigante Prælat, søgte at skaffe sig et Partie i den svenske Geistlighed; jvf. Badens Danm. Hist. III. S. 132.

11.

Christopher III. svenske Lov, Kongebalken, c. 7. bestemte, at Kongen skulde krones i Upsala, eller et andet Sted i Riget, efter sin Villie, dog helst af Erkebispen, „for Begges Værdighed Skyld." Desuagtet kronedes baade Hans og Christian II. i Stokholms Storkirke; jvf. Hvitfeld S. 1019.

12.

Hvitfeld I. S. 830. II. S. 1102. 1107. 1269. *Svaningii* **Hist. Christ. II. p. 67.** Ved Frederik I. Kroning vare tilstede **universi regni magistratus ac proceres, adhæc Consules Domini Wandaliæ civitatum, cum ingenti multitudine domicellarum atque promiscnæ plebis; Chron. Skib.** i *S. R. D.* **II. p. 577.** Rigsraadet havde foreslaaet, at til denne Kroning skulde indbydes, „menæ Danm. R. R. og menæ Adel her i Riget, og en Borgemester og to Raadmænd af Menigheden af hver Kjøbstad;" videre „mene Norges R. R. og af de bedste af Adelen og deslige alle Lovmænd der i Riget, og dertil Kiobstedmænd" (Ny danske Mag. V. S. 18).

13.

Den er indført i Notarialinstrumentet om Christoffer III. Kroning (*Cypræi* Ann. Epp. Slesvic. p. 372) og er ordret efter det romerske Ritual (*Pont. rom.* I. p. 203.). At denne Eed ei maae forvexles med den Eed, Christopher havde aflagt 1440 ved sin Hylding, er alt bemærket af Muncheberg de unione Calmariensi p. 106 og K. Anker (jur. Skr. I. S. 810—11). Denne Eed omtales ogsaa af Hvitfeld ved Christian II. Kroning S. 1102.

14.

Ifølge Notarialinstrumentet (*Cypræi* Annales p. 371) lader det, som om Kongen var bleven salvet før Eedsaflæggelsen, men i det

gamle Vers hos Hvitfeld I. S. 830 omtales denne først: Rex evangelium legit, unctus postea; hvilket ogsaa var overeensstemmende med det romerske Ritual, og med det, der i det følgende Tidsrum, lige til Souverainiteten, her fandt Sted. Salvingsproceduren beskrives i *Pont. rom.* I. p. 207. Vigtigheden og Betydningen af denne Ceremonie, efter den Tids Anskuelse, er udførligen udviklet i et Brev fra en engelsk Biskop til Henrik III. (*Selden* l. c. p. 144).

15.

Christoffer III. var iført Dalmatica & chorali cappa; *Cypræus* p. 271. Dalmatica var egentlig en geistlig Dragt, men som ogsaa brugtes ved Keiseres og Kongers Kroninger; Murr's Journal zur Kunstgeschichte XV. S. 208 sq. Om Chorkappen, der blandt de tydske Rigsinsignier kaldes Pluviale, s. S. 238.

16.

I det gamle Vers om Christoffer III. Kroning berettes, at der ved denne Leilighed holdtes en Tale af Doctor Juris Knud; neppe nogen anden end den samme, der døde 1477, som Bisp i Viborg, og er bekiendt ved sine Glosser til Jydske Lov. Den Omstændighed, at han 1443 var Dr. Juris, kan altsaa tiene til at supplere det lidet, man ellers veed om denne mærkelige Mand.

17.

Hvitfeld S. 830. 974. Ogsaa ved deres svenske Kroning i Stokholms Kirke slog Christoffer III. og Christian II. Riddere; Tibell Seraphimer Ordens Historia S. 34. Hvitfeld S. 1154: „Der mesten af de Ceremonier, som Kroningen tilhørte, var ude, blev en Stol opsat for Alteret, der slog han da Otto Krumpen, Claus Bilde, Niels Lykke, Søren Norby og nogle flere af sine Capitainer, til Riddere." Jvf. Reravius Beskrivelse over Frederik II. Kroning, fol. H. 3.

18.

Hvormegen Priis den svenske Adel, især den qvindelige Deel af denne, satte paa denne Værdighed, fortælles meget naivt, i Anledning af K. Hanses Kroning, i den svenske Riimkronike, *Scr. rer. Svec.* I. S. 197. De Svenskes Tilsidesættelse ved Christian II. Kroning maa altsaa have været vel beregnet fra Kongens Side.

19.

Af alle de, ved nogen dansk Kroning paa denne Maade hædrede Personer, har Historien kun bevaret os Navnet paa en Enkelt, nemlig

lig Claus Eriksen Ravensberg, som skylder en Anecdote sin Navnkundighed; Hvitfeld S. 1268. I Danske Magazin III. S. 322 formodes at Claus Rønnow kan have været blandt dem, der ved Christoffers Kroning bleve Riddere.

20.

Den meddeles af K. Anker (jurid. Skr. I. S. 623) som Christoffer III. Kroningseed, uagtet blot det Sted, „at han skal være sin Konge tryg og tro," som er Anker selv paafaldende, maatte have givet ham Vink om dens egentlige Bestemmelse, der alt udtrykkeligen er angivet i *O. Jacobæi* Museum regium P. II. Sect. V. Tab. 28 Nr. 68, hvor den ligelydende er indført af et Haandskrift paa Universitets-Bibliotheket (for Ildebranden 1728). Da S. Knud her nævnes som den første Helgen, maa denne Formular have gieldt for Danmark, ligesom man i et Notarialinstrumentet af 1454 haver en aldeles ligelydende Eed paa svensk, hvori S. Erik nævnes først, og som Ridderne maatte aflægge 1441 ved Christoffers svenske Kroning; Tibell anf. Skr. S. 68. At denne endnu senere blev brugt i Sverrig, sees af O. Magnus Lib. XIV. c. 5. I det væsentlige stemmer denne Eed overeens med den, de franske Riddere i Middelalderen maatte aflægge. Büsching Ritterzeit und Ritterwesen. I. S. 94.

21.

Chron. Skibyense, *S. R. D.* II. p. 580. *Meursius* ed. Grammio col. 800. Denne Kroning synes, mærkeligt nok, først at have været bestemt at skulde foregaae i Odense. „Brev til en adelig Jomfrue i Fyen, (Gottorp, Langfredag 1525), om at møde Dronningen i Middelfart, Onsdagen næstefter Søndagen Misericordias (d. A. 4de Mai) og følge hende til Odense, hvor hun paa en almindelig Herredag skal krones til Dronning over Danmarks Rige" (Geh. Archiv). Det var formodentlig i Anledning af denne Kroning, at en saa stor Deel af det danske Rigsraad var tilstede i Kiøbenhavn endnu den 27de August. Hvitfeld S. 1287.

22.

En saadan var maaskee den Mynt, hvorpaa Christian I. med Krone paa Hovedet, modtager en Fane af Erkebispen. Myntværket S. 120; jvf. *Scr. rer. Dan.* VI. p. 633. Mueligt ogsaa, at vore indskriftløse Mynter fra Middelalderen, med Krone paa den ene, og Sværd eller Scepter paa den anden Side, kunde henhøre hertil.

23.

Om Erik af Pommern siges i Unionsbrev. 1397 at han var „kronet og i kongelig Stol sat over disse tre Kongeriger, med den Værdighed, som baade i aandelig og verdslig Stykke en ret kronet Konge tilbør at besidde." At denne Ceremonie dog ikke altid beskyttede en Konge, maatte de fleste Unions-Konger erfare i Sverrige og Christian II. i alle 3 Riger. Derfor skal og Karl Knudsen paa sit Yderste have fraraadt sin Søstersøn Steen Sture nogensinde at lade sig krone. Riimkrøniken i *Scr. rer. Svec.* I. p. 171.

24.

Det mærkelige Document af 21de Jul. 1524, hvorved denne Landehielp bevilgedes, findes i Nye danske Magazin I. S. 212. De øvrige Forhandlinger derom mellem Kongen og Rigsraadet findes sammesteds V. S. 16, 20, 22, 24, 32, 42, 50, 110, 314. I Geheime-Archivet findes et Svar fra en Konge paa Rigsraadets Andragende om Kongehusets Underholdning, Kroning m. m. uden Kongens Navn, Sted, Aar eller Dag; men, efter indvortes Kiendemærker at dømme, af Frederik I., enten i Slutningen af Aaret 1523, inden Kiøbenhavn endnu var overgivet, eller efter hans Indtog i Januar 1524. Deri siges blandt andet, at naar de 100,000 Gylden bleve betalte til Julen (1523 eller 1524) vilde Kongen „sich vff dise künftige Pfingsten, mit der Kronung gnedig finden lassen." Ved at modtage Kroningen forinden den Tid (vff gegenwertigen Tage), efter Rigsraadets Begiering, havde Kongen den Betænkelighed, at hans Gemalinde ei var tilstede, som dog burde være det, hvorved dobbelte Omkostninger ogsaa kunde spares; at han endnu ei havde raadført sig derom med sine Beslægtede og Arvelande, og at han ei var forsynet med Regalier og Kroningsdragt.

25.

Som bekiendt, har man i disse saakaldte Lilier paa Kroner og Sceptere, oprindeligen villet finde, enten Spydsodder eller Bier; men da de forekomme paa de ældste franske, tydske, engelske og longobardiske Kroner, have de sandsynligen blot været en arbitrair Prydelse, maaskee af Konstneren laant fra en Blomsterkrands; en Forestilling, der let maatte frembyde sig, naar man vilde anbringe opstaaende Zirater paa en rund Krone. *Montfaucon* **Monumens de la Mon. française I. Diss. prel. p. XXVII. XXXI—XXXIII.** En Krone med Straaler (maaskee med Hensyn til Solen?) var i den merovingiske Periode ikke usædvanlig. ibid. p. 57.

26.

Joinville hist. de S. Louis par Ducange; Diss. XXIV. p. 290. 296. *Montfaucon* l. c. p. XXIX. *Spelmann* Vita Ælfredi p. 158. Uden Tvivl haver den saakaldte S. Eriks Krone, en Alen i Peripherie, af Kobber forgyldt, med ædle Stene, der fordum giemtes i Upsala, (*Peringskiold* Mon. Uleraker. p. 52) været nyere; men dog ligner den meget en græsk Krone fra Slutningen af det ellevte Aarhundrede der er afbildet i *Montfaucon* Bibl. Coisliniana p. 134—35. Jvf. det nye udkommende danske Myntværk Tab. XI. XVI. XVIII.

27.

Saxo p. 216. Maaskee den samme Guldkrone, der 1571 blev funden i Roeskilde Domkirke. Ny danske Mag. II. S. 340. Stephanii Gisning Anm. p. 221, at Rex maa tilføies og at det ei var Bispop Svend, der skienkede denne Krone, som A. Wedel vil (Overs. af Saxo S. 248), bestyrkes ved Saxos tilføiede Reflexion existimans *regias* opes etc. der ogsaa giendriver Suhms Forklaring IV. S. 620, at det skulde have været en Lysekrone. Dog kaldtes rigtignok saadanne Lysekroner ogsaa Coronæ. *Ducange* Gloss. II. col. 1024. Af dette Slags vare uden Tvivl de to Kroner, Absalon gav til Lunds Kirke. *Scr. rer. Dan.* IV. p. 35.

28.

Aurum & argentum cum ceteris *regii apparatus insignibus*; *Cranzii* Svecia, V. c. 48. Ogsaa Diarium Wadstenense (*Scr. r. Svec.* I. I. ad A. 1446) og Riimkrøniken (ibid. I. 2. p. 126) berette, at han var kommen fra Sverrig; de tabte Klenodier maatte da nærmest antages at have været svenske. *Er. Olai* (*Scr. r. Svec.* II. p. 152) er den eneste, som siger at Toget skeete fra Danmark, og omtaler vel Skibbrudet, men ikke Klenodiernes Tab.

❦ ❦ ❦

Ovenstaaende Afhandling har først været trykt som Indledning til de i Aar (1831) udgivne Actstykker om Christian den Tredies og Dronning Dorotheas Salvings- og Kroningsfest; men er igien aftrykt med Rettelser og nogle Tillæg af Forfatteren.

Evaldske Reliquier.

I min Levnetsbeskrivelse af denne Digter har jeg paa flere Steder omtalt den Samling af endeel af hans efterladte Papirer, som deres Eier, Hr. Conferentsraad Holten, efterat de i mange Aar havde været i afd. Etatsr. Rahbeks Værge, har skienket til det store Kongelige Bibliothek. Jeg har i Fortalen til bemeldte Bog opregnet Indholdet af disse Papirer, hvoraf den største Deel, bestaaende af et i A. 1772 begyndt Ugeblad (under Titel af De Fremmede) og af Begyndelsen til Digterens Selvbiographie, er aftrykt ved Rahbeks Omsorg i Minerva og i den danske Tilskuer. Blandt de øvrige Papirer, for en stor Deel Udkast og Concepter til Evalds lyriske og dramatiske Arbeider, har jeg fundet et Par hidtil utrykte, af Rahbek forbigaaede lyriske Digte, og et Fragment af Evalds begyndte Sørgespil Hamlet, hvilke Stykker jeg ved Slutningen af Digterens Levnet har ladet trykke. Desuden findes der i disse Papirer endnu et og andet i Prosa, som ikke har været trykt; og min Formodning, at ethvert nyt Bidrag til at kiende den som Menneske og Digter lige sieldne Johannes Evalds Charakteer, aandelige Virksomhed og Livsforhold, vil være hans Landsmænd kiærkomment, turde neppe blive skuffet. Jeg meddeler derfor her et nøiagtigt Aftryk af en begyndt Udarbeidelse af Evald, indeholdende Betragtninger over det Mangelfulde i Almuens religiøse og moralske Dannelse, der synes at være Indledning til et Forslag om Oprettelsen af en Forening til, ved passende Skrifter, at virke til bedre Almueoplysning. Skiøndt affattet med nogen Vidtløftighed, eller med et Slags Snaksomhed, der ikke var ualmindelig hos Evald, naar han skrev i Prosa, har dette Stykke baade historisk Interesse, og er et Bidrag mere til at lægge Digterens ædle og menneskekiærlige Charakteer for Dagen. — Herefter følger det Fragment af et Slags Apologie eller Selvskildring, som jeg har omtalt i Evalds Levnet S. 175, og som formodentlig er fra Aarene imellem 1774-77. — Endelig findes aftrykte de faa Breve af Evald, som enten i Concept eller i Original ere bevarede blandt de ovennævnte Papirer. Forgieves har jeg giort mig Umage for at komme i Besiddelse af flere, som dog maa have været til; og deriblandt, som med temmelig Sikkerhed vides, Breve fra Evald til Abrahamson, under den førstes jævnlige Sommerophold paa Landet. Saavidt mig er bekiendt, har man hidtil kun tre Evaldske Breve trykte: eet af 5te Febr. 1771

[redacted]

til Notarius Publ. C. Schmidt (Tilskueren af Rahbek, 1821, No. 54, S. 402-405.), et af 9de August 1780 til Maleren E. Poulsen (Chronos udg. af J. K. Høst, 1822, I. S. 59.) og et af 30te October 1780 til Suhm (Minerva 1797. II. S. 71.)

Jeg vil endnu benytte denne Leilighed og dette Sted til at meddele nogle Oplysninger, vedkommende Gienstanden for den lidenskabelige Ungdomskiærlighed, hvis uheldige Udgang havde saa mægtig en Indflydelse paa Evalds hele Liv og Skiebne. Med disse Oplysninger, som jeg først tilfældigviis har erholdt, efterat Digterens Biographie var udkommet, ville man jævnføre S. 22-28 og S. 46-52 i denne Bog. Arenfe Hulegaard, var ældste Datter af en Hørkræmmer Hulegaard, hvis Broder 1759 blev Evalds Stivfader. Hun blev gift 1763 (Aaret efterat Evald havde taget theologisk Attestats) med Hørkræmmer Riber, der siden blev Giæstgiver i den hvide Svane i Studiistrædet. En af hendes Søstre, Christiane Hulegaard, blev 1765 gift med Hørkræmmer Ebbesen, til hvis Bryllup Evald skrev det bekiendte Brudevers; (trykt i Adr. Avisen 1765, No. 13; jvf. Evalds Levnet S. 59.) Arenfe døde 1794 tilligemed hendes eneste Datter, der var gift med Skibschirurg Kirkumgaard, begge af en smitsom Feber, som Moderen paadrog sig ved at pleie Datteren. Slægtninge, som endnu godt mindes den sidstes Person, berømme meget hendes Charakteer, og erindre sig at have hørt hendes Skiønhed, som ogsaa Datteren havde arvet, omtales.

I. Om Bidrag til at fremme Almuens Oplysning og Religiøsitet ved Skrifter.

Et Fragment af Joh. Evald.

Ved ingen Leilighed har jeg fundet Maler Contis Klage sandere, end i dette Øieblik, da jeg brænder efter at meddele Dem, mine Venner, en Idee, hvoraf min hele Siæl er opfyldt, og at meddele Dem den saa fuldstændig, saa stærk, saa klar, som den er mig selv. — Gik der intet til Spilde paa den lange Vei fra Hiernen igiennem Hiertet og Armen og Pennen paa Papiret — kunde jeg udøse det Billede, eller egentligere den

Gruppe af Billeder, som ikke min Indbildsningskraft, men enhver af mit Inderstes Evner i lang Tid har sysselsat sig med at forme, at ordne, at udbilde, at pryde og oplyse, og som de nu samlede fortrylles af — kunde jeg udøse det gloende, med eet, som en Støber sit Metal: da er jeg, synes mig, viis paa, at enhver oplyst og retsindig Christen, som saae det, vilde ynde det, som jeg selv, og da var den salige Virkning, som jeg haaber deraf, den Bevidsthed, at have bidraget noget til mine Medmenneskers sande Vel, saa godt som opnaaet. — Men nu, da jeg maa lade mig nøie med et Forsøg, at udvikle det stykkeviis og efterhaanden, nu føler jeg, hvormeget det vil og maae tabe derved, af det Sammenhæng, den Styrke, og det Lys, som det har i mine egne Øine; og nu er Alt hvad jeg med Sikkerhed kan giøre Regning paa, kun at opvække deres Opmærksomhed, som min maaskee for utaalmodige Siæl alt for gierne vilde aftvinge Bifald, og med Tiden muligt at overtale dem, som mit varme Hierte helst vilde bortrive. Dog om selv dette, imod al min Formodning skulde slaae mig feil, om jeg nemlig har ladet mig blende af en eller anden urigtig Forestilling, som mine Venners koldere og bedre Overlæg skulde udfinde, og hvis Falskhed kuldkastede det Hele, saa skal det dog altid være mig Trøst nok, efter min bedste Overbeviisning at have giort, hvad jeg kunde og burde.

Det er, som sagt, ikke en Tanke fra i Forgaars, ikke en søvnløs Nats Foster, som jeg har at tale om; i adskillige Aar har det allerede gryet i mit Inderste. For at lede det fra sit første Udspring, er jeg nødt til at tale noget om mig selv. Om jeg har havt nogen naturlig Nysgierrighed, saa har det, saalænge jeg kan tænke mig mit Selv tilbage, ikke været efter at kiende nogen anden af alle Naturens Herligheder og dens Undere, end blot Mennesket; det, og det alene, har altid med en

uimodstaaelig Kraft trukket min hele Opmærksomhed til sig, og den Vellyst, af Menneskers Handlinger og Ord, af deres Adfærd og selv af deres Lader at giette sig til deres Tanker, og af disse til deres Tænkemaade, deres Hæng, deres Evner, deres sidste Udlinie, deres Indskydelse paa Selskabet, deres Skiebne, og om muligt deres sidste Bestemmelse — den har været mig saa fortryllende, at jeg mere end engang for at fyldestgiøre den, har glemt, jeg vil ikke ikke sige Naturens øvrige Undere og Konstens Pragt, men min Trang, mine Lidelser, min Fare og mig selv. Dersom dette her var min Hovedsag, da kunde jeg let bestyrke det med overskydende Exempler. Nu vil jeg kun anmærke, at dette Hovedtræk virkelig for en stor Deel, og maaskee nøiest charakteriserer mine poetiske Arbeider; forresten vil og bør jeg før kalde det et naturligt medfødt Hæng hos mig, end en Tilbøielighed, grundet paa Valg og Maximer. Hvorledes det end er, saa tog jeg det, for en Tid af ti Aar siden, ud med mig paa Landet, og det var mig maaskee desto kiærere, som det næsten var det eneste jeg havde at tage med mig. Min Skiebne har fra den Tid af i endeel Aar indskrænket min daglige Omgang til den Classe af mine Medbrødre, som i en vis Forstand kan kaldes den ringeste; men i en anden og sandere uden Tvivl er den største og betydeligste. Bønder, Tienestefolk, Haandværkere, Høkere, smaa Betiente, med et Ord, det vi kalde Almue, opfyldte for største Delen den Cirkel, som jeg daglig dreiede mig i. Mit ovenomtalte Hæng bidrog naturligviis meget til at giøre mig dette Selskab, jeg vil ikke sige taaleligt, men i meer end een Hensigt overmaade behageligt. For ikke at tale om andet, saa kunde jeg her aabenbar bedre lære at kiende Mennesker, end ved Hoffet, eller ved Academiet, eller paa Børsen, og bedre lære at kiende Danske, end i deres Hovedstad. Jeg gientager, at det den Tid egentlig hverken var mit Forsæt eller min Plan

— maaskee jeg aldrig engang tænkte derpaa — men med en naturlig Tilbøielighed dertil, med en ikke uvirksom Siæl, med mange ledige Timer og med Savn af næsten alle andre Maader at sysselsætte og at more mig paa, blev det, næsten en moralsk Nødvendighed, at jeg maatte giøre dette til mit daglige Hovedstudium.

Min Hovedgienstand er mig vigtigere, end selv mine Venners Tanker om min Beskedenhed; og da det synes mig nødvendigt til at opnaae hiin, paastaaer jeg følgelig ligefrem, at have saa megen Skarpsigtighed og sund Dømmekraft, saa stor en Frihed i Siælen og saa øm en Redelighed, som der behøvedes til at drive dette Studium med en sand Nytte; og det synes mig næsten umuligt, at jeg i en Tid af sex Aar skulde have lagt mig derefter, og ene derefter, uden at bringe det videre deri, end de af mine Medmennesker, som har saa meget andet at tænke paa. Jeg har virkelig i denne Tid neppe kundet række noget Menneske, uden at anstille et eller andet Forsøg paa at udforske det, og ikke været nødt til at omgaaes daglig med nogen, uden at have dreiet ham paa saa mange Kanter, at jeg i en nøie Forstand troer at have udforsket og lært at kiende ham saa godt, som det er et Menneske muligt at kiende det andet.

Saa lidet som jeg overalt er for at bygge Systemer, og saa farligt som jeg troer det er, at danne sig almindelige Regler af enkelte Erfarenheder: saa har jeg dog ikke kunnet forebygge, at jo nogle af disse ved deres bestandige indbyrdes Overeensstemmelse uformærkt har dannet sig selv dertil. Det er en af disse almindelige Sætninger, som min Siæl saaledes har indtrykket, der, efter længe at have skrækket og bedrøvet mig, endelig har frembragt de Ønsker, som nu varme mit Hierte og sætte min Pen i Gang. For strax at tilveiebringe saa levende en Over-

bevisning om dens Rigtighed hos mine Læsere, som jeg selv føler, maatte jeg i det mindste meddele dem alle de enkelte Bemærkninger, hvorpaa den grunder sig, og tillige stræbe at skildre dem saa nøie, at de giorde samme Indtryk paa andre, som de har giort paa mig selv; jeg maatte da skrive mere end en Foliant, og det tillade hverken Tiden eller Omstændighederne. Alt hvad jeg nu kan bidrage dertil, foruden det jeg ved denne Indledning har stræbt at giøre, bestaaer blot i fromme Ønsker og i den indstændige Begiæring, at enhver af mine Læsere upartisk vil sammenligne deres egne Erfaringer med min, og ikke forkaste den, uden saadan en Prøvelse, om og de bedste Bøger, og deres egne gode Hierter, har nok saa meget at indvende derimod.

Den bedrøvelige Sandhed, som jeg har erfaret, er i et kort Begreb denne: at de Videnskaber og Konster, der i vor saakaldte oplyste Tidsalder blive drevne med saa stor Fremgang og Held, isærdeleshed de iblandt dem, der sigte umiddelbar til at oplyse Forstanden og at forbedre Hiertet — Religionen selv, den guddommelige, velgiørende Religion, som Videnskab betragtet, ikke undtaget — have saa liden, saa ubetydelig en Indflydelse paa vor Almue, paa Stammen, paa de ni Tiendedele af de Danske, det er at sige paa deres Tænkemaade, deres Følelser og Tilbøieligheder, paa deres Handlinger, deres Sæder og deres Skiebne her i denne Verden, at de med Sandhed neppe kan siges enten at være mere oplyste, eller moralsk bedre, nu, end de har været i Kong Olufs Tid. Jeg føler al den frygtsomme Vaersomhed, som jeg bør føle, ved at dømme om Religionens Indflydelse paa mine Brødre, — den, som dette saliggiørende Lys har paa deres evige Vel, taler jeg følgelig slet ikke om. Gud forbarme sig over os Alle! — jeg haaber, jeg veed at han giør det, og at mange vil blive frelste i, maaskee selv ved deres Enfoldighed.

Jeg taler heller ikke egentlig om den, som et blot System af Tro, endskiøndt jeg kunde skrive en Bog herom. Dog kan jeg ikke undlade den Anmærkning, at den ulige større Klarhed, hvormed den, endog saaledes betragtet, er fremstraalet i de senere Aarhundreder, har forbedret vor Almues Tænkemaade, deres Adfærd og Vilkaar her paa Jorden, langt mindre end man i en Hast skulde formode — om den overalt har forbedret den.

Saaledes skulde man holde det for afgiort, at saa øiensynligt, som vor Almue nu ved den sande Tillid til Jesu Fyldestgiørelse, og til den alene, føres den retteste og eneste Vei til den evige Salighed, da de tvertimod før ved den Tillid, man lærte dem at have til endelige Helgene, selv udtænkte saakaldte gode Gierninger, Afladsbreve o. s. v., førtes den rigtigste Vei derfra; man skulde, siger jeg, troe det upaatvivleligt, at saa herlig som denne vigtige Troesartikel er bleven oplyst for den almindelige Mand, og saa velsignende en Virkning, som dette Lys kan og maa have paa hans evige Vel, saa kiendelig en Indflydelse bør det og have, saaledes som det daglig meddeles ham i vore Kirker og Skoler, uadskilleligt nemlig fra den deraf flydende Kiærlighed til og Lydighed imod Gud; saa øiensynlig en Virkning bør det frembringe paa hans moralske Charakteer og hans Tilstand her i Livet. Men jeg frygter, at man ved en nøie Undersøgelse vil finde det, som jeg troer at have erfaret, at han desto værre selv heri egentlig kun har byttet Overtro med Overtro, og Fordomme med Fordomme, der, om de i Hensigt til til hans evige Vel ikke kan kaldes saa skadelige som de forrige; dog i Hensigt til hans sædelige Beskaffenhed netop har ladet ham blive, hvor han var før.

Af denne Art ere de meget urigtige Begreb om Angeren, om vor naturlige Afmagt, om Sacramentet, og fremfor alle

den blinde Tillid til en sildig Omvendelse, som jeg overalt har fundet herskende, og som alle tilsammentagne giøre, at hans Udsigter i Evigheden neppe nu har nogen væsentligere Indflydelse paa ham, end de havde før; thi den hele Forskiel bestaaer sandt at sige deri, at han nu troer hvert Øieblik, og naar ham behager, at kunne græde og hyle, eller blot imaginere sig Saligheden til; i Stedet for at han før troede at kunne tilkiøbe, tilfaste og tilpidske sig den.

Men det var egentlig her kun min Hensigt, at tale om Religionen som Videnskab betragtet; det er at sige, saaledes som vi nu, Gud være lovet, daglig meer og meer ved dens eget Lys opdage dens Lærdomme og dens Buds herlige Overeensstemmelse med enhver af de Sandheder, som den algode Skaber enten har indpræget den menneskelige Fornuft, eller givet den Evner til at udgranske. Og her — hvor smerteligt maa det ikke være ethvert ei ufølsomt Menneske! — her, hvor Religionen just begynder at blive os elskværdigst, her hører, i det mindste efter alle mine Erfaringer, den største Deel af vore Medbrødre op at kiende den. Hvad siger siger jeg, høre op? Jeg feiler meget, om de ikke endog ved den uheldigste Fordom agte det for Synd, at kiende den saaledes. Jeg i det mindste har fundet alle dem af vor Almue, som jeg i dette Fald har udforsket, fuldkommen indskrænkede og beroligede, om ikke just ved en saakaldet Kulsvier-Tro; saa dog ved saa blind en Tro, at om den Helligaand ikke for Christi Skyld styrkede og befrugtede den ved overordentlige Naademidler, den efter Naturens ordentlige Løb, efter de Huusholdningsregler, som Skaberen i alt andet iagttager med fornuftige Væsener, af sig selv hverken kunde være stærkere eller virksommere, end hiin. Den Helligaands Medvirkning, vil en blot from Christen sige, er nok, er ene nok, ene nødvendig; men, haaber jeg, vil enhver oplyst Christen svare, vi bør efter al vor Evne

selv gaae og føre andre den ordentlige Vei, som han selv by:
der os gaae, idelig anraabe ham om hans os altid umistelig
Bestyrelse paa denne, og med største Taknemmelighed tage deri
mod; endelig ikke uden høieste Nød, enten vente miraculøse Ind
gydelser, eller fæste vor Tillid dertil. — Det er saavidt, som je
har erfaret det, vist, at naar man vil spørge de klogeste iblandt
dem alle, hvorfor de troe den eller hiin af Religionens Lær
domme, da vil de svare: fordi det staaer i Bibelen, og der
er Guds Ord. Turde man nu vove, hvilket jeg ikke vil raad
Nogen at giøre uden stor Forsigtighed, at spørge dem, hvora
veed I at Bibelen er Guds Ord? — da svare de neppe noget be
dre, eller vide nogen stærkere Grund at anføre, end fordi Præ
sten og Alle sige det, fordi deres Forfædre har befundet sig ve
ved at troe det, og fordi de faae meget, ikke mindre end en
evig Lyksalighed, for at troe saaledes; et Vilkaar, hvorpaa d
oprigtigt talt, af Hiertensgrund vilde troe ti Gange meer, o
i en vis Forstand giøre de det virkelig; thi man maa mærke
at ikke alene Catechismussen og Psalmebogen, men enhver Bøn
nebog, enhver Postil, enhver aandelig Vise, er dem ligesaa fuld
komment Guds Ord, som Bibelen.

Vil nu Nogen sige, at dette allerede er godt, og selv no
om de blot af disse Grunde i deres Enfoldighed troe, hvad d
bør at troe: saa vilde jeg maaskee svare ja dertil, dersom je
ikke af Erfarenhed var overbeviist om, at disse svage Folk, saa
vel som andre, har deres Art af Fritænkere imellem sig; laste
fulde, eller blot letsindige og kaade Mennesker, der anvende dere
kun altfor store Vittighed, paa at opvække Tvivl hos diss
Arme, som de ikke kan besvare, og som, da de smigre dere
egne onde Tilbøieligheder, de heller ikke skiøtte stort om at kunn
besvare. De skal tye til deres Læge, til Præsten, vil man sige
for at faae disse Tvivl opløste. Men Ulykken er, at man ha

begyndt at skildre dem denne som en egennyttig Sladderhank, der kan lyve saa godt som andre Mennesker, og som ikke vil mangle at giøre det, da han har Fordeel deraf; og de ere tilforladelig ligesaa villige til at troe dette, som alt andet. Hertil kommer den utrolige Mængde af Overtroens Eventyr og Fordomme, som de enten ved Tradition, eller ved slette Blades Læsning, har sanket Hiernen fuld af; og som man giør sig alt for liden Umage for at udrydde hos dem, da man maaskee troer dem uskadelige.

Men de ere det vist ikke. De, som jeg i dette Fald har udforsket, troede dem ligesaa fuldt og fast, som de troede Religionens vigtigste Hemmeligheder og Lærdomme, og vilde jeg kun prøve paa at opvække Tvivl hos dem om hine, da svarede de reent ud, at paa denne Maade kunde og disse og Alt være Løgn. Vil man nu, for ikke at rykke Religionen op med Rod, lade dette i dens dybeste Rødder indflettede Ukrud staae ved Siden deraf: da tager dette naturligviis overhaand, indtil det naaer den Størrelse, at de, som det groer hos, tidlig eller silde, i et lyst Øieblik see og føle al dets Hæslighed, Kraftløshed og Gift, og da forstaae de ikke at luge det fra det gode, om det ei overalt er for sildigt dertil; og Religionen, den hellige Religion, staaer og falder med Eventyret om en forhexet Dreng, eller med den Konst at slaae Øiet ud paa fraværende Tyve.

Jeg er her ikke Digter, jeg overdriver ikke; men jeg taler Sandheder, som jeg nøiagtig har erfaret. Jeg har lært at kiende saa mange, der, af ovenanførte Aarsager forvirrede, ikke selv vidste hvad de troede, at jeg nu i det mindste ikke skulde blive saa bestyrtet, som jeg i min første Ungdom engang blev det, ved det Spørgsmaal, der i fuldkommen Alvor blev mig forelagt af en fattig, enfoldig 70 Aars gammel Kiærling: Er det saa, eller mon det være saaledes, min Kiære, spurgte hun mig, som dog saa mange af vore Folk siger, at det er Løgn altsammen, hvad

der fortælles os om vor kiære Herre Jesus? — Jeg gyser da jeg skriver dette Spørgsmaal, men det er virkelig bleven mig giort, og jeg troer det er mine Brødres Vel magtpaaliggende, at jeg nedskriver det med Konens egne Ord. Saa vist er vor Almues Tro, i Almindelighed kun et Haarsbred skilt fra den skrækkeligste Vantro. Man maa ikke slutte heraf, at jeg vilde ønske vore Bønders og vore Haandværkeres Hukommelse opfyldt med alle de uimodstaaelige Beviisgrunde, hvormed en Less, eller saa mange andre store Mænd, har forsvaret Religionen imod dens boglærde Fiender. Dette er ligesaa unødvendigt som ugiørligt; men jeg ønskede, og jeg troer mig i vore saakaldte oplyste Tider berettiget til at ønske, at vor Almue i det mindste med sikkre Øine kunde skielne det Rimelige i Aabenbaringens Lære, fra det Urimelige i letsindige eller onde Spotteres løse Indfald, i Overtroens afsindige Eventyr, og i de Fordomme, der ere ligesaa giftige og ødelæggende, som de ere ugrundede. Jeg ønskede at de i det mindste nogenledes maatte indsee den ypperlige Sammenhæng imellem Religionens hemmelighedsfuldeste Lærdomme og Fornuftens tydeligste Sandheder, imellem dens Love og deres sande Vel, imellem Guds Huusholdning i denne og i den tilkommende Verden; men de ere i Almindelighed saa langt herfra, som de destoværre overalt ere fra, enten at kiende Fornuftens tydeligste Sandheder, eller at forstaae deres sande Vel, eller at giøre sig noget værdigt Begreb om deres evige Bestemmelse. De troe, eller egentligere bilde sig ind at troe lutter Mirakler, jo fleer og jo meer usammenhængende med det, de kalde deres Fornuft, desto bedre og desto fortienstligere; og de ere i Almindelighed saa langt fra at indsee de helligste Loves Hensigt til vor sande, og især til vor timelige Velfærd, at de tvertimod troe dem blot vilkaarlige, forfattede snarere af en egensindig og streng Tugtemester, end af det viseste, kiærligste og barmhiertigste Væsen, og overalt

umuelige at efterleve. De troe det, i en Følge heraf, allerede meget fortienstligt, naar de opfylde saameget deraf som de kan, det er at sige, som falder dem beqvemt; og om de overalt intet giøre heraf, saa har de altid den sikkre Tilflugt, at døe vel, det er at sige med Tolderens eller et andet gudeligt Ord i Munden, og saa ere de visse paa evig at svæve i Skyerne og at synge, det forstaaer sig, saa godt og saa høit som nogen Anden. Thi de giøre sig ligesaalidet nogen tydelig Forestilling om den Oplysning i Forstanden og den Forbedring, den Hellighed i Hiertet, der er uadskillelig fra Saligheden, som de troe det nødvendigt, at den begynder her, for at fuldkommes hisset.

Alt dette er sagt om dem i Almindelighed, og Gud forbyde, at denne Regel skulde meer end alle andre være uden Undtagelse, og den barmhiertige Gud, som kiender mine Hensigters Reenheder, tilgive mig, om jeg dømmer for haardt eller for overilet, eller aldeles urigtigt; men det er mig vist, at jeg ved alle mine Undersøgelser har fundet saa faa Begreb hos dem om Guddommen, om Siælens Natur, og om alle de Grundsandheder, hvorpaa Religionen er bygget, og disse Begreb saa utydelige, saa forvirrede og tildeels saa uanstændige, at jeg ikke kan begribe, hvorledes de kan have været værre i det tiende Aarhundrede, eller at den christelige Dydelære har, og efter Naturens ordentlige Løb kan have en mere virksom Indflydelse paa vor Almues Handlinger og Skiebne i vor oplyste Tidsalder, end den havde da Munkene prædikede Aflad. Det er ikke disse Armes egen Skyld, og Gud vil tilgive dem deres uforsætlige Vankundighed; men os? — herom er det at jeg siden vil tale. Overalt er dette Ord: dømmer ikke, at I ikke skal dømmes, mig saa vigtigt, at jeg ei med Beroligelse kan slutte denne Materie, førend jeg har gientaget, at jeg her egentlig kun har villet tale om Religionen, som Videnskab, eller i sit

Sammenhæng med Fornuften betragtet, og at mine Domme kun gielde Almuen i Almindelighed. Jeg haaber til Gud, at der ere mange nu, saavelsom der har været i forrige Tider, der i deres Hierters Enfoldighed elske og dyrke ham af ganske Hierte, og efter Menneskets Evne vandre for hans Aasyn; og det er soleklart, at den frie Adgang, som disse i vore nuværende lyksalige Dage have til hans Ord, og det rene, det herlige Lys, hvori de daglig have Leilighed at see hans Vei til sig, er dem den meest saliggiørende Velsignelse, og det sandeste Fortrin for hine de mørke Tiders Mennesker. Men som sagt, jeg taler kun om Mængden, og om mine egne Erfaringer.

Jeg har talt saameget om Almuens Religion, at jeg derved kun har levnet mig lidet Rum og Tid at tale om det Øvrige; eller behøves det ikke? — De, som kun have mindste Omgang med denne Classe af vore Medborgere, ville let være enige med mig i det jeg ovenfor har sagt, at de neppe kiende Fornuftens tydeligste Sandheder, langtfra at de ved nogen Art af Logik skulde kunne stivne, eller ordne, eller udvikle de faa, som de hændelsesviis maaskee have faaet et Nys om: Viisdomslæren i alle sine Grene, Historien, Jordbeskrivelsen, Naturens Lære og dens Historie, kort alle de Videnskaber, som enten umiddelbar sigte til at oplyse Forstanden, eller tilfældigviis frembringe denne Virkning, ere dem med eet Ord — Kragemaal. Dette har selv Sted ved de Videnskaber, der enten sigte til deres Legemers Conservation, eller til deres Velstand, eller til andre Beqvemmeligheder af dette Liv, som de dog kan ønske sig, saavel som vi andre. Deres tykke Uvidenhed i den vigtigste af alle disse, i Lægekonsten eller i dens første Grundregler, bliver dem desto skadeligere, da enhver af dem gierne vil fuske derpaa, og da deres vanvittige og dristige Fuskeri alt for ofte koster dem Helbred og Liv. Landoeconomien, og alle de Hielpemidler, hvor-

med Mechaniken letter og befordrer Arbeiderne, eller mangfoldiggiør Næringsveiene, er maaskee det eneste, hvori der nu ved Landhuusholdnings-Selskabets Bestræbelser begynder at oprinde dem et Lys, som deres Børnebørn vil have Nytte af.

Hvad skal jeg nu tale om de Konster, der sigte til at forbedre Hiertet, og om den første blandt disse, om Digtekonsten? Dersom jeg var mindre varm, mindre bitter, kunde jeg overøse et heelt Ark med de varmeste, de bitterste Klagemaal herover; men saa rive Veemod og Ærgrelse mig Pennen af Haanden. Til Haanhed for vore Digtere, mig selv ingenlunde undtaget, være det imidlertid sagt, at den hellige, den guddommelige Flamme, som af Skaberen blev betroet faa, for at velsigne mange, endnu har havt saa liden og saa vrang en Indflydelse paa $\frac{999}{1000}$ Dele af vore Medmennesker, at vi endnu maae tænke paa at opvække Følelser hos disse, førend vi kan begynde at ville forædle dem. At lee ved saakaldte Løier, at grine ved raade Indfald, ved Afskyeligheder, at hyle ved tom Declamation, ved uforstaaelig Bombast, ved rimet Nonsens, det er omtrent alle de Tegn til Liv, som jeg har fundet hos vor Almue, i dette Fald.

Nu da jeg nogenledes har udviklet mine Erfaringer, nu har jeg i Henfigt til dem kun een Anmærkning at lægge til, den nemlig: at det Strøg, som jeg har anstillet dem paa, ligger imellem Kiøbenhavn, Fredensborg og Helsingør; en Omstændighed, der saa meget mere bestyrker min ovenanførte Sætning, som den Deel af vor Almue, der opholder sig her, med god Grund kan og bør troes den meest oplyste i Danmark. Er det da saa, som jeg troer det er, at nemlig Videnskaberne, og især de iblandt dem, der sigte til at oplyse Forstanden og at forbedre Hiertet, med alt det herlige Lys, al den befrugtende Varme, som de udspredte til en tiende Deel af Folket, slet ingen

godgiørende Virkning yttre paa de øvrige ni Dele, da behøver jeg neppe engang at fremsætte det Spørgsmaal: Bør det være saaledes? Har den barmhiertige, den alvise Skaber kun tændt Lyset for det ene Menneske, og bestemt de ni til Mørke? eller, om han har modsatte Hensigter, kan der da gives politiske Grunde, der berettige os til, ikke efter al vor Evne at befordre hans Plan; jeg vil ikke sige at arbeide derimod? Jeg behøver som sagt, neppe at fremsætte disse Spørgsmaal — at besvare dem er aldeles unødvendigt; jeg skriver kun for sande, varme og oplyste Christne, for upartiske Patrioter og oprigtige Menneskevenner, og jeg er vis paa, at enhver af disse vil besvare dem som mit Hierte ønsker det. Skulde der imidlertid være nogen, der vilde sige, at det var godt at Almuen blev stikkende i den tykke Uvidenhed, for saaledes desto taalmodigere at bære sine Vilkaar, og desto villigere at være de Mægtiges Slaver: da lægge han mit Papir kun strax bort, og troe mig paa mit Ord, at jeg ikke har skrevet for ham.

Et Spørgsmaal, hvorved jeg allerede maa standse et Øieblik længere, er det: ligge der maaskee Hindringer indvævede i Grundplanen af vort Selskab, som maa udryddes først, førend Videnskabernes Lys kan naae til Almuen? — Jeg haaber det ikke; i det mindste er den eneste, nogenledes sandsynlige Hindring af denne Art, som jeg nogentid har hørt anføre, den, der flyder af vore ufrie Bønders haarde Vilkaar; Mangel paa Frihed og Eiendom, siger man, qvæler al Oplysning. Men dette endog tilsidesat, at jeg ikke kan holde det for aldeles afgiort, saalænge jeg ei kan glemme at Æsop og Epictet vare Slaver, saa betræffer denne Hindring overalt kun en Deel af vor uoplyste Almue, og en Deel, der Gud være lovet, ved vor udødelige Frederik den Femtes vise og menneskekiærlige Plan, der under vor Regiering, saavidt jeg veed, endnu bliver fulgt, kan haabes

daglig at blive mindre. Vi har følgelig nok, hvis Oplysning vi kunde begynde med; og jeg kan ikke længer ansee denne Indvending for andet end en Skingrund, hvorved vor Magelighed gierne vilde berolige sig.

Intet bliver da tilovers, uden de Spørgsmaal, som jeg er vis paa at min Sætning vil opvække hos enhver Menneskeven, saasnart han samtykker denne: Er nemlig vor Almue saa uvidende, og kunde den være oplyst, hvorfor er dette da hidindtil ikke skeet? Hos hvem ligger Skylden, hvorledes kan det skee, hvilke Midler skal man begynde fra? — Det er naturligt nok om Alle, ved disse Spørgsmaal, strax vende Øinene til den geistlige Stand; men med den Forskiel, at kun de Magelige og Kolde vil skyde al Skylden paa disse, for den største Deel brave og hæderlige Lemmer af Selskabet, og med Hænderne i Skiødet vente al Forbedringen fra dem; da derimod de sande og varme Menneskevenner, de, som jeg egentlig kun skriver for, vil efter deres Natur dømme billigere, og brænde efter at bidrage deres til at udsprede det forønskte Lys, men dog altid troe, at det er Præster og Skoleholdere som bør, og som ene kan begynde at tænde det. Jeg vil saa kort som muligt stræbe at besvare de første, for siden med desto større Frihed at kunne giøre Aftale med de sidste; men først vil jeg blot løselig tilkiendegive et Par Omstændigheder, som jeg i Hensigt til mit Formaal med Føie ønskte forandrede ved vore Kirke- og Skole-Embeders Besættelse. Saaledes vilde jeg, at der, ved deres Opdragelse, som bestemme sig til den geistlige Stand, overalt blev seet mere paa Menneskekundskab, end jeg troer at hidindtil er skeet, og at denne om muligt blev giort dem til et Hovedstudium; men især ønskte jeg, at de, der bleve kaldede til Landsby- og Smaakiøbsteds-Præster, virkelig vare fødte og tildeels opdragne paa Landet og i smaa Kiøbsteder, og det saa nær som muligt ved

den Egn, hvori de skal prædike. — Enhver seer mine Grunde. Den lærdeste og redeligste unge Mand, som kommer lige fra Høiskolen til sit Sogn, med Hovedet nok saa fuldt af Dogmatik og Exegesis, vil i andet Fald finde det usigelig vanskeligt, at udfinde og at træffe den Tone, som han alene kan blive sin Menighed fattelig og nyttig i, end sige at opdage og udrydde al den Overtro, alle de ødelæggende Fordomme, som dog bør udryddes førend den gode Sæd med Held kan saaes i deres Hjerter. Han kan følgelig allerede længe have været meget ivrig i sit Kald, og selv paa Grund af sine Tilhøreres Hukommelse og udvortes Adfærd, troe sig at være heldig deri, og at have dannet mange gode Christne, inden han hændelsesviis engang opdager, at det neppe var Mennesker eller fornuftige Væsener, som han prædikede for. I Hensigt til Skoleholderne ønskte jeg, at disse for Staten og Religionen saa vigtige Mænd overalt vare bedre aflagte, paa det at velopdragne og retskafne Folk kunde søge disse Embeder, og være fornøiede dermed.

Disse Anmærkninger har jeg villet giøre, mere fordi min Materie bragte det saa med sig, og for at tilkiendegive, at jeg selv har vendt mine Øine til den geistlige Stand med samme Opmærksomhed, som jeg formoder det af mine Læsere, end fordi jeg skulde enten haabe en hastig Forandring heri, eller troe den uomgiængelig nødvendig til min Plans Udførelse; saa umisteligt som ellers Præsternes og Skolebetienternes Samtykke er mig hertil, og saa megen Regning som jeg giør mig paa deres altid betydelige Bistand. Forresten er jeg saa langt fra at ville skyde Skylden for vor Almues tykke Uvidenhed paa vor geistlige Stand, som jeg tvertimod er inderlig overbeviist, at det altid har gaaet, og uden andre Hielpemidler altid skal gaae langt over deres Evne, at frembringe nogen betydelig Forbedring heri, eller at giøre mere herved, end de Redelige iblandt dem allerede har

giort for længe siden. En Præst har allerede mere end nok at bestille med at danne sine Tilhørere til Christne, og det eneste og høieste man kunde vente af ham, var at han nogenledes vilde danne dem til raisonnerende Christne. Men hertil hører allerede en stor Indflydelse af de øvrige Videnskaber; den Overtro og de Fordomme, som han i denne Hensigt maatte begynde fra at udrydde, skal neppe nogen Tid kunne udryddes, uden ved Hielp af en sund Philosophie; og det er soleklart, at de der skal kunde bestyrke deres Religion ved at sammenligne den med Fornuftens fastsatte Sandheder, maa i det mindste kiende noget til disse Sandheder, som de skulle sammenligne den med. Han har da, foruden de omtalte Fordomme, som han, da Faa betroe sig ham, skal have ondt ved at opdage, end sige at udrydde, endnu det hele Arbeide tilovers, som enhver Lærer har med et Barn, naar han vil danne det til et fornuftigt Menneske; thi saadant et vil man dog tilstaae mig, kan alene være beqvemt til at blive en oplyst Christen.

Men falder det den klogeste og ivrigste Skolemand, som jeg troer at Erfarenheden kan stadfæste, overmaade vanskeligt, om ikke umueligt, at giøre fornuftige Mennesker af 50 dog ufordærvede Børn, uden deres egen og Forældrenes Bistand: hvorledes skulde da en Præst, foruden andres Hielp, kunne omskabe nogle Hundrede, selvkloge, egensindige og for den største Deel i Bund og Grund fordærvede Gamle dertil? Det er ikke at begiere af ham. Naar han i vor nuværende Forfatning, efter al sin Evne indpræger og forklarer dem Christendommens Hovedlærdomme, og, ved en idelig vedligeholdt, idelig skiærpet Frygt for Helvede paa den ene og Haab om Himmelen paa den anden Side, bringer dem til at troe Guds Ord, saavel som hans egne Forklaringer derover, og nogenledes at leve efter begge, da har han i mine Tanker troligt opfyldt sit Embedes Pligter. Men om han og

kunde giøre noget mere heri, da betraf det dog kun et større Lys og en større Styrke i hans Tilhøreres Religion, en Fordeel, som jeg vel anseer for den første, og vigtigste, men langt fra ikke for den eneste Virkning af Videnskabernes og de skiønne Konsters større Indflydelse paa vor Almue; en større Duelighed og en deraf flydende større Virksomhed i Livets daglige Forretninger, en mindre egennyttig, en mere udvidet, en selskabeligere Tænkemaade, en større Beqvemhed til at blive gode Borgere og ægte Patrioter, og de ædlere og finere Følelser, hvorved den høie Dyd og det sande Heltemod alene dannes og næres, ere lutter Frugter, som jeg haaber af Videnskabernes Lys, naar det oprinder for vore Medbrødre; og af det alene, uden at tale om de mange Genier af alle Arter, som uden al Tvivl nu ligge i Dvale, og som vist vilde oplives ved dets godgiørende Straaler. Men neppe har vore Geistlige Tid, at kaste et Sideblik til den største Deel af disse herlige Frugter, end sige, at de alene kunde opelske dem, da dette allerede fordrer en langt større Grad af Lys og af Varme, end der behøves til blot at danne raisonnerende eller oplyste Christne.

Dette være nok sagt om Præster. — Af Skoleholderne sige iøinefaldende Grunde os, at vi endnu kan vente og begiære mindre. For kun at nævne een: vil det ikke altid, selv da, naar deres Vilkaar vare bedre end de nu ere, blive dem umueligt at giøre mere godt i en Ottendedeel af Aaret, end de, der ikke høre under deres Opsigt, igien fordærve i de øvrige syv? Det er, i mine Tanker, uden al Tvivl de Børne og Gamle, som Forbedringen bør begynde fra. Og nu troer jeg at have sagt nok, for at besvare dem, som af Magelighed gierne vilde skyde Skylden til vor Almues Vanvittighed paa den geistlige Stand, og berolige sig ved at vente hiins tilkommende Oplysning alene fra dennes Bestræbelser. Jeg troer

tillige at have tilkiendegivet de sande og varme Menneskevenner, som jeg egentlig skriver for, tydeligt nok, hvorfor jeg troer, at saa umisteligt som Præsternes og Skolebetienternes Samtykke, og saa vigtig som deres Bistand er til at udsprede det forønskte Lys, saa er det dog ikke dem, som saadanne betragtet, der egentlig bør og kan tænde det. Hvem bør, og hvem kan da, vil man sige; og dette Spørgsmaal leder mig lige til mit elskte Formaal.

Jeg har nemlig, ved mine hist og her vankende Undersøgelser af denne Materie, ikke kunnet undlade af og til at hefte mine Øine til en vis Art af Læselyst hos vor Almue, der, sammentaget med dens næsten blinde Ærbødighed for alt det, som staaer paa Prent, altid blev mig vigtigere, og tilsidst, da jeg paa alle andre Kanter mødte uovervindelige Vanskeligheder, og den tillige var det eneste, hvorved jeg selv kunde haabe at udrette noget, sankede min hele Opmærksomhed omkring sig. Naar jeg betragtede de virkelig mange ledige Timer, som den største Deel af vor Almue, især om Vinteren, har eller giver sig; og den Taalmodighed, hvormed jeg ofte har seet, at de iblandt dem, der elskte deres Huus og deres Penge, i disse Timer kunde læse hele Blade igiennem — hvorved jeg er overbeviist at de neppe hverken kunde tænke eller føle noget — naar de kun stod i en Postil, og selv lære hele Sider af det smagløseste Pølsesnak udenad, naar det kun gik paa Riim: da tvivlede jeg ikke et Øieblik paa, at jo denne Læselyst, ved en god Huusholdning, ved et klogt og omhyggeligt Valg af de Materialier, der gives vore enfoldige, men langtfra ikke vanvittige Brødre i Hænderne, ved en opmærksom og kiærlig Styrelse og velanbragt Opmuntring, baade af dem, under hvis nærmeste Opsigt de ere, og af Skribenterne selv, kunde i en kort Tid, ikke alene blive nyttig; men selv ved Hielp af en meget let Konst opvækkes til saa stor en Graadig-

hed som man vilde. Er det da ikke en sand Jammer, har jeg ofte sagt til mig selv, at i vor oplyste, vor skrivesyge Tidsalder, disse Arme, de ni tiende Dele af os, som dog gierne vilde læse, intet andet har at læse, end saadant, som enten forøger deres Overtro og deres Fordomme, for ei at sige hærder og fordærver deres Hierter, eller forvirrer dem mere end de var det før, eller i det mindste dysser dem i Søvn?

Thi uden at tale om det deels dumme, deels giftige Sladder, som vore elendige Skriblere, de nederdrægtigste blandt alle Borgere, for en ussel Fordeels Skyld, uden mindste Samvittighed, og til vore oplyste Tiders Skam, med fuldkommen Frihed, udspruble iblandt vor Almue, fra en Borups Hule, og fra andre saadanne Moradser — saa vil man ved en nøie Undersøgelse finde, at den bedste, den uskadeligste og fornøieligste Virkning, som endog de meget faa læseværdige og i en vis Forstand gode Bøger, de har i Hænderne, i deres nuværende Forfatning kan frembringe hos dem, virkelig er en sund og sød Slummer. Saa ringe Hensigt har man havt til deres Evner eller deres Maade at forestille sig Tingen paa; saalidet har man værdiget dem at nedstige til deres Cirkel for at giøre dem det, de skulde læse, nogenledes interessant, at det lader, som Forfatterne har villet paalægge dem et Hoveri-Arbeide meer, ved at anmode dem om at læse deres tørre, og af den Aarsag kiedsommelige Moraler, som de blot har stræbt at giøre tydelige ved evige Igientagelser, og rørende ved en knarvurren Skolemester-Tone; og det som endnu er værre, saa megen Fornuft, saamegen Følsomhed, saamange Indsigter, har de fleste af dem ligefrem forudsat hos deres Læsere, hvoraf disse desto værre ikke have en eneste, at den største Deel af deres Bøger derved er blevet dem ufattelig og forvirrende. Om de ikke just har forudsat samme Lethed i at begribe, samme Vendinger i Indbildningskraften, i Evnen

og i Maaden at forestille sig Tingene, samme Hang af Hjertet, samme Lyster, samme Gang, hos Bønder og Haandværkere, som hist sig selv, hvortil det dog næsten lader: saa har de dog næsten alle forestillet sig disse som Mennesker af sund og moden Fornuft; da de dog af ingen Skribent endnu kan eller bør betragtes anderledes end Børn, og, i Henseende til deres Fordomme, ilde opdragne og fordærvede Børn: det er at sige, de har baaret sig ad, som den Lærer skulde gjøre, der gav sin Discipel en Cicero i Hænderne, førend han havde lært sin Donat.

Dette være nok sagt om de faa taalelige Skrifter, som vor Almue har at styre sin Læselyst ved; og hvor faa ere disse? Lønnede det Umagen, at tale derom? — O Du Lysets bundløse Kilde, Sandhedens og Dydens Aand, alvise, hellige, herlige Gud! o Du Menneskets Skaber, og dine faldne, dine af Mørke og giftig Taage omspændte Billeders Forbarmer — Du, som betroede Philosophen dit Lys, og Digteren din Flamme, at de derved skulde opvække og udsprede Sandheder og ædle Følelser og Lyksaligheder paa Jorden — hvorledes skulde de, hvorledes skulde især vi, som har Tid og Leilighed og Lyst og Evne at oplyse eller at fornøie det Almindelige ved Skrifter, kunne bestaae for dit Aasyn, dersom Du krævede os til Regnskab for den tykke Uvidenhed, som den største Deel af det Almindelige endnu ligger nedgravet i; for de berusende Fordomme, der føre de ni Tiendedele iblandt os paa de farligste Afveie fra Dig og din Salighed; for de Evner, de Talenter, den Virksomhed, de store Handlinger, de Heltedyder, dine Miskundheders ædleste Lovsange, som nu slumre og qvæles og døe, blot fordi ingen venskabelig Haand, ingen broderlig Stemme vil vække dem? — Hvortil har vi da anvendt vor Pund, og hvorledes har vi aagret dermed? Kan vi beraabe os derpaa, at vi har forhvervet os deres Bifald, der forstod Tingene, vi skrev om, bedre end vi selv, eller

at vi har forsikret os om et evigt Eftermæle, eller at vi paa det høieste har skiærpet de Sandes Syn og de Følsommes Følelse? Eller mon det vil være os Retfærdiggiørelse, at vi skyde Skylden paa hverandre, og under det Paaskud, at vi ene dog intet kunde udrette, med Hænderne i Skiødet vente paa hvad Andre ville giøre? — Jeg for min Part tilstaaer oprigtig, at jeg ikke kan berolige min Samvittighed herved, og jeg har sat mig det helligt for, om jeg og ingen flere kan overtale, dog selv herefter at bidrage min Skierv, og i det mindste efter al min Evne stræbe at befordre det, som jeg er overtydet om at være min Næstes Velfærd og Skaberens Villie. Men hvorfor ikke overtale flere? Skulde de Grunde, som har giort saa stærkt Indtryk paa mig, være reent uvirksomme hos Andre? Hvorfor skulde vi ikke kunne samle et Selskab af Menneskevenner, som med forskiellige Gaver og fælleds Kræfter, velsignede af den Algode, som saae vore Hensigters Reenhed — — —

II. Brudstykke af Evalds Apologie.

I dette Øieblik føler jeg, at man lettere kan forsvare en Fremmeds Sag, end sin egen; og selv at denne falder os desto vanskeligere at forsvare, jo vigtigere og retfærdigere den er. Hiertet kan være saa fuldt, at det, just af den Aarsag, ikke let kan udøse sig, og saamange Følelser af det Onde, vi lide, af den Uret, man giør os, kan da, naar Hiertet umueligt kan rumme meer, men nødvendig enten maa briste eller løbe over, paa eengang strømme til vor Mund eller til vor Pen, at vi hverken i en Hast kan finde Ord til dem, eller ordne dem med et behørigt Valg, da de nemlig synes os alle lige trængende, lige vigtige, lige stærke. Da er det, at vore zittrende Læber kun kan stamme nogle afbrudte og neppe forstaaelige Klagemaal, imedens

af den største Deel af de Grunde, vi have at anføre til vore Bedste, baner sig en Vei igjennem vore Øine; og saaledes unødvendig spilder sig, eller i det mindste al den Kraft, hvormed de ellers skulde overtyde de kolde og følelsesløse Dommere, som de dog ikke kan være. I fremmede eller ligegyldige Ting, eller og i Tilfælde, hvor vi ingen synderlig Ret har at paastaae — o da har vi ikke saa mange Grunde at gaae i Valg i, og heller ikke føle vi dem saa stærkt, at vi ikke skulde have koldt Blod, og Overlæg og Ord nok, til at ordne og fremsætte og udpynte dem; og overalt til at give dem den Vægt, som allene kan, og sandt at sige, alene bør kunne giøre dem gyldige i menneskelige Dommeres Øine. — Hvem uden den Alvidende kan fortolke vore Suk? og hvem uden Hierte-Prøveren forstaaer, at veie vore Taarer? Ham, og ham alene tilkommer det, at dømme os derefter.

Og i hans Hænder overdrog jeg min Sag, naar min Smerte var heftigst; thi jeg vidste, jeg følte, at han forstod mine Øines Dug, og det Suk, som endnu kun svulmede i mit Bryst — og at han vist engang, naar han fandt det tienligt for mig, vilde udtyde den mindste af de Taarer, hvormed jeg vædede mit eensomme, mit forladte Leie, baade for dem, som aftvang mig den, og for dem, som enten foragtede og beloe, eller selv lastede og fordømte den, uden at værdige den en nøiere Undersøgelse, og uden at have anden eller bedre Grund til dens Fordømmelse, end denne: at den var flydt af mine Øine — og dette fatte jeg i min blendende, nedtrykkende, haabløse Kummer forud, at alle de giorde, der enten ved en Hændelse blev Vidner til mine Klager, eller hørte tale derom; fordi — nogle giorde det.

Naar Stormen undertiden sagtnedes, naar Skyerne fordeelte sig, og en venskabelig Straale af Solen naaede mit Bryst —

naar de rosende Smerter nogle Øieblik holdt op at forstyrre min Siel, og naar heite brændende Taaren ikke længer skiulte enhver bedre Udsigt for mine Øine: da forsonede jeg mig med Verden. I min lindrende Melancholie fornam jeg mig selv, som Taalmodigheden ved et Gravsted; og jeg smigrede mig med den Tanke, at jeg maatte see saaledes ud i de af mine Medborgeres Øine, som kunde see mig. — Hvorledes, tænkte jeg, kan du begiære, at de skal røres ved den stille Taare, som de maaskee troer at være af Marmor, eller i det mindste at høre væsenlig til din Natur, enten kunstlet eller nødvendig — ufølt eller ufølelig? Mange af dem, hvis Hierter smeltede i reen og ædel og salig Vellyst, naar de tause heldede Øret til den dæmpede, sørgende Klang af din Harpe, og til dine vemodige Sange; fordi de følte, at det ikke var Konsten, og ikke den affecterede Forførelse, og ikke engang dig selv; men Sandhed, den guddommelige Sandhed, som foer igiennem dine zittrende Strænge, og fremlokkede mægtig, uimodstaaelig Sang af dine flammende Læber. — Mange af dem, sagde jeg, vil og røres ved din personlige Klage, naar de først forstaae den; naar du overtyder dem om, at den hverken er blot Konst eller Forstillelse, eller ugrundet, eller ubillig, eller ubetydelig, eller uafhielpelig. Maaskee, tænkte jeg videre, at endog de, som hidindtil har været følesløse og selv troet sig fornærmede, ved din forvirrede, ofte afbrudte Klynken, skal ikke kunne modstaae dine med kolde og ordentlige Grunde udrustede Klagemaal. Overalt siger jo Fornuften, siger din egen Erfarenhed, at endskiøndt det, vi giøre, sees af mange, saa falder det, vi lide, dog kun faa i Øinene. Vore huuslige Omstændigheder, vor Kummer, den Uret, man giør os, sees sidst af Alting, fordi det, som det kiedsommeligste og ubehageligste, sidst sees efter. Mon der ikke er mange ædle Menneskevenner, der nu kiende og elske dig blot som Digter; men som

ufs Fuldbyrde og om muligt hielpe dig, som Menneske — derfor de kun saae din Stilling? — mange, der baade kunde og vilde aftørre dine Taarer, om de kun blev dem vaer? Og hvorledes skal de see dem, om du ikke peger derpaa? om du ikke taler? — Det er en Mulighed, det er selv en Rimelighed, at du ved at tale vil bane dig Veien til den lille Lyksalighed, som du ønsker; men det er en afgiort Sag, at du derved vil overtyde den Deel af Verden, hvis Bifald var dit Formaal, om din Uskyldighed, dine Ønskers, dine Hensigters Ulastelighed, og den Uret, de giøre dig, som hverken spare Vold eller List, paa at hindre dem — blot af den Aarsag skylder du dig selv, du skylder din Ære det at tale, og at tale tydeligt, høit, og Alt hvad Sandhed tillader dig. — Alt dette sagde jeg mig i min Sværmelses Hviletimer.

— Saa kom mit Mismod tilbage med alle sine sorte Skrækbilleder, og bredte sig ud for hver en smilende Udsigt, og fordobblede mine Ulykkers Vægt, og nedtrykte min Siæl, og qvalte hver opstigende Tanke om Modstræben i mit Bryst. I en lang Sørgeskare kom først mit Hiertes kiæreste Børn, alle mine speerbeste, fornuftigste, dydigste, og — snarest afviiste, bitterst forhaanede, længst bortkastede Ønsker. Saa kom fire Liig: min Helbred, mit Rygte, min Frihed og min Ungdom, og strax efter dem, den nøgne, nedbøiede, hielpeløse, foragtelige Armod; herpaa fulgte Haand i Haand, i en lang Rad, suurseende ubudne Fremmede: uvenskabelige og uformodentlige Tilfælde, og saa alle min Køns, min Characteers og mine egne Fiender — og iblandt disse til min Bestyrtelse allerøverst mig selv: mit Hang til at være Digter, og mine bedste Arbeider, som havde tilveiebragt mig manges Opmærksomhed — og min Egensind, min Letsindighed, min Fremfusenhed og Stolthed, der havde giort denne Opmærksomhed til Galde, Gift og Død for mig.

Omliende, som alle mine øvrige Fiender, skulde jeg have fulgt min Lykke til Jorden; thi den dræbte jeg selv med koldt Blod og fortrød det ikke. Men i sit Fald havde den hævngierrig trukket min Lyksalighed med sig, og qvalt den; og derfor gik jeg indsvøbt i mit Flor og græd. — Endelig kom de, som burde være, og de som kaldte sig mine Venner; og et Glimt af angstfuld Haab, et frygtsomt bedende Smill, brød igiennem mine tunge Taarer, for at hefte sig paa deres Ansigter — og Himmel! Foragt, Vrede straalede mig imøde af deres Øine; Bebreidelser, Forhaanelser, Forbandelser, Trudsler, Gift strømmede ud af deres Læber — og en Dolk var i deres opløftede Hænder; som de kun endnu holdt tilbage i det Haab, at mine Fiender eller jeg selv snart vilde forekomme dem. Nu raabte jeg: Etiam tu mi Brute? — etiam tu? — nu saae jeg op imod Himmelen, sukkede eengang endnu, skiulte mit Ansigt — og sank! — Nei! — Nei! — raabte mit Mismod mig endnu i Øret — det nytter ikke, at du længere stemmer dig imod din Ulykke.

Naar jeg da længe havde ligget i denne haabløse Stilling, kom min retfærdige Sag, understøttet af Fornuft og Religion, igien til min Siæl. „Hvi sover du? hvi forlader du mig?" — sagde den — „Og er det mig alene? Er det ikke den sidste Gnist af din timelige Lyksalighed — er det ikke selv i visse Maader dit Liv, din Ære, din Samvittighed, og dit evige Vel, som du har at stride for? — Kan du giøre mindre derfor end tale? Der er en retfærdig og barmhiertig Gud, som er Herre over de menneskelige Hierter, og som kan velsigne dine Ord, om det er hans behagelige Villie; men som vist vil straffe din fortvivlede Taushed, og ansee dig som en Selvmorder, om du ikke giør Alt hvad du kan, for at frelse dig."

Denne sidste Tanke bestemte mig. Jeg besluttede at udøse mit hele kummerfulde Hierte; jeg vilde høit og tydeligt forklare

min beklagelige Tilstand og dens Oprindelse: men især vilde jeg fremlægge mit sidste, mit eneste timelige Ønske; jeg vilde vise hvad der først havde givet Anledning dertil, hvorledes det Tid efter anden, født af Omstændigheder og Hændelser, men næret af Religion og Dyd og Fornuft, opdraget af et sundt og christeligt Overlæg, havde naaet den modne Styrke i min Siel, at mit sidste Suk alene kunde udrydde det. Jeg vilde vise, hvor lovligt, hvor billigt, hvor uskyldigt det var; at det ikke kunde fornærme nogen, men at min hele Lyksalighed beroede derpaa; at jeg ved dets Bønhørelse og derved alene kunde blive nyttig for mange og ingen til Byrde. Saa vilde jeg med sammenfoldede Hænder bede enhver af mine Medborgere, om muligt at hielpe deres arme Digter til den Ret, som staaer aaben for den Usleste; og i det mindste ikke at hindre mig deri; ikke at rive det bort fra mig, som jeg har faaet fat paa, og som jeg maaskee endnu kan redde mig ved, af de Bølger, der slaae sammen over mit Hoved. Og for ydermere at bevæge dem til denne Medlidenhed, vilde jeg vise dem enhver uundgaaelig Følge af mit Ønskes Bønhørelse eller Forkastelse.

Saaledes satte jeg mig for at forsvare min Sag — og til mine Dommere vilde jeg vælge, om mueligt hele Verden; men især dem af mine Medborgere, som har værdiget mit Talent og dets Frugter deres Opmærksomhed. Maaskee dog endeel af dem — sagde mit opstigende Haab — maaskee mange ville finde, at jeg intet ubilligt, intet ulovligt, intet ufornuftigt begierer; at jeg intet ønsker uden den Ret, den Lyksalighed, som den allernaadigste Regiering ikke negter den ringeste blandt sine Undersaatter — og som ingen anden bør kunne negte — den, at fortiene mit Brød ved mine Hænders Arbeide.......

III. Tre utrykte Breve af Joh. Ewald.

1.

Til Statssecretair Guldberg.

(Efter Concept.)

Undertrykt — næsten qvalt, som min arme Muse er, af de mest martrende, de mest ydmygende Ulyksaligheder, skulde hun maaskee være svag nok til at fortvivle, dersom ikke for nærværende Tid alt Mismod af de uskyldige Muser i Danmark tillige var Utaknemmelighed, og slet at skiønne paa denne Videnskabernes og Konsternes gyldne Alder, som Deres Høivelbaarenhed, til Deres Navns udødelige Ære, har anvendt den Dem saa viselig betroede Magt paa at fremkalde i Danmark. Det er i det mindste afgiort, at en dansk eller norsk Digter, der i disse lykkelige Tider — der i denne Viden haabløs, uden at beklage sig, forstummede, og døde af blot Mangel paa Understøttelse — det er afgiort, at han, eet af to, enten paa den utilgiveligste Maade maatte miskiende de nordiske Musers Skytsengel, Guldberg — eller føle sig aldeles uværdig at opløfte sine Øine til ham om Redning. Hvad det sidste betræffer, da, endskiøndt jeg vist ingenlunde føler mig feilfri, endskiøndt jeg rødmende tilstaaer, at mine egne Daarligheder har bidraget alt for meget til min nuværende Kummer: da er der dog to Omstændigheder, der give mig den Tillid, hvormed jeg vover at see op til Deres Høivelbaarnhed om Hielp, eller egentligere, uden hvilke jeg aldrig skulde have den. Den ene: at jeg altid utrættelig, og uafskrækket har anvendt den yderste Flid, og det som mueligt er mere, den yderste Lærvillighed, paa at dyrke min naturlige Beqvemhed til Digtekonsten, og at opnaae al den Fuldkommenhed deri, som jeg kunde haabe. Den anden: at jeg altid med den varmeste Iver har anvendt mit Talent til Religionens og Dyder-

ned, til [illegible] og de [illegible] [illegible] Ære — og mer dertil. Maatte dog dette give mig Værdighed nok til at hjelpes, i den dydigste, den største [illegible] Sind; den Alvidende veed, at jeg har Trang nok dertil! Jeg har alt længe følt, hvor vanskeligt det allerede er, med Smerte og Afmagt i alle Lemmer at være heldig Digter; dog har denne Vanskelighed været overvindelig, saalænge den var ene. Men nu, skiærpet, forøget af den bitterste Mangel, af den meest nagende Kummer, nu begynder den at blive min Siæl for stærk. Idelig forstyrret, som jeg er, af de usleste Speculationer paa daglig Trang, af de meest ydmygende Sorger, af de meest upoetiske Adspredelser — nedtrykt, tilintetgiort af Græmmelser, af Frygt, af de skummelste, skrækkeligste Udsigter, i min ventelig korte Fremtid — med Smerte i hele Legemet, med Graad, med nagende Kummer i Hiertet, med tusinde Adspredelser i Siælen, og med intet, intet til Lindring eller Trøst i al min Evne — O! da maa jeg — De veed, ædelste, viseste Digterven — at jeg da maa tage Harpen af Hænderne. De indseer let, at Mangelen selv betager mig alle Midler til at værge mig derimod. At vinde Præmier er desuden meget uvist, og altfor langvarigt; at rette mig efter Mængdens og de fleste Kiøberes Bifald, er uædelt, og mig overalt umueligt. Det eneste Haab, den eneste Mulighed for mig at opnaae en nogenledes taalelig Tilstand, og ikke at blive en aldeles unyttig Byrde paa Jorden, en altfor martrende Last for mig selv, beroer vist allene derpaa, om Hans Majestæt Kongen af Naade vil give mig noget Lidet aarlig, til mit nødtørftige Udkomme. I ydmygst Tillid til den Beskyttelse, som Verden veed og vort lykkelige Fædreland føler, at Deres Høivelbaarenhed værdiger alle nyttige Konster, og især til Deres ædle Medynk med alle Ulykkelige, vover jeg at bede Dem, og at bede Dem befordre en allerunderdanigst Forestilling.

som jeg har skrevet til Hans Majestæt vedangaaende. Men hvorledes skulde Kongen komme for med til en af sine ringeste Undersaatter? Hvad skulde overalt mit Haab være, dersom ikke De, Musernes ædelste Beskiermer, vilde tale et mægtigt Ord til mit Bedste? Jeg vover at anraabe Dem derom. Paa Deres Vink, paa Deres Smiil beroer alt det jeg har at haabe her paa Jorden: en nogenledes taalelig Tilstand i de faa Aar, som jeg kan have tilbage. Maatte min Jammer dog røre Dem! Maatte dog den Algode giengielde Dem denne Medynk!

Hvor smigrende vilde den Agt ikke være mig, om Deres Høivelbaarenhed vilde foreskrive mig nogle aarlige Arbeider, hvormed jeg kunde synes mig selv at giøre noget for saa stor en Bevaagenhed. Men dersom dette ikke behager Dem, da beder jeg Dem være forvisset om, at jeg, saalænge jeg lever, i det mindste skal anvende al min Iid, alle mine Evner, paa at blive denne Deres Medynk, uden hvilken jeg ikke kan leve, saa værdig som det er mig muligt.

Med den ydmygste Tillid og med den dybeste Ærefrygt henlever jeg Deres Høivelbaarenheds —

2.

Til Samme.

(Efter Concept.)

Fra det Øieblik, da jeg havde givet mig den underdanige Frihed at forestille Deres Høivelbaarenhed min kummerlige Stilling, og, i Tillid til deres bekiendte Menneskekiærlighed og den besynderlige Beskyttelse, som De værdiger Muserne, begyndt at haabe Deres Medynk: har jeg med en større Frihed i Sjælen kunnet tage Deel i mine Landsmænds Lyksaligheder; og jeg har begyndt at føle vor gyldne Tidsalders Indflydelse, hvoraf Deres Høivelbaarenhed i meer end en Henseende, har skienket vort Norden de første Straaler. Og jeg har

[redacted]

ikke kunnet føle den, uden at opflamme til Sang. — Indfødsretten, dette udødelige Mindesmærke for vor Regierings vise Patriotisme, var af sin Natur den første og største Gienstand, som fortryllede min Muse; men hvem kan føle den, eller noget af alt det, hvorved de Danske og Norske glæde sig, uden hvert Øieblik at erindre sig Deres Kongelige Eleve, og hvem kan erindre sig ham, uden at velsigne og prise den Dag, da Himlen skienkede vort Fædreland denne store Prinds? — Dette er Aarsagen, hvorfor jeg har standset midt i en Sang om en af hans beundrelige Velgierninger, for at synge om ham selv og af al min Evne at helligholde en Fest, som vist altid vil blive en af de største og kiæreste i Norden. Jeg giver mig den underdanige Frihed, at underkaste denne Sang Deres Høivelbaarenheds Omdømme, og at bede Dem, dersom De finder den saa stor en Lykke værdig, at nedlægge den for Hs. Kongelige Høiheds Fødder, som et ringe, men velmeent Offer af mit Hierte; som et allerunderdanigst Pant paa den Varme, hvormed jeg og enhver Dansk føler hans Velgierninger.

Af Medynk med min virkelig meget ulykkelige Skiebne, ville Deres Høivelbaarenhed tilgive mig, om jeg ved denne Leilighed besværger Dem om at erindre sig den arme Digter, hvis hele timelige Lyksalighed beroer paa Deres Smiil, og som vist med den sandeste og dybeste Ærefrygt er Deres Høivelbaarenheds —

3.

Til daværende Kammerjunker (nu Geheime-Conferentsraad m. v.) Fr. Moltke.

(Efter Originalen.)

Hvad skal jeg nu, min kiæreste Velynder? Hr. Kammerherre von Warnstedt havde lovet mig, at skaffe mig Deres nærmere Villie, Verset til Dronningen angaaende, i det seneste som i Gaar, og jeg har hver Time med største Længsel seet ud efter

tyn; thi, ved min Ære, uden den veed jeg hverken hvorud eller hvorind, hverken om eller hvorledes det skal trykkes og indbindes, og jeg frygter saameget meer for en unyttig Bekostning i denne Henseende; da det vist faldt mig overmaade vanskeligt, overalt at udrede nogen. Hvad skal jeg nu bedste Ven? Jeg vilde nu ugierne, meget ugierne aldeles have spildt mit Arbeide, da det vist ikke er faldet mig let. Sygdom, en streng Diæt, Medicamenter, Sommerens Hede, og en overhaandtagende Melancholie, som jeg ei kan angive nogen Aarsag til, giøre mig det de fleste Timer om Dagen vanskeligt nok at overlade mig til min Indbildningskraft, om de ikke virkelig svække denne. Materien er desuden, saa rig den er, temmelig udtømt. — Det eneste jeg veed, er at skikke Dem mit Vers, og at bede Dem handle dermed efter Deres Godtbefindende; saa veed jeg, det bliver bedst mueligt. Skal jeg imidlertid lade det rykke ind i Adressecomtoiret? — Hav den Kiærlighed at svare mig, som snarest; eller i Mangel af Tid at lade deres Kolbel svare mig. — Dersom De var her i Byen, min kiæreste Velynder, da skulde De vist være den første, der fik mine Fiskere at see; nu skal De tilforladelig være en af de første. Kommer de kun ikke til at smage af Essentia Hilbii og Gummi Guajac! — Jeg har hørt, at min Hr. Broder nu giør Opvartning paa Fredensborg som Jagtjunker. Er det saa — da kysser jeg hans Sporer. Det er min Rang og min Stolthed, at være Deres Ven, og det er meer — det er min Lyksalighed. Derfor bedste, kiæreste Velynder, elsk Deres troeste

Kiøbenhavn den 1ste September 1778.

Ewald.

Udskrift:
Høivelbaarne Hr. Kammerjunker v. Moltke til Fredensborg.

Bidrag til en geographisk-antiquarisk Beskrivelse over Vendsyssel og Thy i den sidste Halvdeel af det 11te Aarhundrede,

ved

P. W. Becker.

Uagtet mange Bidrag til Fædrelandets Jordbeskrivelse og Statistik i ldre Tider ere blevne meddeelte af Forfatterne til de Beskrivelser, er — især i det 18de Aarhundrede — ere udkomne over endeel anske Kiøbsteder og Provindser: mangler man dog endnu stedse en oiagtig Samling af Alt, hvad hos Middelalderens Skribenter, i ordebøger og Klosterregnskaber, i Testamenter og Gavebreve, fort igt i de historiske Mindesmærker, som Tiden har levnet os, maatte unne findes til Oplysning om disse vigtige Gienstande.

Efterat Kiøbenhavns Universitet havde begyndt at udsætte Priis-Spørgsmaal over forskiellige videnskabelige Gienstande, søgte det of-tere paa denne Vei at fremkalde Bidrag til Fædrelandets ældre Geographie. Paa denne Maade fremkom i Aaret 1815 en Beskrivelse over Møen, Lolland og Falster i Middelalderen, og i 1822 en gnende over Fyen. Kun et Brudstykke af det førstnævnte Ar-eide er trykt, hvilket Forfatteren, Hr. Pastor Bendtsen, udgav Aaret 1820[1]).

Da Universitetet i Aaret 1827 atter opfordrede sine Borgere til t bearbeide et Afsnit af den ældre danske Geographie, forsøgte For-atteren af dette Stykke at løse den fremsatte Opgave. Ved Benyt-else af de tilgængelige trykte og haandskrevne Kilder, lykkedes det ham at frembringe et Arbeide, som vandt Dommernes Bifald.

J det denne Afhandling i en næsten uforandret Skikkelse — kun øreget paa enkelte Steder, og berigtiget paa andre — overgives til Trykken, tillader Forfatteren sig at giøre sine Læsere opmærksomme

---

1) Om Møen i Middelalderen. Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Frederiksborg lærde Skole. 4to.

paa den særegne Vanskelighed, der frembød sig ved at behandle det angivne Emne. Undersøgelsen over Vendsyssel og Thy skulde kun strække sig til Udgangen af det 11te Aarhundrede. Da der nu kun gives faa Skribenter fra den Tid, og endnu færre Diplomer, maatte det Meste hentes fra senere Skribenters Vidnesbyrd, der deels ikke altid syntes paalidelige, deels ikkun lidet passede paa det angivne Tidsrum. Hertil kommer endnu den Omstændighed, at flere Spørgsmaals nøiagtige Afgiørelse vilde forudsætte saadanne geologiske og physiske Kundskaber, som Forfatteren ikke besidder. I saadanne Tilfælde maatte han ganske stole paa de Meddelelser, han forefandt.

Første Afdeling,
indeholdende Spørgsmaalets geographiske Deel.

Indledning.
§. 1.
Hvad forstaaes ved Vendsyssel?

I Oldtiden og Middelalderen synes hele Danmark — saavel som flere Dele af de andre nordiske Lande — at have været inddeelt i Sysler. Denne ældgamle Inddeling holdt sig længere i Jylland, end i de andre danske Provindser[1]); hiin Halvø bestod nemlig fordum af ni Sysler, af hvilke nogle endnu nævnes, især af Almuen; i Skriftsproget derimod forekommer næsten aldrig noget andet af disse, end Vendsyssel.[2]) Ved Vendsyssel forstaaer man nuomstunder den nordligste Deel af

---

1) Om Danmarks Inddeling i Sysler findes Adskilligt i Indledningen til det 2det H. af Prof. Dr. Vedel-Simonsens Skrift: Borgruinerne.

2) Jvf. Pont. danske Atlas V. 1821.

Halvøen Jylland, der indbefatter Horns-, Vennsberg, Børglum, Jerslev, Kiær, Hvetbo samt Øster- og Vester-Han-Herreder.[3] Mod Syden grændser denne Provinds til Liimfjorden; paa de tre andre andre Sider er den omgrændset af Kattegattet og Vesterhavet; ved en smal Landtunge er den forbunden med Thy.

Thy, som indtil Aaret 1825 var forbundet med Riber Stift, er uomstunder en Halvø, som er omgivet paa de tre Sider af Liimfjorden og Vesterhavet, og som grændser mod Nordost til Vester-Han-Herred. Det indbefatter Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs-Herreder.

Hos ældre Skribenter findes Navnet Vendsyssel brugt, snart i en mere indskrænket, snart i en mere udvidet Betydning, end den her omtalte. Statistikeren A. Berntsen angiver saaledes,[4]) at paa hans Tid regnedes Han-Herrederne ikke med til det egentlige Vendsyssel; hine udgiorde nemlig før Souverainiteten en egen Forlehning.

Hos meget ældre Skribenter antydes derimod, at man ved Navnet Vendsyssel ikke blot har forstaaet den Deel af den cimbriske Halvø, som nu benævnes saaledes, men overhovedet den hele Landstrækning, som ligger nordligere, end Liimfjorden. Saaledes synes Adam af Bremen ved Navnet Vendsyssel at indbefatte den Norden for Fjorden beliggende Deel af Halvøen, hvorvel han udtrykkeligen nævner Thy, hvilket han omtaler som en for sig selv liggende Ø.[5]) Det er ingenlunde usandsynligt, at hiint Navn i Oldtiden brugtes til at betegne en Hovedprovinds, dette derimod som Benævnelsen paa en mindre Afdeling af denne.

---

[3]) Hertil kom endnu i ældre Tider Tider Skovbo eller Skovbye Herred. Jfr. danske Magazin VI. 95. Det indbefattede en Deel af Jerslev og Borglum Herreder. Danske Atl. V. 191.

[4]) Danmarks og Norges frugtbare Herl. I. Pag. 160.

[5]) Ad. Bremensis Ed. J. J. Maderi p. 145.

I Valdemar den Andens Jordebog findes Thy som et eget Syssel (Tythæsyssel); hvortil ogsaa Han-Herrederne ere regnede.[6]) Heraf synes at følge, at man i Middelalderen snart benævnte den hele nordligst i Jylland beliggende Landstrækning Vendsyssel, snart kun en Deel af samme; ja endog stundom ikke engang Alt, hvad man nuomstunder indbefatter under dette Navn.

Hvilken Uregelmæssighed i Skrive- og Tale-Brugen dette har foraarsaget, kunne mange Exempler godtgiøre; af disse ville vi her ikkun anføre eet, — af Resens haandskrevne danske Atlas.[7]) Efterat have omtalt alle Kiøbstederne i Vendsyssel og Thy, gaaer Resen over til at beskrive Nykiøbing paa Morsøe. Som Indledning til denne Beskrivelse siger han: „Hactenus urbes hujusce dioeceseos in Vendalia sitæ. „Superest adhuc una urbs, sita non in Vendalia, sed in „insula Morsingia."

§. 2.

Om disse Provindsers Navne.

Endskiøndt Vendsyssel, ligesom de fleste andre danske Provindser, igiennem en Række af flere Aarhundreder næsten uden Forandring har beholdt sit Navn, findes dog hos de forskiellige Skribenter fra Middelalderen flere, fra hverandre ikke betydeligt afvigende, Benævnelser, som især blive vigtige og mærkværdige, naar det gielder om at finde Etymologien til Provindsens Navn.

I de gamle islandske Sagaer, hvor Vendsyssel oftere omtales, kaldes det Vandilskaga;[1]) af den gamle Digter Thiodolf

6) S. R. D. VII. 563. Hos A. Berntsen I. 123 og i Jonges Geogr. V. 393 nævnes kun de 9 Sysler.

7) Tom. VI. p. 41.

1) Knytlinga Saga Pag. 62, 90 & 94. Sag de Egillo *Vendilskagensi* (Ed. Thorlacii 1820) p. 1.

[redacted]

dolf Vendil,[2]) og af forskiellige andre Skribenter: Wendle, Wendila, Wendle-Syssel, Wænne-Syssel. Ligesaa forskiellige ere de Maader, hvorpaa man har søgt at finde Navnets rette Etymologie. Munken Æinothus — udentvivl den Første, der forsøgte herpaa — antog, at Navnet Vendsyssel havde sin Oprindelse af det danske Ord „at vende — vende sig." „Regio „maritima," siger han, „quæ Wendle lingva Danica, quod „convertibilis interpretatur"[3]) &c.; men hvorvel denne Forklaring ingenlunde modsiges af Landets naturlige Beliggenhed og Skikkelse, synes den dog at være altfor søgt. Endnu urigtigere vilde det være, om man paa Grund af, at denne Provinds oftere kaldes Vænnesyssel, vilde udlede Navnet af det gamle Ord Vænne[4]) ɔ: Ynde, da Landets physiske Beskaffenhed, i det mindste efter de ældre Forfatteres Beskrivelse, ingenlunde tillader en saadan Etymologie. Rigtigere er det sikkert at udlede Navnet af det i Vendsyssel beliggende Venneberg, eller dog at sætte det i Forbindelse med samme; en Mening, som Suhm har fremsat paa det ovenfor anførte Sted i Anmærkningerne til Kong Waldemars den Andens Jordebog.

Hvad det islandske Navn „Vendilskaga" angaaer, da betyder, som bekiendt Ordet Skaga: at rage ud over (prominere), hvoraf atter udledes Substantivet skagi, en Odde, et Forbierg.[5]) De islandske Forfattere synes altsaa, i at give Provindsen Navn, især at have taget Hensyn til sammes nordligste Deel og dennes naturlige Dannelse.

---

2) Danske Atlas V 193.

3) S. R. D. III. 356.

4) S. R. D. VII. 555.

5) Biorn Haldorsens islandske Lexicon II. 252.

III. Tre utrykte Breve af Joh. Ewald.

1.

Til Statssecretair Guldberg.

(Efter Concept.)

Undertrykt — næsten qvalt, som min arme Muse er, af de mest martrende, de mest ydmygende Ulykssaligheder, skulde hun maaskee være svag nok til at fortvivle, dersom ikke for nærværende Tid alt Mismod af de uskyldige Muser i Danmark tillige var Utaknemmelighed, og slet at skiønne paa denne Videnskabernes og Konsternes gyldne Alder, som Deres Høivelbaarenhed, til Deres Navns udødelige Ære, har anvendt den Dem saa viselig betroede Magt paa at fremkalde i Danmark. Det er i det mindste afgiort, at en dansk eller norsk Digter, der i disse lykkelige Tider — der i denne Viden haabløs, uden at beklage sig, forstummede, og døde af blot Mangel paa Understøttelse — det er afgiort, at han, eet af to, enten paa den utilgiveligste Maade maatte miskiende de nordiske Musers Skytsengel, Guldberg — eller føle sig aldeles uværdig at opløfte sine Øine til ham om Redning. Hvad det sidste betræffer, da, endskiøndt jeg vist ingenlunde føler mig feilfri, endskiøndt jeg rødmende tilstaaer, at mine egne Daarligheder har bidraget alt for meget til min nuværende Kummer: da er der dog to Omstændigheder, der give mig den Tillid, hvormed jeg vover at see op til Deres Høivelbaarnhed om Hielp, eller egentligere, uden hvilke jeg aldrig skulde have den. Den ene: at jeg altid utrættelig, og uafskrækket har anvendt den yderste Flid, og det som muligt er mere, den yderste Lærvillighed, paa at dyrke min naturlige Beqvemhed til Digtekonsten, og at opnaae al den Fuldkommenhed deri, som jeg kunde haabe. Den anden: at jeg altid med den varmeste Iver har anvendt mit Talent til Religionens og Dyder-

nes, til Velkommens og de [illegible] Gubbers Ære — og nu dertil. Maatte dog dette give mig Leilighed nok til at hjelpes, i den dybeste, den største Bangens Nød; den Alvidende veed, at jeg har Trang nok dertil! Jeg har alt længe følt, hvor vanskeligt det allerede er, med Smerte og Afmagt i alle Kummer at være heldig Digter; dog har denne Vanskelighed været overvindelig, saalænge den var ene. Men nu, skiærpet, forøget af den bitterste Mangel, af den meest nagende Kummer, nu begynder den at blive min Siæl for stærk. Idelig forstyrret, som jeg er, af de usleste Speculationer paa daglig Trang, af de mest ydmygende Goner, af de mest upoetiske Adspredelser — nedtrykt, tilintetgiort af Græmmelser, af Frygt, af de skummelste, skrækkeligste Udsigter, i min venselig sorte Fremtid — med Smerte i hele Legemet, med Graad, med nagende Kummer i Hiertet, med tusinde Adspredelser i Siælen, og med intet, intet til Lindring eller Trøst i al min Evne — O! da maa jeg — De veed, ædelste, viseste Digterven — at jeg da maa tabe Harpen af Hænderne. De indseer let, at Mangelen selv betager mig alle Midler til at værge mig derimod. At vinde Præmier er desuden meget uvist, og altfor langvarigt; at rette mig efter Mængdens og de fleste Kiøberes Bifald, er uædelt, og mig overalt umueligt. Det eneste Haab, den eneste Mulighed for mig at opnaae en nogenledes taalelig Tilstand, og ikke at blive en aldeles unyttig Byrde paa Jorden, en altfor martrende Last for mig selv, beroer vist allene derpaa, om Hans Majestæt Kongen af Naade vil give mig noget Lidet aarlig, til mit nødtørftige Udkomme. I ydmygst Tillid til den Beskyttelse, som Verden veed og vort lykkelige Fædreland føler, at Deres Høivelbaarenhed værdiger alle nyttige Konster, og især til Deres ædle Medynk med alle Ulykkalige, vover jeg at [illegible] Dem, og at bede Dem befordre en allerunderdanigst Forestilling,

som jeg har skrevet til Hans Majestæt vedangaaende. Men hvorledes skulde Kongen kunne see ned til en af sine ringeste Undersaatter? Hvad skulde overalt mit Haab være, dersom ikke De, Musernes ædelste Beskiermer, vilde tale et mægtigt Ord til mit Bedste? Jeg vover at anraabe Dem herom. Paa Deres Wink, paa Deres Smiil beroer alt det jeg har at haabe her paa Jorden: en nogenledes taalelig Tilstand i de faa Aar, som jeg kan have tilbage. Maatte min Jammer dog røre Dem! Maatte dog den Algode giengielde Dem denne Medynk!

Hvor smigrende vilde den Agt ikke være mig, om Deres Høivelbaarenhed vilde foreskrive mig nogle aarlige Arbeider, hvormed jeg kunde synes mig selv at giøre noget for saa stor en Bevaagenhed. Men dersom dette ikke behager Dem, da beder jeg Dem være forvisset om, at jeg, saalænge jeg lever, i det mindste skal anvende al min Iid, alle mine Evner, paa at blive denne Deres Medynk, uden hvilken jeg ikke kan leve, saa værdig som det er mig muligt.

Med den ydmygste Tillid og med den dybeste Ærefrygt henlever jeg Deres Høivelbaarenheds —

2.

Til Samme.

(Efter Concept.)

Fra det Øieblik, da jeg havde givet mig den underdanige Frihed at forestille Deres Høivelbaarenhed min kummerlige Stilling, og, i Tillid til deres bekiendte Menneskekiærlighed og den besynderlige Beskyttelse, som De værdiger Muserne, begyndt at haabe Deres Medynk: har jeg med en større Frihed i Sielen kunnet tage Deel i mine Landsmænds Lyksaligheder; og jeg har begyndt at føle vor gyldne Tidsalders Indflydelse, hvoraf Deres Høivelbaarenhed i meer end en Hensigt, har skienket vort Norden de første Straaler. Og jeg har

ikke kunnet føle den, uden at opflammes til Sang. — Indføds-retten, dette udødelige Æreminde for vor Regierings vise Patriotisme, var af sin Natur den første og største Gienstand, som fortryllede min Muse; men hvem kan føle den, eller noget af alt det, hvorved de Danske og Norske glæde sig, uden hvert Øieblik at erindre sig Deres Kongelige Eleve, og hvem kan erindre sig ham, uden at velsigne og prise den Dag, da Himlen skienkede vort Fædreland denne store Prinds? — Dette er Aarsagen, hvorfor jeg har standset midt i en Sang om en af hans besynderlige Velgierninger, for at synge om ham selv og af al min Evne at helligholde en Fest, som vist altid vil blive en af de største og kiæreste i Norden. Jeg giver mig den underdanige Frihed, at underkaste denne Sang Deres Høivelbaarenheds Omdømme, og at bede Dem, dersom De finder den saa stor en Lykke værdig, at nedlægge den for Hs. Kongelige Høiheds Fødder, som et ringe, men velmeent Offer af mit Hierte; som et allerunderdanigst Pant paa den Varme, hvormed jeg og enhver Dansk føler hans Velgierninger.

Af Medynk med min virkelig meget ulykkelige Skiebne, ville Deres Høivelbaarenhed tilgive mig, om jeg ved denne Leilighed besværger Dem om at erindre sig den arme Digter, hvis hele timelige Lyksalighed beroer paa Deres Smill, og som vist med den sandeste og dybeste Ærefrygt er Deres Høivelbaarenheds —

3.

Til daværende Kammerjunker (nu Geheime-Conferentsraad m. v.) Fr. Moltke.

(Efter Originalen.)

Hvad skal jeg nu, min kiæreste Velynder? Hr. Kammerherre von Warnstedt havde lovet mig, at skaffe mig Deres nærmere Villie, Verset til Dronningen angaaende, i det seneste som i Gaar, og jeg har hver Time med største Længsel seet ud efter

den; thi, ved min Ære, uden den veed jeg hverken hvorud ell hvorind, hverken om eller hvorledes det skal trykkes og indbi des, og jeg frygter saameget meer for en unyttig Bekostning denne Hensigt; da det vist faldt mig overmaade vanskeligt, ove alt at udrede nogen. Hvad skal jeg nu bedste Ven? Jeg vil nu ugierne, meget ugierne aldeles have spildt mit Arbeide, i det vist ikke er faldet mig let. Sygdom, en streng Diæt, M dicamenter, Sommerens Hede, og en overhaandtagende Mela cholie, som jeg ei kan angive nogen Aarsag til, giøre mig d de fleste Timer om Dagen vanskeligt nok at overlade mig til mi Indbildningskraft, om de ikke virkelig svække denne. Materie er desuden, saa rig den er, temmelig udtømt. — Det enes jeg veed, er at skikke Dem mit Vers, og at bede Dem hand dermed efter Deres Godtbefindende; saa veed jeg, det bliver bed muligt. Skal jeg imidlertid lade det rykke ind i Adresseco toiret? — Hav den Kiærlighed at svare mig, som snarest; ell i Mangel af Tid at lade deres Kølbel svare mig. — Dersa De var her i Byen, min kiæreste Velynder, da skulde D vist være den første, der fik mine Fiskere at see; nu skal D tilforladelig være en af de første. Kommer de kun ikke til smage af Essentia Hilbii og Gummi Guajac! — Jeg har hør at min Hr. Broder nu giør Opvartning paa Fredensborg so Jagtjunker. Er det saa — da kysser jeg hans Sporer. Det min Rang og min Stolthed, at være Deres Ven, og det meer — det er min Lyksalighed. Derfor bedste, kiæreste Vely der, elsk Deres troeste

Kiøbenhavn den 1ste September 1778.

Ewald.

Udskrift:

Høivelbaarne Hr. Kammerjunker v. Moltke til Fredensborg.

Bidrag til en geographisk-antiquarisk Beskrivelse over Vendsyssel og Thy i den sidste Halvdeel af det 11te Aarhundrede,

ved

P. W. Becker.

Skiøndt mange Bidrag til Fædrelandets Jordbeskrivelse og Statistik i ældre Tider ere blevne meddeelte af Forfatterne til de Beskrivelser, der — især i det 18de Aarhundrede — ere udkomne over endeel danske Kiøbsteder og Provindser: mangler man dog endnu stedse en nøiagtig Samling af Alt, hvad hos Middelalderens Skribenter, i Jordebøger og Klosterregnskaber, i Testamenter og Gavebreve, kort sagt i de historiske Mindesmærker, som Tiden har levnet os, maatte kunne findes til Oplysning om disse vigtige Gienstande.

Efterat Kiøbenhavns Universitet havde begyndt at udsætte Priis-Spørgsmaal over forskiellige videnskabelige Gienstande, søgte det oftere paa denne Vei at fremkalde Bidrag til Fædrelandets ældre Geographie. Paa denne Maade fremkom i Aaret 1815 en Beskrivelse over Møen, Lolland og Falster i Middelalderen, og i 1822 en lignende over Fyen. Kun et Brudstykke af det førstnævnte Arbeide er trykt, hvilket Forfatteren, Hr. Pastor Bendtsen, udgav i Aaret 1820[1]).

Da Universitetet i Aaret 1827 atter opfordrede sine Borgere til at bearbeide et Afsnit af den ældre danske Geographie, forsøgte Forfatteren af dette Stykke at løse den fremsatte Opgave. Ved Benyttelse af de tilgængelige trykte og haandskrevne Kilder, lykkedes det ham at frembringe et Arbeide, som vandt Dommernes Bifald.

I det denne Afhandling i en næsten uforandret Skikkelse — kun forøget paa enkelte Steder, og berigtiget paa andre — overgives til Trykken, tillader Forfatteren sig at giøre sine Læsere opmærksomme

---

1) Om Møen i Middelalderen. Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Frederiksborg lærde Skole. 4to.

paa den særegne Vanskelighed, der frembød sig ved at behandle det angivne Emne. Undersøgelsen over Vendsyssel og Thy skulde kun strække sig til Udgangen af det 11te Aarhundrede. Da der nu kun gives faa Skribenter fra den Tid, og endnu færre Diplomer, maatte det Meste hentes fra senere Skribenters Vidnesbyrd, der deels ikke altid syntes paalidelige, deels ikkun lidet passede paa det angivne Tidsrum. Hertil kommer endnu den Omstændighed, at flere Spørgsmaals nøiagtige Afgiørelse vilde forudsætte saadanne geologiske og physiske Kundskaber, som Forfatteren ikke besidder. I saadanne Tilfælde maatte han ganske stole paa de Meddelelser, han forefandt.

Første Afdeling,

indeholdende Spørgsmaalets geographiske Deel.

Indledning.

§. 1.

Hvad forstaaes ved Vendsyssel?

I Oldtiden og Middelalderen synes hele Danmark — saavel som flere Dele af de andre nordiske Lande — at have været inddeelt i Sysler. Denne ældgamle Inddeling holdt sig længere i Jylland, end i de andre danske Provindser[1]); hiin Halvø bestod nemlig fordum af ni Sysler, af hvilke nogle endnu nævnes, især af Almuen; i Skriftsproget derimod forekommer næsten aldrig noget andet af disse, end Vendsyssel.[2]) Ved Vendsyssel forstaaer man nuomstunder den nordligste Deel af

---

[1]) Om Danmarks Inddeling i Sysler findes Adskilligt i Indledningen til det 2det H. af Prof. Dr. Vedel-Simonsens Skrift: Borgruinerne.

[2]) Jos. Pont. danske Atlas V. 1821.

Halvøen Jylland, der indbefatter Horns-, Venneberg, Børglum, Jerslev, Kier, Hvetbo samt Øster- og Vester-Han-Herreder.[3]) Mod Syden grændser denne Provinds til Liimfiorden; paa de tre andre andre Sider er den omgrændset af Kattegattet og Vesterhavet; ved en smal Landtunge er den forbunden med Thy.

Thy, som indtil Aaret 1825 var forbundet med Ribe Stift, er ligeledes en Halvø, som er omgivet paa de tre Sider af Liimfiorden og Vesterhavet, og som grændser mod Nordost til Vester-Han-Herred. Det indbefatter Hillersle, Hundborg, Hassing og Refs-Herreder.

Hos ældre Skribenter findes Navnet Vendsyssel brugt, snart i en mere indskrænket, snart i en mere udvidet Betydning, end den her omtalte. Statistikeren A. Berntsen angiver saaledes,[4]) at paa hans Tid regnedes Han-Herrederne ikke med til det egentlige Vendsyssel; hine udgiorde nemlig før Souverainiteten en egen Forlehning.

Hos meget ældre Skribenter antydes derimod, at man ved Navnet Vendsyssel ikke blot har forstaaet den Deel af den cimbriske Halvø, som nu benævnes saaledes, men overhovedet den hele Landstrækning, som ligger nordligere, end Liimfiorden. Saaledes synes Adam af Bremen ved Navnet Vendsyssel at indbefatte den Norden for Fiorden beliggende Deel af Halvøen, hvorvel han udtrykkeligen nævner Thy, hvilket han omtaler som en for sig selv liggende Ø.[5]) Det er ingenlunde usandsynligt, at hiint Navn i Oldtiden brugtes til at betegne en Hovedprovinds, dette derimod som Benævnelsen paa en mindre Afdeling af denne.

---

3) Hertil kom endnu i ældre Tider Tider Skovbo eller Skovbye Herred. Jfr. danske Magazin VI. 95. Det indbefattede en Deel af Jerslev og Børglum Herreder. Danske Atl. V. 191.

4) Danmarks og Norges frugtbare Herl. I. Pag. 160.

5) Ad. Bremensis Ed. J. J. Madorl p. 145.

ret beboet, synes Sagnet om Kong Hler, der indtog denne Ø og gav den Navn, at kunne vise[21]).

Suhm synes ikke at være utilbøielig til at regne Læsø med blandt de alociske Øer; ja han angiver endog, at, foruden denne, Samsø og Anholt ene udgiorde denne Øgruppe[22]); hvorvel han paa et andet Sted i sine historiske Skrifter ganske erklærer sig for Schiønnings Mening[23]).

I hvorom Alting er, synes de Lande, der i Oldtiden regnedes til de alociske Øer, ved en Oversvømmelse at være løsrevne fra Fastlandet, hvormed de senere, i Tidens Løb, atter for en Deel ere ved Naturforandringer blevne forbundne. Næsten utroligt er det, at Ptolemæi Beskrivelse over den jydske Halvø skulde — som Kall antager[24]) — passe sig paa hiin, saaledes som den var før den Oversvømmelse, der efter den almindelige Mening skal have nødsaget Cimbrerne til at søge sig et nyt Fædreland.

Af det, vi ovenfor have anført, indsees saaledes, at Romerne og Grækerne ikke vare uden al Kundskab om det nordlige Jylland; men tillige, at dette deres Bekiendtskab til den cimbriske Halvø ikke strakte sig videre, end til enkelte Steder og enkelte Egne; samt at selv deres allerbedste, deres meest nøiagtige geographiske Skribenter, hvis Skrifter ere bevarede til vor Tid, kun kiendte Norden af ældre Forfatteres og maaskee af enkelte Søfarendes ufuldstændige Beretninger.

21) Suhms Hist. af Danm. I. S. 53.

22) Suhms Hist. af Danm. I. S. 71, Anm. a: „Mærkeligen siges i danske Atlas Tom. 4, S. 698," at paa Læsø er et Kirkesogn ved Navn Als; „thi det kunde bringe En paa de Tanker, at Læsø, Anholt og Samsø vare Ptolemæi 3 alociske Øer."

23) Suhm: Om de nordiske Folks Oprindelse S. 209.

24) Vidensk. Selsk. Skr. for Aaret 1783, S. 360.

dolf Wendli,[2]) og af forskjellige andre Skribenter: Wendle, Wendila, Wendle-Syssel, Wænne-Syssel. Ligesaa forskjellige ere de Maader, hvorpaa man har søgt at finde Navnets rette Etymologie. Munken Ælnothus — udentvivl den Første, der forsøgte herpaa — antog, at Navnet Vendsyssel havde sin Oprindelse af det danske Ord „at vende — vende sig." „Regio „maritima," siger han, „quæ Wendle lingva Danica, quod „convertibilis interpretatur"[3]) &c.; men hvorvel denne Forklaring ingenlunde modsiges af Landets naturlige Beliggenhed og Skikkelse, synes den dog at være altfor søgt. Endnu urigtigere vilde det være, om man paa Grund af, at denne Provinds oftere kaldes Vænnesyssel, vilde udlede Navnet af det gamle Ord Vænne[4]) ɔ: Ynde, da Landets physiske Beskaffenhed, i det mindste efter de ældre Forfatteres Beskrivelse, ingenlunde tillader en saadan Etymologie. Rigtigere er det sikkert at udlede Navnet af det i Vendsyssel beliggende Venneberg, eller dog at sætte det i Forbindelse med samme; en Mening, som Suhm har fremsat paa det ovenfor anførte Sted i Anmærkningerne til Kong Waldemars den Andens Jordebog.

Hvad det islandske Navn „Vendilskaga" angaaer, da betyder, som bekiendt Orbet Skaga: at rage ud over (prominere), hvoraf atter udledes Substantivet skagi, en Odde, et Forbierg.[5]) De islandske Forfattere synes altsaa, i at give Provindsen Navn, især at have taget Hensyn til sammes nordligste Deel og dennes naturlige Dannelse.

---

[2]) Danske Atlas V 193.

[3]) S. R. D. III. 356.

[4]) S. R. D. VII. 555.

[5]) Biørn Haldorsens islandske Lexicon II. 252.

Om Oprindelsen til Navnet Thy have Oldgranskerne ligeledes været uenige. Pontanus [6]) mener, at det skal have sit Navn af Havets Tuden; Jonas Coldingensis [7]) derimod af Ulvenes. Andre have villet sætte dette Navn i Forbindelse med Teutonerne; men rigtigst er uden Tvivl Suhms Mening, [8]) at det skal udledes af det gamle islandske Ord Þiod, populus, — en Hypothese, som Aagaard ogsaa følger i sin latinske Beskrivelse over Thy. [9])

§ 3.

Vendsyssels Tilstand i de ældste Tider, især efter græske og romerske Skribenters Vidnesbyrd.

At de danske Provindser i Oldtiden have været underkastede mange Naturrevolutioner, at disse efterhaanden ganske have forandret Landenes Skikkelse, ja at de endog paa nogle Steder have begravet store Strækninger i Havet, paa andre derimod bragt dette til at vige for ganske nye Øer og Lande: er ikke alene tilstrækkeligen godtgiort ved physiske og geologiske Grunde; men endog Skribenternes Vidnesbyrd — forsaavidt disse kunne række til hine fierne Tider — tale derfor.

Ogsaa Jylland, men især sammes nordlige, paa hiin Side af Liimfiorden beliggende, Deel vidner om saadanne talrige og mærkelige physiske Revolutioner. Saaledes synes Vendsyssel fordum at have havt en langt betydeligere og større Udstrækning, end nu omstunder. Nogle af vore Oldgrandskere antage endog, [1]) at

6) Chorogr. Dan. Descript. p. 663.

7) Descr. Daniæ p. 95.

8) S. Anmærkningerne til Kong Waldemars Jordebog i S. R. D. VII.

9) Thya illustrata. Hafn. 1711, 4to. Diss. I.

1) V. Simonsens Udsigt over Nationalhistorien 1 B. 2det H., S. 61.

[redacted]

ormiodning, til Fordeel for hvilken man endog kunde anføre n af Bremens udtrykkelige Ord [1]): „Multæ sunt insulæ oc sinu (sc. Balthico), qvarum prima est in capite il- freti Wendila, secunda Mörse, tertia Thiut.“ Her maa dog bemærkes, at han ikke har betragtet disse Lande en udenfor Jylland liggende Øgruppe; hvilket af flere Ste- er i hans her benyttede Skrift „de situ Daniæ“ er klart [2]). ›idere er det ikke uvigtigt at tage Hensyn til, at Adams brug oftere er noget ubestemt; saaledes siger han, at Esth- Kurland og Semland dengang vare Øer [3]), uden at dette af andre Omstændigheder eller flere Forfatteres Vidnesbyrd godtgiøres.

Skulde Thy og Vendsyssel paa vor Forfatters Tid have t Øer, maatte de ikke alene have været adskilte fra hinan- men hiin Provinds maatte ogsaa have været afsondret fra Nordlige af Ribe-Stift, hvormed den var forbunden lige l i Aaret 1825, da hiin sørgelige Oversvømmelse giorde en ›dforandring i disse nordlige Landes physiske Forfatning. er bekiendt nok, at kun en meget smal Landtunge — den ıldte Haralds-Eid — forbandt Thy med den sydligere Deel ›alvøen; at denne Tange fordum har været langt bredere, i senere Tider, er aldeles ingen Tvivl underkastet [4]); rime- er det ogsaa, at den oftere i Oldtiden har været overskyllet

---

1) Edit. Maderi p. 145.

2) l. c. p. 139.

3) p. 146 & 147.

4) I danske Atlas V. 462 og i H. D. Scheels Udkast af Krigens Skueplads S. 270 & 299 angives Bredden af denne Tange paa det Smalleste at være omtrent 800 Skridt. I Aagaards Beskr. over Thy siges, at Landtungens Bredde omtrent kunde ansættes til et godt Bøsseskud, men at den tilforn havde været 3 Gange saa bred (S. 207). Jvf. danske Atl. I. 502.

ters Sprog og det nordiske, da behøver man ingenlunde at tage sin Tilflugt til en saa usandsynlig Paastand, som den her anførte, naar man betænker de mange- og forskiellige Berøringspunkter, hvori de omtalte Folkeslag i Oldtiden stode til hverandre. Hvad Ptolemæus kan bevise, er heller ikke Andet, end det, vi alt forhen have berørt: at England, Skotland og Jylland ved flere Naturrevolutioner have mistet betydelige Strækninger; men hvor store disse have været, kan man saameget mindre bestemme af hans Beretninger, som disse ikke overalt synes at være ganske nøiagtige.

Hvad de Landstrækninger angaaer, hvilke Havet løsrev fra det jydske Fastland, da begroves de ikke alle i Bølgerne, men endeel af dem dannede de Øer, som findes omkring Halvøens Kyster.[5])

Uimodsigeligt er det ogsaa, at Havet ikke blot i ældre, men ogsaa i nyere Tider har anrettet saadanne Ødelæggelser paa Jyllands Vestkyst; samt at den samme sørgelige Skiæbne endnu truer en stor Deel af Halvøens ved Havet beliggende Egne.[6])

Langt vigtigere, men tillige langt vanskeligere at besvare, er det Spørgsmaal: Hvordan var da i Oldtiden den cimbriske Halvøes Skikkelse, hvor stor dens Udstrækning, og hvorledes har den efterhaanden faaet sin nuværende Form og Størrelse? — Kun Lidet eller slet Intet kan til dette Spørgsmaals Besvarelse hentes fra vore egne Skribenter, hvis Vidnesbyrd alle ere fra en senere Periode, end den her omtalte. Hvad der altsaa kan give os nogen Oplysning i dette Punkt, maa

[5]) Spener: Notitia Germ. ant. Lib. V. Cap. I. p. 2.

[6]) Et høist mærkeligt Exempel paa den betydelige Strækning, som Nordsøen i Mands Minde har bortskyllet af Jyllands allernordligste Deel, anfører Topographen Olavius (Physisk-oecon. Beskr. over Skagens Kiøbstad og Sogn, S. 5.)

hentes fra de græske og romerske Forfattere; men da disse ikke selv have bereist de nordiske Lande og som oftest have maattet lade sig nøie med enkelte usammenhængende Beretninger af Søfarende, med hvis Fordeel det stundum endog stred at holde sig indenfor Sandhedens Grændser, er det intet Under, at man hyppigen maa lade sig nøie med uvisse Gisninger og Gietninger, — uden Haab om nogensinde at komme til fuldkommen Vished i hine Undersøgelser.

Hos Ptolemæus (L. II. c. XI.) kaldes Jylland ἡ κιμβρικη χερσονησος, — en Benævnelse, som Romerne ogsaa senere brugte. At Jylland allerede dengang har været en Halvø, synes dette Navn tilstrækkeligen at vise; men at Romerne og Grækerne ikke ved deres Chersonesus Cimbrica forstode den hele Strækning, vi nu kalde Jylland, synes uimodsigeligt. Paa det ovenfor anførte Sted hos Ptolemæus forekomme følgende mærkelige Ord[7]): ὑπὲρ δε την Κιμβρικην χερσόνησον ἀλλα, τρεῖς νησοι, Ἀλοκιαι καλουμεναι &c. (ɔ: ovenfor den cimbriske Halvø ligger 3 Øer, som man kalder de alocisk). Saa tydelige end disse Ptolemæusses Ord maae synes at være, have Historiegrandskerne dog havt ganske forskiellige Meninger om de alociske Øer og disses Beliggenhed. Saaledes antager den lærde O. Worm i et Brev til Stephanius[8]), at man ved de alociske Øer bør forstaae Als og nogle omliggende Øer, til hvilke han regner Fyen. Han beraaber sig deels paa Ligheden mellem Ordene: „Ἀλοκιαι" og „Als," — deels paa en Efterretning hos Marcianus Heracleotes, der siger, at de alociske Øer laae nærmere ved Chers. Cimbrica, end de skandiske, hvilke Worm antager at være Siælland og Skaane. Fra denne Hypothese om de alociske Øer afviger Stephanius[9]), i det han erklærer, at derved

[7]) Theatrum Geogr. Vet. Tom. I, p. 60.

[8]) Steph. Not. ad Sax. Gram. p. 20.

[9]) Steph. Not. ad Sax. Gram. p. 20.

ene og alene kan forstaaes Siælland med nogle omliggende Øer. For at bevise denne urimelige Paastand, tager han sin Tilflugt til at etymologisere, idet han beraaber sig paa Siællands store Frugtbarhed og Beqvemhed til at dyrkes: „ἅλοξ enim" — siger han — sulcus est & inde ἀλοκίζειν, sulcum ducere ɔ: arare; & generaliter totum agriculturæ opus exercere." — Noget mere nærmer den Hypothese sig til Sandheden, som den tydske Geograph Spener har opstillet, skiøndt den ogsaa har saa meget imod sig, at den aldeles ikke kan antages. Uden Beviser og Grunde forandrer han den vestlige Beliggenhed, disse Øer have hos Ptolemæus, til østlig. Derpaa erklærer han, at de alociske Øer ere de, „qvæ vulgo vocantur Lesso, Rom & Anhout".[10]) Hvad Spener i øvrigt forstaaer ved „Rom," er vanskeligt at afgiøre; men denne urigtige Benævnelse maa nødvendigen tilskrives Forfatterens Mangel paa Kundskab om de danske Provindser og disses Navne. Anchersen, der altfor ofte har benyttet Speners Efterretninger, angiver de alociske Øer at være Læss, Anholt og Hirsholmene.[11])

Hvad vi savnede i disse Forfatteres Beretninger, ville vi finde i vor lærde Schiønnings grundige Undersøgelser om Romernes og Grækernes Kundskab til Norden. Hvad de alociske Øer angaaer, erklærer han, at disse maae have været det nuværende Vendsyssel samt Thy og Morss.[12]) Han støtter sig især deelesshed paa Ptolemæi Angivelse af disse Øers Beliggenhed; de siges nemlig at ligge 6° østligere, end Elbens Udløb. Midten af de alociske Øer fastsættes til 3° 15′ vestlig Længde og

10) Not. Germ. antiquæ. Lib. V. pag. 23 & 24. not. a.

11) Herthedal ved Leire. S. 339.

12) Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter IX. 303.

10' sydligere Bredde, end det nuværende Skagens.[13]) Meget sandsynligt er det — som Schiønning mener, — at Ptolemæus kun har regnet Jylland til Liimfiorden, og at det, som ligger nordligere, dengang var en Øgruppe. Den Vished, vi have om, at Havet anretter store Ødelæggelser paa de jydske Kyster, beviser end mere det Sandsynlige i denne Mening. Saa rigtig end denne Schiønnings Hypothese — idetmindste i Hovedsagen — synes at være, har dog A. Kall i sin interessante Afhandling: „Om den cimbriske Halvø efter Ptolemæi Beretning“[14]) troet at burde afvige fra Schiønning; idet han nemlig antager, at hiin Geographs „alociske Øer“ ikke kunne være Thy, Mors og Vendsyssel, men snarere nogle nu undergaaende Øer i Vesterhavet, der — under den ovenfor angivne Længde og Bredde — findes som nogle Banker paa Heitmanns Kort. Hans Grunde for denne nye Hypothese ere korteligen følgende:

1) Vilde efter hans Mening den Længde, Ptolemæus har tillagt Halvøen, være altfor stor, dersom han kun havde regnet den til Liimfiorden.
2) Antager han, at Havet ved de nordlige Egne af Jylland vel bortskyller, men aldrig tilføier betydelige Stykker Land; og at det desaarsag vilde være en urigtig Paastand, at de Norden for Liimfiorden beliggende Lande — efter i de ældste Tider at have været Øer — senere skulde være blevne landfaste med det øvrige Jylland.
3) Paastaaer han, at den hos Ptolemæus angivne Forskiel imellem Halvøens Nordpynts og de alociske Øers Meridianer aldeles ikke kan passe sig paa de forhen nævnte Lande.

---

13) Jvf. ny Samling af Vidensk. Selsk. Skrifter 2det B. 1783. S. 363.

14) Vidensk. Selsk. Skrifter for A. 1783, S. 348-364.

paa den særegne Vanskelighed, der frembød sig ved at behandle det angivne Emne. Undersøgelsen over Vendsyssel og Thy skulde kun strække sig til Udgangen af det 11te Aarhundrede. Da der nu kun gives faa Skribenter fra den Tid, og endnu færre Diplomer, maatte det Meste hentes fra senere Skribenters Vidnesbyrd, der deels ikke altid syntes paalidelige, deels ikkun lidet passede paa det angivne Tidsrum. Hertil kommer endnu den Omstændighed, at flere Spørgsmaals nøiagtige Afgiørelse vilde forudsætte saadanne geologiske og physiske Kundskaber, som Forfatteren ikke besidder. I saadanne Tilfælde maatte han ganske stole paa de Meddelelser, han forefandt.

Første Afdeling,
indeholdende Spørgsmaalets geographiske Deel.

Indledning.

§. 1.

Hvad forstaaes ved Vendsyssel?

I Oldtiden og Middelalderen synes hele Danmark — saavel som flere Dele af de andre nordiske Lande — at have været inddeelt i Sysler. Denne ældgamle Inddeling holdt sig længere i Jylland, end i de andre danske Provindser[1]); hiin Halvø bestod nemlig fordum af ni Sysler, af hvilke nogle endnu nævnes, især af Almuen; i Skriftsproget derimod forekommer næsten aldrig noget andet af disse, end Vendsyssel.[2]) Ved Vendsyssel forstaaer man nuomstunder den nordligste Deel af

---

[1]) Om Danmarks Inddeling i Sysler findes Adskilligt i Indledningen til det 2det H. af Prof. Dr. Vedel-Simonsens Skrift: Borgruinerne.

[2]) Jvf. Pont. danske Atlas V. 1821.

Halvøen Jylland, der indbefatter Horns-, Venneberg, Børglum, Jerslev, Kier, Hvetbo samt Øster- og Vester-Han-Herreder.[3] Mod Syden grændser denne Provinds til Liimfiorden; paa de tre andre andre Sider er den omgrændset af Kattegattet og Vesterhavet; ved en smal Landtunge er den forbunden med Thy.

Thy, som indtil Aaret 1825 var forbundet med Riber Stift, er unomtvistelig en Halvø, som er omgivet paa de tre Sider af Liimfiorden og Vesterhavet, og som grændser med Nordost til Vester-Han-Herred. Det indbefatter Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs-Herreder.

Hos ældre Skribenter findes Navnet Vendsyssel brugt, snart i en mere indskrænket, snart i en mere udvidet Betydning, end den her omtalte. Statistikeren A. Berntsen angiver saaledes,[4]) at paa hans Tid regnedes Han-Herrederne ikke med til det egentlige Vendsyssel; hine udgiorde nemlig før Souverainiteten en egen Forlehning.

Hos meget ældre Skribenter antydes derimod, at man ved Navnet Vendsyssel ikke blot har forstaaet den Deel af den cimbriske Halvø, som nu benævnes saaledes, men overhovedet den hele Landstrækning, som ligger nordligere, end Liimfiorden. Saaledes synes Adam af Bremen ved Navnet Vendsyssel at indbefatte den Norden for Fiorden beliggende Deel af Halvøen, hvorvel han udtrykkeligen nævner Thy, hvilket han omtaler som en for sig selv liggende Ø.[5]) Det er ingenlunde usandsynligt, at hiint Navn i Oldtiden brugtes til at betegne en Hovedprovinds, dette derimod som Benævnelsen paa en mindre Afdeling af denne.

---

[3]) Hertil kom endnu i ældre Tider Tider Skovbo eller Skovbye Herred. Jfr. danske Magazin VI. 95. Det indbefattede en Deel af Jerslev og Borglum Herreder. Danske Atl. V. 191.

[4]) Danmarks og Norges frugtbare Herl. I. Pag. 160.

[5]) Ad. Bremensis Ed. J. J. Madori p. 145.

I Valdemar den Andens Jordebog findes Thy som et eg Syssel (Tytlæsyssel), hvortil ogsaa Han-Herrederne ere re nede.[6]) Heraf synes at følge, at man i Middelalderen fin kiendte den hele nordligst i Jylland beliggende Landstrækni Vendsyssel, snart kun en Deel af samme; ja endog stundom li engang Alt, hvad man nuomstunder indbefatter under dette Nav Hvilken Uregelmæssighed i Skrive og Tale-Brugen de har foraarsaget, kunne mange Exempler godtgiøre; af disse vi vi her ikkun anføre eet, — af Resens haandskrevne dan Atlas.[7]) Efterat have omtalt alle Kiøbstederne i Vendsy sel og Thy, gaaer Resen over til at beskrive Nykiøbing p Morsøe. Som Indledning til denne Beskrivelse siger ha „Hactenus urbes hujusce dioeceseos in Vensabia sit „Supereat adhuc una urbs, sita non in Vensalia, sed „insula Morsingia."

§. 2.

Om disse Provindsers Navne.

Endskiøndt Vendsyssel, ligesom de fleste andre danske Pr vindser, igiennem en Række af flere Aarhundreder næsten ud Forandring har beholdt sit Navn, findes dog hos de forskielli Skribenter fra Middelalderen flere, fra hverandre ikke betyd ligt afvigende, Benævnelser, som især blive vigtige og mæ værdige, naar det gielder om at finde Etymologien til Provin sens Navn.

I de gamle islandske Sagaer, hvor Vendsyssel oftere o tales, kaldes det Vandilskaga;[1]) af den gamle Digter Thiod

[6]) S. R. D. VII. 563. Hos A. Berntsen I. 123 og i Jong Geogr. V. 393 nævnes kun de 9 Sysler.

[7]) Tom. VI. p. 41.

[1]) Knytlinga Saga Pag. 62, 90 & 94. Sag de Egillo *Ve dilskagensi* (Ed. Thorlacii 1820) p. 1.

dolf Wendli,[2]) og af forskjellige andre Skribenter: Wendle, Wendila, Wendle-Syssel, Wænne-Syssel. Ligesaa forskjellige ere de Maader, hvorpaa man har søgt at finde Navnets rette Etymologie. Munken Ælnothus — uden tvivl den Første, der forsøgte herpaa — antog, at Navnet Vendsyssel havde sin Oprindelse af det danske Ord „at vende — vende sig." „Regio „maritima," siger han, „quæ Wendle lingva Danica, quod „convertibilis interpretatur"[3]) &c.; men hvorvel denne Forklaring ingenlunde modsiges af Landets naturlige Beliggenhed og Skikkelse, synes den dog at være altfor søgt. Endnu urigtigere vilde det være, om man paa Grund af, at denne Provinds oftere kaldes Vænnesyssel, vilde udlede Navnet af det gamle Ord Vænne[4]) ɔ: Ynde, da Landets physiske Beskaffenhed, i det mindste efter de ældre Forfatteres Beskrivelse, ingenlunde tillader en saadan Etymologie. Rigtigere er det sikkert at udlede Navnet af det i Vendsyssel beliggende Venneberg, eller dog at sætte det i Forbindelse med samme; en Mening, som Suhm har fremsat paa det ovenfor anførte Sted i Anmærkningerne til Kong Waldemars den Andens Jordebog.

Hvad det islandske Navn „Vendilskaga" angaaer, da betyder, som bekiendt Ordet Skaga: at rage ud over (prominere), hvoraf atter udledes Substantivet skagi, en Odde, et Forbierg.[5]) De islandske Forfattere synes altsaa, i at give Provindsen Navn, især at have taget Hensyn til sammes nordligste Deel og dennes naturlige Dannelse.

---

2) Danske Atlas V 193.

3) S. R. D. III. 356.

4) S. R. D. VII. 555.

5) Biørn Haldorsens islandske Lexicon II. 252.

Om Oprindelsen til Navnet Thy have Oldgranskerne ligeledes været uenige. Pontanus[6]) mener, at det skal have sit Navn af Havets Tuden; Jonas Coldingensis[7]) derimod af Ulvenes. Andre have villet sætte dette Navn i Forbindelse med Teutonerne; men rigtigst er uden Tvivl Suhms Mening,[8]) at det skal udledes af det gamle islandske Ord Þiod, populus, — en Hypothese, som Aagaard ogsaa følger i sin latinske Beskrivelse over Thy.[9])

§ 3.

Vendsyssels Tilstand i de ældste Tider, især efter græske og romerske Skribenters Vidnesbyrd.

At de danske Provindser i Oldtiden have været underkastede mange Naturrevolutioner, at disse efterhaanden ganske have forandret Landenes Skikkelse, ja at de endog paa nogle Steder have begravet store Strækninger i Havet, paa andre derimod bragt dette til at vige for ganske nye Øer og Lande: er ikke alene tilstrækkeligen godtgiort ved physiske og geologiske Grunde; men endog Skribenternes Vidnesbyrd — forsaavidt disse kunne række til hine fierne Tider — tale derfor.

Ogsaa Jylland, men især sammes nordlige, paa hiin Side af Liimfiorden beliggende, Deel vidner om saadanne talrige og mærkelige physiske Revolutioner. Saaledes synes Vendsyssel fordum at have havt en langt betydeligere og større Udstrækning, end nu omstunder. Nogle af vore Oldgrandskere antage endog,[1]) at

6) Chorogr. Dan. Descript. p. 663.

7) Descr. Daniæ p. 95.

8) S. Anmærkningerne til Kong Waldemars Jordebog i S. R. D. VII.

9) Thya illustrata. Hafn. 1711, 4to. Diss. I.

1) V. Simonsens Udsigt over Nationalhistorien 1 B. 2det H., S. 61.

Jylland i den yderste Oldtid enten ved det saakaldte Skagens Rif var landfast med det svenske Bahuslehn, eller ved de nordvestligste Pynter med Forbierget Lindesnæs i Norge.

For at bestyrke denne Hypothese ved Grunde, have de anført, at der ofte langt ude i Havet findes forstenede Trærødder[2]); hvilket beviser, at der, hvor store Skibe nu kunne seile, har der fordum været et med Skov bevoxet Land.

Endvidere have de antaget, at Landet paa samme Tid ved det saakaldte store jydske Rif var landfast med England eller Skotland[3]); til at bestyrke denne Formening have de deels beraabt sig paa hiin ovenfor anførte Grund, deels paa den Lighed, der findes mellem det engelske og det oldnordiske Sprog; deels ogsaa paa adskillige Beretninger hos den græske Geograph Ptolemæus, af hvilke man kan skiønne, at saavel Jylland som Skotland fordum har havt en langt større Udstrækning — hiint mod Vesten, dette mod Østen — end nuomstunder. Andre antage blot, at de i vore nordlige og vestlige Have beliggende Lande have været flere i Antal og større i Udstrækning, end i vore Dage, uden dog at mene, at disse Lande have været saa nøie forbundne med hverandre; til disse synes den lærde Schiønning at kunne henføres.[4])

Undersøger man nøiere hine Lærdes Grunde, som vi ovenfor have anført, vil man finde, at den første ikkun beviser, at Jylland i Oldtiden har havt en betydelig Udstrækning, som Havet senere har overskyllet, uden at kunne godtgiøre, hvor stor en Landstrækning der saaledes er tilintetgiort. Hvad Ligheden angaaer mellem de gamle Englænders samt Skot-

2) Andersen: Herthadal ved Leire, S. 205.
3) V. Simonsen l. c., S. 51.
4) Det kiøbenh. Selskabs Skrifter IX. 151 sqq.

ters Sprog og det nordiske, da behøver man ingenlunde at tage sin Tilflugt til en saa usandsynlig Paastand, som den her anførte, naar man betænker de mange- og forskiellige Berøringspunkter, hvori de omtalte Folkeslag i Oldtiden stode til hverandre. Hvad Ptolemæus kan bevise, er heller ikke Andet, end det, vi alt forhen have berørt: at England, Skotland og Jylland ved flere Naturrevolutioner have mistet betydelige Strækninger; men hvor store disse have været, kan man saameget mindre bestemme af hans Beretninger, som disse ikke overalt synes at være ganske nøiagtige.

Hvad de Landstrækninger angaaer, hvilke Havet løsrev fra det jydske Fastland, da begroves de ikke alle i Bølgerne, men endeel af dem dannede de Øer, som findes omkring Halvøens Kyster.[5])

Uimodsigeligt er det ogsaa, at Havet ikke blot i ældre, men ogsaa i nyere Tider har anrettet saadanne Ødelæggelser paa Jyllands Vestkyst; samt at den samme sørgelige Skiæbne endnu truer en stor Deel af Halvøens ved Havet beliggende Egne.[6])

Langt vigtigere, men tillige langt vanskeligere at besvare, er det Spørgsmaal: **Hvordan var da i Oldtiden den cimbriske Halvøes Skikkelse, hvor stor dens Udstrækning, og hvorledes har den efterhaanden faaet sin nuværende Form og Størrelse?** — Kun Lidet eller slet Intet kan til dette Spørgsmaals Besvarelse hentes fra vore egne Skribenter, hvis Vidnesbyrd alle ere fra en senere Periode, end den her omtalte. Hvad der altsaa kan give os nogen Oplysning i dette Punkt, maa

5) Spener: Notitia Germ. ant. Lib. V. Cap. I. p. 2.

6) Et høist mærkeligt Exempel paa den betydelige Strækning, som Nordsøen i Mands Minde har bortskyllet af Jyllands allernordligste Deel, anfører Topographen Olavius (Physikoekon. Beskr. over Skagens Kiøbstad og Sogn, S. 5.)

hentes fra de græske og romerske Forfattere; men da disse ikke selv have bereist de nordiske Lande og som oftest have maattet lade sig nøie med enkelte usammenhængende Beretninger af Søfarende, mod hvis Fordeel det stundum endog stred at holde sig indenfor Sandhedens Grændser, er det intet Under, at man hyppigen maa lade sig nøie med uvisse Gisninger og Gietninger, — uden Haab om nogensinde at komme til fuldkommen Vished i hine Undersøgelser.

Hos Ptolemæus (L. II. c. XI.) kaldes Jylland ἡ κιμβρικη χερσονησος, — en Benævnelse, som Romerne ogsaa senere brugte. At Jylland allerede dengang har været en Halvø, synes dette Navn tilstrækkeligen at vise; men at Romerne og Grækerne ikke ved deres Chersonesus Cimbrica forstode den hele Strækning, vi nu kalde Jylland, synes uimodsigeligt. Paa det ovenfor anførte Sted hos Ptolemæus forekomme følgende mærkelige Ord[7]: ὑπὲρ δε την Κιμβρικην χερσόνησον ἀλλα, τρεῖς νησοι, Ἀλοκιαι καλουμεναι &c. (ɔ: ovenfor den cimbriske Halvø ligger 3 Øer, som man kalder de alociske). Saa tydelige end disse Ptolemæusses Ord maae synes at være, have Historiegrandskerne dog havt ganske forskiellige Meninger om de alociske Øer og disses Beliggenhed. Saaledes antager den lærde O. Worm i et Brev til Stephanius[8], at man ved de alociske Øer bør forstaae Als og nogle omliggende Øer, til hvilke han regner Fyen. Han beraaber sig deels paa Liigheden mellem Ordene: „Ἀλοκιαι" og „Als," — deels paa en Efterretning hos Marcianus Heracleotes, der siger, at de alociske Øer laae nærmere ved Chers. Cimbrica, end de skandiske, hvilke Worm antager at være Siælland og Skaane. Fra denne Hypothese om de alociske Øer afviger Stephanius[9], i det han erklærer, at derved

---

7) Theatrum Geogr. Vet. Tom. I, p. 60.

8) Steph. Not. ad Sax. Gram. p. 20.

9) Steph. Not. ad Sax. Gram. p. 20.

ene og alene kan forstaaes Siælland med nogle omliggende Øer. For at bevise denne urimelige Paastand, tager han sin Tilflugt til at etymologisere, idet han beraaber sig paa Siællands store Frugtbarhed og Beqvemhed til at dyrkes: „ἄλοξ enim" — siger han — sulcus est & inde ἀλοκίζειν, sulcum ducere ɔ: arare; & generaliter totum agriculturæ opus exercere." — Noget mere nærmer den Hypothese sig til Sandheden, som den tydske Geograph Spener har opstillet, skiøndt den ogsaa har saa meget imod sig, at den aldeles ikke kan antages. Uden Beviser og Grunde forandrer han den vestlige Beliggenhed, disse Øer have hos Ptolemæus, til østlig. Derpaa erklærer han, at de alociske Øer ere de, „qvæ vulgo vocantur Lesso, Rom & Anhout".[10]) Hvad Spener i øvrigt forstaaer ved „Rom," er vanskeligt at afgiøre; men denne urigtige Benævnelse maa nødvendigen tilskrives Forfatterens Mangel paa Kundskab om de danske Provindser og disses Navne. Anchersen, der altfor ofte har benyttet Speners Efterretninger, angiver de alociske Øer at være Læss, Anholt og Hirsholmene.[11])

Hvad vi savnede i disse Forfatteres Beretninger, ville vi finde i vor lærde Schiønnings grundige Undersøgelser om Romernes og Grækernes Kundskab til Norden. Hvad de alociske Øer angaaer, erklærer han, at disse maae have været det nuværende Vendsyssel samt Thy og Morss.[12]) Han støtter sig især deelesheed paa Ptolemæi Angivelse af disse Øers Beliggenhed; de siges nemlig at ligge 6° østligere, end Elbens Udløb. Midten af de alociske Øer fastsættes til 3° 15′ vestlig Længde og

10) Not. Germ. antiquæ. Lib. V. pag. 23 & 24. not. a.

11) Herthedal ved Leire. S. 339.

12) Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter IX. 303.

10' sydligere Bredde, end det nuværende Skagens.[13]) Meget sandsynligt er det — som Schiønning mener, — at Ptolemæus kun har regnet Jylland til Liimfiorden, og at det, som ligger nordligere, dengang var en Øgruppe. Den Vished, vi have om, at Havet anretter store Ødelæggelser paa de jydske Kyster, beviser end mere det Sandsynlige i denne Mening. Saa rigtig end denne Schiønnings Hypothese — idetmindste i Hovedsagen — synes at være, har dog A. Kall i sin interessante Afhandling: „Om den cimbriske Halvø efter Ptolemæi Beretning" [14]) troet at burde afvige fra Schiønning; idet han nemlig antager, at hiin Geographs „alociske Øer" ikke kunne være Thy, Mors og Vendsyssel, men snarere nogle nu undergaaende Øer i Vesterhavet, der — under den ovenfor angivne Længde og Bredde — findes som nogle Banker paa Heitmanns Kort. Hans Grunde for denne nye Hypothese ere forteligen følgende:

1) Vilde efter hans Mening den Længde, Ptolemæus har tillagt Halvøen, være altfor stor, dersom han kun havde regnet den til Liimfiorden.
2) Antager han, at Havet ved de nordlige Egne af Jylland vel bortskyller, men aldrig tilføier betydelige Stykker Land; og at det desaarsag vilde være en urigtig Paastand, at de Norden for Liimfiorden beliggende Lande — efter i de ældste Tider at have været Øer — senere skulde være blevne landfaste med det øvrige Jylland.
3) Paastaaer han, at den hos Ptolemæus angivne Forskiel imellem Halvøens Nordpynts og de alociske Øers Meridianer aldeles ikke kan passe sig paa de forhen nævnte Lande.

---

13) Jvf. ny Samling af Vidensk. Selsk. Skrifter 2det B. 1783. S. 363.

14) Vidensk. Selsk. Skrifter for A. 1783, S. 348 = 364.

Hvad den under No. 2 fremsatte Grund angaaer, da synes den lærde Forfatter heri ganske at have feilet, eftersom Erfaring lærer, at Havet paa mange Steder ved Jyllands Vestkyst er aftaget; saaledes, at flere Byer, der i Oldtiden have ligget Havet meget nær, nuomstunder ligge langt derfra, ja stundum næsten 1 Miil inde i Landet. Ogsaa paa de øvrige Grunde synes ingen uomtvistelig Hypothese at kunne bygges, eftersom Ptolemæi Angivelser ikke kunne antages at være aldeles nøiagtige.

Denne interessante Materie om Ptolemæi geographiske Beretninger, forsaavidt disse have Hensyn til den cimbriske Halvø, er atter for faa Aar siden bleven undersøgt af Dr. J. H. Bredsdorff[15], der i det Væsentlige holder sig til den schløningske Hypothese: at Thy, Mors og Vendsyssel vare de Gamles alociske Øer, hvilke maae have ligget under den 31te Længdegrad og under 49° 20′ nordlig Bredde.

Vendsyssels Beliggenhed og Udseende viser tydeligen, at det fordum har været underkastet store physiske Forandringer. Landet er i det Hele taget meget høit; kun den sydvestlige Strækning er mere fladtliggende[16]). Denne Deel har rimeligviis i Oldtiden været overskyllet af Havet og Liimfiorden; man har her mellem Tise og Alstrup under et Lag Tørvejord fundet hvidt Sand med Muslingskaller i. Den store Vildmose, som endnu stundom staaer under Vand, giver os ogsaa et Beviis for den samme Mening[17]). Man kan følgeligen antage med Dr. Bredsdorff, at hele Strækningen i Vendsyssel fra Lykken til Udløbet af Ryaa fordum stod under Vand; ligesom ogsaa, at

15) Skand. Literaturselskabs Skrifter for 1824. S. 204 sqq.

16) l. c. p. 226.

17) Jos. Pontoppidans D. Atl. S. V. 199.

den øvrige Deel af Vendsyssel for største Deel har udgiort een eller flere Øer. Ogsaa om Thy antager han, at det dengang var en Ø, samt at den Landtunge, der nu forbinder det med den sydlige Deel af Jylland, havde flere Aabninger, der maaskee af Vesterhavets Sand ere tilstoppede.

Om det sidste Land nogensinde i egentlig Forstand har været en eneste Ø, lader sig vanskeligen afgiøre; men at det ingenlunde har været en Ø i det 11te Aarhundrede, som Forfatteren til hine Undersøgelser antager, skulle vi i det Følgende stræbe at bevise.

Da Hensigten med nærværende Indledning ingenlunde tillader vidtløftigere at prøve de Grunde, med hvilke Dr. Bredsdorff har bestyrket de af ham fremsatte Meninger om de alociske Øer, ville vi blot korteligen angive, hvilke de funde have været, som de Gamle regnede inter insulas Alocias: 1) „Thy, hvortil maaskee ogsaa Hannæs hørte; 2) Mors; 3) en Ø, som har udgiort den største Deel af Hanherrederne; 4) en Ø, som har indbefattet den største Deel af det nuværende Hvetbo-Herred; 5) Vendel-Land, Vendila; 6) og maaskee Læsø." [18])

Hertil ville vi kun bemærke, at de alociske Øer udentvivl have været flere i Antal; saaledes fortælles, at Øen Mors i Oldtiden skal have været deelt i mange — maaskee næsten en Snees — mindre Øer[19]).

Hvad Læsø angaaer, da synes denne Ø i den yderste Oldtid at have været ganske overskyllet af Havet, hvis man skal dømme efter nogle paa Øen fundne Levninger[20]); men at den allerede paa den sidste Odins eller hans nærmere Efterkommeres Tid har væ-

[18]) Skand. Liter. Selsk. Skrifter for 1824, l. c.
[19]) Schades Beskr. over Øen Mors, S. 77.
[20]) Bings physiske og oek. Beskr. over Læsø S. 3.

ret beboet, synes Sagnet om Kong Hler, der indtog denne Ø og gav den Navn, at kunne vise[21]).

Suhm synes ikke at være utilbøielig til at regne Læsø med blandt de alociske Øer; ja, han angiver endog, at, foruden denne, Samsø og Anholt ene udgiorde denne Øgruppe[22]); hvorvel han paa et andet Sted i sine historiske Skrifter ganske erklærer sig for Schiønnings Mening[23]).

I hvorom Alting er, synes de Lande, der i Oldtiden regnedes til de alociske Øer, ved en Oversvømmelse at være løsrevne fra Fastlandet, hvormed de senere, i Tidens Løb, atter for en Deel ere ved Naturforandringer blevne forbundne. Næsten utroligt er det, at Ptolemæi Beskrivelse over den jydske Halvø skulde — som Kall antager[24]) — passe sig paa hiin, saaledes som den var før den Oversvømmelse, der efter den almindelige Mening skal have nødsaget Cimbrerne til at søge sig et nyt Fædreland.

Af det, vi ovenfor have anført, indsees saaledes, at Romerne og Grækerne ikke vare uden al Kundskab om det nordlige Jylland; men tillige, at dette deres Bekiendtskab til den cimbriske Halvø ikke strakte sig videre, end til enkelte Steder og enkelte Egne; samt at selv deres allerbedste, deres meest nøiagtige geographiske Skribenter, hvis Skrifter ere bevarede til vor Tid, kun kiendte Norden af ældre Forfatteres og maaskee af enkelte Søfarendes ufuldstændige Beretninger.

---

21) Suhms Hist. af Danm. I. S. 53.

22) Suhms Hist. af Danm. I. S. 71, Anm. a: „Mærkeligen siges i danske Atlas Tom. 4, S. 698," at paa Læsø er et Kirkesogn ved Navn Als; „thi det kunde bringe En paa de Tanker, at Læsø, Anholt og Samsø vare Ptolemæi 3 alociske Øer."

23) Suhm: Om de nordiske Folks Oprindelse S. 209.

24) Vidensk. Selsk. Skr. for Aaret 1783, S. 360.

Rigtig nok ville nogle Lærde paastaae, at Romerne ikke allene have kiendt, men endog omseilet Nordspidsen af Jylland — det nuværende Skagen. Denne Hypothese støtter sig paa nogle Linier i den ældre Plinii Skrifter[25]); her fortælles nemlig, at den romerske Flaade under Keiser Augusts Regiering seilede omkring Germanien til Promontorium Cimbrorum; som Beskrivelse over dette tilføies følgende Ord: P. C., excurrens in maria longe, peninsulam efficit, qvæ Cartris appellatur.

Skiøndt den ovenfor fremsatte Mening synes at giendrives af Vellejus Paterculus og Strabo, der forsikkre os, at Romerne aldrig ere komne længere, end til Elben, er det dog vanskeligt at afgiøre, hvad der menes ved Promontorium Cimbrorum; og det saameget mere, som Plinius paa det anførte Sted endvidere tilføier: Ad promontorium Cimbrorum ingentem Sinum, qui Codanus, refertus insulis, qvarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis &c. Schiønning antager det her nævnte cimbriske Forbierg at være Nordspidsen af det Bremiske; Spener[26]) mener ligeledes, at det ikke maa søges ved Skagen, men snarere ved Elbens Udløb. Ancherſen[27]) har derimod troet sig beføiet til heri at modsige Spener, idet han forfegter den Mening, at hiin Romers Promontorium Cimbrorum er at søge paa den nordligste Pynt af Halvøen Jylland. Mere om denne Sag, hvis nøiere Udvikling ligger udenfor denne Afhandlings Grændser, kan findes paa de anførte Steder hos Ancherſen og Spener.

Endnu bør tilføies, at Phænicerne sikkert have havt større Kundskab om de nordiske Lande, og navnligen om Jylland, end

---

25) Hist. Nat. IV. c. 13.
26) Spener. Notitia Germ. antiquæ Lib. V, Cap. I, p. 7.
27) Herthedal S. 65 sqq. Om Navnet „Cartris" og dets Etymologie jvf. Schlözer Allg. nordische Geschichte, S. 117.

Romerne og Grækerne. At hiint Folk beseilede de nordiske Farvande, og at det drev Handel paa de ved hine Have beliggende Lande, er, ifølge Fragmenterne af Pytheasses Efterretning, aldeles uomtvisteligt. Den jydske Vestkyst skal i Oldtiden have havt stor Overflødighed paa Rav — dette af Phænicerne saa høit vurderede Handelsprodukt[28]); endnu finder man stundom paa hiin Kyst Ravstykker af en ikke ubetydelig Størrelse[29]). Dog ogsaa dette hører ikke videre til nærværende Forsøg, og er derfor her kun berørt ligesom i Forbigaaende.

Første Capitel.

§. 4.

Forsøg til at besvare Spørgsmaalet, om og hvorvidt den Deel af Jylland, som er beliggende Norden for Liimfiorden, i det ellevte Aarhundrede har havt en anden Skikkelse, end nuomstunder, især ved Liimfiordens Forbindelse med Vesterhavet.

I den forudskikkede Indledning søgte Forfatteren at vise, hvorledes den nordligste Deel af Jylland i de ældste Tider har bestaaet af endeel Øer; men hvad der korteligen afhandledes, kan ingenlunde gielde om Landets Skikkelse i det 11te Aarhundrede.

Det kunde synes, som om de Provindser, vi her omtale, dengang havde udgiort 3 store Øer, Wendila, Thy og Mors —

28) Jvf. W. Simonsens Udsigt over Nationalh. 1 B. 2 H. S. 126. Heinzes Kielisches Mag. II. B. VI. Stykke.

29) Olavii Beskr. over Skagen, S. 283-84 og Danske Atl. V. 265, hvor der berettes, at i Raabierg-Sogn skal stundum mellem Tangen findes endeel Rav.

en Formodning, til Fordeel for hvilken man endog kunde anføre Adam af Bremens udtrykkelige Ord[1]: „Multæ sunt insulæ in hoc sinu (sc. Balthico), qvarum prima est in capite illius freti Wendila, secunda Mòrse, tertia Thiut." Herhos maa dog bemærkes, at han ikke har betragtet disse Lande som en udenfor Jylland liggende Øgruppe; hvilket af flere Ytringer i hans her benyttede Skrift „de situ Daniæ" er klart[2]. Endvidere er det ikke uvigtigt at tage Hensyn til, at Adams Talebrug oftere er noget ubestemt; saaledes siger han, at Esthland, Kurland og Semland dengang vare Øer[3]), uden at dette dog af andre Omstændigheder eller flere Forfatteres Vidnesbyrd kan godtgiøres.

Skulde Thy og Vendsyssel paa vor Forfatters Tid have været Øer, maatte de ikke alene have været adskilte fra hinanden; men hiin Provinds maatte ogsaa have været afsondret fra det Nordlige af Ribe-Stift, hvormed den var forbunden lige indtil i Aaret 1825, da hiin sørgelige Oversvømmelse giorde en Hovedforandring i disse nordlige Landes physiske Forfatning. Det er bekiendt nok, at kun en meget smal Landtunge — den saakaldte Haralds-Eid — forbandt Thy med den sydligere Deel af Halvøen; at denne Tange fordum har været langt bredere, end i senere Tider, er aldeles ingen Tvivl underkastet[4]); rimeligt er det ogsaa, at den oftere i Oldtiden har været overskyllet

1) Edit. Maderi p. 145.
2) l. c. p. 139.
3) p. 146 & 147.
4) I danske Atlas V. 462 og i H. D. Scheels Udkast af Krigens Skueplads S. 270 & 299 angives Bredden af denne Tange paa det Smalleste at være omtrent 800 Skridt. I Aagaards Beskr. over Thy siges, at Landtungens Bredde omtrent kunde ansættes til et godt Bøsseskud, men at den tilforn havde været 3 Gange saa bred (S. 207). Jvf. danske Atl. I. 502.

af Havet[5]), ja at dette endog stundom har banet sig Vei igjennem den paa flere Steder; men at dette dog neppe har været Tilfældet i nogen lang Række af Aar, og allermindst i den sidste Halvdeel af det 11te Aarhundrede, synes at kunne bevises af den uimodsigelige Fortælling om Kong Harald Haardraades Søtøvertog, paa hvilket han indesluttedes i Liimfiorden af de Danske, saa at han maatte drage sine Skibe over den smalle Landtunge, for at komme ud i Vesterhavet. Det, som især kunde synes at stride mod den her fremsatte Mening, ere nogle Linier i Saxos Beretning om Knud den Hellige, der forsamlede sine Skibe ved Liimfiordens vestre Side, for at gaae til England: thi „derfra" — hedder det — havde der fordum været en meget kort Udfart i Havet, hvilken dog senere var bleven aldeles tilstoppet af Sand"[6]). Det er sandsynligt, at Saxo enten har sigtet til den alt ovenfor berørte Omstændighed, at denne smalle Landtunge stundom har været ganske overskyllet af Havet, eller — hvilket endnu er mere rimeligt, — at han har villet antyde en ganske anden Udfart fra Fiorden til Vesterhavet. Besynderligt er det, at Dr. Bredsdorff i sine forhen omtalte Undersøgelser om Ptolemæi Beretninger om den cimbriske Halvø bestemt har erklæret, at Thy og Vendsyssel endnu vare Øer i det 11te Aarhundrede — en Mening, som han alene har grundet paa Adams Auctoritet[7]). I afdøde

---

5) A. Berntsen Danm. og Norges frugtb. Herl. I. 164.

6) Saxos Ord ere disse (Lib. XI, p. 217 Ed. Stephanii): „A quo brevissimus in Oceanum transitus patet, quondam navigiis pervius, nunc vero, interiecta arenarum mole, præclusus"

7) Skand. Literaturselsk. Sk. 1824, S. 226. — I en anden Afh., der er trykt s. A., omtaler Forfatteren udtrykkeligen adskillige Steder, hvor det synes, som om der i ældre Tider har været en Forbindelse mellem Liimfiorden og Nordsøen. S. Jagttagelser paa en Reise i Nørre-Jylland i Juli og August 1823. Tidsskr. for Naturvidenskaberne 3die B. S. 261-62.

of. Oluffens Skrift: Collectanea til et antiquarisk-topogra-
isk Lexicon over Danmark S. 52 ff., er denne Materie atter
gt paa Bane. Han antager som ganske afgiort, at Knud den
llige paa intet andet Sted er seilet fra Liimfiorden ud i Ha-
, end der, hvor den saakaldte Haraldseid fordum laa. Vel
taaer han, at det var mueligt, at der paa andre Steder kunde
ve været en Forbindelse mellem Fiorden og Havet, „f. Ex. over
e Kliim-Sogn, og imellem dette Sogn og Gisttrup-Sogn
Vester-Han-Herred, men ingen af disse Udfarter fra Fiorden
Havet — vedbliver han — kan være den Udfart, Saxo paa
anførte Sted taler om; thi de maae alle have været langt
igere, end hiin ved Haraldseid eller Strimmelen mellem
rbo-Øre og Agger; thi om den siger Saxo udtrykkeligen, at den
:. brevissimus transitus in Oceanum, hvilket aldeles ikke
sser paa Situationen mellem Hørbør og Virø eller Klim Sogn."
Det, som Oluffen paa det her anførte Sted har omtalt, kan
iesten aldeles Intet hentes til at oplyse denne Paragraphs
enstand, hvorfor vi blot ville anmærke, at han tilsidst erklæ-
sig at være tilbøielig til at antage, at Saxo ved Udtrykket
mviceum mare ikke har forstaaet Liimfiorden, — hvilken han
rs kalder sinus Lymicus, — men Laurvigs Vig. Imod denne
e Hypothese ville vi blot sætte Munken Ælnothi Auctori-
[8]); denne Forfatter, som i Kong Knud den Helliges Historie
mere troværdig, end Saxo, eftersom han levede paa hiin
nges Tidsalder, siger ikke blot, at Kongen lod sin Flaade
nles i Liimfiorden; men han angiver ogsaa udtrykkeligen de
ivne, i hvilke Skibene bleve fordeelte. Hertil ville vi endnu
i lægge, at Liimfiorden — som næsten ethvert andet mærkværdigt
ted i den danske Geographie — har havt saa mange Navne

---

8) Jvf. Scr. Rer. Dan. III. p. 230.

i ældre Tider, at man ikke kan undre sig over, at Saxo brugt to forskiellige Benævnelser.

Det synes endvidere heel besynderligt, at Prof. Olufsen det ovenfor anførte Sted erklærer, at ingen anden Udfart, den over Landtungen mellem Agger og Harbo-Øre, var „brev mus transitus in Oceanum." Man kan vel med Føie antage der paa flere Steder har været en nu aldeles tilsluttet Udfart me Fiorden og Havet; og een af disse maa da nødvendi have været den korteste Vei, ad hvilken man ku komme ud i Havet; at Landtungen den Tid ei kan have v aabnet, beviser den anførte historiske Beretning tilstrækkeligen, o det neppe har været Kong Knuds Hensigt at lade sine Skibe s over Tangen, behøver ikke videre at bevises. Ad hvilken an Vei Kongens Skibe kunde komme fra Fiorden ud i Nordsøen, det Følgende vise.

Undersøge vi nøiere den sydlige og vestlige Deel af Provi sen Thy, ville vi finde, at der fra Hoxør ved Fiorden været en Udfart til Hansted ved Havet; det store Kiær, gaaer forbi Henstrup, viser tydelige Spoer af en saadan gam Forbindelse med Havet[9]); ja der fortælles endog, at de 3 Sog Hansted, Vixø og Nære fordum have ligget paa en Ø (maa Hanstholmen eller Hanstedholmen kaldet[10]). De mange sm Indsøer, som endnu findes paa denne Strækning og de ma Moser, der tildeels ved Aaer eller Bække ere forbundne med h Søer, ere endnu Levninger af Havet; een af de betydeli blandt disse Aaer løber ud i den ved Hoxør af Liimfiorden d nede Bugt.

---

9) Aagaards Beskrivelse over Thy S. 152.

10) Danske Atlas V. 443. Jvf. Schades Beskr. over Mors S. 74.

Men paa intet Sted er det saa gienspnligt, at Havets og Fiordens Vande i Oldtiden have været forenede, som ved Sisring.

Den store Sisring:Sø synes fordum at have været en fra Havet indløbende Fiord; Sisring: og Sperring-Søer, der endnu ere forbundne ved en lille Aa, løb dengang ganske i hinanden; Fabdersbøls, Hundborgs, Todbøls og Giersbøls betydelige Enge, som endnu ved enkelte smaa Bække staae i Forbindelse med hiin store Sø, stode dengang ganske under Vand og udgiorde mindre Arme af Fiorden, hvilke atter paa enkelte Steder have staaet i Forbindelse med Liimfiorden. Disse mindre Fiorde omringede ganske Sisring, Hundborg og Jannerup Sogne, og have udentvivl givet forskiellige Steder Navne (f. Ex. Sisring ɔ: rundt omgivet af Sø; Sperring ɔ: indesperret af Fiorden; Nostrup ɔ: et Sted, hvorhen man blot kan komme til Vands). At Vester:Han:Herred har været adskilt fra Thy ved Vesterhavets Forbindelse med Liimfiorden, er ei heller utroligt[11]).

Undersøge vi dernæst Vendsyssel, da ville vi finde, at den store Vildmose i Hvetbo:Herred rimeligviis er en Levning af Havet; man har nemlig, ved at grave i den, paa en Dybde af 7½ Alen seet Mosejord,[12]) men dybere nede fandtes derimod hvide Sand; desuden veed man, at den store Lindholms:Aa, som har sit Udspring fra denne Mose, tilforn har været seilbar. Vildmosen selv tilligemed det Stykke Land, som nu ligger mellem denne og Havet, har dengang ganske staaet under Vand,

11) Ovenstaaende Linier ere for største Delen tagne af Hr. Conferentsraad Fayes Indberetninger til Commissionen for Oldsagers Bevaring, hvilke Hr. Cancellieraad Thomsen har meddeelt Forfatteren.

12) Danske Atlas V. S. 199.

og den ovennævnte Aa, som da har været en Fiord, har forbundet Liimfiorden med Havet. Ligesom den af Havet opskyllede Jord omsider blev til Mosebund, saaledes ophørte ogsaa efterhaanden hiin Aa at være seilbar, da — som det hedder hos Pontoppidan — nogle af de Steder ere udtørrede, hvorfra den udspringer. Ikke alene i Mosen selv, men ogsaa paa den Nord for samme beliggende Landstrækning har man fundet hvidt Sand, blandet med Muslingskaller, under et andet Jordlag. Hertil kommer endvidere, at man paa begge Sider af den lavtliggende Strækning seer en stor Mængde Gravhøie, men aldeles ingen paa denne [13]). Allerede paa den foregaaende Side bemærkede vi, at Vester-Han-Herred rimeligviis fordum har været adskilt fra Thy, ved Vesterhavets Forbindelse med Liimfiorden. Ogsaa have Sognene Giøttrup og Klim i samme Herred fordum — som det synes — været overskyllede af Havet, saa at uden tvivl den største Deel af dette Herred samt af det tilgrændsende Hvetbo-Herred, i det mindste til den østlige Ende af Vildmosen, har været oversvømmet. Vi see heraf, at der vare saamange Udfarter muelige fra Fiorden i Havet, at man ikke, for at forklare sig Grunden, hvorfor Kong Knud lod sine Skibe forsamles i den vestlige Ende af Liimfiorden, behøver at antage, at Kongen havde i Sinde at lade dem slæbe over den saakaldte Haraldseid; rimeligviis vilde han, at de skulde tage Veien giennem den Fiord, som ved Siøring og de omkringliggende Søer gik ind fra Havet og atter stod i Forbindelse med Liimfiorden. [14])

---

13) Skand. Litteraturselskabs Skrifter for 1824, S. 226.

14) Efterat denne Afhandling allerede var kommen i Bogtrykkerens Hænder, traf Forfatteren hændelsesviis paa Lector Bredsdorffs geognostiske og mineralogiske Jagttagelser paa en Reise i Nørre-Jylland 1823 — i Tidsskrift for Naturvidenskaberne III, 243—70 — af hvilke Eet og Andet kunde have fortient

§. 5.

Om Provindsens øvrige physiske Beskaffenhed.

Ligesom de Nord for Liimfiorden beliggende Lande vare gjennemskaarne af mange Fiorde, og opfyldte med store Moradser, saaledes fandtes der ogsaa mange Skove, af hvilke de fleste, især i Thy, nu ere ganske udryddede; i Vendsyssel derimod have nogle undgaaet Ødelæggelsen [1]). Mange Levninger og Spor af hine Skovstrækninger og de vilde Dyr, som der have havt deres Opholdssted, findes endnu overalt.

Saaledes har man i Kiæret ved Skinnerup i Thy fundet Beenraden af en Hiort, og i andre Moser Træerødder og Hiortetakker [2]). Ja der findes endog Tegn til, at hine Oldtidens Skovstrækninger vare saa betydelige, at de kunde være Opholdssteder for Ulve og andre vilde Dyr [3]). Mærkelige ere de Ord,

at optages i dette Arbeide. Da Omstændighederne imidlertid forbyde Forf. at giøre videre Brug heraf, vil han blot meddele sine Læsere en Bemærkning af Hr. Bredsdorff. „Fra „Lykken af til Udløbet af Ry=Aa" — skriver denne S. 261 — „strækker der sig en Slette mellem Nordsøen og Liimfior„den, som tildeels bestaaer af Tørvemose. Under Tørven „findes Sand, som indeholder Muslingskaller af de endnu „tilværende Arter. Saadanne fandt jeg i Nærheden af „Tise. Det synes, som om Liimfiorden og Nordsøen for„dum have været forbundne ved et Sund, som senere er til„stoppet. Sønden for Jetsmark og Hune (i Hvetbo „Herred) fortsætter det lave og sumpige Land sig langs Liim„fiorden omtrent til Bratskov (i Øster=Han=Herred) og „strækker sig herfra imod Norden igien til Nordsøen. Her „har formodentlig atter været en Forbindelse mellem Havet „og Fiorden."

1) Ved Dronninglund findes endnu ikke ubetydelige Skove. S. Oluffens Collect. S. 67.

2) Aagaards Beskrivelse. S. 79.

3) Ved Asdal skal man have fundet nogle Bøffelhorn. Jvf. D. Atl. V. S. 196.

der herom findes hos Jonas Coldingensis. Narrantur ista loca — skriver han — nunc arboribus nudata, olim densissimis silvis instructa, luporum immanium aliarumqve ferarum latibula fuisse: cum & nuper putamina & testæ nucum cervinaque cornua in paludibus, ut certa vestigia & signa sylvarum densarum ibi sint reperta.[4] Af disse Linier sees ogsaa, at de fleste Skove allerede paa hiin Forfatters Tid — imod Slutningen af det 16de Aarhundrede — vare bortryddede; men at dog endnu enkelte Skovstrækninger dengang vare tilbage i Thy, sees saavel af flere andre gamle Documenter, som især af Knud Gyldenstiernes Forleningsbrev, udstedt A. 1559.[5])

Paa disse Egne synes derfor Adami Bremensis Beskrivelse fortrinligen at kunne passe sig, naar han giver os følgende Skildring af hele den cimbriske Halvø: „Porro cum omnes „tractus Germaniæ profundis horreant saltibus, sola est Jutland cæteris horridior"[6]).

Men at de her omtalte Provindser i Middelalderen have været saa skovrige, kunne ikke blot Skribenternes Vidnesbyrd lære os; for den samme Mening tale ogsaa Navnene paa mangfoldige Steder baade i Thy og Vendsyssel. Saadanne ere f. Ex.: Hiorthoim, Hiortmose, Skoven, Halskov, Skovsted, Skovgaard, Tømmerby, Egeberg, Ravnskov, Skovshoved, Hiortsnæs, Skovmose og Fureby.[7]) Ogsaa Folkesagnene berette

4) Descr. Daniæ &c. p. 95.

5) Danske Magazin, 70de H. 319. I Aagaards Beskr. over Thy, S. 79, anføres flere Exempler, tagne af Documenter fra det 15de og 16de Aarhundrede.

6) Ed. J. J. Maderi p. 139.

7) Vid. om Fureby danske Atlas V. 278. Briuk-Seidelins Beskr. over Hiøring-Amt S. 263. Om adskillige andre Levninger af Skove tales i D. Atlas I. 409. 502.

os, at det paa enkelte Steder have staaet store Skove, af hvilke alle Spor nuomstunder ere forsvundne. Saaledes tales i en gammel Vise om Rokkær-Skov paa Thyholm.[8]) Ligeledes berettes der, at den store Linderup-Hede paa Børglum-Klosters Gods tilforn har været begroet med Egeskov.

Hertil kan endnu lægges, at, hvis disse Provindser fordum havde været ligesaa blottede for Skove, som i vore Dage, vilde man neppe der have kunnet anlægge saa betydelige Klostre; især da de fra fremmede Lande indkaldte Munke sikkert fra Hiemmet af vare vante til noget Bedre. At Landet hverken har været meget frugtbart eller skikket til at dyrkes i det 11te Aarhundrede, kan let forklares af den ovenfor omtalte Overflødighed paa Skove og Sumpe. Derfor siger ogsaa Adam af Bremen udtrykkeligen om Vendsyssel: „ager ibi sterilis: „præter loca flumini propinqua, omnia fere deserta viden- „tur; terra salsuginis & vastæ solitudinis"[9]).

Saa forskiellige herfra ere de Beskrivelser over det nordlige Jyllands Frugtbarhed, der findes hos sildigere Skribenter f. Ex. hos Statistikeren A. Berntsen[10]). Dog kan dette kun vise, hvormeget Vortrydningen af de tykkeste Skove, forbunden med endeel Sumpers Udtørring, har bidraget til at forandre Provindsens physiske Beskaffenhed; derimod kan det ingenlunde giøre Adams Paalidelighed i det Hele taget mistænkt; hvorvel hans Beskrivelse over Jylland — efter Suhms Mening[11]) — indeholder adskillige overdrevne Beretninger.

---

8) Aagaards Beskr. over Thy S. 235. Ogsaa Læsø havde i Oldtiden stor Overflødighed paa Skov. S. Brink-Seidelin S. 264.

9) l. c. p. 139. Suhms samlede Skrifter IX. 167.

10) Danmarks og Norges frugtbare Herlighed. I. 161.

11) Hist. af Danmark IV. 493.

Hvad Jordbunden angaaer, da findes her, som Pontoppidan bemærker,[12]) alene de almindeligste Steen- og Sand-Arter. Ei heller har Landet, med Undtagelse af noget Rav, andre Produkter, end det øvrige Danmark.

Climatet maa i det 11te Aarhundrede udentvivl have været langt strengere, end nuomstunder, hvortil de mange Sumpe, Fiorde og Skove have bidraget.

I Vintrene 1046—47 og 1048 skal Kulden — efter Suhms[13]) og Resens[14]) Vidnesbyrd — have været saa stærk, at Havet mellem Jylland og Norge var belagt med Iis, saa at Ulvene løb imellem disse to Lande.

§ 6.

Provindsens Størrelse og Folkemængde i det 11te Aarhundrede.

Vi have allerede ovenfor bemærket, at Landene paa hiin Side Liimfiorden i ældre Tider have havt en meget større Udstrækning, end i vore Dage, eftersom Havet saavel paa Landets nordlige, som paa dets vestlige Kyster, har bortskyllet store Landstrækninger. Imidlertid synes det dog, som om de her omtalte Provindser ikke have aftaget meget i deres Udstrækning, siden det 11te Aarhundrede. Vendsyssels Længde angives i Almindelighed til 14 Mile, og dets største Bredde til 8 Mile. Længden af Thy udgiør, naar man regner fra Østerild Sogn til Harboøre eller til Ottesund, 7 Mile; hvor det er bredest, udgiør det — fra Liimfiorden til Havet — 3 Mile.[1])

[12]) D. Atlas V. 197.

[13]) Hist. af Danm. IV. 156.

[14]) D. Atlas i Haandskrift VI. 39.

[1]) Pontoppidans D. Atl. V. 192. 402.

Til at bestemme Folkemængdens Størrelse i Vendsyssel i det 11te Aarhundrede have vi flere mærkelige Data. Overhovedet er det vistnok meget vanskeligt at angive, hvormange Indbyggere denne eller hiin Provinds har havt i en fra os saa fjern Tidsalder, som den her omtalte. At disses Antal ikke har været meget stort i Vendsyssel i det 11te Aarhundrede, kan man vel slutte af det, vi i den foregaaende Paragraph fortællingen anførte om denne Landstræknings Ufrugtbarhed.

I Knytlinga-Saga fortælles i en kort Beskrivelse over Danmark, at fra Vendelbo-Stift udrustedes 50 Skibe,[2]) og hele Stedets Sammenhæng viser, at dette Antal er angivet saaledes, som det virkelig fandt Sted i Knud den Helliges Regieringstid. Nu antager Suhm — hvem vi skylde disse Bemærkninger — at man vel kan beregne, at der paa hvert Skib var 50 Mand, og at der følgeligen vare omtrent 2500 Vendelboer til at bemande disse Skibe, og paa Grund heraf antager han endvidere, at det hele Stifts Folkemængde kan angives til 58,300 Mennesker.[3]) Efter en anden Optegnelse af Saxo Grammaticus gjør Suhm en anden Beregning over Folkemængdens Størrelse i den samme Periode. Saxo[4]) beretter nemlig, at Knud — for at straffe sine ulydige Undersaatter — paalagde enhver Styrmand at erlægge i Bøder 40 Mark (Sølv?) og enhver Roerkarl 3. Paa Grund af denne Fortælling troer Suhm — ved Hjelp af forskiellige Gisninger — at kunne bestemme, at Vendelbo-Stifts Folkemængde dengang har udgjort 71,210 Mennesker, hvilken Beregning endda ikke afviger saa

---

2) S. 60 & 62.

3) Suhms samlede Skrifter IX. 176. Hist. af Danmark IV 669.

4) Saxonis Hist. Dan. L. XII. 218.
Suhms samlede Skrifter IX 179.

meget fra hiin første. Hvorvel man ikke kan fordre, at nogen af disse Angivelser skal være ganske overeensstemmende med Sandheden, maa man dog indrømme, at hiin har langt Meer for sig, end denne. Overhovedet kan vel antages, at dette Stifts Folkemengde har været yderst ringe, eftersom Adam af Bremen siger om hele Jylland: fugitur in terra propter inopiam fructuum, in mari vero propter infestationem piratarum — en Beskrivelse, hvortil — efter Suhms Mening — Vendsyssel især skal have givet Anledning.

§ 7.

Liimfiorden.

Vi have allerede ovenfor — i dette Forsøgs 5te Paragraph — flere Gange havt Leilighed til at omtale Liimfiorden, med Hensyn til den Forbindelse, som man maa antage, at der paa flere Steder har været mellem denne Fiord og Vesterhavet. Men da Liimfiorden ikke blot er den allerstørste af de danske Fiorde, men tillige er af den allerstørste Vigtighed for en stor Deel af Danmarks Indvaanere, især for Vendelboerne, fortiener den vistnok nærmere at omtales.

Hvad dens Navn angaaer, ere Oldgranskerne uenige om dets Oprindelse, Hvilket her er saameget mindre besynderligt, eftersom det hos Oldtidens danske og norske Forfattere skrives paa ganske forskiellige, fra hverandre meget afvigende, Maader. Hos Snorro kaldes den Limafiardar og Limafiord;[1]) hos Ælnothus Limma;[2]) hos Saxo sinus Lymicus og mare Lymicum;[3]) Lyschander kalder den endvidere pelagus Limmeri-

---

[1]) Tom. I, p. 39 & 200 (Schiønnings og Thorl. Udgave.)

[2]) S. R. D. III, p. 255: fluvius, qui Limma dicitur.

[3]) Hist. Dan. p. 3, 182 & 217.

ogum.[4]) Resen mener i sit haandskrevne Atlas, at denne Fiord skal have sit Navn af Ordet „Liim" (a luto, quo abundat, in linguâ Gothica: „Lihm")[5]). Anderledes har Aagaard i sit Skrift: „Thya illustrata" søgt at bestemme Navnets Etymologie, idet han siger, at det skal udledes a *Liom* ɔ: „sonus „lingva antiqua; credibile enim est," tilføier han, „patente „adhuc freti ostio, aquas suas sonoro strepitu invexisse mare „occiduum."[6]) Af disse to etymologiske Forklaringer kan man vistnok ingenlunde billige den sidste; især da den støtter sig paa en — som det synes — aldeles urigtig Forudsætning.

Hvor vigtig denne Fiord alt har været i Middelalderen, med Hensyn til sit indbringende Fiskeri, kan sluttes af den Lovtale, Saxo yder den, i det han erklærer, at den er ligesaa vigtig, som Landets Agre, til at forskaffe Indbyggerne Næring.[7]) En Beskrivelse over Liimfiorden findes i Heimskringla (i Harald Haarderaades Saga Cap. 60); efter Schiønnings og Thorlacius's Udgave lyder den saaledes[8]): „Liimfiorden er saaledes „beskaffen, at Indløbet er ligesom en snever Aa-Mund (ár-ós); „men naar man kommer længere ind i Fiorden, da er den saa „bred, som et stort Hav." Hvor smal den er ved Indløbet, beskrives kort efter tydeligere, i det der siges, at kun et Skib ad Gangen kunde passere ind i Fiorden.[9]) Nuomstunder ligger som bekiendt er, ved Fiordens Indløb den lille By Hals; men

---

4) Ant. Danic. p. 12. Hos Adam fra Bremen kaldes denne Fiord mare Vendilæ.

5) Vol. VI, p. 16.

6) Diss. 2da Corollar.

7) Hist. Dan., p. 3.

8) Tom. III, p. 117.

9) l. c., p. 118.

Stedet, hvor denne er beliggende, har allerede i det 11te og 12te Aarhundrede havt dette Navn (Halsi hos de islandske Skribenter[10]); ja at dette Navn efter Schiønnings Mening endnu maa være langt ældre, kan deraf bevises, at han antager, at de alociske Øer have deres Navn af „Hals"[11].

Vi saae ovenfor, at Snorro taler om et Sted i Fiorden, hvor den var meget bred; dette Sted kaldtes Liusbreid, og er især blevet berømt af Kong Harald Haarderaades Historie.[12]) Historieskriverne have ikke været enige om dette Steds sande Beliggenhed; saaledes antage Nogle, at det skulde være beliggende mellem Salling og Morsø, nemlig ved Harrevig i Salling, eftersom dennes Munding endnu kaldes „Lysen;"[13]) men det synes langt rimeligere — efter Snorros Beretning — at „Liusbreid" er Livøes Bredning.

Endnu staaer tilbage at bemærke, at Adam af Bremen, i Anledning af Keiser Ottos Tog til Liimfiorden og den bekiendte Fabel om Oprindelsen til Navnet Otte- (Odde-) Sund,[14]) udtrykker sig saaledes: „Hæc est strata Ottonis Cæsaris, usque ad „mare novissimum Wendilæ: quod usque in hodiernum „diem Ottinsund appellatur." Den lærde Murray antager i sin Beskrivelse over Danmark i det 9de, 10de og 11te Aarhundrede,

---

10) Snorro I. 200. Knytlinga-Saga, S. 2. Det maa ved denne Leilighed bemærkes, at Forf. overalt har fulgt Grams Udgave af Knytlinga-Saga, af hvilken kun faa Exemplarer ere levnede. Først efterat denne Afhandling var færdig, udkom den nye Udgave af Sagaen.

11) Schlözers Allg. nord. Geschichte S. 166.

12) Suhms og Schionnings Forsøg til Forbedr. S. 330.

13) Schades Beskr. over Mors, S. 118.

14) Vid. Helmoldi Chronic. Slavorum ap. Leibnit. SS. RR. Brunsvic. II. 545.

at ved Adams Udtryk „mare novissimum Wendilae" ikke skal forstaaes Liimfiorden, men derimod det mellem Jylland og Norge liggende Hav;[15]) men deels strider denne Hypothese ganske mod Middelalderens bedste danske Historieskriveres Fortælling, deels synes det ogsaa utroligt, at Keiser Otto skulde være kommen — enten til Lands over den smalle Landtunge ved Harbøore og Agger, eller til Søes over Liimfiorden — til Vendsyssel — et Foretagende, som man med en høist ubetydelig Magt kunde have hindret ham i at fuldføre.

§ 8.

Om Øer i Liimfiorden.

Blandt de Øer, som ere beliggende i Liimfiorden, er Mors den største og tillige den mærkeligste. Hvorvel man ikke med fuldkommen Visshed kan afgiøre, om denne Ø i det 11te Aarhundrede regnedes til de Norden for Liimfiorden beliggende Provindser eller til det sønden for Samme beliggende Sallingsyssel, synes dog det Sidste at være det rimeligste, eftersom man i hiint, fra det 13de Aarhundrede levnede, vigtige Document, Kong Waldemar den Andens Jordebog, finder, at denne Ø dengang regnedes til Salling[1]). Dette kan saameget desto snarere antages, som man ikke finder noget Spor til, at der i hine Aarhundreder skete nogen Forandring i Landets politiske Inddeling.

Med Sikkerhed kan man derimod, som det synes, antage, at de fleste andre i Fiorden liggende Smaaøer alt dengang have været regnede med til Thy og Vendsyssel. Denne

15) Nov. Comm. Goett. (Phil. & Hist.) Tom. I, p. 143. (Herved kan dog bemærkes, at man finder, at en Deel af det Norden for Vendsyssel beliggende Hav er kaldet Vendel-Sø. Jvf. Suhms Hist. af Danmark III. S. 332.)

1) S. R. D. VII. l. c.

Stedet, hvor denne er beliggende, har allerede i det 11te og 12te Aarhundrede havt dette Navn (Halsi hos de islandske Skribenter[10]); ja at dette Navn efter Schiønnings Mening endnu maa være langt ældre, kan deraf bevises, at han antager, at de alociske Øer have deres Navn af „Hals"[11]).

Vi saae ovenfor, at Snorro taler om et Sted i Fiorden, hvor den var meget bred; dette Sted kaldtes Liusbreid, og er især blevet berømt af Kong Harald Haarderaades Historie.[12]) Historieskriverne have ikke været enige om dette Steds sande Beliggenhed; saaledes antage Nogle, at det skulde være beliggende mellem Salling og Morsø, nemlig ved Harrevig i Salling, eftersom dennes Munding endnu kaldes „Lysen;"[13]) men det synes langt rimeligere — efter Snorros Beretning — at „Liusbreid" er Livøes Bredning.

Endnu staaer tilbage at bemærke, at Adam af Bremen, i Anledning af Keiser Ottos Tog til Liimfiorden og den bekiendte Fabel om Oprindelsen til Navnet Otte- (Odde-) Sund,[14]) udtrykker sig saaledes: „Hæc est strata Ottonis Cæsaris, usque ad „mare novissimum Wendilæ: quod usque in hodiernum „diem Ottinsund appellatur." Den lærde Murray antager i sin Beskrivelse over Danmark i det 9de, 10de og 11te Aarhundrede,

---

10) Snorro I. 200. Knytlinga-Saga, S. 2. Det maa ved denne Leilighed bemærkes, at Forf. overalt har fulgt Grams Udgave af Knytlinga-Saga, af hvilken kun faa Exemplarer ere levnede. Først efterat denne Afhandling var færdig, udkom den nye Udgave af Sagaen.

11) Schlözers Allg. nord. Geschichte S. 166.

12) Suhms og Schionnings Forsøg til Forbedr. S. 330.

13) Schades Beskr. over Mors, S. 118.

14) Vid. Helmoldi Chronic. Slavorum ap. Leibnit. SS. RR. Brunsvic. II. 545.

at ved Adams Udtryk „mare novissimum Wendilæ" ikke skal forstaaes Liimfiorden, men derimod det mellem Jylland og Norge liggende Hav;[15]) men deels strider denne Hypothese ganske mod Middelalderens bedste danske Historieskriveres Fortælling, deels synes det ogsaa utroligt, at Keiser Otto skulde være kommen — enten til Lands over den smalle Landtunge ved Harboøre og Agger, eller til Søes over Liimfiorden — til Vendsyssel — et Foretagende, som man med en høist ubetydelig Magt kunde have hindret ham i at fuldføre.

§ 8.

Om Øer i Liimfiorden.

Blandt de Øer, som ere beliggende i Liimfiorden, er Mors den største og tillige den mærkeligste. Hvorvel man ikke med fuldkommen Vished kan afgiøre, om denne Ø i det 11te Aarhundrede regnedes til de Norden for Liimfiorden beliggende Provindser eller til det sønden for Samme beliggende Sallingsyssel, synes dog det Sidste at være det rimeligste, eftersom man i hiint, fra det 13de Aarhundrede levnede, vigtige Document, Kong Valdemar den Andens Jordebog, finder, at denne Ø dengang regnedes til Salling[1]). Dette kan saameget desto snarere antages, som man ikke finder noget Spor til, at der i hine Aarhundreder skete nogen Forandring i Landets politiske Inddeling.

Med Sikkerhed kan man derimod, som det synes, antage, at de fleste andre i Fiorden liggende Smaaøer alt dengang have været regnede med til Thy og Vendsyssel. Denne

15) Nov. Comm. Goett. (Phil. & Hist.) Tom. I, p. 143. (Herved kan dog bemærkes, at man finder, at en Deel af det Norden for Vendsyssel beliggende Hav er kaldet Vendel-Sø. Jvf. Suhms Hist. af Danmark III. S. 332.).

1) S. R. D. VII. l. c.

Antagelse støtter sig især derpaa, at den i Vendelboernes Opstand mod Kong Knud den Hellige saa mærkelige Asbiørn kaldes Jarl over Øerne (Eydana Jarl[2]); disse Øer synes at have været: Egholm, Giøl og Øland, samt maaskee Fuur og Livø eller Livland. Hvad disse Øer forresten angaaer, har man fra hine Aarhundreder næsten Intet bevaret til deres Geographie; kun er det høist rimeligt, at de, ligesom det øvrige Thy og Vendsyssel, fordum have været bevoxede med store Skove, hvilket bl. a. Egholms Navn kan vise os; at saadanne endnu findes paa Fuur og Livland, er bekiendt nok[3]). Ligeledes maa bemærkes, at der fortælles om Kong Harald Haarderaade, at han og hans Folk paa hiint mærkværdige Tog i Liimfiorden kom til en øde Ø, hvor de lede stor Mangel paa Vand. Denne Ø synes efter Snorros Angivelse at have ligget ikke langt fra Livøes Bredning (Livsbreid)[4]).

Andet Capitel.

§. 9.

Landets politiske Inddeling.

Efterat vi i det forrgaaende Capitel have, saavidt mueligt, stræbt at samle det, man deels af Middelalderens Skribenter, deels af andre Vidnesbyrd kan uddrage til Oplysning om det nordlige Jyllands physiske Beskaffenhed i det 11te Aarhundrede, skulle vi anvende en Deel af de følgende Blade til at fremsætte hine Provindsers politiske Geographie paa den ovenfor angivne Tid.

I dette Forsøgs første Paragraph bemærkedes, at Jylland fordum havde været inddeelt i Sysler. Ethvert af disse bestod

---

[2]) Knytlinga-Saga S. 100.

[3]) Boesens Beskr. over Helsingøer, S. 33.

[4]) Snorro III. 117.

igien af endeel Herreder; at den sidste Inddeling er eldgammel, derom ere Alle enige; hvorimod der trættes om, enten Herredsinddelingen oprindeligen skriver sig fra det Militære, eller fra det Borgerlige og Juridiske [1]).

Saavel Vendsyssel, som Thy deeltes fordum paa denne Maade.

De Herreder, af hvilke disse Provindser fra Arilds Tid have bestaaet, opregnes i Kong Valdemars Jordebog [2]).

I Vvændlesysæl nævnes følgende 6: „Hornshæret, Vrinæbiærghæret, Burlunhæret, Jarslefhæret, Kyærræhæret, Hwet." I Tythæsysæl fandtes — foruden „Handhæret" — følgende 4: „Hildeslefhæret, Hunbiærghæret, Hasinghæret, Refshöghæret." — At imidlertid alle disse Herreder ikke have existeret i lige lang Tid, idetmindste ikke under det samme Navn, synes uimodsigeligt. Vi ville kun oplyse Dette med eet Exempel. Burlun- eller Børglum-Herred har uden Tvivl sit Navn af den i samme beliggende store Gaard, Børglum; men at denne omtrent i den første Halvdeel af det 11te Aarhundrede har faaet dette Navn, sees af Ælnothi Vidnesbyrd [3]); og det er da upaatvivleligt, at Herredet først endeel Aar senere kan have faaet dette sit Navn. Hvad forresten ethvert af disse Herreders Navn og sammes Etymologie angaaer, da findes vigtige Oplysninger herom i Suhms Anmærkninger til Valdemar den Andens Jordebog i 7de Bind af Langebeks Scriptores rerum Danicarum.

Til Slutning ville vi bemærke, at Horns-Herred i Vendsyssel af Forfatteren til Knytlinga-Saga kaldes Hiarranda-

---

1) Kofod Anchers danske Lovhistorie I. 411. *Velschow* de institutis militaribus Danorum p. 53.

2) S. R. D. VII. p. 517 & 518.

3) S. R. D. III. p. 356.

Syssla[4]). Dog maa man ikke forstaae denne Benævnelse saaledes, som om dette Herred virkeligen havde udgiort et eget Syssel; det synes kun at have faaet denne Benævnelse, fordi det paa Kong Knud den Helliges Tid havde sine egne Jarler, som bestyrede det i Kongens Navn.

§. 10.

Fandtes der i det 11te Aarhundrede Kiøbstæder i Jyllands nordligste Provindser?

At der i de ældste Tider ikke have været egentlige Kiøbstæder i Danmark, synes at være uimodsigeligt; men endeel, vistnok ubetydelige, Landsbyer fandtes udentvivl, og om mange af vore nuværende Kiøbstæder veed man, at de skylde større eller mindre Landsbyer deres Oprindelse. Hvilke Aarsagerne vare til Kiøbstædernes første Opkomst, er fortræffeligen udviklet af Dr. Baden[1]). Han antager nemlig, at de ved Søen liggende Kiøbstæder i de ældste Tider enten have været Samlingspladser for Fiskere, som deels understøttede hverandre ved Arbeidet paa Havet, deels paa saadanne Steder bortsolgte, hvad de af deres giorte Fangst kunde undvære; eller de have været Vagtsteder, hvor mange Mennesker vare samlede for at afværge Sørøvernes Plyndringer. Paa mange Steder virkede ogsaa de herlige Havne, hvormed Naturen selv har forsynet de danske Kyster, til Kiøbstæders Opkomst. Hvad dernæst angaaer de i det Indre af Landet liggende Byer, da opstode flere af dem allerede tidligen ved de enkelte store Kongsgaarde, samt ved Oldtidens Offer- og Ting-Steder; ogsaa kunne hiin Periodes Fostbrødrelaug maaskee ogsaa have virket med til samme. Saavidt Baden.

4) Kn. Saga S. 90.

1) Minerva for 1807, 4de Qvartal, S. 247. ffg. Afhandlinger II. S. 1 og f.

Af de Kiøbstæder, der findes i Thy og Vendsyssel, er ingen — med Undtagelse af Hiøring — meget gammel. Skagen nævnes ikke som egentlig Kiøbstad før det 15de Aarhundredes Begyndelse. Byen skal, efter Sagnet, have faaet sine Privilegier af Dronning Margarethe[2]); dog er det ikke urimeligt, at den allerede tidligere har existeret som en Samlingsplads for Fiskere.

I Almindelighed kan man vel kalde de større Byer, der paa den Tid fandtes i Norden, Kiøbstæder; de havde nemlig, for at bruge Dr. Badens Ord, selv givet sig en ordnet Bestyrelse, førend de fik Sanction af Kongerne[3]). Men hvorvel man ikke finder Noget, som kan bevise, at disse Byer i det 11te Aarhundrede have havt Privilegier, udstedte af Kongerne, maatte disse dog være hine Kiøbstæder og deres hele Organisation meget gunstige; i flere Byer stiftede de derfor de i Fædrelandets Culturhistorie saa mærkværdige Gilder, og andre udvalgte de til Myntsteder.

§ 11.
Om Hiøring.

Blandt de ældste Byer i Danmark nævner man med Rette Hiøring; og at den har existeret før det 11te Aarhundredes Begyndelse, er aldeles beviisligt.

I at bestemme Oprindelsen til denne ældgamle Byes Navn, ere Skribenterne meget uenige. Resen siger,[1]) at Byens Navn var Hørring, hvilket han erklærer at være det Samme, som

[2]) Olavius's Beskr. over Skagen, S. 2. Jonges Geografie. V. S. 413.

[3]) Minerva l. c., S. 247.

[1]) Dansk Atl. VI. S. 30.

Høyring, og han lægger endvidere denne Forklaring til: „id est „hodiernam secundum lingvæ analogiam *collis annulum*, „secundum vetustiorem autem *annuli collis*." Han udleder Byens Navn af den bekiendte Fabel om Kong Frode den Fredegode, der, for at sætte en Prøve paa sine Loves Virksomhed, paa en Høi skal have ladet henlægge en Guldring, for at erfare om Nogen dristede sig til at borttage den. Stedet, hvor denne Guldring blev henlagt, sætter Resen i Hiørings Omegn[2]).

Nogle ville dernæst udlede denne Byes Navn af en anden ligesaa urimelig Fabel om en Ring, der af nogle Skattegravere fandtes i den udenfor Byen beliggende Høi, og derpaa sattes paa St. Olai Kirkes Dør[3]).

Langt rimeligere er den Etymologie, som Dr. G. L. Baden følger; han mener nemlig, at Ordet „Ring" i Byens Navn skal være et Vidnesbyrd om dens Vigtighed i Oldtiden, med Hensyn til Gudstienesten og Rettergangen. Han viser dernæst ved flere Exempler, hvorledes det i den hedenske Oldtid var Skik i Rettergangssager at giøre Eed ved en Ring[4]).

Byens Navn skreves ogsaa i Middelalderen paa endeel ganske forskiellige Maader: Herungi, Jorungi, Hyöringh, Höringe, Hoffueringh og paa Islandsk Hording[5]). Ligeledes skal

---

[2]) Saxo taler ikke om, at denne Ring blev henlagt paa en Høi, men derimod paa en Korsvei (S. 95). I den saakaldte Kong Eriks Kronike siges, at Frode henlagde saadanne Ringe eller Armbaand ved Vordingborg, Skanør og Eideren. Ny danske Magazin V. 169. Suhms krit. Hist. I. S. 19.

[3]) Jvf. Pont. Atl. V. S. 201 & 2. Resens Atl. VI og Thuras haandskrevne Beskrivelse over Aalborg-Stift. S. 231.

[4]) Antiquariske, hist. og statist. Notitser, S. 142.*)

[5]) Danske Atlas V. S. 202. Resen VI. S. 30.

*) At Navnets sidste Stavelse ikke er Ring, men Endestavelsen ing, der forekommer i saamange Byers Navne, er tydeligt nok. Udg.

efter Nogles Formening den i Christoffer den Andens Historie omtalte By Herigstade være Hiørring[6]).

At denne By i Oldtiden ikke har været ubetydelig, er bekiendt nok. Derom vidne ogsaa de i og ved Byen liggende tre Kirker, St. Olai, St. Catharinæ og St. Hans's. Den første af disse skal være bygget af den dansk-norske Kong Magnus den Gode, til Ære for hans Fader, Oluf den Hellige[7]). Dette være nu, som det vil, saa er dog denne Beretning rimeligere, end en anden, at Kong Harald Haarderaade paa den Tid, da han var i Besiddelse af Vendsyssel, skal have ladet denne Kirke opbygge, for at hædre sin Broders Minde; thi deels er det ikke bekiendt, at Harald nogensinde var ganske i Besiddelse af denne Provinds, deels vilde han vel neppe i et Land, som han ikke med nogen Sikkerhed kunde sige at have i sin Magt, opbygge en Kirke.

St. Catharinæ Kirke har sit Navn efter Stifterens og Byens Skytshelgen; ogsaa denne er meget gammel; men naar, eller af hvem den er bygget, fortælles ikke.

Den tredie Kirke er vel, som det synes, opbygget i Middelalderen, men dog langt yngre, end de to forhen nævnte.

Hvad Byens Beliggenhed angaaer, da er det let at bevise, at den fordum har været Havet nærmere, end nuomstunder; allerede Navnet paa det nærliggende „Skibsby" synes at tyde derpaa. Dog synes Hiøring stedse at have ligget saa langt borte fra Havet, at den ikke kunde drive nogen Handel. Forresten forekomme kun faa og tildeels meget ufuldstændige Efter-

6) Suhms Hist. af Danm. XII. 14. 151. At denne By fordrere har ligget i Fyen (maaskee Herrested i Vinding Herred), sees imidlertid af samme Værk XIII. 279. 814.

7) Danske Atlas V. 207.

[redacted]

retninger om denne ældgamle By; dog maa lægges Mærke til, at man med fuldkommen Sikkerhed veed, den i Middelalderen har været et ikke uvigtigt Myntsted. Paa de Mynter, som ere slagne i Hiøring, kaldes Byen Heringa. Af saadanne haves endnu nogle faa tilbage. Man har saaledes nogle Bracteater, der — efter Bircherods Angivelse — skulle henføres til Erik Eiegod; af disse ere nogle, paa hvilke der findes et kronet Hoved med Knebelsbart samt den Omskrift: Heringa, Randrusia, Alaburga[8]). Andre henføre disse til Svend Estrithsen, og atter Andre til Svend Grathe. Til Harald Hein henfører Suhm en Mynt, paa hvis ene Side staaer Bogstavet h og paa den anden St. Catharinæ Hiul. Efter Suhms Mening skal den være slagen i Ribe, skiøndt det synes rimeligere, at henføre den til Hiøring, som i Middelalderen, især under Svend Estrithsen og hans nærmeste Efterkommere, var et mere berømt Myntsted, end Ribe[9]).

Efter Nogles Beretning skulle de ældste Biskopper have havt deres Sæde i Hiøring — en Antagelse, som aldeles ikke støtter sig paa historiske Vidnesbyrd. Derimod finder man, at Biskoperne forhum have boet paa det i Nærheden af Hiøring liggende Biskopstorp eller Bistrup[10]).

Hvad Bircherods Efterretning angaaer[11]), at de mod Kong Knud den Hellige oprørske Vendelboer samledes i Hiøring, da skulle vi nedenfor omtale et andet Sted, hvor det er rimeligere at denne Folkesamling foregik.

---

8) Suhms Hist. IV. S. 129. D. Atl. V. S. 202.

9) Suhms Hist. IV S. 602.

10) D. Atlas. V. S. 209. Badens Ant. Notitser S. 142.

11) Knud den Helliges Historie.

[redacted]

Om de store Gaarde, som i det 11te Aarhundrede fandtes i Vendsyssel og Thy.

§. 12.

Om Børglum.

Blandt de mange ældgamle, i flere Henseender høist mærkelige Gaarde, der i det 11te Aarhundrede fandtes i Thy og Vendsyssel, af hvilke nogle tilhørte Kongerne, andre Bisperne, og atter andre Jarlerne eller andre fornemme og mægtige Mænd, fortiener Børglum først at nævnes.

Om Oprindelsen til denne Gaards Navn ere Oldgranskerne uenige, i det Nogle ville udlede det af en Frue, ved Navn Burlina[1]) — som Rogert i sine haandskrevne Samlinger til Aalborg-Stifts Historie kalder Jomfru Burgla — Andre derimod af Ordene „Borg" og „run" ɔ: hiem, hvilket i flere Navne er forandret til „rum."[2])

At den første Etymologie udentvivl er den rigtigste, synes at kunne beviles ved Einothi Auctoritet; overhovedet er det vel ved alle (?) gamle Steders Navne rigtigere, at udlede dem af berømte Personers Egennavne, end af Nomina appellativa.

Paa Kong Knud den Helliges Tid synes denne Gaard at have været i den omtalte Fru Burlinas Eie, hvorved da allerede den Mening giendrives, at Svend Estrithsen skulde have stiftet Børglum-Kloster. Det Modsatte af denne Antagelse bevises endvidere derved, at Præmonstratenser-Ordenen, der besatte dette Kloster, først stiftedes i den første Halvdeel af det 12te Aarhundrede (c. 1120).

---

1) Vid. Scr. R. Dan. III. p. 356. D. Atl. S. 328. Pontoppidans Ann. Eccl. D. I. p. 162.

2) Jvf. Langebeks Noter til det anførte Sted i S. R. D. og G. L. Badens Ant. Notitser S. 143.

[redacted]

Skiøndt Bisperne i det nye, af Kong Svend Estrithsen oprettede Stift i Vendsyssel, kaldtes Bisper over Børglum Stift, kan det dog ikke med nogen Sikkerhed godtgiøres, at de nogensinde have havt deres Residents i Børglum; men vel i Nærheden af samme paa en Gaard, af hvilken der endnu findes ubetydelige Spor. Pladsen, hvorpaa denne har staaet, kaldes endnu Bispegaarden [a]). Oprindelsen til hiin ovenfor nævnte Titel maa derfor enten søges deri, at Børglum Kirke var den fornemste i hele Stiftet, eller deri, at — som vi nyligen anførte — Bisperne havde en Residents saa nær ved Klostret.

§. 13.
Om Aggersborg.

Ligesaa vigtig, som Børglum, er den ved Liimfiorden, i Øster-Han-Herred beliggende Gaard Aggersborg. Den Gaard, som nuomstunder bærer dette Navn, er imidlertid ikke den samme, der omtales i det 11te Aarhundredes Historie. Ogsaa vises den Plads, hvor den gamle Kongsgaard skal have staaet. Hvor gammel denne var, kan ikke med Sikkerhed angives; men man kan med Vished bestemme, at den alt maa have været til i det Aarhundrede, hvorom Talen her er, eftersom Kong Knud den Hellige saae sig nødsaget til at flygte til denne Gaard, i hvis Nærhed Bisp Henrik [1]) — efter Ælnothi Vidnesbyrd — opholdt sig paa en Gaard, der, om saamange andre, kaldtes Biskopstorp; og ikke, som Gram mener, paa Vestervig [2]).

At Aggersborg efter Udgangen af det 11te Aarhundrede vedblev at være en kongelig Gaard, sees især deraf, at de danske

---

[a]) Danske Atlas. V. S. 329.

[1]) S. R. D. III. p. 358.

[2]) Notæ ad Meursii Hist. Dan. p. 220.

Konger pleiede at opholde sig der, naar de besøgte Jyllands nordlige Provindser[3]).

Til Aggersborg kom den mod Kong Knud den Hellige oprørske Almue, da den ventede at finde Kongen der; forbittret over hans Afreise, plyndrede den Slottet[4]).

§. 14.
Om Siøring.

Intet Sted i Thy er i historisk og antiquarisk Henseende saa mærkeligt, som Siøring-Sogn. Om dets andre interessante Oldtidsminder vil nedenfor paa et mere passende Sted blive talt. Her kunne vi alene handle om den ældgamle, mærkværdige, Borg, som i Oldtiden fandtes i dette Sogn, og hvis faa Levninger endnu staae som et Minde om hiin forsvundne Tidsalder. Dette Sted er beliggende i Thisted-Amt, Hundborg-Herred.

Hvad nu den gamle Borg angaaer, som skal være Gienstand for vore Undersøgelser i nærværende Paragraph, da findes nu-omstunder ikke andre Levninger deraf, end Borgens Vold og den Plads, hvorpaa den skal have staaet. I danske Atlas[1]) forekommer følgende Beskrivelse herover; „Pladsen, hvorpaa Slottet „har staaet, er paa en rund Jordbanke, 24 Fod høi og oven„paa 30 Skridt, men nederst 60 Skridt i Diameter. Grave „og Volde ligge i en Rundbdeel deromkring, Graven 18 Skridt bred „og Volden i sin Grundplan 12 Skridt. Volden, som er 24 Fod „høi, er paa tre Steder giennemskaaren, hvor der har været Ud„fart og Broer fra Slottet. Saavel i Gravene indenfor, som „udenfor, og rundt om udenfor Volden, skal tilforn have været

---

3) Danske Atl. V. 321.
4) SS. RR. D. l. c.
1) V. p. 452. Marm. D. II. 348.

[redacted]

„Vand; men nu er det allevegne tørt og tilgroet." Saavidt Pontoppidan og Hofmann.

I Suhms „Historie af Danmark" omtales ogsaa denne Borg i Knud den Helliges Historie, og sammesteds leveres en høist ufuldkommen og urigtig Tegning deraf[2].

Jo ufuldstændigere de her anførte Efterretninger ere, desto høiere maa man agte de nøiagtige Oplysninger om Siøring-Sogn og de i samme forekommende Mærkværdigheder, hvilke skyldes Hr. Conferentsraad Faye.

Af hans til Commissionen for Oldsagers Bevaring indsendte Beretning om disse Gienstande, er Følgende et kort Udtog: „Borgens øverste Flade udgiør 1240 □ Alen, saa at altsaa en betydelig Bygning til Beboelse derpaa kunde have været „opført; men i dette Tilfælde maatte Borggaarden have været beliggende udenfor Voldene, og man maatte da enten have „brugt Baade eller Vindebroer, for at komme over Gravene, hvortil „aldeles intet Spor findes. Desaarsag synes det rimeligt, at Siøring Borg maaskee har tient til en Havn for Skibene, hvis Eier „kan have boet paa den høie Grund, hvor Brogaard nu ligger. „Den hele Borg er altsaa at betragte som et Vaabenhuus, og Voldene synes opførte for at beskytte Skibene mod Storme og fiendtlige „Overfald."

„Borgen er opført paa en lav Landtunge ved Bredden af, „samt lidt ud i Søen, der dengang har været en Fiord, ligesom ogsaa Siøring-Eng paa hiin Tid stod ganske under Vand, „i det Siøring- og Sperring-Søer vare forenede[3]. Mærkeligt „er det ogsaa, at Borgens vestlige Vold er meget lavere end den „nordlige og østlige, eftersom det paa den Tid — især forme-

[2]) IV. p. 680.

[3]) Jvf. dette Forsøgs 4de Paragraph.

„dækt de store Skove, Thy dengang havde — var mindre nødvendigt at beskytte sig mod vestlige, end mod nordvestlige og østlige „Vinde." —

Disse interessante Beretninger kan man ydermere oplyse og i enkelte Poster berigtige ved historiske Bidrag, især hentede fra Knytlinga-Saga.

Her hedder det nemlig, at Knud den Hellige under sit sidste Ophold i Vendsyssel maatte flygte til Sioring eller Søfarende[4]), hvor han skal have havt et Skatkammer og en Skatmester. Efterat Kongen havde forladt disse Provindser og var reist over Liimfiorden, skal Almuen have udøvet mange Voldsomheder paa Sioring-Borg[5]), ligesom tilforn paa Aggersborg.

Af det Anførte sees, at Sioring-Borg ingenlunde har tilhørt en privat Mand, en Mening, som Amtmand Faye synes at hylde, i det han siger, at Borgens Eier mueligen kan have boet der, hvor Brogaard nu ligger. Den omtalte Saga lærer os, at Sioring Borg tilhørte Kongen. Der har udentvivl ikke alene været et Skatkammer, men tillige en Station for en Deel af Kongens Flaade. Det sidste vinder i Sandsynlighed, naar man betænker, hvor magtpaaliggende det maatte være for Knud, at have sine Skibe paa et Sted, hvorfra de saa hurtigen kunde komme ud i Vesterhavet.

I øvrigt bør — for Fuldstændigheds Skyld — hertil endnu lægges, at gamle Sagn, saavel som Kiæmpeviser, fortælle endeel urimelige og fabelagtige Ting om Sioring-Borg.

Hertil hører især Beretningen om Kong Milans[6]), der boede paa dette Slot, og som havde Paris i sin Tieneste, hvil-

---

4) Knytl. Saga, S. 100. Cfr. S. R. D. p. 358. Not. u.

5) Knytl. S. l. c.

6) D. Atlas. V. S. 452.

[redacted]

fen bortførte hans Dronning. Det hedder herom i den gamle Kiæmpevise:

„Fra Siøring Volde til Vesterhav
„Lader Paris kaste den Lonnegrav". —

Forfatteren af danske Atlas opkaster i denne Anledning det Spørgsmaal: om her maaskee ikke sigtes til Historien om Kong Niels, hvis Forlovede Alvilde bortførtes af den svenske Prinds Sverker?

At dette neppe kan være Tilfældet, synes at bevises deraf, at Slottet — som ovenfor er viist — ikke har været indrettet til at beboes, især af Kongefamilien. Rimeligt er det derfor, at det Hele kan tilskrives en gammel Tradition eller maaskee snarere en Opdigtelse af Kiæmpevisens Forfatter.

§. 15.

Om adskillige andre mindre bekiendte eller mindre vigtige Borge, som i det 11te Aarhundrede fandtes i den nordligste Deel af Jylland.

I de foregaaende Paragrapher have vi omtalt tre Gaarde, som vare mærkværdige, deels ved deres Størrelse og særegne Bestemmelse, i det de endog stundom tiente til Boliger for Kongerne, naar disse besøgte det nordlige Jylland; deels ved de i den danske Historie saa mærkværdige Begivenheder, der tildroge sig, enten i disse Gaardes nærmeste Omegn eller vel endog indenfor deres Mure.

Men foruden disse var der endnu et stort Antal ældgamle Gaarde, som vel ikke i nogen Henseende kunne sammenlignes med de anførte; men som dog, saavidt muligt, bør opregnes og omtales i et antiquarisk og topographisk Forsøg som dette. Til disse kan maaskee Asdal i Vendsyssel, Horns-Herred, regnes [1]);

---

1) D. Atl. I. S. 322.

i det mindste skal det være meget gammelt, og nogle Høvdinger, som have beboet det, skulle være begravne i den saakaldte Abiørg Høi. Denne Gaards Ælde omtaler ogsaa Resen; ja han tilføier endog: „Fuereque, qui Longobardos Huggonem et Ebbonem inde existimarent oriundos." [2]) Paa denne Gaard have ogsaa — efter Sagnet — de tre berygtede Brødre, Carl Pølse, Feder og Søde boet; men i hvilket Aarhundrede deres Levetid indfalder, er uvist, ligesom Traditionen om deres Søroverier er upaalidelig. Et andet, maaskee ligesaa usikkert Sagn beretter, at Gaarden Lengsholm skal være bygget i meget gamle Tider, og at den skal have forvoldet en Strid mellem Opbyggeren Lengs og hans Broder Kuus [3]). Den Første af disse skal have sin Begravelse i den nærliggende Skov [4]).

I Landsbyen Uggilt skal i Middelalderen have staaet en Herregaard, der gik i Arv giennem 16 Personer af samme Familie. Disses Navne har Peder Dyrskiøt bevaret; de 3 første vare Skialm, Ebbe og Tokke; og da den 11te af disse Eiere i Aaret 1470 dræbte Sognets Præst, er det ikke usandsynligt, at — hvis Sagnet forresten fortiener Tillid — den Første af denne Slægt maaskee har levet mod Slutningen af det 11te Aarhundrede [5]). I Thy findes i Nærheden af Siøring-Sogn, foruden den omtalte store, Danmarks Konger tilhørende, Borg, ogsaa en mindre, som var beliggende paa en Holm i Siøring-Sø, og hvoraf der endnu sees Ruiner. Den kaldtes Fersborg eller Færgegaardsborg. Den synes at have havt samme Bestem-

---

2) Atl. Dan. ms. VI. p. 44 & 45.

3) Antiquar. Annaler II. S. 359 sqq.

4) D. Atlas V. S. 363.

5) Resens Atlas VI. S. 49.

melse som Siøring-Borg. Worm antager, at den har tient til Bopæl for en Underkonge [6]).

Udførligere Efterretninger om denne, forresten kun lidet mærkelige Borg findes i Hr. Amtmand Fayes ovenfor benyttede Efterretninger om Siøring Sogn og sammes nærmeste Omegn [7]).

At der foruden disse faa Borge, som vi i denne Paragraph have omtalt, har været en stor Mængde andre, baade i Thy og Vendsyssel, hvilke man, formedelst Oldtidens Skribenters sparsomme Efterretninger om disse Egne, nuomstunder knap kiender af Navn, — er aldeles rimeligt.

Om andre mærkelige Steder i disse Provindser.

§. 16.

Om Kragstrand.

I Ælnothi Beretninger om Kong Knud den Hellige og hans urolige Undersaatters Oprør omtales et Sted, hvilket han kalder Pontus Cornicus, hvor Almuen ofte samledes [1]). Bircherod er tilbøielig til at antage, at herved skal forstaaes Hiøring [2]), eftersom denne By ikke ligger langt fra Havet, hvilket den endog forhen skal have været nærmere. Dette er altsaa Grunden, hvorfor han i sin „Kong Knud den Helliges Historie" erklærer, at de oprørske Vendelboer havde deres hyppige Sammenkomster i Hiøring.

Langt rigtigere er den lærde Grams Mening; han antager nemlig, at det hos Ælnothus nævnte Pontus Cornicus er et Sted i Vendsyssel, beliggende paa sammes Vestkyst, omtrent en Miil fra Børglum-Kloster „og endnu bekiendt under det samme Navn, i Modersmaalet Kragstrand." Han siger om dette: „Et

6) Mon. Danica, p. 293.
7) Jvf. ogs. Danske Atl. S. 453.
1) S. R. D. III. p. 357.
2) Westphalen. Mon. IV. p. 1409.

[redacted]

i vore Dage ubekiendt Sted, fordi det alt for længe siden, ved de af Vesterhavet indskyllede Sanddynger, er ødelagt, ja næsten forvandlet til en Ørken, ligesom flere nærliggende Egne af Vester-Jylland; hvorimod det i hine Aarhundreder, hvorom nu er Tale, ja endog for omtrent 150 Aar siden, var besat med Landsbyer og Huse" [3]).

§. 17.

Om Siøring-Sogn.

Allerede tvende Gange have vi ovenfor havt Leilighed til at omtale det mærkværdige Siøring-Sogn. Endnu staaer Adskilligt tilbage, hvilket vi beqvemmest kunne omtale paa dette Sted. Efterat Svend Estrithsen havde oprettet tre nye Bispedømmer, beskikkedes Magnus til Biskop i Vendsyssel. Paa Tilbagereisen fra Hamburg, hvor han havde ladet sig ordinere, skal han, efter alle Skribenters eenstemmige Vidnesbyrd, være druknet. Traditionen lægger til, at hans Liig, som kastedes paa Land ved Torup-Strand, begroves paa Siøring-Kirkegaard [1]).

Thura anfører i sin haandskrevne Beskrivelse over Aalborg-Stift S. 457, følgende herom [2]): „Efter gammel Tradition „siges her at være begravet en Biskop med sin Familie, som „i Pavedømmets Tid skulde være ordineret udi England til at „være Biskop i Irland, men paa Reisen til Irland være „omkommen, og siden med Skibet af Stormen ført hertil „Landet ved Vester-Hav." Saavidt Thura. — Paa det anførte Sted i samme Skrift er indført et Brudstykke af et Brev fra Mag. W. Rogert, indeholdende ganske forskiellige Beretninger: „Norden op til Siøring-Vold — hedder det — „ligger et Stykke Jord, kaldet St. Anderses Kirkegaard, hvor

3) *Gram* Not. ad Meurs. Hist. Dan. p. 220.

1) Jvf. Danske Atlas V. S. 451.

2) Thuras Beskrivelse findes, saa vel som de forhen nævnte Rogerts Collectanea, paa det store Kongel. Bibliothek.

[redacted]

„sees paa en Liigsteen en Bisp pleno habitu cum lituo, og „menes at have været Bisp Mule, som paa Reisen fra Bremen hidtil Landet, hvor han ved Vestervig vilde stifte et Kloster, leed Skibbrud og flød til Land ved Torup-Strand." Hvad den sidste Beretning angaaer, er det øiensynligt, at dens Forfatter har sammenblandet to ganske forskiellige Traditioner; i Hovedsagen har han fulgt den gængse, at den begravede Bisp havde fundet sin Død i Bølgerne, dog med den urigtige Tilsætning, at Bispen var reist hertil for at stifte Vestervig-Kloster; med Hensyn til Navnet har han derimod fulgt det Sagn, som erklærer, at den her begravede Bisp ikke var Magnus, men en af Digerdøden bortreven Bisp Mule, som havde faaet sit Hvilested paa Siøring-Kirkegaard [3]).

At Thuras Beretning er urigtig, synes den Omstændighed at godtgiøre, at man neppe paa en irlandsk Bisps Gravmonument vilde have afbildet Vendelbo-Stifts Skytspatronesse, den hellige Catharina.

Pontoppidan, som i danske Atlas giver en kort Beskrivelse over det ovenfor omtalte Monument [4]), er af den Mening, at det er Bisp Magnus, hvis Liig man har begravet her, og den samme følger ogsaa Suhm [5]).

Conferentsraad Faye, som saa fuldstændigt har oplyst Siøring-Sogns andre Mærkværdigheder, har ogsaa meddeelt en, med

[3]) Suhms Hist. IV. S. 321. Om den Bisp Anders, som døde A. 1354 (Suhm XIII. 298. Annal. Eccl. D. II. 80) har havt Tilnavnet „Mule," veed jeg ikke. Det, som her er anført om Bisp Magnus, skal efter Langebeks-Beretning (Danske Mag. IV. 275) have tildraget sig med Mester Hans Mule, som siges at være druknet ved Vestervig, hvor han vilde stifte et Hospital, da han 1524 reiste fra Norge til Herredagen i et Kiøbenhavn.

[4]) 5te B. S. 451.

[5]) Danm. Hist. IV. p. 321.

[redacted]

de fornødne Tegninger forsynet, nøiagtig Beskrivelse over hiint Gravmæle. Af hans Indberetninger desangaaende, som tilligemed de andre forhen benyttede antiquariske Haandskrifter ere blevne mig meddeelte af Hr. Cancellieraad Thomsen, leveres her et kort Udtog.

Det egentlige Gravdække dannes af tre Granitstene, hvilke alle have samme Længde; derimod ere Sidestenene bredere, end den mellemste. Paa den nordlige Sidesteens udvendige Side er den afdøde Biskop afbildet i fuld Ordensdragt, og paa den indvendige sees Jomfru Maria — eller maaskee snarere den hellige Catharina — afbildet. Paa den mellemste Steen er en Monstrants afbildet, tilligemed to Figurer, der maaskee kunne være tændte Voxlys med tredobbelte Bæger og ligesaamange Flammer. Paa den samme Steen har ogsaa fordum været en Indskrift, som nu — naar undtages Bogstaverne M og O — er aldeles udslettet.

Af de 2 Hiørnestene er den nordøstlige den mærkværdigste; derpaa findes, foruden en Monstrants og to Voxlys, nogle andre Figurer: et Dyr, der maaskee skal forestille en Hund, Sindbilledet paa Troskab, og to Timeglas, det ene opreist — Tiden, det andet omvendt, Evigheden.

Disse forskiellige Stene, der — efter mange Aars Forløb — først i vore Dage paany ere blevne samlede, have maaskee givet Anledning til den Fabel, at ogsaa Biskoppens Familie skulde være jordet her.

Siørings Navn have Nogle villet udlede af en Tradition om en i den nærliggende Sø funden Ring, der skal være indsat i Kirkedøren*). Langt flere Grunde har den Mening for sig, ifølge hvilken man udleder Stedets Navn af dets Belig-

*) Thuras haandskr. Beskr. over Aalborg St. S. 459.

genhed [7]). Forresten skrives dette Navn paa mange forskjellige Maader: Siorænde, Siørynd og Siørind samt hos de islandske Skribenter: Sæfarende.

Til det, vi ovenfor i §. 4 bemærkede om Siørings Beliggenhed i Middelalderen, kunne vi endnu lægge, at Forfatteren til Knytlinga-Saga udtrykkeligen siger, at Navnet Slæring tilkiendegiver en Bugt af Havet, samt at det var beliggende ved den yderste Ende af en saadan Bugt, som Liimfiorden dannede [8]).

§. 18.
Om Vestervig.

Ved Liimfiordens vestlige Ende laae i Middelalderen det navnkundige Vestervig-Kloster, som senere forvandledes til en Herregaard.

Klosteret, som først stiftedes i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede [1]), vedkommer os ikke her; men alt tidligere var Stedet mærkværdigt.

Hvad Navnet angaaer, indseer Enhver letteligen, at dette staaer i Forbindelse med Stedets Beliggenhed — ved en Viig af Liimfiorden, ved sammes vestre Ende.

Hvad der især giør Vestervig mærkværdigt for os, er den Omstændighed, at det henhører blandt de Steder i Vendsyssel og Thy, om hvilke man med Sikkerhed kan bestemme, at de paa den her omtalte Tid allerede havde Kirker.

Der fortælles nemlig, at en Thyringer, Theotgarus s. Thøger, i Aaret 1030 skal have forladt Norge [2]), hvor han

---

7) S. denne Afhandlings 4de Paragraph.
8) Knytl. Saga, S. 92.
1) D. Atl. V. S. 501, hvor der siges at Thøger først canoniseredes A. 1197.
2) Ann. Eccl. Dan. I. 194.

[redacted]

havde været Capellan hos Kong Oluf den Hellige, og være kommen til Danmark; her omvendte han Mange, som endnu vare Hedninger, til Christendommen, og byggede ved Vestervig en Kirke, som i Begyndelsen var meget ubetydelig, ja efter Nogles Beretning opbygget af Træ og Grene. Hans Efterfølger i at forkynde Christendommen var Ulfric, der søgte Tilladelse hos Paven til at maatte lade ham canonisere, i det han foregav, at der skete hyppige Jertegn ved den Afdødes Grav.

Den daværende Bisskop i Vendsyssel, Alfric, skal i Begyndelsen have sat sig derimod; men siden hedder det, at han af et Mirakel lod sig overbevise om Thøgers Ret til at regnes blandt Helgener[3]).

Hvorvidt alt det, der fortælles om den hellige Thøger, er overeensstemmende med Sandheden, lader sig vanskeligen afgiøre; men at han har opholdt sig og udmærket sig paa denne Kant af Jylland, lader sig deraf bevise, at der saavel i Nærheden af Vestervig, som paa mange Steder i de her omtalte Provindser, findes endeel til Thøger helligede Kilder, af hvilke nogle endog synes at have havt en lægende Kraft[4]). Ligeledes har nær ved Klostret i Byen Randrup et Kors staaet ved en Kilde, St. Thøgers Minde kaldet. Ikke langt fra Klostret stod ogsaa fordum den ældgamle St. Thøgers Kirke, hvilken først efter Reformationen skal være nedbrudt, og i Vestervig-Klosters Kirke viser man endnu tvende Altres gamle Plads, af hvilke det ene kaldtes St. Thøgers, det andet St. Olufs Alter[5]).

---

[3]) Suhms Hist. af Danmark IV. 377.

[4]) Jvf. Rogerts Samlinger til Aalborg-Stifts Historie og Oldsager (Mscr.).

[5]) D. Atl. V. S. 474 sqq.

§. 19.

De vigtigste Mærkværdigheder paa andre Steder i Thy og Vendsyssel.

I de nærmest foregaaende Paragrapher have vi omtalt adskillige Steder i Jyllands nordligste Egne, der i flere Henseender ere meget mærkelige i Middelalderens Geographie og i Danmarks profane og kirkelige Historie. Adskillige andre lignende Steder kunne beqvemmest omtales i eet Afsnit, da intet af dem er mærkeligt nok til at fortiene en særskilt Paragraph.

Vi anførte ovenfor, at man med en temmelig Grad af Vished kunde bestemme, at der ved Vestervig alt i det 11te Aarhundrede havde været en Kirke; det samme fortælles ogsaa om Tømmerby i Vester-Han-Herred, hvis Kirke vistnok er meget gammel. Den skal endog — beretter Resen[1]) — være opbygget under Hedenskabet af en vis Widericus Weis, som antog den christelige Religion, men dog ikke i sammes fulde Omfang; af hedenske Skikke beholdt han flere; saaledes vilde han ikke lade sig begrave paa Kirkegaarden, men i en nærliggende Høi. Paa Kirkens Müre ere flere, med Figurer forsynede, Stene indsatte; men den mærkeligste af dem alle er, efter Beretningen i danske Atlas[3]), bortført af Iver Krabbe til Torstedlund eller til Biørnsholm. Paa denne Steen stod en Rune-Inscription, hvorpaa den anførte Beretning om den, der har bygget Kirken, især skulde grunde sig.

Forresten fortælles der, at denne Kirke senere skal være helliget St. Bodild eller St. Bothilde, hvorved uden tvivl menes Erik Eiegods bekiendte Dronning[2]).

Ogsaa ved flere andre Kirker finder man Runestene, hvis Inscriptioner hentyde paa den, der i ældre Tider har bygget

1) Atlas Dan. ms. VI. p. 52.
2) V. p. 316.
3) Danske Atl. anf. St.

enne eller hiin Kirke. De vigtigste af disse har Worm beskrevet i sit her benyttede Værk, „monumenta Danica"; endviere findes ogsaa om nogle Runestene og andre antiquariske Mærkværdigheder Efterretninger i de „antiquariske Annaler"[4].

Ogsaa findes i Vendsyssel og Thy mange Steder, hvor ore Slag med fremmede Fribyttere i Oldtiden synes at have aaet. Dette skal saaledes have været Tilfældet ved Torup i Thy; her var ogsaa fordum en Runesteen, opreist til Minde m Tuko Engellænder, Javards Søn, som i denne Egn skal ave dræbt en Fribytter Isvard[5].

Tredie Capitel.

§. 19.

Vendelboernes Charakteer og Sæder i det 11te Aarhundrede.

De Danskes Sæder vare før Christendommens Indførelse derst raae og vilde. Den odinske Religion indprentede kun een Dyd: Tapperhed; og vore Forfædres idelige Søetoge maatte gsaa forøge deres naturlige Vildhed. De første Forsøg, som ydske og franske Munke giorde paa at prædike Christendommen or de vilde Nordboer, mislykkedes, eftersom denne Religion var ia aldeles uovereensstemmende med deres Sæder. Vel seirede hristendommens Forkyndere omsider over alle Vanskeligheder og Hindringer; men først efter mange Aars Forløb viste den nye Lære

---

4) Jvf. Jermiins Indberetning om Øster-Brønderslev og Hallund Sogne i 3die D. S. 321 o. f. Røsts om Aasum og Skiærum Sogne, S. 30 sqq. og Rafns om Volstrup Sogn i 2den Deel, S. 356 sqq.

5) D. Atl. V. 453.

sine velgiørende Virkninger. Blandt de danske Folkeslag, som sildigst aflagde den gamle Raahed, maa man henregne Vendelboerne. Med deres krigerske Tapperhed forbandt de en udmærket Frihedskiærlighed, men som ofte udartede til Oprørsaand. Vendelboerne vare Kong Knud den Helliges farligste Fiender; deres Exempel fulgte en Deel af hans andre Undersaatter, og Knuds Forsøg paa at standse Oprøret kostede ham Livet.

Flere af de gamle Sagaer give Vendelboerne intet godt Lov. Forfatteren til den bekiendte Saga: „De Egillo Vendilskagensi" kalder dem troløse, ondskabsfulde og i enhver Henseende slettere, end alle Andre [1]); og paa samme Maade har Knytlinga-Sagas Forfatter stræbt at afmale dem.

Det synes altsaa, som om den Beskrivelse, Resen i sin haandskrevne Atlas giver os over Indbyggerne i Landsbyen Hundslund og deres urolige Charakteer, har kunnet passe sig paa de fleste af Middelalderens Vendelboer. Hans Ord ere nemlig disse: „Incolæ eius admodum feroces prædicantur & pugnaces, „tum & in tumultus & in seditionem pæne propensi" [2]).

Hvad der især kan lægges Vendelboerne til Last, er den Grumhed, som de saa ofte viste mod Skibbrudne. Folkesagnene have bevaret flere Fortællinger om Personer, der have giort

---

1) Ed. Thorlacii Cap. II., p. 2.

2) IV. p. 54. Dog synes de omtalte Beboere af Hundslund især at have været berygtede ved Oprørsaand. I et Haandskrift paa „Universitetsbibliotheket (Rostg. No 21. in 4to) læses Følgende: „A. 1558 haver Bertel Hansens Tjenere paa Hundslunds Klo„ster, der E. Podebuskes Foged havde læst Kongens Brev „om Afgift for dem, stukket sit Spyd i Jorden og giort An„krig, at hvo som vilde følge ham, skulde lægge Haanden „paa dette Spyd."

sig berygtede ved denne skiændige Udaad; til disse hører den alt ovenfor omtalte Carl Pølse, hvis Levetid forresten er ganske ubekiendt. Han skal have havt sit Herresæde paa det ældgamle Asdal, og ved falske Blus eller Lygter have bragt de Søfarende ind paa sin Forstrand, for der at kunne plyndre dem[3]).

At denne Grumhed ingenlunde forjoges af Christendommen, men at denne Religions Forkyndere stundom selv besmittede sig med saadanne Ugierninger, lære vi endog af det 14de Aarhundredes Historie, — af Kong Christoffer den Andens Klage over Biskop Tycho af Børglum[4]).

Det hedder nemlig i de hos Langebek bevarede Documenter, at denne uværdige Prælat havde plyndret Skibe fra Rostok og Gripswald, som strandede i hans Stift; at han med egen Haand ophuggede Kisterne og afskar de Skibbrudnes Punge fra deres Bælter; at han med dette Rov, som Kongen omsonst havde opfordret ham til at give Eiermændene tilbage, brød ind i Børglum-Kloster, hvor han levede med sine Tilhængere paa de Strandedes Bekostning. Indeholder end denne Beretning mueligen adskillige Overdrivelser — hvorom det er saameget vanskeligere at overbevise sig, da Bispoppens Svar desværre er tabt — viser dog selv den sildigere Middelalders Historie, at meget Sandt uden Tvivl har ligget til Grund herfor. I Christian den Andens Forbud mod Udøvelsen af den barbariske Strandingsret sigtes tydeligen til Geistligheden, og den bekiendte Scepper fortæller i sit Skrift: Christierni II. Responsio ad emissos contra se Lubecensium articulos, at de jydske Bispopper

3) Jvf. Rogerts Collectanea; og om Sørøveren „Synd" Ant. Ann. II. S. 358 og 359.

4) S. R. D. VI. 547.

pleiede ved indtræffende Uveir at lade nogle hundrede Mand passe paa ved Strandbredden for at plyndre de Skibbrudne[5].

Blandt Vendsyssels mærkværdigste Sørøvere nævner Rogert i det oftere anførte Haandskrift Knud af Borrig, der — uvist naar — skal have boet paa et Bierg, som kaldtes Knud, i Understed-Sogn. At de samme Lyder forresten fandtes hos Indbyggerne i Danmarks andre Provindser, kan den hele danske Historie lære os.

Uomtvisteligt er det ogsaa, at der maa have været mange blandt Vendelboerne, saavelsom blandt de andre Danske, der søgte at gavne ved deres Klogskab og Indsigter. Af saadanne udmærkede Vendelboer ville vi her kun nævne den erfarne Olding Bo Hethenson. I sin Ungdom havde han været een af Knud den Stores tapperste Stridsmænd; men hans Klogskab var ligesaa stor som hans Tapperhed; hans Landsmænd satte derfor en saadan Tillid til ham, at han i en meget høi Alder valgtes til at paakiende Sagen, da Christiern Svendsen (A. 1106) havde forseet sig imod Vitherlagen[6].

At Middelalderens Vendelboer i den allerhøieste Grad vare overtroiske, er noget, de havde tilfælleds ikke blot med alle deres Landsmænd, men næsten med alle paa den Tid bekiendte Folkeslag. Mange af de Folkesagn, som ere bevarede fra hine fierne Tider, bære Præg af denne Overtro. Overalt i Vendsysſel og de tilgrændsende Provindser vises Høie, som fra Arilds Tid have været bekiendte som Giemmesteder for skjulte Skatte eller som Opholdssteder for Trolde og andre underjordiske Væsener. Men ligesom disse Folkesagn, af hvilke vi allerede forhen

5) Nyerups Hist. stat. Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge I. 389.

6) Suhms Hist. V 152; og G. L. Baden: den danske og norske Lovkyndigheds Historie, S. 8.

[redacted]

have fortalt nogle, i større eller mindre Grad ligne hverandre: saaledes findes de ogsaa, stundom ganske uforandrede, hos Beboerne af Landets øvrige Provindser.

Endnu bør tilføies, at Indbyggerne i Jyllands nordligste Provindser af geistlige Skribenter maaskee ofte ere fremstillede værre, end de vare; hvortil vel den Omstændighed bidrog, at de ugierne taalte Hierarchiets Aag og ikke viste Kirker og Klostre den Gavmildhed, som Geistligheden fordrede.

§. 20.

Indbyggernes vigtigste Næringsveie.

Med Undersøgelsen om et vist Folks Charakteer og Sæder hænger en anden nøie sammen: den om dets fornemste Næringsveie; eftersom disse have en ikke uvigtig Indflydelse paa at give Folkets Charakteer denne eller hiin Retning.

Det synes, som om Vendelboerne i det 11te Aarhundrede kun lidet have lagt Vind paa Agerdyrkning; da deres Land, som forhen er beviist, var saa opfyldt med Skove og Sumper, at kun meget faa Steder vare skikkede til at dyrkes[1]).

Destomere synes de at have lagt sig efter Fiskeri; hvortil deels Havet, deels Liimfiorden frembød den herligste Leilighed[2]); ja Mange søgte ogsaa, som vi i den foregaaende Paragraph alt have havt Leilighed til at omtale, at erhverve sig det Fornødne ved Søerøveri — noget, som man dog ikke kan andet, end undskylde, naar man betænker, hvormeget hele Jylland var udsat for Søerøveres Indfald[3]).

At Agerdyrkningen omsider fortrængte disse raae Næringsveie, skyldtes især de fra fremmede Lande indvandrede Munke,

---

1) Knytl. Saga, S. 90.

2) Saxonis Hist. Dan. p. 3.

3) Adamus Brem. p. 139.

som i det 12te og 13de Aarhundrede besatte det nordlige Jyllands Klostre.

I øvrigt synes Beboerne af Vendsyssel og Thy paa den Tid at have været meget fattige; i den Tale, hvormed Thord Dorri ophidsede Vendelboerne til Opstand, beraabte han sig især paa den almindelige Armod, som en Hindring for, at de ikke kunde betale de svære Bøder, Kong Knud søgte at inddrive[4]).

§. 21.

Om Indbyggernes Afgifter og andre Forpligtelser.

At allerede de ældste danske Konger have af enhver til deres Herredømme hørende Provinds havt visse Indkomster, er nok som bekiendt[1]). Først i sildigere Tider bestemtes disse Afgifter i Penge; fordum erlagdes de i Landets Produkter. Ogsaa have Danmarks Indvaanere, næsten fra umindelige Tider været forpligtede til, paa egen Bekostning at følge Kongerne paa deres Krigstog[2]). At den samme Forpligtelse ogsaa hvilede paa Vendelboerne, lære vi af Kong Knud den Helliges Historie. Der fortælles saaledes, at samtlige Indbyggere i Thy og Vendsyssel skulde udruste og bemande 50 Skibe til det Tog, som den ovennævnte Konge agtede at giøre mod England[3]).

Hvilke andre Afgifter, Indbyggerne forresten havde at udrede paa Knud den Helliges Tid, kan — af Mangel paa Angivelser — ingenlunde bestemmes.

---

4) Knytl. Saga, S. 90.

1) Oplysninger om denne Materie findes i Dr. G. L. Badens Undersøgelser om de kongelige Indkomster i Oldtiden og Middelalderen. Afh. 2. 413 ffg.

2) Jvf. Jahn om det danske Krigsvæsens Forfatning i Middelalderen. S. 9.

3) Jvf. Knytlinga-Saga, S. 62. Suhms Hist. IV. S. 669. 670.

Fra det 13de Aarhundrede have vi meget nøiagtige Efterretninger om Kongernes Indtægter af deres Domainer i Valdemar den Andens Jordebog. Vi see heraf, at der, ved at paalægge de forskiellige Herreder de Afgifter, de skulde betale, har været iagttaget den største Billighed; saaledes havde det ufrugtbare Horns-Herred kun en Trediedeel at erlægge af det, Venneberg-Herred maatte præstere. Ved nogle af Herrederne bemærkes tillige, at de, istedetfor disse Afgifter, skulde give Kongen og hans Følge rigelig Underholdning, (Giæsteri) naar han stundom besøgte disse Provindser[4]).

Blandt de Afgifter, Vendelboerne især krympede sig ved at yde, maae henregnes de, som skulde erlægges til Geistligheden. Hvorledes Kong Knud den Helliges Forsøg paa at tvinge dem til at give Geistligheden Tiende mislykkedes, er bekiendt af Historien.

§. 22.

Vendelboernes Forhold til geistlig og verdslig Øvrighed.

Fra den Tid af, det danske Rige var blevet samlet, maatte Kongerne sætte troe og paalidelige Befalingsmænd i Provindserne. Af saadanne omtales adskillige i Vendsyssel, f. Ex. Toko og Viskil[1]) i Harald Blaatands og Svend Tveskiægs Tid; den sidstes Søn var den berømte Eigil, der formedelst sin grumme Fremfærd mod Geistligheden har faaet Tilnavnet Illgiarni[2]). Han blev, ligesom Faderen, Befalingsmand i Vendsyssel under Knud den Stores

4) S.R.D. VII. p. 563. Om det saakaldte Giæsteri kan eftersees Dr. Badens nysnævnte Afhandling. anf. St. S. 428. Stedet i Vald. Jordeb. er her omtalt, fordi endeel af disse Afgifter maaskee alt have været præsterede paa den Tid, dette Forsøg handler om.

1) D. Atlas. V. 193.

2) Vid. Sag. de Egillo Vendelskagensi Edit. Thorl. in praef.

Regjering, paa den Tid, da Landet ved Krigen mellem de Danske og Norske var meest udsat for Fribytteres Angreb.

Paa Knud den Helliges Tid vare Tolar Berpil og Tordur Dorri Befalingsmænd i Vendsyssel, eller i det mindste i sammes nordligste Deel, Horns-Herred (præfectura Hiarranda)[3]. Men skiøndt der udtrykkeligen fortælles, at de vare indsatte i denne Post af Kongen, overtraadte de dog de Pligter, som de vare ham skyldige, i det de ophidsede Indbyggerne til Opstand[4].

Hvad Vendsyssels Forhold til Geistligheden angaaer, da er det tildeels ovenfor bemærket, at Vendelboerne ugierne vilde bidrage til Præsternes Underholdning, og at en stor Deel af dem dengang enten aldeles ikke havde antaget Christendommen, eller dog i det mindste havde blandet den med Odinslærens Overtro. Denne Overgangsperiode fra den gamle Læres Mørke til det Lys, Christendommen førte med sig, skildres meget vel i den ofte anførte Saga om Eigil[5]. „Den christelige Religions Anseelse" — hedder det — „var ikke noksom hævdet; Indbyggerne, som man med Føie kunde kalde halve Hedninger, havde vel maattet taale, at deres Templer og Afgudsbilleder nedreves og forstyrredes; men Mange, især blandt de Ældre, offrede dog, skiøndt hemmeligen, til deres gamle Guder. Heraf fulgte, at Geistligheden var kun lidet yndet og meget fattig, da den ingen Jordegodser eiede, og Folket ugierne vilde yde det, der var nødvendigt til dens Underholdning, eftersom de Fleste droge hine Løfter om Lyksalighed i det tilkommende Liv i Tvivl,

---

3) Knytlinga Saga, S. 90.

4) Þeir voru Sysla-menn Knuts Konungs vestr a Vendilskaga. Knytl. Saga. l. c.

5) Ed. Thorlacii p. 159.

„Ogsaa for Kongerne var det vanskeligt at bidrage Noget „til Geistlighedens Underholdning og til christne Kirkers Opbyg„gelse."

Ikke desto mindre havde dog Vendsyssel og Thy dengang sin egen Biskop, efterat Kong Svend Estrithsen omtrent Aar 1060 havde adskilt disse Provindser fra Bispestolen i Ribe[6]). Af Biskopperne i dette nye Stift nævnes indtil Udgangen af det 11te Aarhundrede følgende:

1) Magnus[7]), der allerede omkom i Aaret 1065 paa sin Tilbagereise fra Hamborg, hvor han havde ladet sig ordinere af Erkebispen. Efter ham fulgte:

2) Albericus eller Alricus; han levede indtil 1085 eller 86 og roses meget for sin Klogskab og Retskaffenhed[8]).

3) Henrik, der blev Biskop Aar 1086; om ham fortæller Ælnothus, at han opholdt sig paa en ikke langt fra Aggersborg liggende Gaard paa den Tid, Knud den Hellige maatte flygte fra det ene Sted til det andet for sine oprørske Undersaatter. Ikke destomindre have Thura[9]) og Resen[10]) urigtigen kaldet ham Homerus; hos Pontoppidan[12]) og J. Lauritzen Wolff[13]) nævnes han derimod under sit rette Navn. I øvrigt mener Thura at det er vanskeligt at be-

---

6) Adamus Brem. p. 139.

7) Vid. Ad. Br. l. c. Suhms Historie IV. S. 321; Pont. Ann. I. p. 163; Thura Series Episc., p. 1 og det, som jeg i en foregaaende Paragraph har meddeelt om ham.

8) Thura l. c.; Adam Br. l. c.

9) Series Episc. p. 2.

10) Atl. Dan. VI, 10.

12) Ann. Eccl. Dan. I. 164.

13) Encomium regni Dan. p. 81.

[redacted]

stemme, i hvilket Aarhundrede denne Biskop har levet; han beraaber sig paa, at der i Aaret 1186, netop hundrede Aar efter, at Bisp Henrik var bleven udnævnt til at beklæde Vendsyssels ledige Bispestoel, forflyttedes en Bisp Homerus fra Vendsyssel til Ribe.

At her hverken kan menes denne eller nogen anden Bisp Homerus, godtgiør Ælnothi Vidnesbyrd tilstrækkeligen.

Ogsaa om de nærmest paafølgende Bisper ere Skribenterne uenige, idet Resen nævner Sylvester, Tycho og Frugatius; om de to Første taler Thura ikke.

Allerede tilforn have vi havt Leilighed til at omtale nogle af de Steder, hvor hine Bisper tidligen — maaskee alt før Aaret 1100 — havde betydelige Gaarde. Om deres øvrige Herligheder og Indkomster have de samtidige Skribenter aldeles ikke leveret os mindste Oplysning.

Til det, som vi paa den foregaaende Side bemærkede om Vendelboernes liden Agtelse for Geistligheden, kunne vi endnu her tilføie, at den oprørske Almue, der overalt søgte Kong Knud, endog vilde forgribe sig paa Bisp Henrik, da han stræbte efter at bringe de ophidsede Gemytter til Rolighed. „Insanis clamo„ribus" — siger Ælnothus — „iusonant & iam iamque in reverendum Pontificem irruere, impetu facto, festinant."

[redacted]

Første Forelæsning over Middelalderens Literatur.

Ligesom i den politiske, saaledes forbinder man ogsaa mangen Gang i Literaturens Historie et uklart, eller dog ubestemt Begreb med Udtrykket Middelalderen. Enig er man vel deri, at tænke sig ved dette Udtryk et Tidsrum af endeel Aarhundreder, som ligge imellem den gamle Tid og den, vi kalde den nye; men Grændserne imellem de tre, saaledes affondrede Perioder har man vanskeligere ved at fastsætte, og det ikke uden Grund. De fleste historiske Epoker eller Tidsafsnit have noget vilkaarligt, naar det kommer an paa at angive Tidspunktet, det enkelte Aar, man vil sætte som Skiellet imellem en foregaaende Periode og en efterfølgende. Den hele Historie er egentlig et sammenhængende Heelt, et uhyre Drama, hvoraf vi kunne betragte enkelte Optrin i deres Oprindelse, Udvikling og Udgang; men hvoraf vi vanskeligen kunne udtage noget enkelt Parti, og fremstille det isoleret for sig selv, uden at tage Hensyn til noget Foregaaende, hvoraf det udrandt, noget Efterfølgende, som var dets Virkning.

Hvad Middelalderen angaaer, da er det særdeles i dens Overgang til og Adskillelse fra den nye Tid, at vi lettelig ved nærmere Betragtning blive vaer, hvorledes denne Adskillelse egentlig ikke er grundet i nogen saa kiendelig historisk Affondring, nogen saa eiendommelig udmærket Charakteer, som naar vi ville trække Grændsen blot imellem den gamle og den nye Tid. Jeg taler her naturligviis kun om den europæiske Verden og dennes selskabelige, humane og literariske Cultur, som den, vi allene, efter Fornuftens Udvikling, kunne erkiende for overeensstemmende med Menneskets Bestemmelse til høiere Forædling i og ved den jordiske

Tilværelse. Vi vide da alle, at en almindelig, giennemgribende, utvivlsom Grændse betegner Skilsmissen imellem den *gamle* og den *nye* europæiske Verden i Christendommen. Vi vide, at ikke blot i alle de Forhold, som vedkomme Menneskets moralske Væsen — ikke blot i dem, som begrunde Statslivet, eller Menneskets Samliv i en uddannet selskabelig Forfatning — men ogsaa i alle intellectuelle Ytringer, alle Virkninger af den fremstræbende Fornuft, af den modtagende og skabende Phantasie, i Videnskabers og Konsters Rige, har Christendommen omdannet Europa og frembragt det, vi kalde *den nye Tid*, i Modsætning til den *gamle*, til den *antike Verden*, hvorved vi særdeles tænke os den hos Grækerne og Romerne udviklede Cultur.

Denne Modsætning er i saa mangfoldige Punkter udpræget saa skarpt og bestemt, at vi aldrig kunne tage Feil af den, eller være i Tvivl om, hvad vi ville henregne til den *antike* og til den *moderne* europæiske Verden. — Imidlertid kunne vi dog i Forbigaaende bemærke, at begges Charakteer ikke aldeles udelukkende bestemtes ved og beroede paa det *religiøse* Princip; thi ogsaa ethnographiske Forhold have der været virksomme. Vi maae erindre os, at Middelpuncterne for den *antike* europæiske Cultur vare det lille Grækenland og Staden Rom; og det er bekiendt nok, at mangen Levning af den antike Verdens Sæder og Charakteer, efter saa mange Aarhundreders Omvæltninger og efter en total religiøs Ombannelse, endnu har en levende Tilværelse hos Almuen i Grækenland og Italien. — En saadan og saa skarp Affondring imellem *Middelalderen* og den nye Tid kan ikke tænkes eller finde Sted; thi den sidste er jo ikke andet end en fuldstændigere og fuldkomnere Udvikling af saamange forberedende Forhold, som dannede sig i den saakaldte Middelalder, hvoraf i det mindste et Tidsrum af flere Aar-

hundreder kan og maa betragtes som en Overgangsperiode til den nye Tid. Men, at undersøge og bestemme disse Overgange hører i det Enkelte mere til den politiske eller til den almindelige Culturhistorie, end til Literaturens Historie. For at bestemme Slutningsgrændsen for Middelalderen, eller den nye Tids Begyndelse, har man vel i Almindelighed heller ikke nogen ganske afgiort Grund. Men dog give adskillige store Begivenheder, indtrufne mod Slutningen af det 15de og i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede: Amerikas Opdagelse, i Forening med den fundne Søvei til Indien omkring Afrikas Sydpynt, Bogtrykkerkonstens Opfindelse, og Luthers Reformation — saa betydende, i deres Virkninger saa dybt indgribende Vendepunkter: at man vist nok ikke har Uret i, at slutte det lange Tidsrum af den nyere Tid, som man under Navn af Middelalderen pleier at regne fra det 5te Aarhundrede efter Christus, med Begyndelsen af det 16de. I Videnskab og Konst var imidlertid allerede noget tidligere vaagnet et nyt og mægtigt virkende Liv i Italien; og Europas aandelige Gienfødelse havde i dette Land allerede i det femtende Aarhundrede, med den classiske Literaturs fornyede Studium, seet en herlig Morgenrøde, hvis Lys meget hastigere, ved det uberegnelig virksomme Middel, som Bogtrykkerkonsten frembød, tiltog og udbredte sig til alle Sider.

Vende vi os derimod til Middelalderens Begyndelse, saa er det unegteligt, at vi synes at have et fast og sikkert Udgangspunkt, hvortil vi kunne henlægge denne historiske Verdensalders Udspring: jeg mener den antike Tids og Hedenskabets Ophør; efterdi dette frembyder en saa afgiort og omfattende Modsætning til den christelige Troeslære, at den nødvendig, som ogsaa virkelig blev Tilfældet, maatte medføre en fuldstændig Omdannelse af det hele Menneskeliv. Dog er herved at bemærke, først at

denne Omdannelse, i sit hele Omfang, ikke var noget Værk af et Øieblik; men af Aarhundreder; dernæst at den, hvad i Særdeleshed *Literaturen* angaaer, egentlig kun blev meget svag og ufuldstændig, saalænge det kun var ved et mat Efterskin, ved svage Levninger af den antike Tids intellectuelle Cultur og Aandsliv, at Videnskabelighed og Literatur endnu existerede i Europa; og dette, vide vi, var Tilfældet i endeel Aarhundreder, ja i nogle Lande meer end et Aartusinde efter den christelige Tidsregnings Begyndelse. Saalænge man endnu i Europa brugte det græske Sprog (i det østromerske eller byzantinske Rige) og det latinske (i alle vestlige Lande), som Skriftsprog — saalænge det allene var i disse Sprog, at den lærde Underviisning (for saavidt der kan være Tale om en saadan) fandt Sted, og i dem allene, at Skrifter forfattedes: kan der egentlig ikke være Tale om en *nyere* europæisk Literatur. Ville vi see paa en *væsentlig* Omdannelse, en eiendommelig Charakteer og Grundforskjellighed i literariske Frembringelser: da kunne vi egentlig først begynde den *nye* Tid, og følgelig Middelalderen, med de nyere europæiske Tungemaals Dannelse til Skriftsprog. Da først bliver i det mindste en ny Verden synlig for os i det hele nationale Aandsliv; da fremstaaer og danner sig en ny Poesie, og alle de forskjellige Virkninger og Drivefiedre, som Christendommen medførte, blive kiendelige, i meer eller mindre eiendommelige Literaturværker, med tildeels ganske nye og usædvanlige Former.

Men vi kunne dog hverken overspringe de Aarhundreder, som forløb, inden denne Omskiftelse tog sin Begyndelse, eller henregne dem til den antike Verden og den gamle Tid. Literatur og intellectuel Cultur knytter sig desuden ved saa mangehaande Baand til *Statslivet*, at ogsaa *dette* maa komme i Betragtning, hvor vi ville opsøge de Forandringer, som kunne

figes at bestemme Middelalderens eller den nyere Tids Begyndelse. Herved ledes vi da først til de store Omvæltninger i det vestlige Europa, som medførte det romerske Riges Fald, og hine Folkeflytninger eller Folkevandringer, der fremvirkede Forplantninger af nordiske Folkestammer til sydlige Lande, og nye Rigers Stiftelse paa Ruinerne af det colossale romerske Monarchie. Det er saaledes ikke uden vægtige historiske Grunde, at man knytter den gamle Tid til dette Monarchies Tilværelse i det vestlige Europa; og begynder den nye Tid eller Middelalderen i det 5te christelige Aarhundrede med det vestlige, det egentlig europæiske Romerriges Undergang. Thi med denne sank enhver Støtte, som endnu holdt de døende Levninger af Hedenskabet; og Staden Rom, hidtil Centralpunktet for Romernes politiske Magt, blev nu Middelpunktet for den christelige Kirke, for Religionens synlige, eller om vi saa maae sige, verdslige Tilværelse, og snart for et christeligt Hierarchie, hvis Opposition imod den politiske Magt, imod den til Frankrige og Tydskland henflyttede Stræben efter at gienføde et Slags Efterligning af de romerske Imperatorers Vælde, udgiør det største og meest fremtrædende Træk i Middelalderens politiske Historie.

Om denne kunne vi her ikke undlade at bemærke, at ogsaa dens ydre Charakteer deri er grundforskiellig fra den gamle Tids Historie, at det ikke, som i denne, er til et enkelt Folks Skiebne, at den hele Menneskeheds Udvikling er knyttet. Verdenshistorien i den gamle Tid bestaaer egentlig kun af enkelte, hinanden i Betydenhed, Magt og aandelig Livsyttring afløsende Nationers Historie; den har i hiin Tid en reen ethnographisk Charakteer, som vi først, men paa en anden Maade, gienfinde i den nyere Tid; men som derimod ikke, i universalhistoriske Forhold, finder Sted i Middelalderen. I denne

[redacted]

var ikke, som i den gamle Tid, den almindelige humane Culturs Fremskriden betinget ved et enkelt Folks fortrinligt uddannede aandelige Liv; men ved en fri Samvirken af flere Stater. Disse Staters endelige Organisation til et europæisk Statssystem, og den deraf opstaaede saakaldte politiske Ligevægt eller Modvægt, er derimod det, som charakteriserer den nye Tid, og Fuldendelsen af hiin Organisation bestemmer Middelalderens Grændse. Men den lange Giæringsperiode, hvori det nyere eller christelige Europa dannede sig — Omdannelsen af de gamle sydlige og vestlige europæiske Folkestammer ved Blandingen med nordlige, eller endog med asiatiske Folkefærd, og ved Udviklingen af den nyere intellectuelle Cultur i dennes forskiellige Retninger og Systemer — i dens religiøse, philosophiske, poetiske og politiske Forhold — udfylder det Tidsrum, vi kalde Middelalderen. Dennes Historie er derfor ikke, som den gamle Tids, en Historie af enkelte fortrinlig herskende og mægtige Nationer; og heller ikke, som den nyeste Tids, en Historie af Europas politiske System og dets Forandringer; men den er Historien af de store Hovedretninger, hvis indbyrdes Virkning og Indflydelse paa de enkelte Nationers Folkeliv og Statsliv, efter Mange meer eller mindre omfattende Revolutioner, omsider frembragte og befæstede den nyere europæiske Verdens Skikkelse. Heraf bliver det en Følge, at man ikke kan sige om Middelalderen, at den for ethvert europæisk Folk begynder og slutter paa een og samme Tid. Naar vi f. Ex. ville betragte vort eget Fædrelands, eller de skandinaviske Rigers Historier, saa kunne vi sige, at deres Middelalder begynder først nogle Aarhundreder efter det sydlige Europas, med den sildigt indførte Christendom; og hvormeget af Middelalderen var endnu tilbage i vort Norden giennem det hele 16de Aarhundrede?

[redacted]

En **almindelig** Historie af Middelalderens Literatur og videnskabelige Cultur kan, ligesaa lidt som den politiske Historie af dette Tidsrum, behandles i en blot **ethnographisk** Fremstilling, eller som en Skildring af de forskiellige europæiske Nationers specielle Literaturers Opkomst og Fremgang. Det bliver nødvendigt, ogsaa i den almindelige Literairhistorie at holde sig til enkelte Hovedretninger af den intellectuelle og videnskabelige Virksomhed i den europæiske Verden, og at oplyse dem ved enkelte udmærkede Bestræbelser og disses Frugter hos de forskiellige Nationer; for derved at opnaae en Oversigt af de vigtigste Phænomener og Resultater, hvoraf efterhaanden den nyere Literaturs Dannelse fremgik. Denne Literatur erholdt først længe efter det vestlige romerske Riges Undergang, ja paa en Maade først efter Korstogenes Tid, en egentlig national Skikkelse i de forskiellige europæiske Lande; og saaledes vedvarede endnu længe de gamle Sprogs Brug og Indflydelse — ja saa længe, at man ikke blot hele Middelalderen igiennem, men lige indtil vore Dage, er vedblevet at kalde dem de **lærde Sprog**, og at bruge i Særdeleshed det Latinske som **Skriftsprog**; uagtet det let maa falde i Øinene, at det fra denne Side, som et for meer end et Aartusinde siden uddødt Sprog, har tabt alt egentligt Liv, enhver aandelig Betydning som nationalt Dannelsesmiddel. Det hører ikke herhid at undersøge, hvad Værd det endnu, som Skriftsprog, har for Videnskaberne, og hvad Nytte, som et almindeligt Meddelingsmiddel for de Lærde. Men anderledes, end det nu er, var Forholdet med dette Sprog, saavelsom med det **græske**, i flere af Middelalderens tidligere Aarhundreder. Da vare disse Sprog tildeels endnu levende; og selv imedens de efterhaanden uddøde som Talesprog, vedblev de endnu længe at være de eneste, hvori Skrifter forfattedes. Længe vedblev ogsaa den græske og romerske Literatur, skiøndt

med hvert Aarhundrede mere svagt og aandløst dyrkede og benyttede, at være Kilden, hvoraf man i Europa øste de sparsomme Levninger af Videnskab og Lærdom, der vedligeholdt sig under det, efter det vestlige romerske Riges Fald indbrydende Barbarie.

For at kiende dette, den gamle Literaturs Forfald, og Overgangen til det Mørke, hvis voxende Skygger fra det 5te til det 9de Aarhundrrde spredte sig over vor Verdensdeel, der i en Række af Sekler havde været Sædet for Videnskabernes og Konsternes rige og kraftige Blomstring: er det fornødent at gaae tilbage i Tiden, at betragte Romerstateu i dens dalende Vælde, og i dens politiske Forfald, der tillige medførte Culturens. Man har ikke altid været billig i at vurdere, deels Romernes egen Literatur — som, endskiøndt mindre original og mindre rig, end den græske, derfor ikke savnede en eiendommelig, færdeles i den prosaiske Stiil kraftigt uddannet Charakteer; deels dette Folks Fortieneste af Videnskabernes og Culturens Udbredelse over den uhyre vidtstrakte Deel af Verden, som Vaabenmagt underkastede det romerske Herredømme. Det lader sig ikke negte, at Romerne, imedens de drog umaadelige Rigdomme af de erobrede Lande til Italien, og tilligemed Friheden berøvede saamange Nationer deres politiske Tilværelse, bidrog tillige overordentlig meget til at udbrede videnskabelig og social Cultur overalt, hvor deres Herredømme vandt fast Fod. I Gallien, Britannien og Germanien var det dem, som lagde den første Grund til denne Cultur; og selv da Videnskaber og Literatur allerede begyndte at aftage og forfalde i Italien, blomstrede endnu længe deres forplantede Afkæggere i romerske Colonialstæder. Men Kiærnen og Livsprincipet for den romerske nationale Literatur, var dog i Statens indvortes politiske Kraft; og da denne var paa sit Høieste, i Republikens sidste Periode og

[redacted]

under Overgangen til Keiserriget: da var det ogsaa at Veltalenhed, Philosophie og Historie eiede deres fortrinligste Dyrkere og Skribenter i Rom. Havde disse endog kun naaet deres Fuldkommenhed ved Studium og Efterligning af græske Mønstre: saa besiælede dog en romersk Nationalaand deres Værker; og dersom Poesien overhovedet hos Romerne kun blev en svagere Copie af den græske, saa opnaaede dog det prosaiske Foredrag en eiendommelig Charakteer; og en Cicero, Sallustius, Cæsar, Livius, Tacitus kunne vi ei frakiende deres høie Rang, selv naar vi tænke paa en Aristoteles, Thucydides og Demosthenes.

Men uden borgerlig Frihed gives der ingen Aandsfrihed, og uden denne ingen Aandsudvikling. Det var ikke blot fordi Rom ophørte at være en Republik, men fordi Despotisme traadte i Stedet for den republicanske Forfatning, og fordi en Række af nedrige, aandssvage, moralsk fordærvede Tyranner ved deres Had til det Gode og Forfølgelse af det Ædle, og ved en, al politisk Moralitet qvælende Regiering, fremmede den begyndte Fordærvelse, at Literatur og Videnskabelighed sank, imedens Romerstatens Magt og Grændser i det første Aarhundrede syntes endnu at udvide sig. Hiin indvortes Fordærvelse i alle det menneskelige og borgerlige Livs Forhold var for stor og for dyb, til at enkelte bedre Regenter kunde standse dens Tilvæxt og dens Virkninger. Mageløs Overdaadighed og Ødselhed gik Haand i Haand med nedrig Vindesyge og med det feigeste Hykleri, for at tilintetgiøre al Sædelighed; og Roms Keiserhistorie er en næsten uafbrudt Følge af militaire Oprør, blodige Thronrevolutioner, indbyrdes Krige imellem Medbeilerne til Imperatorværdigheden. Enkelte fortræffelige Keiseres Bestræbelser for at helbrede Statens ulægelige Saar, kunde opholde, men ikke afværge dens truende Fald. Literatur og Videnskabelighed havde endnu i Tidsrummet fra Hadrian til Justinian en Periode, der in-

genlunde var uvigtig eller i historisk Henseende ubetydelig; men mindre ved enkelte udmærkede Forfatteres Fortrinlighed, end ved Udviklingen af Tidsalderens Aand og den forandrede Tænkemaade overhovedet. Man kan ikke kalde denne Periode enten Uvidenhedens eller Uvirksomhedens; den udmærkede sig tvertimod ved udbredt Forskningslyst, og Drift til at opnaae høiere Indsigt. Lærdom og literarisk Dannelse var maaskee mere hyppig og almindelig i denne Periode, end i nogen foregaaende; men forgieves søge vi om nogen, ved Charakteer og Originalitet, eller ved fuldendt Konstform i Sprog og Stiil udmærket Digter eller Prosaist, være sig i den græske eller romerske Literatur. I de philosophiske Studier virkede deels en, baade hos Grækere og Romere opkommen østerlandsk Indflydelse, en opstaaet Smag for det Dunkle, Phantastiske og Sværmerske i Orientalernes Mythologie og Speculationer; deels den nye christelige Læres religiøse og moralske Ideer, der snart traadte i aabenbar Kamp med den hele gamle Verdens Tænkemaade og religiøse Anskuelser; da det ikke varede længe, før udmærkede, med philosophisk og rhetorisk Dannelse begavede christne Lærere anvendte deres hele Lærdom, og et ofte heldigt og uddannet Foredrag, ikke, som det saa ofte var skeet i den gamle Verden, paa sophistiske Materier, men paa Oplysningen af de høieste Sandheder og den reneste Sædelære. En heel ny Literatur opkom saaledes — paa den ene Side ved Neoplatonikerne; paa den anden Side ved Kirkefædrene — som er af høi Vigtighed for den historiske Udvikling, ikke blot af hiin Tidsalders, men af den hele nyere Tids Aand; men hvor man dog, med hvert Aarhundrede, og særdeles i Occidenten, eller hos Latinerne, sporer Aftagelse og Forfald i Alt hvad der hører til Literaturens ydre Form, Sproget, Smagen, Grundigheden og den videnskabelige Aand og Tænkeevne.

Allerede vare Sprog, Videnskab, Lærdom og Konst, skiøndt plejede af enkelte romerske Imperatorer, sunkne betydeligt fra det Trin, hvorpaa de endnu i det første Aarhundrede holdt sig, da Constantin i Begyndelsen af det 4de Aarhundrede gav Rom en ny Statsreligion, og aabnede den længe for sin Tilværelse kæmpende Christendom en friere og videre Kreds til at yttre sin Virksomhed; men Constantin forflyttede tillige Rigets Middelpunkt og Regieringens Sæde fra Rom til Byzants; og gav derved baade Italiens politiske Tilværelse og den romerske Literatur et dødeligt Stød. Ligesaa øde som det snart blev i Verdens gamle Hovedstad, hvor kun Templernes og Palladsernes tause Pragt vidnede om den forsvundne Herlighed — ligesaa øde og tomt blev det i Literaturen. Videnskaberne og deres Dyrkere tyede, ligesaavel som de Store og Rige, til den nye Keiserstad; og dennes Beliggenhed medførte naturligviis, at det græske Sprog her kom til at spille Hovedrollen, og snart blev det udelukkende herskende. Men ogsaa dette Sprog og dets Literatur vare ikke mere, hvad de havde været i Grækenlands Frihedsdage. Den rene Smag, de classiske Forfattere havde tabt deres Dyrkere og deres gamle Agtelse. Nyplatonikernes Philosophie og Mysticisme havde fortrængt den aristoteliske Videnskab og Klarhed; sophistiske Stridigheder om dogmatiske Subtiliteter, og Strid imellem Rettroende og Arianere, traadte i Stedet for videnskabelige Undersøgelser; og selv Keiserhoffet i Constantinopel blev en Skole for theologisk Sophistik og Kiætterstrid. I det vestlige Rige fandt vel den forladte eller tilsidesatte national-romerske Literatur en øieblikkelig Støtte i nogle Keisere, f. Ex. Valentinian og Gratian, der søgte at opmuntre Lærdom og hæve Videnskabsmænd; men Virkningen heraf var ubetydelig; og samtidige Forfattere i det fierde Aarhundrede, saasom Ammianus Marcellinus (14de Bog C. 6) beskrive den stigende Uvidenhed i Rom

om lige med den herskende moralske Fordærvelse; og berette, hvorledes man nu kun hørte Spil og Sang i de Huse, hvor fordum Philosophie og Videnskaber lærtes; hvorledes Gjøglere vare komne i Talernes Sted, og Bibliothekerne vare lukkede for bestandig, liig de Dødes Begravelser.

Det kan her være Sted til, om endog kun i Forbigaaende, at giøre den Bemærkning over den *romerske* Literatur: at Aarsagerne til dens paafaldende korte Varighed og Blomstring vist nok ikke blot maa søges i *udvortes* Aarsager; men ogsaa i denne Literaturs egen Beskaffenhed. Man vil kunne undres over, at den græske Literatur kunde overleve saa mange politiske Omvæltninger, og yttre en saa betydende Livskraft, en saa stor og frugtbringende Indflydelse paa andre Nationers Dannelse, Aarhundreder efterat Grækenland havde mistet al Frihed og politisk Selvstændighed; imedens den romerske saa at sige kun levede i dens egentlige Fylde og Kraft med Republiken, og glimrede i en kort Periode af Keiserregieringen, for pludselig at synke til en høi Grad af indvortes Ubetydelighed og udvortes Forringelse. Men ligesom den græske Literatur baade havde en overordentlig indholdsrig poetisk Ungdomsalder eller Dannelsestid, hvoraf den hentede aandeligt Livsstof og Næring for en meget lang Periode: saa var og blev den ogsaa i sit hele Væsen *national*, uddannet i Folkets eget Skiød, derfor baade eiendommelig og universel, tilgængelig for Mængden, ligesaa vel som for dem, der havde opnaaet den høieste Grad i Aandsdannelse, og aldrig indskrænket til en, til Lærdom fortrinlig privilegeret Claßse eller *Stand*. Ganske anderledes var Forholdet hos *Romerne*, der hverken vare et af Naturen fra den aandelige Side saa rigt udstyret Folk, som Grækerne, eller havde havt en saa poetisk Fortid som disse. Tidlig var hos Romerne det *politiske* Element det hos Nationen mest udviklede; Krig og Erobring

blev hos dem en ligesaa gjennemgribende Potents baade i Statens og i Folkets Liv, som Videnskab og Konst blev det hos Grækerne; og imedens Statsforfatningen og alle politiske Forhold uddannede sig i Rom paa en høist eiendommelig, fuldstændig, historisk mærkværdig Maade, vare ikke blot alle Midler til aandelig Cultur, men ogsaa Literaturen selv, hos Romerne et Laan eller Bytte fra Fremmede, fra mere cultiverede Nationer. Den romerske Literatur vedblev derfor meget længe, om ikke altid, at være fremmed for Folket, et Slags ædlere Luxus for de Store og Rige; og blev mere drevet enten som Middel til at hæve sig paa den politiske Bane, eller som lærd Syssel, end som en med Frihed udviklet national Eiendom. Romerne havde f. Ex. ligesaa lidt i Poesien nationale episke Digte, som de havde en national Mythologie; og næsten enhver Digtart, som sildigere hen dyrkedes og uddannedes i det latinske Sprog — lige indtil Comedien — var en omplantet Vært fra den græske Jordbund. Literaturen kunde derfor ikke i en almindelig udbredt national Tilbøielighed og Kiærlighed finde nogen opholdende Støtte eller nogen ret kraftig Næring. I Poesien havde den ingen gammel Folkepoesie, ingen almindelig antagne mythiske og episke Sagn, at støtte sig til. Vi see derfor, at en af de tidligste, fortrinligste og eiendommeligste romerske Digtere, Lucretius, i Stedet for at blive Epiker, anvendte sit udmærkede poetiske Talent paa at forfatte et philosophisk Læredigt. Den latinske Prosa opnaaede vist nok en langt rigere, mere kraftfuld og mere national Udvikling; men neppe havde den begyndt i Historien, Romernes rette Element, at frembringe en egentlig national Literatur — før Statens indre Livskraft og politiske Sundhed blev rystet ved de voldsomste Stød, og den indbrydende Fordærvelse og Vanslægtning i alle borgerlige og sæde-

[redacted]

lige Forhold, forplantede sig til Literaturen og den intellectuelle Cultur.

At denne vel, endog under hiin Fordærvelse, havde kunnet være holdet længere i Live og i Flor ved konstige Midler, dersom de romerske Keisere havde anvendt mere paa Videnskaberne og deres Dyrkere — er ikke usandsynligt. Men dertil var den nationale Literatur og videnskabelige Dannelse ikke høit nok agtede; og dertil var Staten vel ogsaa alt for colossal, og Besværlighederne ved at vedligeholde den i sit uhyre Omfang alt for store. Den eneste Deel af den romerske Literatur, som ikke allene bevarede, men endog udvidede sin Betydenhed i den sildigere Keiserperiode, og selv efter Hadrians Tid, var Lovkyndigheden. Dens Dyrkere og Lærere maatte vedligeholde et grundigt Studium af Fortidens Historie og Forfatning; dette Studium fordrede baade Philosophie, linguistiske og kritiske Indsigter. De ældre Loves Studium bevarede i de juridiske Forfatteres Stiil, selv under Literaturens Forfald, en høiere Grad af classisk Reenhed og Gedigenhed; og, hvad der var af stor Vigtighed for Eftertiden og hele Middelalderen, de romerske Lovkyndige bidrog, tilligemed Kirkefædrene, men endnu meer end disse, til at giøre det latinske Sprog til det officielle Skriftsprog, eller til Embedssproget ogsaa udenfor Italien, og i en stor Deel af de romerske Provindser; og bidrog saaledes til at opholde og bevare et vigtigt Middel til i en efterfølgende Tid at fremkalde og fornye den i Europa næsten uddøde literaire Cultur.

Da nu dette Sprog spiller en saa vigtig Rolle giennem hele Middelalderen, i det nemlig dennes Literatur deler sig i to Hovedbestanddele: Skrifter i det latinske Sprog, der uden Afbrydelse, langt ned i Tiden, ja over Middelalderens Grændser, vedblev at være det eneste, hvori videnskabelige Materier be-

[redacted]

handledes, Lærebøger, Religionsskrifter og Kroniker forfattedes; og skriftlige Arbeider i de sildigere opkomne nyere europæiske Tungemaal, hvis Literatur næsten i alle Lande begynder med Poesie eller metriske Værker — saa vil det være passende, inden jeg gaaer over til at tale om de tidligste Phænomener i Middelalderens intellectuelle og videnskabelige Cultur, eller om det, som udmærker denne Periodes Begyndelse, og de Hovedtræk i Culturhistorien, hvori vi nærmere kunne betragte Overgangen til og Dannelsen af denne Tid — først nogle Øieblik at dvæle ved Romersprogets og dets Literaturs sildigere Skiebne, før og under Overgangen til Middelalderen. Dette kan være saameget mere nødvendigt, som man ofte, med dunkle og uhistoriske Begreber om Middelalderen forbinder den Forestilling, at det var denne Alder og dens Barbarie, som fordærvede det latinske Sprog; men Sprogets og Literaturens Forfald og Fordærvelse var begyndt langt tidligere.

Jeg har nylig berørt nogle Hovedgrunde til, at den egentlige classiske Literatur hos Romerne havde saa kort en Varighed, i Forening med et saa indskrænket Omfang. Medvirkende Grunde til at den saa tidlig forfaldt, og Sproget kun saa kort bevarede dets Reenhed, kunne vi uden Tvivl ogsaa søge, deels i den hos Romerne saa almindelig udbredte Dyrkelse af det græske Sprog (man kan vel sige, at alle cultiverede Romere fra en vis Periode havde et dobbelt Modersmaal; og Forfatteren af den Samtale om Aarsagerne til den fordærvede Stiil eller Veltalenhed, som man en Tid vilde tillægge Tacitus, klager over, at hans Landsmænds Forkiærlighed for Grækernes Sprog gik saa vidt, at de endog lod deres Børn opfostre af græske Ammer); deels i Romernes uophørlige og umaadeligt udstrakte Samqvem med saa stort et Antal af fremmede Folkefærd, hvorved en Mængde nye Ord og Talemaader nødvendigen efterhaanden

[redacted]

maatte faae Indgang i et Sprog, der i sig selv ikke var rigt nok til ved egen indfødt Kraft og Rigdom at kunne holde Laan fra Fremmede ude.

Ganske uhistorisk er derfor ogsaa den nu og da yttrede Mening: at det var med Christendommen og med Kirkefædrene, med den gamle Religions, dens Mythologies og mythologiske Poesies Undergang, at den classiske Literaturs og det latinske Sprogs Forfald egentlig tog sin første Begyndelse. Vi finde tvertimod, at Romernes classiske Literatur allerede med Begyndelsen af det andet Aarhundrede efter Christus, eller med Trajans Tidsalder, udslukkedes; og at der i et Par Aarhundreder, netop i den Tid da Christendommen var forfulgt og maatte kæmpe for sin Tilværelse, indtraadte en næsten fuldkommen Stilstand i den romerske Literatur, hvori man kun støder paa ganske faa og høist ubetydelige Forfattere i det latinske Sprog, og hvori derimod det græske atter ganske havde Overhaanden. Derimod begyndte i det 4de og 5te Aarhundrede, med de latinske Kirkefædre og med Oversættelsen af Bibelen paa Latin, en ny Periode for dette Sprog, der frembragte en i flere Henseender betydende og vigtig Efterblomstring eller Efterhøst for den gamle romerske Literatur; og da man tillige just paa samme Tid atter finder nogle bedre Forfattere, der endnu hørte til det hedenske Religionsparti, har man vel Grund til at tilskrive Christendommen, eller dens tidligste Lærere og Forsvarere, at de snarere vakte et nyt Liv, en fornyet, og fleersidig Stræben og Virksomhed i denne Literatur, end at de bidrog til at fremskynde dens Fordærvelse og Undergang.

Det var saaledes atter en fremmed og udvortes fra virkende Impuls, der vækkede Aanden og gav Anledning til et Slags ny Sprogdannelse i den romerske Literatur. Denne var vel af en ganske anden Art, end Indvirkningen fra Græ-

kenland; den frembragte ingen Cæsar, Cicero eller Livius mere, og den bibragte det latinske Sprog en vis Efterligning og Efterdannelse af østerlandsk Udtryk og Sprogcharakteer, som det meer eller mindre bevarede i enhver følgende Alder. Men det er langt fra, man kunde bevise, at Sproget eller Literaturen, paa det Standpunkt, hvor de i det 4de og 5te Aarhundrede stod, kunde siges at have lidt noget Tab ved en Indpodning af ny Livskraft, der vel ikke var af saadan Art, at den umiddelbar kunde giennemtrænge og virke paa det hele Folk; men som i det mindste virkede og maatte virke betydeligt paa Sproget. Det er og saa langt fra, man kunde sige, at de tidligste christelige Forfattere i dette Sprog, eller de romerske Kirkefædre fra det 3die og 4de Aarhundrede, en Tertullian (henved 220), Minutius Felix (omtrent v. 230), Arnobius (henved 290), Lactantius, Hieronymus og Augustinus, maatte tabe i Sammenligningen med de samtidige profane eller hedenske Forfattere, som den romerske Literatur fra disse Aarhundreder kan fremvise; at meget mere de første staae paa et langt høiere Trin i intellectuel Dannelse og stilistisk Fuldkommenhed, ja vi kunne endog sige i sand Smag. Ville vi endog ikke tage sammenlignende Exempler fra de ypperste blandt hine christne Forfattere eller Kirkefædre: saa er det dog utvivlsomt, at f. Ex. i det historiske Foredrag selv en Sulpitius Severus, der skrev et Slags Kirkehistorie fra Verdens Begyndelse til A. 400, i stilistisk Fortieneste kan sættes ved Siden af eller over den omtrent samtidige Ammianus Marcellinus, og Forfatterne af den saakaldte Historia Augusta. Og naar vi endog ikke ville gaae saa vidt, som Erasmus — en Mand, der ikke fattedes Evne til at dømme om literarisk Fortieneste og Dannelse — og der ikke allene sætter Hieronymus over alle latinske Kirkefædre, men endog lader ham giøre Cicero selv Rangen stridig i romersk Veltas

lenhed: saa kunne vi dog sikkert ikke negte denne christelige Forfatter den udmærkede Plads, baade i Lærdom og Sprogtalent, som ogsaa en af vore egne Lærde i et fortrinligt academisk Skrift over Hieronymus har hævdet ham. — Hans berømte Oversættelse af Bibelen er et Arbeide, der ogsaa fra Sprogets Side er af saa meget større Vigtighed, som den, hele Middelalderen igiennem, og endnu indtil vore Dage, har været den eneste erkiendte og brugte Bibeloversættelse i den catholske Kirke; men vi skulle i følgende Time omtale den maaskee meer end Par Aarhundrede ældre latinske Oversættelse af Bibelen, som viser, hvorledes man i det mindste allerede i det andet christelige Aarhundrede med Held begyndte en ny Dannelses-Periode for det latinske Sprog, der har sin classiske Alder og sin Udartningstid igiennem en Deel af Middelalderen, ligesaavel som Romersproget havde dem i den antike Tid.

[redacted]

Langebekiana:
eller Uddrag af Jacob Langebeks Breve.

Neppe er nogen Literatur fattigere end den danske, paa det Slags biographiske Bidrag til Historien, der kunne hentes af Memoirer, samtidige Optegnelser, mærkværdige Personers Brevvexling o. d. Det synes overhovedet, til stor Skade for Historien, at være et Træk hos vore Landsmænd: at de have liden Tilbøielighed til at optegne deres Livs Begivenheder eller samtidige Tildragelser. Adskillige interessante Bidrag af den Art til den danske Literairhistorie reddede vor fortiente Nyerup fra den Undergang, hvortil saa mangfoldige andre, tilligemed flere, end vigtigere Bidrag til vor Historie, ere blevne indviede. Han kunde dog, da han udgav Langebekiana, ikke have Adgang til en Samling af Breve fra denne vor berømte Historiegrandsker til en af hans fortrolige Venner, som jeg 1812 i Sverrige kom i Besiddelse af og som Hr. Prof. J. Møller benyttede til sin interessante Biographie af Langebek i Ny Danske Magazin IV. S. 1—60. — Denne Ven var en lærd Svensk, Mag. N. R. Broocmann, der 1760 blev Secretair, den 8de Junius 1763 Assessor i det daværende Antiquitets-Collegium i Stockholm; og døde i Mai 1770, da Langebek havde kiendt ham i 18 Aar. Brevvexlingen indeholder ikke faa Bidrag, saavel til Langebeks huuslige og literaire Levnet, og til hans personlige Charakteristik, som til Tidens Historie. Enkelte Uddrag meddeelte Hr. Prof. Møller paa ovenanførte Sted S. 31 o. f. Hvad jeg, foruden disse, troer værd at bevare i bemeldte Hensigt, vil her, og i de følgende Hefter, blive meddeelt i ordlydende Udskrift af Langebekes Breve.

C. M.

---

1. „Herr Botin*) har jeg allerede af hans Skrifter fattet stor Agtning for, og holder ham for at være en ret god Skribent, naar han allene vilde citere Auctoritet for sig." — „Dersom Hr. Magisteren af Hændelse seer Hr. Faggot, beder jeg melde min Hilsning, og takke for den Tienstfærdighed, han lod see mod min Landsmand Professor Kofod." (K. Ancher) (2 April 1760.)

2. „Det skulde usigeligen glæde mig, om min Ven kunde obtinere det han søger; men jeg frygter meget, naar der er saa mange andre Competenter. Imidlertid har jeg efterkommet min Vens Begiæring og min egen Skyldighed, at jeg har skrevet de tvende Herrer til, og recommenderet Sagen paa det bedste. Hr. Magisteren kan ikke troe, hvor ondt det gior mig, at det Venskab, som er os imellem, skal være hannem en Anstødssteen hos en og Anden af hans Landsmænd. Man skulde neppe troe, at fornuftige Folk og de, som har Erfarenhed i den polerede og lærde Verden, skulde eie saa nedrige Sentimens. Hos os gior man sig ingen Betænkning at befordre dem, som har forskaffet sig Fremmedes Venskab og particuliere Bekantskab, naar de alene har derved evertueret sig og giort sig værdige til det, de søge om." (14 Mai 1760.)

3. Tør jeg vel svare paa min Vens mange og kiære Breve? Hvormed skal jeg retfærdiggiøre min Forsømmelse? — Medlidenhed og Taalemod maa Herr Magisteren have med mig, der ligesom er kommen under en anden Himmel, siden jeg er kommen under eget Tag at boe.**) Men uanseet jeg nu er flyttet til min sidste Ro i denne Verden, saa har jeg dog derudi hidtil levet i idel Uro, og været landflygtig i mine egne Rum, uden Bøger, uden skriftlig og mundtlig Omgang med Venner, og uden Selskab af Andre end Murmestere, Tømmermænd, Glarmestere, Snedkere, Smede, Malere, Forgyldere, Gibsere, Tapetmagere, Blikenslagere, Kobbersmede, Blytækkere, Steenhuggere, Vandkigere, Brolæggere &c. Bliv ikke bange, min kiære Ven, for dette vidtløftige Selskab, jeg er kommen

*) Den bekiendte Forfatter af „Svenska Folkets Historia" (hvoraf 1 Udgave udkom 1757) og flere Skrifter. I den nyere Udg. af de to første Dele (1789) har Forf. tilføiet Citationer.

**) Langebek indflyttede ved Paasketid 1760 i den Gaard i Raadhuusstrædet, han om Foraaret havde tilkiøbt sig.

udi; thi de ere ikke saa farlige, som Husarer, Pandurer, Cosakker, Calmukker, og deslige Utøi, som Andre desværre i disse Tider drages med, og al min Uro sigter alene til min store Ro og Fornøielse. Jeg er ogsaa nu med Pungens Opladelse bleven de fleste af mine Haandværkere qvit; men med Snedkerne er det først kommet saa vidt, at de har begyndt at opsætte Reoler til mit Bibliothek, hvortil jeg har udvalgt den største Sal i min Gaard, som er paa 5 grundmurede Fag i anden Etage og et Kammer ved Siden. Kunde jeg nu til Aarets Udgang see Enden paa denne Tummel, og igien komme i nogen Slags Orden, vilde jeg holde mig lykkelig." —

„De sidste Blade af Hr. Magisterens Beskrivelse om Norrkøping har jeg læst med samme Fornøielse, som de Foregaaende, og vilde ønske, at vi havde om alle Byer i Norden saa meget og saa godt. Ikke mindre har min Vens Tanker om Runerne mig fornøiet, om hvilke jeg maa sige, at de i mange Maader komme overeens med mine. — Magister Dass har længe siden giennemlæst Hr. Magisterens Piece om Runerne,*) og fundet sit fulde Nøie deri." (31 Oct. 1760.)

4. „Jeg paaminder mig, at jeg længe siden har giort min Ven noget lidet Tilbud efter min Evne; men Modestien har forhindret ham fra at betiene sig deraf. Beder derfor, om Hr. Magisteren til Istandsættelse i Stockholm eller til Bøger behøver nogen liden Summa, han da uden Undseelse vil fordre hos mig 500 Daler K. M. eller mere. For Venskab og god Assistance er jeg min kiære Herre meget mere skyldig."

„Hr. Magisterens sidste Brev blev mig tilbragt af en Svensk ved Navn Gustav Gullin, som foregav, at han var Kiøbmand og strandet. Endskiøndt Hr. Mag. i sit Brev intet om hannem havde meldet, laante jeg ham dog 6 Rdlr., som han begierede af mig paa nogle Dage. Han kom anden Gang og fik 6 Rdlr. ligesaa tredie Gang 6 Rdlr. da jeg for disse 18 Rdlr. tog hans Haand. Siden har jeg

*) Broocmann udgav 1762 i Stockh. „Ingwar Widfamets Saga", og tilføiede en Undersøgelse om Runerne og Rune-Monumenterne, hvis Alder han størkt nedsatte. Denne synes, siden den her omtales, at have været tidligere trykt særskilt; hvilket ligeledes kunde antages efter et Brev af 4 April 1761.

ikke seet ham; men skulde vel ikke tvivle om hans Ærlighed. — Hr. Magisteren glemmer mig ikke hos Hr. Faggot, om noget godt Kort var at faae over Ehstland, ligesaa over Rügen, som begge meget kunde tiene mig til Oplysning i den gamle Historie og Geographie. Hvis ikke, ønskede jeg at faae nogen, enten gammel eller ny Matrikel over disse Landskaber, som nødvendig maatte findes i Cammer-Collegio eller andetsteds i Stockholm. Men naar man forlanger saadant noget, tænker Vedkommende, man har andre Intentioner dermed, og derfor kommer man aldrig nogen Vei med hvad man arbeider paa."

„Ved det jeg nu sætter mine Bøger op, seer jeg, at mig i min Samling endnu fattes endeel betydelige Bøger; vil derfor give Hr. Mag. i Commission, at han enten paa Auction eller ved andet Tilfælde vilde forskaffe mig for taalelig Priis — — 3) Rudbeks Atlantica, med Kaarterne og 3de Tomer trykte. Hr. Magisterens Formand ved Archivum havde et complet Ex. da jeg var i Stockholm, med den 4de Tome skreven, som han tilbød for 850 Dlr. K. M. Jeg holdte den Gang Prisen for høi; men kanskee jeg nu gav saa meget, om jeg kunde faae saa fuldstændigt et Exemplar."

„Af det altsammen har intet mere glædet mig, end det sidst omskrevne fragmento membranaceo, som er af lige Art med Valdemar II. Jordebog. Jeg længes meget efter at faae en accurat Copie af den hele Codice, om muligt med min Vens egen Haand. Hr. Mag. kunde end saa meget mere fornøie mig, om han med Posten vilde sende mig et Blad efter det andet, ligesom det blev færdigt, da jeg med største Plaisir betaler ei alene Postpengene, men skal endog rundeligen lægge Skriverløn dertil." (31 Dec. 1760) Om det samme Fragment siger L. i et senere Brev af 14 Febr. 1761: „Hr. Secretereren kan aldrig troe, hvor meget han har fornøiet mig med det sidste tilsendte, og Gud give han kunde opdage mig flere saadanne Stumper. Jeg maatte gierne spørge, om dette Fragment i Skrift, Pergament og Format ligner Waldemari II. Jordebog; thi da har det maaskee hørt dertil, forend det i senere Tider er bleven ombundet — Tegningen af den ene Side er ganske vel giort, og skulde jeg vel ønske mig en ligesaadan Afridsning af de andre paginis."

(Fortsættelsen følger.)

Langebekiana:

eller Uddrag af Jakob Langebeks Breve.

(Slutning.)

5. „Hr. Secreteren har efterhaanden i sine Breve giort mig saa mange og vigtige Quæstioner, som jeg aldrig til Nøie kan besvare. Han erindrer vel fra fordum, hvor liden Credit jeg har havt for Runernes høie Alder og deres Brug før Christendommen, og jeg frygter, at jeg selv er Skyld udi, at min Herre er bleven saa stor Kiætter, som han nu er. Jeg har ved Haanden tvende Editioner af Camdeni Britannia, den første Latin Francf. 1590, den anden paa Engelsk udgiven og formeret af Gibson. Lond. 1695. I ingen af dem findes den Runesteen in Insula Mona, som nævnes in Act. Lit. T. 2 p. 198. Jeg har bladet dem ganske igiennem, men finder ikke mange Runeskrifter, uden paa et Par Døbestene; de øvrige Inscriptioner ere enten latinske eller blandede med angelsaxiske Bogstaver. Min Ven maa derfor nøiere citere mig, hvor de Runestene findes, som han begierer Tegning af. — Min Ven spørger mig, quo anno Christianismum susceperint Hibernici Ostmanni? — eller som de kaldes in Annalibus Hibernicis, *Dani & Nortwegi.* Disse sværmede først om paa de Irlandske Grændser ved Slutningen af det 8de Seculo; i det 9de Seculo finge de fast Fod i Landet, og ved Midten af det 10de Seculo bleve de Christne, efter det som Rodericus O Flaherty i hans Ogygia p. 486 vidner. i disse Ord: Godfredus Anno 948 Ostmannorum in Hibernia Rex eos ad Fidem christianam amplectendam persvasit, cujus avus Gormo Norwegus ab Alfredo Angliæ Rege, avo Athelstani, per Edwardum seniorem filium e sacro baptismatis fonte levatus, Northumbriæ Rex. — Om Runemesteren Thordo er mig intet

videre bekiendt, end hvad Hr. Secreteteren selv veed af Torfæo og Wormio. Jeg maa sige, at jeg aldrig har havt Tid endnu, uden løseligen, at tractere den Kundskab om Runerne, saa der er alt for meget i den Materie, jeg kunde lære, om jeg vilde tage Tiden dertil fra andre vigtigere og visſere Ting. Dog var det mig heelt fornødent; men jeg gider neppe været berovet, saalænge man skal hielpe sig frem med Gietninger og bryde sig med de urigtige Læsninger, som de fleste hidtil udgivne Runesteene laborere af. Kunde jeg examinere Originalerne selv, paa den Maade, som vi giorde ved den Steen paa Øland, var det en anden Sag. Beder derfor ogsaa, at min Ven ikke gaaer for langt med Gietning, med mindre Han selv har seet og læst Stenenes Skrift. Det er en skiøn Steen hos Worm p. 485 og jeg er af samme Tanker, som min Herre, at Skriften bør læses neden fra opad. Men om den har noget Samfund med Slaget hos Hvitavad, tør jeg ikke strax bifalde, skiøndt det ikke synes urimeligt. At den gode Wormius, ligesaa vel som andre Lærde, og har feilet i sin Forklaring over Runestenene, derpaa er et Beviis i samme Steens Inscription i det Ord ᚼᚱᛁᚴᛅᚱᛁᚴᛁ som han læser **Grigariki** og forklarer **Græcia**; men jeg holder for, det bør læses **Hrigariki**, og bør forstaaes om **Hringariki**, nu Ringerige, i Norge. Hvor Dalin er kommen til at lægge Hvitavad ved Aarhuus i Jylland, veed jeg ikke. Jeg har altid troet, det maatte være i Skaane, men om det er det samme som **Albus Fons** hos Saxo, veed jeg ikke, og da maatte det ikke være meget langt fra Lund. I Frosteherred ikke langt fra Gaardstanga er et Hviderop. Om maaskee Aaen imellem Froste og Thune Herred har hebbet Hvitavad, kan vel være; over denne Aa er **Getunga pons**, som og nævnes hos Saxo. Af Aaen har Hulmby gierne kunnet fordum hedde Hvitaholm. — Hvad **Monum: Gormonis** angaaer, da skal jeg ikke være meget imod, om nogen fuldkomligen vil overtyde mig, at de ere nyere end Svend Tuigskegs Tid; dog troer jeg neppe, at de ere nyere end Sven Estridsøns Tider; og hvad skulde bevæge nogen i senere Tid at lade sætte disse Inscriptioner? At Saxo ikke taler om Inscriptionen, holder jeg for et svagt Beviis, og det vil ligesaa lidet sige, som andre Ting, han enten af Skiødesløshed har forbigaaet, eller fordi han lide eller intet har været underrettet derom. Til Beviis paa den gode Mands Uagtsomhed kan iblandt andet **Rupes Blekingica** være, som han paa tvende Steder

[redacted]

skriver ußige om. — Min Ven spørger, om in Monum: Britannicis nævnes noget om vort Nordens Folk efter Haralds Fald? I Camdeni Britannia findes en Inscription over en dansk Prinds af en gammel forfalden Kirke i Sussex, som synes at være af 12te eller højst 13de Seculo, saa lydende:

Clauditur hic Miles Danorum Regia proles,
Magnus nomen ei, magnæ nota progeniei,
Deponens magnum, prudentior induit agnum,
Præpete pro vita fit parvulus Anachorita.

Men om denne Inscription er ret afskrevet, og siden overalt ret læst, tør jeg ikke svare for. Der turde vel findes mange flere gamle Inscriptioner i England, Skotland og Irland, som angik danske Folk, naar man var vel forsynet med Engelske topographiske Skrifter; men disse Bøger ere kostbare og sielsynte (sieldne.). Angaaende de udenlandske Stæder, som nævnes i Ingvars Saga, vil det blive svært at finde dem igien. Maaskee Stæderne neppe har hebdet saa hos Indbyggerne, eller og Navnene igiennem saa mange Secula kan være ganske forandrede, tilmed har man faa og ufuldkomne geographiske Bøger over de Lande. Man kan ikke engang finde de Stæder igien i Curland, som nævnes i Ansgarii vita, ei heller Truso i Preussen, som nævnes i Otherf Periplo; ja jeg veed ei engang det Pikkeshart, som Magnus Smek indtog fra Russen. Man har jo saa godt som intet i den gamle Russiske Historie. Rotala er vel ikke Virland, men er en Provinds af Estland, ligesaavel som Virland, og er vel det samme som Viken, eller maritima, Rotalavik, hvorudi Hapsal og Wale ligge; men Virland er næst til Narva." (14 Februar 1761.)

6. Jeg blev heelt underlig, da jeg i Søndags Aften læste min Vens kiere Skrivelse af 28 April, og deraf fornam, at Han ikke har faaet mit forrige med Posten sendte Brev, som uden Tvivl var af 4 Aprilis. Hvad jeg derudi havde skrevet, erindrer jeg nu ikke Alt. — Men Hovedsagen var denne, at Hr. Gullin, i Anledning af min forhen beviiste Tieneste, havde atter givet en Assignation paa 50 Rdlr. dansk courant, den jeg ogsaa i regarde af hans Bekantskab med Hr. Secreteeren strax betalede, og stillede i hans eget Valg, enten han vilde lade Pengene her i Staden betale til mig selv, i samme Mynt, eller han vilde betale dem i Stokholm til Hr. Secreteereren med 600 Dlr. K. M. Gullins Adviisbrev til mig herom var af 27 Martii, hvilket jeg be-

svarede, efterat jeg havde indfriet Assignationen, den 4 April, og samme Post var det jeg skrev til Hr. Secreteren det nu forlorne Brev, hvorudi jeg havde bedet Hannem imodtage de 600 Dlr. K. M. ifald Hr. Gullin der paa Orten vilde betale dem. — Naar jeg nu jevnfører den Omstændighed, at mit Brev er blevet borte, med hvad som siden er paafulgt, har jeg Aarsag til adskillig Suspicion. Sagen er denne: den 21 April blev mig atter en ny Assignation fra Hr. Gullin paa 100 Dlr. dansk præsenteret, men jeg accepterede den ikke; thi 1.) havde jeg intet Avisbrev faaet fra hannem derom, ei heller havde jeg faaet Efterretning, om de forrige 600 Dlr. K. M. vare til Hr. Secreteren betalte. 2.) Er jeg ingen Banquier, og har ei gierne mere liggende per cassa end jeg til daglige Udgifter behøver. 3.) havde jeg allerede viist imod en fremmed Mand al den Høflighed han kunde forlange, i det jeg allene paa hans blotte Ord, at han sagde sig at være en Skibbruden Mand, og beraabte sig paa min Vens og Hr. Wirgmans Bekiendtskab, laante ham de første Penge, og siden betalte hans Assignation paa 50 Rdlr. Begge Gange endda Coursen beregnet til hans Fordeel, at nemlig naar Dlr. Silver M. her ikke har gialdt mere end 20 ß dansk, har jeg dog deraf ikke villet profitere, men beregnet ham Dlr. S. M. til 24 ß dansk. 4.) Er mig Hr. Gullins Tilstand ganske ubekiendt; ei heller veed jeg, hvad Connexion han staaer udi enten med Wirgman eller Hr. Secretereren. Heraf seer min Herre, hvorfor jeg ei modtog den sidste Assignation. Endeligen fik jeg d. 29 April fra Gullin et Brev dateret d. 24 ejusd. Derudi han skriver, "at "han samme Dag havde betalt Hr. Secretereren Brocman 600 Dlr. "K. M. ligesom det Øvrige forhen giennem Hr. Wirgman var "betalt; vil med næste Post sende mig Hr. Secreterens Qvit"tance, hvilken han nu for Postens hastige Afgang ikke kunde faae, haa"vende jeg allerede havde udbetalt hans sidste Assignation paa 100 "Rdlr., endskiønt han ulykkeligviis ikke havde medsendt Avisbrev."
Siden nu Hr. Secretereren i sit sidste Brev ikke melder et Ord om de 600 Dlr. K. M. og mit Brev tilmed er blevet borte, kan Han selv let dømme af alt det Anførte, hvad Betænkninger jeg over Hr. Gullin maae giøre mig. Hr. Secretereren maa derfor, saasnart muligt, indkræve hos ham de 600 Dlr. K. M. og give mig om alting Efterretning. Er han en ærlig Mand, betaler han vel. — Jeg er høiligen forbunden

for tilsendte Tegning af de gamle Blade, og beder at Bekostningen skrives paa min Regning. Med samme Tegning er jeg særdeles vel nøiet, og er det mig ikke uklært, at min Ven har ladet sine Herrer Præsides forud see den, hvoraf de gode Herrer kan fornemme, at vor Correspondence er uskyldig, og indeholder ingen Mysterier. — Paa Dahlbergs Svecia veed jeg ikke Prisen, men jeg tænker, at naar Exemplaret er godt og i alle Maader complet, er det vel 200 Dlr. K.M. værdt og kanskee noget mere. Men jeg er forsikkret at min Ven er sparsom over min Pung, det meste muligt. Det giør mig ondt at Prof. Klein er død, uden at tænke paa mig i sit Testament. Men det er ikke de første Penge, jeg paa saadan Maade har begravet; det er ikke længe siden, jeg paa samme Maade mistede 30 Rdlr. ved Mag. Søderberg, som druknede paa Reisen til Lybek. Jeg vil ikke melde om flere Summer til en og anden hos os selv; men ved alt dette har jeg den Satisfaction, at jeg med et maadeligt Tab har giort adskillige trængende Folk glade for en Tid; dog lærer det mig herefter at blive mere haard, helst mine Indkomster ere ikke meget store. (6te Maii 1761).

7. Jeg er ret glad ved, at mit forlorne Brev endeligen er kommet for Dagen, og seer jeg nu af min Vens kiærkomne Skrivelse under 15de hujus, at jeg ikke har feilet i min Mistanke om den sandskyldige Gierningsmand. Det giør mig ondt, at der findes Folk, som man skal fortryde at have giort Tieneste, og som man skal ansee for aabenbare Bedragere, efterat man forud har været rørt af Medynk over deres foregivne Ulykke. Det synes som han har havt Lyst til at profitere af min Enfoldighed, og jeg havde ogsaa letteligen bleven bedragen for den sidste og større Summa, dersom Adviisbrevet, som hans Klogskab lod komme en Postdag efter, havde fulgt med Assignationen: Men da det endelig fremkom, viste de derudi sporede Usandheder mig, at jeg havde giort ret i det jeg havde afviist Assignationen. Manden, som havde baade den første og sidste Assignation, er Borger og Mægler her i Staden og hedder Carl Wilder. Men hvad Handel der er mellem hannem og Gullin kan jeg ikke vide. Jeg sender nu Fuldmagt til at indfordre Pengene, tillige med den betalte Assignation paa 50 Rdr. og begge Hr. Gullins Breve, formodende, at min Ven giør sit Bedste. Skulde vi ikke kunne faae den fulde Summa strax, faaer man lade sig nøie med noget for det første, naar der kunde haves Forsikkring for det Øvrige.

Af Prof. Klein har jeg intet Skriftligt for de 10 Rdr., men allene hans mundtlige Parol om en Copie af Prof. Meiers Kort over Rügen, men derefter kan jeg ikke søge noget. Derimod har jeg Haand for de 30 Rdr, jeg laante Mag. Søderberg, som forgik paa Reisen mellem dette og Lybek: den samme sender jeg herhos, ifald min Ven vilde ved Nogen giøre Forsøg paa, om hans Fader eller Venner skulde ville derpaa reflectere, og betale derpaa enten Alt eller Noget. (24 Maj 1761.)

8. Den Tidende de reperto Diplomatario Bergensi giorde mig heelt glad. Jeg har efterseet min Samling af Diplomatis, og finder adskillige af de samme iblandt, men siden ingen af dem ere af originaler tagne, frygter jeg, at jeg faaer uleilige min Ven med at efterhaanden give mig rigtige Copier af dem alle. Var det ikke muligt at faae nogen Anden for Betaling til at udskrive sligt? Havde jeg først Copie af et Par, kunde jeg strax see, om de, her findes, ikke fordum maatte være tagne af samme Codice. Lad mig vide, kiære Herre, hvor denne Codex findes, og om den er paa Pergament, og i hvad Format, om vel eller negligenter skreven ꝛc. End mere længes jeg at blive underrettet om den bevidste G..... (Giftermaals?) Handel; Hr. Secreteteren skulde aldrig troe, hvor bekymret jeg er om en saadan Vens Velgang; det er mig ikke om Rigdom eller Fattigdom at giøre, naar allene Personen er god, og Vilkaarene saadanne, at Sorg for Livets Næring, som er ubragelig nok for een, ikke skal qvæle tvende eller flere. — Jeg havde fast troet, at min Ven i denne Sommer havde besøgt mig. Men skeer det ikke nu, bliver der vel aldrig mere noget af. En Samtale havde dog været mig meget kiær, og jeg er vis paa, det ogsaa havde fornøiet Hannem at see min nuværende Bopæl, som er en Hob rummeligere og mageligere end forrige. (11 Julii 1761).

9. I Søndags Aften bekom jeg Hr. Secreterens sidste Brev af 14 dennes, og er særdeles forbunden for god Underretning om og havte Umag med Gullins Sag. Det giør mig ondt, at det Dyr, som bedrog mig med sin simplicitet, skulde derfor komme til at vandre i Gieldstuen. Det faaer vel nu være nok til en liden Kiendsel af fortiente Straf, og jeg holder det ikke værd at koste mere derpaa, allerhelst der ikke kan ventes Opretning for Skaden. Dog tykkes mig, siden han endnu er ung, og kunde kanskee i Fremtiden blive mere lykkelig, at han

burde give nogen Forpligtelse fra sig, forend han slap ud, at han, saasnart han enten ved Kiøbmandskab, eller i Condition, eller ved Arv, eller paa nogen anden Maade kom til at eie noget, skulde rigtigen betale Capitalen med Skadegield og simpel aarlig Rente, i hvilket Henseende det, som nu er anvendt paa Procesf og Arresten, kunde i Reversen lægges til de 600 Daler K. M. Men dette indstiller jeg til Hr. Secretererens eget Godtfindende, og vil aldeles være nøiet med, hvad Han herudi behager giøre eller lade. Og efterdi man vel ikke kan vente, at Vennerne betale noget for hannem, bliver det bedst paa saadan Maade strax at lade ham gaae ud. Hvad min Herre har udlagt til Sagens Fremme, har Han den Godhed at føre mig til Regning. Hos Søderbergs Venner, frygter jeg, der heller ikke bliver meget at vente, dog formoder, at min Ven ved nogen anden giør Forsøg derpaa. Klein har jeg aldeles slaaet af Tankerne. Imidlertid er det mig imod, at jeg herefter faaer vise mig haard baade mod Fremmede og vore egne, af hvilke jeg ogsaa ikke lidet er bleven bedragen og dagligen mere bliver; Saa at en Dommer kan faae god Aarsag at fordømme Godtroenhed hos den, der af en uforsigtig Medlidenhed lader sig overtale til at miste sit.

Af Hr. Faggot kunde jeg forud ikke spaae mig andet Omdømme om mit Kort, al den Stund den gode Mand vel ei har synderlig Smag for den gamle Historie, og derfor ei kan holde saadant Arbeid Møien værdt. Ikke desmindre havde jeg gierne ønsket at faae vide nogle af de betydeligste Feil, som kanskee endnu kunde rettes, det er just derfor jeg underkaster det kyndige Mænds Censur. Jeg vil gierne troe, at noget derpaa ikke vel kan læses; thi Kobbertrykkeren har skilt sig alt for ilde ved de første Prøve-Ark. Kan min Ven selv ved god Tid og Leilighed give mig nogle Erindringer til Kortets Forbedring, skal det være mig kiært.

Hvad den anden Sag angaaer, som Hr. Secretereren proponerer, da, omendskiøndt det ikke skulde fattes paa min Villie at giøre dertil hvad jeg kunde, jeg og meget vel kiender min Herres **merita in rem literar. Septentrionis nostri**, seer jeg forud, at det paa nærværende Tid neppe skulde lade sig giøre. Man prætenderer hos os, foruden andre bevægende Aarsager, et hos **publicum** mere bekiendt Navn og

merita, mere anseelig charge, Formue til at udføre Standen ꝛc.*). Alt dette kommer vel med Tiden, da man tillige bør passe paa den beleilige Tid. Men Spørgsmaal, om ogsaa Sagen i Fremtiden blev giørlig, om den da kunde bringe nogen Nytte med sig, om den ikke snarere skulde have skadelige Følger? Min Ven kiender vel selv Verden, dens Ondskab og Mistanke, som jeg holder for, et klogt Menneske, saa vidt mueligt, maa skye, eller i det mindste ikke paadrage sig, før man er i Stand til at vise sine Gierningers gode Grund. Imidlertid kan Han forsikkre sig, at jeg ikke forsømmer ved mindste gode Tilfælde, at foredrage min Herres merita imod mig og begges Fædreland; Gud give, jeg saaledes kunde bane Veien til noget angenemt. Vi maae nu først see, hvorledes det andet og mere betydelige Forehavende falder ud; Gud give Lykke og bedste Raad.

Hr. Etatsraad Hielmstierne beder hilse, og ønskede at Hr. Secretairen kunde forskaffe hannem en Disputation, som er holden i Åbo af Prysz og Tengblad de irruptione Svecorum in Holsatiam, duce Torstensonio. Er den at faae for Penge, vilde jeg og gierne have et Exemplar. (d. 22 Julii 1761.)

10. Jeg takker for de meddeelte Excerpta af Ebers Panegyrik over os Danske. Gud give, alt det gode deri var sandt! Hr. Rothes Bog, som Autor saa meget berømmer, har faaet langt større Eloge der, end hos os; dog er der meget godt udi**). Personen er den samme, som for mange Aar siden dedicerede til mig uværdig sin liden Piece de Gladiis veterum Danorum. Kort derefter fik han condition i fornemme Huse; var siden saa lykkelig at reise udenlands i nogle Aar paa Hans Kongl. Majsts Stipendio. Ved Hiemkomsten blev han Informator hos Hans Kongl. Høihed Prinds Friderik, og fik tillige Titel af Professor. I Foraaret har han giort det store Parti, hvorom jeg før har skrevet, og giftet sig i det mindste 120000 Rdlr. til, og derover. Nu er han Justits-Raad og Committered i Kammer-Collegio. Han er ellers en af dem, som hos os har oprettet det nye

*) Det synes heraf, at Broemann har attraaet at blive tildeelt en Character eller Titel i Danmark, og anmodet Langebek om at medvirke hertil.

**) Den her omtalte Bog af Tyge Rothe kan ikke være anden, end hans Skrift „Om Kiærlighed til Fædrenelandet," der udkom 1759. (jvf. Kbh. lærde Tid. 1759. No. 19 og s. nedenfor S. 334 om „Bref af Menalcas".)

Smagens Selskab, hvorom her nu saa meget skrives og tvistes iblandt de Lærde.

Jeg har talt til vor gamle Islænder, som nu næsten er lige saa ubuelig, som han deroppe, ang. den Islandske Grammatica. Han veed af ingen anden trykt at sige, end den bekiendte Runolphi Jonæ, som kom ud i forrige Seculo. Dog har Jon Magnusson, vor berømte Arnæ Magnæi Broder, skrevet en Grammaticam, som skal være bedre end den forrige, hvilken ikke er trykt; ei heller veed vore her værende Islændere, hvor nogen Copie er deraf. Biskop Jon Arnasøn paa Skalholt skal og have arbeidet noget i og om sit Lands Sprog; men det er ei kommet til Fuldkommenhed, og er efter hans Død blevet adspredt. Der har og været andre Islændere, som har giort Forsøg, men er ei kommet videre. (19 Aug. 1761.)

11. Jeg takker skyldigst for al den havte Umag, og er meget vel fornøiet med de for mig indkiøbte Bøger *), men med nogle deraf især. Allenéste havde jeg vel ogsaa ønsket mig Rubbeks Atlantica, eftersom det er en Bog, som jeg aldrig kan vente at faae saa complet: Men jeg maae og tilstaae, at den er bleven dyrt nok betalt. — Jeg venter nu og, af en rar Auction i Slesvig, en anseelig Deel Bøger, hvorfor jeg nu igien paa nogen Tid maae indskrænke mig noget og ikke kiøbe mere end jeg vel kan betale. Adskillige slette Debitorer har jeg, som paa en kort Tid i smaa Pluk har bedraget mig endeel fra. En utro Tienestepige har jeg i disse Dage maattet overgive i Rettens Hænder, som i en Tid af halvtredie Aar har bestiaalet os for meget over 100 Rdlr., hvilket nu først er blevet opdaget. Men dette kommer ikke Sagen ved; dog falder mig derhos ind, at jeg ikke troer jeg har tilmeldet min kiære Herre det ulykkelige Endeligt, som min forrige Tiener Christian i Fior Høst har havt, nemlig at han i Desperation og ufelste Armod, som han ved Liderlighed og Utroskab var kommen i, hængte sig selv. Efter ham har jeg nu i halvfierde Aar havt en meget skikkelig Tiener; den samme har jeg i disse Dage hiulpet til en liden Tienst ved Poli-

*) Paa Auctionen over Ehrenpreusses Bibliothek. Det er af Langebeks Catalog bekiendt, at han samlede og efterlod en Skat af ældre og nyere svensk Litteratur, som ingen anden Privatmand i Danmark har havt Mage til, Suhm undtagen, i hvis Bibliothek dog fattedes adskillige Sieldenheder, som fandtes i Langebeks.

[redacted]

tien paa 160 Rdlr. — Siden Hr. Secreteteren byder mig til at tage af de Bøger, Han paa sit eget Navn har kiøbt, saa mange jeg vil, saa skulde det være følgende Numere: Fol. 45. 64. 81. 4to 2. 165. 257. 258. 261. 263. 8vo 288. 289. 303. 311. 313. 316. 326. 341. 348. 378. 394. 411. 446. Naar min Ven vil afstaae mig disse Numere, eller saa mange deraf, som Han kan være foruden, skal alle de øvrige, hvoriblandt Torfæi Hist. Norv. og Bartholini Antiqv. Dan. være Hannem in signum veteris amicitiæ aldeles skienkede, og kan de alle med hinanden betales med mine Penge, men aldrig noget videre derfor af mig at skulle fordres. — Jeg skulde ved samme Leilighed udbede mig et Exemplar af „Bref af Menaleas" og tillige endeligen faae at vide, hvem Auctor er, som saa høit berømmer os Danske, og formodelig er vor første Panegyrist der til Lands. Molleri Liflandske Historie skulde jeg vel og have.

Her er ellers en Svensk Secreterer i Staden ved Navn Werner*); den samme har en anden hans Landsmand, som giver sig ud for Capitain, i disse Dage ladet sætte i Slutteriet for Gield. I Anledning af Navnet Werner fik jeg Mistanke, om det ikke kunde være den samme Person, som har givet sig ud for Kattuntrykker; og da har jeg, ved at lade høre hans Rygte paa adskillige Steder, faaet høre, at denne, saasom hen skal være Gud og hver Mand skyldig, snart kalder sig Matthias Werner, snart Lucas eller Benjamin Werner, snart giver sig et andet Navn; snart giver han sig ud for Secreterer, snart for Magister, snart for Fabriqueur, alt for at eludere sine Verter og Creditorer. Alt dette bestyrker saa meget mere min Suspicion, som hans sidste Vert fortalte, at han havde havt megen Omgang paa det sidste med Professor Søderberg. Da jeg derpaa skikkede Bud til ham i Slutteriet, tilstod han at Søderberg nogenstund havde logeret hos ham, og at han havde vis Formodning om hans Undergang paa Søen: Men hvad Verlen paa de 200 Rdlr. angik, derom vidste han ikke mindste Oplysning at give. (12 Sept. 1761.)

*) Matthias Werner, der 1759 i Oct. kom til Kiøbenhavn, for at undgaae Creditorers Forfølgelse i sit Fædreland. (Nyerups Forfatterlex. jvf. Worms Lex. II 569.) Han udgav her adskillige Skrifter, bl. a. et vidtløftigt, men lidet brugbart latinsk Lexikon i 6 Quartbind. 1766-78. (Jvf. J. Badens Dom i Maanedl. Tillæg til Adr. Cont. Eft. 1767 S. 15) og døde 1779.

12. Jeg kan oprigtigen sige, at jeg med største baade Nøie og Nytte har læst Hr. Secretererens Fortale*), som jeg holder for at være saa vel og grundig skreven, at jeg aldeles ikke veed noget betydeligt enten at tilsætte eller fratage. Magister Daas sad forgangen en heel Aften hos mig og læste Fortalen igiennem fra Begyndelse til Enden, og det med største Agtsomhed og Fornøielse, tilstaaende, at den var ganske fornuftig og raisonnable skreven. Iblandt de smaa Anmærkninger, som jeg deraf giorde, var denne, at min Herre pag. 1. XX. erkiender Hialmars Saga for gammel og rigtig, da man ellers holder den for en nyere Tiders Fiction og Hiernespind. I Almindelighed giør jeg denne liden Erindring, at, ligesom min Herre saa meget har bemødet sig at verificere Ingvars Saga, og derudi været lykkelig, saa vilde det og behage Læseren, om Han paa noget Sted vilde i et kort Uddrag vise Nytten af denne Saga, og hvad den lærer til Oplysning i nogen Part af den Nordiske Historie, hvilket enhver Læser selv vel ikke strax indseer**). (24 Februar 1762.)

12. b. Saa angeneme som Herr Assessorens Breve altid ere mig, saa ubehagelig er den mig udi det sidste af 20 hujus meddeelte Tidende om Hans Fru Moders dødelige Afgang. Jeg tager derudi saa meget større Deel, som jeg veed hun var en kiær Moder for min Ven, og saa meget mere, som jeg selv har havt det Nøie at kiende hende, og kan være et Med-Vidne til den Dyd og Fromhed hun besad. Af Herr Assessoren formoder jeg den Fuldkommenhed, at han nogenledes vil finde sig i et saa sørgeligt Tilfald; men jeg beklager mere de kiære Sydskende, som vel ikke alle endnu ere forsørgede, og den gode Fader, som paa sin Alderdom maa bære Byrden alene, omendskiøndt jeg ellers er forsikret om ham, at han ganske vel veed at søge den rette Trøst i sin Eenlighed.

Et andet Stykke i min Vens Brev, som ikke heller kan være mig meget behageligt, er dette, at Han rygger sit Løfte og betager mig Haabet om at see Ham næstkommende Sommer. En Fornøielse,

*) Til Udgaven af Ingvar Vidfarnes Saga.

**) Man bør vel just ikke herefter antage, at Langebek selv skulde have været tilbøielig til at troe paa den eftergiorte Hialmar-Sagas Ægthed; men snarere, at han paa den lemfældigste Maade har villet yttre sin Kritik over Brocmans Mening.

som allerede havde smaget mig. Men hvad der ei er giørligt, veed jeg heelt vel at finde mig udi, og glæder mig derved, at Han dog ikke betager mig Haabet om at see Breve fra Hans Haand. 1000 Pláter mener jeg, ere værde at blive ved sine Forretninger for, og 100 Pláter for Translat. Island. ere ogsaa gode at tage med; hvilket altsammen saa hierteligen fornøier mig, at jeg ei andet kan end dertil ønske megen Lykke, Sinds-Ro og Legems Sundhed, som den gode Gud baade kan og vil give, ei alene paa det nu indtrædende, men og mange paafølgende Aar. — Jeg begyndte mit Brev om et Fruentimmer, som til Sines Sorg havde forladt Verden, jeg vil ende det om et andet, som til Sines Fornøielse er kommen ind i den store Verden, nemlig en liden Anna Elisa, som Gud har velsignet mit Huus med. Hun blev født den 18 Novembris, og jeg kan fortælle det med Glæde, at Moderen, endskiøndt hun selv har paataget sig at opamme sit Barn, har befundet sig saa vel, at hun allerede den 28 Decembr. har holdet sin Kirkegang. Min Friderik gaaer nu paa sit femte Aar, og voxer daglig til sin Fordeel. Vil han tiltage i det gode, nu han paa det nye Aar skal begynde at gaae i Skole, da bliver det en Fornøielse, som vil giøre mig ung igien paa min Alderdom. (20 Decemb. 1763.)

13. — Men hvad Forhindring bør afholde fra at tale med en Ven i Breve, naar man ikke kan see ham i Person? Det er en Fornøielse, som hos mig overgaaer de fleste andre; og det giør mig ondt nok, naar jeg selv imod min Villie forspilder den. — Jeg har paa en tidlang havt mange gamle Ting meddeelte, som jeg med egen Haand har maattet expedere, og ile dermed, saasom Eierne ingen Ro og Rast har ladet mig. Jeg har endnu en gammel Codex af Adamo Bremensi at conferere, som vist er af Tolv Hundrede Talet. En anden lige gammel Codex af den Jydske Lov har jeg og havt fra Flensborg. En heel Hob gamle Documenter har jeg havt fra visse Archiver, som jeg over Hals og Hoved har maattet copiere, ifald jeg ikke en anden Gang vilde miste dem. Der ere mig endnu tilsagte mange flere, som jeg ikke tør eller er i Stand til, endnu paa nogen Tid at tage imod. Jeg har vel en og anden Hielper til at skrive: Men de ældste, rareste og originale Sager maae jeg selv lade Hænder og Øien til, med mindre jeg siden vil have dobbelt og kiedsommelig Umag med at conferere og faae dem accurate nok efter mit Sind. Correcturer af visse Værker

har jeg for en og anden fraværende Ven jævnligen maattet paatage mig; og naar jeg lægger dette til, at jeg alt for ofte bliver bebyrdet med at igiennemlæse en og andens Skrifter, som de vil lade trykke, og skaffe dem Subsidia dertil, maae jeg tilstaae, at jeg giør mig selv til Slave, og kunde kanskee bruge Tiden bedre, om jeg anvendte den til at forfærdige de adskillige Ting, som jeg selv har under Hænder. Nogle Erindringer har jeg faaet om Souverainitets-Historien, som mig nogle Aar siden blev paalagt, hvorfor jeg og undertiden maae arbeide derpaa. Societetet forlanger og Arbeid og Haanbrækning i adskillige Stykker af mig. Vor store Mand GeheimeR. Tott overhænger mig daglig for det Diplomatiske Værk, hvorudover, endskiønt mit meste Arbeid er stillet derhen, jeg har maattet tage de første Seculers Documenter paa ny for Haanden, for at raffinere og bringe dem i bedre Orden og til den muligste Accuratesse; paa det at dette betydelige Værk engang kunde begyndes at tænkes paa til at stilles til Lyset, hvortil jeg allerede er ifærd med at giøre nogle Forslag og Præparatoria, som skulde sigte til, næstkommende Sommer, om mueligt, at kunne giøre en Begyndelse med Trykningen. Jeg har lært af Erfarenhed, at jo længer Værket henhviler, jo flere Supplementa kommer dertil; Men jeg har ogsaa ladet mig overbevise, at det er bedst at udgive det saadant som man har det, imedens jeg lever og imedens der er Lyst og Leilighed paa høiere Steder til at drive Værket. Hvad Supplementa man siden erholder, kan altid siden udgives. (12 November 1768.)

14. At jeg nu endelig og skal skrive et Ord om den vigtigste Artikel i Herr Assessorens trende sidste Breve, da har jeg længe siden giort mig Umag for en Islænder, som I gode Herrer deroppe kunde være tient med. De fleste, som her ere, lægge sig mest paa Theologie og Jura, og i det høieste tillige paa Philosophie og Hist. Naturali. Faa ere her, som har nogen Indsigt i Antiqviteterne og de gamle Skrifter og Sprog, og af de faa ere nogle saaledes engagerede, at de ikke vil forandre; de andres Levemaade er saadan, at jeg ikke kan recommendere dem, thi at bebyrdes med en Sølere efter en anden, var ikke nyttigt. At opsende et ungt Menneske, som var ganske rude i de gamle Skrifters Læsning og Fortolkning, naar han ellers var skikkelig og vel grundet i det Latinske Sprog, var kanskee det Bedste; thi han kunde ved Flid og Øvelse blive god; Men jeg kan ei vide, hvorvidt dette Forslag finder Hans

Excellences Bifald [1]). Saasnart jeg derom bliver underrettet, skal jeg videre erkyndige mig. Ellers tykkes mig, at siden Herr Assessoren selv besidder saa meget Kundskab i de gamle Nordiske Sprog, at en Islænder kunde undværes, de gode Herrer da giorde bedst, at tillægge Herr Assessoren den liden Løn, og lade Hannem derfor arbeide saa meget i de gamle Sager, som Hans Tid kunde tillade. (29 Junii 1763).

15. Det er vel allerede bekiendt, at vores fornemste Statsminister den gamle Greve Holstein ved Døden er afgangen, og vor berømte Geheimeraad Tott er af Hans Majestæt igien indsat udi alle de Charger, som den Salig Greve indehavde. Ved hvilket Ombytte man formoder, at Studeringer og Videnskaber hos os ikke har tabt noget. Denne Herre haver kiøbt sig et Palais paa den store Plads som kaldes Hallands-Aas, og opfører en ny og anseelig Bygning til sit Bibliothek. Vi har i denne Aften første Gang været samlede hos ham som Præses for Videnskabernes Societet, og fundet megen Opmuntring af hans holdne Tale. (10 Febr. 1763.)

16. Jeg længes efter at see Herr Assessorens Helsingiske Reise, og tvivler ikke paa, Han jo derudi givet os endeel gode Decouverter. Det Beviis af Saxo Gram. for Helsinglands Navns Ælde maa meget varsomt antages, og Omstændighederne vel overveies. Men jeg seer ikke heller, at man blindt hen bør følge Snorro Sturleson. Landets Situation og andre Beskaffenheder vil kanske giøre det Bedste. — Mit Bibliothek har jeg nu paa et Aarstid formeret med mange gode Bøger; men den fornemste emplet jeg har giort, er en Codex membran. Helmoldi, som jeg har faaet fra en Auction i Wolfenbüttel, og som jeg holder for at være af 13de Seculo. Jeg arbeider paa, at jeg og kunde blive Eier af den Codex Adami Brem. som Prof. Sewel har; men der hører Lykke til. Hans Exc. Hr. GehR. Tott er denne Sommer occuperet med at flytte sit Bibliotek i sit nye Palais, hvortil han har opført en meget stor og kostbar Bygning. (16 Junii 1764.)

17. Dette skriver jeg paa Sengen; dog er Sygdommen ei af anden Beskaffenhed, end at jeg for 3 Uger siden fik Anstød af en Feber, som vel gik over igien, men satte sig til en stærk Hoste, som siden har vedvaret og mattet mig meget ud; hvorover jeg har resolveret at lægge

[1]) Grev Bonde havde giennem Assessor Brocmann ladet Langebek anmode om at skaffe en islandsk Philolog til Stockholm.

[redacted]

mig nogle Dage, og tænker ved Varmen tillige med andre Midler at fordrive denne slemme Giest. Jeg befinder mig Gudskee Lov derved i Dag temmelig vel, og haaber inden Min Vens Ankomst at være aldeles restitueret. Det sætter mig noget i Forlegenhed, at Herr Asfessoren kommer saa seent paa Fart til os, eftersom det libet Sove-Kammer, som vi har bestemt for Hans Person, er uden Varme, og jeg frygter, Kulden vil komme noget tidlig: Men kanskee Min Herre behielper sig dermed om Natten, og om Dagen tager til Takke hos mig selv i mit libet Museo. — Jeg svarede ogsaa i mit forrige Brev om en Dreng (ɔ: Tiener) som kunde accommodere og tillige agere Tegnemester, at det vilde være meget vanskeligt her at bekomme saadan een. Uden Tvivl meldte jeg da ogsaa, at det skulle være mig kiært, om Hr. Asfessoren kunde tilføre mig min **Librum Daticum Lundensem** fra Hr. Prof. Bring; thi Originalen her er i saa sikker Forvar, at jeg kanskee aldrig faaer den at see mere *).

Jeg kan ikke noksom skrive, hvormeget Hr. Asfessoren fornøier mig, med at ville skaffe min Samling af Monumenter completeret. Men er der ogsaa nogen, som kan exeqvere denne Commission, saa gierne som jeg derpaa noget vilde spendere? — At sende Tegning over af nogen af mine Monumenter, som jeg alene har enkelt, vover jeg ikke gierne, og at begiere noget saadant af den gode Etatsraad Klevenfeld, tør jeg langt mindre; siden han er utrolig jaloux om at høre noget af mig i den Artikel om Monumenter, da han paastaaer, at jeg rammede hans Hierteblod, den Tid jeg faldt paa at lade optage Monumenter, som han selv havde Monopolium paa **). (22 Sept. 1764).

18. Jeg takker skyldigst for de tvende fra Herr Asfessoren bekomne meget klare Breve, hvoraf det første vel var 14 Dage gammelt

*) Talen er om en Afskrift med Langebeks Haand af liber daticus Lundensis (hvis Original findes paa Universitetsbibliotheket i Kiøbenhavn) som han havde laant Bring (ɔ: Lagerbring) og som Langebek i tidligere Breve af 25 Julii, og 1 Sept. anmoder Brocmann om „paa en god Maade" at skaffe ham tilbage, naar han fra Stockholm kom til Lund.

**) Klevenfeld havde begyndt paa, ligesom Langebek, at lade aftegne Ligstene og Monumenter over Adelige, efterlod en Samling af 154 saadanne Tegninger under Titel af Nobilitas daniæ ex Monumentis (s. Fort. til D. Adelslex. I S. XXX) og havde før sin Død (1777) faaet 13 Plader stukne i Fol. ved Baurenfeind. Men de Klevenfeldske Tegninger ere i en forskionnende Maneer, uden antiquarisk Nøiagtighed, og af mindre Værd end de Abildgaardske.

da det kom, som jeg ikke kan vide Aarsagen til. Herr Assessoren giør alt for meget af sin Taknemlighed for den Tid Han opholdt sig hos os, da vi ganske vel veed, at Han baade kunde og burde været langt bedre bevertet: Men paa det Han skulde see, at vi holde Ham for vor Ven, vilde vi ikke anderledes tractere Ham, end vi have det selv dagligen, hvilket altsaa paa vor Side var til ingen Incommoditet. Enfin, Herr Assessoren holdt tilgode, og vi vare vel fornøiede med og under Hans Nærværelse, ja saa fornøiede, at om vi leve og Leiligheden sig saa igien skulde begive, vil det altid være os kiært paa samme Maade at see og tage imod Ham. Det har giort os ondt nok, at Min Ven just skulde have Kiernen af Vinteren at reise udi; Men siden det ei anderledes kunde være, glæder det os, at Helbreden intet har tabt, men snarere vundet derved. Efter Hr. Assessorens Bortreise har min Hilsen dog noget forbedret sig; dog er det Onde i Siden endnu ikke borte. Kanskee Foraaret og Sommeren tør giøre en god Forandring. Min Kone og mine Smaa befinde sig, Gud skee Lov, ganske vel, og ingen Dag er hidindtil gaaet forbi, at den lille Fæstemø jo har talt om „Sesseren". (9 Martii 1765.)

19. Jeg fornøier mig over den Specification af de Bergenske Documenter. Vel har jeg hørt, at en og anden i Norge skulde have deslige Bergenske Copiebøger, og jeg erindrer ei rettere, end jo og her udi Kongl. Bibliotheket findes saadan een; Men da jeg er uvis paa at faae nogen af disse til Brug, og det Exemplar, som Hr. Assessoren nu har, lader være en authentisk Afskrift, faaer jeg, i hvor nødig jeg vilde, besvære Min Kiære Herre med at efterhaanden skaffe mig Copier af dem alle, især dem af 12 og 13 hundrede Talet, som jeg gierne først vilde have; siden ved god Leilighed de øvrige. Vilde Hr. Assessoren af egen Haand give mig de allerældste, var det mig kiært, men de øvrige kunde copieres af nogen anden, da jeg til al takke skal bestaae Omkostningerne. — Lever 3 gode Herrer deroppe i lutter stille Nyheder, saa have vi her og nogle, som ere rolige (morsomme) nok. Iblandt andet er en af vore unge og smukke Actricer fra Theatret bortsnappet og undført af en stor Herre *). Faderen, som selv er en berømt Acteur, har drevet det saa vidt, at Herren maa holde civil Arrest til Sagens Uddrag. — Her siges, om det ellers er sandt, at Professor Hübner, som

*) En Datter af Skuespiller Rose blev bortført af Kammerherre Grev Laurvig.

[redacted]

min Herre har seet, skulde gaae som Minister til den Ottomanniske Port. Prof. Schlegels unge Frue er paa en god Vei; men og hans lærde Pen vil snart bringe et nyt Foster frem, som skal kaldes „Bildnisse der Könige aus dem oldenburgischen Stamm," hvilket skeer for at giøre de skiønne Portraits af Kongerne bekiendte, som Prof. Preisler paa Kongl. Bekostning har graveret. Hans Majestæt vil og bestaae Schlegel Bekostningerne, baade til Trykkerløn og det prægtige Papir, som skal bruges dertil. (30 Martii 1765.)

20. — Jeg lader og tilbagefølge Hr. Assessorens mig communicerte Piece: om **Myntkonstens Början och äldre öden i Norden.** Han skulde aldrig troe, hvor forn øielig og instructif denne Pieces Læsning og Atterlæsning har været mig, og jeg kan, uden at hykle, sige, at det er det bedste, ordentligste, og grundigste, jeg hidindtil i den Materie har læst. Vel er adskilligt derudi grundet paa Gietninger, men saa ere de samme saa rimelige og rigtiglødende, at de prise Mesteren, og ikke let lade sig imodsige. Flere og lykkelige Opdagelser skal være det eneste, som skal omstøde eller stadfæste dem. Noget vred blev jeg, da jeg fornam, at min Herre vil giøre Myntvæsenet ældre i Sverige end i Danmark: Men, er det Sandhed, som Tiden vil lære, saa lader jeg det gierne blive Sandhed; og jeg har desuden i Piecen fundet saa meget andet godt, som fuldkomligen har formildet min Vrede og stillet min patriotiske Iver tilfreds. (10 Julii 1765.)

21. Jeg har rigtigt og til største Nøie faaet Hans forrige Brev af 23 Julii; men, som jeg da var paa Landet, hvor jeg opholdt mig ved tre Maaneders Tid for at forbedre min Helbred ved Motion og alle Slags Forfriskninger, lod jeg alt Arbeid i den Tid fare, indtil Brevskrivning inclusive. Og, Gud skee Lov, endskiønt mit gamle Onde sidder endnu i Siden, og vel ei saa let gaaer bort, saa har jeg dog af og efter mine Sommer-Tourer fundet mig ulige bedre end i fior, og saa vel, at, om jeg nu havde min Ven hos mig, troer jeg at skulle give Hannem mere Fornøielse end sidst, da hverken Sind eller Krop, som mig nu tykkes, har befundet sig vel. Efter min Hiemkomst fra Landet ere forefaldne endeel Forandringer i mit Huus, med Reparation, at skifte Tienestefolk, og (hvortil jeg af gode Venner er bleven overtalt) at tage i mit Huus til Kost og Kammer (for 250 Rd. aarlig) et ungt Men-

neske af den Bartholinske Familie, som er Herre til et Stamhuus her i Landet, til hvem jeg har maattet i Stand sætte 3de Værelser i 3die Etage. —

Vor Bisskop har jeg meer end een Gang erindret, men troer neppe, at min Herre kan vente sig noget Svar fra hannem. Meningen er, at han nok ikke veed noget om den bevidste Sag, og derfor vel ikke vil give Vidnesbyrd om intet; som kunde kanskee mere skade end gavne. Men om det maae være mig tilladt, at yttre min Betænkning, da troer jeg (endskiønt jeg det endnu ikke klart kan bevise), at Broers og Veies Vedligeholb har været iblandt de Besværinger, som det Danske Præsteskab forbum har været fri for, efter Christ. 3tii Kirke=Ordinantz udgiven 1539, i den Afdeling om Kongl. Privilegier, item Ribe Artiklerne af 1542. Art. 5. Hovedsagen er, at vi nu ikke har eller fuldkommeligen veed de Privilegier, som Geistligheden haver havt i de catholske Bisskoppers Tid; thi det er de samme som dennem efter Reformationen af Kongerne har været stadfæstede, som bemeldte citata loca udviser. Ellers synes klart, naar man nøie overveier Jydske Lovs (som for Souverainiteten var den almindelige Lov for alle Danske Provincer) Lib. 1 cap. 56. it. Christ. 3tii Recess af 1558, Art. 58. it. Christ. 4ti Recess af 1643. Lib. 2 Cap. 23., at det alene har været Almuen og Bønderne, som det har tilkommet under Lænsmændenes og Herskabernes Opsyn at holde Veie og Broer udi Stand. — Jeg har faaet et Aftryk i Bly af et lidet Afgudsbilled, som er fundet NB. i en Urne ved Ribe udi Jylland. Originalen er af noget haardere og bedre Metal end Bly; det er af 3 Tommers Høide, er i et noget Menneskes Gestalt, og synes af Brystene at forestille et Fruentimmer, men har noget der ligner membrum virile; det underligste derved er, at det har Been og Fødder i Stedet for Arme og Hænder, og forneden Hænder i Stedet for Fødder. Paa Hovedet er Haaret fortil coiferet som paa et Mandfolk, men bag til opstrøget Nakke som paa Qvindfolk. Dersom Min Ven nogensteds har læst noget om saadant Monstrum, da vær saa god at meddele mig det. Jeg troer neppe, at det afbilder nogen af vore Nordiske Guddomme. (13 Nov. 1765).

22. Vi har her en Tid lang, men sær udi denne Juul, over vor Konges heftige Sygdom, levet i megen Bekymring, hvilken endelig i Gaar Morges d. 14 Januar ved 2 Slet naaede sit Maal, da det be=

agede Gud at bortkalde Ham fra denne Verden. Min Ven kan let)restille sig, hvor nær det gaaer alle Undersaaterne og enhver af os ær til Hierte, at miste en saa kiær og god Konge midt i sine bedste Dage. ledrøvelsen i det Kongelige Huus er utrolig stor, men havde været lige større, dersom ikke Hans Majestæts langvarige Sygdom havde)rberedet Gemytterne til at gaae den i Møde. I Gaar mod Middag ev vor nye Konge Christian den 7de fra Slottet udraabt af den første Linister i det Kongl. Conseil, H. Ex. Geheime-Raad Bernstorf, og mme Udraabelse strax ved Herolder igientagen her for Raadhuset og aa alle Stadens offentlige Pladser. — Hvad Forandringer dette store odsfald hos os vil drage efter sig, det vil efterhaanden vise sig. — Jeg r min Deel, som ikke attraaer store Ting, men lever mest fornøiet min lille Cirkel, kan være temmelig ubekymret om mig selv, helst da jeg l troer, at denne Konge bliver ikke mindre Elsker og Forfremmer Videnskaber, end Hans afdøde Herr Fader. (15 Januar 1766).

23. De sørgelige Forandringer ere nu forbi, og dem vil vi lade ere begravne med de Døde. De glædelige ere endnu i Rørelse, og raf er den ikke den ringeste, som, efter mange Aars Forventning paa saa lykkelig en Maade, henter os vor dydige Sophia Magdana fra. Vor Glæde er derover saa meget større, at den svenske ation viser sig saa eenstemmig i at forestille sig sin tilkommende Forælelse. Er Kiønnet hos dem, som jeg mærker, nysgierrig for at kiende ruden, da siig dem, at, om de ei faaer den største Skiønhed (som ers beroer paa forskiellig Smag) kan de ret vel være nøiede, de faae en velskabt, yndig, from og fornuftig Prindsesse, og m, nok sagt, har havt Friderik den 5te og Lovise til Forældre. — vad mit Diplomatiske Værk angaaer, da er endnu ikke begyndt ed Trykningen, og vil vel endnu nogen Tid beroe. Her reerer Sparsomheds Studium, og Statens Finanser, hvilke her som denstedes ere derangerede, maae først bringes i Orden. Der hører og d til, at give den unge Herre en god Idee om et Arbeid, som han indtil ikke kiender, ei heller saa let kan indsee Nytten af. Ellers, avidt mærkes kan, har Videnskaberne hos os aldeles intet Tab ved randbringen at frygte for; alene at Hans Majestæt, som saa ung uformodeligen kom til Roret, vil først giøre sig informeret om de nødnere Regierings-Sager og hvad som kan tiene til at lette de be-

svarlige Tider, som en Tid lang haver hersket saavel her i Landet som andenstedö. Imidlertid ligger ikke derfor mit Arbeid stille, og jeg faaer jævnlig nye Emplettter til at formere det med. Iblandt andet er os nyligen aabnet en Tilgang i Rom til de gamle Pavelige Registranter, hvoraf jeg allerede til en Prøve haver faaet henved 170 Stykker Documenter afskrevne, vor Nordiske Historie vedkommende, af hvilke meget faa tilforn findes trykt; men som alene gaae fra 1200 til 1227. (8 Maii 1766).

24. Professor Mallet, som har procureret os de Romerske Diplomata, og end videre ved sin Connoissance har giort Anstalt til flere, er nu en føie Tid her hos os, og reiser saa til Paris, hvor han meener og har lovet at giøre mig god Tieneste i samme Artikel. — Mange nye Forandringer forefalde ellers her hos os, men ingen af dem rører mig; men jeg haaber, ved Guds Hielp, i min ringe Ro at staae lige fast i dem alle, da jeg er for gammel til at affectere Nyheder. Den store Mand hos os, Greve Moltke, har nyligen faaet Dimission fra alle sine Charger, og har Tilladelse at boe paa sine Godser. En anden gammel Herre derimod, Greve Danefkiold, som i mangfoldige Aar har været entlediget fra Embeder, siges at skulle blive første Minister i Conseillet og nyde flere høie Betieninger. Et Nyt faaer jeg endnu berette, nemlig, at vores Konge, som Han efterhaanden beseer alle sine Collegier og Indretninger, saa var Han forleden ogsaa i Cancelliet, men det som derhos interesserer mig, var, at Hans Majestæt samme Tid kom ind til mig i Archivet, opholdt sig i det mindste et Qvarteers Tid hos mig, og med Agtsomhed besaae, hvad jeg af curiosis i en Hast kunde forelægge Hannem. (23 Julii 1766).

25. Udi Herr Assessorens kiærkomne Skrivelse af 3 hujus har jeg fundet megen Trøst for min sørgelige Tilstand *), og takker saa meget mere derfor, som den ret udtrykker mig Hans oprigtige Medlidenhed med mig, saavelsom Hiertelag og Medsorg for mine afdøde Venner. Min Skiebne er ikke at ændre, og jeg finder mig, Gud skee Lov, ogsaa ganske vel derudi.

Hvad Tak skal jeg vel give min Høistærede Ven for al sin Omhu og Møie med de tilsendte Bøger, Documenter og Tegninger, som jeg altsammen rigtigt af Skipper Klopstok har bekommet, og ikke andet

*) Langebek mistede d. 21 Aug. 1766 sin Hustru. (s. nedenfor.)

kan, end være usigelig vel fornøiet med. Den liden Defect udi Breviario Ottoniensi vil nok blive vanskelig at supplere, da det er uvist, om her i Landet findes flere Exemplarer deraf end nu dette ene*). Saa meget større Skat har jeg nu beriget mit Bibliotek med af Min Herres Godhed og Generositet, især naar jeg dertil legger Atlantica og de andre skiønne Sager. (18 Octobr. 1766).

26. Herredømme over Rygen, eller Prætension derpaa, har de Danske havt, kanskee længere end man tager sig vare for. I det mindste har de havt samme da Otto Bambergensis var i Pommern, som Skribenterne henføre til 1128; thi denne Bisskop, som hans Vita lærer os, da han havde omvendt Pommern, og vilde i Færd med Rygerne, tog i Betænkning at drage over til dem, førend han havde de Danskes Tilladelse, og derfor sendte et Gesantskab til den Danske Ærkebisskop Ascer, for at faae hans Tilstaaelse. Men den gode Ascer havde Udflugter, og Otto blev imidlertid kaldet hiem til Bamberg, saa der blev intet af. Af hvilken Anledning formodeligen det bekiendte Tog under Erik Emun gik for sig, hvorved de Danske selv vilde vinde den Ære, som de kanskee ikke gierne undte en Fremmed. — Jeg veed ikke, hvor min kiære Herre er falden paa den Tanke, at Ærkebisskoppen i Upsala skulde havt noget at raade for Rygen; Pavens Bulla finder jeg ikke at give noget Spor dertil, men at Stephanus Archiep. Ups. nævnes derudi; det har saadan Sammenhæng. Ærkebispen i Lund, som Primas Sveciæ et Apost. Sedis legatus, havde paa den Tid noget hos Geistligheden i Sverige at sige. Stephanus var kanskee Dansk født (men dette er en blot Gietning) og synes at have staaet vel hos K. Waldemar og de Danske; havde ogsaa sin Vielse og tillige formodeligen Pallium af Eskillo. Da Rygen circa 1168 var vunden, havde K. Wald. betydelige Ærender i

*) Det Odenseske Breviarium, som Langebek her omtaler, hørte til de allerstørste Sieldenheder i hans (siden i Hielmstiernes) Bogsamling. I flere foregaaende Aar skrev han næsten ikke et eneste Brev til Brocman, uden at gientage sin Erindring til denne, om at giøre sig Umage for at skaffe ham denne Bog, hvortil det synes, B. maa have givet Langebek Udsigt. Endnu i Br. af 20 Sept. 1766 (det samme, hvori L. beretter sin Kones Død, s. Ny D. Mag. IV S. 86) yttrer han, i Anledning af et Rygte om et strandet svensk Skib, sin Frygt og sin Længsel efter Skipper Klopstok. „Jeg længes meget efter hans Komme; og vilde ikke gierne, at Breviarium Ottoniense, efter saa megen Umag paa min Vens Side, og saa stor Attraa hos mig, skulde undergaae." Thott eiede dog ogsaa et Exemplar af dette Breviarium (uden Tvivl det, som nu haves i det store Kongel. Bibliothek) men det var mere defect. (L.s Brev til Br. 10 Dec. 1766).

komme Hr. Assessoren meget over de 50 Plåter. Dog troer jeg ikke, at noget ødes til Unytte, men Kiøbenhavn er et meget kostbart Levested. Det var meget vel, at Hr. Assessoren sendte mig den Fortegning paa Svenske Sigiller, thi Hilfling fattes da paa en Tid lang ikke Arbeid, da jeg for det første har fundet over 60 Sigiller, som mangler, og kan formodentlig endnu finde endeel flere. Imidlertid har jeg ogsaa forskaffet hannem noget Arbeid fra Conferentz-Raad Luxdorf med at copiere nogle Korter etc.

Det Fragment af Viga-Styrs Saga, som Hr. Assessoren har skrevet om, eier jeg ikke selv, men troer vel, det maae findes i Universitets-Bibliotheket i Arnæ Magnæi Samling; Om saa er, bliver det neppe muligt i nærværende Conjuncturer at faae det, men jeg skal dog giøre mig al Umag derfor *). — De Variantes eller emendationes til Andreæ Sunonis Statutum vil jeg vente, at min Ven ved Tilfælde communicerer mig; saa maatte jeg og gierne vide, hvad Alder den Codex har, hvorudi samme findes, og om Kirkeloven noget differerer fra andre Exemplarer; staaer der og noget Datum promulgationis hos? — Min Herre spør, om Sevel samler endnu? dertil svarer jeg, Nei; hverken for Tott eller for sig selv. Tott kiøber dog for Fode op ved andre Commissionairer. (23 Dec. 1767.)

29. For de tvende Documenter, som Hr. Assessoren har sidst tilskikket mig, er jeg, som for alt øvrigt, særdeles forbunden, og har fornøiet mig over den tydelige Distinction imellem Væbner og Knabe, hvorom jeg oftest har staaet i Tvivl. Jeg vil snart troe, at unge Adels-Personer ere blevne kaldede Knaber, indtil de ere giorte værgagtige, derefter ved tiltrædende Alder Væbnere, indtil de ved Leilighed ere slagne til Riddere. — Hr. Assessoren maae endelig lade mig vide, hvad det er for Statuta af Andrea Sunonis, som Han har fundet hos Skaanelagen; har jeg dem ikke før, da bliver det mig en Hovedsag, ved min Vens Godhed at faae Copie af dem; og hvad er det for en Oversætning af Kirkelagen (Kirke-Loven)? item det Statutum Roskildense af

*) Langebek sigter her uden Tvivl til Møllmann, som Ephorus Legati Magnæani. I et følgende Br. af 31 Oct. 1767 siger han om „Epitomator Saxonis": (Thom. Gheysmer?) „Dog vil jeg snart troe, at deraf findes Afskrift hos os selv, enten i det Kongelige eller Universitets Biblioth. Men Tilgangen dertil er, som Jomfruerne i gamle Dage, af Drager og Lindorme forvaret".

1741; men kanskee har jeg dette sidste tilforn, naar jeg faaer Leilighed at efterse det. — De Collectanea, som Jon Olsen skulde have giort af Vigastyrs Saga, ere ganske gaaet mig i Forglemmelse, saavelsom hans Grammatica, hvorfor min Herre nærmere faaer underviise mig, om Han har seet noget saadant hos mig, eller om vi har talet sammen derom. Dersom de existere, ere de formodentlig, som alle andre Jon Olsens Skrifter, i Justitsraad Mølmans gode Forvaring. (31 Octob. 1767.)

30. Min Helbred har i denne Vinter ofte været svagelig, men saasnart den har været god, har jeg havt saa meget Arbeid paa Halsen, at jeg neppe har kunnet bestride det. Iblandt andet blev jeg for mere end et Aar siden overtalt til at revidere Continuationen af Atlas Daniæ som Hr. Stats-Raad Hofman skriver; men at Verket skal blive nogenledes godt, koster det mig utrolig Møie og Tid. Een Tome deraf, som indeholder den halve Deel af Jylland, er nu udkommen, og den anden begynder nu at trykkes paa; hvorefter endda resterer den fiette og sidste Deel af Verket, angaaende Hertugdømmet Slesvig, hvilken jeg jeg selv saagodtsom bliver nødt til at forfatte.

Jeg tvivler ikke paa, at Hilsling jo selv beretter, hvad han avancerer med Sigiller og Mynter. Grammatiken er endnu ikke færdig; det synes at gaae noget langsomt. Hiemreisen synes han ikke at have Hug for, ei heller er her endnu falden nogen Emploi for ham, endskiønt han siger sig have Haab om en vis og fordelagtig Condition ved noget botaniskt Arbeid. Indtil denne Tid har han opbaaret hos mig omtrent 60 Rigsdaler, derforuden skaffede jeg ham i Vinter en liden Fortienst af 21 Rdlr. for nogen Cart-Copiering. Jeg troer ikke andet end han jo fører et ganske regulairt og sparsomt Levnet; men her behøves endeel i Kiøbenhavn. Jeg har raadet ham fra Begyndelsen, han skulde giøre sig bekiendt hos sine Landsmænd, Professorerne Pilo og Mandelberg, og andre Herrer i Maler-Academiet; men han tykkes ei at have været derfor. Er han saa lykkelig at faae sine Sager her paa nogen vis Fod, kan han efterhaanden og ligefuldt være Hr. Assessoren til Tienst med hvad her af desideratis forefindes. Jeg lader ham aftegne alt hvad jeg har af Bracteater og andre ældste Mynter.

Om Viga Styrs Saga, som min Herre nogle Gange har skrevet om, er jeg ikke saa lykkelig at kunne give nogen Underretning. Jon

Olsons Hukommelse slaaer ham aldeles feil. Originalen brændte 1728 hos Arn. Magn. og det Uddrag, som Jon. Olsen deraf havde giort, er formodentlig hos Mølman; men han siger at han veed intet deraf at sige *). Iblandt Arn. Magnæi Manuskripter er ingen Copie deraf; jeg har derfor skrevet derom til nogle Lærde i Island, om den ikke der kunde opdages, men har endnu intet Svar faaet derom. (20 April. 1768.)

31. Jeg veed ikke, hvorledes den stakkels Hilfling her vil begaae sig med Hustru til Vinters; og jeg er ræd, han ikke har stort andet at fortiene, end det lidet han faaer af min Haand. Det lider nu snart ad Aar siden han kom her, i hvilken Tid han hos mig har opbaaret 118 Rigsdlr. Dansk. Jeg siger ikke, at det er for meget for et Aar at leve af; men om vi har Valuta for Pengene, det er en anden Sag; det, han hidindtil har giort for mig, er ikke meget, men herefter nødes jeg til at give ham Arbeid, indtil han kan faae nogen anden Fortieneste, at han ikke skal lide Nød.

Vi har i Sommer mistet en af vore bedste og lærdeste Islændere, ved Navn Eggerd Olasson, som nylig var bleven Lagmand i sit Fædreneland, havde giftet sig, og skulde fare nogle Miile til Vands over en Fiord til det Sted, hvor han skulde boe, men havde den Ulykke, at han med Hustru, en god Deel Bøger og Manuskripter og et smukt Naturalie-Cabinet, forgik paa Søen. — Mere lærdt Nyt erindrer jeg nu ikke, og jeg undres at her engang kan være noget, thi vi leve her i bare Lystigheder, og der er ingen Dag i Ugen, her jo er Dansk Comedie, fransk ditto, Opera, Concert, Masquerade, Ball og deslige; men midt i al denne lystige Verden lever jeg dog udenfor den. Ved mine smaa Arbeider, er det min Glæde, at mine Børn dagligen voxe og tiltage hver efter sin Alder og Maade. (22 October 1768.)

32. — Allermeest er det mig om at giøre, at faae et ønskeligt Svar, om Helbredens Beskaffenhed. Skulde samme forværre sig, som Gud forbyde, da haaber jeg, det gamle Løfte og Venskab bliver ihukommet, og at min Ven giør den Anordning, at jeg bliver Arving til hans Collectanea i den danske Löv-Historie, og hvad han ellers finder tienligt at unde mig af sine samlede Papirer; men jeg ønsker allerhelst, at

*) Det af John Olassen (den Ældre) efter Hukommelse nedskrevne Indhold af den gamle Viga Styrs Saga (baade Originalen og Arne Magnussens Afskrift brændte 1728) er dog siden kommet for Dagen. s. Müllers Sagabibl. I. 43.

Helsens fuldkomne Restitution maae længe endnu udsætte Paatanken af saadan Beskikning. I denne Uge er jeg først fremkommen af mine Land-Tourer, og befinder mig derefter, Gud skee Lov, temmelig vel. Jeg arbeider nu paa Hertugdømmet Slesvigs Beskrivning, som den 6te Tome af Atlas Daniæ, hvilken jeg mener at kunde bringe til Ende i denne Vinter. Nyt har jeg ellers ikke at tilmelde, uden at den yngste Grev Holk nylig har holdet Bryllop med Admiral Greve Laurvigens Datter, og er bleven Hans Kongl. Majestæts GeheimeConferentzRaad. Herr Assessoren paaminder sig nok, da Han for nogle Aar siden var hos mig, at denne unge Herre logerede i mit Huus og kom undertiden ind paa mit Kammer i betrængte Ærender. (7 Octobr. 1769.)

33. — Jeg blev meget fornøiet over Hr. Assessorens seneste Skrivelse af 17 hujus; men det giør et ikke lidet Skaar i min Fornøielse, at min Vens Helsen er endnu critisk og ikke saa god, som jeg gierne vilde den skulde være. Imidlertid, omendskiøndt det er godt altid at være beredt til en salig Henfart, bør man dog ikke kiere sig efter enhver Spaamands Røst, som vil unde os et enten kortere eller længere Liv. Gud raader altid bedst, og giør alle daarlige Spaadomme til intet. Jeg begynder at troe med et Slags Vished, at vi skal sammes, inden vi døe. Skulde jeg have døet, saasom enten jeg selv eller mange andre har troet eller sagt om mig, da havde Verden for meget længe siden ikke havt mig. Men endnu lever jeg, og troer, at jeg kan leve længe efter Guds Forsyn, omendskiønt jeg nu snart har 60 Aar og en maadelig Helbred. — Hilfling har jeg ikke seet, siden jeg fik Hr. Assessorens Brev; han har været meget occuperet med Flytning i nyt Qvarteer og Indretning til Spiisning for nogle fine Landsmænd, hvortil jeg har maattet cavere for en liden Summa. Jeg formaner ham nok, han ikke griber for vidt om sig, og at han seer sig vel for, han ei bliver bedragen; thi Frænder er undertiden Frænde værst, som Ordsproget heder. Han havde nu til Michdelis først faaet et daarligt Logis, hvor han ikke kunde begaae sig for Fugtighed, og uden at exponere sit Barn og sit Arbeide. (25 Nov. 1769.)

34. — Hvad den anden omskrevne Artikel angaaer, da tvivler jeg ikke paa, Hr. Assessoren jo troer om mig, at jeg ikke har skrevet derom i anden Henseende, end at Hans bedste og rareste Papirer og Piecer skulde, om Ham noget Menneskeligt tilslog, falde i gode og vel

sendte Hænder; dog ikke anderledes at forstaae, end at jeg gierne vilde betale, hvad mig deraf mangler, til hvad Priis Han endog derpaa behagede at sætte, heller end de ved Auction skulde distraheres. Men siden jeg seer, Han har fattet saa godt et Forsæt for **Antiqv. Archivum**, kan jeg ei andet end samme i høieste Maader rose og bifalde. Jeg erindrer vel, at min kiære Herre for mange Aar siden enten mundtlig eller skriftlig har tilsagt mig noget saadant, som vilde giøre hans Minde endog efter Døden kiær hos mig, om jeg skulde overleve Hannem; men hvad det var, har jeg glemt. Nu ved Anledning af Hans Svaghed, randt denne Sag mig paany i Tanke, og jeg troede, det var meent Hans Samling om den Skaanske og de andre gamle Danske Love; dog ikke de Excerpta, som Hr. Assessoren her nede fra havde faaet, men alene hvad han kunde have excerperet og udskrevet af Codices der oppe hos Dem selv, og hans egne Reflexioner og Anmærkninger derover, hvormed jeg mener at skulle kunne giøre min Ven vel saa udødelig Ære, som at de skal blive henlagte til evig Forglemmelse, saasom uinteresserende i Svenske Historien. (28 Octobr. 1769.)

85. Jeg bekom Hr. Assessorens sidste meget kiære Brev den 16 huius om Aftenen, og Morgenen derpaa drog jeg her ud paa Landet med Hr. Confer.R. Hielmstierne; men førend jeg forlod Staden, lod jeg Hans Exc. Hr. Greve Thott vide Indholdet af Hr. Assessorens Brev, saavidt den Eckleffske Auction angik, og bad Hannem foranstalte en Penge-remisse til Stokholm. Uagtet jeg i denne Uge ikke kommer i Staden, var jeg dog saa lykkelig at træffe Hans Excellence i Nærum hos Hr. Confer.R. Lüxdorph, da han bevidnede sin Fornøielse over de allerede bekomne Bøger, og sagde, at han ved Hr. EtatsRaad Falk havde giort Anstalt til Penges Udbetaling hos de Herrer Peterson og Bedoire i Stokholm, nemlig til en Summa af 2 à 300 Rigsdalers Værdie i Danske Penge.

Hvad Hr. von Troils **Disp. de Antiqu. Runarum** angaaer, da forekommer derudi en og anden ny og vakker Observation; men der bliver vel ogsaa nogle Ting, som andre Rune-Kiendere ikke ville være enige med Auctor ubi. Deri er jeg ganske enig med ham, at Hialmars Saga bør som et Misfoster forkastes. Det er mig ellers kiært, at finde min Hr. Assessor derudi citeret til sin Forbeel. — Af det nyeste i vor **republ. literaria**, kan jeg melde, som noget besønderligt, at en af

[redacted]

vore lærde Mand, nemlig Conferentsraad Stampe, har til vor Dronnings Geburtsdag faaet det hvide Baand. — Sælund, som ellers kaldes Springforbi, den 26 Augusti 1769.

36. Det har usigeligen glædet mig, at Hr. Assessoren i sit sidste Brev gav mig nogenlunde god Formodning om sin Helsens Forbedring, og tillige Haab om et kiært Besøg i tilstundende Foraar. Men jeg veed ikke, hvad jeg skal sige derom, at min Herre har giort en publique Affaire af denne Reise. Jeg for min Deel skal søge at tiene Herr Assessoren af mit ringe Forraad med al Fornøielse. Jeg var alene tilfreds, at jeg kunde logere min Ven saa anstændigt og commode, som jeg burde og gierne ønskede; men da ethvert Rum i mit Huus er beboet, faaer Han tage til Takke med samme Leilighed som sidste Gang, nemlig i mit eget lille Kammer hos mit Bibliothek, med mindre Hr. Assessoren hellere vil, at jeg skal hyre Hannem et Logie i Nærværelsen, som kanskee blev mageligere, ifald Han tog sin Broder eller nogen Betient med. Hvad Spiisningen angaaer, da er mit Bord og Kokken til Tieneste, naar Hr. Assessoren vil holde til gode med min sædvanlige Tarvelighed. — Imellem Hiffeling og mig staaer det nu saa og saa, og jeg troer ikke, at jeg kan holde længe ud med hannem. Han er sig om ingen anden Udvei, men hænger alene paa mig, og haver af min Haand hver Uge 2 eller 3 og undertiden 4 Rigsdaler; men det er ikke nok dermed, han har et Par Gange lokket mig til Cautioner for Huusleie og rede Penge, og giort mig alle hellige Forsikringer om at skaffe mig min Caution tilbage. Nu endelig kommer Creditorerne og æske Betaling af mig, hvori jeg vel ogsaa maae finde mig; men har tillige declareret for ham, naar det skal skee, at han derefter ikke har noget at fortiene hos mig, thi det er mig et kostbart Arbeid nok at betale eengang det som jeg aldrig kan vente nogen Erstatning for, meget mere om jeg skal betale det to Gange; tilmed taale mine Vilkaar nu ikke at giøre ufornødne Depenser. Tiderne har i nogle Aar ikke forbedret men forværret sig hos os; de extraordinaire Udgifter ere meget større og Indkomsterne langt ringere end før. (17 Febr. 1770.)

Den Forhaabning, Langebek yttrede i dette Brev, det sidste, han tilskrev Brocmann, opfyldtes ikke. Under 3die April 1770

havde han modtaget en Skrivelse fra denne, efter hvilken Langebek (som han under 9de Jun. 1770 skriver til Brocmanns Halvbroder Stechau) endnu „var fuld og fast i det Haab, at see ham i Kiøbenhavn i Slutningen af denne Junii Maaned." Men ved Brev af 29 Mai fra Stechau fik Langebek den for ham „sørgelige Tidende, som han vel et heelt Aar havde frygtet for, hver Postdag at modtage": at hans „fidus Achates," som han oftere benævner ham, og hos hvem han, „fra deres første Bekiendtskab, og i en Tid af 18 Aar, stedse havde fundet oprigtigt Venskab og Tienstfærdighed," ved Døden var afgaaet. — Langebek fortsatte, efter Brocmanns Død, Forbindelsen med Stechau ved Brevvexling; men det gik langt sparsommere, end med Brocmann. Man har, foruden ovenanførte, kun to Breve fra Langebek til Stechau bevarede; i det ene af disse (2 Aug. 1774) tilstaaer han, i „nogle Aar" ikke at have tilskrevet Stechau, skiøndt han flere Gange havde modtaget Brev fra denne. Det andet, er dateret d. 30 Sept. 1774, og indeholder, efter Sædvane, adskillige literaire Commissioner og Spørgsmaal; og deriblandt endnu en Erindring om et Brev af Cardinal Otto af 1230, som Langebek mindedes at have seet „i en stor og tyk Registratur om de skaanske Breve" og som maa have været ham yderst magtpaaliggende, da han i flere Aar ikke lod noget Brev gaae forbi, uden at gientage Erindringen til Brocmann om at gaae paa Spor efter det. Aaret derpaa (d. 16 August 1775) døde Langebek. Hans Breve til Brocmann, hvoraf her Brudstykker ere meddeelte, ere et interessant Bidrag til hans personlige Charakteristik; og det er især med Hensyn til denne, og for at vise ham i hans Venskabsforhold til Brocmann og hans øvrige private Forhold, at Valget af de udtagne Stykker er skeet. Brevene, der ogsaa fra Stilens Side have meget charakteristisk, for Langebek eiendommeligt, og besidde den samme Correction, Tydelighed, Simplicitet, Oprigtighed, som udmærker Alt hvad Langebek skrev, kunde vel (i det mindste for en stor Deel) fortiene at aftrykkes i deres Heelhed. Maaskee var dette ogsaa skeet, hvis Nyerup havde været i Besiddelse af dem i Slutningen af forrige Aarhundrede, da han udgav sine „Langebekiana."

[redacted]

De tidligste historiske Begivenheder i Danmark, fra 8de og 9de Aarhundrede, indtil Gorm den Gamles Død.

(Brudstykke af indledende og kritiske Forelæsninger over Nordens og Danmarks ældste Historie.)

Disse Forelæsninger, som jeg har holdt ved Universitetet i Sommeren 1833 og Vinteren 18$\frac{33}{34}$, havde jeg haabet at vinde Tid og Rolighed til at giennemgaae og omarbeide til Trykning i en fuldkomnere Skikkelse. Dog har jeg ikke været heldig nok til at kunne opnaae dette; men har glædet mig over det bedre og fortiente Held, en berømt Historieskriver hos vore svenske Naboer har nydt til at kunne udføre sine udmærkede Arbeider. Jeg lader saaledes for det første nærværende, paa en Maade selvstændige Prøve af bemeldte Forelæsninger udgaae, uden at kunne meer, end underkaste Foredraget en og anden Rettelse, under et hastigt Giennemsyn. Endog mit Forsæt, i Anmærkningerne at anføre de vigtigste Beviissteder af Annalerne og andre Kilder med disses egne Ord, er kun ufuldstændigt og hist og her blevet udført; tildeels af den Grund, at dette her vilde optage for meget Rum. — Det her meddeelte Fragment, af mere fortællende Form, slutter sig nærmest, deels til Harald Blaatands Historie, (hvormed jeg maatte afbryde) deels til den i de foregaaende Forelæsninger forsøgte korte Fremstilling af Saxernes, og særdeles Angelsaxernes ældste Forfatning, til Sammenligning med og Oplysning af det skandinavisk-gothiske Nordens gamle Forfatning; hvorom vi, naar vi ville gaae tilbage til en forchristelig Tid, fornemmelig maa danne os en Forestilling efter den islandske Republiks Former, jævnførte deels med angelsaxiske, deels med de færre og svagere Spor og Levninger, som Norges og Sverriges gamle Historie indeholde; da i Danmark alt det Oprindelige uden Tvivl meget tidligere, end i de øvrige Riger, maa være udjævnet; og det overhovedet egentlig kun var Island, som bevarede et nogenlunde fuldstændigt Billede af det gamle Norden, saavel i Livet, som i Historien.

C. Molbech.

1.

Det var Kampen imellem Franker og Saxer, og de sidstes, efter en fortvivlet Modstand, i 804 A. fuldførte Undertvingelse, der første Gang i en historisk Alder bragte danske Folkefærd i en saadan Berøring med de Tydske, hvorved deres Bedrifter træde frem paa den europæiske Verdens Skueplads. Carl den Stores Krige med Saxerne kunne her ikke fortælles; kun i Almindelighed maae vi skildre det Forhold, hvori de satte denne Erobrer til Landene ved Elben, og Norden for denne Flod.

Aarbøgerne tale vel, allerede fra det 3die og 4de Aarhundrede, om Anfald til Søes paa Kysterne af det romerske Belgien og Gallien; og om Forsvarsanstalter imod Saxerne, som Romerne (f. Ex. ved en egen Comes litoris Saxonici) søgte at berede, saa længe som de endnu vedligeholdt Haab om at udvide eller bevare Herredømmet over Germanien og Britannien [1]). Men Historien tier ganske om Forholdene imellem Nordtydskland og Skandinavien og Dan-

1) Eutropius er den ældste Forfatter, som historisk omtaler Saxerne (l. I. c. 13) under Keiserne Diocletian og Maximian (284—304) i Anledning af deres Anfald i Samfund med Frankerne, paa Kysterne af Belgien og Armorica. For at afværge disse var Britten Carausius først udnævnt til romersk Kysthøvedsmand. (Comes maritimi tractus; hans Eftermænd kaldtes comites litoris saxonici) men han slog sig siden til deres Partie, og giorde sig til uafhængig Imperator i Britannien. [Lappenberg vil, imod den før antagne Mening, have Udtrykket litus saxonicum forstaaet om en allerede begyndt Indvandring og Nedsættelse af Saxer i hine romerske Kystlande; og de af ham anførte Steder (Gesch. von England. I. 44) tale meget for hans Mening.] Hernæst omtales Saxernes og Frankernes grumme Anfald paa de galliske Lande under Valentinian (364—375) hos Ammianus Marcellinus. (l. 27. c. 7. Ed. Lugd. 1591. p. 418.) f. videre hos Wersebe „über die Völker u. Völkerbündnisse des a. Teutschlands." S. 131. n. 145.

tt, tidligere end det 8de og 9de Aarhundrede. Den gjør det n ved Slutninger sandsynligt, at efterat Frankerne endelig havde dertvunget det romerske Gallien, vendte de Vikingstog eller Kysttog od dette Land, hvortil man fra Jylland og Saxen, langs med Nord-ns Kystlande, allerede i Romernes Tid havde fundet Veien, sig deels endnu mod de nye, frankiske Besiddere af Landet (thi med Ero-ngen af Gallien maatte Frændskab og Fællesskab imellem Franker Saxer snart ophøre;) deels fra Midten af det 5te Aarhundrede en ogsaa allerede meget tidligere *) mod Britannien, hvilket længe t have været som et Slags Afleder for Anfald paa det faste ld. Hvorvidt i øvrigt Saxer, og det i Særdeleshed Friser og re Kystboere ved Nordsøen imellem Elben og Weseren, have deel-et med Skandinaver, eller med Danske og Jyder, i de vestlige kingstog efter det forenede Tog af Angler, Saxer og Jyder Britannien: derom savne vi al historisk Kundskab. Troligt er dog, hvad det brittiske Tog desuden klart nok viser, at af Nord-erne, før deres Undertvingelse, have i det mindste de Stammer, boede nærmest Havet, og op imod Jylland, ikke givet Skandi-vene meget efter i Lyst og Mod til Sø-Eventyr; det fortiener aa at bemærkes, at tidligere romerske Efterretninger, i Stedet de sildigere frankiske Krønikers Danske og Normanner,

*) S. bl. a. de Steder hos Claudian (fra Begyndelsen af 5te Aarh.) Carm. 8. v. 31. 18. v. 392. 22. v. 253, som findes anførte hos Wersebe l. c. Ligeledes Stederne hos Sidonius Apollinaris, hvor han omtaler Saxerne som de værste Sørøvere, og deres Forhold som Forbundsvenner til Indbyggerne i Armorica (Bretagne), under Valentinian III. (424—55) jvf. Mascous T. Gesch. I. 447. 48. og 490. At Saxerne tidligere, end det berømte Tog under Hengst og Horst, have indtaget en Kyststrækning i Britannien, skiøndt under romersk Høihed, og at det er hertil man maa henføre den romerske Værdighed i det 5te Aarh.: „Comes litoris Saxonici per Britanniam" (Notitia dignitat. Occidentis. ed. Pancirolli. p. 109.) antager ogsaa Wersebe. l. c. p. 132-33 n. 147. 48.

altid nævne Saxerne, som de farlige og ødelæggende Fiender, der over Havet giæstede Galliens og Britanniens Kyster. Vi tør derimod slutte efter sildigere Tiders Tildragelser, og efter den næsten værgeløse Tilstand, hvori det hele nordtydske, belgiske og frankiske Kystland i Aarhundreder maatte modtage de danske og normanniske Vikingers Anfald, at hverken de frisiske, belgiske eller frankiske Tydske, saa lidt før, som efter Carl den Stores Tid, have været meget sovante, eller lagt sig efter Skibe, hvormed de kunde møde og afværge de nordiske Røveres Anfald. Ei engang denne Keiser lykkedes det at bringe et saadant Søforsvar i Stand, der kunde beskytte hans store Riges nordlige og vestlige Kyster imod disse ødelæggende Fiender. Men vi maae tillige erindre, hvor mange Aars vedholdende Krige og store Anstrengelser det kostede Carl, inden han fra Rhinen kunde trænge frem til Weseren, sildigere over denne Flod til Elben, og saaledes endelig ved de voldsomste Midler blive Herre over de saxiske Stammer, der længst af alle Germaner forsvarede den gamle Tro, Forfatning og Frihed.

Disse frie Saxer, i hvis Land ei engang Romerne, da de vare heldigst i deres Krige mod Germanerne, kunde vinde fast Fod, havde imidlertid udgiort ligesom en mægtig Vold og Dæmning for de danske Lande. Vor Sagnhistorie tyder vel jævnligen hen paa Feider imellem Danske (hvorved vi uden Tvivl især maae tænke paa Oboere, eller Ost-Danske) og Saxer; dog finde vi, ikke blot i det femte Aarhundrede, og i Foreningen imellem Jyder, Angler og Saxer om Toget til Britannien, men ogsaa i den sildigere Sagnhistorie, Spor til, at Saxer enten have været afhængige af, eller i fredelig Forbindelse med danske Konger. Saaledes forstærkede, efter Saxos Fortælling, foruden Slaver og Liver, syv tusinde Saxer Harald Hyldetands danske Hær, som han førte over Havet til Sverrige for at angribe Sigurd Ring *), og Saxo lader Gothernes

*) „Nam Sclavi ac Livi, *Saxonumque* septem millia, classem auxerant." Saxo. Ed. Steph. L. VIII. p. 145.

Konge i Tolkis til sin Hoo omtale dem paa en for deres dygtige Nygte ikke meget fordeelagtig Maade [4]). Endnu i Slutningen af det 8de Aarhundrede, giver Historien af Carl den Stores Krige tydeligt Vidnesbyrd om at Saxer og Danske i Jylland have staaet i et fredeligt eller ved fælleds Interesse nærmet Forhold. Hvad var ogsaa naturligere, da Frankernes Magt, efterat have underkastet sig deres sydligere tydske Frænder, nu ogsaa [illegible] de nordlige, og Carl ikke hvilede, for det frie Saxenforbund var bragt under det frankiske Aag — end at de Danske maatte tage Partie med Saxerne, som et gammelt Frændskab (hvorom Folkesagnet endnu i det 10de Aarh. vidnede [5])) desuden forbandt dem med? — Og var det ikke rimeligt, at, om Keiser Carl endog først kan have sat en Grændse i Elben eller i Eideren for sine nordlige Erobringer, han dog i de Danske havde alt for farlige Naboer og Fiender til Søes, for at det ei skulde have været indbefattet i hans store Planer, ogsaa at lægge Jylland til sit Monarkies saxiske Provinds?

Fredeligt Forhold imellem Jyder og Saxer finde vi da saa tidligt, som hine nævnes af frankiske Annalister, og dette forekommer ved a. 777, da det berettes at den berømte Saxiske Fyrste eller

---

4) „Ex parte adversa perpaucos Danos esse; *Saxones* complures, aliasque effeminatas gentes in acie stare." Saxo l. c.

5) Om Saxernes Herkomst siger Munken Wittechind fra Corbey, at derom ere forskiellige Meninger: „aliis arbitrantibus de *Danis* Nortmannisque originem duxisse Saxones." Meibomii Scr. Rer. Germ. I. p. 629. Om Forholdet imellem Saxer og Danske [Feider imellem begge Folkefærd i ældre og nyere Tider, men ingen Erobringskrig; Grændsestrøget, (the boarder), hvor man fra begge Sider angreb hinanden, og som ofte, imellem Feiderne, laae øde, kan have været Landet imellem Slien og Syd-Eideren, som da var skovbevoxet (Isarnho); fælles Fare af Frankernes Erobringer, og Wittekinds Ophold hos de Danske, synes at have tilveiebragt et Slags Forening] s. Kruse: „Über die Landkriege der Dänen mit den Deutschen im 9. u. 10. Jahrhundert." Staatbürgerl. Mag. I. S. 658. 59.

Folkehøvding over Westphalinger, Wittekind, det ikke, som mange andre saxiske Høvdinger ved Mødet i Paderborn, havde villet underkaste sig Kong Carl, flygtede med nogle faa Tilhængere til den jydske Konge Sigvard, Sigurd, eller Sigfrid, som Frankerne kalde ham. Saa ofte denne endog er nævnt i de frankiske Aarbøger, saa er dog hans Navn og hans Tilværelse næsten Alt, hvad vi veed om den første danske Konge, der ikke skulde tilhøre Mythen allene, men Historien. Forholdet til Saxer og Franker, og sildigere Begivenheder, vise alt for tydeligt hen til Jylland, som dissses Skueplads, og Sædet for Sigurds Stamme og Magt. Men derved oplares ikke hans Slægtskab; og dets Bestemmelse beroer (ligesom ethvert Ættled i Kongeslægten før Gorm den Gamle) langt mere paa nyere Gisninger, end paa gamle Kilders Udsagn *).

Endnu var dog ikke Saxernes hele Land indtil Eideren, bragt under det frankiske Herredømme; endnu længe efter fandt ogsaa flygtende Saxer et Tilflugtssted i Jylland; endskiøndt man ikke finder Spor til, at Sigurd har taget virksom Deel i deres Opstandskrige. Dog er det ikke urimeligt, at da Wittekind 778 benyttede Carls Fraværelse i Spanien for at bekrige Saracenerne, til at begive sig tilbage fra Danmark til Saxen, hvor han reiste en Opstand imod Frankerne; og da Normanner, som det berettes, 779 giorde et Indfald i Frisland, hvilket dengang alt var underkastet

*) Den hos vore Historikere mod Udgangen af det 18de Aarhundrede dannede og derefter herskende Hypothese om den jydske Kongestammes Slægtled (Jvf. i Særd. Stamtavlen i Langebeks Scr. R. D. I. p. 496. „partim ex testimoniis coævorum," men ogsaa „partim ex probabili conjectura conflata") er for en stor Deel forladt af den nyeste kritiske Forsker. Francke i hans „Genealog. Tafeln zur Geschichte der scandinavischen u. mit ihnen verwandten Völker." I. Braunschw. 1834, seer i den jydske Sivard Regner Lodbrogs Fader, Harald Hyldetands Brodersøn, og saaledes Mythernes navnkundige Sigurd Ring, Gothernes Konge, og Seiervinder i Braavalla-Slaget.

Frankerne; dette kan have været Følgen af et Forbund med Sigfrid. Saameget i det mindste vide vi, at Wittekind, slaaet af Carl, paa ny var flygtet til Danmark, hvorfra han 782 atter vendte tilbage til Saxerne, og anden Gang bragte dem til Opstand imod Frankerne. Herved gik det ham dog, ligesom før, og siden flere Gange, uheldigt; men altid beholdt han den sædvanlige Udvei, at kunne søge Sikkerhed paa hiin Side af Eideren. Desuagtet kom det dog endnu ei til Krig imellem Frankerne og de Danske. 782 sendte endog den jydske Kong Sigurd et fredeligt Gesandtskab til den mægtige frankiske Konge Carl, der modtog det i sin Leir ved Lippefloden (Lippspring). Her var det, hvor Carl i en Folkeforsamling første Gang af egen Myndighed, og imod Folkets Forfatning, efter hvilken Høvdinger eller Anførere for Menighederne kaaredes ved et frit Valg af disse, indsatte Grever over endeel af de undertvungne Saxer, men dog udtagne blandt Folkets egne Adele eller Fornemme (Edelinge). At Diemedet af Sigurds Gesandtskab (blandt de danske Sendebud nævnes Halfdan, en Søn af Underkongen Borkar i Skaane) har været, at megle Fred imellem Saxerne og Frankerne, kunne vi ikke tvivle om; men Carl vilde kun vide af en fuldkommen Underkastelse; og et vigtigt Skridt til denne blev det, at han bevægede Wittekind 785 til at underkaste sig og antage den christne Religion. Sigurd derimod forsvinder mod Udgangen af det 8de Aarhundrede af Historien, uden at han, som sagt er, forekommer som umiddelbar Deeltager i nogen Krig med Frankerne; men dog saa betydende for disse, at endnu 797 (eller 798) sender Kong Carl fra sin Vinterleir ved Mundingen af Diemel[7])

[7]) Paa et Tog langs med Weseren, trængte han ind i Landet Hadeln til Nordsøen, og bortførte mange Indbyggere herfra, og fra Ostfrisland. (Pertz. Mon. Germ. I. 182). Jvf. „Über die Unterwerfung der Sachsen durch Carl dem Großen:“ Schlosser u. Bercht Archiv für Gesch. u. Lit. IV. S. 301, hvor Forf. mener, det var Carls Plan med Gesandtskabet, at give Nordalbingerne til

Gesandter til Sigfrid; blandt hvilke Godeskalk, hvem Saxerne i Nordalbingien ihjelsloge paa hans Hiemvei. Omtrent 804 nævnes første Gang Gøtrik eller Gudrød, som han i nogle islandske Annaler kaldes, Frankernes Godefrid, som Konge i Jylland; og ham var det forbeholdt at udføre større Bedrifter, eller vise sig med mere Kraft, i den ulige Strid med en af Verdens mægtigste Herskere.

2.

Efter 33 Aars blodige, med Kraft, men med uskaansom Vildhed førte Kamp, lykkedes det Carl den Store at fuldende sit Herskerlivs største Værk: det Saxiske Folks Undertvingelse og Indlemmelse i det Frankiske Monarchie. Længst modstod de nordligste saxiske Stammer, imellem Elben og Eideren; men tilsidst maatte ogsaa disse, eller saamange af dem, som Sværdet efter den sidste blodige Kamp havde levnet, underkaste sig, tilligemed det hele øvrige saxiske Stammesamfund. Uden egentlig Fredsslutning (thi hvad en af de ældste Kilder beretter om en saadan [8]), er maaskee blot

Priis for de Danske og Obotriterne, for at være desto mere sikker paa de øvrige Saxer hiinsides Elben. En lignende Mening har Luden; T. Gesch. IV. S. 394 og 557; nemlig at Carl vilde ægge de Danske til Krig mod Nordsaxerne.

[8]) Den næsten allene af den saakaldte saxiske Digter (Poeta Saxo: Leibnitz Scr. Brunsv. I. p. 153) meddeelte Efterretning om Freden, som i Salz sluttedes 803 imellem Carl den St. og Saxerne, har Hr. Wisby (Holstens Erobring og Omvendelse af K. Carl den St. Kbh. 1826 S. 94 o. f.) ligefrem erklæret for en Fabel; og antaget, at Underkastelsen allerede er skeet tidligere, nemlig 797, og Krigen endt, ikke ved nogen egentlig Fredsslutning, men ved det samme Aar af K. Carl udgivne Capitulare de partibus Saxoniæ, hvorved Keiseren af egen Myndighed bestemte de Undertvungnes Pligter og Rettigheder. Uagtet denne sindrige Formodning, maa man dog vel (uden at ville gaae saa vidt som Möser Osnabr. Gesch. I. 3. §. 40) med Grund antage et Slags Fredsslutning; nemlig, som Eginhard siger, er saadan, hvis fore-

[redacted]

Misforstaaelse) maatte Saxerne indgaae de Betingelser, Seierherren foreskrev; og disse var, efter Eginhardt: at Saxerne, der altid skulde leve som eet Folk med Frankerne under een og samme Konge, skulde frasige sig deres gamle Skikke og hedenske Gudsdyrkelse (Dæmonum cultus), tage imod christne Geistlige og Biskopper, og adlyde, efter egne Love, de af den frankiske Konge indsatte Grever eller Befalingsmænd. Men Keiser Carl troede ikke Freden; og for at bryde den endnu levnede Kraft og Uafhængighedsfølelse hos det undertvungne Folk, lod han i det følgende Aar 804 (hvad allerede meer end een Gang, fra andre Egne, var skeet) mange tusinde saxiske Familier fra Landet Norden for Elben (Holsteen og Lauenburg) saavelsom fra Frisland, eller andre Egne Sønden for denne Flod, bortføre til Rhinlandet og til Flandern. Som en Følge deraf tillod han en slavisk Nation, Obotriterne eller Abotriterne, der tilligemed Wilzerne, et andet vendisk Folkefærd, i den sidste Krig mod Saxerne havde været paa hans Side, fra deres mere østlige eller sydlige Sæde, at rykke ind i en Deel af de af Saxer forladte Egne, i Landet Norden for Elben eller Nordalbingien; og erkiendte deres Overhoved Trasco, eller Trasucho, som Folkets Konge; i Grunden kun som sin Lehnsfyrste. I sildigere Tider nævnes Vagri eller Vagiri, som vendiske Indbyggere i den østlige Deel af Holsten, der efter den har faaet Navn; og i disse ville nogle Historikere finde en Green eller Levning af Obotriterne, hvilke endnu 931 havde det Meklenborgske Land inde, hvor de af Keiser Henrik I. bleve undertvungne. Mere utvivlsomt er det, at Dithmarskerne i det vestlige Holsten ere af ublandet gammel

---

nævne Vilkaar Saxerne maatte antage („a Rege proposita & ab illis suscepta." cap. 7). Luden har iøvrigt (men først i 5te D. af sin Historie. S. 31 og 494—96) uden at kiende Hr. Bisby's Skrift, yttret en lignende Formodning om Anledningen til den poetiske Annalists Feiltagelse.

frisisk Stamme[9]); og at Nordfriserne, enten i Anledning af Carl den Stores Krige med Saxerne, eller tidligere, maaskee i Følge af Anglers og Jyders Udvandring til Britannien, ere indvandrede i den afsondrede Egn, Norden for Eideren, hvor vi endnu finde denne, mere med de øvrige Vest- og Østfriser, end med Dithmarskerne beslægtede Stamme.

Saaledes var nu ikke allene det frankiske Herredømme udstrakt til Eideren, og en for de Danske mere fremmed tydsk Folkestamme, end Saxerne, kommen i umiddelbar Berøring med Jylland; men ogsaa et med Frankerne forbundet Slavisk Folk var draget nærmere op imod Danmark. Om Keiser Carl nogensinde har havt den Tanke, at udvide sit Riges og Christendommens Grændse ogsaa Norden for Eideren[10])? — maae vi lade uafgiort; men at de Danske maatte frygte langt mere herfor efter Saxernes endelige Underkastelse, end før, er let at indsee; heller ikke er det vel formeget sagt: at havde Carl været nærmere sin Manddoms fulde Kraft, da Saxerne maatte underkaste sig, vilde han neppe have standset ved Eideren med at sikkre sit Riges nordlige Grænd-

---

9) Dutzen vilde (med Ubbo Emmius) giøre Dithmarskerne til en frisisk Stamme. (Kieler Blätter V. S. 253. og samme f. 1819 II. S. 65—132. Staatsbürgerl. Mag. I. S. 238—89. II. 758.) Jvf. ogsaa Falcks Anm. til Ad. Brem. I. c. 13. Kieler 136. 1819. II. S. 128—29. og Dahlmanns Udgave af Neocors Dithm. Kron. I. p. 86. Kuss har giort Indvendinger mod Dutzen (Staatsbürg. Mag. III. 216. S. H. Prov. Ber. 1826. 2 H.) S. ogsaa Bisby l. c. S. 25—32; der endog vil giøre Nordalbingiens Indbyggere til Stammefædre for Saxerne, Sønden for Elben. Dahlmann antager vel, at Dithmarskerne oprindeligen ere Saxer; men at der tidligen, maaskee i Beg. af det 13de Aarh. er skeet Indvandringer af frisiske Slægter i Dithmarsken, hvoriblandt den siden der saa udbredte og talrige Boie-Slægt, eller Bogdemannerne (jvf. bl. a. Neocorus 1. D. S. 86. og Anh. ib. 591. o. f.)

10) Schmidt bl. a. mener det. Gesch. der Deutschen I. S. 431. Kruse (i den S. 359 anf. Afhandl.) er af anden Mening, og udvikler Aarsagerne, hvorfor det, selv efter Saxlands Erobring, ikke var let for Carl at angribe de Danske. Statsbürgerl. Mag. I. S. 665—68.

fer. — Men heller ikke vilde han have manglet store Vanskeligheder og en kraftig Modstand. Dette viste den dristige Klækhed, hvormed en jydsk Konge, Gøtrik eller Godefrid, hvis Bedrifter i nogle faa Aar giorde ham navnkundig hos alle Franker, og omtalt i alle deres Annaler, vovede at modsætte sig Keiser Carls Herredømme over det nordalbingiske Saxen. Om Gøtriks Slægt og Herkomst ere vore egne Aarbøger ligesaa dunkle og modsigende, som de ere det om enhver anden dansk Konges Slægtforhold før Gorm den Gamles Tid. Men det er os ogsaa langt mindre magtpaaliggende at være forvissede om Gøtriks Fader enten hed Gorm, eller Harald[11]; eller om han, efter den Suhmske Stamtavle, kan have været en Broder til Leirekongen Sigurd Snogøie, og Søn af Regner Lodbrok: end det vilde ligge os Magt paa at vide, under hvilke politiske Forhold han stod som Jydernes Konge, eller Beherster over en Deel af denne Halvø. At han efter Sigurd Snogøies Død blev Formynder for hans spæde Søn Hardeknud, og saaledes i Gierning og Magt tillige var Leirekonge: er kun een af Suhms Formodninger[12]. Dersom den lod sig forene med Tidsregningen, vilde den paa en ikke usandsynlig Maade kunne forklare Gøtriks Stridskræfter, der maa forekomme os at overgaae, hvad man kunde vente sig af en Konge over Jylland — eller endog Sønderjylland allene. Sikkert er det, at fra Saxernes Underkastelse af har Gøtrik, enten blot med Hensyn til Forsvaret af Jylland, eller fordi han, maaskee paa Grund af ældre Krige og Erobringer af Danske Sønden for Eideren, giorde

[11]) Jvf. Langebeks Stamtavle. S. R. Dan I. 496. (og Franckes Genealog. Taf. B.) Det er bekiendt nok, at man i vore gamle historiske Kilder ikke finder sikkre Data til nogen dansk Kongeslægts Genealogie, før Gorm den Gamle. Af alle de Stamtavler over ældre Konger, som vore Historikere have componeret, gives derfor ikke to, som stemme overeens.

[12]) Suhms krit. Hist. IV. 608. 760. Danmarks Hist. II. S. 1.

Paastand paa Nordalbingien, havt sin Opmærksomhed henvendt paa den frankiske Keiser og hans Tog. Saaledes samlede han 804, da Carl var i Saxen, sin Hær og sit Rytteri, som der siges i en af de frankiske Annaler, tilligemed en Flaade, ved Sliestorp (uden Tvivl det sildigere Slesvik) „paa Grændsen af hans Rige og Saxland" (in confinio regni sui et Saxoniae). Dog var og blev det da endnu fredeligt. Gotrik havde lovet at komme til et Møde med Keiser Carl, der opholdt sig i Hohunstedt eller Holdunstedt — maaskee det nærværende Kirkesogn Hollenstedt i det Lüneborgske, 2 Miil Sønden for Haarburg. Men efter Overlæg med sine Raadgivere, fandt han det klogere at blive hiemme og at sende Gesandter til Keiseren, der ogsaa selv, førend han i September 804 begav sig fra Saxen til Cölln, skikkede et Gesandtskab til den jydske Konge, for, som det hedder, at fordre Rømningsmænd udleverede.

Tre Aar efter denne Tid blev Gotrik rolig i sit Land; hvad enten det var for at holde et indgaaet Vilkaar, eller for at samle større Kræfter til Striden. Men i A. 807 gik han over Elderen, og anfaldt Obotriterne, bestyrket ved en Forening med tre mindre slaviske Stammer: Linoner, Smeldinger og Wilzer, der boede Sønden og Østen for Obotriterne [13]), og havde gammelt Fiendskab til disse. Gotrik trængte frem lige til Elben, hvor han opslog en Leir, tvang en stor Deel af Obotriterne til at underkaste sig og blive ham skatskyldige, nedbrød deres Borge, og forjog deres Konge Trasco, medens han lod en anden af deres Høvdinger Godelaib (Gotlib), der var bleven Krigsfange, ophænge. Keiser Carl fandt sin nordiske Fiende farlig nok til at han i det følgende Aar (808) sendte sin Søn, den yngre Carl, med en stærk Hær af Franker og Saxer til Elben, hvor han slog en Bro over Floden, gik ind i Linonernes og Smeldingernes Land, og ved at ødelægge

[13]) Jvf. Chron. Moiss. Pertz. Mon. I. 308 og Ludens T. Gesch. V. S. 519. Anm. 28.

dette, uagtet baade dem og [illegible] til at falde til [illegible]; uden at det synes at være kommet til noget Slag imellem den frankiske Hær og den danske. Men Gotrik, hvis Seier over Obotriterne ikke havde været uden Offere, (mange af hans bedste Krigere, og iblandt dem hans Broders Sigurds Søn Reginhold eller Regnald[14]), vare faldne ved Beleiringen af en obotritisk By), fandt det raadeligst at drage tilbage med noget Krigsbytte, efterat han, som det synes, havde sluttet et Slags Forlig med Obotriternes Fyrste; thi Gotrik tog Trasicos Søn, som Gidsel med sig over Eideren. Men inden han med sin Hær og Flaade var kommen tilbage til Slesvig, ødelagde han en betydende Handelsstad[15], som de Danske, — hedder det i en fransk Aarbog — kaldte Rerik, der laae ved Kysten af Oceanet (in Oceani littore) og hvorfra Gotrik lod føre Indbyggere og Handelsmænd til Hedeby eller Slesvig; et Foretagende, der synes at vidne om, at den jydske Konge var noget mere end blot en vild Barbar. Iøvrigt feiler man vel ikke, naar man antager, at denne Handelsstad, hvis Navn ellers ingensteds forekommer, og hvis Ødelæggelse kan have været en Anledning mere til den tidlige Betydenhed, Slesvig fik, har ligget ved Østersøen og i det Meklenborgske.

Efter sin Hjemkomst tænkte Gotrik ogsaa paa at forsvare den danske Landgrændse ved et Middel, som man kiendte af Romerske Værker i det nordlige Britannien og flere Steder. Langs med den

---

14) „*Reginaldus*, nepos eius, qui primus post eum in regno fuit, interfectus, & multi de populo Normannorum ibidem corruerunt." Annales coenob. Moissiacens. Du Chesne Hist. Franc. Scr. III. p. 145. Pertz Mon. I. 308. jvf. Vita Car. M. per Monach. Egolism. Du Chesne II. p. 88.

15) „*Emporium* — quod magnum regno illius commoditatem vectigalium persolutione præstabat." Mon. Egolism. l. c. (jvf. Bemærkn. herom af Schmidt. S. H. Prov. Ber. 1817 og 1821; af Kruse ib. 1821 VI. S. 41; og af Kuss ib. 1821. No. 14. og Staatsbürgerl. Mag. IV. S. 236.)

Deel af?) Ejderens nordlige Bred, og som de frankiske Annaler sige fra Oceanet indtil Østersalt (det islandske Navn for Østersøen) lod Kongen opkaste en Vold [16]); hvorpaa han befalede, der kun skulde være een Port, bred nok for Ryttere og for Vogne eller Karrer. Denne Beretning er saa bestemt, og Gotrik var i sin Tid alt for navnkundig, til at man ikke kan antage den for historisk sikker. Saaledes er han bleven anseet som den første Ophavsmand til det saa længe berømte og saa ofte omtalte Danevirke. Om man i øvrigt ved den af Kong Gotrik anlagte Vold bør tænke sig de tidligste Grundlag for de Skandseværker, hvoraf betydelige Levninger endnu ere tilovers imellem Landsbyen Hællingstedt eller Treen-Aae og Slien og Eckernførde Fiord [17]) — eller man efter Andres (Gebhardis) mindre rimelige Mening skal tænke sig en anden Vold langs med Ejder-Floden, der kunde være Grændsen til de sildigere Ejderdiger: lade vi her uafgiort.

At den frankiske Konge uden Raad (som det hedder i Eginhards Annaler) kunde føre sin Hær tilbage over Elben i Saxlandet, var den eneste Følge af dette Tog imod Norden; og viser, at Gotriks Stilling, uagtet hans Tilbagetog, ikke var svag eller hans Magt ringe. Men imellem de Slaviske Nationer paa den høire Elbbred vedblev Striden. Trasco angreb, med saxisk Hielp, Wilzerne paa ny, og tog en blodig Hævn over dem. Smeldingernes største By erobrede han, og tvang dem til Underkastelse.

[16]) „Vallum ibi constituit, ab orientali maris sinu, quem illi *Oestarsolt* vocant, usque ad occidentalem Oceanum, totam Egidoræ fluminis aquilonalem ripam munimento prætexens." Du Chesne l. c. II. 83.

[17]) Petersens Beskrivelse i Noodts Beiträge. II 4. St. S. 558—603. Jvf. Langebek i D. Atl. VII. S. 29—30; og særdeles Woltens Beschr. von Stapelholm S. 116—18; Kruse i „Kieler Blätter", IV. 403 o. f. Werlauff's Priisskr. om det d. Sprog i Slesvig S. 5, 6; og Dutzens Untersuchungen üb. die Alterthümer Schleswigs u. des Danewerks. 1826. S. 108—242. (Om Navnet S. 154—61. jvf. *Gram* in Meurs. 149. not. f. Danevirke ikke Dannevers.)

Gotrik holdt sig stille; men anmodede Keiser Carl om en Underhandling, hvorved alt Mellemværende kunde jævnes; og begge Fyrsters Sendebud kom sammen A. 809 i en Grændseby paa denne Side af Elben, som nogle Annaler kalde Bodenfliet (Eginhardt); Andre Melac. Fornemme Danske (Primores Daniæ) vare tilstede, og der blev talt frem og tilbage om mange Ting, men Underhandlingen løb ganske frugtesløst af. Keiseren, der allerede Aaret tilforn havde ladet anlægge to befæstede Borge ved Elben imod Slaverne, (den ene Hohbuch eller Hohenburg, antage Nogle for Begyndelsen til Hamburg, der var til 810 [18]), fandt det nu nødvendigt, ogsaa at sikkre sig ved en Grændsefæstning imod de Danske. Denne lod Carl anlægge ved Floden Stør paa et Sted som kaldtes Esesfeld (eller Esesflet), hvori man vil finde det sildigere Itzeho i Holsten. En Greve ved Navn Egbert blev Opsynet med dette Arbeide betroet, og flere sachsiske Grever skulde være ham til Bistand. Men ogsaa fra det indre Tydskland og fra Gallien lod Keiseren samle Mandskab for at besætte den nye Stad, og lod dem med Vaaben og andre Fornødenheder drage igjennem Frisland til Nordalbingien. Tidlig om Foraaret 809 (circa Idus Martias) begyndte man paa Arbeidet, og Esesfeld blev en meget stærk Stad.

Det kan have været dette Foretagende, som paa ny satte Gotrik i Frygt og i Bevægelse. Med Obotriterne var hans Forhold heller ei mere fredeligt; thi da deres Konge Trasco paa samme Tid var kommen til Staden Rerik, blev han der af Gotriks Folk uforvarendes overfaldet og ihjelslaget. Derved blev det ikke. Gotrik, uden at agte paa den forstærkede Magt, hvormed Keiser Carl havde sat sig fast i Nordalbingien, benyttede de Danskes gamle Overlegenhed til Søes, og udrustede om Foraaret 810 to hundrede Fartøier til et Tog fra den jydske Vestkyst ned til Frisland. Her

18) Jvf. Langebek. S. R. Dan. I. p. 499. Noten *).

plyndrede den danske Hær ikke blot paa alle Øer; men opbrændte Steder og overvandt Friserne i tre Slag paa det faste Land, ihjelslog deres Hertug, og udskrev en Brandskat paa 100 Pd. Sølv. Carl den Store sad stille i sin Keiserborg i Aachen, da man bragte ham disse Tidender, med Tillæg, at Kong Godefrid nu var tilbage i Danmark [19]); hvor man dog ei kunde vente sig at han længe vilde blive uvirksom; thi Rygtet var naaet til Keiserens Hof, at den jydske Konge havde været dristig nok til at true med: at han ikke frygtede for at møde Keiserens Hær, ja haabede at gjæste ham selv i Aachen. Carl modtog denne uventede Tidende med stor Sindsbevægelse, og følte, at han havde med en Modstander at gjøre, der let kunde blive farlig, om ikke for hans store Statsbygnings neppe fuldendte Værk, dog i det mindste for Roligheden i de saxiske Provindser. Han brød ufortøvet op fra Aachen, opbød en talrig Hær, som han endnu engang selv vilde anføre, og da den var samlet, og Carl havde opgivet sit første Forsæt, at gaae til Frisland, førte han i en Skyndning sin Hær fra Lippeham over Weseren; men synes at være bleven tvivlraadig, om han skulde drage videre frem til Angreb. Thi ved Aller-Floden, hvor den falder i Weseren, eller, som en anden Annalist siger, ved Werden, standsede han sin Marsch og lagde Hæren i Leir. Imedens Carl her fik den Uheldstidende, at Wiltzerne havde indtaget en af hans Borge ved Elben, og medens en saa ødelæggende Qvægsyge udbrød i Tydskland, at ogsaa ved Keiserens Hær neppe et eneste levende Kreatur blev tilovers: modtog han til sin Trøst den Efterretning: at den danske Flaade var seilet hjem fra Frisland,

[19]) „Regem Godefridum *domi esse*." Einhardi Ann. Pertz. Mon. I. 197. At han ikke havde været med paa Toget, menes hermed vist ikke. Jvf. foruden den her anførte Hovedkilde til Fortællingen, de omtrent ligelydende Beretninger i Annalerne hos Pertz I. 355, og i Chron. Reginon. ib. p. 565. Ligeledes Stedet hos Ad. Brem. c. 13: „*Fresis*, Nordalbingis, Obotritis & aliis Slavorum populis tributo subactis" &c.

[redacted]

og at Gottrik (810) var bleven myrdet af en af sine Huuskarle eller Hofsvende [20]). Saa vigtig en Fiende var den jydske Konge for Frankernes mægtige Keiser, at Carl, da han erfarede hans Død, i stærke Udtryk yttrede sin Glæde derover [21]), troede sin Nærværelse ved Hæren overflødig, og strax forlod den.

Jeg har med nogen Udførlighed fortalt disse Begivenheder; deels for at vise, hvor navnkundig ved Bedrifter og hvor frygtet den jydske Konge i sin Levetid har været, om hvem de frankiske Aarbogskrivere have fundet det Umagen værd, at fortælle saa meget; deels for at lægge det for Dagen, at der alt ved Enden af det 8de Aarhundrede maa i Danmark have været en betydelig, i Forening virkende, og til en saadan Virksomhed organiseret Statsmagt. Thi vi see, at denne kunde sætte Stridskræfter i Bevægelse, baade til Lands og til Søes, som een af det nyere Europas mægtigste, lykkeligste og meest aandskraftige Folkeherskere og Statsstiftere — som Carl den Store, langt fra at ringeagte dem, fandt raadeligt, med stor Forsigtighed at gaae i Møde. At denne Statsmagt paa hiin Tid har havt sit Hovedsæde i Jylland, og der er bleven grundet: sees tydeligt nok; og vi tage neppe feil i Formodningen om, hvorledes det hermed er gaaet til, og hvad der fornemlig har bestyrket den. Jydernes og Anglernes Tog til Britannien, begyndt 300 Aar tidligere, eller endnu før, og fortsat

[20]) „A proprio satellite." Eginhart Vita C. M. cap. 14. (jvf. Saxo Steph. p. 167.) „Interfectus a suo Vasallo." Chron. Moissiac. Pertz Mon. Germ. I. 309. II. 258. „Af sialfs sins liði." Ol. Trygv. Saga. I. c. 60. p. 160. „A proprio milite cultro transfixus est in ventre." Chron. Er. Langeb. I. p. 156. Kun Munken fra S. Gallen har den ellers uhiemlede Anecdote, at Gottfrid havde skilt sig ved sin Dronning og taget en anden i hendes Sted; hvorover en af hendes Sønner dræbte ham paa Jagten, just i det Kongen vilde tage Hætten af sin Falk. (Du Chesne. II. 130.)

[21]) „Magnum sibi gaudebat gaudium": er Udtrykket hos een af de frankiske Annalister.

giennem vedvarende Udvandringer, maa vel have formindsket Folkemængden; men har ogsaa givet Anledning, deels til Indvandring af andre danske Stammer[22]), deels til at forøge Landets Søstyrke og forhøie Dristigheden, hvormed man fra endnu ældre Tider giorde de nordtydske, frisiske og belgiske Kystlande til Gienstand for uophørlige Røvertog. Hvilke Skatte man paa saadanne Tog, ikke

[22]) Forf. vil paa dette Sted i kort Sammendrag gientage, hvad han i foregaaende Foredrag har fremsat som Resultater, deels af endnu tilværende Spor i Stammernes Localiteter og Sprogarternes Beskaffenhed; deels af herpaa, og paa Sagntidens faa skriftlige Overleveringer, grundede Slutninger. Jyderne (Jutae; Vitae: Beda.), en i sin Oprindelse germanisk Folkestamme, og den nordligste af disse, har i den tidlige Oldtid beboet den største Deel af den cimbriske Halvø. Norden for Liimfiorden, og paa Østsiden af Halvøen har den jydske Stamme enten aldrig havt Sæde (hvilket turde være rimeligst), eller den er i disse Egne tidligt bleven trykket tilbage af, og blandet med en Nord fra indtrængende gothisk Stamme. Deraf Sprogskiellet i Jylland mellem den saxisk-jydske og den gothisk-jydske Dialect (hvis nøiagtige geographiske Bestemmelse efter locale Undersøgelser, er et af de vigtigste Forarbeider for det danske Folks — endnu manglende Historie). I det 5te Aarhundredes berømte Søtog til Britannien deeltoge Saxer, Angler og Jyder (ikke Gother eller Danske). Fra den Tid af kan man regne den gothiske eller østdanske Stammes dybere indgribende Sammenblanding med Jyder og Angler, hvoraf Halvøens sildigere Befolkning (der i flere Aarhundreder endnu vedblev at være uafhængig af de østdanske Konger) er udsprungen — en Folkestammen og Sproget amalgamerende Blanding af skandinaviske og germaniske Elementer; giennem hvilken Sprogblanding dog, som man seer, den jydske Stammes oprindelige Udstrækning har efterladt et umiskiendeligt Spor (den germaniske Artikel). Ligesom nu saaledes i Stammeslægtskabet Overgangen fra det Gothiske til det Germaniske nærmest viser sig hos de Vestdanske, eller Jyderne (hvis Sprog endnu er halv dansk, halv engelsk); saaledes finder atter en anden Overgang Sted mellem de Vestdanske og Saxerne, nemlig hos den frisiske Stamme, hvis Sprogslægtskab med Jyder og Danske er det nærmeste, som nogen germanisk Stamme fremviser. I en tidlig nær Forening med hine paa fælles Søtog, eller anden giensidig vedvarende Indvirkning, maa vel Grunden hertil især søges.

[redacted]

blot umiddelbart plyndrede, men ved Paabud og Underhandlinger udpressede af disse Landes ulykkelige Beboere, see vi af det ene nylig omtalte Exempel fra Toget til Frisland under Gotrik. At den saaledes hævede Brandskat, tilligemed en Deel af det øvrige Bytte, tilfaldt Kongen som Anfører eller Ophavsmand for Toget, er meer end sandsynligt; og dette kan have været ikke uvigtige Indtægtskilder for det Rige eller den Høvding, som de tilflød. Hvad det engelske Danegeld blev i en sildigere Tid, det var saaledes i en tidligere de paa Kysttogene til Nordtyskland røvede Skatte. At disse Vikingstog i Særdeleshed maae være udgaaede fra Jylland, og at de i hiin Tid langt større, af Vandflod endnu ikke bortskyllede eller indskrænkede Øer ved Sønderjyllands Vestkyst, med deres mange Indløb og Havne, have været Hovedudrustningssted og Samlingsplads for de jydske og danske Vikinger og Krigsflaader — er en Formodning, som Landets Beliggenhed og Naturbeskaffenhed kan give endeel Rimelighed.

3.

Endnu længe efter Gotriks Død vedblive de frankiske Annalister at optegne Begivenheder, som høre til vort Fædrelands Historie i første Halvdeel af det 9de Aarhundrede, og det endog til indvortes Handeler og Stridigheder i Danmark — et Beviis paa, at det tydske Riges Forhold til Danmark og til de jydske Konger under Carolingerne ikke har ophørt at være af Vigtighed. Men det Lys, disse Kilder kaste over den danske Historie og dens Tidsregning, er dog hverken oplysende nok, eller uden Forbunkling ved det Uvisse og Modsigende i vore egne, paa Begivenheder og Tidsbestemmelser langt fattigere Annaler. At samle alle de hos begge forekommende Træk, det være af historisk Fortælling, eller uhjemlet Sagn, og bringe dem efter vilkaarlig Mulighed i et Slags Sammenhæng, de nævnte Fyrster i Slægtskabsforbindelse, og denne i Stamtavler — var, som bekiendt, i de uvisse

Perioder af vor Historie, og saaledes ogsaa i denne, Suhms Ud: vei for at bringe en uafbrudt Kongerække, en ikke alt for mager Fortælling i Stand. Men det er ikke denne Maade, der kan følges, og vi maae saaledes nøies med at angive færre, mere historisk sikkre Træk, isolerede Kongenavne og Begivenheder, en: kelte vigtigere Resultater af det vi vide om danske Tildragelser, endnu inden det hele Folk samledes under eet Overhoved. Imid: lertid ere de frankiske Aarbøger for dette Tidsrum i vor Historie tildeels saa vigtige og nøiagtige Kilder, at Udbyttet af dem giver Stof til en hverken ganske fattig, eller usammenhængende Fortæl: ling; og at vi derimod høiligen maae beklage, at de fra Midten af det 9de Aarhundrede forlade os med Hensyn til indenlandske Begivenheder; og saaledes hos dem mangler Bidrag til Oplysning om det danske Riges endelige Forening.

Uagtet Gøtrik efterlod sig flere Sønner, blev ingen af disse, men en Brodersøn [23]) Hemming hans umiddel: bare Efterfølger — en Omstændighed, som maaskee ei uden al Sandsynlighed kunde bringes i Forbindelse, saavel med Gø: triks Snigmord, som med det fredelige Sind, Hemming strax lagde for Dagen imod Frankerne. Ham var det vigtigst, at sikkre sin Kongemagt, hvortil hans Rettighed maaskee ikke var ganske reen; og Keiser Carl ønskede heller Fred, end Krig med de Dan:

[23]) Alle frankiske Annaler kalde ham saaledes, men ingen nævner hans Fader. Langebek giør ham (med Gram) til K. Sigfrids Søn (S. R. D. I. 498. n.) en ikke uheldig Conjectur; men hel: ler ikke mere. Gottfr. Henschen, i hans af Gram meget høit vurderede Commentar. prævius ad Acta S. Anscharii, antager, („ex quieta post obitum Godofredi in regnum successione") at Hemmings Fader har været en ældre Broder af Gøtrik. (jvf. Gramms Stamtavle og Commentar til denne. Meurs. p. 98.) At Oluf Trygvesens S. giør Hemming til en Broder af Gøtrik, bør, som allerede Gram bemærker, slet ikke komme i Betragtning, ved Siden af de ulige ældre frankiske An: naler.

sk. Neppe var da Gotrik falden, før Hemming tilbød Forlig;[24]) og man ilede saaledes med at slutte det, at da en meget streng Vinter hindrede begge Fyrsters Sendebud paa deres Reise, blev Fredsslutningen imidlertid fra begge Sider besvoret over Vaaben, indtil man i en bedre Aarstid, om Foraaret 811, i et formeligt Fredsmøde ved Ejderen (super fluvium Egidoram) kunde bekræfte den. Til dette Møde sendte saavel Frankernes Keiser, som den danske Konge, med hvem Carl saaledes handlede, som med en erkiendt Fyrste og Ligemand, tolv af Rigets Fornemme (Primores regni) hvoraf Annalisterne endog navngive de fleste paa begge Sider; deriblandt af Danske Hagen og Angandeo, (maaskee Angantyr) Hemmings Brødre, Osfried (eller Ostrid) fra Skaane, Ebbe og Hagen, Suomi (maaskee Slum), Orm, og nogle flere.[25])

Men Keiser Carl troede dog ved denne Fred sit Rige kun lidet betrygget for Anfald fra Søsiden. Han kiendte saa godt de Danskes og Normannernes allerede den Tid afgiorte Overlegenhed i Søvæsenet, at Eginhard fortæller, da man engang i en Søstad, hvor Carl opholdt sig, meldte ham, at fremmede Skibe nærmede sig Kysten, erklærede han strax, at han efter den Lethed og Hurtighed, hvormed han saae dem styres og vendes, ei kunde tvivle om at de vare normanniske, og derfor ufortøvet lod en

[24]) *Condicta* inter Imperatorem & Hemmingum Danorum regem *pax*, propter hiemis asperitatem, quæ inter partes commeandi viam claudebat, *in armis tantum jurata servatur*. Annales Bertin. Du Chesne III. 170. og fl. andre. s. S. R. D. I. 503.

[25]) Navnene ere, som man kan tænke sig, meget vanskabte og forskielligt skrevne i de frankiske Aarbøger. Blandt Frankernes Gesandter ere de fleste ogsaa ellers bekiendte i Historien; (s. S. R. D. I. 503. Eckart Rer. Franc. Tom. II. 67. Suhms Danm. Hist. II. S. 21.) deriblandt den ovenfor nævnte Greve Egbert, siden Hertug i Saxen, hvis Broder Bruno var Stamfader for de saxiske Konger og Keisere.

[redacted]

væbnet Magt besætte Stranden; men Vikingerne, da de mærkede at Keiseren var tilstede, dreiede af og søgte andenstedshen.[26]) — Carl lod derfor endnu samme Aar, som Freden med Hemming blev sluttet, befale, at der baade i Frankrige og Tydskland, ved alle Nordsøens Flodmundinger, skulde bygges Krigsskibe, og lægges Besætninger, til Landets Forsvar imod Normanniske Anfald. Selv bereiste han endnu i sin høie Alder Kysterne i denne Hensigt; og var 811 bl. a. i Flandern og ved Schelbefloden, hvor han, som en Annalist beretter, lod bygge Skibe mod de Danske.

Hemming besad kun kort sit maaskee usurperede Kongedømme. I Slutningen af 811 skikkede han endnu to Sendebud, sin egen Broder Hakon og Ebbe, (som begge havde været blandt de tolv, der svore Freden) med Gaver og Fredsforsikringer til Keiser Carl i Aachen; og ikke længe efter maa han være død. Men Carl var nu saa sikker paa Fred med Danmark og paa Saxernes Underkastelse, at han ved denne Tid tillod endeel af de bortførte Indbyggere i Nordalbingien eller Holsten efter 7 Aars Landsflygtighed at vende tilbage til deres Fædrehjem; ligesaa meget et Beviis paa Keiserens Statsklogskab,[27]) som han uden Tvivl ved Saxernes Bortførelse handlede efter en rigtig, skiøndt haard Politik.

I Danmark vakte Hemmings Død en stor og blodig indvortes Krig, som derved især bliver mærkelig, at Kampen tydelig sees at være ført om Overherredømmet,[28]) og med saa mægtige

[26]) Ligeledes Monachus Sangallens. Duchesne. Script. II. 130.

[27]) Grupen (Origg. Germ. II. p. 45.) vil benegte det, paa Grund af Annalisternes Taushed. Et Diplom af Ludvig den Fr. 834 (Staphorst Hamb. Kirchengesch. I. p. 27) nævner dog dette Factum, hvis Rimelighed Wisby har viist. (Holstens Erobring og Omvendelse rc. S. 110.)

[28]) Det hedder ogsaa i Enhardi Ann. Fuldenses: „*Sigefredus*, nepos Godofridi regis, *& Anulo* nepos Herioldi, succedere volentes, *cum inter eos de primatu convenire non posset*, (v. possent) commisso proelio ambo moriuntur." Pertz. Mon. I. p. 855.

[redacted]

Stridskræfter, at det er meer end rimeligt, at de Østdanske have deeltaget i Striden med Jyderne. De frankiske Aarbøger omtale Krigen, og de paafølgende Begivenheder, og navngive de stridende Konger; men ikke altid have de kiendt, eller tydeligt nok angivet deres Slægtskab; ligesaa lidt adskille de i Fortællingen jydske Konger fra østdanske, eller vide noget af en deelt Herskerstamme eller af Overkonger og Underkonger: og dog ere disse fremmede, næsten samtidige Aarbøger de eneste historiske Kilder, vi kunne følge, da vore egne langt yngre enten tie om hiin Tid, eller ere ubrugelige for Historien. Heraf reiser sig den Uklarhed i flere Begivenheders Sammenhæng, men endnu meer i Kongefamiliens Slægtforhold, som man paa flere Veie (meer eller mindre uheldigt) har søgt at udrede.[29]) — Hovedmændene i den ved Hemmings Død vakte Kongestrid vare Ring (eller de frankiske Annalisters Anulo) som kaldes „en Brodersøn af Harald, der fordum var Konge",[30])

---

[29]) Rein. Reineccius (App. genealogica ad Chron. Alb. Stadensis) var den første, som giorde de frankiske Annaler, Adam og Albert deres Ret, ved at sætte dem over Saxo, i at bestemme de danske Kongers Slægtforhold i hiin Tid. Hernæst prøvede Gottfr. Henschen (i sin ovenanf. Indledning) og maaskee med meest Held, at bringe Orden i de danske eller jydske Kongers Slægter (nemlig saavidt Ansgars Tidsalder naaer) efter de frankiske Annalisters Beretninger; men kunde ikke benytte Torfæus (Scr. Rer. D. p. 404—411.) der ogsaa her („propter Islandicorum scriptorum venerationem, in Torfæo sæpiuscule nimiam": *Gram*) holdt sig mere til sine Landsmænds ufuldstændige og fragmentariske Yttringer om disse Ting. Gram, der tilstaaer, (Meurs. p. 96.) at Henschen har gaaet en rigtigere Vei, end nogen anden, har imidlertid for en Deel forladt ham. Langebek (i sin forhen anf. Stamtavle) har ligeledes fulgt egne Conjecturer; og Suhm har i sin kritiske Hist. (III. p 587—611) og i Stamtavlerne dertil forvirret, meer end oplyst en Labyrinth af Navne i vore egne og de isl. Annaler, hos Adam, Saxo o. a. Det nyeste genealogiske System (Franckes) har Forfatteren understøttet med stor Lærdom i Kildernes Brug og Anførelse; men ikke opklaret.

[30]) „Nepos *Herioldi* quondam regis". Einhardi Annales. p.

og Sigfrid eller Sigurd, en Brodersøn af Gøtrik, hvis efterladte Sønner endnu ikke efter Hemmings Død kunde giøre deres Paastand paa Arveret gieldende. — Var denne Sigurd kun Ætling af den jydske Kongeslægt, eller var han (som Suhm mener) af Leirekongernes Æt, Herster over Siælland og Skaane, og vilde han nu, med Paastand paa nærmere Arveret, end Ring, udstrække den østdanske Kongemagt til Jylland? — Historien veed intet herom; den fortæller kun, at Vaaben maatte afgiøre Arvestriden, at begge Fyrster samlede deres hele Magt, og at der i et Hovedslag (812) hvor Ring faldt, men Sigurd blev dødelig saaret, skal paa begge Sider være faldne henimod 11,000 Mand. Denne Beretning, der endog gives med den største Bestemthed i Tallet,[31] maa i ethvert Tilfælde kunne bevise, at det her ikke blot gialdt om en Strid imellem Smaakonger. Var det blot jydske Kongesønner, der kæmpede om Halvøen, eller har det maaskee virkelig været det østlige danske Rige, der maalte sine Kræfter med det vestlige, eller jydske: saa er det lige vist, at Kræfterne paa begge Sider ikke have været svage. Det Parti, der gik af med Seieren, valgte Rings Brødre (Halfdanssønnerne?) Harald og Regnfred (Regner?) til Konger;[32] skiøndt disses Magt synes ei engang at have strakt sig til hele Jylland. Hiin antages at være den ved sit Tilnavn mere bekiendte Harald Klak, der, 14 Aar efter, var den første danske Regent, som lod sig døbe. Da disse Fyrster havde begieret Freden med det frankiske Rige

257- En anden har: nepos Herioldi & *ipsius regis*. jvf. Langeb. S. R. D. t. I. 504. r.

[31]) „In eo proelio 10 millia 840 viri cecidisse referuntur." Ann. Fuldenses. l. cit.

[32]) Efter Langebeks Supposition vare de Sønner af den Halfdan „Normannorum Dux," der 807 med et stort Følge begav sig til Carl d. St. og sluttede Forbund med Keiseren: (Poeta Saxo,) og (efter L.s Mening) den samme Halfdan, Sigfrids Broder, der var blandt Gesandtskabet fra denne Konge til Keiser Carl 782. (S. R. D. I. p. 497.)

[redacted]

stadfæstet, og forlangt deres Broder Hemming, der, enten som Gidsel eller Krigsfange, var holdt tilbage i Tydskland, udleveret: sendte Carl den Store endnu 813 (fra Aachen) et anseeligt Gesandtskab af 16 fornemme Franker og Saxer, der ledsagede den danske Kongesøn til Eideren, hvor de mødtes af ligesaa mange danske Herrer, og hvor Freden imellem Rigerne bekræftedes. Kongerne selv vare paa den Tid ikke hjemme, men paa Krigstog imod et skatskyldigt Land (ved Vesterhavet?) „paa den yderste Kant af deres Rige," hvor Høvdinger og Folket vilde unddrage sig det danske Herredømme.[33]) Ved Vaabenmagt bleve de atter undertvungne; Kongerne vendte tilbage, og modtoge deres af Keiseren hjemsendte Broder. Men hverken denne Seier, eller Freden med Carl den Store kunde sikkre Brødrenes Regiering for indvortes Anfald. Den dræbte Gotriks Sønner, der med endeel fornemme Danske havde fundet Tilflugt og Beskyttelse i Sverrige, kom kort herefter (813) tilbage med et stærkt Parti, der foregedes ved et stort Tilløb fra hele Danmark. Disse angreb og overvandt de tre Brødre, og fordrev dem af Jylland.[34]) Faa Maaneder

[33]) Tamen ea tempestate reges domi non erant, sed ad *Westerfalt* cum exercitu perrexerant, quæ regio ultima regni illorum erat, inter septentrionem & occidentem sita, contra aquilonem Britanniæ summitatem respicit; cuius principes ac populos eorum dominationem dedignabantur, quibus perdomitis cum reversi essent & fratrem ab imperatore missum recepissent," &c. Chron. Reginonis. Pertz. Mon. I. 566. (cf. Du Chesne. II. p. 67. og 87. Ann. Bertin. p. 172). At der ved *Westerfalt* (andensteds *Westerfoldam*) forstaaes et Land ved Vesterhavet: er det eneste, som af ovenanførte Sted bliver tydeligt; og at Talen er om Nordfrisland, (Boltens Dithm. Gesch. I. 399) turde vel være rimeligere, end at tænke paa det sydlige Norge. (Suhm. D. Hist. II. 28.) Saaledes som Beliggenheden mod England beskrives, maatte man snarest søge Stedet i Holland; men hvilket man end antager, saa kan det ei mangle paa Indvendinger.

[34]) Hovedstedet i Reginos Krønike: „Filii Godofredi regis, & nonnulli ex primoribus regni, qui jamdudum, relicta pa-

efter kom Harald og Regnfred igien tilbage; (om Hemming er ikke Tale) men i et nyt Slag med Gotriks Sønner bleve de atter overvundne, og Regnfrid faldt. Da tog Harald sin Tilflugt til Ludvig den Fromme, der nylig (d. 28 Jan. 814) havde besteget den tydske Keiserthrone efter sin store Fader; og hos ham fandt den jydske Konge vel ikke strax den Hielp, han søgte for at vinde sit Rige tilbage; men dog en venlig og mere lovende Modtagelse, efter hvilken Keiseren anbefalede ham at opholde sig i Saxen, indtil der blev Leilighed til at hielpe ham. At hos Frankerne gammelt Had til Gotrik er gaaet over paa dennes Sønner, og har bidraget til at stemme Keiseren gunstig for Harald, er ikke urimeligt; men ligesaa begribeligt, at en dansk Konge, der søgte den frankiske Keisers Hielp imod egne Landsmænd og Undergivne, maatte aabne baade verdslige og geistlige Udsigter i Keiserens Forhold til Danmark og Normannerne, der ei kunde andet end være ham behagelige. Har Harald endog efter de frankiske Annalers Beretning, som troligt er, givet sig under Keiseren som hans Lehnsmand eller haandgangne Mand:[35]) bliver det saameget rimeligere, at Ludvig i det følgende Aars Mai Maaned lod opbyde alle sine saxiske Grever, tilligemed alle Obotriter, for igien at hielpe Harald til hans Rige.

To Gange forsøgte man om Vinteren forgieves at gaae over Elben, hindret ved pludseligt Iisbrud;[36]) og Toget udsattes til

tria, apud Sueones exulabant, attractis undique copiis bellum eis intulerunt, & confluentibus ad se passim ex omni Danorum terra populorum turmis, commisso prælio, eos regno paterno expulerunt". Pertz. I. 566. jvf. det for en Deel mindre forstaaelige Sted i Chron. Moiss. Pertz. I. 311.

[35]) „Se in manus illius commendavit". Annal. Bertin. S. R. D. I. 506. „Iuxta moribus Francorum manibus illius se tradidit." Astronomi vita Hludovici Pii. Du Chesne Script. II. 296.

[36]) „Mutatione subita aeris emolliti glacie fluminis resoluta, negotium remansit infectum." Einhardi Ann. Pertz I. 203.

[redacted]

en beqvemmere Aarstid i Midten af Mai (815). Under Anførsel af Baldrik, Keiserens Legat, rykkede den tydske Magt, (der under Carl den store og Gotrik aldrig havde vovet sig saa vidt) over Eideren ind i Sønderjylland: „in terra Normannorum vocabulo *Sinlendi* perveniunt;"[37]) upaatvivlelig den samme Benævnelse, vi gjenfinde i Othere Reiseberetning (Sillendi). Endskiøndt dette Tog ingen Følger havde, er det i vor Historie mærkeligt, fordi det frembyder den tidligste Anvendelse af en strategisk Operation, der siden meer end eengang er fulgt i Danmark, og der altid, rigtig udført, maa kunne giøre selv en overmægtig Fiende Indtagelsen af den jydske Halvø til et meer eller mindre misligt Foretagende. I syv Dages Tog rykkede den tydske Hær langsomt frem paa denne Side af Eideren, inden den leirede sig nærved Strandbredden, uden Tvivl ved det lille Belt.[38]) Gotriks Sønner havde trukket sig tilbage med deres talrige Hær og med en Flaade paa to hundrede Skibe, (et Vidnesbyrd om, hvad Sømagten allerede dengang var i Danmark) til en Ø, der laae tre Miil fra det faste Land; altsaa formodentlig til Fyen, (hvilket da tillige kan synes et Beviis paa, at denne Ø laae under de jydske Kongers Magt). Her vovede Saxerne hverken at angribe dem, hvortil de vel desuden manglede Skibe; heller ikke at rykke videre

[37]) Einhardi Ann. l. c. „In locum cuius vocabulum est *Sinlendi.*" Vita Ludov. Pii. Pertz Mon. II. 620. Maaskee, det Nordiske Sudrland, Sunnland, Sønderlandet; ligesom man i en sildigere Tid har kaldet Halvøens sydligere Deel Sønderjylland. jvf. S. R. D. I. 507. Langebeks Note i. Dahlmanns Forschungen. II. 439. Kuß vil derimod udlede Sillendi af det A. Sax. *silan*, skille, adskille; og forstaaer derved det sønderjydske eller Angelske Grændseland imellem Slien og Eideren. („Über das District zwischen Eyder u. Schley." Neues Staatsbürg. Mag. III. S. 659.)

[38]) Uhelbigviis er Stedets Navn glemt eller udeladt i den frankiske Annalists Fortælling. „Inde (fra Eideren) profecti, *septimo* tandem *die*, in loco qui dicitur.... in littore *Oceani* castra ponunt." Ann. Einhardi. l. c.

frem. De nøiedes da med at ødelægge den omliggende Egn;[39]) og trak sig efter 3 Dages Rolighed tilbage med 40 af Folket udtagne Gidsler. Harald afstod dog ikke fra, ogsaa efter den Tid, fra Saxen at forurolige Jylland, hvorfor ogsaa Gotriks Sønner 817 ved et Gesandtskab til Ludvig vilde indlede Underhandlinger; men Keiseren troede ikke sine gamle Fiender,[40]) og vedblev at understøtte Harald. Derimod lykkedes det Gotriks Sønner at drage Obotriterne over paa deres Parti; og i Forening med disses Fyrste Slaomir gjorde de endnu samme Aar, til Vands op ad Elben, og til Lands under Anførsel af Glum, den danske Grændsevogter,[41]) et Angreb paa Fæstningen Esesfelt, eller Itzeho, som dog mislykkedes; hvorimod de ødelagde hele Landet langs med Floden Stør.

I det følgende Aar (818) synes en Brodertvist imellem Gotriks Sønner at have frembragt indvortes Krig i Jylland, der havde den Følge, at to af dem forenede sig med Harald, som med sin Flaade, det eneste Obotriterne havde levnet ham,[42]) efter Keiserens Tilskyndelse, var kommen til Jylland, og som de nu optog til Medregent (in societatem regni receperunt); og de to andre bleve fordrevne af Landet. Da nu de frankiske Annaler og Normandiets Krøniker alle fortælle om adskillige vold-

---

39) „Vastatis circumquaque vicinis pagis, & acceptis popularium obsidibus 40, ad imperatorem in Saxoniam reversi sunt." Einhardi Ann. l. c.

40) „Cum hæc simulata magis, quam veracia viderentur, velut inania neglecta sunt." Einhardi Ann.

41) „*Gluomus* custos limitis Normannici." Einhardi Ann. l. c. p. 204. Jvf. om denne Krig: Ann. Fuld. Pertz. I. 356 og Vita Ludov. Pii. Pertz. II. 622. (At her menes en dansk, ikke en fransk Grændsevogter, kan efter Contexten ikke være tvivlsomt. Langebek (I. 508) henviser ogsaa til Navnet, som danskt og nordiskt).

42) „Harioldus, jussu Imperatoris, *ad naves suos per Abodritos reductus*, in patriam quasi regnum ibi accepturus, navigavit." S. R. D. I. 508.

[redacted]

somme Angreb, som ikke længe derefter (820) af en betydelig Normannisk Sømagt forsøgtes, først paa de Belgiske Kyster, siden ved Seinens Munding, og endelig paa Aquitanien eller det sydlig-vestlige Frankrige, hvor det lykkedes dem at gjøre et meget rigt Bytte: er det ikke ganske usandsynligt, at det kan have været de to fordrevne jydske Konger, der paa denne Maade have søgt at erhverve sig Ophold for dem selv og deres Folk.

Disse og mange flere tidligere normanniske Sørøver-Anfald paa de tydske og franske Kystlande, i Forening med de bestandigen krigerske Forhold, der fandt Sted imellem det tydske Keiserdømme og de danske Konger, maatte nødvendigen, ogsaa fra den politiske Side, bringe den for Christendommen og Geistlighedens Interesse desuden saa hengivne Keiser Ludvig til at tænke for Alvor paa Midler til at udbrede den christne Lære paa hiin Side af Eideren. Inden vi gaae over til den historiske Fortælling om de tidligste Skridt, der forberedede saa stor en Begivenhed, og ved denne det hele skandinaviske Nordens Omdannelse, kunne vi forud bemærke: at den hele følgende Tids Begivenheder tydeligt viser os at, uagtet gjentagne Forlig, Fredsløfter og Fredsslutninger, vedvarede uudsletteligt Fiendskab imellem Gotriks Sønner og den tydske Keiser, tilligemed dennes Forbundsven eller Lehnsmand Harald Klak, hvem det kun ved udvortes Tvang, eller indvortes Splid, lykkedes at vinde fast Fod i Jylland. I hine Brødre, som de fremtræde i Historien, see vi Sønner, der havde arvet, om ikke Faderens Kraft, dog hans Grundsætninger, efter hvilke de holdt fast ved Nordens gamle Tro og det Frihedssind, der ikke vilde kiøbe Fred ved noget Slags Afhængighed af fremmed Magt, af fremmede Love, Skikke eller Gudsdyrkelse. I Modsætning til dem var Harald Klak en Fyrste, der uden Tvivl efter Gotriks Død er fremtraadt som Prætendent eller Medbeiler til Overherredømmet i Jylland; men som ved den Vei, han valgte til at vinde Understøttelse for sin paastaaede Rettighed, satte sig

i et meer og mere fiendtligt Forhold, saavel til de tydske Konger, der holdt ved Faderens Tro og Fiendskab til Frankerne, som til Folket i Jylland. Dette fulgte hellere den gamle rodfæstede Drift til at søge Bytte ved Søtog mod de tydske og franske Kystlande, end indlod sig i Fred og Forbund med disse Fremmede, som de saa længe havde været vant til at betragte som talrige, men lidet farlige Fiender; fordi de Danske næsten altid havde angrebet dem fra Søsiden, hvor Frankerne, af Mangel paa Skibe, kun svagt forsvarede sig. Denne Skandinavernes Overlegenhed til Søes er overhovedet, fra den ældste Tid, hvor historiske Forhold blive tydelige i Norden, Nøglen til deres Uafhængighed og til deres Erobringer. Selv Carl den Store, med hans hele colossale Magt og dens kloge Anvendelse, kom aldrig videre end til at sørge for Kysternes og Flodernes Forsvar imod Normannerne; ikke til at bygge Skibe og udruste Flaader, hvormed hans Franker eller Saxer kunde holde deres nordiske Angribere borte fra Kysterne, eller giengielde disses Røvertog i deres egne Lande. Kunne vi da vel undres over, at det gik værre og værre dermed under hans svagere Efterfølgere? — Harald Klak derimod var neppe skabt til Viking eller Søkonge; skiøndt der engang i de frankiske Annaler nævnes, at han havde tabt Alt paa sine Skibe nær. Han søgte ved Fiendehielp at blive Herre over et frit Land og Folk, som man tydeligt nok seer, aldrig med god Villie modtog ham. Dette gav Anledning til hans nære Forbindelse med den tydske Keiser; og herved atter blev Harald Redskabet til de tidligste Forsøg paa at bane christelig Religion, og med den fremmed Skik og Cultur, Adgang til Danmark.

4.

I den danske Historie fra det 9de Aarhundrede er den forberedede og begyndte Indførelse af den christelige Religion en for Culturen uberegnelig følgerig Begivenhed, og en ikke mindre be:

tydende Gienstand, end den, som det synes mod Slutningen af dette Aarhundrede fuldførte Samling af de danske Smaariger til een Stat. Den første kan saameget mindre, for saavidt som den vedrører Folkets og Statens Historie, forbigaaes, som vi til denne Begivenheds Fortælling have gode og temmelig fuldstændige Kilder, uagtet vi maae beklage Tabet af en af de vigtigste, St. Ansgars Dagbog;[43]) hvorimod vi næsten aldeles savne dem til Historien om Danmarks Forening.

Under Ludvig den Fromme indfalder vel de første egentlige Missioner til Danmark og Norden ved Ebbo og St. Ansgar; men ikke de tidligste Forsøg paa at forplante Christendommen til Nordtydskland og Vesterhavets Kystlande. Allerede imod Slutningen af det 7de Aarhundrede (679) havde en angelsaxisk Biskop Wilfrid fra York paa en Reise til Rom opholdt sig nogle Maaneder hos Friserne, hvor det lykkedes ham at bringe endeel Høvdinger og flere Tusinder af Folket til at lade sig døbe. Dog havde disse Bestræbelser ingen varige Følger; thi det var overhovedet et for de saxiske Folkefærd i Nordtydskland, og for vore skandinaviske Forfædre fælles Træk: at Christendommen hos dem kun fandt en seen, vanskelig, ved indgroet Modvillie hindret Indgang. Hvad der hos Franker, Baiere og Svaber udførtes paa en mere fredelig Maade, og tildeels i kortere Tid: dertil behøvede Carl den Store hos Saxerne en meer end 30 Aars Undertrykkelseskrig, ledsaget af de grusomste Voldsgierninger; ja i Danmark og de øvrige skandinaviske Riger forløb meer end eet Aarhundrede, inden den nye Lære, fra dens første Forkyndelse og Udbredelse, ja fra dens Antagelse af Kongerne selv, kunde blive almindelig Folketro. Til de Aarsager hertil, som oftere ere angivne, Kiærlighed til Frihed, til arvet Skik og Forfatning, og Tilbøielighed til

[43]) Jvf. om denne Scr. R. D. I. 428. Kruses Leben St. Anschars. S. 227–28.

Krig og krigerske Sysler, hvormed Nordens gamle Gudelære stemmede saa vel overeens, kunde maaskee endnu i Særdeleshed lægges disse nordiske Folkefærds gamle rodfæstede Lyst til Søfærd og Sørøveri, der baade var dem en Planteskole for Tapperhed og for utæmmet Vildhed og Raahed, og tillige en Næringsvei, alt for tiltrækkende og alt for indbringende, til at de anderledes end med stor Uvillie kunde bringes til at opgive den. — Da den frankiske Majordomus Pipin vilde udstrække sine Erobringer til Friserne, og havde overvundet deres Konge Radbod, maatte denne atter tillade at den christne Lære forkyndtes i Frisland, og efter Pipins Opfordring sendte Sanct Egbert i England først Munken Wigbert, siden i A. 690 Benedictineren St. Willibrod over til Holland og Frisland for at prædike Christendommen; og om denne sidste, hvis Levnet Alcuin har beskrevet, fortæller han,[44]) at Willibrod paa sine Reiser i Frisland ogsaa kom til en dansk Konge, Unguin eller Hogne, (Ungendus hos Alcuin) der ved sine Vikingstog havde udbredt sit Rygte lige til Paris, og tillige var en ivrig Afsadyrker. Om ham skriver Alcuin: at skiøndt de Danske vare grumme Mennesker, og Kongen grummere end noget vildt Dyr, og mere haardhiertet, end en Steen, blev Willibrod dog modtaget med stor Giæstfrihed og uden at lide nogen Overlast. Imidlertid mærkede han, at han intet kunde udrette, og forlod snart igien Landet, hvorfra han dog skal have ført endeel unge Mennesker (efter Alcuins Fortælling 30) med sig til Tydskland og Frankrige, for at danne dem til Missionairer. Denne i sig selv ikke meget sikkre Beretning har derved dog faaet mere Bestyrkelse, at der iblandt disse St. Willibrods Catechumener fortælles at have været en fornem dansk Mands Søn, Sivald, som blev opdraget i Paris, og om hvis

[44]) *Alcuini* Opera. ed. Frobenii. T. II. p. 187. Jvf. Suhms krit. Historie. III. S. 217—18.

elgenbedrifter man siden forfærdigede en Legende, som den i vor teratur navnkundige Christen Pedersen oversatte paa lansk;[45]) ligesom denne Sivald siden, under Navn af St. iebaldus, blev bekiendt i Tydskland, hvor han 750 skal være d i eller nær ved Nürnberg.

Hvorledes Willibrod siden i 50 Aar prædikede for Friserne ; omvendte en stor Deel af dem til Christendommen, hører ikke rhid; men det kan være værd at erindre, til Beviis paa, hvor t man kunde stole paa Omvendelsen, at endnu 755 blev Tydsk- nds berømte Apostel Winfrid eller St. Bonifacius med sit ølge ihielslaaet ved Dockum af Friserne. Meget charakteristisk, ; ganske lignende, hvad vi læse om Normænd og Islændere fra digere Tider, er ogsaa den frisiske Konge Radbods Svar til Missionairen Biskop Wulfram, som Carl Martel havde sendt Friserne for at omvende ham, og fuldføre Christendommens ndførelse (718). Radbod havde endelig, maaskee kun paa Skrømt, mtykket i at antage den nye Lære og lade sig døbe. Allerede d han afklædt ved Randen af den Vandkumme, hvori hans aab, efter den Tids Skik, ved Neddypning skulde skee, da det ldt ham ind at spørge Wulfram: hvor hans Forfædres Siæle re blevne af? Biskoppen svarede ubetænksomt: „uden Tvivl i elvede." — „Saa vil jeg — sagde Radbod i det han traadte lbage fra Vandet — hellere blive, hvor disse tappre og vældige ænd ere, end komme i Himmerige med usle Christne og skal- de Munke."[46]) Dette var Aanden hos Saxer, Friser og Skan- naver, og der behøvedes et Par Aarhundreder, før den gamle

---

[45]) Indrykket, efter en gammel Afskrift, i Suhms crit. Historie. III. S. 227—235. Jvf. Pontoppidans Gesta & vestigia Danorum. III. p. 81.

[46]) Jvf. Wiarda Ostfrisische Geschichte. I. S. 67, og de der anførte Kilder.

Nationalaand, med dens raae og vilde Kraft, blev gjort mygere og langsomt lærte at aabne sig for en mildere Lære.

Det var egentlig Saxernes Undertvingelse ved Carl den Store, der førte Christendommen over Elben, og banede den Vei til ogsaa at trænge over Eideren. Sanct Willehad fra Northumberland, som Adam fra Bremen kalder de nordlige Saxers og transalbingiske Folkefærds første Lærer, og hvis Levnet, beskrevet af Ansgar, vi endnu have,[47]) blev af Keiser Carl 780 sendt til Frisland og Holsten, hvor han lærte i syv Aar, og stiftede den ældste nordalbingiske Kirke i Meldorp (Milintorp) i Ditmarsken,[48]) som han ogsaa siden, da han (henved 788) blev Biskop i Bremen, jævnlig besøgte. Imidlertid blev den nye Lære under Krigene imellem Keiseren og de jydske Konger lige fremmed paa denne Side af Eideren; og det var først efter Carls Død, at der blandt Frankerne fremstod en geistlig Mand, der af egen Drift søgte og paatog sig det vovelige Ærende, at blive Christendommens Forkynder iblandt de Danske.

Ebbo, Erkebiskop i Rheims, af Fødsel en Saxer, havde maaskee netop paa Grund heraf været brugt til Underhandlinger med Harald Klak, eller med danske Sendebud ved Keiserhoffet. I det mindste fortælles der, at han havde seet og kiendt flere af dem ved Hoffet, og ofte beklaget deres hedenske Overtro.[49])

[47]) I Mabillons Acta. Sanctor. Benedictinor. Sect. III. p. 2. p. 401 sq. i Scr. R. Dan. I. p. 342—360; og bedst i Pertz Mon. Germ. II. pag. 378—390.

[48]) S. Ansgar nævner vel kun *Thiatmaresghao:* Scr. R. D. I. p. 347; (det ældste Sted, hvor Landets Navn forekommer. *Thiatmaresgoi.* Ad. Brem. II. c. 8.) Hos Saxo allerede Dythmersi, Dytmerschi, p. 225. 232. Jvf. Suhm om de Nord. Folks Opr. S. 263). Men Ad. Brem. I. c. 12, nævner Milinthorps Kirke som tilværende allerede under Willerik, S. Willehads Eftermand i det Bremiske Erkesæde.

[49]) „Divino, ut credimus, afflatus spiritu pro vocatione gentium, & maxime *Danorum*, quos in *Palatio* sæpius viderat." Remberti vita Anscharii. c. XII. Om Ebbo s. i Særdeleshed

Ved en Rigsdag, som Keiser Ludvig holdt 821 i Thionville, eller Diedenhofen, og ved et Præstemøde, som det følgende Aar holdtes i Attigny, var der bleven forhandlet om det for Kirken og Staten lige gavnlige i at arbeide paa Christendommens Forplantelse til Danmark; og hvor lidt endog Ludvig den Fromme havde arvet af sin Faders Herskeraand og Kraft, saa havde han dog ikke allene det til Religion og Andægtighed fra Ungdommen af henvendte Sind, der gjorde ham tilbøielig og ivrig for et saadant Foretagende; men han havde, ved Siden af sin Charakteersvaghed, Forstand nok til at indsee, at der aldrig vilde være at tænke paa varig Fred med Danske og Normanner, saalænge disse holdt fast ved deres hedenske Tro. At Keiseren har virket paa Ebbo, der var en Yndling af Ludvig og opdraget med ham fra begges spædeste Barndom, til at Bisoppen paatog sig et med saa megen Opoffrelse og Fare forbundet Foretagende: er vel ikke usandsynligt; men havde denne ikke tillige selv været gjennemtrængt af religiøs Iver for Christendommens Udbredelse i Norden, vilde det ikke have faldet ham vanskeligt at lede Keiserens Tanker paa en Anden. Ebbo, der i Rom vilde hente pavelig Bekræftelse paa sit Missionsembede, fik af Paskal I, en Bulle (det ældste endnu tilværende Document til Nordens Kirkehistorie) for sig og sin Ledsager Halitgar, (siden Bisp i Cambrai) der opfyldte hans Ønske; og da der i A. 822 ved en Rigsdag i Frankfurt mødte Sendebud hos Keiseren, saavel fra Harald Klak, som fra Gotriks Sønner: [60]) har Ebbo muligen benyttet Leiligheden til at følge med disse til Danmark. Til Harald havde dog Keiser Ludvig

---

Langebeks Note k. i S. R. D. I. 401 og p. 452. Hist. lit. de la France. V. p. 160. Münters Kirchengesch. von Dänem. und Norw. I. S. 240—52. 256. (Om Steder i Holsten, som kunne menes at have Navn efter ham, S. 256.)

[60]) Fuere in eodem Conventu legationes de *Normannia*, tam de parte *Heriolti*, quam *filiorum Godefridi*. Ann. Einhardi. jvf. ogsaa Vita Ludov. Pii. Pertz. Mon II. p. 627.

især anbefalet ham. Denne Konge bragte han ogsaa Gaver fra Ludvig, med den Forsikkring: at det alene var hans aandelige Vel, som Keiseren attraaede, men aldeles ikke noget Overherredømme over hans Rige. Om Ebbo i øvrigt denne Gang er kommen til Harald selv, og ind i Jylland, derom ere vi, ved de frankiske Annalers Taushed, ligesaa lidt underrettede,[51]) som vi kunne sige, hvilken Deel af Landet Gotriks Sønner egentlig havde afstaaet denne deres gamle Medbeiler.[52]) Men saameget see vi, at det med Haralds Besiddelse stod paa svage Fødder, og at han 822 paa ny, foranlediget af Ebbo, hvis Bestræbelser for Christendommens Udbredelse ikke havde været frugtløse, søgte Hielp hos Ludvig den Fromme imod sine Medbeilere, der truede at fordrive ham fra Riget. Keiseren sendte i den Anledning to af sine Grever, Gothard og Rotmund, (Theotarius et Ruotmundus) til Gotriks Sønner, for at undersøge Sagerne og det danske Riges Tilstand;[52 b]) men opmuntrede tillige, baade selv og ved Andre, Harald til at lade sig christne, for at kunne indgaae en saa meget nøiere Forbindelse med ham, og for at han saa meget snarere kunde vente sig Bistand af de Tydske.[53])

Nu vendte vel Ebbo igien tilbage med Harald; men neppe er han kommen over Eiderem,[54]) hvorimod K. Ludvig i A. 824 eller 825 skienkede ham en Gaard eller Grund i Holsten,[55]) hvor

[51]) I Annalerne hedder det paa eet Sted: „maximam partem huius anni *in Dania moratus*;" (S. R. D. I. 510;) paa et andet: „Qui — prædicandi gratia *ad terminos Danorum accesserat*, & æstate præterita multos ex eis ad fidem venientes baptizaverat." Einhardi Ann. a. 823. Pertz. I. p. 211.

[52]) At det, som Langebek mener, kunde have været hele Sønderjylland (S. R. D. I. 511) synes ikke troligt.

[52 b]) „Qui et causam filiorum Godofridi & *statum totius regni Normannorum* diligenter explorantes, adventum Harioldi præcesserunt." Einhardi Ann. l. c.

[53]) Remberti vita S. Anscharii. c. VI.

[54]) „Ebbo, in Daniam, sive *ad Daniæ terminos*, ut creditur, regressus."

[55]) „*Wellanao*," Cella *Wellana*: formodentlig Welnau, siden

[redacted]

han opførte en Celle, som det hedder, eller et lille Kloster, og samlede der endeel nyomvendte Christne omkring sig. Ebbo vedblev imidlertid at anvende sin Indflydelse paa Harald, for at stemme ham til den af Ludvig saa meget ønskede Religionsforandring; og da dette saa meget mindre blev uden Virkning,[56]) som Harald uden Tvivl baade ved sine Besøg ved Keiserhoffet og sin Omgang med Ebbo og andre Tydske, længe har været forberedet paa en saadan Forandring, og i den har seet et Middel til at bestyrke sin usikkre politiske Stilling: var det vel ikke saa overraskende, som det var glædeligt for Keiseren, da den jydske Konge i Mai Maaned 826, med sin Hustru og Søn eller Brodersøn,[57]) (som Nogle tilføie) kom til Skibs op ad Rhinen til Maintz, i den Hensigt at lade sig døbe. At Keiseren i sit Palads Ingelheim, uden for Mainz, modtog ham med stor Venlighed, var ligesaa naturligt, som at den danske Konges og hans Families høitidelige Daabshandling i St. Albani Kirke ved Ingelheim (i sildigere Tider indsluttet i Staden Mainz's Ringmure) udførtes med en keiserlig Pragt, der kunde virke lige gunstigt paa Harald og paa hans Følge, som tilligemed deres Konge modtoge Daaben. Sikkert har ogsaa den hele Handling for en Fyrste af Ludvig den Frommes Charakteer været betragtet som en Triumph, der smigrede ham ligesaa meget, som hans Fader har sat Priis paa et vundet Slag eller en erobret Provinds.

Her sparedes hverken paa personlig Hæder, velkomne Gaver, eller udvortes Glands. Keiseren selv var den, som løftede Harald

---

Münsterdorf kaldet, nær ved Itzeho. Om dette Sted s. Langebeks Anmærkning til Rembert. c. XII: S. R. D. I. 452. 453.

[56]) I det mindste efter Haralds egne Ord, i den Tale til Keiser Ludvig, som Nigellus lægger ham i Munden. S. R. D. I. 411.

[57]) Om Haralds Søn og Brodersøn (kun den sidste, Harek, nævner Oluf Tryggvesens Saga, c. 60) s. Langebek S. R. D. I. 412. Not. r. Om Tiden, da Harald kom til Mainz, jvf. S. R. D. I. 511 og Not. o.

af Døbefonten,[58]) og efter Daaben hialp ham i de hvide Klæder;[59]) eller, efter vor Tids Talebrug, stod Fadder til hans Daab,[60]) og antog ham i Søns Sted (in filium adoptavit), ligesom Keiserinden Judith udførte dette ved Haralds Dronning; og Ludvigs Søn Lothar ved den danske Kongesøn. Omstændeligt opregner den frankiske Digter Ermoldus Nigellus, der, uden Tvivl som Øienvidne, i latinske Vers har beskrevet den hele Ceremonie,[61]) de rigelige og prægtige Faddergaver, som skienkedes Harald — ligefra Kronen, hvormed hans Hoved prydedes, Kappen, der sammenholdtes ved et Spænde med en rød Ædelsteen, Sværdet, som Keiseren tog fra sin egen Side og rakte Kongen, og de gyldne Armringe, indtil de hvide Handsker. Paa lige Maade beskrives den prægtige Klædning, Hovedsmykket med Ædelstene, den bøielige Guldklæde til Halsen, Guldarmbaand og andre Smykker, hvormed Keiserinden begavede sin Guddatter; og hernæst al den øvrige Pragt og Herlighed, som derpaa ved Gudstienesten i Kirken, ved et festligt Maaltid i Keiserborgen, og den følgende Dag ved en stor Jagt, og et Jagtmaaltid i Skoven, hvori Keiseren, Keiserinden og Harald med sit Følge deeltoge, lagdes til Skue for den af Beundring indtagne danske Kongefamilie. At den

---

[58]) „De sacro fonte suscepit." Rembert. c. 7. Han fortæller det meget kort, formodentlig efter *Theganus* de gestis Ludov. Pii.

[59]) „Vestibus albidulis ornat & ipse manu." Erm. Nigellus. „Quem Cæsar *niveis*, ut mos est, *induit Albis*." Gualdo vita S. Anscharii. c. 12. S. R. D. I. 573.

[60]) Gualdo bruger l. c. paa Latin et ganske hertil svarende Udtryk: „Et pater in lavacri natalibus extitit illi."

[61]) Scr. R. Dan. I. p. 410—421, beriget ved Langebeks nøiagtige Henviisninger til Annalerne. Beretningen hos Nigellus er omstændelig; men at Münter (Dän. Kirchengesch. I. 262) kalder den kiedsommelig („langweilig") maa undre os hos en Historieforsker. Fortællingen om den store Jagt, er endog meget underholdende.

[redacted]

samme Forfatter tillige fortæller, hvorledes Harald før sin Hiemreise frivilligen gav Keiseren Haand paa, at han vilde overgive sig og sit Rige i hans Raadighed,[62]) og at Keiseren, efterat have modtaget hans Haandslag, efter gammel frankisk Skik skienkede sin nye Vasal en Hest og Vaaben: findes vel ikke bestyrket ved nogen anden Aarbogskrivers Beretning; men der kan neppe være Grund til at kalde det i Tvivl, da det kun var en Gientagelse af hvad Harald havde giort, da han 814, fordrevet af Gotriks Sønner, første Gang kastede sig i Armene paa den tydske Keiser, og ikke betænkte sig paa at ville kiøbe sin tabte Fyrstemagt for en, hidtil i Norden ukiendt Underkastelse under fremmed Høihed. Imidlertid maa Udsigten for Harald til at beholde den Kongemagt i Danmark, han ved disse Midler søgte at sikkre sig, ikke have været meget lovende; thi Keiseren lagde til sine andre Fadbergaver en mere betydende, ved at skienke Harald en Landstrækning paa den anden Side af Elben, eller i Nordalbingien, og et Grevskab eller District i Frisland,[63]) der menes at have været det saakaldte Rustringer-Land; for at han der, som det udtrykkelig siges, kunde finde Tilflugt og Ophold, ifald hans Undersaatter ikke vilde taale en døbt Konge over sig.

Harald, der saaledes fra Hedning og dansk Sysselkonge var bleven en christen Vasall af den frankiske Keiser, vendte til Skibs, ad den samme Vei, han var kommen, tilbage til Danmark, og paa denne Reise fulgte ham den i vort Norden saa navnkundige Benedictinermunk fra Corbei, Ansgarius. Født 801 af fornem Slægt, i det nordlige Frankrige, og fra en meget ung Alder opfødt og oplært i Benedictinernes Klosterskole i Corbei, havde han der, under Abbeden Adelard, en Slægtning af Keiser Carl, og under en Lærer som den frankiske Radbert, et Vidunder i

[62]) „Suscipe, Cæsar, ait, me, nec non regna subacta,
Sponte tuis memet confero servitiis."

[63]) „Comitatus *Riustri* in Frisia."

sin Tid, der endog forstod Græsk og Hebraisk, modtaget lærd Dannelse; men var heller ei bleven tilbage i Verdenskundskab. Maaskee har han endog, i en tidlig Alder, ikke været fremmed ved Keiserhoffet, thi Carl den Stores Død nævnes som en Begivenhed, der giorde meget dybt Indtryk paa den unge Klosterlærling. Ham fandt man alt i det 15de Aar moden til at indklædes som Munk; og da han herved ikke lod sig afholde fra at dyrke Videnskaberne, blev han i sit 20de Aar valgt til Klosterskolens Rector (**Scholasticus**); og to Aar derefter forflyttet i den samme Værdighed til Klosteret Ny-Corbei, som Keiser Ludvig anlagde til en Planteskole for Religionslærere. Herfra var det, at Ansgar i sit 25de Aar kaldtes til Keiserhoffet af Abbeden Walo, Keiserens meget formaaende Slægtning, for at modtage det Forslag, at drage som Missionair til Danmark. Frivillig, med Forsagelse af en roligere Stilling, og imod sine Venners Raad, paatog Ansgar sig da, i Forening med sin Ven og Ledsager Autbert, — den eneste, som frivillig vilde følge ham — at udføre det vanskelige og farefulde Hverv, hvortil man længe forgieves havde søgt en dertil skikket og villig Geistlig: at blive den christne Læres Forkynder iblandt de Danske; hvilket tillige lægger for Dagen, at Ebbo ikke maa have udrettet meget paa sin nordiske Mission med Hensyn til Danmark. — I Cøln overlod Erkebiskop Hadebold dem et Skib, med to beqvemme Ruf eller Kahytter;[64]) og da Harald saae den gode Lellighed, valgte han at blive paa dette Fartøi, hvor det ene Ruf blev ham indrømmet. Fra Cøln seilede man ned ad Rhinen til Udløbet ved Dorstad,[65])

---

[64]) „Duæ *mansiunculæ*, satis optime præparatæ." Rembert. c. 7. Kruse, Sanct Anschar S. 257, mener, det ene Ruf har været i Agterenden, det andet i Forenden, som man endnu bruger det paa visse nederlandske Fartøier.

[65]) Om denne i ældgamle Tider berømte Handelsby i Holland, („vicum famosum Dorstad." Vita S. Gregorii Abbatis. Ma-

[redacted]

„forbi Frisernes Land"; og saaledes, med Slutningen af A. 826 kom Ansgar med Kong Harald til „de danske Grændser" [66]) (hvorved her ei kan forstaaes andet end Sønderjylland.) Omtrent to Aar kunde Ansgar opholde sig i Danmark. Men da den gamle Feide imellem Gotriks Sønner og Harald Klak allerede Aaret efter hennes Hjemkomst, og rimeligviis ved den første beqvemme Leilighed atter brød ud, hvoraf Følgen ogsaa blev den sædvanlige, at Harald blev dreven ud af Danmark, og maatte tye hen til sine tydske Besiddelser: var der heller ikke længere noget blivende Sted for Ansgar i Sønderjylland; uagtet han, ene henvendt til sit aandelige Formaal, altid afholdt sig fra at blande sig i Haralds verdslige Anliggender. Men skiøndt han aldrig frygtede for, i sit Kald at gaae enhver Fare i Møde, fandt Ansgar dog nu, at han under Tingenes Stilling i Jylland intet udrettede ved at sætte sit Liv i Vove; og vendte da med sin trofaste Ven og Ledsager Autbert tilbage til Holsten, hvor Ansgar deels opholdt sig, deels ogsaa endnu besøgte de danske Grændselande. [67]) Her virkede han for Christendommen, ogsaa ved at oprette en Skole, hvor han oplærte tolv eller flere Drengebørn, som han tildeels kiøbte fri for Trældom; [68]) indtil han 829, efter Keiser Ludvigs Ønske, drog over Østersøen til Sver-

---

billon Act. Sanct. Bened. IV. p. 326) der saa tidt nævnes, i Anledning af de normanniske Vikingstog, og hvis Navn endnu er tilovers i Landsbyen Wyck te Duerstede nær ved Utrecht, jvf. Langebeks Note. S. R. D. I. 438.

[66]) „Ad confinia Danorum." Rembert. c. 7. Kruse mener (S. 53 og 257) at Anschar, seilet op ad Eideren, er landet ved Hollingstedt ved Treene, og derfra har begivet sig til Hadeby, der laae paa den sydlige Bred af Slien.

[67]) Jvf. Rembert. c. VII. S. R. D. I. p. 513. Suhm i Skandinav. Selsk. Skr. I. Bd. 1798. S. 80.

[68]) Nogle, formodentlig trællefødte Drenge, satte Harald Klak ogsaa i Lære hos Anschar. „Haraldus Rex ex *suis* etiam aliquos eis erudiendos tradit."

rige. Herfra vare Gesandte af den svenske Konge Biørn paa Haga udsendte til Keiseren, med Begiering, at han vilde skikke en Lærer i Christendommen til dette Rige, hvor det imidlertid endnu varede to til tre Aarhundreder, før den nye Religionslære, hvis første Spirer Ansgar plantede under dette, og under et sildigere Ophold i Sverrige 853, fik udbredt Indgang. Ved hans Hjemkomst fra den første Missionsreise til Sverrige 831, fandtes den unge, nidkiære, blandt Christne og Afgudsdyrkere lige agtede Religionslærers Fortienester og Evner saa almindelig erkiendte, at Ansgar blev foreslaaet til den høie geistlige Værdighed, der skulde giøre ham til Forstander og Overhoved, ikke blot for den christne Menighed hos de nordalbingiske Saxer, men ogsaa for det fierne Nordens Kirker, som man i Haabet saae oprettede. Allerede Carl den Store havde været betænkt paa at stifte et Erkebispesæde i Hamborg; nu var dets Oprettelse besluttet paa en Rigsdag i Aachen i Februar 831. Ansgar blev af Keiser Ludvig beskikket til Nordens første Erkebiskop, og i Junius samme Aar indviet i Ingelheim: et for Danmark, og for den christne Læres Udbredelse i Norden, om ikke øieblikkeligen, dog i Fremtiden vigtigt og følgerigt Skridt.

5.

Den Tid var endnu ei kommen, da den nye Lære, selv under en, dens guddommelige Stifters rene Aand saa værdig, saa apostolisk Forkynder, som Ansgar, kunde giøre betydende Fremgang paa denne Side af Eideren. Tilstanden i Danmark var dertil altfor urolig og usikker; og hertil bidrog uden Tvivl ikke blot den saa længe vedvarende, saa ofte fornyede Kamp om Herredømmet i Jylland imellem Gøtriks Sønner og Harald Klak; men ogsaa den fiendtlige Stilling, hvori hine, som saa mange Spor udvise, have staaet til det østdanske Rige, eller til Leirekongen. Med Harald blev Forholdet altid misligt og fiendsk; thi

hverken vilde han opgive sin Paastand paa den Deel af Jylland, der engang havde været i hans Magt, eller afstaae fra den Forbindelse med Frankerne og deres Keiser, hvori de Danske ikke kunde see andet, end en hos deres Konge uhørt Afhængighed. Hans Adfærd synes ogsaa at have nærmet sig mere til trodsende Overmod, naar han stolede paa Lykken og sin mægtige Forbundsven, end den vidner om Forstand paa at søge og vinde Tilhæng hos Almuen. Herpaa viser Historien os et Exempel, to Aar efter Haralds Daab.

Gotriks Sønner havde i de nærmest foregaaende Aar snarere søgt Fred, end Krig, med Keiser Ludvig; og Freden var ikke allene
825 efter Begiering af de danske Kongers Sendebud, der i August Maaned mødte ved et Folketing i Aachen, [69]) paa ny bleven bekræftet ved Grændsemøde imellem Gesandter fra begge Sider; men ogsaa i følgende Sommer (826), paa samme Tid som Harald var ved Hoffet i Ingelheim, mødte der et Gesandtskab med Fredsforsikkringer fra de jydske Konger; [70]) ja, een af dem, Erik, den ældste, som de frankiske Aarbøger kalde Orik og Horik, havde
827 endog lovet Keiseren, der allene i denne Anledning kaldte et Hof sammen i Nimwegen, at møde ham der personlig; men betænkte sig ligesom sin Fader; eller havde vel snarere givet sit Løfte, uden Forsæt at ville holde det; [71]) da dette foregik samme Aar som

---

[69]) Om Keiser Ludvig berettes: „Generalem populi sui conventum more solemni mense *Augusto* habuit. In quo conventu — etiam & *filiorum Godefridi* de Normannia legatos audivit; ac pacem, quam iidem sibi dari petebant, cum eis *in Marca eorum* mense Octobri confirmari jussit." Ann. Bertin. Duchesne Scriptor. III. p. 183. cf. Vita Ludov. Pii. Pertz Mon. T. II. p. 629.

[70]) Annales Bertin. l. c. Einhardi Ann. Pertz. I. 214.

[71]) „Conventum apud *Niumagam*, propter *falsas Horici, filii Godofridi, regis Danorum pollicitationes*, quibus se illo ad Imperatoris præsentiam venturum promiserat." S. R. D. I. 512.

[redacted]

Erik og hans Brødre anden Gang fordrev Harald fra Jylland. Dette taalte ikke Ludvig den Fromme, men lod 828 opbyde næsten alle sine saxiske Grever at møde ved den danske Grændse, for at underhandle med Gotfrids Sønner, saavel om Haralds Sager, som om et Forbund mellem Franker og Danske. Et saadant blev ogsaa sluttet, (som det synes, under det Vilkaar, at Harald atter skulde indsættes i sit Rige) og bekræftet ved Gidsler fra begge Sider; men Harald, alt for hidsig paa at skaffe sig Ret, [72]) og formodentlig stolende paa den mægtige Hielp i Baghaanden, brød imidlertid uventet som Fiende ind i Jylland, hvor han plyndrede og afbrændte adskillige Landsbyer (eller Gaarde? **villulæ**). Neppe erfarede Gotriks Sønner dette, før de samlede en Hær, rykkede over Eideren, og der overfaldt Frankerne, som intet fiendtligt ventede sig, slog dem paa Flugt, giorde stort Bytte, og derpaa atter gik tilbage. Men de jydske Konger vare tillige kloge nok til at mene, at en saadan Voldsomhed, der maaskee kunde have onde Følger, hellere maatte undskyldes, naar det dermed var giort, end forsvares; og de sparede ikke paa et nyt Gesandtskab til Keiserhoffet samme Aar, som med høflige Ord [73]) skulde dække, hvad der var skeet. Freden blev da ogsaa holdt vedlige; og rimeligt kunde det være, at Harald derved paa ny er kommen til Danmark, skiøndt Andre antage det Modsatte. — Det synes vel ogsaa af de følgende Aars Begivenheder, som Erik (der fra 836, da hans Broder maa være død, altid nævnes alle ne af de frankiske Annalister) bestandigen i det mindste har tragtet efter at bevare det udvortes Skin af at overholde Freden med Frankerne; endskiøndt man tillige maa antage, enten at hans Magt i Danmark og

---

[72]) **„Rerum gerendarum nimis cupidus."**

[73]) **„Hoc in Imperatoris esse arbitrio, qualiter ita fieret emendatum, ut de re inter partes pax firma maneret."** S. R. D. I. 514; jvf. Grams Not. til Meurs. p. 115; hvor han dog mener, at Harald slet ikke mere er kommen til Danmark.

over Jydernes Søstyrke har været betydeligt indskrænket; eller at han har været i hemmelig Forstaaelse med dem, der giorde Udrustninger og Røvertog til de frisiske og belgiske Kyster. Aldrig havde disse været hyppigere, grummere eller mere ødelæggende, end de nu blev det under den, med de oprørende Feider imellem Ludvig den Fromme og hans Sønner, voxende Forvirring og Svækkelse i det frankiske Rige. Fire Aar efter hinanden, fra 834 til 837, gientoge Normannerne deres Anfald, snart paa Frisland, Holland, Belgien og Øen Walcheren, snart paa de franske Kyster; og det vilde være unyttigt at optælle alle de enkelte forefaldne Begivenheder af den Art, der kun tiene til at vise, hvorledes man den Tid i det hele frankiske Rige næsten var værgeløs paa Kysterne og ved Flodernes Mundinger; fordi man hverken havde forstaaet at beskytte sig ved Skibe, eller havde faste Pladser med bestandige og tilstrækkelige Besætninger. Det er derimod ikke overflødigt at bemærke, hvor talrige og hvor dristige de nordiske Vikinger paa disse Tog alt maa have været; da de ikke nøiedes med Plyndringer af Kystlandet, men vovede sig høit op ad Floderne, ind i det Indre af Landet — overalt betegnende deres Spor med de raaeste Grusomheder. Saaledes blev 836 ikke alene Antwerpen og Witla, ved Udløbet af Maas, plyndrede; men Normannerne løb med deres Flaade langt op i Schelden, indtog og afbrændte Stæderne Doorne og Mecheln, skændte og brændte i Lier i Brabandt, og i St. Trouin i Stiftet Lüttich, og ihielsloge paa begge Stæder flere Præster under Gudstienesten, tilligemed en Mængde andre Indbyggere. Paa samme Wiis gik det 837 Stæderne Nordwyk og Rhinsburg i det nuværende Sydholland; og paa det første Sted blev en fangen Præst først lemlæstet og piint paa det grusomste, og siden, da han desuagtet vægrede sig ved at offre til Normannernes Guder, halshugget. Dette var de gamle Nordboers Maade, at bekrige fremmede Folkefærd paa; dette var Asadyrkernes vilde Kraft og

uskaansomme Grumhed, endog mod Værgeløse — og dette Aanden i en Tro, som man undertiden har villet ophøie paa den christelige Religionslæres Bekostning. — Normannernes Anfald, der paa den Tid hyppigst vendte sig mod de nederlandske Kyster, vare 837 her saa alvorlige, at Keiser Ludvig endog fandt det raadeligt, at opgive et Romertog, han havde foresat sig at gjøre i dette Aar, og at trække sin Hær sammen ved Nimwegen. [73]) Men ei engang de Besætninger, han havde lagt i flere Søstæder, kunde beskytte Landet; og ligesaa lidt kunde den Danske Kongesøn, Hemming, Halfdans Søn, som var bleven Christen, og uden Tvivl her havde modtaget Land til Lehn af Frankernes Keiser, beskierme det mod sine Landsmænd. I et Anfald paa Walchern, hvor en stor Mængde Christne bleve ihielslagne, faldt ogsaa Hemming [74]) (d. 17de Jun. 837) tilligemed Øens Greve eller Landshøvding Eckard. Friserne maatte skatte til Seierherrerne; og Dorstad blev ødelagt.

Paafaldende er det at læse om, hvorledes den jydske Konge, midt under disse Ødelæggelser, ved et Gesandtskab efter det andet, fralægger sig hos Keiseren, at have nogen Deel i saadanne Røvertog af hans Undersaatter og Landsmænd; ja endog regnede sig det til Fortieneste, at have ladet endeel af Anførerne for samme afstraffe; og tilsidst endte med, i A. 838 ved et Gesandtskab i Attigny at begiere af Keiser Ludvig, at Herredømmet over Friserne og Obotriterne maatte overdrages ham — en Begiering som

---

[73]) Jvf. Scr. Rer. Dan. I. 520.

[74]) „Et ibi cecidit *Hemminch*, qui erat ex stirpe Danorum, *Dux christianissimus*, & Ecchihardus, alius Dux, & multi optimates Imperatoris," &c. S. R. D. l. cit. „Northmanni, tributum exactantes, in Walchram insulam venerunt, ibique *Eggihardum*, eiusdem loci Comitem, & *Hemmingum*, *Halpdani filium*, cum aliis multis XV. Cal. Jul. occiderunt," &c. Annal. Fuldenses.

Keiseren, hedder det, fandt usømmelig, og med Foragt afviste. [75]) Men Erik vedblev desuagtet at holde udvortes Fred med Keiseren; og denne blev endog 839 høitideligt og edeligt bekræftet ved et giensidigt Gesandtskab, af hvilke det Danske, der bestod af en meget betroet Mand, ledsaget af en Slægtning af Kongen, medførte Gaver af Landets Frembringelser til Keiseren. [76])

Efter Ludvig den Frommes Død (20 Jun. 840) og under de vedvarende Brødrekrige, der endnu mere svækkede det deelte frankiske Monarkie, benyttede Normannerne Tilstanden i det tydske og frankiske Rige til Aar for Aar at giøre deres Anfald hyppigere, dristigere og mere ødelæggende; uden at man der var i Stand til at gribe til noget kraftigere Middel til at giøre Ende paa en Landplage, der omsider blev Gienstand for de almindelige Kirkebønner, end at kiøbe sig fri for Ødelæggelsen, paa et enkelt Sted, og for en kort Frist. Herved giorde man det Onde langt værre, og Tillokkelsen hos Normannerne til at fornye de tilsidst mere og mere methodisk udførte, og med en vis Krigskonst organiserede Røvertog, langt større. Men Bedrifter, hvormed Frankriges og Normandiets Krøniker ere opfyldte — og som tilsidst endtes med, at Normannerne i Frankrige erhvervede denne Provinds, der efter dem fik Navn, og at den franske Konge Carl den Enfoldige 912 maatte overlade dette Landskab som Arvelehn til den berømte normanniske Høvding Rolf, Stamfader for Normandiets Hertuger og for det nyere engelske Kongehuus — disse Bedrifter, staae ikke i nogen umiddelbar Forbindelse med vort Fædrelands Skiebne,

---

[75]) „Cuius petitio, quanto Imperatori indecens s. incongrua visa est, tanto vilius spreta & pro nihilo ducta est." Ann. Bertin. Duchesne. Scr. Fr. III. p. 193.

[76]) „Quendam, cujus consiliis præ cunctis fidere, & omnia agere videbatur, et cum eo *Nepotem* suum, munera gentilitia deferentes, *Oricus* ad Imperatorem direxit, &c Annal. Bertin. l. c. p. 197.

eller det danske Folks indvortes Tilstand og Forholdene til dets sydlige Naboer og nordlige Frænder.

Disse Forhold synes, med Hensyn til Tydskland, efter Ludvig den Frommes Død, paa nogen Tid at være afbrudte eller at have taget en anden Vending. De jævnligen gjentagne Gesandtskaber imellem Keiserhoffet og den jydske Konge ophøre. Harald Klak er maaskee ved den Tid paa ny bleven fordrevet af Jylland, hvis han der endnu efter 828 har havt Ophold og Besiddelser. I det mindste see vi, at Keiser Lothar, da han efter Slaget ved Fontenaille greb til det fortvivlede Middel, at vække Saxerne til Opstand imod sin Broder, Ludvig den Tydske, ved at tilsige dem deres gamle Frihed og Love, som de under Hedenskabet havde havt, tillige søgte at sikkre sig Bistand af Harald Klak og dennes Parti, ved 841 at give ham Øen Walchern med en tilgrændsende Landstrækning til Lehn — en Handling, der tilbrog Lothar de christne Tydskes Had og samtidige Annalisters Forbandelser;[77] saameget mere som den troværdige og vel underrettede Nithard endog føier til: at Lothar gav disse Normanner, som sine Hielpetropper, Frihed til at røve paa hans Fienders christne Lande.[78] At Harald efter den Tid ikke mere er kommen tilbage til Danmark, og faa Aar derefter (846) er død:[79] er meer end sandsynligt; da han siden ganske forsvinder af vore egne og af de frankiske Aarbøger.

Hans mangeaarige Fiende og Medbeiler, Erik, Gotriks

[77]) „Dignum sane omni detestatione facinus:" kalder Annalisten denne Handling. Jvf. S. R. D. p. 524. not. e. og Annales Bertin. Pertz Mon. I. p. 438.

[78]) „Lodharius Nortmannos causa subsidii introduxerat, partemque Christianorum illis subdiderat; *quibus etiam ut cæteros Christianos deprædarent, licentiam dabat.*" Du Chesne. Scr. Norm. II. 377.

[79]) *Petrus Olai.* S. R. D. I. 172. Torfæi Series. p. 416. jvf. Grams Meursius p. 119.

Søn, vedblev derimod endnu en Tid lang at herske i Jylland; ja synes endog, som vi snart skulle see, at have udvidet sin Kongemagt udenfor Halvøen. Vi finde ham, fem Aar efter Ludvig den Frommes Død, i aaben Feide med Ludvig den Tydske. Thi samme Aar (845 i Marts Maaned) som Normannerne, under Regners Anførsel, med 120 Skibe næsten uden Modstand gik op ad Seinen lige til Paris, hvor Carl den Skaldede kiøbte sig fri fra dem ved en Krigsskat paa 7000 Pund,[80]) havde Erik udrustet en mægtig Flaade (det fortælles paa 600 Fartøier), hvormed han fra Vesterhavet drog op ad Elben til et Angreb mod den tydske Keiser. Vel blev han slaaet tilbage af Saxerne; men denne Seier maa ikke have været afgiørende, eller det maa have været en sildigere Begivenhed; thi den danske Flaade indsluttede og angreb Staden Hamborg, hvor man ikke fik Tid til at samle tilstrækkelig Magt af Landfolket (pagenses) til Forsvar. Byen blev indtaget af de Danske, i to Døgn udplyndret, mange af Indbyggerne deels fangne, deels forjagede, og den af Ansgar opbyggede anseelige Kirke med det hosliggende Kloster blev opbrændt. Med flere Eiendomme gik ogsaa de Bøget, Keiseren havde skienket det nyligi oprettede Erkestift op i Luer; og Erkebispen selv, der neppe kunde faae reddet Kirkens Reliquier, maatte med sine Præster ved

---

[80]) „Nordmannorum naves CXX. mense Martio per Sequanam, hinc & abinde cuncta vastantes, Loticiam Parisiorum, nullo penitus obsistente, pervadunt. Quibus cum Carolus occurrere moliretur, sed prævalere suos nullatenus posse prospiceret, quibusdam pactionibus, & munere septem millium librarum eis exhibito, a progrediendo compescuit & redire persuasit." Ann. Bertin. Du Chesne. III. p. 201. Det synes saaledes, at Paris heller ikke dengang blev indtaget. Imidlertid siges paa et andet Sted, i det mindste om Regner: „usque Parisios accessit, ac in Vigilia Stæ Paschæ (28 Marts) *urbem intravit.*" Du Chesne. T. II. p. 388. 391.

Nattetid søge sin Frelse ved Flugten i en saadan Hast, at han ei engang fik sin Kappe med sig.[81])

Alt dette uagtet, maa der ikke længe efter være forefaldet noget, der har omstemt Kong Eriks Sind, og enten det, som frankiske Annaler fortælle, har været Beretningen om vidunderlige Uheld, der rammede nogle normanniske Vikinger efterat de havde plyndret et Kloster i Frankrige; eller den pludselige og ynkelige Død, som berettes at have tilstødt den danske Kongesøn Regner, da han for Erik roste sig af de Misgierninger, han havde bedrevet i Klostret St. Germain ved Paris, eller andre Aarsager, som have virket denne Forandring: saa har Erik endnu samme Aar (845) sendt Gesandte til Kong Ludvig med Tilbud om Fred, om de Fangnes Udlevering, ja endog de røvede Skattes Erstatning, saavidt dette lod sig giøre. Ludvig giengieldte dette ved næste Aar at sende den saxiske Greve Cobbo som Gesandt til Kong Erik; og denne (hvis man kunde troe de frankiske Aarbøger og Helgenlegender)[82]) lod ikke allene nogle af de værste Ubaadsmænd, som havde deeltaget i hine Voldsomheder i St. Germain, henrette; men befalede endog, at alle christne Fanger, der fandtes i hans Rige, skulde frigives og sendes hiem til deres Fædreland. En saa lidet hiemlet Begivenhed, om den endog virkelig havde tildraget sig i Jylland, var uden mindste Indflydelse paa de herefter uafbrudte og aarlig fornyede Røveranfald, som danske og andre normanniske Vikingsflaader udførte paa de franske — nu og i den følgende Tid (f. Ex. 847)[83]) ogsaa paa de spanske Kyster —, for ei at tale om England og Irland, hvor hele Hærskarer af Danske og

---

[81]) Remberti vita S. Anscharii. c. XIV. Adam. Brem. I. c. 21. jvf. S. R. D. I. p. 528. 29. Kruses St. Anschar. S. 92–94.

[82]) Fragm. de Normannis. *Duchesne* Script. II. 656. *Mabillon* Acta SS. Ben. IV. 108. (*Aimonius* de Miraculis S. Germanii.)

[83]) Jvf. Scr. R. D. I. 534. 535.

Norske maa have kæmpet. Irske Krøniker fortælle saaledes om fire Slag, som de Danske tabte i Irland 848, og hvor der af dem faldt i det første 700, i det andet 1200, og i de to sidste 1700 Mand. Men for at bøde paa disse Tab, som det i det følgende Aar Forstærkning af Folk fra Danmark og Norge med en Flaade paa 140 Skibe til Irland, hvor Krigen, med stort Tab for Irlænderne, blev fornyet.[84]

Naar vi nu tillige ved hvert Aar læse om flere normanniske Angreb med betydelig Magt, der udførtes paa de belgiske, franske og spanske Kyster; hvor store Stæder, f. Ex. Bourdeaux, sfa Paris selv angribes, beleires og indtages: saa maa det i det mindste blive os klart, at saa store, saa ofte gjentagne Krigstog og Sø-Udrustninger ei kunne være tilveiebragte uden Deeltagelse af hele Provindsers Almue; at de maae være udgaaede fra Havne og Stæder i Norden, hvor man i Aarhundreder har bygget Skibe og udrustet Vikingsflaader; og at hvis endog Landets Overkonger i den Periode, vi her have for Øie, eller det 9de Aarhundrede, ikke altid umiddelbart deeltog i eller bidrog til at udrede saadanne Hærtog, maa de dog baade have taalt og beskyttet dem; og vist heller ikke undladt at drage Fordeel af dem, hvor de kunde. Hvorledes for Resten Kongesønner, eller Slægtninge af Nordens Fyrstestammer, naar de ei kunde faae Land at raade over, eller ikke kunde enes med Overkongerne, sloge sig til Sørøverhaandværket, eller, som man med et bedre klingende Navn kaldte det, i Mangel af Land og Folk, nøiedes med at være Søkonger: derom have vi foruden utallige sildigere Exempler i Sagaerne, et Vidnesbyrd i de tydske Annaler, allerede fra 850. Rerik, en Broder, eller snarere Brodersøn[85]) af Harald Klak, havde tilligemed denne af

[84]) *Waræi* Antiquitates Hibern. p. 125. 126.

[85]) Det første efter Annal. Fuldens. Pars. 2da. (Pertz Mon. I. pag. 366.) Derimod „*Nepos* Herioldi." Ann. Bertin. ibid. pag. 445, hvilket Langebek antager for rimeligere; s. Scr. R. D.

Ludvig den Fromme faaet Lehnsbesiddelser i Nederlandene.[86]) Efter denne Keisers Død, beskyldt for Forræderi, blev han af Lothar sat i Fængsel, men undslap og tog sin Tilflugt til Ludvig den Tydske, der tillod ham at opholde sig hos Saxerne, nær ved de danske Grændser;[87]) maaskee i det Land, som ogsaa her af Ludvig den Fromme skal være givet Harald Klak til Lehn. Men her fandt Rerik ikke for godt at sidde stille. Han samlede en ikke ringe Flok af Danske omkring sig, begyndte at drive Sørøveri, giorde især Kystlandene under Keiser Lothars Herredømme til Gienstand for sine Angreb, og indtog bl. a. ogsaa Dorstad i Holland, hvor han, tilligemed Harald, forhen havde havt sine Lehnsbesiddelser. Lothar fandt det ikke raadeligt, at fortsætte Feiden; men indgik Forlig, betingede sig en aarlig Kiendelse af den danske Fyrste, som sin Lehnsmand, og at denne skulde hielpe til at forsvare Landet mod sine Landsmænds Anfald.[88])

I Forbund med Rerik var hans Fætter Godefrid, Harald Klaks Søn, som med Faderen var bleven christnet i Mainz, uden derved at lade sig afholde fra Sørøverlivet. Denne skilte sig nu fra Rerik med sine Skibe, plyndrede paa Kysterne af Flandern, i Floderne Maas og Scarpe, og løb tilsidst op ad Seinen. Carl

I. p. 536. not. 1. Jvf. pag. 412. 420. og Franckes Tab. B, hvor han anføres som Søn af den paa Walchern ihielslagne Hemming (Halfdansøn) og Brodersøn af Harald Klak.

86) „Vicum *Dorestad* jure beneficii tenuit." Ann. Fuld. l. c.

87) „Unde fuga lapsus, in fidem Hludovici, regis Orientalium Francorum veniens, cum per annos aliquot ibi moraretur, & *inter Saxones, qui confines Nordmannis sunt, mansitaret*, collecta Danigenarum non modica manu, coepit piraticam exercere — venitque per ostia Rheni fluminis *Dorestadum* & occupavit eam atque possedit." Ann. Fuldens. l. c.

88) „Et *piraticis Danorum incursionibus* obviando resisteret." Annal. Fuldens. l. c. (cf. S. R. D. I. 537.)

den Skaldede, som først havde fundet det nødvendigt, at søge Hielp hos sin Broder Lothar (man tænke sig Forholdet imellem de Franskes Konge og en dansk Sørøver-Høvding!) fandt det tilsidst raadeligere at slutte Forlig med Godefrid, imod at afstaae ham et Stykke Land til Besiddelse (850 eller 853?). Saaledes greb nu Frankerne til det samme Middel, hvori Romerne forgieves troede at finde Værn imod de gothiske Folkefærds Angreb: de optog Normanner i deres eget Land, for at disse skulde hielpe til at forsvare det imod egne Landsmænd. Men, hvor lidt det opfyldte sin Hensigt, viser de vedvarende Beretninger hos frankiske Historieskrivere, om de næsten utrolige Ødelæggelser ved Normannerne, som Landet aarligen maatte lide,[89]) — og det, føie de ærligen til, „fordi der var Ingen, som ret kunde giøre dem Modstand; og mest fordi vore Folk ingen Flaade havde til Kysternes Forsvar."[90]) — Intet kunde derfor, under disse Omstændigheder, være mindre virksomt til at giøre Ende paa de normanniske Røvertog, end den Trudsel, som Ludvig den Frommes Sønner, i Følge en 847 sluttet Forening,[91]) ved Gesandter sendte den danske Kong Erik: „at hvis han ikke beflittede sig paa at holde Freden vedlige, og holdt sine Folk fra Sørøveri, skulde han være sikker paa, at faae alle tre Kongerne til Fiender." — Endog med den bedste Villie hertil, vilde det have været umuligt for Erik, at paatage sig denne Forpligtelse. Men vi bemærke ved dette Budskab, at det, ligesom alle Forhandlinger imellem de danske og de frankiske Konger i det 9de Aarhundrede, er rettet allene til den jydske Konge; og at vi overhovedet ikke finde noget udtryk-

[89]) Om alle de Stæder, Klostre og Slotte, som de allene i A. 847 ødelagde i Aquitanien, s. S. R. Dan. I. 534.

[90]) „Et maxime quia Nostri classem non habebant ad tutelam oræ maritimæ." *Ademari* Chron. Labei Scriptt. Fr. II. 161. Chron. Malleac. sammest. p. 198.

[91]) Februar 847. „In conventu *Marsnensi*." Marsna, prope Trajectum. S. R. D. t. I. 532.

keligt Spor til, at Frankerne have havt mindste Forbindelse med Leirekonger; eller noget Kiendskab til andre Dele af de danske Lande, end Halvøen.

6.

Den foregaaende Fortælling af danske Begivenheder fra Begyndelsen indtil Midten af det 9de Aarhundrede, hvori, om vi ville komme til nogen Vished, vi maa tage de frankiske Annalister, fremfor nogen anden Kilde, til Veiledere, har fremstillet det som en sikker Kiendsgierning: at fra den navnkundige Gotriks Død 810 indtil henved 850 beherskede, med en kort Afbrydelse, hans Sønner den jydske Halvø; eller dog den største Deel af dette Land, maaskee ogsaa mere af Danmark; hvorimod den fra en Farbroder af Gotrik stammende Kongeslægt (Halfdansønnerne og deres Æt), efter flere uheldige Forsøg paa at sætte sig fast som Herrer over Jylland, deels tog sig til Christendommen og traadte i Lehnsforhold til den tydske og frankiske Konge, deels søgte et mere uafhængigt Ophold som Søkonger eller Fribytterhøvdinger. Blandt hine var ogsaa den (yngre) Harald, om hvem det fortælles, at han for at undgaae sin Herres (og Broders?) Kong Eriks Vrede var flygtet til Tydskland, var der bleven vel imodtaget af Kong Ludvig, og christnet; men tilsidst, efterat have levet flere Aar blandt Frankerne, blev ihielslaaet, (852) som mistænkt for et forræderisk Sindelag, af de nordtydske Grever, der havde Landeværnet paa de danske Grændser.[92] Videre see vi: at een af hine Gotrikssønner,

[92]) „Tandem principibus borealium partium & *custodibus Danici limitis*, quasi lubricæ fidei & molimine proditionis, coepit esse suspectus & ab eis occisus est. Ann. Fuld. (Pertz. I. p. 367.) Rimeligst er i ethvert Tilfælde den af Langebek antagne Mening, at her ei er Talen om den ældre Harald sædvanligen kaldet Harald Klak (hvis Dødsaar ansættes til 846; s. S. R. D. I. 532); men om en Brodersøn, eller anden yngre Slægtning af hiin. Om det derimod er om den ældre eller den

[redacted]

(formodentlig den ældste) Kong Erik, som vi her kunne udmærke ved den ham jævnlig tillagte Benævnelse Erik den Første, efter indvortes Krige med Brødre og Brodersønner, med hvilke han tilsidst for en Tid maatte dele Riget,[92b] gjenvandt enten Eneherredømmet, eller en Overkonges Magt, som han i et Tidsrum af over 30 Aar, skjøndt ikke uanfegtet, besad og til sin Død (854) forsvarede. Denne hans politiske Stilling, der allerede fremgaaer af Frankernes, saa ofte navnligen til ham allene afsendte Legationer, og deres Underhandlinger med ham som de Danskes Konge, bestyrkes endnu mere ved Erik den Førstes følgende Forhold til Ansgarius.

Denne Nordens berømte Religionslærer var, som tilforn er fortalt, i A. 845 ved et Anfald af Kong Erik paa Hamborg, bleven berøvet Alt hvad han der besad, og nødt til at forlade sin ødelagte Kirke og sit Bispesæde. Neppe sluppen med Livet fra de hedenske Danske, fandt han ikke meget bedre Modtagelse hos sin christne Embedsbroder, den bremiske Bisop Leuderich, der ikke vilde taale Ansgar i Bremen; og saaledes maatte han i nogle Aar tage sit Opholdssted paa en Gaard Ramsola (Rammelsloh) i Stiftet Verden, som en rig saxisk Frue skienkede den fordrevne Erkebisp. For at hielpe paa hvad det nordalbingiske Stift havde

---

yngre Harald, (som Langeb. mener; ibid. p. 540 h.) at Gottfrid fra Viterbo taler (Pistorii Script. II. p. 465) er vel mere uvist og ligesaa lidt afgiort, at den her omtalte yngre Harald var Thyre Danebods Fader. Francke er imidlertid ogsaa for denne Mening; men hvorledes forenes den med de Slægtled, som paa Tavlen B udsættes for Gorm den Gamle, som her ei kan andet end blive en heel Deel yngre, end Thyra?

92 b) „Orich — impugnantibus sese *duobus Nepotibus* suis, bello impetitur. (750) Quibus *partitione regni pacatis* &c." Annales Bertin. S. R. D. I. 536. At han snart igien maa have fordrevet eller nedlagt disse sine Medbeilere og Slægtninge, (jvf. Suhms D. Hist. I. S. 159) bliver rimeligt derved, at han udtrykkelig (s. nedenfor) siges at have været eneherskende, da Ansgar kom til hans Hof.

lidt ved det sidste danske Indfald, og skaffe Ansgar baade et rigeligere Udkomme og et sikkrere Opholdssted, end Hamborg havde viist sig at være: besluttede Keiser Ludvig den Tydske, efter hin bremiske Biskops Død, at forene det hamborgske Stift med det bremiske til eet Erkestift; og det lykkedes ham, efter endeel Vanskeligheder, at udføre dette paa en Kirkeforsamling i Mainz 848, hvorefter Ansgar 849 blev indført som Erkebiskop i Bremen. Fra denne Tid fortsatte han uafbrudt til sin Død sine øvrige Bestræbelser for at skaffe Christendommen, der hidtil kun talte faa Bekiendere blandt de Danske, en mere udbredt Indgang i Jylland; og det lykkedes ham at giøre et betydende Skridt hertil ved at vinde Erik den Førstes Yndest. Det synes tydeligt nok at denne Konge, i en allerede fremrykket Alder, enten blot ved Omgang med Ansgar, eller ved andre medvirkende Aarsager, har forandret sit tidligere Sind, er bleven mere modtagelig for den nye Lære, og mere tilbøielig til at hylde mildere og fredeligere Grundsætninger. Efterat Ansgar nu, som Biskop i Hamborg og Bremen, med ny Iver havde begyndt at virke for sit Hovedkald, Christendommens Forplantelse til Norden: var han saa heldig, under flere Besøg og Gesandtskaber, hvortil han af den tydske Konge blev brugt, at vinde en betydelig Indflydelse paa Kong Erik. Ei allene agtede og hædrede Kongen ham; men skienkede ham endog i den Grad sin Tillid og Fortrolighed, at han ikke blot selv spurgte ham til Raads, men ogsaa lod ham overvære sine Mænds og Raadgiveres Forsamling, naar der handledes om Rigets Sager, og ikke vilde undvære Ansgars Deeltagelse i nogen Underhandling om Fred og Forbund med de Tydske. Da nu dette, med mere andet, hos Ansgar forudsætter Færdighed i det danske Tungemaal, bliver det saa meget mere troligt, at han ved umiddelbar Samtale med Erik har virket paa dennes Sind. Heraf blev tilsidst ogsaa Følgen, at den gamle Konge, efter Biskoppens Tilskyndelse, bestemte sig til,

[redacted]

om ikke selv aabenbar at gaae over til Christendommen,[93]) dog at tillade dens Forkyndelse og frivillige Antagelse i Landet, og at tilstede de Christne i Sønderjylland offentlig Gudsdyrkelse.

Den første christne Kirke lod Ansgar da (omtrent 850 eller 851) bygge i Hedeby eller Slesvig, og indsatte der en Præst. Stedet var hertil saa meget mere skikket, som det allerede længe var en bekiendt Handelsplads, hvor Folk fra alle Landets Kanter samledes, og hvor der allerede før den Tid boede endeel danske Christne, døbte enten i Dorstad eller Hamborg, og deriblandt endogsaa nogle af Byens anseelige Mænd, (primores vici) der nu bleve meget tilfreds med at kunne aabenlyst udøve deres Religion. Gamle Sagn have ogsaa fortalt, at Ansgarius selv jævnlig prædikede i Hedeby, og døbte omvendte Hedninger i Slien; og Rembert beretter, hvad der er rimeligt: at Slesvig vandt meget i Velstand efter den Tid, da christne Kiøbmænd nu fra flere Steder i Tydskland kunde uden Frygt søge derhen, hvilket de forhen ikke vovede. Saaledes havde Ansgar, med den nye Religion, ogsaa lagt den første Grundvold for en ny Tid og ny Cultur i Danmark; men herved standsede ikke den fromme og nidkiære Mands Iver i sit Kald. I en Alder af over halvtredsindstyve Aar besluttede han sig til at foretage sin anden Missionsreise til det fierne Sverrige; og begav sig 852, forsynet med Anbefalinger og med et Tegn (signum), der overbragtes ved et eget Sendebud fra Kong Erik i Jylland, til den svenske Overkonge

[93]) Langebek antager det; ogsaa fordi det berettes i en gammel Historie af det Bremiske Erkestift (Lindenbrog, S. 70) at Ansgar har døbt den danske Konge. (jvf. S. R. D. I. pag. 469. not. i.) Holde vi os til Remberts temmelig omstændelige Fortælling, som ovenfor er fulgt, kunne vi dog ikke udlede det af hans Ord om Ansgar c. 21: *coepit* etiam illi (Orico) *persuadere*, ut fieret Christianus. Ille omnia — benigne audiebat &c. Men at Kongen blev døbt, siges her slet ikke.

Oluf, som tog vel imod Ansgar, og fra hvis Rige denne, efter heldig udført Ærende, 854 vendte tilbage til sit Stift.

I Danmark var imidlertid foregaaet en Regieringsforandring, og Ansgar forefandt ikke mere sin Beskytter, den gamle Erik den Første (Horicus senior, som Ansgars Biograph Rembert kalder ham.) Denne vidner udtrykkelig om den ældste Konge: at paa den Tid Ansgar kom til hans Hof, var han ene herskende over det danske Rige.[94]) Enten vi ville udstrække dette til hele Danmark, eller indskrænke Eriks Eneherredømme til Jylland med Fyen, som kan være rimeligere: saa er det, efter flere frankiske og nordiske Aarbøgers i det Væsentlige overeensstemmende Fortælling, utvivlsomt, at Erik maaskee netop som en Følge af at han havde udvidet sit Herredømme over det hele Land eller en større Deel af samme, er bleven overfaldet med Krig af en eller flere af sine Slægtninge, der giorde Paastand paa Riget. Frankiske Annaler, som fortælle dette, og (formodentlig efter dem) Adam fra Bremen, nævne som Hovedmand for Partiet imod Kong Erik dennes Brodersøn Guthorm, der hidtil, fordreven af Danmark ved sin Farbroder, havde levet som Søkonge, paa den sædvanlige Maade, af Rov.[95]) Hermed kan bringes i Forbindelse, hvad der under samme Aar tilføies, at en stor Skare af Normanner, som i 20 Aar uophørlig havde plaget det frankiske Rige med Mord, Brand og Rov, ved den Tid (854) havde samlet sig mangesteds fra, og vendte tilbage til deres Fædrehiem.[96]) Da hiin Guthorm ogsaa nævnes, baade af Adam fra Bremen og Saxo, ligesom hos Islænderne: saa kan ligesaa lidt hans personlige Tilværelse drages i Tvivl, som der er Grund til at tvivle

---

[94]) „Qui tunc solus Monarchiam regni habebat Danorum." Remberti vita Anscharii. c. 21. S. R. D. I. 469.

[95]) „Qui, pulsus a regno, piratico more vivebat." Ann. Metenses. (854) Du Chesne. II. 304.

[96]) Annales Fuldenses. Scr. R. D. I. p. 544. Ann. Metenses. Du Chesne. T. III. p. 304.

[redacted]

n hans Indfald i Danmark. Ligeledes stemme baade fremmede
} indenlandske Kilder overeens i Beretningen om et stort og blo-
gt Slag, der paafulgte imellem Eriks Parti og hans Fiender,
vor, i det uhyre Nederlag, et allene baade Erik og Guthorm,
en flere andre af den danske Kongestamme,[97] og blandt den øvrige
Mængde alle de Landets Mægtige, der vare Ansgars Venner, fandt
res Død. Naar det ogsaa i de frankiske Aarbøger tilføies, at der
den hele Kongestamme efter Slaget kun var en eneste, ikke fuld-
voxen Ætling tilovers, og at denne, Erik Barn, der fik sit
ilnavn af den unge Alder, hvori han blev Konge, var Erik den
ærstes Efterfølger: saa kan det første i det høieste kun være at
rstaae om den jydske Kongeslægt;[98] og det andet gjør den
gsaa af Gramm antagne) Mening, at hiin var en Søn af den
amle Erik, saa meget rimeligere.

Ganske naturligt er ogsaa Alt, hvad Kilderne til vor Kirke-
storie fortælle om Begivenheder under den unge Konge. Man
høver ikke med Adam af Bremen at gjøre ham til en personlig
iende og grum Forfølger af Christendommen. Rembert beretter:
n unge Konge havde endeel Jarler eller Fornemme omkring sig,
r hverken kiendte Ansgar eller yndede Christendommen. Disse
k ham til at troe, at den nye Lære var skadelig for Landet, og
arsag til den nylig udbrudte indvortes Krig i Danmark. Saa-
des overtalte de ham til at forbyde Christendommen, og Kongens
efalingsmand Hovi (Hogne?) i Sleswig, der selv var en Ha-
r af de Christne, var strax rede til at lukke den nybyggede

[97]) „Ut, Orico Rege & *ceteris* cum eo interfectis *regibus*, pene omnis nobilitas interierit." Ann. Bertin. Scr. R. D. I. 543. Cum quo (rege Orico) omnes *Primores terræ*, qui Anschario familiares & amici erant, gladio interierunt. Rembert. c. 28.

[98]) Suhm (i en haandskr. Anm.) betragter det som en reen Fabel; men antager dog, at Erik har faaet sit Tilnavn (puer) deraf, at han virkelig kun var et Barn, da Faderen faldt.

den fordrevne Præst tilb
Kirken, som under den g
fet, fik en venlig Modtag
forsyne Kirken i Slesvig
dert til, hidtil var Hedni
til at opbygge en ny Kirke
skikkede 856 sin fortrolige
blev hans Eftermand i det b
til den første Præst i Ribe.

Erik den Førstes Død
en Begivenhed, som her bør
vis, og fordi dens Følger ku
hed, der ikke er uden Interet
telse paa dansk Grund, eller
Annaler berette om de to Da
eller Gothrek, (Harald Klaks
samme Aar da Keiser Lothar ha
Lothar, hele Frisland — forlod

dreland, i Haab om der at bemægtige sig Herredømmet.[101]) Men i Jylland holdt Folket sig endnu bestandigen hellere til Gøtriks Æt, end til Harald Klak og dennes Afkom, som for længe siden var bleven fremmed og ligegyldig for de Danske. Da Brødrene derfor fandt, at der var intet at giøre for dem i Jylland,[102]) vendte de tilbage til Doorstad (i Holland) og underlagde sig den største Deel af Frisland (hvorved uden Tvivl her, som paa flere Steder, menes endeel af det nærværende Holland). Det er umuligt at afgiøre, om denne Begivenhed er den samme, der i en gammel nederlandsk Kronike (Joh. de Beka) fortælles at være skeet i det følgende Aar (856). Der berettes, at Danske og Normanner i dette Aar angreb en Deel af Holland med deres Flaade, hvor de ødelagde Doorstad, beleirede og indtog Utrecht, hvor Alt blev ødelagt med Ild og Sværd, overfore en stor Deel af Holland med uhørt Grusomhed, og tilsidst bortførte en stor Mængde Qvinder og Børn i Trældom. Men, enten man antager at dette normanniske Anfald paa Holland er skeet ved Rerek, eller, som rimeligere er, af andre normanniske Sørøvere, der ikke ændsede, at en dansk Kongesøn der havde Besiddelser: saa berette de frankiske Annaler ved A. 857, at Rerek „som forestod Doorstad" (qui præerat **Dorstado**) med sin Lehnsherres, den yngre Kong Lothars Samtykke, gik med sin Flaade til de danske Grændser, og med den danske Kong Eriks Minde, fik „den Deel af Riget, som er imellem Havet og Eideren," til Besiddelse.[103])

At der ved denne, skiøndt noget ubestemte Angivelse, bør

---

[101]) „**Spe potestatis regiæ nanciscendi.**" Jvf. **S. R. D. I. 545.**

[102]) „**Nequaquam arridentibus sibi successibus.**"

[103]) „**Consentiente *Horico*, Danorum Rege, partem regni quæ est inter mare & Egidorum, cum sociis suis possedit.**" **Ann. Metenses & Fuldenses. S. R. D. I. 547.** jvf. Grams Meursius, p. 119. 120.

......, og som en Følge
siske Kystlande i Nordtydsk
derfra en frisisk Colonie i
Meningen om Friserne i S
Tid indvandret Stamme,
og modbevisst af flere Forsk
allerede i det gamle angelsax
Frysland (og **Fresnaland**
cyn) som et med Jyderne (
dem boende Folk. Den paa
og selv i nogle Ordbøininger
det frisiske Sprog overhovedet
synes at hentyde paa en tidlig,
imellem vore Forfædre og Friser
bigaae denne Gjenstand, bemærk
det kan være, at der ved det i
af *Westerfolda* omtalte Landsk
rald og Regnfred i dette Aar fø

---

dem Lydighed, efter nogle Historieforskeres Mening[106]) bør forstaaes Nordfrisernes Land i Sønderjylland — hvilket endnu i Kong Valdemars Jordebog betegnes ved Benævnelsen *Wæstenland*[107]) — ligesaa muligt kan det være, at ogsaa Nordfrisland kan være meent med den Deel af Danmark, som Kong Erik overlod Rerek; maaskee for at affinde sig med ham for hans Paastand paa Arvet efter Harald Klak.

At de frankiske Annaler, i Anledning af den nylig fortalte Begivenhed med Rerek, under A. 857, nævne Kong Erik den yngre i Jylland, er egentlig herved for vor Historie det vigtigste; efterdi det viser os, at denne Konge da har regieret i Jylland, og saaledes endnu giver os et fast chronologisk Standpunkt i det 9de Aarhundrede; men forgieves søge vi om noget sildigere for Varigheden af den yngre Eriks Levetid. Adskillige af vore nyere Historieskrivere udstrække den til Slutningen af dette Aarhundrede, og lade ham regiere ikke mindre end 45 Aar; hvorimod han efter islandske Kilder ikkun kort skal have overlevet Ansgar, som døde 865.[108]) At han, som Adam fra Bremen, og efter ham Albert fra Stade i sin Krønike fortæller, selv har antaget Christendommen og ladet sig døbe af Rembert: er ganske usikkert, da derom intet forekommer, hverken i Ansgars eller Remberts Levnetsbeskrivelser; hvorimod Islænderne have det, uden Tvivl ligesaa lidt hiemlede Sagn, at han efter Ansgars Død igien forlod den christne Tro.[109]) I den korte Fortegnelse over jydske Konger, som meddeles i det 60de Cap. af Oluf Tryggvesens Saga, hedder

---

106) Langebek, Gebhardi og Michelsen.

107) Scr. Rer. Dan. VII. 533.

108) Jvf. Grams Meursius S. 124, Not. i. **Chronicon Erici** (S. R. D. I. p. 157) lader ham døe i A. 902; i hvilket Aar Keiser Arnulph siges at have vundet et Slag mod de Danske i Tydskland; en Begivenhed, som derimod de frankiske **Annales Fuldenses** og **Metenses** henfætte til 891.

109) **Torfæi Series. p. 407. 421.** Olaf Tryggvesens Saga. c. 60.

det: at efter Hareks (ↄ: Erik den Unges [109 b]) Død var der igien hedenske Konger, nemlig Sigfred eller Sigurd og Halfdan. Disses historiske Tilværelse finde vi bestyrkede ved de frankiske Annaler, [110]) som ikke give os noget chronologisk Datum til vor Historie førend 872, i en Beretning, der synes at hentyde paa, at de der nævnte Konger ikke længe tilforn have faaet det Herredømme i Jylland, hvilket nu ogsaa de, efter den saa tidt fornyede Skik, vilde bestyrke ved Fredsforbund med det tydske Rige. Paa en Rigsdag, som Ludvig den Tydske efter Paaskeugen 872 holdt i Bisestat nær ved Worms, mødte først Sendebud fra den danske Konge Sigfrid, der skulde handle om Fred imellem de Danske og Tydske, under den Betingelse: at Kiøbmænd fra begge Riger, der førte Varer fra eet Land til det andet, uforstyrrede skulde reise og handle hvor de vilde; hvilket ogsaa blev dem tilsagt fra den tydske Konges Side. I August Maaned samme Aar mødte ligeledes Sendebud fra Kong Halfdan, Sigurds Broder, og frembragte et lignende Budskab, som Broderens; nemlig, at den tydske Konge vilde skikke Gesandter til Eideren, „der skiller imellem Danske og Saxer," for at bekræfte en evig Fred imellem begge Riger. Halfdans Sendebud føiede hertil den indstændige Begiering, at Ludvig vilde antage deres Herrer, „nemlig de ovennævnte Konger" i Sønners Sted; og den Forsikkring, at de danske Konger i alle deres Livs Dage vilde ære ham som en Fader; hvilket Alt de bekræftede ved at overgive Kong Ludvig til Foræring et Sværd med Guldfæste. [111]) Efter deres Lands

[109] b) Uden at ville afgiøre, om det Isl. *Harek*, Tydskernes *Horic* og *Oric* ikke snarere er et andet Navn, end Erik, foretrækker jeg denne, i vor Historie længe vedtagne Benævnelse for en ny, og blot forvirrende.

[110]) Snarere maa man vel sige, at de langt tidligere frankiske Annaler have været Kilden for de islandske Efterretninger i dette og flere Tilfælde.

[111]) „Gladium, aureum habentum capulum, *Regi* pro munere obtulerunt." Annal. Fuld. Du Chesne. II. p. 566. Her-

Skik, som det hedder, svore Gesandterne ogsaa ved deres Vaaben, t der aldrig herefter fra deres Herrers Rige (de regno domi- iorum suorum) skulde foretages noget fiendtligt imod det tydske Rige. Kong Ludvig modtog disse Sendebuds Foredrag og For- ikkringer med lige Mildhed og Løfter som de forriges.

Denne Beretning, giør det ganske rimeligt, at Erik den Anden, eller Erik Barn, maa være død før 872, og at Brødrene Sigurd og Halfdan, der paa samme Maade, som Erik den Første og andre f deres Forgængere, ved Gesandtskaber underhandlede med den ydske Keiser, ved bemeldte Tid maae have beherskt Jylland: uden t vi for Resten kiende noget til deres Slægtskabsforhold. Det er llene efter Gisning, at Langebek [112]) antager dem at have væ- et Sønnesønner af Halfdan, Brodersønner af Klak-Harald, Thyre Danebods Fader, og Sønner af Hemming, der 812 var om Gidsel ved Carl den Stores Hof, blev tilbagesendt 813, nen siden igien kom tilbage til Nederlandene, og blev ihielslaaet f Normannerne paa Walchern 837. At disse Brødre ikke have æret af Gotriks Æt, men snarere af Broderens, Halfdans Li- iie, er dog efter Omstændighederne sandsynligt nok. Der fore- ommer heller ikke noget udtrykkeligt Vidnesbyrd for, at Erik den lnge efterlod en Søn, som Suhm giver ham under Navn af Erik III. og tillægger det Indfald i Saxen 880, da de Tydske ed et stort Nederlag, hvor to Bisper og 12 saxiske Grever aldt.[113]) Ligeledes antager Langebek, at af de to Brødre var den ene en samme Halfdan, der 875 giorde et Indfald i Northumber-

efter har Ad. Brem. c. 33 gientaget denne Beretning. Jvf. Torfæi Series. p. 421. Scr. R. D. V. p. 47; og de øvrige der anførte Kilder.

112) S. Stamtavlen i S. R. D. I. p. 496. Om Begges Herkomst og silbigere Skiebne (hvorom Langebek og Suhm have forskiellige Meninger) s. nedenfor.

113) Jvf. Scr. R. D. V. p. 113. I Chron. Erici (I. pag. 157) tillægges dette Indfald Erik Barn.

land, og siden faldt i et Slag med Angelsaxerne; og Sigfrid den normanniske Konge af dette Navn, som 882 skal være christnet, og deeltog i den berømte Beleiring af Paris i A. 886. Men ogsaa dette er i det høieste kun rimelig Formodning.[114])

Med hiin Fortælling om det jydske Gesandtskab fra 872 forlades vi nu ogsaa ganske af de paalidelige Beretninger og chronologiske Angivelser hos frankiske Annalister, der give de første Bidrag til en sikker Tidsregning i den danske Historie, og kaste et Lys i det mindste paa enkelte Punkter af dens dunkle og forvirrede Skikkelse i det 9de Aarhundrede. Forvirret kunne vi med Rette kalde den; endog uden Hensyn til vor mangelfulde Kundskab, eller rettere vor Ukyndighed om Kongefølgen, om Kongeslægterne, og Forholdene imellem de forskiellige danske Landskabers Beherskere. Thi, ved at sammenholde de frankiske Beretninger om jydske Konger og Kongesønner, og deres Handeler i og udenfor Danmark, med endeel af de sildigere Sagn hos Saxo, og med de, man kan sige uendelige, Fortællinger om normanniske Søkongers og Røverkongers vilde og grusomme Krigsbedrifter i Frankrige, Nederlandene og England: bliver det os i det mindste klart, at Tilstanden i Danmark selv har været urolig, krigersk og forvirret nok. Thi baade af den vestdanske og østdanske Kongeslægt, og af danske Sysselkonger eller Underkongers Familier, fandtes endnu altid et Antal af krigerske, med Vikingslivet og Hærtogene til fremmede Kyster fortrolige Kongesønner, som, naar de

[114]) Suhm antager dermod, at dette er den samme Sigfrid, Normannernes Konge, der omkom i det store Slag mod Keiser Arnulph 891. (efter Annal. Fuldenses p 51. Albertus Stadensis, p. 206 og fl.) s. Critisk Hist. III. 925. Den normanniske Krønike (Du Chesne, t. II. 528.) som beretter, at Sigfrid anførte Beleiringen for Paris 886, lader ham 887 vende tilbage til Frisland, og der omkomme. Langebek lader Sigfrid (efter Ad. fra Bremen) angribe Northumberland og der finde sin Død. (s. ovenanf. Stamtavle i 1ste D. af Scr. R. D.)

[redacted]

ikke der vare sysselsatte, eller naar de hiemme fandt Leiligheden indbydende, vare i Stand til at reise deres Parti og at vække indvortes Krig. Herved er det, som man ofte nok skiønner, fornemmelig deels gaaet ud paa Strid om Overmagten imellem de jydske og siællandske Regenter, deels imellem Kronprætendenter i Jylland (og maaskee især den sydlige og vestlige Deel af Halvøen); hvor en egen Kongeslægt i det 8de og 9de Aarhundrede fremtræder, uden Tvivl som Afkom af en ældre, fra Leirekongerne forskiellig og uafhængig Stamme. See vi hen til den ogsaa ved Sprogforholdene afgiorte Tilværelse fra ældgamle Tider af to Folkestammer, Jyder og Gother, paa Halvøen: bliver det saameget mere sandsynligt, at ogsaa hine have havt en egen gammel Kongestamme, og at det har været Ætlinger af denne, som i det 8de og 9de Aarhundrede fremtræde paa den historiske Skueplads i fiendtlige og fredelige Forhold til Frankerne. Men ligesom denne Stamme omtrent i Midten af det 9de Aarhundrede, som en Følge af det store Slag imellem Eriks og Guthorms Parti, blev bragt sin Undergang nær, og Gøtriks egen Æt maaskee ogsaa uddøde med Erik den Anden: saaledes bliver det, ved flere Træk af den i øvrigt dunkle og forvirrede Sagnhistorie, temmelig tydeligt: at ogsaa den østdanske Kongeslægt, eller Leirekongernes Stamme, mod Enden af det 9de Aarhundrede har været tynd. Der synes heller ei fra denne Side at have mødt nogen betydelig Hindring i flere kongebaarne Medbeileres krigerske Modstand, da de danske Landes Forening blev Maalet for den sidste hedenske Leirekonges heldigt udførte Anslag.

7.

Fra det ovenfor angivne Aar 872, da Sigfrid og Halfdan nævnes som danske Konger i Jylland, have vi dog endnu henimod hundrede Aar at udfylde, før vi atter i den danske Historie befinde os paa en fuldkommen sikker chronologisk Grund; og

før en nogenlunde uafbrudt Fortælling af denne Historie fra begynde. Det hielper her kun lidet, at man snart ved en Hypothese og derpaa grundet Stamtavle og Kongerække, snart ved en anden, vil bringe en Synchronisme i Stand imellem de jydske Konger, fra Gotrik indtil Sigfrid og Halfdan, og en Række af Leirekonger i det 9de Aarhundrede, hvilken man efter egne Forestillinger og Meninger maa sammensætte; da neppe to af Kongefølgerne i vore gamle Kilder fuldkommen stemme overeens med hinanden. Dog maae vi undtage Følgen af de Ættled, der fremstille Gorm den Gamles Herkomst fra Ivar Vidfadme og Sigurd Ring; thi disse findes i de vigtigste islandske Kilder saaledes optalte, at Sigurd, Randvers Søn og Harald Hildetands Brodersøn, er en Sønnesøn af Ivar Vidfadmes Datter Auda; Sigurd Rings Søn er Regnar Lodbrok, hvis Søn er Sigurd Snogøie, og dennes Søn Hardeknud, der er Fader til Gorm den Gamle.[115]) Om endog flere Vanskeligheder kunne møde især i Henseende til de ældre af disse Kongers Levetid: saa maa dog en Optælling af Slægtled, der følge overeensstemmende i flere gamle islandske Kongelister og Sagabrudstykker af forskiellig Art, vinde saameget mere i Troværdighed, som den ogsaa findes i saadanne, hvis danske Kongerækker først begynde med Ivar Vidfadme eller

---

115) S. bl. a. S. R. Dan. I. p. 5. II. 423. Sögubrott. S. R. Dan. II. 280. II. 423. Ol. Tryggv. S. c. 63. „Begge Kongelister i Flatøebogen og Ol. Tryggv. Saga fortælle eenstemmigen at denne Gorm var en Søn af Hardeknud." Suhm. Crit. Hist. III, 918. Blandt de Nyeste antager ogsaa Francke denne Slægtfølge. Vore fleste lat. Kongelister (f Ex. Hist. brevior Reg. Dan. Langeb. I. 17. Series, ib. p. 66. Cron. Erici. ib. p. 158 og fl.) lade derimod Gorm følge paa en Harald; ligeledes Saxo pag. 178; og nogle af hine giøre ham til Haralds Søn. jvf. Suhm. sammest. p. 917. I nogle Annaler er Slægtfølgen høist forvirret; f. Ex. i Annales Esromenses S. R. Dan. I. 231. Adam af Bremen taler om Guorm eller Orm, en Søn af Hardawick, uden Tvivl en Copiist-Feil for Hardeknud.

med Regner Lodbrok; thi det er klart nok, at disse altid kunne have mere historisk Paalidelighed, end andre islandske Kongelister, der i en meget længere Række stige op med deres Ætled til Skiold og Odin. Men ogsaa disse, skiøndt de stundom afvige noget fra hinanden i Følgen af Skioldungsætten, stemme derimod for det meste overeens i de seneste Led, eller de, som gaae nærmest forud for Gorm den Gamle.

Hvad de islandske og norske Kilder endvidere oplyse om denne Konges Forfædre, Levetid og Bedrifter, er vel kun ganske lidt og tildeels mere Sagnfortælling, end factisk Beretning; men dog have vi intet andet at holde os til, for at nærme os Bestemmelsen af det Tidsrum, hvori Gorm den Gamles Levetid indfalder, og hvori han udførte det store Værk, som tillægges ham: det hele Danmarks Forening til eet Rige. Et Sagn eller Eventyr i Oluf Tryggvesens Saga om Regner Lodbroks jydske Skattekonger, Andulph og Gorm, og den sidstes Fostersøn Knud den Fundne, eller Trælle-Knud — hvis Søn Gorm, under Regner Lodbroks Sønner skal have været en mægtig Underkonge i Danmark, der under hines Hærtog styrede det hele Rige,[116] og var Fosterfader til Sigurd Snogøies Søn, Gorm den Gamles Fader, Hardeknud — bliver os her kun mærkeligt, for saavidt som det indeholder Træk af Landets Forfatning. Det tyder i det mindste hen paa, at Dele af Jylland — og det formodentlig de mere nordlige — allerede i det 8de Aarhundrede, og i Overgangen til det 9de, have staaet i et Afhængighedsforhold til det østlige Danmark og Leirekongerne; hvilket ogsaa stemmer vel overeens med den betydende Magt, som Sagnhistorien tillægger de berømte østdanske og gothiske Konger Harald Hildetand, Ivar

---

[116]) „*Gorm*, Son Þræla-Knuts, hafdi verit allrikr Konungr; þviat hann hélt alla Denmark af Ragnar Sonum, þá er þeir voro i Hernadi." Ol. Tryggv. S. c. 63. (Udg. 1825. S. 115) jvf. c. 62. p. 114.

Vidfadme, Sigurd Ring og Regner Lodbrok. Derimod maae vi snarest antage, at den østdanske Magt eller Leirekongernes Herredømme over Jylland, naar det har fundet Sted, har været indskrænket til Vendsyssel og noget af Halvøens østlige Deel — hvor ogsaa den forhen omtalte Sprogforskjellighed tyder hen paa en mere oprindelig gothisk Stammes Bosættelse fra ældgamle Tider. Thi at de jydske Konger, hvilke vi have seet i henved 100 Aar, fra Carl den Stores til Keiser Arnulphs Tid, dristede sig til i Fred og Feide at maale sig med de mægtige frankiske Monarker, have været meer end afhængige Underkonger, der adlød Leirekongen: tør vi antage som afgiort. Fortællingen i Oluf Tryggvesens Saga om Skiftet af de nordiske Lande imellem tre af Regner Lodbroks Sønner, viser ogsaa i det mindste saameget, at Jylland, eller Reidgotheland,[117]) som dette Land der kaldes, er blevet betragtet som et fra det østlige Danmark, eller Øgotheland, der ogsaa forklares ved Tillægget: „alle Øerne, Skaane og Halland," adskilt Rige. Dette Øgotheland angives her som Sigurd Snogøies Lod, der arvedes af hans Søn Hardeknud,[118]) hvilken som det videre hedder, lod sin Søn Gorm opkalde efter sin Fosterfader, den jydske Konge Knud den Fundnes Søn Gorm.

---

[117]) „Hvitserkr hafdi Reidgotaland, ok þar med Vindland." Saga Ol. Tryggv. c. 63. (1825) I. p. 115. Enten man ved Vindland vil forstaae Vendsyssel, eller en Landstrækning Sønden for Eideren: kan Betydningen af Reidgothland ikke blive tvivlsom. (Man kan i øvrigt bemærke den forskiellige Skrivemaade: *Gautland* i Sverrige; *Gothaland* i Danmark.)

[118]) I Ol. Tryggv. Saga l. c. siges udtrykkelig om denne: at han blev Konge efter sin Fader Sigurd „à Sælundi ok Skani." Det kan bemærkes ved denne Leilighed, at man hverken her, eller paa andre Steder, hvor det østdanske Rige, eller Ølandene omtales, finder Fyen nævnet. Har denne Ø ved sin Beliggenhed, som det synes, været nærmere til at lyde jydske, end siællandske Konger: saa giør dog Sproget, skiøndt med en noget afvigende, nordlig og sydlig Dialect, det klart, at Indbyggerne ikke stamme fra Jyder, men fra Gother.

[redacted]

Hardeknuds Søn, der blev Leirekonge efter sin Fader, fortælles endvidere at have draget over med sin Hær til „det Rige i Danmark, som dengang kaldes Jylland." Der overvandt og nedlagde eller forjagede han „alle Konger Sønder paa indtil Slien", (af hvilke jydske Smaa-Konger Sagaskriverne dog kun veed at navngive to: Gnupa og Silfraskall; Navne, der ingen andensteds forekomme) underkastede sig hele Landet, og indtog dertil endnu en Deel af „Vindland," (Venden, eller Lande Sønden for Eideren?)

Det er denne Beretning i en overhovedet god historisk Saga fra den anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede, der egentlig ligger til Grund for vor Kundskab om det danske Riges Forening under Gorm den Gamle, og for denne Konges Herkomst. [119]) Den samme Fortælling findes gientaget i det gamle Saga-Brudstykke om norske og danske Konger, (hvori man har villet see Fragmenter af en tabt Skioldunga Saga); og her benævnes de jydske Underkonger Næskonger. Leilighedsviis omtales denne Begivenhed ogsaa paa to Steder i Snorres norske Krønike, [120]) som her bør anføres, da især det første er af chronologisk Vigtighed. Harald Haarfager, efterat han allerede havde underlagt sig en Deel af Norge, men endnu ikke det hele Rige, vilde tage den deilige Gyda, Datter af en Høvding i Hordaland, til sin Frille. Hun lader ham svare: at hun holdt sig meget for god

[119]) Vi have i Ol. Tryggvesens S. c. 60—64 en Episode, der med eet fra Olufs Levnet vender sig til den danske Historie, før og under Gorm den Gamle, og ender med Sagnet om denne Konges Død. Man seer tydeligt af c. 60, at tydske Annaler og Adam fra Br. have hørt til Sagaskrivernes middelbare, om ikke umiddelbare Kilder. Det øvrige hører vel til den danske Sagnhistorie; men har i flere Dele en annalistisk Charakteer, der bestyrkes ved Korthеden, og faaer en ikke ubetydende Bekræftelse ved Overeensstemmelsen i det Væsentlige med det omtalte Sagabrudstykke. (s. S. R. Dan. II. p. 280. 81.)

[120]) Harald Haarfagers Saga. c. 3. Oluf den Helliges Saga c. 140.

til en Konge, der ikke havde meer end nogle Fylker at raade over; men da først vil hun blive hans Ægte-Hustru, naar han havde underlagt sig hele Norge, og herskede over dette Rige med samme Magt, som Kong Erik over Sveavælde, eller Kong Gorm i Danmark; thi da først kunde han, meente hun, fortiene at kaldes en Folkekonge[121]). Det andet Sted er Oluf den Helliges Svar til Knud den Stores Sendebud, der fordrede, at han skulde tage Norge til Lehn af ham. Han svarede: „Det har jeg hørt efter gamle Sagn, at Gorm Danekonge holdtes for at være en dygtig Folkekonge, skiøndt han raadede kun over Danmark allene.“ — Altsaa, meente Oluf, kunde Knud saameget mere nøies med at herske baade over Danmark og England o. s. v. Jomsvikingasaga, mindre historisk og mere eventyrlig, end Oluf Tryggvesens Saga, nævner Gorm kun som Konge over Danmark, efter sin Fader Knud ɔ: Hardeknud, uden at omtale Jyllands Undertvingelse; men tilføier, at Gorm først blev kaldet den heimske, (den uerfarne eller taabelige) og siden, da han kom til Alders, fik Tilnavnene den Gamle og den Mægtige. Saxo forbigaaer ligeledes aldeles den vigtige Tildragelse, hvilket i det mindste synes at vise: at intet Folkesagn om Gorm den Gamles Bedrifter til hans Tid har levet i Danmark; (ja i S. Wilhelms historiske Genealogie over den danske Kongestamme[121 b]), der stiger

121) „Ok ráda þvi Riki jafn friálsliga sem Eirikr Konungr Sviaveldi, edr Gorm gamli Danmörk; þviat þa þikkir mèr hann heita mega *þiodkonungr.*“ (det samme, som hun i det foregaaende kalder: at være enevældig over Riget.) Saga Olafs Tryggvas. 1825. I. p. 3. Fortællingen, der i Hovedsagen ikke har nogen indvortes Usandsynlighed, er ogsaa ordlydende optaget af Snorre i Har. Haarf. Saga.

121 b) Dette mærkværdige historiske Document blev, som alle Kiendemærker vise, forfattet 1194 for at giendrive den franske Kong

indtil Harald Blaatand, nævnes ei engang dennes Fader);
gtet vi af de norske Sagaer lære, at Rygtet om Landets
idertvingelse og Gorms Eneherredømme, tidlig maa have naaet
Norge, som Sagnet om Gydas Svar til Harald Haarfager,
i vidne om [121 c]). Saa historisk vist som det nu er, at Ha-
d Blaatand arvede det hele danske Rige efter sin Fader, saa
t Grund gives der til at opkaste Tvivl imod den Maade, hvor-
a de norske og islandske Sagaskrivere fremstille Begivenheden,
vi slet ikke have nogen anden Beretning derom. Intet kan
for være mere uhjemlet ved historiske Beviser, intet en mere
kaarlig opfunden Sætning, end den: „at Danmarks Forening
et Rige skulde være udført fra Jylland, der har under-
unget Øerne, og derfra siden de skaanske Provindser". Der-
n intet andet talte herimod, saa maatte Sproget giøre det;
var Foreningen udgaaet fra Jylland, da vilde uden Tvivl
iderness Tungemaal have vundet en Indgang i Landets almin-
ige Sprog, som det aldrig har opnaaet; medens det dog lige
itil vore Dage paa Halvøen har bevaret saa stærke Præg af
anden Stamme.

Gorm den Gamles Nedstammelse fra Leirekongerne, Skiold-
gerne, eller hvad vi ville kalde den østdanske Stamme af Over-
iger i Skaane, i Siælland, eller begge Lande tillige, er ved flere

---

Philip Augusts Foregivende, at han var beslægtet med sin Dron-
ning Ingeborg (s. Scr. R. Dan. II. p. 154). Forfatteren, der
uden Tvivl har været Abbed Vilhelm, har saaledes sikkert endnu
ikke kiendt eller brugt Saxos Historie; hvilket desuden bl. a. er
tydeligt nok af den korte Indledning, hvoraf man seer, hvilke af
de ældre danske Kongers Navne, han har kiendt.

[1 c]) Der kan ikke tænkes nogen Grund til Tvivl om, at i det mindste
en gammel Sagnfortælling om Gydas Svar har eksisteret i Norge.
Den, der afskrev Oluf Tryggvesens Saga, havde ikke mindste
Anledning til at opdigte det.

gamle genealogiske Monumenter giort saa sandsynlig, som en saadan Omstændighed, førend vor diplomatiske Historie begynder, kan blive det. Flere nordiske Sagaskrivere have bevaret Sagn om, at de østdanske Lande vare Gorms Fædrenearv, men at han ved Krig undertvang Jylland. Til det Modsatte findes derimod ikke noget Sted den fierneste Hentydning; men derimod Spor nok til, at Leirekongerne til forskiellige Tider have havt Besiddelser i Jylland, eller at jydske Underkonger have staaet under deres Højhed;[122]) og det kan formodes, at Gorm den Gamle har benyttet en Tid i anden Halvdeel af det 9de Aarhundrede, da indbyrdes Stridigheder imellem de jydske Konger og Kongesønner have svækket deres Magt, eller da de muligen med deres meste og bedste Krigsmagt have været fraværende paa Hærtog i Frankrige, Tydskland eller England. Fra den nordlige Deel af Halvøen, hvor maaskee allerede fandtes Underkonger, afhængige af det østdanske Rige, udstrakte han nu ogsaa sine Erobringer til Sønderjylland og til Eideren, det saalænge erkiendte Grændseskiel imellem de Danske og Saxerne; ja, der lægges til: at han vandt meget af Vendland, og ofte krigede mod Saxerne eller de Tydske.[123])

Heller ikke kunde det, i Følge det foregaaende, synes vanskeligt, temmelig nøie at fastsætte Tiden for Jyllands Undertvingelse ved Gorm. Vi have endnu A. 872 fundet to jydske (sønderjydske) Konger (Sigfred og Halfdan), der underhandle med den tydske

---

[122]) Saaledes i Fortællingen om Olaf hin Engelske, Skattekonge i Jylland under Sigurd Ring og Regner Lodbrok; og om hans Søn Grim, Sønnesøn Anbulf, og dennes Søn Gorm (Fundne Knuds Fosterfader) alle Skattekonger i Jylland. Oluf Tryggv. Saga. c. 61.

[123]) **Gormr Konungr for med her yfer allt Iutland, oc eyddi *ollum Neskonungum allt Sudr til Sles*, oc sva van hann mikid af *Vindlandi*, oc margar orostor atti hann vid Saxa. Sagabrott. S. R. D. II. p. 281.** jvf. dette kortere Sted med Ol. Tryggv. S. c. 63. p. 116.

nge; vi finde siden intet Spor til dem i Danmark; men der=
od imellem 875 og 886 danske Høvdinger af samme Navn, der
mpe og falde udenlands. Taler ikke ogsaa dette for et Tids=
nkt imellem 870 og 880 som Tiden for Gorms Erobringer? —
ıa den anden Side kan det heller ikke oversees, at et saa usæd=
nligt Tilfælde, som den lange Udstrækning til over et heelt Se=
um af to paa hinanden følgende Kongers Levetid og Regiering,
n Gorm den Gamles og Harald Blaatands, maatte vække
ıivl om Tidsregningens Sikkerhed. Undersøgelsen om denne kan
ȝ vel i det Hele siges at være nogenlunde bestyrket; men skulde
ı fra enhver Side udtømmes, vilde dette her føre os alt for
ıt, og jeg maa indskrænke mig til Angivelsen af nogle Hoved=
ımenter. Opsøge vi saaledes den norske Histories Chronologie,
ı finde vi, at Historieskriverne ansætte Harald Haarfagers Frieri
Gyda omtrent til A. 880 [124]). Det maatte altsaa være om=
nt ved den Tid, at hun foreholdt sin kongelige Beiler den danske

---

[1]24) Schønings Norges Hist. II. S. 61. 63. Denne Historieskriver har vel ikke kunnet benytte den af J. Erichsen 1787, som Tillæg til John Loptsens Encomiast, udgivne Brevvexling imellem Arn. Magnæus og Torfæus, om „de meget omtvistede Puncter i den gamle norske Tidsregning." Men, efterat have giennemgaaet alle de uopløste Tvivl og kritiske Indvendinger fra begge Sider, som hiin Brevvexling indeholder: komme vi i det Væsentlige, og i al Fald paa et Par Aar nær, meer eller mindre, ikke til andet Resultat i Henseende til Harald Haarfagers Fødsel, Regierings=Tiltrædelse, og dennes Varighed, end det af Schøning antagne. Hovedsagen bliver ogsaa, at det sidstnævnte altid har den største indvortes Rimelighed. Thi, at lade H. Haarfager i sit 10de Aar selv begynde sine Erobringskrige, er ligesaa urimeligt, som at lade ham inden sit 20de Aar have været tre Gange gift. At han derimod, efter Schønings Fremstilling, har været 26 eller 27 Aar, da han friede til Gyda, og begyndte paa Undertvingelsen af de øvrige, endnu ikke betvungne Fylkekonger: er baade historisk rimeligere, og bringer mere Synchronisme ind i de norske og danske Begivenheder. At Gorm den Gamles Undertvingelse af i det mindste den største Deel af Jylland falder imellem 870 og 880, bliver da ogsaa fra hiin Side bestyrket.

Eneherſker Kong Gorm til Mønſter. Vilde man nu endog an- tage Fortællingen om dette Gydas Svar til Harald alene for et ſildigere Folkeſagn, (hvorved dog kan erindres, at Gorms Rygte ſom en mægtig danſk Overkonge, meget vel kunde have udbredt ſig til Norge, om han endog paa den Tid ikke ganſke havde fuldført det hele Danmarks Undertvingelſe:) ſaa er det dog viſt, at imel- lem 870 (Aaret før Edmund den Helliges Drab i England, der udtrykkelig nævnes af Are Frode) og 875, da Ingiolf anden Gang landede paa Island, begyndte dette Lands Bebyggelſe af norſke Høvdinger og Odelsmænd, der ikke vilde underkaſte ſig Kong Haralds med Vold paatvungne Eneherſkab. I Begyndelſen til den paalidelige Landnamaſaga ſiges det blandt flere andre chronologiſke Beſtemmelſer, at den Tid Island blev fundet og bebygget fra Norge af, var Harald Haarfager Konge i Norge, Erik Emundſen og hans Søn Biørn i Sverrige, og Gorm den Gamle Konge over Danmark. Ved disſe Angivelſer behøver man dog ingenlunde at tænke ſig, at Forfatteren af Landnama netop har ſigtet til Aaret 875; men ſnarere til et Tidsrum om- trent ved den Tid, eller noget derefter. Saaledes nævner han ogſaa udtrykkelig: at paa den Tid beklædtes Paveſtolen af Ha- drian (II.) og Johannes (den VIII., ikke den V., ſom her ſiges) og disſe Paver regierede fra 868—883. Ligeledes at i Myklegaard herſkede ved den Tid Keiſer Leo (Philosophus) og Alexander (dennes Broder, ikke hans Søn) og disſe Keiſeres Re- giering indfalder endnu ſildigere; nemlig fra 886—911. Han nævner Keiſer Ludvig III. (den Stammende, Ludvig den Tydſkes Søn); og denne regierede fra 875 til 882. Disſe chronologiſke Data ere paa den ene Side for beſtemte, til at de ikke ſkulde give os nogen Visſhed om Gorm den Gamles Regieringstid, efter Midten af det 9de Aarhundredes anden Halvdeel. Men tillige ſee vi, at Tids-Angivelſen i Landnamaſaga ikke udtrykkelig henviſer til et viſt enkelt Aar; men ſnarere til en Række af de førſte

Aar, i hvilke Island blev fundet og bebygget [125]). Efter det Ovenanførte kunne vi dog ikke antage andet, end at Gorm den Gamle omtrent ved 880 har været Konge over en stor Deel af Danmark. Om hans Herredømme allerede dengang har strakt sig saa vidt over det danske Rige, at han kunde nævnes og ansees som Folkekonge eller Enehersker, tør vel ikke afgiøres; men ogsaa efter hiin Forudsætning kunne vi i ethvert Tilfælde ikke undgaae at maatte tillægge ham en Regiering af over 60 Aar [126]). Det Følgende vil ogsaa vise, at Enden paa Gorm den Gamles Regiering ligesaa lidt med fuld Vished tør bestemmes, som Begyndelsen.

8.

Intet beviser mere den sildige Opkomst og Tilværelse af indenlandske historiske Optegnelser, af bevarede Erindringer om factiskt visse Begivenheder fra en ældre Tid i Danmark, end det Mørke, der hviler over en saa mærkværdig Periode, som Gorm den Gamles lange Regiering, og Tomheden i denne Konges Historie; naar vi hertil fordre meer end usikkre, unøiagtige, eller reent upaalidelige Sagn. Dog er det vist, at vi med faa Undtagelser kunne sige, at denne Konge, det danske Riges berømte Stifter, derved navnkundig nok i hele Norden, og hans Navn derfor heller ikke udeladt i nogen af de gamle Kongelister, eller nogen af de sildigere latinske Annaler og Kroniker, ikke allene

125) „á þeim tima, er Island fannst ok bygdist af Noregi."

126) Jvf. Suhms krit. Hist. III. 934. Schønings N. Hist. III. 458. der, uden anden Grund end, „at de mægtige Erikker (?) regierede i Jylland til henved 900," antager, at Gorm først efter A. 900 har underkastet sig hele Danmark." Dahlmann (Forschungen I. S. 350.) siger ligefrem: at Gorm den Gamle endnu den Gang, da Gyda skal have givet Harald Haarfager det omtalte Svar, slet ikke havde undertvunget hele Danmark; men uden at give nogen Grund herfor.

endnu tilhører vor Sagnhistorie; men endog i denne er bleven saa svagt erindret, at Saxo næsten ikke har kunnet finde noget at fortælle om ham. Hvad vi med historisk Vished vide om Gorm, indskrænker sig fornemmelig til det allerede berørte: at han, som Ætling af den gamle østdanske Kongestamme, ved at blive Herre over hele Jylland indtil Eideren, forenede de gammeldanske Lande paa hiin Side af Øresund med Øerne og den jydske Halvø til eet Statslegeme, der gik i Arv til hans Afkom; og at han saaledes blev den første Stifter af et egentligt Dynastie for det danske Rige. Det øvrige Gorm vedkommende, som Historien tør tilegne sig, er ikke meer end det følgende, hvilket jeg i Korthed vil angive, inden jeg vedrører det mindre visse, eller uvisse, der i Gorm den Gamles Historie opfordrer os til Kritikens Anvendelse.

Gorms høie Alder, som har givet ham det Tilnavn, hvormed han næsten i alle gamle Kilder nævnes, har man ingen antagelig Grund til at kalde i Tvivl; og den kunde synes at forudsætte, at han havde været meer end eengang gift. I Historien er dog kun Erindringen bevaret om hans Dronning Thyre, hvis Minde har været Folket ualmindeligt kiært, og som det havde givet Tilnavnet Danebod, eller Danmarksbod. Det sidste er hendes Benævnelse paa Jellingemonumentet; og Betydningen heraf udtrykkes i vort nyere Sprog rigtigst ved: de Danskes eller Danmarks Frelse, Danmarks Velgiørerske [127]). Thyre var, efter Oluf Trygvesens Saga, Datter af en Harald, Jarl eller Underkonge i Jylland, som kaldtes Klakharald. At dette dog ikke kan have været den ofte nævnede Harald Klak, hvis langvarige Stridigheder med sine Fættere, Kong Gotriks Sønner, vi have fortalt, viser Tidsregningen; og Forfatteren af Oluf Tryggvesens Saga maa rimeligviis enten have forvexlet Tilnavnet eller

[127]) Svend Aagesen (Scr. R. D. t. I. p. 48. 50.) oversætter det ved: Decus Daciae, Decus Regni.

[redacted]

Personerne. At denne Harald, om hvem Sagaen siger: „at han holdtes i sin Tid for den viseste Mand i Danmark,“ har været en Søn af en dansk Konge Guthurm, Gorm, eller Athelsten i Øst-Angeln, er kun en Gietning af Suhm, (efter Hamsfort) uden anden Anledning, end at Saxo giør Thyra til en engelsk Prindsesse. Hendes Skiønhed, Forstand og Dyd berømmer baade Oluf Tryggvesens Saga og vor ældste Historieskriver Svend Aagesen [128]). Den sidste beklager, at hun ikke var christnet; hiin nævner intet derom; men tilføier, at Gorm ofte fulgte baade sin kloge Dronnings og hendes Faders Raad. Svend Aagesen har ogsaa bevaret et Folkesagn, hvorefter Thyre Danebod, paa sine gamle Dage, i Keiser Otto I. Tid, lod det forfaldne Danevirke istandsætte, ved at opbyde en stor Mængde af Landets Bønder til dette Arbeide. Uden at berøre, hvad der ellers i hans Beretning viser sig som eventyrligt eller urigtigt (f. Ex. at Kongerne paa den Tid eiede al Jord i Riget [129]) ville vi kun tilføie: at et andet Udtryk hos Svend Aagesen, at alle, Rige og Fattige, maatte, som Landboer eller Forpagtere, dyrke Dronningens Jorder, [130]) med større Rimelighed sigter til gamle Forpligtelser, som hvilede paa Almuen, med Hensyn til Kongsgaardene; og at der findes en Skandse eller en Deel af Danevirkets Vold, som endnu

---

[128]) S. Rer. Dan. I. 48. 49. Efterat have beskrevet hendes udmærkede Ansigtsskiønhed, (vultum decor eximius venustabat) ja endog hendes deilige Hudfarve, lægger han til: insuper casta, pudica, faceta omnique urbanitate referta erat.

[129]) „Nam prout regni regimen obtinuit, ita tunc temporis *universam regni* tellurem Reges jure dominii possidebant.“ S. R. Dan. I. 49. Suhm (Danm. Hist. I. 581.) antager, at Sv. Aagesen har yttret dette for at smigre for det regierende Kongehuus, der gierne vilde tiltage sig meer end den lovlige Magt. Dette synes dog at være hentet vel langt borte.

[130]) Quippe adeo necessitas obsequendi universos urgebat, ut omnes, divites et pauperes, eius agris et prædiis culturam *tanquam coloni*, impenderent.“

endnu tilhører vor Sagnhistorie; men endog i denne er bleven saa svagt erindret, at Saxo næsten ikke har kunnet finde noget at fortælle om ham. Hvad vi med historisk Vished vide om Gorm, indskrænker sig fornemmelig til det allerede berørte: at han, som Ætling af den gamle østdanske Kongestamme, ved at blive Herre over hele Jylland indtil Eideren, forenede de gammeldanske Lande paa hiin Side af Øresund med Øerne og den jydske Halvø til eet Statslegeme, der gik i Arv til hans Afkom; og at han saaledes blev den første Stifter af et egentligt Dynastie for det danske Rige. Det øvrige Gorm vedkommende, som Historien tør tilegne sig, er ikke meer end det følgende, hvilket jeg i Korthed vil angive, inden jeg vedrører det mindre visse, eller uvisse, der i Gorm den Gamles Historie opfordrer os til Kritikens Anvendelse.

Gorms høie Alder, som har givet ham det Tilnavn, hvormed han næsten i alle gamle Kilder nævnes, har man ingen antagelig Grund til at kalde i Tvivl; og den kunde synes at forudsætte, at han havde været meer end eengang gift. I Historien er dog kun Erindringen bevaret om hans Dronning Thyre, hvis Minde har været Folket ualmindeligt kiært, og som det havde givet Tilnavnet Danebod, eller Danmarksbod. Det sidste er hendes Benævnelse paa Jellingemonumentet; og Betydningen heraf udtrykkes i vort nyere Sprog rigtigst ved: de Danskes eller Danmarks Frelse, Danmarks Velgiørerske [127]). Thyre var, efter Oluf Trygvesens Saga, Datter af en Harald, Jarl eller Underkonge i Jylland, som kaldtes Klakharald. At dette dog ikke kan have været den ofte nævnede Harald Klak, hvis langvarige Stridigheder med sine Fættere, Kong Gotriks Sønner, vi have fortalt, viser Tidsregningen; og Forfatteren af Oluf Tryggvesens Saga maa rimeligviis enten have forvexlet Tilnavnet eller

127) Svend Aagesen (Scr. R. D. t. I. p. 48. 50.) oversætter det ved: Decus Daciæ, Decus Regni.

[redacted]

Personerne. At denne Harald, om hvem Sagaen siger: „at han holdtes i sin Tid for den viseste Mand i Danmark," har været en Søn af en dansk Konge Guthurm, Gorm, eller Athelsten i Øst-Angeln, er kun en Gietning af Suhm, (efter Hamsfort) uden anden Anledning, end at Saxo giør Thyra til en engelsk Prindsesse. Hendes Skiønhed, Forstand og Dyd berømmer baade Oluf Tryggvesens Saga og vor ældste Historieskriver Svend Aagesen [128]). Den sidste beklager, at hun ikke var christnet; hiin nævner intet derom; men tilføier, at Gorm ofte fulgte baade sin kloge Dronnings og hendes Faders Raad. Svend Aagesen har ogsaa bevaret et Folkesagn, hvorefter Thyre Danebod, paa sine gamle Dage, i Keiser Otto I. Tid, lod det forfaldne Danevirke istandsætte, ved at opbyde en stor Mængde af Landets Bønder til dette Arbeide. Uden at berøre, hvad der ellers i hans Beretning viser sig som eventyrligt eller urigtigt (f. Ex. at Kongerne paa den Tid eiede al Jord i Riget [129]) ville vi kun tilføie: at et andet Udtryk hos Svend Aagesen, at alle, Rige og Fattige, maatte, som Landboer eller Forpagtere, dyrke Dronningens Jorder, [130]) med større Rimelighed sigter til gamle Forpligtelser, som hvilede paa Almuen, med Hensyn til Kongsgaardene; og at der findes en Skandse eller en Deel af Danevirkets Vold, som endnu

---

[128]) S. Rer. Dan. I. 48. 49. Efterat have beskrevet hendes udmærkede Ansigtsskiønhed, (vultum decor eximius venustabat) ja endog hendes deilige Hudfarve, lægger han til: insuper casta, pudica, faceta omnique urbanitate referta erat.

[129]) „Nam prout regni regimen obtinuit, ita tunc temporis *universam regni* tellurem Reges jure dominii possidebant." S. R. Dan. I. 49. Suhm (Danm. Hist. I. 581.) antager, at Sv. Aagesen har yttret dette for at smigre for det regierende Kongehuus, der gierne vilde tiltage sig meer end den lovlige Magt. Dette synes dog at være hentet vel langt borte.

[130]) Quippe adeo necessitas obsequendi universos urgebat, ut omnes, divites et pauperes, eius agris et prædiis cultuum *tanquam coloni*, impenderent."

fører Navn af Thyreborg, og kunde ansees for et localt Vidnesbyrd om, at dette gamle Sagn ikke har været uden Grund [131]).

Endeel gamle Kilder ere enige i at tillægge Germ og Thyre to Sønner, og ingensteds nævnes flere. Af disse var den yngre Harald, med Tilnavn Blaatand, der blev sin Faders Efterfølger; den ældre Knud, hvis Tilnavn Dana=Ast, de Danskes Kiærlighed eller Yndest, siger os, at han har været afholdt af Almuen. Norske Sagaskrivere fortælle: at han ikke allene var den deiligste Mand, man kunde see; men ogsaa alt i sin Opvæxt saa elskværdig, at han ikke blot blev sin Faders, men hele Folkets Yndling; hvorimod Harald af de to Brødre var den, Moderen meest yndede. Dette kan i det mindste have tient til at bestyrke Troen paa de eventyrlige Sagn om Knud Dana=Asts Død, som læses i Jomsvikinga=Saga. Efter disse kunde Harald ikke enes med sin Fader, og misundte Broderen, hvem hans Bedstefader Klakharald havde givet Land at raade over; hvorimod Harald kun havde Skibe, som Gorm havde givet ham, for, efter Nordens Skik med de yngre Kongesønner, at søge sin Lykke paa Røvertog. En Vinter var Knud Dana=Ast kommen med tre Skibe til Liimfiorden, for efter Indbydelse at holde Juul med sin Fader i Jylland. Harald kom der samme Aften med ni eller ti Skibe fra et Vikingstog i Østersøen, og da han fandt Leiligheden saa god, angreb han sin Broders svagere Magt, og i den ulige Strid, der holdtes Dagen før Juul, faldt Knud med sine fleste Mænd. Harald drog imidlertid til sin Faders Kongsgaard; men turde ikke forkynde ham Knuds Død, da den gamle Gorm havde giort det Løfte, med egen Haand at dræbe den, som bragte ham Tidende om sin kiæreste Søns Død, og ikke at ville overleve ham. Da tog Harald sin Tilflugt til Moderen, som først gav ham det Raad, at fortælle sin Fader et Eventyr om

[131]) Den saakaldte Chron. Erici lader det skee under Harald Blaatand; men efter Thyres Raad. S. R. Dan. I. 158.

[redacted]

to Høge en hvid og en graa, der stred med hinanden, indtil den hvide faldt. Men da det lod til at Gorm ikke forstod denne Fabel, siden han blev siddende og drak med sine Hofmænd indtil han vilde sove: lod Thyre næste Morgen Hallen behænge med sorte Dækker. Da nu Gorm kom ind og blev dette vaer, sagde han til Dronningen, der havde sat sig i sit Høisæde, at dette maatte hun have ladet gløre for at tilkiendegive ham Knud Dana-Asts Død. Thyre svarede: at han selv var den, der forkyndte dette Dødsfald; og den gamle Konge sank da ned i sit Sæde, faldt tilbage mod Væggen, og døde paa Stedet. — Jeg har anført dette Sagn til et Exempel paa, hvorledes den islandske Sagafortælling har kunnet deels udsmykke, deels opdigte Begivenheder, om hvilke historisk Vished manglede; men dog har denne Fortælling om Gorm den Gamles Død, og hvad der nærmest skulde have foraarsaget den, i det mindste ikke den Modsigelse, som Saxo sin noget lignende Beretning om Gorms Dødsfald gjør sig skyldig i; i det han lader Kongen i mange Aar have været blind, [132]) og dog kunne see, at Dronningen har iført sig Sørgeklæder, og ladet andre Tegn paa Sorg anbringe i Værelset.

Den Hoved-Omstændighed, hvilken den romantiske Jomsvikingasaga tilskriver Knud Dana-Asts Død, nemlig hans Broders Fiendskab og forræderske Overfald, har liden Sandsynlighed, og mindre historisk Hiemmel. Imod den vidner, at Saxos forvirrede og fabelagtige Beretning om hvorledes Knud under en Beleiring af Dublin, i det han tillige med mange af sine Krigsfolk betragtede et Skuespil om Natten [133]), blev skudt fra et Bagholt

[132]) „Gormo, ad ultimum ætatis suæ finem provectus, ingentem annorum seriem luminibus captus, exegerat" Ed. Steph. p. 180.

[133]) „Canutum, magna cum militum frequentia, nocturnis ludorum spectaculis interpositum — procul sagitta petivit." Saxo. l. c.

med en Piil: dog i det mindste bestyrker den mere rimelige Fortælling i Oluf Tryggvesens Saga — hvis historiske Værdi og Troværdighed staaer langt over Jomsvikingasagas. Hiin beretter, at Knud fik sin Død paa et Tog, som begge Brødrene havde foretaget til Northumberland, hvor han blev truffen af en fiendtlig Piil, i det han paa en varm Dag var ude at svømme i Nærheden af Kysten. Sildigere Tildragelser giøre endvidere Fortællingen om Brodermordet usandsynlig. Knud Dana-Asts Søn, Harald, der af sine paa Vikingstog erhvervede Rigdomme fik Tilnavnet Guldharald, fordrede i den følgende Tid, da Harald Blaatand var bleven Konge, den halve Deel af Danmarks Rige, som Arvepart efter sin Fader; men hverken var der under denne Fordring, eller under Guldharalds hemmelige Forhandlinger med Hakon Jarl, Tale om en saadan Misgierning, hvis Udøvelse mod Folkets Yndling dette neppe vilde have taalt ustraffet eller upaa-anket. I det mindste lader det sig ikke vel tænke, at Harald Blaatand, efter en saadan Handling, saa let og fredeligt var bleven sin Faders Efterfølger, eller at Guldharald paa den Maade, som det skeete, skulde have underhandlet med sin Faders vitterlige Drabsmand om sin Fordring paa en Deel af Riget.

I øvrigt fortælles Sagnet om Gorm den Gamles Dødsmaade ogsaa i Oluf Tryggvesens Saga; men med mere Simpelhed, og saa smukt, at det vel kan fortiene her at meddeles. Her hedder det: at Gorm opholdt sig i Jylland, og at Harald begav sig derhen, efter Hiemkomsten fra England, og fortalte først sin Moder, hvad der var hændet. „Kong Gorm havde giort det Løfte, at han vilde døe, hvis han spurgte sin Søn Knuds Dødsfald, og ligesaa skulde den døe, som fortalte ham det. Da lod Thyre Hallen behænge med graat Vadmel; og da Kongen kom tilbords, taug alle Mænd, som vare inde. Da sagde Kongen: Hvi tie her alle Folk? Er der nogen Tidende at sige? Dronningen svarede: „Herre! I havde to Høge den ene hvid, den anden graa.

[redacted]

Den hvide Høg var fløiet langt ud i en Ødemark; og da han der sad i et Træ, kom mange Krager og plukkede ham saa, at nu ere alle Fiedre af ham, og Fuglen er til ingen Nytte: men den graae Høg er kommen tilbage, og vil endnu dræbe Fugle til Eders Bord." — Da sagde Kongen: „Saa vist sørger nu Danmark, som min Søn Knud er død?" Men Dronningen svarede: „Sand er den Tidende, I der siger, Herre!" og alle, som vare inde, sandede det med Dronningen. Den samme Dag blev Kong Gorm syg, og døde Dagen efter ved selvsamme Tid.„ — Naar her tillige føies til „efterat have været Konge i hundrede Vintre," da vil man let indsee, at dette Tal hos Sagnfortælleren ikke siger andet, end Saxos Udtryk: „at Gorm uddrog sin Alderdom til det menneskelige Livs yderste Grændse.„ [134]) Skiøndt nu, som alt er berørt, de fleste af vore historiske Kilder enten udtrykkelig nævne, eller ved Overeensstemmelse i det Gorm tillagte Tilnavn vise hen til denne Konges usædvanlig lange Levetid: ere vi derfor dog ligesaa uvisse om dennes Længde, som usikkre om det Punct, hvorfra vi skulle regne Begyndelsen af Gorms Regiering. De Aarstal, vi for det sidstnævnte Tidspunct finde angivne i vore historiske Lærebøger og genealogiske Tabeller, lige indtil de nyeste, der lade ham fødes i A. 846 og udnævne ham til Leirekonge 883, ere ikke meer end vilkaarlige Antagelser; da der ikke i en eneste af vore Aarbøger eller andre historiske Kilder findes noget Aarstal for Gorm den Gamles Fødsel eller Regieringstiltrædelse; saa lidt som noget eneste Fødsels- eller Dødsaar af dem, hvormed man smykker Stamtavlerne over de danske Kongeslægter i den mythiske Periode, eller som det hedder, fra Odin til Gorm den Gamle [135]).

---

[134]) **„Senectam ad ultimos humanæ conditionis terminos prorogando."**

[135]) Jeg maatte nævne dette, for i det mindste her at advare mod den Skuffelse, som det let kan frembringe hos de med vore historiske

Vant til at hielpe sig med Gietning, i Mangel af Aarsbestemmelser og bestemt angivne Slægtforhold, har man ogsaa villet giette: at Gorm den Gamle forekommer i de frankiske Annaler A. 882. Disse fortælle, i dette og de to foregaaende Aar, om uhyre Krigstog og Plyndringer af Normannerne i Nederland, Lothringen og Rhinlandene, hvor Achen, Cølln, Bonn, Trier, Metz, Bingen, Mainz, og flere betydende Stæder bleve hiemsøgte med Brand, Plyndring og de skrækkeligste Grusomheder og Ødelæggelser, som den i Svaghed nedsiunkne frankiske Magt ikke havde Kræfter til at hindre. Endelig samledes, efterat Karl den Tykke, Keiser af Navn (nomine imperator), 882 var vendt tilbage fra Italien, ved Andernach en stor Hær af Franker, Saxer og Baiere, der rykkede mod Normannerne, og indsluttede deres Krigshær, anført af Kongerne Sigfrid og Godfrid og Prindserne Burm og Hals, (Half ɔ: Alf?) i Normannernes Befæstninger ved Aschlo (ved Maas). Stedet blev beleiret; i tolv Dage varede den haarde Kamp; da opkom (den 21de Jul.) et frygteligt Uveir, og Sommerens stærke Hede fremkaldte Sygdomme i Keiserens Hær. Begge stridende Magter fandt det raadeligt, at ende Krigen for denne Gang. En af de danske Konger begav sig ud til Keiserens Leir; og efter to Dages Underhandlinger sluttedes et for Tydskerne vanærende Forlig. Gotfrid indgik at lade sig døbe, imod at faae de Lehnsbesiddelser i

Kilder mindre Fortrolige, naar de, selv i de nyeste genealogiske Tabeller over Danmarks Kongefamilier (dog ikke i Franckes) finde Skiolbungernes Ætled ligesaa nøiagtigen bestemte og udsatte, som den oldenborgske Kongestammes; og finde ligesaa ordentlig en Chronologie fra Dan Mykillati til Svend Estrithsen, eller fra det 4de til det 11te Aarh. som efter den Tid — og dette uagtet man ei engang i den norske Historie, med dennes rigere Kilder, og med den hele islandske Chronologie og Sagaliteratur til Hielp, er paa det Rene med Harald Haarfagers Regieringstid; og uagtet man i Danmark, af hiin lange Periode paa halvsyvende hundrede Aar, ikke førend i de sidste 50 eller 60 Aar befinder sig paa en fast chronologisk Grund.

[redacted]

Frisland eller Holland, den danske Rorik tilforn havde havt; (og nogle lægge til, Kong Lothars og Walrades Datter Gisla, til Ægte); Sigfrid derimod og Gorm (Vurmo) aflagdes med en uhyre Brandskat af Guld og Sølv (**immensum pondus auri et argenti**), der angives et Sted til henved halvtredietusinde Pund [136]. Synes det nu endog rimeligt, at den her nævnte Sigfrid kan være den samme jydske Konge, vi forhen have handlet om, som ogsaa anførte eller deeltog i Beleiringen for Paris 886, og faldt i Slaget mod Arnulph 891: saa kan det derfor dog ikke hielpe til noget, at følge Suhm i den Labyrinth af Forbindelser, hvormed denne Forfatter snart, i Overeensstemmelse med sit System vil giøre det muligt, at denne Urm kan være Gorm den Gamle; snart selv svækker sin egen Menings Grunde [137]. Thi for at giøre os denne Umage, maatte vi have, om ikke Vished, dog Rimelighed for at disse Navne virkelig ere identiske. Men hvad giver os denne, fordi vi hos et Par tydske Annalister finde nævnet en Wurm eller Urm, der maaskee kan være Gorm — et paa den Tid hyppigt Navn i Danmark? — Anderledes er vel Forholdet med Sigfrid, der forekommer flere Gange efter hinanden som normannisk eller dansk Konge, i Tidsrummet fra 872 til 891; endskiøndt Ingen dog med Bestemthed vil kunne sige, at Talen paa alle Stederne er om den selvsamme Konge. Vilde vi endog holde os til Suhms Gietning om de frankiske Annalisters Urm, saa vidste vi derved intet mere, end at Gorm 882 endnu ikke havde været Konge over det hele Danmark; thi neppe havde

---

136) S. den udførlige Fortælling i **Annales Fuldenses. 882. Pertz. Mon. Germ. I. p. 396-97**, hvor de to forskiellige Recensioner af disse Aarbøger, som ikke ganske stemme overeens, maa sammenlignes; og med dem **Annales Bertinianæ** (der netop slutte med disse Begivenheder, og med A. 882) **ibid. p. 514**. Jvf. ogsaa **S.R. Dan. t. V. p. 127-50.** Suhms Danm. Hist. **II.** S. 355—59. Ludens T. Gesch. **VI.** S. 177—88.

137) Suhms krit. Historie. 3die D. S. 921. 22.

Vant til at hielpe sig med Gietning, i Mangel af Aarsbestemmelser og bestemt angivne Slægtforhold, har man ogsaa villet giette: at Gorm den Gamle forekommer i de frankiske Annaler A. 882. Disse fortælle, i dette og de to foregaaende Aar, om uhyre Krigstog og Plyndringer af Normannerne i Nederland, Lothringen og Rhinlandene, hvor Achen, Cølln, Bonn, Trier, Metz, Bingen, Mainz, og flere betydende Stæder bleve hiemsøgte med Brand, Plyndring og de skrækkeligste Grusomheder og Ødelæggelser, som den i Svaghed nedsiunkne frankiske Magt ikke havde Kræfter til at hindre. Endelig samledes, efterat Karl den Tykke, Keiser af Navn (nomine imperator), 882 var vendt tilbage fra Italien, ved Andernach en stor Hær af Franker, Saxer og Baiere, der rykkede mod Normannerne, og indsluttede deres Krigshær, anført af Kongerne Sigfrid og Godfrid og Prindserne Burm og Hals, (Half ɔ: Alf?) i Normannernes Befæstninger ved Aschlo (ved Maas). Stedet blev beleiret; i tolv Dage varede den haarde Kamp; da opkom (den 21de Jul.) et frygteligt Uveir, og Sommerens stærke Hede fremkaldte Sygdomme i Keiserens Hær. Begge stridende Magter fandt det raadeligt, at ende Krigen for denne Gang. En af de danske Konger begav sig ud til Keiserens Leir; og efter to Dages Underhandlinger sluttedes et for Tydskerne vanærende Forlig. Gotfrid indgik at lade sig døbe, imod at faae de Lehnsbesiddelser i

Kilder mindre Fortrolige, naar de, selv i de nyeste genealogiske Tabeller over Danmarks Kongefamilier (dog ikke i Franckes) finde Skiolbungernes Ætled ligesaa nøiagtigen bestemte og udsatte, som den oldenborgske Kongestammes; og finde ligesaa ordentlig en Chronologie fra Dan Mykillati til Svend Estrithsen, eller fra det 4de til det 11te Aarh. som efter den Tid — og dette uagtet man ei engang i den norske Historie, med dennes rigere Kilder, og med den hele islandske Chronologie og Sagaliteratur til Hielp, er paa det Rene med Harald Haarfagers Regieringstid; og uagtet man i Danmark, af hiin lange Periode paa halvsyvende hundrede Aar, ikke førend i de sidste 50 eller 60 Aar befinder sig paa en fast chronologisk Grund.

[redacted]

Frisland eller Holland, den danske Rorik tilforn havde havt; (og nogle lægge til, Kong Lothars og Walrades Datter Gisla, til Ægte); Sigfrid derimod og Gorm (Vurmo) aflagdes med en uhyre Brandskat af Guld og Sølv (immensum pondus auri et argenti), der angives et Sted til henved halvtredietusinde Pund [136]. Synes det nu endog rimeligt, at den her nævnte Sigfrid kan være den samme jydske Konge, vi forhen have handlet om, som ogsaa anførte eller deeltog i Beleiringen for Paris 886, og faldt i Slaget mod Arnulph 891: saa kan det derfor dog ikke hielpe til noget, at følge Suhm i den Labyrinth af Forbindelser, hvormed denne Forfatter snart, i Overeensstemmelse med sit System vil giøre det muligt, at denne Urm kan være Gorm den Gamle; snart selv svækker sin egen Menings Grunde [137]. Thi for at giøre os denne Umage, maatte vi have, om ikke Vished, dog Rimelighed for at disse Navne virkelig ere identiske. Men hvad giver os denne, fordi vi hos et Par tydske Annalister finde nævnet en Wurm eller Urm, der maaskee kan være Gorm — et paa den Tid hyppigt Navn i Danmark? — Anderledes er vel Forholdet med Sigfrid, der forekommer flere Gange efter hinanden som normannisk eller dansk Konge, i Tidsrummet fra 872 til 891; endskiøndt Ingen dog med Bestemthed vil kunne sige, at Talen paa alle Stederne er om den selvsamme Konge. Vilde vi endog holde os til Suhms Gietning om de frankiske Annalisters Urm, saa vidste vi derved intet mere, end at Gorm 882 endnu ikke havde været Konge over det hele Danmark; thi neppe havde

[136]) S. den udførlige Fortælling i Annales Fuldenses. 882. Pertz. Mon. Germ. I. p. 396-97, hvor de to forskiellige Recensioner af disse Aarbøger, som ikke ganske stemme overeens, maa sammenlignes; og med dem Annales Bertinianæ (der netop slutte med disse Begivenheder, og med A. 882) ibid. p. 514. Jvf. ogsaa S.R. Dan. t. V. p. 127-59. Suhms Danm. Hist. II. S. 355—59. Ludens T. Gesch. VI. S. 177—88.

[137]) Suhms krit. Historie. 3die D. S. 921. 22.

han i dette Tilfælde kæmpet med Normannerhæren under den jydske Kong Sigfrid ved Rhinen. — Sagnet i Oluf Tryggvesens Saga og hos Snorre om den norske Gydas Svar til Harald Haarfager har jeg ovenfor berørt, og viist, at selv hvis det havde historisk Visshed, kunde vi dog ikke med fuld Bestemthed sige, hvad Aar denne Begivenhed forefaldt. Thi skiøndt vi vide ulige meer om Harald Haarfager, og hvorledes det gik til med Norges Samling til eet Rige, end vi kiende til Gorm den Gamle, og kunne sige hvorledes han samlede det danske Rige, eller hvorledes den første Sveakonge bragte de gothiske Riger og flere svenske Landskaber under Upsalakongernes Magt: saa er dog ogsaa Harald Haarfagers Chronologie, i hans Regierings Begyndelse, langt fra at være fuldkommen sikker.

At Gorm i det Tidsrum, hvortil man, efter Are Frode og Landnama-Saga, maa henlægge Islands første Colonisation fra Norge, henved 880, eller, om man hellere vil, Decenniet imellem 875 og 885, har været Konge i Danmark: har jeg derimod viist at være en baade antagelig og sandsynlig Mening; men at Gorm, i Følge Suhm, „ikke synes at have regieret over hele Danmark før efter 900:“ [138]) er heller ikke meer end Gietning. Men vi have ogsaa ligesaa lidt noget historisk Datum om Aaret, naar Danmarks Underkastelse ved Gorm den Gamle var fuldført, som vi kunne fastsætte hans Dødsaar, eller hans Søn Haralds Regieringstiltrædelse. At nogle af vore bedre historiske Kilder [139]) lade Harald regiere 15 Aar, eller længere, med Faderen: er en Efterretning, som Gorms lange Levetid i det mindste giør ei usand-

[138]) Kritisk Historie. III. S. 934.

[139]) Deriblandt, den efter Langebek saakaldte Roeskildske Annalist (Anonymus Roeskildensis) fra det 12te Aarhundrede, der egentlig begynder sin Fortælling om Danmark i det 9de Aarhundrede, og for de sildigere Tider er af Værd; men hvis Beretning om Gorm og Harald i øvrigt er temmelig forvirret. S. R. Dan. I. 373.

[redacted]

fynlig; men som heller ikke lærer os noget om Tiden, da denne Konge døde. Adspørge vi vore Aarbøger, saavel latinske, som islandske, hvor Gorms Dødsaar anføres: saa finde vi de fleste at have Aaret 936,[140]) endeel ogsaa 940;[141]) enkelte nyere have vel ogsaa silbigere Aar (949 og 950),[142]) men kunne neppe komme i Betragtning. Imellem 930 og 940 tør vi da med temmelig Rimelighed hensætte Gorm den Gamles Dødsaar. At Suhm, efter sin Maade, lader ham døe 941, og med Bestemthed giver ham en Alder af 95 Aar; at han ligesaa afgiort beretter: hvorledes begge hans Sønner, Knud og Harald, i sidstnævnte Aar giorde et Tog til England, (hvor Knud skal være dræbt ved et Pileskud) for at hielpe Ostmannernes Konge Anlaf eller Oluf, da denne efter den berømte Kong Athelstan's Død 940, vilde oprette sit Tab i Slaget ved Brunnanburg (Bromford?) 937, ved et nyt Angreb paa Northumberland: dette er (hvad vore danske Konger angaaer) ligeledes kun en Gietning uden historisk Grund. Vi skylde den, med saa mange andre, vor i øvrigt høit fortiente Historikers og flere af hans samtidige og ældre nordiske Lærdes Tro paa Muligheden af at lade Combination og Tilnærmelse skabe factisk Vished i Begivenheder og Tidspuncter, selv der, hvor intet Spor til nogen Kilde for det Antagne er at finde.

Vi maatte i det mindste, for at kunne giøre Antagelsen af Gorms Sønners Tog til England i A. 941 gieldende, i de engelske Annaler finde noget om et saadant Angreb paa Northumberland — og en dansk Kongesøns Død paa den omtalte Maade

140) F. Ex. Nogle af de i Suhms krit. Hist. III. D. 949—51 anførte utrykte Islandske Annaler. Ligeledes **Annales Esromenses** (som dog forvirre Gorm den Gamle med en anden Gorm) **S. R. Dan. I. 231.** jvf. Suhm. l. c. S. 948. ***Petrus Olai*** **S. R. Dan. I. p. 115.** Af Nyere Bartholin i hans **Ann. Eccl. Dan.**

141) For Ex. 4 islandske Annaler. Suhm krit. Hist. **III. 949.**

142) **949. Anonymus Nestvediensis. S. R. Dan. I. p. 368;** og **950. Chron. Erici. ibid. I. p. 158.**

var ogsaa en alt for mærkelig Begivenhed, til at den ved en saadan Leilighed synes at kunne være reent forbigaaet. Nu er det derimod vist, naar vi holde os til Chronologien i den saxiske Krønike, at der efter det afgiørende Slag ved Brunnanburg 937, hvorved de danske Høvdingers Magt i Northumberland blev knækket og Athelstan vandt Overherredømmet over denne Provinds,[143]) ikke skete Indfald af nogen Betydenhed der førend sex Aar efter (943), da den ved Brunnanburg slagne ostmanniske Konge Anlaf eller Aulaf (Oluf)[144]) igien giorde Angreb paa England, trængte frem i Mercia, og holdt et blodigt, men uafgiørende Slag ved Leycester med Kong Edmund Atheling; hvorefter, ved Mægling af Erkebiskopperne Odo og Wulfstan, Fred blev sluttet og en Deling af Landet imellem begge Kongerne afgiort. Den ovenanførte Suhmske Beretning om Krigen imellem Aulaf og Edmund 941, hvori Knud Dana-Ast skulde være dræbt, er derfor uden historisk Grund. Heller ei hentyder Sagnet om hans Død ved et Pileskud under Svømmingen paa, at Knud, som ellers kunde være muligt, havde været iblandt de *fem normanniske Søkonger*, som, tilligemed 7 Jarler, faldt i det store Slag ved Brunnanburg. Er derfor Knud virkelig falden i England, da maa det enten have været tidligere, eller paa et Vikingstog, som har været for ubetydeligt til at finde Plads i de angelsaxiske Annaler, der ellers ere nøiagtige nok i at optegne Krigsbegivenheder imellem Landets Konger og Normannerne; men da mangler ogsaa alt Beviis for at ansætte A. 941 som Knuds og Gorms Dødsaar.

---

143) Om Slaget ved Brunnenburg jvf. *Lingard's* History of Engl. 4to Ed. Tom I. p. 216—17. *Pallgrave* Rise and Progress of the English Common-wealth. T. 2. p. CCCXVII.

144) *Anlaf*: Saxon-Chronicle, ed. Ingram. p. 147. (a. 943.) *Aulaf*: Pallgrave, l. cit. T. 2. p. CCCXVII. Lingard's Hist. of Engl. 223. Han sætter dette til 940, jvf. Suhms Danm. Hist. III. S. 2. 3. (941).

9.

Saa lidt vi ere i Stand til nøiagtigen at fastsætte det Aar eller Tidspunkt, hvori Danmarks Forening til eet Rige ved Gorm den Gamle blev fuldført: ligesaa lidt tillader noget Vidnesbyrd af reen historisk Art os at bestemme Maaden, hvorpaa dette Foretagende udførtes; og kun ved den i Oluf Trygvesens Saga bevarede ufuldstændige Sagnfortælling have vi Grund til at antage, at Jylland ved Erobring er underlagt det østdanske Rige. Holde vi os saaledes til det eneste gamle Vidnesbyrd om denne Kong Gorms Bedrift, da maae vi ansee det for meer end rimeligt, at der i Jylland paa denne Tid ikke har været nogen betydelig samlet Magt, eller nogen Overkonge over det hele eller den største Deel af Landet, siden her omtales „alle Konger Syd paa indtil Slien," og de to, som nævnes, hvis det er historiske Personer, formodentlig ikke have været andet end Underkonger eller Jarler, hvis usædvanlige og ubekiendte Navne, hverken forekomme i Kongelister, eller ved nogen anden Leilighed. Et saadant Forhold, muligen ogsaa Understøttelse fra Sønderjylland eller Holsten, hvor Thyres Fader Harald synes at have havt Besiddelser, kan (tilligemed de jydske Kongers Fraværelse med en stor Deel af Landets Magt, paa Søtog) have lettet Gorms Foretagende. Dette er desuden, som flere Spor vise, uden Tvivl blevet forberedet ved tidligere Leirekongers Krige og Erobringer i Jylland; om endog disse igien ganske, eller for en Deel have været tabte.

Det kan bemærkes, med Hensyn til den danske Stats Samling og denne Begivenheds Ligning med det af samme Art, som foregik i det øvrige Norden: at Danmarks Adskillelse i mange Smaariger — hvis vi antage en saadan, i Overeensstemmelse med de andre nordiske Rigers ældste historisk bekiendte Skikkelse — uden Tvivl ligger længere tilbage i den heroiske og forhistoriske Tid, end Tilfældet er med de to øvrige Riger, særdeles med Norge, hvor

Harald Haarfager endnu forefandt over tyve, som det synes af hinanden uafhængige Folker eller Landskaber at undertvinge.

Et lignende Forhold fandt vel ogsaa Sted hos Angelsaxerne i England, hvor i henved halvandet hundrede Aar efter de første Erobringer i Britannien syv eller otte saxiske Riger havde dannet sig. Men fra den Tid af henrandt over tohundrede Aar under uophørlig indbyrdes Krig og Afvexling i disse Smaarigers, med de af dem afhængige mindre Landskabers Magt og Frihed, eller Underkastelse og Afhængighed; indtil det først lykkedes Egbert i Westsex (802—827), deels ved Krig og Erobring, deels ved i flere Riger at benytte indvortes Urolighed, Misfornøielse og Opstand at underkaste sig den største Deel af England som Overherre. Dette hindrede dog ikke, at der endnu efter den Tid, baade vedblev at være Underkonger eller Skattekonger, f. Ex. i Mercia og Northumberland; som ogsaa, at enkelte af Heptarchiets forrige Riger for en Tid løsrev sig fra Staten, naar en eller anden Prinds af Kongehuset fandt Leilighed til, paa denne Maade at sætte sig i en uafhængig Stilling. Men vigtigere var det, at ogsaa efter Egberts Tid vedblev underordnede Ealdermen og andre Høvdinger i Landet, om de endog erkiendte Monarkens Overherredømme, at tiltage sig Ret til indbyrdes at bekrige hverandre.[145] Dette Overherredømme var saaledes kun et løst og ufuldkomment Statsbaand for et politisk Legeme, hvis Lemmer vedbleve at betragte sig som adskilte og selvstændige Dele af et Heelt, der kun i Kongens Person, men ikke i en alle Statens Kræfter samlende Regieringsmagt, havde sit forenende Princip. Heptarchiets Riger vedbleve længe efter Egbert at være affondrede ved Love, ved særegne nationale Interesser, og tildeels ved særskilt Forfatning og egne Høvdinger, Hertuger, mægtige Lehnsmænd, som Ærgierrighed og Vindesyge alt for tidt væbnede, snart mod hinanden, snart

[145]) Jvf. *Pallgrave's* History of the Anglo-Saxons. London 1831. 8. p. 266-67.

[redacted]

mod Overkongen. Denne Tilstand, imedens den paa den ene Side baade lagde Grunden til det sildigere, endnu bestaaende engelske Aristokratie, og udviklede eller bevarede Spirerne til den Folkets Betydenhed og Frihed, der blev en Hoved-Bestanddeel i den senere engelske Statsforfatning, blev tillige to Gange en mægtig medvirkende Aarsag til den angelsaxiske Stats Undergang ved fremmed Erobring.

I Norge finde vi, efterat Harald Haarfager havde underkastet sig hele Riget, endnu mange Spor til Egenraadighed og Modsætning imod den kongelige Magt hos enkelte Store; ligesom hos Folket overhovedet en vedvarende Frihedsaand, og en ikke let tæmmelig Drift til at modstaae vilkaarlig og trykkende Udøvelse af Herredømmet. Men begge Dele førte dog hverken, saaledes som hos Angelsaxerne, til et Slags Lehnsforfatning, eller vedvarende Deling af den kongelige Magt med Vasaller og Skattekonger; eller til en afgiort, ved Forfatning og Vedtægt hævdet Deeltagelse af Folket i den lovgivende og styrende Magt, saaledes som det virkelig fandt Sted hos Angelsaxerne (hvis **Vitena-Gemot, Hundred-Courts, Shire-Courts** og andre Folkemøder, fra ældgammel Tid af vise Spor af en repræsentativ Forfatning, hvori alle Stænder af de Frie deeltog: [146]) og ligeledes i den fra Norge udgaaede islandske Stat, hvor ældre nordiske Former af Folkelivet fornyedes. At der i Norge før og under Harald Haarfagers Tid har hersket baade større Folkefrihed og Høvdingsmagt, end i Danmark eller Sverrige, paa den Tid da disse Riger forenedes til et politisk Heelt: derom synes imidlertid de betydelige Udvandringer, som Island skyldte sin Bebyggelse og den der stiftede Fristat, at vidne.

[146]) Jvf. *Pallgraves* English Common-wealth. I. p. 633—46. Almindelig Charakteristik af den Angelsaxiske Stat (et Aggregat af forskiellige, meer eller mindre selvstændigt bestaaende politiske eller Statselementer, under eet Overhoved.) p. 633. Theorie af det angelsaxiske Monarchie og dets Statsret p. 647.

I Danmark er Sammensmeltningen af Landets Smaadele uden Tvivl begyndt langt tidligere, end under Gorm den Gamle; og Modstanden, som han har fundet, har derfor vel ikke været saa stærk som den, Harald Haarfager mødte. I ethvert Tilfælde kunne vi med Sandsynlighed antage, at Gorm, — som maaskee har været den sidste Ætling af Leirekongernes eller Skioldungernes Stamme, der i Danmark har havt den samme fortrinlige Anseelse og Værdighed, som Upsalakongerne i Sverrige, og som Hovedstammen af de saxiske Fyrster, hvis Ættled Angelsaxernes Annaler føre op til Woden, — i denne sin Herkomst har fundet en Fremhielp til at erhverve sig et fastere og mere udbredt Herredømme over det hele Danmark, end Nogen før ham synes at have besiddet. Thi ei allene gik Kongedømmet over det samlede Rige efter Gorms Død uden Modstand over paa hans Søn; (hvilket dog kan være skeet saameget lettere, dersom denne har været Medhersker i Faderens sidste Leveaar); men det var ogsaa i det høieste kun under Harald Blaatand, at man kunde sige, der endnu spaaredes nogen Modvirkning hos enkelte af Landets Mægtige imod det nylig grundlagte Eneherredømme over hele Danmark. Dette var ogsaa mere Følgen af det fiendtlige Forhold, hvori Svend Tveskiæg, af Herskelyst og som den Christne Læres Modstander, satte sig til sin Fader; end Følgen af nogen indvortes Bevægelse, hvorved Jylland, eller nogen anden Deel af det forenede Rige, atter søgte at løsrive sig.

Om Gorm den Gamles personlige Fortieneste af den vigtige Begivenhed i Danmarks Historie, Rigets Samling og Statens Ophav, der kan henføres til hans Levetid: mangle vi enhver anden gammel Efterretning, end de faa Ord i Oluf Tryggvesens Saga, der lade Gorm være heldig i Krig, og blive en mægtig Konge. Ikke umærkeligt er det ogsaa, hvad der siges om ham: at han var udmærket baade ved Legemsskiønhed, Styrke og Færdighed i alle Øvelser; men derimod ikke agtet for Klogskab

i samme Grav som hans Forfædre; fordi denne Skildring meget noie træffer sammen med Saxos Udtryk: at endskiøndt Gorm udmærkede sig ved sin anseelige Legemsstørrelse, saa svarede derimod hans Siælsevner lidet til denne. Denne Overensstemmelse maa være os meget mere paafaldende, da vi ellers imellem disse to historiske Kilder finde en fuldkommen Modsigelse i Henseende til den vigtigste Omstændighed i Gorms Historie — eller rettere den eneste, vi egentlig vide noget om: det danske Riges Forening. Thi ei blot forekommer derom ikke et Ord hos Saxo, men tvertimod er Gorm hos denne en Konge, der nøiedes med det, han havde, uden at tragte efter mere; og der mere saae paa at kunne forsvare det Land, han var Herre over, end paa at udvide sit Riges Grændser ved Erobringer [147]. — Hvor lidt den historiske Erindring under den hedenske Periode og den tidligere Middelalder pleiedes i Danmark, og hvor lidt man der tænkte paa at lade Mindet om politisk Daad og Bedrifter forplantes til Efterkommerne: derom kan Gorm den Gamle give et af de mærkeligste Vidnesbyrd. Omtrent halvtredie hundrede Aar efter hans Død, erindrede ingen i Danmark mere, hvorledes han var bleven Rigets første Enehersker; og Svend Aagesen, der lidt tidligere end Saxo skrev en kort og mager dansk Kongekrønike, fandt vel i denne Rum til et langt Eventyr om Thyre Danebods Handel med Keiser Otto; men intet andet at fortælle om Gorm den Gamle (som han tillægger Ogenavnet Løghæ, den Løie, eller Lade) end at han har været en doven Mand, hengiven allene til Drik og Vellevnet [148]. Til Thyres Berømmelse veed Svend Aagesen derimod ikke at finde Ord nok; og foruden de ypperlige

[147]) „Ita enim mores suos intra regnandi satietatem continuit, ut servata potius quam aucta majestate gauderet, satiusque tueri proprium, quam alienum incessere duceret; magis de acquisitorum custodia, quam acquirendorum incremento solicitus." Saxo. l. IX. p. 170.

[148]) „Vir deses, tantumque deliciis et crapulis indulgens."

Egenskaber og Handlinger, han i sin Fortælling tillægger hende, lader han hende selv, i hendes Svar til Keiser Otto, ligefrem sige: at hele Riget styres og Alting afgiøres ene efter hendes Vink; men at hendes Mand i det mindste har den Hæder, at nedstamme fra en Kongeslægt, der i Anseelse og Berømmelse ikke giver Keiserens noget efter:[149]) hvorved der neppe kan være Tvivl om, at Leirekongerne menes. Vi kunne let danne os en rimelig Gisning til at forklare dette: Gorm, i yngre Aar stridbar og mægtig i Krig, nød i en lang Alderdom Frugten af sine Erobringer; og i sildigere Aar gift med den kloge og skiønne Thyre, overlod han, som bedaget Olding, til Dronningen og til sin Søn Harald, det Meste af Regieringens Byrde. — Hvad der kan have Mulighed og Rimelighed, er dog derfor ingen historisk Kiendsgierning.

Men der er i det mindste en eneste Begivenhed, som fortælles at have tildraget sig under Gorms Regiering, i saa gamle Kilder, at det maa undre os, naar vi ved nærmere Undersøgelse finde, at ei engang denne tør vi tillægge fuld historisk Vished. Den er i al Fald et saa omtvistet og omtvisteligt Punct, at om man end ei kan antage det Hele for opdigtet, kan man dog let komme til at ansee det med Gram og Andre for en ombigtet Tildragelse; skiøndt den vist nok lyder langt mindre eventyrlig end Keiser Ottos Frieri til Thyre Danebod, der omstændeligt nok fortælles af Svend Aagesen. — Her er det den overhovedet vel underrettede Adam fra Bremen, der fortæller:[150]) at de Danske i Forening med Slaverne eller Venderne, under Gorms Regiering, der var en grum og uforsonlig Fiende af de Christne, angreb det nordalbingiske Saxen, og hærjede ikke allene dette Land; men udstrakte

[149]) Cum meis solius nutibus universum famulctur regnum, et nihil quæstionis aut controversiæ absque nostra terminetur conniventia; ita ut Regis pariter et reginæ me sciatis honore pollere." S. R. Dan. I. p. 50.

[150]) Hist. Ecclesiast. L. II. c. 47. 48.

[redacted]

endog disse Ødelæggelser og Forfølgelsen af de Christne paa hiin Side af Elben, og udbredte stor Rædsel over hele Saxland. Da drog Keiser Henrik den Første imod Kong Gorm med den tydske Hær, overvandt de Danske og deres Forbundne i et afgiørende Slag, og satte Gorm i saadan Frygt, at denne indgik en Fred med Keiseren, efter hvis Vilkaar den tydske Rigsgrændse blev udvidet paa denne Side af Eideren til Danevirke; hvornæst Keiser Henrik flyttede en saxisk Colonie til Slesvig, og lagde en Besætning under en tydsk Markgreve i denne By. Adam fra Bremen tilføier: „at han fortæller dette saaledes som han har hørt det af en viis dansk Biskop." Han beretter tillige om Gorm, at denne Konge, der vilde undertrykke den nylig til Jylland forplantede christne Religion, lod dens Præster fordrive af sit Rige, og mange af dem paa en piinlig Maade tage af Dage; men at efter Freden med Keiseren vovede den bremiske Erkebiskop Unni sig ind i Danmark, og skiøndt det ikke lykkedes denne at omvende Kong Gorms vilde Sind, fandt hans Lære og Prædiken derimod saa megen Indgang hos Sønnen Harald, at denne, skiøndt endnu ei døbt, igien tillod (altsaa som Faderens Medherre) den christelige Gudsdyrkelse at udøves i Danmark. Vi bemærke, at den sidste Beretning kan være troværdig nok, eftersom ogsaa andre Kilder omtale Erkebiskop Unnis Ankomst til Danmark; [151]) om hvem Adam videre fortæller, at denne Biskop ogsaa er kommen til de danske Øer, og derfra over til Sverrige, hvor han, efter omtrent et Aars Ophold, døde i September 936, og blev begraven i Birca.

---

[151]) I det islandske Sagabrudstykke (S. Rer. Dan. II. p. 29) berettes, at Unni efter A. 929 drog til Jylland, hvor han døbte Kong Frode (Knud?), hvorefter de nedbrudte Kirker i Hedeby og Ribe igien opbyggedes. Dette Sagn, som ogsaa Ol. Tryggvesens S. gientager, bestyrker i det mindste Adams Fortælling om Unni. (Jvf. Suhms crit. Hist. III. 810.)

Naar vi med dette chronologiske Datum sammenholde et andet, at det var 934, da Henrik Fuglefænger, efterat have en Række Aar heldigen kriget med Slaverne, vandt det afgiørende Slag ved Merseburg, der befriede Tydskland fra Magyarerne: da synes det, efter rimelige Grunde, ei at kunne have været før i det sidstnævnte Aar, altsaa i et af Kong Gorms sidste Leveaar, at Keiseren har giort sit Krigstog mod Eideren. Ikke desmindre finde vi udtrykkelige, og næsten samtidige Beretninger om, at Keiseren i Aaret 831 havde tvunget de Danskes Konge til at antage Christendommen (s. Anm. 151 b); og dette er det eneste chronologiske Datum for denne Begivenhed, som de gamle Kilder meddele. — Allene at holde sig i denne Sag til Adam af Bremen, der levede og skrev et heelt Aarhundrede efterat dette skal være forefaldet, vilde dog være misligt, da vi have langt ældre, og nær ved samtidige Beretninger om Henrik den Førstes Krige med de Danske. Men hos disse tydske Annalister fra det 10de Aarh.: Fortsætteren af Reginos Krønike[151 b]) fra A. 907 til 972, Munken Wittekind fra Corvei, den italienske Liutprand, Forfatteren af Keiserinde Mathildes Levnet,[152]) Ditmar fra Merseburg, Ruotger i Erkebiskop Brunos Levnet, (for ei at tale om alle de sildigere, der enten have udskrevet disse, eller Albert fra Stade) findes deels ingen indbyrdes Overeensstemmelse; deels ingen fuldstændig Bekræftelse paa de Omstændigheder, hvormed Adam fortæller Begivenheden. De nylig nævnte ældre Kroniker ere vel enige i at tillægge Henrik den Ære, at have overvundet eller undertvunget de Danske,

[151 b]) Denne har kun, og det ved A. 931, den korte Beretning, at Obotriternes og de Danskes Konge til at blive Christne (effecit Christianos). Pistorii Scr. Rer. Germ. ed. Struvii. t. I. pag. 102. Det selv samme gientager Chronicon Augiense, der slutter med 954. Steph. Baluzii Miscellan. T. I. p. 496. Kuss (s. nedenfor Anm. 158. l. c. S. 701) antager ogsaa 931 som Aaret, hvori K. Henrik giorde sit Tog mod Danmark.

[152]) „Danos, Slavos, &c. suo subjugans dominatui." Leibnitii Scr. Rer. Brunsv. I. p. 185. (Om de øvrige s. nedenfor.)

[redacted]

og Liutprand tilføier „for første Gang, og til sit Navns store Hæder“[153]). Men ligesom Wittekind synes at udtrykke sig saaledes, som han kun talte om at Henrik havde tugtet de Danske, paa et af deres Indfald i Frisland (hvilket stemmer nøie overeens med Beretningen om et Indfald af de Danske i Holland eller Frisland 934, hos den sildigere Siegbert fra Gemblours[154]): saaledes nævner ingen af dem noget udtrykkeligt om, hvorvidt Keiseren virkelig var trængt ind i Danmark, om den slesvigske Colonie, eller om den tydske Markgreve paa dette Sted; saalidt som nogen af dem nævner Kong Gorm; men Wittekind derimod en dansk Konge ved Navn Hnuba eller Chnuba, som Keiser Henrik tvang til at lade sig døbe[155]). Uden Tvivl er det samme Fortælling, og samme Navn, der kommer igjen hos Ditmar fra Merseburg, som lader Henrik med Vaaben tvinge baade Normanner og Danske til Lydighed[156]), og til med deres Konge Knud (cum rege eorum *Cnutone*) at antage den

153) „*Primus* etiam *Danos* subjugavit, sibique servire coegit & per hoc nomen suum multis nationibus celebre fecit. — Cuius ex hoc apud Italos nomen maxime tunc clarebat, quod *Danos, nulli ante subjectos, solus ipse debellaret,* ac tributarios faceret. Est enim gens indomita, sub septentrione in Oceano degens," &c. Liutprandi Hist. L. III. c. 5 & 13. (Reuberi Scriptt. Germ. Frcf. 1726. p. 172. 180.)

154) Cum omnes in circuitu nationes subjecisset, *Danos* qui navali latrocinio Fresones incursabant, *cum exercitu adiit,* vicitque & *tributarios faciens,* &c. Wittechind Ann. Meibomii Scriptt. R. Germ. 1688. t. I. p. 641. Jvf. Sigeberti Gemblacensis Chron. i Pistorii Script. Germ. Ed. Struvii. t. I. pars 2. p. 811.

155) Navnet synes her i det mindste tydeligt nok at være det samme, som Gnupa, der nævnes i Ol. Tryggv. S. som een af de Sydsekonger i Sønderjylland, hvilke Gorm overvandt. (See ovenfor S. 425.)

156) „Insuper *Northmannos & Danos* armis sibi obtemperantes fecit, & ab errore pristino revocavit." &c. Leibnitii Scr. R. Brunsv. I. p. 827.

christne Lære. Frabrager man i den sidstanførte Fortælling det aabenbar uhistoriske i at lade det danske Folk tvinges til at antage den christne Lære ved Henrik I. Seiervindinger, eller i Gorms Tid: saa kunde den i det mindste faae en noget bestyrkende Grund i Navnet Cnuto, dersom man deri vilde see vort Knud, og henføre det til Gorms Søn Knud Dana-Ast. Men allerede Gram har anført vægtige Grunde imod Identiteten og imod denne danske Kongesøns Antagelse af Christendommen. Det er ogsaa hiin Lærde, som har anvendt sin hele kritiske Skarpsindighed paa at vise, hvor ringe Sammenhæng Adams Beretning om Keiser Henriks Seier over Gorm har med de ældre Annalisters [157]).

Ikke desmindre synes dog Gram at være gaaet for vidt i at benegte de forekommende Spor til, at disse Annalister tale om et Krigstog mod Danmark af Keiseren, og meget synes at tale for, at historiske Sagn om Gorms Indfald i Nordalbingien, hans Forfølgelse af de Christne, og hans Overvindelse af Henrik I., have været til endnu da Adam fra Bremen skrev, hundrede Aar efter disse Tildragelser: thi ogsaa alle ældre Kilder ere enige i, at regne det blandt Henriks Heltebedrifter, at han overvandt og betvang det Danske Folk; ja endog giorde det skatskyldigt. At herved blot skulde forstaaes Danske, der have giort Indfald i Frisland, og der bleve overvundne, lader sig neppe antage. Liutprand f. Ex. kunde, under denne Forudsætning, ikke have sagt, at Keiser Henrik var den første, der overvandt og undertvang de Danske; da bl. a. Keiser Arnulph 891 eftertrykkeligt slog de danske Vikinger i Frisland; og den Glands og Navnkundighed, Keiseren vandt ved hiin Seier, endog i Italien, forud-

[157]) S. hans Afhandl. „De Henrici Aucupis expeditione danica." Nova Miscellanea Lips. ed. F. O. Mencken. 1743. II. p. 230—304. jvf. Anm. til Meursii Hist. Dan. p. 135—140, der kunne ansees som et Udtog af den anf. Afhandling.

[redacted]

sætter et større og alvorligere Foretagende; hvorfor ogsaa Liutprand her taler om „det ubetvungne danske Folk." Paa denne Maade siger ogsaa Ruotger, der levede i Otto I. Tid: at det grumme danske Folk, mægtigt til Lands og Vands, (**sæva gens Danorum, terra marique potens**) der forhen havde været frygteligt for Tydskland, nu ved K. Henrik blev sat i Skræk. — Man maatte da ville frakiende selv de tydske Aarbøger fra det 10de Aarhundrede al Paalidelighed, i Fald man vilde benegte, hvad saamange samstemmende og gyldige Vidnesbyrd berette: at Henrik I. har overvundet en dansk Konge, paa Grændserne mellem Tydskland og Jylland; og at det har været Danske i Forening med Vender, hvis Angreb paa Saxerne Keiseren eftertrykkeligt har viist tilbage; hvad enten nu Anføreren har været den danske Overkonge, Gorm den Gamle, eller en sønderjydsk Underkonge. Saa sikkre Vidnesbyrd have vi vel ikke for Henriks saxiske Colonie i Slesvig; ei engang deri, at Folket fra Eideren til Slien endnu for en Deel taler Tydsk (thi herfor kunde vel optænkes andre og ældre geographisk-historiske Grunde, ligesaa vel som for den frisiske Stammes Bosættelse, Norden for Eideren). Men, uagtet Adam af Bremen siger om Sagnet, han beretter: „at han giver det troligen, som han selv har modtaget det"[158]) og uagtet man, med Undtagelse af hans Skrift, ikke finder noget tydeligt Spor til det saakaldte Slesvigske Markgrevskab: mangler dog Adams Beretning hverken al indvortes Sandsynlighed eller udvortes Sammenhæng med Omstændigheder i Keiser Henriks Historie; ligesom der heller ikke fattes Spor til, at Grændse-Landet imellem Eideren og Slien i gamle Tider har været en Krigsskueplads, eller den Kant af Jylland, hvor de Tydske søgte, som Angribere paa deres Fiendes egen Grund, at forekomme eller giengielde de Danskes hyppige Indfald. At denne Landstrækning ogsaa i gamle Dage har havt en

[158]) „Nos veraciter ut accepimus, sic fideliter Ecclesiæ tradimus."

blandet Befolkning af Tydske og Danske, derom v[illegible] [illegible]ver-Sproget og Byers Navne. Endelig behøver man [illegible], [illegible] Slesvigske Markgreve at tænke sig andet end en tydsk[illegible] [162]): vogter imod Danmark (Custos limitis danici), der [illegible] det 9de Aarhundrede nævnes; og som maaskee Keiser Henrik har fornyet, og forflyttet hans Borg over paa denne Side af Eideren til den søndre Bred af Slien. — Sagnet om Gorm den Gamles Overvindelse i Krigen med Henrik I., og dennes Følger, kunne vi derfor ei saa aldeles forkaste, som Gram, da de ældre Annalister i det mindste tydeligt berette om Keiserens Seire over de Danske; og heller ei ansee det for saa lidet bestyrket ved Adams Beretning; men dog bliver Begivenheden, med dens Omstændigheder, altid langt mere Gjenstand for Historiens Critik, end for dens Fortælling [159]).

Saa faa og uvisse de Minder ere, Gorm den Gamle har efterladt sig om en Regiering, hvis lange Varighed næsten er Alt hvad Historien siger os om den: saa lidt have selv de Mindesmærker om denne Konge, Tiden har skaanet ved hans Grav, kunnet undgaae Uvished og Forvirring. Ved Landsbyen Jelling i Thyrild Herred i Jylland, hvor Erindringen om en ældgammel

[159]) Efter Gram, Scheidt, Christiani (Schlesw. Holst. Gesch. I. S. 73 o. f.) og Webel (S. H. Provinzialber. 1821. 1. S. 97) som holder paa Grams Mening, men med Declamation, i Stedet for Critik: har Ingen i den nyere Tid med mere Grundighed og Skarpsindighed behandlet det interessante Stridsspørgsmaal og Undersøgelsen af det omtalte danske Grændselands geographisk-historiske Forhold, end Hr. Pastor C. Kuss, i hans Afhandling: „Über den District zwischen Eyder und Schley." Neues Staatsbürg. Mag. III. 1835. S. 658—722. Mærkværdighed have bl. a. Forf.s Oplysninger om, at dette District, hvor allerede Valdemar II., i Følge Jordbogen, besad 420 Gaarde (Hovæ) foruden Skovene, (S. R. D. VII. 532) i den følgende Tid som Arvegods er gaaet over til hans Søn Abel, og fra dennes Søn Hertug Valdemar (III.) til hans Moder Dronning Mathilde, som 1260 og 1268 pantsætter og sælger Landet imellem Sli og Eider, som hendes Eiendom (l. c. S. 695).

…gsgaard[160]), som har været i denne By, har overlevet dens …iste Spor, findes ogsaa Gorms og hans Dronnings mægtige … de…, imellem hvilke man i en sildigere Tid har opført Byens … Nær ved denne findes hensatte de to ældste historiske, eller chronologisk bestemte Monumenter i Norden, de berømte Jellingske Mindestene med Runeskrift, hvoraf een siger: at Gorm lod opkaste en Høi over sin Kone, Thyre Danmarks Bod; den anden: at Harald, som vandt hele Danmark og Norge, og christnede Folket, lod opkaste en Høi over sin Fader Gorm og sin Moder Thyre. Den første, hvis den kunde antages at være sat i Gorms Levetid, vilde ei allene giøre det sikkert: at Runemonumenter af denne Art have været til i den første Halvdeel af tiende Aarhundrede; men den maatte ogsaa synes nok til at bevise: at Gorm, tvertimod Saxos bestemte Fortælling, havde overlevet sin Dronning. Dette, der ligeledes strider imod Beretningen om Gorms Død i Oluf Tryggvesens Saga og flere gamle Kilder, bliver dog ikke lidt usandsynligt. Skikken, at sætte en Runesteen over en Levende var høist usædvanlig; og den Udvei, Suhm har taget, ved at forestille sig, at Gorm havde ladet opkaste Høien over Thyre i den Formodning at han, (som dog sikkert var endeel ældre end Dronningen) skulde overleve hende, er ikke mindre konstlet, og desuden stridende mod udtrykkelige Vidnesbyrd om at Kong Harald lod begge sine Forældre jordsætte[161]. At dette netop skeete i Nærheden af Jellinge Kongsgaard, maa

[160]) „*Regis curia* in Jelling" nævner Svend Aagesen (s. nedenfor). Efter Jelling havde fordum baade et Syssel og Herred Navn, og det endnu 1231, eller da Vald. II. Jordbog blev skrevet. (jvf. S. R. Dan. VII. 520.)

[161]) Baade Saxo (ed. Steph. p. 184) og Svend Aagesen (S. R. Dan. t. I. p 51) berette om Høiene; Ingen af dem om Runestenene. Den første tilføier: at Harald lod begge sine Forældre jorde „*juxta ritum gentilium*, in tumulis gemellis & paribus." At her ved gentiles menes Hedninger kan vel neppe være tvivlsomt.

dog have været mere end tilfældigt. Maaskee Gorm i sin Alderdom helst og mest har opholdt sig her. Dette forstaaer man lettere, end hvad der menes ved i en af vore ældste Aarbøger [162]): at Gorm flyttede Kongesædet til Leire, eller Siælland, hvor man jo antager, det fra langt ældre Tider har været

Saaledes er det vist, at Tilværelsen af det ene Runemonument ved Jellinge, Gorms Mindesteen over Thyre Danmarks=Bod, kan siges at giøre Indskriften paa det andet, Harald Blaatands Minde over begge sine Forældre, mere usikker, end om det sidste allene havde været til. Det vil heller ei kunne negtes, (hvad allerede Torfæus og Gram fremhævede) at Indskriften paa den store, med Billeder smykkede Runesteen der tillægges Harald, har enkelte Misligheder i Sprog og Udtryk, som neppe nogensinde tilfulde ville blive opløste [163]). At Jellinghøiene selv virkelig ere, hvad de fra umindelige Tider ere anseete for, og hvad Svend Aagesen og Saxo udgive dem for, Gorm den Gamles og Thyre Danebods Gravsteder: vil derimod ei med den ringeste fornuftige Grund kunne betvivles. Erindringen om Bestemmelsen af saa colossale Monumenter, der høre til de største, som nogensteds i Norden findes, kunde umuligen være forvansket i et Tidsrum af to, til halvtredie hundrede Aar, der laae imellem Gorms Død og Saxos Levetid; saameget mindre, som det er klart nok, at om ikke Gorm den Gamle, saa dog i det mindste Thyre Danebod har hørt til de i den danske Almues Erindring uudslettеligt prægede Navne.

---

162) Anonymus Roeskildensii. S. Rer. D. t. I. p.375.

163) At disse Runestenes og Runeskrifters nyeste, men ogsaa første nøiagtige og fuldkommen troe Aftegning (1835, ved Hr. Adam Müller) neppe lader nogen Tvivl om, at Hovedfiguren paa Harald Blaatands Steen er et Christusbillede: er en mærkelig og interessant Opdagelse, der meget vel stemmer overeens med Indskriftens Indhold; muligen ogsaa kan oplyse, om ikke fuldkommen afgiøre Spørgsmaalet om dens Alder.

Mindetale

i det Kongel. danske Videnskabernes Selskab,

d. 2den Jan. 1835,

over dets afdøde Medlem

Biskop Dr. Peter Erasmus Müller.

Naar Fædrelandet, Staten, Videnskaberne og medlevende Venner i lige høi Grad føle Tabet af en bortkaldt ædel og fortient Medborger, da kunde Arbeidet synes lettest for den, der vil prøve paa at udkaste et Omrids af hans Fortienester, af hans aandelige Skikkelse, hans Vandel og Virken paa Jorden. Men snarere bliver det vanskeligere og mere voveligt, at ville forene saa rigt et Stof, og sammenfatte det Heles forskiellige Bestanddele til et i hvert enkelt Træk lige klart, lige rigtigt og tilfredsstillende Billede. Jeg er saare langt fra den Selvtillid, at tiltroe mig Evnen hertil; og naar jeg har dristet mig til at fremstaae i dette udmærkede Samfund, som en Tolk af de Sorgens Følelser, hvormed vi hver især, for ikke længe siden, modtog Budskabet om en os Alle dyrebar Mands Død — ja, som en Tolk af den Erkiendelse, der vil udgaae fra vort hele Samfunds Kreds, at det meget for tidligt har mistet et aandfuldt, hæderværdigt, berømmeligen virksomt Medlem: da skeer det kun, efterat den Vished var opnaaet, at Ingen med høiere Kald og rigere Evner agtede at udføre, hvad en Pligtfølelse i dette Tilfælde syntes at foreskrive mig. Det skeer da kun med den Tillid og det Haab, at de, som høre mig, ville lade Gienstandens Vægt og Omfang udfylde Behandlingens Mangler; eller at Enhver, som agtede og elskede vor hedengangne Peter Erasmus Müller, Enhver, som paaskiønnede hans Fortienester af Fædreland, Lærdom og Videnskaber — og dette er jo med andre Ord, Enhver som kiendte ham, og kunde dømme om hans Værd — vil lade den levende

Erindrings Billede af Mandens hele Væsen, af hans Liv og Virken, af hans ædle Charakteer og elskværdige Personlighed, mere fremkaldt og opfrisket, end udfyldt og efterlignet ved min Fremstilling, fremgaae i sit Indre, i det jeg nogle Øieblik dvæler ved enkelte af dets Træk.

Man tænke sig det heller ikke let, at give et saadant Billede af en aandeligen udmærket, mangesidigen dannet og virksom Mand en tro eller lignende Skikkelse. Man taler vel ofte om Aandslighed, om Slægtskab imellem Charakterer, om disses Classer og Inddelinger efter visse almindelige Præg og Hovedtræk; men dog har enhver menneskelig Siæl ogsaa Særvæsenets eller Individets Grundpræg, der udvikle sig til høiere Betydning og mere eiendommelig Form, jo høiere Mennesket staaer i Naturgaver og aandelige Evner. Hvad have vi vel sagt, naar vi sige om en saaledes begavet Mand, at han var lærd, indsigtsfuld, kyndig i flere Videnskaber, dannet i Smag, øvet i Grandskning, heldig i at meddele Andre, hvad han selv besad af Viden og Lærdom? Vi have dog dermed endnu ikke sagt, hvorledes hans Aand virkede med egen Kraft, hvorledes han havde modtaget, benyttet, bearbeidet sin Kundskabsfylde, hvorledes han havde dannet den hele Verden i sit Indre, hvori Mennesket ikkun lever det selvstændige, væsentlige Liv, ved hvilket det deeltager i Slægtens Tilværelse og Udvikling, imedens det bevarer Individets aandelige Frihed og Selvvirksomhed. Til dette indre Liv hos Mennesket maa vor Opmærksomhed, vore Undersøgelser fortrinligen henvende sig, naar vi ville udforske eller skildre den begavede Aand, den ved særeget Præg og ved meer end almindelige Egenskaber udmærkede Charakteer. Det er heller ikke nok, at vi om den lærde Videnskabsmand sige, hvad han udrettede ved sin Lærdom og sine Skrifter; thi ogsaa hos ham maae vi søge og finde Mennesket i Aandens Heelhed og Siælen i dens fulde Livyttring og Virksomhed, naar vi ville danne os et Billede af Manden som han er.

Der gives Mennesker, hvis Anlæg og hvis, i enkelte Retninger ualmindelige Evner, en stærk og tro Hukommelse, en vis Grad af Skarpsindighed, en heldig Lethed i at modtage og tilegne sig det beredede og færdige Kundskabsstof, understøttet ved tidlig og vedholdende Flid og ufortrødent Arbeide, kunne bringe dem vidt i Lærdom. Disse kunne mangengang opnaae et Omfang i deres Virken, en Rigdom i den samlede og opdyngede Kundskabsmasse, der vækker forbauset Beundring; og der har været en Tid, da man betragtede Mængde og Udstrækning af det, som en Mand havde lært og kunde bevare i Hukommelsen, som den eneste Maalestok for hiin Beundring, der fulgte Erkiendelsen af hans Lærdom. Naar vi giennemvandre de store Bogsamlinger, naar vi overskue de Rækker af Bøger, som en enkelt Mand fordum var i Stand til at bringe for Lyset: forundres vi allerede over, hvorledes det var ham muligt, at vinde Tid, og det tidt ved Siden af mangen anden Syssel, endog blot til at nedskrive Indholdet og at besørge Trykningen. Den ældre Moser er maaskee ikke den eneste Forfatter, der vel har ladet trykke flere Ark, end der vare Dage i hans Liv; og vi behøve stundom kun at tage en eneste af det 16de eller 17de Aarhundreders Folianter, som der allerede skal en god Arm til at løfte, for os, naar vi ville overtydes om, at disse Tiders Lærdom og Forfatterfrembringelse var ligesaa uhyre i Materiens Mængde, som den ofte var svag i Aanden, eller ufrugtbar udenfor den indskrænkede Kreds af Forbrugere — udenfor det Publicum, der udgiorde hiin Tidsalders saakaldte lærde Republik. Og hvad var den mangengang selv i denne Kreds? — En mager Føde, der tidt kun bestod af lutter Skaller, een lagt udenom den anden, een mere haard og tør end den anden; men Kiærnen saa liden og skiult, at den Tid og Møie, det kostede at udfinde den, i vor Tid vilde forekomme os ilde anvendt. Sandt nok, hiin Alder havde i mange Dele store Vanskeligheder at kæmpe imod paa Veien til Kundskabs og Videnskabs Kilder, som vor Tid ikke kiender; men

dog have vi stundom ikke let ved at fatte, hvorledes det var muligt, med den samme Grundvold for Lærdom og videnskabelig Indsigt, hvorpaa vi endnu vedblive at bygge, i lang Tid at udrette saa lidet — eller muligt, at kunne hengive sig til saa lidet frugtende en Anvendelse af Siælens Evner, der for det meste kun gik ud paa, i et bundløst Ord-Svælg at drukne det sparsomme Forraad af levende Tanker; eller paa evige Gientagelser af Forklaringers Forklaring, som ikke udgik fra Aandens og Tænkningens Klarhed, og derfor ofte mere forbunklede, end oplyste sin Gienstand.

Heraf fremgik en uhyre Masse af Bøger, der kun ere til som Mindesmærker om Tænkningens Vanmagt, eller Forstandens hyppige Indskrænkning hos den Deel af Menneskeslægten, som dog især skulde bevare og udbrede det aandelige Lys. Det er vel meget langt fra, at vi vilde frakiende hine Tider, og navnligen det 16de og 17de Aarhundrede, at have eiet ikke faa store og glimrende Undtagelser fra den mere almindelige Mangel paa kritisk og aandsfuld Lærdom; men vi maae dog tillægge det 18de Aarhundrede den Fortieneste, at det overhovedet hævede Aanden til en mere klar Bevidsthed af dens Kræfter, og modnede Tænkningen til en dybere, skarpere, mere giennemtrængende Virksomhed; at det gav Forstandskræfterne en saa overveiende, saa udbredt Dannelse, at de tidligere Aarhundreders Grændsefskiel, der giorde Lærdom og Videnskab til en for nogle Enkelte udelukkende bevaret, men ofte kun død Skat, maatte falde.

Vi ville her ikke opholde os ved de svagere Sider af vort og det foregaaende Aarhundredes uhyre udvidede Oplysning, Kundskabs- og Lærdomskreds, eller stræbe at dække dem; thi det er dog kun de svagsynede eller eensidige Beundrere af det Nærværende, der ei kunne see, at vor Alders Klogskab har sin Brøst og sin Daarlighed til Ledsager, saa vel som nogen foregaaende havde det. Vi ville derimod fastholde den for Menneskeslægtens Fremgang overhovedet velgiørende Frugt af disse Aarhundreders høiere Aands-

dannelse: at al Kundskab, Viden og Lærdom maa være forenet med Tænkningens levende og selvvirksomme Kraft, med en uhindret Brug af Fornuftens Lys, og med den velgiørende Aandsfrihed, der, rigtigen anvendt, maa lede til de høieste Sandheders Erkiendelse. — En saadan Erkiendelse havde tidligen dannet og rodfæstet sig hos vor ædle Medborger i Videnskabens Rige, hvis Tab vi med Savnets levende Følelse beklage — og det i saameget høiere Grad, som hans Aands Virken, foruden at være almeen videnskabelig, tillige var nær knyttet til vigtige nationale Formaal og fædrelandsk Interesse. Allerede i den Alder, da den unge Videnskabsdyrker begynder at prøve sine Kræfter paa de første skriftlige Arbeider, see vi at Müllers Aandsretning førte ham til at undersøge og behandle Gienstande af en saadan Natur, at Valget, ikke mindre end Bearbeidelsen, vidnede om en til den grundige og kritiske Forskning, men ogsaa til den sunde og klare Tænkning tidlig dannet, og til saadan Virksomhed moden Aand. Hans første academiske Prøveskrifter hørte ei til de almindelige. Afhandlingen om den theodosianske Tidsalders Charakteer og Sæder, hvis første Afdeling Müller skrev i sit 21de Aar, oplyste en Gienstand af den sildigere romerske Historie, som, hvis den endog ei var aldeles ny, dog længe havde henligget ubearbeidet; og dette Arbeide vandt dets unge Forfatter udmærkende Berømmelse for Lærdom og Skarpsindighed baade i og udenfor Fædrelandet. Ikke mindre vel modtaget blev hans andet latinske Skrift, hvori han søgte at udlede det christelige Hierarchies og Religionssværmeriets Oprindelse af Grækernes og Romernes Mysterier. Det omtaltes af Stäudlin med udmærket Berømmelse (tillige for „dets virkelig classiske Latinitet„) og oversattes paa Tydsk i et af dette Lands meest agtede Tidsskrifter*).

*) Neue Bibl. der schönen Wissensch. 69 og 70 Bd. (1804); jvf. Stäudlins Mag. für Religions- Moral- und Kirchen-Gesch. 2 Bd. S. 465.

Det var dog ikke blot ved lærde Undersøgelser, eller ved Afhandlinger i det døde Sprog, at Müller yttrede sin tidlige Aandsvirken som Forfatter. Tværtimod, ligesom Fortrolighed med Modersmaalets Væsen og Skikkelse, og Kiærlighed til dets Foræbling af egen Sie og ved indfødt Evne, ledsagede ham giennem hans hele Livsbane: saaledes var han ogsaa en af de Lærde, som tidlig forsøgte sig i saadanne skriftlige Arbeider paa Dansk, hvori Materie og Form giver Anledning til at lægge Vind paa Sprogets stilistiske Dannelse. Med det nittende Aarhundrede begyndte hans Virksomhed som dansk Forfatter, og i 33 Aar fortsatte han den med stigende Fortienester af Sprog og Literatur. Hans første danske Afhandlinger høre til dem, man pleier at regne til de populair-philosophiske; og hvis de ikke udmærke sig ved dyb Speculation eller glimrende Veltalenhed, saa bære de derimod allerede Præget af den Reenhed og Klarhed i Udtrykket, og af den Naturlighed og Jævnhed i Foredraget, der vedblev at være herskende Egenskaber i Müllers danske Stiil.

Denne Simplicitet, med andre Ord, denne naturlige, usøgte, til Tankens rigtige og klare Udtryk henvendte Reenhed i Foredraget, udmærker ogsaa de i det danske Sprog forfattede Lærebøger, hvormed Müller berigede den Videnskab, han med ligesaa megen videnskabelig Grundighed, som Agtelse for Troens religiøse Helligdom, i 30 Aar foredrog ved den danske Høiskole*). At omtale disse Lærebøgers videnskabelige Fortrin, at vurdere Forfatterens Fortienester af det theologiske Studium i Danmark, af danske og norske theologiske Studerendes Dannelse til det religiøse Læreem-

*) Christeligt Moralsystem. Kbh. 1808. (jvf. Kieler Lit. Zeit. 1808. No. „6. 39.) 2den omarbeidede Udg. Kbh. 1828. — Christelig Apologetik, eller videnskabelig Udvikling af Grundene for Christendommens Guddommelighed. Kbh. 1810. (jvf. Kbh. lærde Efterr. 1810. No. 46.) System i den christelige Dogmatik til Brug ved Forelæsninger. Kbh. 1826.

[redacted]

bede gjennem en heel Generation — dette bør og maa jeg overlade til den, der med lærd Indsigt i Religionsvidenskaben og dens Kilder forener Tænkerens Evne til at skjønne, hvad Tiden og dens Aand kan fordre af en offentlig Lærer i denne Videnskab, der skal veilede os til at forene den usynlige Verden med den synlige, og opbygge den ydre, historiske og speculative Grundvold, hvorpaa hiin Religion, som ikke blot er Lære — som uudslettelig, uforstyrrelig, uafhængig af Tider, af deres Meninger og Systemer, forplanter sig gjennem den menneskelige Naturs evige aandelige Princip — kan haabe at finde sit faste Hvilepunkt. Men paa denne, Tænkerens Bane, gik Müller frem. Han var, skjøndt Aandstrang og Kjærlighed til Fortiden førte ham til dybere historiske Forskning i en anden Retning, ingen eensidig historisk Empiriker, der anseer Religionen for at være, som enhver Erfaringskundskab, af endelig Natur; og mener at den maa kunne begribes, analyseres, demonstreres, og enten bindes til døde Bogstaver og foreskrevne Formuler, eller opløses ved philologisk Fortolkningskonst til Ordkritik og Sprogkonst. Müller hørte til de philosophisk-dannede Theologer; men ikke til dem, som mene, at den Lærde, der foredrager Religionslæren, kan gjøre det uden selv at være religiøs. Han erkiendte Christendom som den evigt levende og nærværende, hverken til Fortiden bundne, eller til nogen endelig Tid indskrænkede Religion; og han var dens Lærer, ikke blot i Bogen, i Læbens Ord, eller Talens Strøm fra Lærestolen; han var det i Hu og Hjerte, i Sindets Fromhed, i den milde, menneskekjærlige, forsonende Aand, hvormed han omfattede Alt i Livet, hvad der nærmede sig hans Tilværelses og hans Virksomheds Kreds.

Vil man om hine Lærebøger sige, at de ved den strenge Systemform, hvori de ere affattede, og ved en Korthed, der undertiden synes at nærme sig Tørhed, tildeels fjerne sig fra det Liv i Tankens Udtryk, som giver dette et stærkere Præg af indvor-

tes Aandelighed: da siger man herved deels noget, som meer eller mindre maa gielde om enhver academisk Lærebog; deels vil man derved dog ei kunne fratage disse Müllers Skrifter den almindelig erkiendte Fortieneste, de besidde i en udmærket Tydelighed, Bestemthed og Fyndighed i Begrebernes Fremstilling. Hvad Forfatteren derved har udrettet, ikke blot for Videnskaben, som han lærte og afhandlede, men for Sproget, hvori han skrev sine Lærebøger, ville de bedst paaskiønne, der kiende til, hvor faa Fremskridt vort Modersmaal kunde siges at have giort i det rene dogmatiske Foredrag, siden Guldberg ved Midten af det 18de Aarhundredes anden Halvdeel gav de første Exempler paa et saadant dansk Foredrag.

Saa lidt det nu kan være min Hensigt, at undersøge og fremstille hver enkelt Egenskab ved Müllers danske Stiil, som gav den særeget Præg, og hvorved han erhvervede sig Fortieneste af vort Modersmaals Sprogdannelse: maa jeg dog i Almindelighed fremhæve hiin Klarhed, Fyndighed og Bestemthed, der udmærker næsten Alt hvad han paa Dansk har skrevet, som saadanne Træk, der vel kunne siges at høre til dem, hvorved en Forfatters Aand skinner igiennem hans skriftlige Foredrag. Müller var en Lærd, der vel ikke hørte til Tidsalderens philosophiske Genier, der ikke brød nogen ny Bane for Tænkerens Virksomhed i Speculationens Verden — men som ikke desmindre udmærkede sig ved en heldig Gave til klart at opfatte og med et lyst, giennemskuende og overskuende Blik at tilegne sig, hvad Aanden i enhver videnskabelig Retning havde vundet og giort frugtbart for det høiere Liv: han var en med et sundt, i enhver Henseende uforvansket Aandsliv, med uomtaaget Fornuft, øvet Skiønsomhed og dannet Smag begavet Tænker. Ligesom der i hans hele Siæl herskede en høi Grad af hiint Viisdommens Maadehold, hiint faste Sind, der stræber at holde sig frit for enhver Yderlighed, som fører bort fra Aandens evige Formaal, det Sandes Ideer;

[redacted]

og ligesom han i ædel Humanitet, Agtelse og Hengivenhed for det Gode i den menneskelige Natur, fandt sit Livs og sin Virkens høieste og skiønneste Maal: saaledes var der ogsaa altid i hans skriftlige Foredrag en velgiørende Harmonie, en Korthed, der skyede alle vidtløftige Omsvøb, og stræbte at sige det der skulde siges, men ikke andet eller meer end dette, med Orden og Klarhed, fatteligt, syndigt, med usmykkede, men naturlige, udtryksfulde, vel sammenføiede Ord. Som hans Siæl og Tænkemaade var, reen, fordringsfri, beskeden og fri for al Higen efter Opsigt og Glands, elskende det Skiønnes harmoniske Skikkelser, begavet med Smag for det Indtagendes stille og venlige Ynde: saaledes var hans Tale og Stiil. Reenhed, Velklang, Maadeholdd, Mildhed, af Skiemt aldrig anden, end den finere, i det høieste med Tingen attisk spøgende, aldrig Personen spottende — vare paa hans Læbe; den gode, urbane Tone, den dannede Smags harmoniske Ligevægt, uden Kulde og tør Strenghed, ligesom uden Heftighed, Overilelse, Bitterhed, vare hans Tales Præg; og det samme bærer ogsaa hans skriftlige Foredrag. Maaskee var han derfor mindre heldig som egentlig Taler, eller han havde ei den Ild og Styrke i Øieblikkets skarpt træffende, ligesom Tanken umiddelbart medfødte Udtryk, der især skal give den oratoriske Konst sin, ikke sielden misbrugte Magt og Virkning. Han var dertil for tænksom og sindig, for streng i Sandhedskiærlighed, for grundig, alvorlig og skarpsindig i Forskning, for maadeholden og varsom i at fastsætte den prøvende og skielnende Grandsknings Frugt og Udbytte. Men ved disse Egenskaber, og ved deres lange og trolige Anvendelse, havde han dannet sit gode og rene dogmatiske Foredrag; og ved hermed at forbinde det vidt udstrakte Studium af den nordiske Histories islandske Kildeskrifter, som Lyst og Kiærlighed førte ham til, ved den dybere Fortrolighed til Nordens gamle Tungemaal og Sagastiil, som han derved tilegnede sig, overførte han end mere af dennes Korthed og Syndighed i sin egen Stiil, uden derved at

bibringe denne noget af hiin Tørhed eller tvungne Stivhed, som en aandløs eller aandsfvag Efterligning saa let medfører.

Vil man overbevises om, til hvilken Grad Müller forstod at meddele Gienstande for kritisk Forskning og literaire Undersøgelser, og den historiske Beretning om deres Resultater, en tiltrækkende Sprogform — hvorledes han forstod at behandle Materier, der synes at fierne al stilistisk Konst, i et ædelt, værdigt, reent og harmonisk Foredrag: da læse man hans, for et Par Aar siden bekiendtgiorte Afhandling: „Om den islandske Historiographies Oprindelse, Flor og Undergang" — et allerede for længe siden, i den største Deel af dets Indhold, i et fremmed Sprog bekiendt og berømt Arbeide, der lagde den første Grundvold til en klar og rigtig Forestilling om Nordens gamle historiske Literatur; men som i den Form, hvori Forfatteren endelig selv bekiendtgiorde det i Originalsproget, kan siges at være et Mønster for en videnskabelig grundig Fremstilling af literairhistoriske Materier i en sammentrængt og kiærnefuld, men ikke mindre naturlig, klar, harmonisk og behagelig Stiil. Ogsaa denne historisk-kritiske Afhandling kan være Beviis paa, hvorledes Sprogets stilistiske Konst vel ei udelukker dens Anvendelse i noget Slags Foredrag; men hvorledes ogsaa Stilen, ved at holde sig til det naturlige, af Gienstanden foreskrevne Udtryk, ved at fierne al udsvævende Vidtløftighed, al søgt og overflødig Lærdomsprunk, al smagløs Anvendelse af utidig og svulstig Declamation, bedst opnaaer sin Hensigt, som er at give Læseren den letteste og klareste Anskuelse af det, Forfatteren vil fremstille for ham: tro og nøiagtig i Tankernes eiendommelige, passende Billede; men ogsaa med den fuldstændigste Virkning.

I det jeg nu har nævnet denne, vi tør vel sige classiske Afhandling af Müller, hvori en oplyst, en skarpsindig og lærd Kritik, et klart Blik paa Forholdene i det gamle Norden, en *upartisk* Bedømmelse af Tidernes særegne Vilkaar og Folkenes

[redacted]

Culturtilstand, ere forenede med den Simbighed, Rolighed og ildenskabsfrie Dømmekraft, der var den Afdøde saa egen — ledes jeg til, ogsaa at berøre den Retning i hans videnskabelige Tilbøielighed og Studier, der blev afgiørende for Müllers literaire Bane, og hvorved han som Forfatter vandt den Hæder og Berømmelse, som har meddeelt ham — den stille beskedne Lærde, der aldrig efterstræbte andet Udbytte af sine Skrifter, end det, de kunde give Videnskaben — en europæisk Navnkundighed. Efterspore vi Gangen i hans Forfattervirksomhed, da kunde vi vel ledes til at antage: at det var hans fra Ungdommen nærede, ved Reiser i Tydskland, Frankrige og England befæstede Kiærlighed og dannede Smag for Konst og Konstværker, forenet med den archæologiske Sands for Oltidsmonumenter og Interesse for fædrelandske Oldsager, som først bragte ham til at sysselsætte sig med de berømte, paa en sørgelig Maade tilintetgiorte danske Guldhorn, deres Herkomst, og ydre Beskaffenhed og Kiendemærker, og at forfatte den Undersøgelse herover, der vandt den af vort Selskab i den Anledning udsatte Priis. (1806) Det kan have været disse Forskninger, der ledede Müller videre ind i Nordens Oldtid, til et dybere og omfattende Studium af dens gamle Tungemaal, og af Kilderne til dens Historie og Archæologie. Ham var det, som først ved Priisskriftet „om det islandske Sprogs Vigtighed" (skrevet 1811, udgivet 1813) ligesom paa ny vakte dette Sprog til Live i Danmark og Norge. Man havde hidtil været vant til at betragte det som en uddød Antiquitet, et i det høieste for den lærde Oldgrandsker og Historiker nødvendigt Hielpemiddel til at forstaae islandske Sagaer og norske Kongekrøniker. Man var vant til at ansee de indtil den Tid udgivne historiske Monumenter af denne Art som en aldeles forældet Literatur, som et Slags Bøger, der ene vare til for de Lærde, for at giemmes i Bibliotheker, for at benyttes nu og da til historiske Undersøgelser, i Lovkyndigheden *eller* Retshistorien; og det som oftest mere efter

de latinske Oversættelser, end i Originalsproget. Müller derimod henvendte Opmærksomheden paa Sproget selv, udviklede dets eiendommelige Charakteer, grammaticalske og lexicalske Særegenheder; dets Historie og Betydning som fælles Stammesprog for hele Skandinavien; Værdien af dets Studium for Sprogforskning i Almindelighed, og Indflydelsen, dette Studium kan have, saavel paa Fremstillingen af disse Tungemaals Etymologie og Grammatik, som paa en rigtigere og mere aandfuld Behandling af Nordens Mythologie, Archæologie og Culturhistorie. Saaledes kan man sige, at Norden skylder Müller det første egentlig philologiske og historisk-kritiske Arbeide over det gamle Stammesprog; i det mindste et saadant, der udstrakte sig til en omfattende og universel Fremstilling af Sprogets særegne historiske Forhold.

Nu indtraf paa samme Tid det dobbelte Held for nordisk Sprogvidenskab og Sprogliteratur, at deels en phantasierig og genial Digter, ved at gienføde det gamle Norden, med dets Gudeverden og Helteskikkelser, i dansk Poesie, havde vakt en ny og mere almindelig Deeltagelse for det oprindelige poetiske og historiske Stof, af hvilket han tog sine Grundbilleder; og at deels en med udmærkede Naturgaver som Sprogforsker og Grammatiker begavet dansk Lærd henvendte de første Frugter af sin tidlige, ligesaa ualmindelige, som utrættelige Arbeidsomhed paa det islandske, og de med samme beslægtede Sprogs Grammatik. Det nordiske Stammesprog erholdt i Rask sin første videnskabelige Grammatiker; hans Arbeider giorde Epoke i den nordiske Sprogforskning og Sprogvidenskab; og han udvidede dem til de fierneste Kilder, hvor vi have lært at søge Udspring og Slægtskab for Nordens og en stor Deel af det øvrige Europas endnu levende og uddøde Tungemaal. Hvor stor Fortieneste Müller havde af denne berømte, for tidlig bortkaldte Lærdes første heldige Fremskridt paa en Bane, hvor det ikke var let at finde den, der selv tilfulde kunde skiønne, og paa høiere Steder giøre det gieldende, af hvor

[redacted]

stor Vigtighed for Fædrelandet den unge Sprogforskers, til en ny og ualmindelig Gienstand henvendte Virksomhed kunde blive; vil det tilkomme begges Levnetsfortællere engang at udvikle. Men i taknemmelig Erindring vil ogsaa Müllers Navn stedse bevares blandt Nordens Sprogforskere; thi skiøndt selv for beskeden til at ville gielde for en lærd Kiender af det gamle Stammesprog, var *han* dog den, der gav den islandske Literaturs Studium et nyt Sving og gienfødt Liv, i det han vakte Tanken og henledede Opmærksomheden paa den rige Skat af Sprogkonst og Sprogværker, som et saa nært Slægtskab forener med vort og vore Naboers Tungemaal; og hvoraf saa mangen et Udbytte for nordisk Poesie, Historie og Sprogvidenskab allerede er vundet, og endnu i Fremtiden vil blive bragt for Dagen.

Saaledes var det ligeledes *ham*, der omtrent paa samme Tid, som han udviklede „det islandske Sprogs Vigtighed“ for vore Dages Literatur og Sprogstudier, vendte sin meer og mere skærpede kritiske Sands til at oplyse og forsvare den saa stærkt angrebne Ægthed, Originalitet og Ælde hos nogle af de vigtigste skriftlige Monumenter fra Nordens Fortid, der lykkeligen bevaredes paa hiin Ishavets fierne Ø, hvor i en nordlig Polar-Region det gamle Nordens Aand og Liv, dets Digtekonst og historiske Fortælling, har fundet et beskyttende Fristed mod Tidens Vold. Det er Müllers Afhandling om Eddaerne, men særdeles om den under Navnet „Snorres Edda“ bekiendte Samling af mythologiske Fortællinger og Veiledninger til gammelnordisk Poesie, jeg her sigter til. Han har deri anvendt Alt hvad udbredt Fortrolighed med Kilderne og med Sproget, hvori de ere nedskrevne, grundig Undersøgelse af de omhandlede Skrifters Indhold, og af deres forskiellige Art og indbyrdes Forhold, i Forening med den fordomsfrie Aand og upartisk prøvende Kritik, kunde tilveiebringe, for at hævde Nordens gamle mythiske Digte, og de sildigere Mythologers Fremstilling af Mythernes poetiske Stof, *den* Betydning, der

virkelig tilkommer dem som ægte skriftlige Mindesmærker. Atter maae vi ogsaa her tilegne Müller Fortienesten som Ophavsmand og Anfører i en vigtig kritisk og videnskabelig Undersøgelse. Thi om han endog ikke fuldendte, hvad tildeels endnu staaer tilbage at udføre: den strengere philologiske Drøftning af det hele Stof i hine mythiske Digte og Skrifter: saa var han dog den første, som brød den rigtige Vei til deres kritiske Undersøgelse og Betragtning.

Men stedse videre gik den aandfulde, ivrige Forsker paa den Vei, han havde aabnet sig til at sprede Lys over Nordens gamle Aldre giennem en upartisk Vurdering af disses skriftlige Mindesmærker, og en klar Indsigt i deres forskiellige Art og Natur, i deres Alder og Oprindelse, deres Troværdighed og Brugbarhed for Historien; med eet Ord i den nordiske Sagaliteraturs Kritik — et Foreliggende, hvortil der vel gaves endeel Bidrag og Forarbeider i danske og islandske Lærdes Undersøgelser og Afhandlinger over enkelte af disslige Monumenter; men hvilket Müller først udførte i dets hele Udstrækning, og med den Dybde, det Omfang i de kritiske Undersøgelser og Bestemmelser, hvorved et Værk, som hans *Sagabibliothek* kunde fremstaae. Har Samtiden i og udenfor Fædrelandet erkiendt dette Værks mange og store Fortienester af en gammel, national Literatur, i sin Art den eneste, som den hele europæiske Verden kan opvise: saa vil ogsaa Eftertiden, jo mere denne Literatur fra *Indholdets* Side bliver bekiendt og bearbeidet, paaskiønne, hvad Müllers Aand, Arbeidsomhed, utrættelige Forskning og Flid har udrettet ved et Værk, i hvis tre Bind af maadelig Størrelse han nedlagde de historisk-kritiske Frugter af mange Aars møisomme Anvendelse af enhver sparet Hviletime, den Videnskab, som det var hans Kald at lære ved Høiskolen, levnede ham. Den Berømmelse, en udenlandsk Lærd, som i det tydske Sprog har overført hiin Afdeling af Sagabibliotheket, der afhandler den for Norden og Tydskland fælles Sagnkreds, tildeler samme; „at de deri

[redacted]

„nedlagte Forskninger med Hensyn til fordomsfri Dommekraft, „til Stoffets Omfatning og Rigdom, til Fremstillingens Klarhed „og Forstaaelighed, ikke let ville overgaaes ved noget lignende „Arbeide af tydske Lærde i den nordiske eller tydske Literatur;"*) tør vi uden Betænkning udvide til det hele Værk, der ei blot maa betragtes som en kritisk Undersøgelse af hele Sagaliteraturens literaire Charakteer og Betydning som skriftlige Monumenter fra den nordiske Fortid; men der tillige meddeler en Charakteristik af hver enkelt Saga, i Henseende til dens Ægthed, Alder og historiske Brugbarhed, og et Udtog af Sagaens Indhold. Forfatteren har herved baade for bestandigen grundlagt den islandske Literaturs Kritik, og tillige paa en uberegnelig gavnlig Maade medvirket til, i og udenfor Fædrelandet at udbrede Kundskab til denne Litteratur, et rigtigt Begreb om dens eiendommelige Værd og Beskaffenhed, og en veiledende Anviisning til at benytte den ved historiske Arbeider og Undersøgelser.

Hvilke Frugter dette i vor Literatur saa udmærkede Værk allerede, baade i og udenfor Fædrelandet, har baaret, tillader Grændsen for dette Foredrag mig ei at udvikle; jeg maa nøies med at henvise til den udeelte Agtelse og Berømmelse, det har vundet, saavel hos de kyndigste indenlandske Dommere, som hos svenske, tydske og engelske Lærde. Med flere af disse, en Geijer, Grimm, van der Hagen, Jamieson, Lachmann, Walter Scott og andre, bragte Sagabibliotheket dets berømte Forfatter i videnskabelig Forbindelse og Brevvexling; og man kan sige, at intet historisk-kritisk Arbeide, tilhørende Danmarks Literatur i det 19de Aarhundrede, har udenfor Fædrelandet mødt en saa almindelig hædrende Erkiendelse, eller allerede virket og frug-

*) Untersuchungen über die Gesch. und das Verhältniß der nordischen u. deutschen Heldensage, aus P. E. Müllers Sagabibliothek, II. Band: von G. Lange. Fft. am M. 1832. S. VII.

[redacted]

tet saameget i den Afdeling af den videnskabelige Verden, hvortil det nærmest hører, som hiint Værk, der, ligesom alle Müllers Arbeider af lignende Art, forene den udvortes heldige, smagfulde og let tilgængelige Form med en aandfuld og grundig Behandling. At Forfatteren, der ei, ved at fordybe sig formeget i det Enkelte, vilde berøve sig Tid og Kraft til at fuldende Undersøgelsen og Fremstillingen af sine store og vigtige Hovedformaal, har efterladt til Andre en Deel af den specielle Sagakritik, eller enkelte, den Tid endnu ei udgivne Sagaers kritiske Granskning efter en paa Haandskrifternes Jævnførelse og Prøvelse tilveiebragt Text: dette berøver ikke Müller noget af hans vigtige Fortjeneste som den, der førstegang ved Kritikens Lys har givet hele Sagaliteraturen den Plads og den Betydning, der i Skriftriget tilkommer den, som et af de mærkværdigste, mest nationale og eiendommelige Phænomener i Middelalderens literaire Cultur.

Det vilde allerede føre mig meget for vidt, om jeg her blot vilde udvikle, enten den fortræffelige, udtømmende Fremstilling, Sagabibliotheket har meddelt af det hele Forhold imellem Nordens Skialdes og romantiske Sagadigteres Behandling af Niflungers og Giukungers Sagnkreds, Brynhilds og Grimhilds berømte Eventyr, og hine tydske Digterværker, som under andre Former, i andre Retninger have taget deres Stof af disse, i Tydskland oprindelige Sagn; eller jeg vilde meddele noget om den fuldstændige kritiske Belysning, som Norges gamle Kongekrønike, og Snorro Sturlesøns berømte Bearbeidelse af denne har erholdt, saavel ved Müllers „Undersøgelse om Snorres Kilder og Troværdighed," som i Sagabibliothekets 3die Bind. — Jeg maa ile fra dette Værk, for i det mindste at berøre den utrættelige Lærdes sidste kritiske Arbeide, hvilket han indviede til vort Fædrelands Sagnhistorie, og dens navnkundige romantiske Fortæller i det latinske Sprog, Saxo Grammaticus. Allerede havde Müller i hine Undersøgelser ved heldig Anvendelse af kritisk Skarpsindighed oplyst, at Heims-

[redacted]

kringla, der hidtil betragtedes som en selvstændig Udarbeidelse af den norske Historie ved Snorre, egentlig er en med Talent udført Samling og Sammensætning af tidligere Sagaskriveres Arbeider; han havde viist, at saavel Indledningen til Snorres Værk, som dets første Afdeling, den saakaldte Ynglingasaga, ere Bestanddele, meget uensartede i Forhold til Værkets øvrige Indhold, og aldeles ikke af historisk Natur; hvorved de, for en stor Deel paa hiin Saga byggede Hypotheser om Nordens Fortid, om den ældste svenske og norske Historie, tabte det Meste af deres formeente Sikkerhed. Som et, men endnu vigtigere Sidestykke til dette (allerede 1819 udførte) Arbeide, fremtraadte tre Aar sildigere Müllers berømte kritiske Undersøgelse af Danmarks Sagnhistorie i Saxos ni første Bøger — et Foretagende, hvortil Forfatterens Fortrolighed med Alt hvad Norden eier af historiske Kilder, ældre og yngre end Saxo, og hans ved et saa langvarigt og grundigt Studium skjærpede Blik for disse Kilders forskjellige Natur og Forhold, gjorde ham allermeest skikket; ligesom han ogsaa selv har kaldt det „det sidste Led i Kjæden af hans Undersøgelser om de nordiske Oldsagns Beskaffenhed." Vi kunne sige at dette Led er, om ei det mest betydende, dog for vor Historie det vigtigste, ligesom overhovedet dette Arbeide, med dets Fortsættelse, udstrakt til en kritisk Undersøgelse af alle øvrige Bøger i Saxos Historie, er et af de største og vidtløftigste, den Afdøde har udført.

Havde Müller endog med Hensyn til Sagnhistoriens Drøftelse havt en Forgænger i Dahlmann, der kan siges, „første Gang at have viist Veien til en fornuftig Adskillelse af Mythernes Digtning og Sagnets Eventyr fra den nordiske Histories factiske Stof:*) saa maa det dog erindres som mærkeligt, at begge Forskere, skiøndt samtidigen, dog uafhængige af hinanden, og hver

*) „Om nordisk Historiographie." Maanedsskr. for Literatur. XI. Bd. S. 475.

paa sin Vei have grundet en historisk Kritik over Saxos, hvori aldeles misforstaaede og misbrugte danske Sagnhistorie; og at begge, skiøndt med en noget forskiellig Fremgangsmaade, ere komne til det samme Resultat. Müller fuldendte ogsaa ved dette Arbeide sin Fortieneste af den nordiske Histories Kritik; og ligesom han allerede forhen havde trukket Grændseskiellet imellem Mythe eller Fabel, og historisk Fortælling, i Heimskringlas Sagn om Nordens Bebyggelse og Upsalas Drotter af Odins Stamme: saaledes giorde han ogsaa for stedse i Danmarks Historie Ende paa den ukritiske Sammenblanding af Eventyr og Sagnfortælling med den hos os saa sildigt begyndende factiske Kundskab om Begivenheder, hvorved en aldeles uvidenskabelig Behandling af den danske og nordiske Historie har strakt sig næsten lige ned til de sildigste Dage. Det var disse vigtige Undersøgelser over det hele Indhold af Saxos Historie, der ledede Müller til det Foretagende, at reise denne sieldne, i Middelalderen eneste, ved sine Egenheder høist udmærkede, og uagtet sine Mangler uvurdeerlige Historieskriver det værdigste Minde i en med fuldstændig Omhu besørget, med en kritisk og historisk oplysende Commentar ledsaget Udgave, hvis Anmærkninger, udførligere Tillæg og Undersøgelser i det latinske Sprog vilde giøre Udbyttet af den lærde Udgivers, vort Selskab forelagte kritiske Værk over Saxos Historie mere tilgængeligt for det øvrige Europa.

Den i en Række af Aar fortsatte Syslen med Saxos Historie, med hans Tidsalder og Alt hvad der kunde oplyse denne, ledede Müllers forstærkede Opmærksomhed ogsaa paa flere historiske Gienstande og Personer, der knyttte sig enten til Saxos Tid, eller til hans Værk og dets Befordrere. En Frugt heraf var hans med Grundighed og Smag udførte latinske Levnetsbeskrivelser af Saxos Jævnaldrende og lærde Beskytter, den hvidske Erkebiskop Anders Sunesen, hvis Navn ved Saxos Tilegnelse er blevet

uadskilleligt fra hans Historie,*) og af den roeskildske Bisköp Lave Urne, der tre hundrede Aar sildigere ved sin Opmuntring til Christiern Pedersen, fremskyndede dennes priisværdige Iver, hvorved Saxos Værk reddedes fra en Undergang, som det var saa nær. Ved begge disse Arbeider giorde Müller sig fortient af den hos Os saa lidet dyrkede fædrelandske Biographie; og vi maa beklage at hans Forsæt, paa lignende Maade at behandle Christiern Pedersens og Anders Vedels Levnet ligesaa lidt kom til Udførelse, som Müller oplevede, selv at see sit Mindesmærke over Saxo Grammaticus opreist.

Ved dette havde Skiebnen sat Maalet for vor berømte Medborgers utrættelige Bestræbelser. Legemets svagere Kraft udholdt ikke den altid livfulde Aands fortsatte Anstrengelser; dennes samvittighedsfulde, og desværre! vel hine Kræfters svækkede Tilstand ubevidste Omhu for det bispelige Kalds vigtige og velgiørende Pligt, fortærede hos Müller de sidste, nylig ved en farlig Sygdom angrebne Levninger af Organismens Livskraft. Sagte og ubemærket slukkedes den milde Flamme, der havde blusset saa klart og saa venligt; men Aandens sidste jordiske Sysel dvælede endnu ved det kiære Yndlingsværk. Udgaven af Saxo var det Arbeide, som faa Dage før Müllers Bortgang fremkaldte hans sidste Anstrængelse, hans sidste Arbeide som Forfatter. Ved dette nedlagde han den Pen, der i saa lang en Række Aar havde væ-

*) Vita *Andreae Sunonis* Archiepisc. Lund. Programma ad inaugurationem Episcopor. 1830. 4. Ligeledes: Vita *Lagonis Urne*, Ep. Roskild. Pars prior. Hafn. 1831. Pars posterior. ib. 1833. 4. Ogsaa den Afdødes allersidste Skrift var indviet Saxo, og gav et vigtigt Bidrag til at oplyse Historien af det bekiendte Concilium i Besançon 1162; hvor Valdemar I. og Absalon vare tilstede; et saameget mere fortienstfuldt Arbeide, som Ingen, der hidtil har behandlet Conciliernes Historie, (ei engang Raumer, i Gesch. der Hohenstaufen) har taget Hensyn til Saxos Beretning. (Symbola ad Historiam Conciliorum ex Saxone Grammatico. Programma. Hafn. 1834. 14 pag. 4.)

ret indviet til Fædrelandets og Videnskabernes Tieneste. En heldig Skiebne har villet, at hans Liv endnu skulde spares, indtil det skiønne Minde over Saxo og dennes Udgiver paa lidet nær saaledes var udført, at det ogsaa efter hans Død vil kunne fremtræde for Verdens Øine.

Et andet Minde over Müllers til nationale Formaal nærmest henvendte Granskning, var det Arbeide, der ligesaa fordeelagtigt vidner om den Afdødes smagfulde og tænksomme Sprogkritik, som hine tale for hans heldige og skarpe kritiske Blik i historiske Undersøgelser. Længe havde han ikke allene lagt Vind paa, at give sit skriftlige Foredrag al den Reenhed, Rigtighed, Klarhed og Dannelse, som hans Aand og Smag fordrede og medførte; men han havde i mange Aar, i enkelte Timer, og naar han vilde udhvile efter strengere og alvorligere Arbeider, sysselsat sig med dansk Sprogforskning. En Hovedfrugt af denne var Müllers 1829 udkomne „danske Synonymik" — et af de vigtigste og meest værdifulde Bidrag til dansk Sprogkritik og Stiil-Lære, som vor Literatur hidtil besidder. Med den fra hans Væsen uadskillelige Beskedenhed, betragtede og kaldte Müller sig i dette Værk kun „Udgiver" af Sporons og Andres tidligere Forklaringer over danske eenstydige Ord; men hans var ikke blot Fortienesten, at have berigtiget, forbedret, udvidet og nøiere bestemt disse i mangfoldige Tilfælde; den langt større Deel, eller over to Trediedele af Bogens Indhold tilhører ham selv; og hvor sand og stor en Fortieneste han derved har erhvervet sig af Modersmaalets høiere Sprogkonst og finere Sprogkritik, hvormeget han har bidraget til at fremme Nøiagtighed, Klarhed og Bestemthed i det skriftlige Foredrag, og en større Opmærksomhed paa dets Rigtighed og Reenhed: derom vil kun være een Mening hos de Sprogkyndige i Danmark. Dette Arbeide sluttede sig ogsaa til en mangeaarig Syssel, der havde bidraget til at skærpe hans Sands for Ordkritik og for Sprogets Egenheder; jeg mener Mül-

[redacted]

levs, fra 1809 indtil hans Død vedvarende, virksomme Deeltagelse i Revisionen af vort Selskabs, for henved 60 Aar siden begyndte, under saa forskjellige Tider og Tidsvilkaar fortsatte Danske Ordbog. Men i hvormeget vi, naar vi føie disse Arbeider til den Afdødes mangfoldige øvrige Embedssysler og literaire Virksomhed, endog maa forbauses over Alt hvad han i en ikke meget lang Levetid, og med en mere svag, end stærk Legemsbeskaffenhed, har kunnet udrette: saa ere vi endnu langt fra at have optalt alle denne Virksomheds Retninger og Frugter. Jeg har saaledes hverken berørt de ikke faa Bidrag og Afhandlinger, han meddeelte til forskjellige Tidsskrifter og Samlinger; eller det møisommelige Arbeide, han paatog sig og i henved 25 Aar forestod, som Udgiver af den danske Literaturtidende. Hans egne kritiske Bidrag til dette Blad vare mange og af forskjellig Art; men endnu langt mere Møie, Tidsspilde, Uro og Sindskrænkelse har dets Bestyrelse kostet ham; og hvor lidet Anstrengelser af denne Art paaskjønnes af Samtiden, maa de Erfarne kunne vide og vidne om.

Saaledes var Müllers videnskabelige Aand og Virken, udgaaet fra lærd og classisk Dannelse, veiledet og luttret ved Konstsands og Smag, troligen og alvorligen henvendt til det høie og ærværdige Formaal, som hans Lærerkald satte ham; men ved en tidlig naturlig Drift, der ogsaa i meer end een Green af hans Hovedstudium maatte finde Næring — ved en i den modnere Alder voxende Tilbøielighed, henledet til kritiske og historiske Arbeider, til Sprogphilosophie, til Nationalliteraturens og Modersmaalets Tarv og Fremme. I alt dette, og under en saa mangesidig Forfattervirksomhed, hvori han fandt sin Hvilesysel, spore vi een og samme Grundkraft i Aanden; den samme over Müllers hele Væsen udbredte, i hans Siæl herskende, hans aandelige Livs Retning bestemmende Charakteer. Hverken var det Geniets heftige, ubetvingelige, alle Skranker brydende, alle Hindringer

trodsende Kraft, der iler med ustandselig Flugt henad en Bane, hvor ligesom en usynlig Magt driver den uvilkaarligen frem; eller det var den æresyge, urolige, efter Navnkundighed og udvortes synlig Virkning higende Lidenskab, hvori vi maa søge Drivefiedren til Müllers lærde og literaire Virksomhed. En stille Drift i hans rolige, harmonisk dannede Aand; en varm og inderlig, skiøndt aldrig lidenskabelig-heftig Kiærlighed til det Sande og Skiønne; en naturlig Trang til at lade Evnen i hans Siel til rolig Forskning og klar Fremstilling af det vundne Udbytte fremtræde og meddele sig til den nationale Kreds, hvori han gierne og helst rørte sig: disse vare de Kilder, hvoraf Müllers Virken og Fortienester som dansk Videnskabsmand og Forfatter udrandt; disse de Egenskaber, som bestemte hans Arbeiders Præg. En klar Forstand, en dannet Smag og Konstsands, en sindig og rolig Kritik, medvirkede i Forening til den Harmonie i Aanden, der fra Müllers Indre udgød sig over hans Skrifter, over hans Stiil, og hans Omgangstale. Aldrig ophævedes denne Harmonie, ved en Müller egen mild humoristisk Stemning, et Kald til at krydre Livets og Videnskabernes Alvor med en let Ironie, med den godmodige Lunes broddfrie Skiemt, som giorde hans Selskab end mere underholdende.

Det er tillige med en meer end almindelig Betydning, at vi kunne kalde ham en dansk, en national Forfatter; thi hans hele Drift og dens Yttring i Videnskabens og Konstens Verden, naar den førte ham udenfor det theologiske Studiums Omfang, var uadskillelig knyttet til Fædrelandet, til dets Aand og Sprog, dets Konst, Poesie og Historie, og til de ældste Kilder i Nordens Fortid, for hvis Minde og for hvis Afpræg i Aandens levende Monumenter Müller besad og yttrede en reen og varm, men skiønsom, og af den Smag, der fulgte ham i Alt, ledet Hengivelse og Kiærlighed. De danske Nationaltræk: rolig Sindighed, uforstyrret Maadehold, bramfri Beskedenhed,

ire i en udmærket Grad egne for den Afdødes Charakteer; men res dybe, aldrig bortsvindende Grundtræk i denne antoge hos im et endnu mere indtagende Præg, fordi de i deres stille, nærkelige Virken yttrede sig under Omgivning og Indflydelse den Hiertets Mildhed, den Siælen giennemstrømmende, i Diets lands og Aasynets Træk afspeilede Venlighed og Venneselhed, n ædle Humanitet og inderlige Menneskekiærlighed, den fine, usende, aldrig noget Forhold stødende, mindre saarende Anstand, r forenede sig til at give Müller hiin personlige Elskværdighed, is Billed uforgængeligt vil leve i Enhvers Erindring, som ermere Kiendskab og Omgang bandt til den Afdøde — ja i anges Hierter, som maaskee kun en eneste, eller faa Gange ode nydt hans Selskab.

Kan det være tilladt, at tillægge Manden, og selv den drende Mand Siælens Ynde, og Gienskinnet af denne i Aasyn, llik og Tale: da tør vi vel anvende dette paa en Mand, som engslede Alles Sind og Hierte ved en indtagende, naturlig og ertelig Elskværdighed — en Mand, som aldrig Nogen forlod den at ønske sig, snart igien at bringes i hans Nærhed. Var nne, Hiertet fængslende Elskværdighed hos den berømte Afdødes erson ikke overalt hans Skrifters Præg, fordi disses Gienstand test medførte en anden Retning i Udtrykket, en strengere stilistisk harakteer; saa kunne vi dog blandt andet spore den i mange af korte biographiske Omrids, hvori han nedlagde Hovedtræk af mtidige fædrelandske Lærdes Levnet og Virken, naar Døden ode bortkaldt dem. — Hvor samvittighedsfuld, hvor ukonstlet, uman og retfærdig var ei den Maade, hvorpaa han i disse lekrologer giorde Rede for Enhvers Fortieneste, literaire Arbeider j øvrige Virksomhed? — Han forstod at sige det historisk Sande n Enhver med Retfærdighed; at hylde og nævne Fortienester, den hverken at fremhæve, eller at tilsløre Manglerne.

Dette var et af de Træk, hvorved den Mildhed, Godmodighed

og Humanitet kundgiorde sig, som var et uudslettеligt Grundtræk i Müllers Personlighed, og fra denne gik over som herskende i hans hele aandelige Liv, og i hans Forfattercharakteer. Men denne havde ogsaa Deel i hiin indvortes Sandhed, Naturlighed, Frimodighed, Beskedenhed og Frihed for al forfængelig Selvtilfredshed, der fulgte og udmærkede Manden i hans Levnet, Vandel og Adfærd, ligesom i hans Lære og i hans Skrifter. Aldrig havde han søgt eller efterstræbt noget i Livet for Skinnets Skyld; og den fortiente Hæder var ham altid nok; aldrig vilde han gielde for andet eller mere, end hvad han i sit inderste Væsen var; aldrig stræbte han efter tom og ufrugtbar Lærdom, og aldrig vilde han belæsse sine Værker med dens unyttige Byrde. Hvad hans Aand havde giennemskuet, prøvet og giort til sin Eiendom, det stræbte han at udrede og fremstille, for Videnskabens Tarv og for dens egen Skyld, med den Klarhed og Simpelhed, der giore Sandhed, Indsigt og Lærdom modtagelige ogsaa for en større Kreds, end de egentlige Lærdes; imedens den tillige tilfredsstiller disses Tarv og beriger deres Forskelyst.

Derfor vil hans Minde agtes og hædres lige høit blandt Lærdoms og Videnskabers Dyrkere, blandt Sprogets Forskere og blandt Smagens Venner i Fædrelandet; og lige høit vil det æres hos dem, som tilfulde ere i Stand til at erkiende og paaskionne, hvad denne stille, beskedne, humane Videnskabsmand var som offentlig Lærer, som Fortolker af Christendommens evige Sandheder og af disses Grundkilder. Thi han eiede ikke blot Indsigt, Lærdom, Gaver til dette Kald; men hvad han lærte, det udøvede han. Hans hele Liv og Væsen var et Mønster paa den af hine Sandheders Kraft besiælede, af Christendommens rene og milde Lys giennemstraalede Aand. — Hvo var meer end han Gud hengiven i Medgang og Modgang, tro mod Konge og Fædreland, redelig, trofast i Venskab, kiærlig og opoffrende for sin Slægt, deeltagende, hielpsom, blid og venlig for ethvert af sine Medmennesker? — Og sandelig, disse Dyders Udøvelse, og Frugterne, som de bære for Livet, ere ikke ringe paa Vægtskaalen, selv hos den, hvis Navn udmærkede borgerlige eller videnskabelige Fortienester bevare for Efterverdenen. Thi skiøn er Hæderen, som følger disse, og en herlig Løn, ved den at leve i taknemmelige Medborgeres Erindring. Men lyksalig er den at nævne, der i Live var lige høit elsket og agtet, i sin fierneste Kreds, som i den nærmeste; der ei i Daad eller Skrift allene efterlader sit Livs Frugter, men tager dem med sig til Udødelighedens Land i Efterlevendes uforgængelige Kiærlighed: og denne Lod, Himlens Gave til udkaarne Yndlinger, var Peter Erasmus Müllers.

ning af enkelte Træk i Holbergs Skuespil.

(Meddeelt af E. C. Werlauff.)

end hundrede Aar ere forløbne, siden de fleeste af Holbergs
bleve til. I dette lange Tidsrum have Sæder og Folkeliv hos
og i selve Hovedstaden, fra hvilken Holberg fortrinligen laante
sine Skildringer, saavel Tonen, som hiins hele Physiognomie,
et en total Forandring. Intet Under derfor, at mangen Hen-
hans Digtninger nu maae være uforstaaelig; at mangen Si-
vore Dage forekommer usandsynlig og overdreven, som dengang
e var det; ei at tale om, at flere kiøbenhavnske Localiteter,
r dengang henpegedes, som til noget Bekiendt, ved tre Ilde-
r længesiden ere aldeles udslettede. Som Forsøg paa at oplyse
forældede Træk i de Holbergske Skuespil og som Prøve af en,
idkommende, historisk Commentar over en Deel af disse, med-
følgende tre Smaabidrag.

1.

cob von Tyboe forekommer Kampen imellem Tyboes
tius's Partie, den Førstes Trudsel om Regentsens Beleiring
os nu som en Situation blot beregnet paa Theatereffect,
en dengang uden Tvivl har indeholdt en ikke liden Grad
sk Sandhed. Ved en vis Raahed i Sæder, ved den
de Corps, der dengang udmærkede baade den militære
miske Stand, ved den skarpe Grændse, der adskilte saavel
dbyrdes, som hver af dem igien fra Borgerskabet, vare
Sammenstød mellem disse Borgerklasser uundgaaelige.
anne, mellem Studenterne og disses øvrige Medborgere
de Stridigheder, der ikke sielden gik over til virkeligt
mæng, kan, for at holde os til en Tidspunkt ikke langt
Holbergske, henregnes et Slagsmaal, der i Aaret 1696
ed imellem Regentsens Alumner og endeel, formodentlig
ende Herskabers, Domestiker. „Den 8de Marts" —
t i en samtidig Efterretning — „var i store Kannike-
n svar Allarm opreist, formedelst en blodig Rencontre og
aal imellem Studenterne paa Regentsen og en
b Laquaier. Studiosi brøde Stenene op af Gulvene i
kammerne til Defension, og brugte udenfor paa Gaden

„adskillige Gevær i deres Furie; Laquaierne iligemaade imod dennem. „Alle Regentsvinduerne bleve indslagne og mange brudne Pander „paa begge Sider bekomne." I Anledning heraf besluttede Consistorium, under 21de Marts, at udgive et Program, „som skulde „tilholde Studiosos, at de sub poena relegationis og andre „Straffe, ikke maatte gaae i Communitetet med Kaarde, ei heller „søge eller overvære Klammerie paa Gaden;" ligesom end videre, under 4de April vedtoges: „for at betage Studiosis, som ligge „paa Regentsen, den Leilighed at løbe lige over Gaden, endog i „Sloprokker, i Vin- og Vertshuse tvertfor deres Logement, hvoraf „nu nyelig i sidste Action og Slagsmaal, saa megen Desordre og Scandal er opkommen, at ingen Studiosus som ligger „i Regentsen, maatte lade sig finde i samme Krohuse eller nogen „Andre, som nu er eller komme kan i samme Gade, under hvad „Prætext det være kan, sub poena exclusionis baade af Re„gentsen og Communitetet" (jfr. Nyerups Efterretninger om Regentsen S. 65). Hvor megen Vigtighed man ellers maae have tillagt denne hele Affaire, kan sluttes deraf, at Kongen selv affagde Dom i Sagen; men hvorledes denne blev, vides ikke. Under 2den April 1718 blev i Consistorium læst Politiemester Ernstes Skrivelse, „angaaende at Studenterne maatte tilholdes at vogte sig for Klammerie med Landcadetterne, saasom der alt i et Par Afteners Tid er fornummet Rencontres og Klammerie imellem dem." Ved den Leilighed var det at E. Pontoppidan en Aften blev overfaldet af Kadetterne, som berøvede ham Hat, Muffe og Kaarde (fre hans Autobiographi i J. Møllers theol. Tidsskrift IV. S. 70). Endnu senere, f. Ex. i Aarene 30, fandt saadanne Rencontres temmelig hyppigen Sted mellem Studenter og Officerer i Runddelen (Krindsen) paa Hallandsaas, eller den Hauge, som omtrent til Midten af forrige Aarhundrede omgav Statuen paa bemeldte Plads (cfr. O Wolffs Journal for Politik etc. 1816. II. S. 196; Rahbek om Holberg II. S. 174). Det var først ved den i begge Stænder efterhaanden fremtrædende bedre Tone samt ved et virksommere Politie, at slige Optrin bleve sieldnere, og det er nu kun de ældre af nærværende Slægt, der kunne mindes de seneste af denne Art, nemlig Philosophgangsfeiden (1787) og Posthuusfeiden (1793), hvilken sidste skilte Regentsen ved sin Klokke.

2.

Tobias Procurator i ældste Udgave af Gert Westphaler, der er udeladt i Een-Actstykket, vilde nu ansees som en Carricatur, men var paa den Tid, uden Tvivl, tegnet efter Naturen. Før Universitetsfundatsen af 1732 og Forordn. om juridisk Exa-

men af 1736 udkom, blev ved vort Universitet mere drevet fremmed end dansk Lovkyndighed, og de danske Love oplystes meest ved Hielp af de romerske og tydske. En studeret Procurator kunde da letteligen falde paa, som Advocaterne i Jeppe paa Bierget og i Barselstuen og Tobias her, at allegere Pandecterne i Stedet for Christ. V. Lov, naar han herved kunde sætte en ustuderet Underdommer i Forlegenhed. Maaskee var det endog tildeels med Hensyn hertil, at Høiesteretsinstruxen af 1735 forbød Procuratorer at allegere fremmede Rigers og Folks Love, altsaa ogsaa de romerske. Skulde man nu end videre af disse Holbergske Procuratores ikke kunne formode, at Procurator-Bevillinger ikke sielden maae have være forundte Studenter, medens Underdommerembederne som oftest beklædtes af Ustuderede, endog forhenværende Domestiker hos høie Personer? I det Hele kan vel antages, at en Procurator som denne Tobias, og som Knud i Ellevte Junii omtrent maae have svaret til den Forestilling, man dengang, som længe efter, almindeligen giorde sig om denne Classe af Medborgere. Dette har Holberg selv videre udført i sine Moralske Tanker (S. 572), hvor han anstiller Sammenligning mellem en Procurator og en Regnemester, da hiin ligesaa godt som denne forstaaer at addere Stævninger og Indlæg, at multiplicere Processer, at dividere Parterne m. v.; en Artikel, som han dog fandt fornødent at slutte med følgende Note: „Udi „denne Materie maae giøres Exception — saasom der ere fundne „og endnu findes retsindige Advocater, der heller søge at forlige „end at multiplicere Sager. Sigtes derfor allene paa Rabulister.“ Formodentlig tænkte han sig Muligheden af, selv at blive indviklet i Proces, som han ogsaa flere Gange blev, ikke til sin Fordeel. Derfor kunde han siden heller ikke afholde sig fra Betragtninger over Advocaturens slibrige Bane (Epistler III. № 298) og Udfald paa de Advocater, „der betiene sig af Turlupinader og usømmelig Skiemt imod deres Contraparter, som heller tiene til at fordærve end bestyrke deres Principalers Sager“ (Epistl. IV. № 301. 387); hvorved han uden Tvivl sigtede til den paa hiin Tid berømte Høiesteretsadvocat Etatsraad A. Lousen. Men den meest karakteristiske Skildring af den Tids Procuratorer, ifølge den almindelige Stemme om dem, haves dog i „Meditationer over Procurator-Professionen,“ af Frid. Horn (selv Procurator) 1737, altsaa inden endnu det juridiske Studiums nyelige Reform havde kundet yttre sine velgiørende Følger. „Efterdi — hedder det her — „ved en Misbrug (som efter mine Tanker ikke haver „været mueligt at forekomme, ikke heller saa lettelig kan afskaffes „eller ophæves) Procuratorprofessionen haver været forvaltet og for„valtes, iblandt Andre, af gemeene, liderlige, trættekiære og med

„et Ord, onde Mennesker, hvis største, om ikke ganske Conduite „i Henseende til Professionen, bestaaer i endeel paa Practique „grundede forensiske Formaliteter, brocardiske Citationer og dum„dristige Intriguer. Og de fleste, ja alle Mennesker argumenterer „og dømmer i Almindelighed om Professioner og deres Essentialia „af Personernes Opførsel, og den Conduite de forvalte Professio„nerne med, følger deraf den Idee hos de fleste Mennesker, at „denne Profession er væsentlig gemeen, og at dens Essentiale er „Intrigue, Chicane, Forførelse, Sandheds og Rettens Forbreielse." En saadan Procurator kan man da tænke sig ved de Holbergske, især nærværende Stykkes Tobias.

3.

Blandt Kiøbenhavns Localiteter beskrives i Elleve Juni (5 A. 11 Sc.) Raadhuset med dets Omgivelser, temmelig nøiagtigt, som det var før Ildebranden 1728 og som det til begge Sider er afbildet paa et Kobber i Resens Atlas, beliggende midt paa Gammeltorv, eller rettere, midt imellem dette og Nytorv. Kun til „de høie, brede Steentrapper paa begge Sider, hvoraf man gik op," — ifølge Studenstrups Forklaring — findes, i det ringeste paa bemeldte Kobber, intet Spor; hvor Indgangen derimod er igiennem selve Taarnbygningen. Det paa Gammeltorv endnu existerende Vandspring var allerede anbragt der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, men det runde ottekantede Skafot paa den anden Side blev først opført i Begyndelsen af det 18de; skiøndt der allerede i ældre Tid ogsaa havde været et Rettersted. Faa Maaneder før dette Stykke første Gang blev givet, havde Kiøbenhavnerne, d. 8de Marts 1723 seet den talentfulde men urolige norske Amtmand Poul Juul, paa dette Skafot lide den i Loven fastsatte Straf for Majestætsforbrydelse i høieste Grad. Sidste Gang blev det brugt 1759, da Cancellieraad og Secretaire i Danske Cancellie Fred. Hammond, tilligemed sin Fuldmægtig Sundblad, her bleve henrettede for falske Bancosedlers Forfærdigelse; hvorefter det 1761 blev nedbrudt. Denne Execution er i to Henseender mærkelig; først fordi det uden Tvivl var den Sidste, der har fundet Sted som Straf for den omtalte Forbrydelse, dernæst fordi Hammond nok er den eneste blandt alle lærde danske Selskabers Medlemmer, der paa den Maade har endt sine Dage. Han var nemlig Medlem af det Kgl. danske Selskab til Historiens og Sprogets Forbedring, og nævnes som saadan foran de 3 sidste Bind af Danske Magazin.

[redacted]

Niccolò da Machiavelli.

Et biographisk Udkast

af

C. Paludan-Müller.

Iblandt de Skribenter, der siden Videnskabernes saakaldte Gjenfødelse i det femtende og sextende Aarhundrede have erhvervet sig et stort Navn, har neppe Nogen saa længe beskjæftiget den almindelige Opmærksomhed, som Machiavell. Alle kiende dette Navn; de vide i det Mindste, at han har skrevet en Bog, der giælder for en Anviisning til en troløs og tyrannisk Politik; men Alle kiende ikke Bogen selv, og Faa have vistnok læst hans øvrige, ikke mindre interessante Skrifter, eller vide Beskeed om hans stærkt bevægede Liv. At give et Omrids af dette, og med enkelte Træk at fremstille Machiavell, som han viser sig i sin Færd og sine Skrifter, er Hensigten med disse Blade.[1])

Ved den heftige Kamp imod Keiserne af det hohenstaufiske Huus lykkedes det vel Italien at befrie sig fra det tydske Herredømme; men ved Keisermagtens Fald rystedes det borgerlige Samfund i sin Grundvold, og paa Keiser Frederik den Andens Død fulgte to Aarhundreder, opfyldte med Krige, Partistridigheder og

[1]) For ikke uden Nødvendighed at fylde Pladsen med Citater, bemærkes her, at Fortællingen af de almindelige historiske Begivenheder, som berøres i denne Afhandling, i det Hele grunder sig paa de bekiendte Værker af Robertson, Sismondi, Ranke og Leo. Kun hvor den afviger fra den sædvanlige Fremstilling, ere Kilderne angivne, eller hvor disse staae i nærmere Berørelse med Machiavells Skrifter og Handlinger.

[redacted]

uafbrudt Kamp om Tyrannie og republicansk Frihed, der opløste Italien i en stor Mængde selvstændige Stater. Først henimod Midten af det femtende Aarhundrede begyndte det borgerlige Liv at antage fastere Former, især ved Venedigs Erobringer i Lombardiet og ved Familierne Medici's, Aragoniens og Sforza's Opkomst. Der dannede sig i den sidste Halvdeel af dette Aarhundrede et politisk Ligevægtssystem, i det de fem største Magter: Venedig, Mailand, Florents, Kirkestaten og Neapel, til hvilke en Mængde mindre Fyrster og Republiker sluttede sig, endelig ved Krige og Forbund fik sat en Dæmning for hverandres Ærgjerrighed. Denne italienske Politik naaede sin Fuldendelse ved den ældre Lorenzo de Medici, der forstod at giøre Florents til Middelpunktet i Italiens Anliggender. Ved denne store Mands personlige Anseelse, Aarvaagenhed og fine Politik vandt de borgerlige Forhold i Italien en Fasthed, de ikke havde havt i flere Aarhundreder, og som har giort ikke blot hans samtidige Landsmænd, men hele Europa og alle senere Slægter til hans Skyldnere; thi i hans Tid naaede Landets Velstand og Cultur sit Høidepunkt, eller i det Mindste udviklede de Spirer sig, som i det følgende Aarhundrede bare saa rige Frugter og giorde Italienerne til Europas Lærere i Kunst og Videnskab. Florents, en af de stormfuldeste Republiker, Historien kiender, men tillige en af de frugtbareste paa store Mænd, blev ved Lorenzo og hans Slægt denne Culturs Middelpunkt, der desuden fandt Pleie og Beskyttelse over hele Italien, især i Neapel og Rom. Den berømte Historieskriver Guicciardini begynder sit store Værk med en kort Beskrivelse over denne skiønne Tilstand, hvori han iblandt andet siger: „I „hele Landet herskede den største Fred og Rolighed; det var dyrket „saavel paa de biergfuldeste og ufrugtbareste Steder, som i Slet„terne og de frugtbareste Egne; det stod ene under Indfødtes „Herredømme, og havde ikke blot Overflødighed af Beboere og „Rigdomme, men forskiønnedes i høieste Maade ved mange Fyr-

[redacted]

„sters Pragt, ved mange herlige og skiønne Stæders Glands, ved „Religionens Hovedsæde og Majestæt; der blomstrede overalt de „ypperligste Statsmænd og de herligste Genier i alle Videnskaber, „i enhver ædel Kunst; saa at Italiens Navn med Rette var høit „berømt hos alle Nationer." [2])

Men denne Lykke havde dog ingen fast Grundvold, hverken i Folkets moralske Kraft, eller i Staternes virkelige Styrke; thi dette saa cultiverede Folk var dengang vistnok et af de meest fordærvede i Sæder og Religion, der nogensinde har været til, og Landet savnede et tilstrækkeligt Værn imod Fremmedes Anfald. Krigsmagten var saa slet organiseret, som muligt, ihvormange duelige Anførere og enkelte tappre Mænd Italien end frembragte; og Enigheden imellem Magterne, som allene kunde holde de langt stærkere Naboer ude af Landet, beroede dog kun paa et fiint Spil af Forstanden, og havde fornemmelig sin Garantie i een Mands Personlighed. Da derfor Lorenzo var død i Aaret 1492, og hans ældste Søn Pietro, der arvede hans Stilling i Florents, ikke tillige havde arvet hans store Egenskaber, var det snart forbi med Italiens Fred og Lykke. Pietro opgav Faderens vise Politik, sluttede sig af Lune og personlig Lyst til Pave Alexander den Siette og Kong Ferdinand af Neapel, og drev derved dennes Fiende, Lodovico Sforza, først Regent, siden Hertug i Mailand, til at aabne Italien for Ultramontanerne. Ved at bevæge den franske Konge Carl den Ottende til at giøre sine Fordringer paa den neapolitanske Krone gieldende, foranledigede Lodovico en Række af Begivenheder, som styrtede ham selv i Fordærvelse, førte Vanære og alle mulige Ulykker over Italien, og til Slutningen bragte Landet under det haarde spanske Aag.

Men var Pietro de' Medici tildeels Skyld i denne Forandring, blev han ogsaa dens første Offer. Da den franske Hær

[2]) La Historia d'Italia di M. *Fr.* Guicciardini. ed. Thom *Porcacchi. Venetia 1592.* Libr. I. fol. 1.

[redacted]

i Efteraaret 1494 drog til Neapel, valgte den Veien over Florents og Rom. Pietro havde ikke tænkt saa hurtig en Fremgang mulig, eller havde stolet paa Alexander og Ferdinand; han kom derfor nu i den høieste Nød, og da ikke blot det demokratiske Parti i Florents, men endog de Optimater, som med Mediceerne i Spidsen styrede Republiken, vare misfornøiede med denne Familiens Magt, der mere og mere nærmede sig til et virkeligt Tyrannie, saa meente han ene at kunne afvende Faren ved, som fordum Lorenzo, at kaste sig i sin Fiendes Arme. Han ilede til Kong Carls Leir, og indrømmede ham med en Beredvillighed, der satte de Franske selv i Forundring, flere af Republikens vigtigste Stæder, og deriblandt Pisa, som benyttede denne Leilighed til at afkaste det forhadte florentinske Aag. Men herved fremskyndede han sin Undergang; thi ved hans Tilbagekomst til Florents brød den almindelige Forbittrelse ud, og Pietro blev med de øvrige Mediceer uddrevne af Staden den 9de November 1494. Vel var Carl ikke utilbøielig til at føre ham tilbage igjen; men Florentinernes bestemte Holdning nødte Kongen til at opgive denne Plan og love dem Tilbagegivelsen af Pisa og de andre Fæstninger, hvorimod Republiken understøttede ham med Penge og forbandt sig med Frankrig. Dog blev Carls Løfte aldrig opfyldt og Florents maatte see til, hvorledes det med egne Kræfter kunde føre Striden med Pisa til Ende.

Efter Mediceernes Fordrivelse fik Republiken ikke nogen fast Forfatning før Midten af det følgende Aar, efterat det demokratiske Partie, der fandt et Middelpunkt og en Talsmand for sine Anskuelser i Munken Savonarola, havde fortrængt de Optimater, som stræbte at indføre en aristokratisk Regiering.*) Grundvolden for Statsmagten blev nu det store Raad, der bestod af dem, som

*) Guicciardini. Lib. II. f. 41 vers. Ranke: Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535. 1ster Band. Berlin 1824. S. 109; tildeels efter Nerli.

[redacted]

vare i Besiddelse af den fulde Borgerret; det havde den øverste lovgivende Magt og Besættelsen af alle Embeder. Et mindre Raad, de Fiirsindstyves, valgt af hiint, havde i Forbindelse med de forskiellige Regieringscollegier, hvis Medlemmer deeltoge i dets Forsamlinger, den almindelige Bestyrelse af Republikens Anliggender og Forberedelsen af Alt, hvad Regieringen vilde bringe for det store Raad. De enkelte Forretninger vare i Hænderne paa forskiellige Collegier, hvis Medlemmer kun beklædte deres Poster i to Maaneder. Det øverste af disse Collegier, der repræsenterede Republiken, bestod af 8 Signorer Priorer med en Gonfaloniere di Giustizia i Spidsen, og Alt, hvad der angik Republikens Forhold til fremmede Magter og dens Krigsvæsen, var fra 1495 indtil Mediceernes Tilbagekomst i 1512, med en kort Afbrydelse i Aarene 1499 og 1500, overdraget et Collegium af ti Mænd [4]). Men foruden de omskiftelige Medlemmer, der udgiorde de egentlige Collegier, vare faste Embedsmænd ansatte, hvilke, uden at have Stemme i Collegierne, besørgede de fornødne Contoirforretninger. De vigtigste af disse vare to Cantslere eller, som de i daglig Tale kaldtes, Sekretairer, der rettest betegnes med Navnet Statssekretairer, da Republikens saavel ydre som indre Anliggender gik igiennem deres Hænder. Disse Cantslere bleve især vigtige efter Mediceernes Fordrivelse; thi Sammenhængen i Sagernes Gang, der ganske maatte tilintetgiøres ved det hyppige Skifte i Regieringens Personale, blev efter Revolutionen i 1494 i nogle Aar kun vedligeholdt af dem, da de bestandig beholdt Traaden i Hænderne [5]).

Iblandt de Slægter, der besad den fulde Borgerret og havde Adgang til alle Embeder, var Huset Machiavelli en af de anseeligere. Familien skal være meget gammel, og tog frivillig eller

---

[4]) *Nardi*: **Le historie della città di Firenze. Lione 1582. Libr. I. p. 18 vers.** Ranke anf. St. S. 111 efter Nerli og Varchi.

[5]) Nardi 4de Bog S. 82.

...., der var
mne; Moderen, Bartolom
endog Digterinde, som saa
Om Sønnens Barndom o
var vel nogensinde mindr
Charakterer, end Florents
man har giort den unge N
siske Skribenter, hvorom de
hans Skrifter tilstrækkeligt;
ikke vilde have faaet det En
Alminbelighed, at hans førs
i et af Republikens Cancellier
Virgilio de' Adriani, der maa
i Aaret 1498 blev Republiken
Aar blev Niccolò Machiavelli
Cancellie, og en Maaned ef
ved de ti Mænds Collegium [8],
at beklæde. Her fik han den
og samle de Erfaringer, der have

[redacted]

Statsmænd, og det ikke blot ved den nøie Kundskab til Republikens Politik, hans Embedsstilling maatte forskaffe ham; men især ved de mange Commissioner i Statens Anliggender, man overdrog ham at udføre. Vel var Machiavell aldrig egentlig Gesandt; thi dertil kunde Republiken kun bruge de anseeligste og rigeste af sine Borgere, der ikke vare bundne ved nogen fast Embedsstilling, hvilken, ihvor vigtig og indflydelsesrig den end maatte være, dog altid bragte sin Mand i et underordnet Forhold til de Borgere, der beklædte de egentlige Regieringsposter; men ved mangfoldige Leiligheder, hvor man behøvede en duelig Mand af anden Rang til at forberede Underhandlingerne, sondere Terrainet o. s. v. blev han brugt, hvilket var saameget naturligere, som han altid maatte være fuldkommen bekiendt med Forholdene. I de Aar, han beklædte sit Embede, finde vi ham virksom ved alle for Republiken vigtige Forhandlinger og Begivenheder, og hans endnu bevarede Depescher og Indberetninger sætte os istand til at følge ham Skridt for Skridt.

Efter nogle mindre vigtige Sendelser i Aarene 1498 og 1499 til Piombino og Forli[9]), overdrog man ham et vanskeligt Hverv ved det franske Hof. Kong Carl den Ottende havde, uagtet alle Løfter og Tractater, Intet giort for at bringe Pisa tilbage under Florentinernes Herredømme; ja Commandanten for den franske Besætning havde endog, endskiøndt Florentinerne endelig udvirkede bestemte Befalinger til at overgive dem Citadellet, imod en Sum Penge indrømmet Pisanerne dette. Med Carls Eftermand, Ludvig den Tolvte, fornyede Florentinerne deres Forbindelse, og ifølge en strax efter Mailands Erobring sluttet Traktat[10]), sendte han i

[9]) Spedizione prima e seconda al Signore di Piombino. Opere, Vol. 8. p. 5 sq. Den anden er dateret den 24de Marts 1498; men i Florents regnede man Aaret fra Mariebebudelsesdag den 25de Marts; altsaa 24de Marts 1499 efter vor Regning. Legazione alla Contessa Caterina Sforza. sammest. p. 10 o. f.

[10]) Nardi 4de Bog S. 65 ff.

Sommeren 1500 sin Feldtherre Beaumont med en Hær imod Pisa; men denne Mand forstod ikke at holde tilbørlig Orden i Hæren, der snart befandt sig i en fuldkommen Opløsningstilstand. Noget mislykkedes ganske, til Vanære for de franske Vaaben; og da Officererne kastede Skylden paa Florentinerne, der, som de paastode, ikke tilbørlig havde sørget for Sold og Proviant, afsendte Republiken Machiavell tilligemed Francesco della Casa, som begge havde været tilstede i Leiren [11], for at forklare Kongen Sagens sande Sammenhæng [12]. Dette var ikke nogen let Commission; de skulde retfærdiggjøre Florentinerne, uden dog at turde anklage de franske Officerer, for ikke at fornærme deres indflydelsesrige Slægtninge og Venner, som omgave Kongen. Saasnart de begyndte at tale om Uordenen i Hæren, svarede Kongen, at Skylden var ligesaa meget Florentinernes, som hans Troppers; og da de udviklede, at Republiken havde opfyldt Alt, hvad der paalaae den, tilstod han, at der havde været Feil ogsaa paa de Franskes Side: Beaumont havde ikke viist den tilbørlige Lydighed imod hans Befalinger. „Ikke Beaumont," svarede de, „var Skyld „i det ulykkelige Udfald; han havde stedse viist sig nidkjær for sin „Konges Ære og Republikens Fordeel; men Alle havde ikke opført „sig saa vel." Cardinalen af Rouen, Georg d'Amboise, Kongens altformaaende Minister, stod nemlig ved Siden, og de havde faaet Nys om, at han var Beaumonts Velynder [13]. Forholdet blev

---

[11]) Commissione in campo contro i Pisani. Opere vol. 8. S. 41.

[12]) Legazione di Nic. Machiavelli e Francesco della Casa alla corte di Francia. Opere Vol. 8. S. 61 o. f. Nardi 4de Bog S. 67. ganske efter Diario di Buonaccorsi (i Opere di Mach. S. 61. Not. (1). Buonaccorsi var ansat under Machiavell i hans Cancellie (Nardi 6te Bog S. 155) og det er aabenbart, at hans Beretning ganske grunder sig paa Machiavells Depescher. Det Samme gielder om mange andre Steder hos Buonaccorsi og Nardi.

[13]) Litera ex Nevi, die 7 Augusti 1500. Opere vol. 8. S. 89.

[redacted]

imidlertid mere vanskeligt, da Kongen foreslog at gientage Toget mod Pisa. Machiavell og hans Ledsager havde ingen Forholdsregler for dette Tilfælde, men velbekiendte med Stemningen i Florents, erklærede de, at Republiken neppe vilde indlade sig herpaa, og da Kongen ligeledes havde faaet et Afslag i Florents selv, da han saaledes maatte opgive sin Plan, at underholde sin Hær og afvaske dens Skam paa Florentinernes Bekostning, blev han meget opbragt paa dem og forlangte en betydelig Sum som Erstatning for de Udgifter, den oprørske Hær havde foraarsaget ham. Heraf benyttede alle Republikens Fiender sig; de giorde Alt, hvad de kunde, for at forøge Kongens Vrede, og det var med Nød, at Machiavell, der ved sin Ledsagers Sygdom snart stod ene, kunde forhindre et formeligt Brud, hvilket var saa meget vanskeligere, som en planmæssig Fremgangsmaade næsten var umuelig ved den daværende Forfatning i Florents. Han griber enhver Leilighed til at tale sin Republiks Sag, viser det Ubillige i det franske Hofs Fordringer, minder om Florentinernes Troskab imod Frankrig, om det store Tab, de have lidt for dets Skyld, giør opmærksom paa det Ukloge i en saa haard Behandling af de troeste Allierede, der maatte afskrække andre italienske Magter fra Forbindelse med Frankrig. Han giendriver Fiendernes Bagtalelser, han omskifter Tonen efter Omstændighederne: snart taler han ydmygt, snart lader han see Muligheden af et Brud fra Florentinernes Side. Paa den anden Side viser han sin Regiering Nødvendigheden af en bestemt og hurtig Beslutning, og raader den at skaffe sig indflydelsesrige Venner ved vægtigere Grunde end blotte Ord: de andre Italienere forstaae at vinde „amicos de „mammona iniqvitatis“ [14]); „med saadanne Kunster forsvare „Pisanerne sig, angribe Luccheserne Eder, hielpe Kong Frederik „af Neapel og Venetianerne sig. Hvo der ikke vil giøre det

14) Lett. ex Melun, die 26 Augusti 1500. anf. St. S. 118.

[redacted]

„samme, er som den, der vil vinde Processen uden at betale Procuratoren" [15]). Imidlertid faaer han Leilighed til at vise sin Fædreneestad endnu vigtigere Tienester. Det vil være nødvendigt, her at kaste et Blik paa hvad der til samme Tid foregik i Italien.

Af alle italienske Stater havde ingen en besynderligere Forfatning, end Kirkestaten. Vel gjaldt Paven for dens Herre; men hans Herredømme var før Alexander den Siettes Tid kun et Skin. Ikke alene holdt en mægtig Adel, der sluttede sig til de to store rivaliserende Familier, Colonna og Orsini, Pavens Hænder bundne i selve Rom og dens nærmeste Omegn ved Vaabenmagt, og ved Cardinaler og andre Prælater af deres Slægter; men de fleste øvrige Stæder vare i Hænderne paa Herrer, som Paverne saae sig nødte til at erkiende for deres Vicarer, da de intet Middel havde til at berøve dem den tilranede Magt. I Begyndelsen af det sextende Aarhundrede vare disse Herskere tildeels saadanne, hvis Familier fra ældre Tider havde været i Besiddelse af Herredømmet, og hvis Aag, om endog trykkende, dog var taaleligt i Sammenligning med en Mængde Andres, der ganske lignede det gamle Grækenlands og Siciliens værste Tyranner, og kun ved Midler, liig dem, hine brugte, erhvervede og forsvarede Herredømmet. Til disse Dynaster hørte Familierne Bentivoglio i Bologna, Manfredi i Faenza, Varano i Camerino, Montefeltro i Urbino, Vitelli i Città di Castello, Baglioni i Perugia, Riario i Forli og Imola, Oliverotto i Fermo, og fl. — Disse Herrer, hvis Fyrstendømmer vare for smaa til at tilfredsstille deres Fornødenheder, tiente tillige som Condottierer eller leiede Høvdinger med deres Skarer, som ene afhængte af dem, hos den Magt, der betalte dem bedst; men de vare naturligviis de upaalideligste Tienere, man kan tænke sig, ikke blot formedelst deres moralske Slethed, eller fordi Intet uden Solden bandt dem til

[15]) Lct. ex Melùn 14 Sept. 1500. anf. St. S. 149.

[redacted]

deres Patroner; men især fordi de, som Fyrster, havde deres egen Interesse, der ofte kom i Collision med Patronernes.

At løse sig af disse ubeqvemme Baand, og paa de mindre Fyrsters Undergang at grunde en Stat for sin Søn Cesare Borgia, var den Bestræbelse, der fornemmelig beskæftigede den noksom bekiendte Pave Alexander den Siette. Dette var imidlertid ikke let; thi Paven manglede ikke alene en egen Krigsmagt, men desuden vaagede baade hans Vikarer og de øvrige italienske Magter over enhver af hans Bevægelser; da det ganske stred imod deres Interesse, at Paven skulde forene nogen betydelig verdslig Magt med den geistlige Autoritet. Alexander maatte da see at faae det hele italienske Statssystem omstyrtet, og dette lykkedes ham ogsaa ved Kong Ludvig den Tolvtes Hielp. Thi ikke saasnart havde denne sat sig i Besiddelse af Mailand, hvortil Paven tilskyndede og hialp ham, før Cesare Borgia fik franske Tropper til at erobre Forli, Imola og Faenza. Den unge Astorre Manfredi blev ført til Rom imod Capitulationen — og kort derpaa fandt man ham i Tiberen med en Strikke om Halsen. Men langt fra tilfreds med disse Erobringer, vendte Cesare sine Blik imod Florents, Bologna og andre mindre Magter. Da disse, ligesaavel som han og Paven, vare Frankerigs Allierede, stræbte han at bringe Split imellem dem og Kong Ludvig. Man fik ved allehaande Intriguer den franske Gesandt i Venedig indbildt, at Florents, Bentivoglio, Hertugen af Ferrara og Markgreven af Mantua havde indgaaet en hemmelig Forbindelse imod Frankrig, og kun ventede paa den romerske Konge Maximilians Ankomst til Italien, for at afkaste Masken og erklære sig for denne Frankrigs tvrigste Fiende. Gesandten ilede med at berette dette til sit Hof, og Spændingen imellem Florents og Frankrig i Forbindelse med den Hielp, Kongen gav Cesare imod de smaa Fyrster, skaffede disse Insinuationer Indgang. Paven og hans Søn stræbte, paa Grund af denne foregivne Troløshed af den daværende florentinske Regiering,

[redacted]

at erholde Kongens Tilladelse til at føre Pietro de' Medici tilbage til Florents. Men Machiavell sover ikke. Han faaer Nys om Sagen, iler til Cardinalen af Rouen, og beklager sig over Republikens Fienders Ondskab. Han vil ikke beraabe sig paa Florentinernes gamle Forbindelse med Frankrig og Troskab imod dette Land; men kun giøre opmærksom paa, hvor usandsynligt det er, at de skulde vente nogen Hielp af Keiseren, der ikke engang kunde frelse sin egen Slægtning og Allierede, Hertug Lodovico af Mailand, fra Franskmændene. Hvorledes kunde Bologna og Ferrara sætte deres Haab til Keiseren, da deres Stilling og Beliggenhed giorde dem aldeles afhængige af den, der eiede Mailand? Kongen burde vel vogte sig for dem, som ikke af anden Grund stræbte at styrte hans Venner i Fordærvelse, end for engang at jage ham selv ud af Italien. Historien lærer, at det altid var dens Politik, der vilde forsvare en i et fremmed Land erobret Provinds, at svække de Mægtige, behandle Undersaatterne vel, holde sine Venner oppe og vogte sig for Ligemand, der tragtede efter samme Magt i Landet. Dersom Kongen vilde overveie, hvo der stræbte efter at være hans Compagnon i Italien, vilde han indsee, at det hverken var Florents, Bologna, eller Ferrara, men dem, der tidligere havde stræbt efter Herredømmet (Venetianerne, Paven, Neapel) [16]. — Disse Forestillinger forfeilede ikke deres Virkning, og Kongen, der begyndte at frygte Pavens og hans Søns voxende Magt, sendte sine Tropper Ordre til, ei blot ikke at understøtte Cesare imod Florentinerne, men selv at forsvare dem imod ham i Tilfælde af et Angreb. Imidlertid blev Machiavell afløst af en egentlig Gesandt, der fandt Sagerne bragte saavidt, at det gamle venskabelige Forhold imellem Frankrig og Florents snart blev oprettet igien.

Cesare Borgia, eller som han dengang almindelig kaldtes, Hertugen af Valentinois og Romagna, opgav dog ikke sine Planer

[16]) Let. ex Torsi (Tours) die 21. Novbr. 1500. anf. St. S. 189 ffg.

[redacted]

imod Florents, om han endog for Øieblikket intet aabenbart Angreb turde vove. I Anledning af et Oprør i Pistoia, og ved sit Tog imod Piombino 1501, søgte han forgieves at ægge Florentinerne til et Brud. Kied af de Franskes Formynderskab, søgte han at skaffe sig en egen Hær ved at tage en Deel af Dynasterne i Kirkestaten i Sold. Nogle af disse, især Vitellozzo Vitelli og Orsinierne, de fordrevne Medicæers Slægtninge, vare den florentinske Republiks dødelige Fiender. Som om han ikke havde Autoritet nok til at hindre dem, gav Hertugen dem fri Haand imod Florents. De bragte Arezzo og dens Omegn i Oprør og truede Staden selv, imedens Cesare pludselig anfaldt og erobrede Hertugdømmet Urbino og kort derefter Camerino, hvis Fyrste Giulio da Varano og hans to Sønner han fangede og myrdede. Paa alle Florentinernes Forestillinger hos Paven og Hertugen fik de kun undvigende Svar; men nu indsaae Kong Ludvig, der imidlertid havde indviklet sig i en farlig Krig med Spanierne om Neapel, Nødvendigheden af at sætte Grændser for Pavens og hans Søns Ærgierrighed. Han ilede derfor selv til Mailand og nødte Hertugen til at lade Vitellozzo og Orsinierne trække sig tilbage fra Arezzo. Da imidlertid alle de, der frygtede eller hadede Paven og hans Søn, søgte at bevæge Kongen til et Brud med dem: saa reiste Hertugen selv til ham, vandt ham atter ganske for sin Sag, ja fik endog franske Tropper til en Expedition imod Frankrigs egen Allierede, Bentivoglio i Bologna. Dette bragte alle Cesares Condottierer i Bevægelse; faldt Bentivoglio, og det ved fransk Hielp, saae de deres egen Undergang for Øine. De forlode ham derfor, og forsamlede sig i Magione i det Peruginiske, hvor Vitellozzo, Oliverotto, Baglioni og de tre Orsinier: Cardinalen, Paolo og Hertugen af Gravina, forbandt sig til fælleds Forsvar med Pandolfo Petrucci, Signore i Siena, og Bentivoglio. Hertugen befandt sig pludselig næsten ganske vaabenløs, omringet

magtpaaliggende at være ve
man vidste ingen bedre at f
der ogsaa ved Undertrykkelse
havde været i fuld Virksom
Hertugen hen med almindel
saae hvad Vending Tingene
ligviis, at Florentinerne vil
Saasnart derfor Machiavell
Deelen af October 1502, søger
Dog da han efter nogle Forsi
Machiavell, trænger han ikke
om at kunne adskille de Forbu
dolfo og Vitellozzo, næsten i
imod ham, hver for sig hem
Hengivenhed og vise al Beredvi
Stikken. Disse Intriguer un
somhed; naar han betænker de
det Vaklende og Nølende i de
venskabelige Forhold til Frankrig
troe andet, end at han til S
Hertugens Fiender ...

[redacted]

alle udvortes Kiendetegn lode formode de Forbundnes Seier; thi for Øieblikket havde de afgiort Overmagt; de havde deres Kræfter samlede, imedens Hertugens Hielpekilder vare fierne; men de forsømte den gunstige Leilighed, imedens han opbød al sin Virksomhed og Klogskab, opgav Urbino og Camerino, sendte Bud til Mailand efter franske Tropper, og hvervede selv af al Magt; og da det endelig lod til, at de vilde gaae frem med Eftertryk, endnu inden han havde nogen tilstrækkelig Hær samlet, anvendte han List og Forstillelse saa heldigt, at de vaklede, standsede, hørte paa hans Forslag og endelig, overbeviiste om hverandres Troløshed, lode sig overtale til Fred. Her anstrengte Machiavell al sin Opmærksomhed for at erfare de virkelige Betingelser for dette Forlig; thi for at fremme Florentinerne til at kaste sig i hans Arme, havde Hertugen ladet ham see Muligheden af, at Grundlaget for hans Forsoning med Republikens Fiender vilde blive en Forbindelse imod den. Dog mærkede Machiavell snart, at ingen saadan Aftale fandt Sted; men det undgik ham heller ikke, at Sagen ikke var til Ende endnu. Hvorfor vedbliver Hertugen sine Rustninger? Hvorfor bryder han ikke op fra Imola? I Forbindelse med de nylig forsonede Condottierer er han dog stærk nok til at erobre det Tabte tilbage; mod hvem er den nye Hær, han har sammenbragt, bestemt? — Mod Venedig? dertil er han alt for svag. — Mod Florents? dette beskiermer Frankrigs Alliance. „Hvad Udfald Sagen vil „faae, kan man ikke vide. Skal man dømme efter det, der skeer, „og efter Hertugens og hans første Tieneres Ord, kan man kun „spaae de Andre ilde; thi deres Fornærmelse har været stor, og „Alles Ord ere fulde af Gift imod Vitellozzo. Igaar yttrede en „af hans vigtigste Mænd til mig: denne Forræder har givet os et „Dolkestød og troer at læge det med Ord"[20]). Machiavells Ahnelse bliver mere og mere til Overbeviisning: Freden med de Forbundne er kun en Snare for dem. Kort efter at Hertugen har

[20]) Let. ex Imola die 28 Nov. 1502. anf. St. S. 361.

„Vink og Omstændigheder
„at mine Breve indeholde"
Udfaldet viste, at M
Den 10de December brød
Urbino blev taget tilbage; d
gaglia for ham og løde sig
ligen, skiøndt Freden fritog
under allehaande Paaskud ti
Byen. Ved hans Ankomst
Vitellozzo, Oliverotto, Pao
ham imøde, og bleve modta
træde ind i hans Værelse lo
Nat Vitellozzo og Oliverott
væbnede imidlertid Oliverotto
Staden. Hertugen ilede ud
Machiavell, hvem han paalagt
faldne: nu havde den da et
den; han havde jo tilintetgiort
bleve holdt i Fængsel indtil
det lykkelige Udfald af Forræd

[redacted]

sig saa heldigt, at Cardinalen lagde sig til at døe i Fængselet. Fra Sinigaglia gik Hertugen imod Citta di Castello og Perugia, hvis Tyranner, Vitellierne og Baglioni, søgte Tilflugt hos Pandolfo i Siena. Ogsaa mod denne vendte han sig; men nu bleve Florentinerne bange: hidtil havde han kun havt med Tyrannerne i Kirkestaten at gjøre, nu lod det til, at han vilde sætte sig fast i Toscana. For at berolige dem, forsikkrede Hertugen Machiavell, at det kun gjældte Pandolfo, ikke Siena. Han undsaae sig ikke for, ligefrem at erklære, at dersom hans og Pavens Ord løde anderledes, skulde Florentinerne ikke bryde sig derom: „det vil være „mig let at jage ham bort; men jeg vil have ham i mine Hæn„der. Derfor vil Paven giøre sig al Umage for at dysse ham i „Søvn med sine Breve og Forsikkringer. Det er vel giort at „bedrage dem, der ere Mestere i alle Forræderier“[23]). Imidlertid var Pandolfo ham dog for snu; han forlod Siena i Tide, men traf alle Anstalter saaledes, at hans Fraværelse ingen Forandringer i Regieringen medførte. Ogsaa var han heldig nok til at undgaae de Mordere, Hertugen havde sendt efter ham. Imidlertid sendte Florentinerne, der nu maatte behandle Hertugen som en anseelig Magt, hvis Venskab var dem af største Vigtighed, en egentlig Ambassadeur til ham, og Machiavell vendte tilbage.

Denne Legation giør Machiavells skarpe Blik og Aandsnærværelse den største Ære; han ene iblandt de Uindviede lod sig ikke føre bag Lyset. Overalt veed han at træffe den rette Tone; naar han taler med Hertugen, glemmer han ikke Forskiellen i deres Stand. Hertugen forlanger, at Florentinerne skulle tilstaae ham den Condotta, han før har havt; Machiavell svarer høfligt og undvigende, at han troede, Hertugen snarere tænkte paa at tage Condottierer i sin Sold, end at gaae i Andres[24]). Men til en

[23]) Let. ex Tosiano 10 Jan. 1502 (1503). Opere vol. 8 S. 434.

[24]) Let. Imolæ die 8 Nov. 1502 anf. St. S. 317.

var i Hertugens Hænder
sig imod Hertugen selv,
ham. Engang søger He
han har faaet Underretnin
ken imod sig; Paolo Orsin
have giort ham Tilbud, hv
selv. Machiavell spørger
noget Skriftligt fra Signo
eller om han aldrig har sagt
at han rigtignok ofte har lo
falde [26]. I det meest crit
gaglia er udført, lader Cesare
rentinerne om at anholde den
han kom paa florentinsk Gr
Fasthed, at det vilde Republik
Værdighed at overgive ham i

I Slutningen af Jan
bage til Florents; men man
i April samme Aar blev han
bolfo var vendt tilbage, forne
naatet h

Alexanders og Cesares Magt var nu paa det Høieste. Hertugen havde begivet sig til Roms Omegn, hvor han bekæmpede Levningerne af Familien Orsini, og, som om Lykken ret vilde begunstige hans Planer, lede de Franske, der begyndte at blive ham ubeqvemme Venner og Formyndere, et fuldkomment Nederlag i Neapel, hvor den berømte Gonzalo af Cordova slog Hertugen af Nemours ved Carignuola. Kongeriget faldt ganske i Spaniernes Hænder; men Kong Ludvig udrustede en ny Hær for at oprette Tabet. Begge Magter stræbte da at vinde Hertugen; han var nu saa betydelig en Fyrste, at han kunde sælge sin Alliance til høieste Priis. Allerede stod han i Begreb med at opgive sin Forbindelse med Frankrig for at slutte sig til Spanien; da gjorde Skiebnen en Streg i hans Regning. Alexander døde pludselig den 18de August 1503, og Hertugen blev til samme Tid dødsyg. Hans hele Herredømme styrtede sammen. Saamange af Fyrsterne i Kirkestaten, som endnu vare i Live, vendte tilbage til deres Stater; kun i Romagna blev Folket Hertugen hengivent; men Venetianerne benyttede sig af hans Sygdom og af den almindelige Forvirring efter Alexanders Død, til at bemægtige sig den ene af hans Stæder efter den anden. I Rom selv var Forvirringen stegen til det Høieste. Cesare havde en betydelig Magt i Staden; Orsinierne og deres Venner kom dertil for at tage Hevn over ham, og den franske Armee stod for Portene. Neppe fandt Cardinalerne et nogenlunde sikkert Forsamlingssted. Da hverken Cardinalen af Rouen, som med Hæren var ilet til Rom, eller Giuliano della Rovere, de to vigtigste Candidater, for Dieblikket følte sig stærke nok, blev den gamle Francesco Piccolomini valgt, der antog Navnet Pius den Tredie, men døde efter faa Dages Pontificat. I det nye Conclave seirede Giuliano, især fordi Cesare, der var Herre over et betydeligt Antal Stemmer, ved store Løfter lod sig bevæge til, ei at modsætte sig Valget af denne hans og hans Faders bittre Fiende. Paa Rom var under

Valg, kunde sende det sædv

Machiavells Aarvaagen
handlingernes Vigtighed og
hans Opmærksomhed; han
vedligeholde den franske For
den, bestyrke begge i deres V
ligemeget imod Florentinerne
at disse grebe om sig i Rom
ters Understøttelse kunde Flor
Venedigs voxende Vælde; h
Kampen ved Garigliano imeller
paapasse Arseniernes og deres
forsømme Cesare Borgia, der
som altid var af Vigtighed, s
nye Pave agtede at holde ham
lius den Andens Valg, faaer V
om Venetianernes Fremgang;
finder villig nok til at giøre hv
modsætte sig dem. Derpaa bes

[redacted]

vilde optage dem og hvad man havde at frygte eller haabe af ham. Hertugen udbrød i den heftigste Vrede imod Florentinerne: dem beklagede han sig over, ikke over Venetianerne; havde de blot sendt hundrede Mand til Romagna, havde hans Stat været frelst. Siden Imola var tabt, vilde han selv overgive det Øvrige til Venetianerne, og det skulde være ham en Glæde at see Florentinernes Undergang. De skulde ikke stole paa de Franske; dem gave Spanierne nok at bestille. „Omendskiøndt det ikke „manglede mig paa Grunde," siger Machiavell, „og heller ikke „skulde have manglet mig paa Ord til at svare ham, ansaae jeg „det dog for rigtigere at formilde ham, og snoede mig derfra saa „godt, jeg kunde" [32]).

Længe vaklede Paven i sin Adfærd imod Hertugen. Han havde til Løn for de spanske Cardinalers Stemmer lovet at indsætte ham igien i Romagna; dette agtede han vel neppe at holde, men vilde dog nødig bryde sit Løfte aabenbart, og det blev derfor besluttet, at overlade ham til sin egen Skiebne. Hertugen sendte da en Deel af sine Tropper til Lands, i det Haab, at Florentinerne ikke vilde negte ham et Leidebrev for Marschen igiennem deres Land; men da Machiavell atter indfandt sig hos ham, overvældede han Florentinerne med Bebreidelser, forbi det endnu ikke var ankommet: „Han skulde nok hævne sig over deres Troløshed. „Han vilde kaste sig i Armene paa Venetianerne, paa Diævlen „selv, vilde gaae til Pisa, og anvende alle de Penge, Kræfter og „Venner, han endnu havde tilbage, for at skade dem." Leidebrevet, svarede Machiavell, var ikke negtet; men Signorerne vilde først vide, hvorledes de havde at forholde sig med Hertugen. De vare ikke vante til at handle i Blinde, og vilde heller ikke giøre det nu. Derfor vilde de staae paa en reen Fod med ham, saa at Enhver vidste hvad han havde at holde sig til. Det var derfor bedst, at Hertugen sendte en paalidelig Mand til Florents,

[32]) Sammest. S. 43.

der kunde bringe Sagen paa det Rene; Signorerne vilde ganske vist giøre hvad der var til Gavn for dem selv og deres Venner. „Dette," tilføier han, „svarede jeg ham, for at give ham en Smule „Haab, at han ikke skulde forandre sin Beslutning at reise, og „Paven trænge paa Eder, for at udvirke Leidebrevet. I Øvrigt „kunne Eders Herligheder gribe de Forholdsregler, I finde for „godt, og gjerne afvæbne Hertugens Folk. — Cardinalen af Rouen „har sagt, at Florentinerne havde fri Haand imod Hertugen" [33]). At Paven ønsker Leidebrevet, er blot for at faae ham bort fra Rom jo før jo heller. Og i et andet Brev siger han, at Paven ikke vilde have noget imod, om en Anden vilde give Hertugen Naadestødet [34]). Disse Vink lade Signorerne ikke ubenyttede. Da Hertugens Folk ankom paa florentinsk Grund, bleve de afvæbnede og deres berygtede Anfører, Don Michele, Cesares Haandlanger ved hans Forræderier og Snigmord, udleveret til Paven. Imidlertid forlod Hertugen Rom, for i Ostia at indskibe sig til Spezzia og derfra gaae til Romagna. Endnu havde Julius ikke brudt sit Ord til ham; men nu fik Machiavell nye Efterretninger om Venetianernes Fremgang, og at Faenza ikke kunde holde sig længer. Dette iler han at meddele Hans Hellighed, der indseer Nødvendigheden af at betage Venetianerne det Paaskud, de hidtil havde brugt: at det kun var med Hertugen de førte Krig. Han lader da denne anholde i Ostia for at underhandle med ham om at overdrage til Kirken de Stæder, der endnu vare besatte af hans Folk; og da han ikke vil beqvemme sig hertil, lader Julius ham føre fangen til Rom. „Man seer," siger Machiavell, „hvor „ærligt denne Pave begyndte at holde sine Løfter. Dog velsigne „alle ham derfor, og ville giøre det desto mere, jo videre han vil „gaae i Sagen" [35]).

33) Let. 18 Nov. 1503. anf. St. S. 75 ff.

34) Let. 20 Nov. 1503, S. 93.

35) Let. 26 Nov. 1503. anf. St. S. 116.

Imidlertid sender Machiavell flittig sin Regiering Efterretninger fra Krigens Skueplads, og underretter den om Alt, hvad der tildrager sig i Staden og dens Omegn, saa at hans Depescher indeholde, som han selv siger, en fuldstændig Historie af alle Begivenheder under hans Ophold i Rom. Denne Stad var efter hans Skildring i alle Henseender et farligt og ubehageligt Opholdssted. Jevnligen forefaldt blodige Kampe i Byen imellem Hertugens Folk og hans Fiender; Plyndringer og Mord hørte til Dagens Orden, og Usikkerheden var saa stor, at den, der ikke kunde lade sig ledsage af en lille Armee, vovede sig ikke ud om Aftenen. Ogsaa Pesten rasede, og giorde, efter Machiavells Udtryk, sin Skyldighed overmaade vel; men Ingen brød sig derom.

Ved Garigliano tog Krigen en høist ulykkelig Vending for de Franske; de led et fuldkomment Nederlag, og Gaeta, deres sidste Besiddelse i Neapel, faldt i Gonzalo's Hænder. Denne Spaniernes Seier udsatte Florents for den største Fare; thi ikke blot kunde man vente et Angreb af Gonzalo, hvem det maatte være af Vigtighed at drage denne Frankrigs troe Forbundsven over til Spaniekt; men ogsaa henvendte alle Florentinernes italienske Fiender sig til ham. Pisa arbeidede af al Magt paa at skyde sig ind under Spaniens Beskyttelse; de fordrevne Mediceer giorde Gonzalo store Tilbud, hvis han vilde styrte den nuværende Regiering i Florents; Pandolfo Petrucci forbandt sig hemmelig med ham, og Venedig, der kun ventede paa en gunstig Leilighed til at forøge de nylig erhvervede Besiddelser i Romagna med Erobringer fra Florents, nærmede sig ligeledes Spanien. Det blev derfor af største Vigtighed for Florentinerne at sikkre sig Frankrigs hurtige og mægtige Bistand, eller dog at forvisse sig om, hvad de kunde vente af denne Magt, for i al Fald betids at kunne udsone sig med Spanien, og Machiavell blev til den Ende i Januar 1504 sendt til Kong Ludvigs Hof i Lyon, hvor

tens Depescher. Vel bevirk
Krigsmagt til Italien; men
sluttet imellem de krigførende
indlemme Florents i denne og
Angreb af Gonzalo selv. Dog
befriet fra Fare. Pisanerne f
Gonzalo, der foreløbig afnødte
Aaret 1504 ikke vilde foruroligt
dolfo vidst at bibringe Herren
imod Florents, og da Piombino
heder kunde blive meget farlig f
Spaniernes Hænder eller overhovel
publikens Fiender, maatte Machiav
krig, begive sig til ham for at ab
ingen Breve fra denne Sendelse
hvad han udrettede; men da Appi
nerne fik Grund til at frygte den
gia, der bestræbte sig for at faae
Tog imod Piombino og Pisa. het

Uagtet saaledes Sommeren 1504 gik hen uden egentlig Krig for Florents, var Republikken dog omgiven af store Farer. Udsigterne til Pisas Undertvingelse blev ved Gonzalos Indblanding rykkede meget langt ud; Lucca understøttede aabenbart Pisanerne; Siena var ikke at stole paa, og man havde Alt at frygte af Venetianerne. Kun Paven var ved sit Fiendskab til Venedig og sin Frygt for Spanien knyttet til Frankrigs og Republikens Interesse; men hans Magt var dengang kun ringe, og han havde endnu ikke givet offentlige Prøver paa den Energie, der senere frembragte saa store Omvæltninger. Hertil kom, at Kirkestatens indre Rolighed blev forstyrret af Bartolomeo d'Alviano, af Familien Orsini, der opholdt sig i Roms Omegn med en lille Hær, uden at man vidste hvad hans Hensigt egentlig var, eller i hvad Forhold han stod til Gonzalo. Bartolomeo og flere af hans Slægt vare tagne i Sold af Spanierne; men Prospero og Fabricio Colonna, Orsiniernes Arvefiender, havde endnu større Indflydelse ved det spanske Hof, og søgte paa alle Maader at faae dem fiernede. Om Bartolomeos Ophold i Kirkestaten blot var en Virkning af deres Intriguer, eller om han ikke snarere var bestemt af Gonzalo til et Angreb paa Toscana, da Vaabenstilstanden bandt Hænderne paa Spanierne selv, vidste hverken Paven eller Florentinerne; men hans Adfærd maatte forekomme dem meget mistænkelig, og især havde de Sidste al Grund til at frygte ham som en Orsini. De skulde dog snart faae Øinene op.

I Marts 1505 havde Pisanerne tilføiet en Afdeling af Florentinernes Tropper et Nederlag ved Ponte Capellese, og Republikken besluttede at opfordre sine Condottierer til at angribe Pisa. Den vigtigste af disse var Giovan' Pagolo Baglioni, Tyran i Perugia, der efter Cesare Borgias Fald ved Florentinernes Hielp var vendt tilbage til sin Stad; men da Opfordringen kom til ham, negtede han under intetsigende Paaskud at opfylde sin Forpligtelse. Dette satte Florentinerne i største Forlegenhed og vakte

derfor Machiavell de forskle
og da denne iblandt andet
rifter Contracten med Flore
var forpligtet til at tiene N
chiavell Leiligheden, for om
Erklæring: „Jeg tog Tinger
„Vægring mishagede Eders
„Eders Skyld; thi om end
„med sine 130 Gens d'Arme
„ude af Stalden, til at I i
„at opgive noget Foretagende.
„men for ham var Sagen ikke
„ligheder ikke vilde beklage Ede
„Undskyldning hos Andre, der
„der vidste hvorledes det hænger
„de Betalinger, han har modtage
„Man vilde anklage ham for Utak
„ham som en Hest, der steiler,
„bestige for ikke at brække Halse

„dette forudsatte enten Feil eller dog Meningen derom; og at det „hændte ham alt for ofte at maatte retfærdiggiøre sig. Saaledes angreb jeg ham fra alle Sider, i det jeg bestandig talte „som i mit eget Navn; men endskiøndt han flere Gange skiftede „Farve, sagde han dog intet Ord, hvoraf man kunde slutte, at „han forandrede Mening." — Dette, i Forbindelse med enkelte Ytringer, der i Samtalens Løb undslippe Baglioni, bestyrker Machiavell i den Mening, at hans Vægring har en dybere Grund, end de foregivne; og han faaer snart Visshed derom ved at vinde to af Baglionis Officerer for sig. Han erfarer da, at der er sluttet en hemmelig Forbindelse imellem Baglioni, Pandolfo i Siena, Lucca, Bartolomeo d'Alviano og hele Huset Orsini imod Florents. De vilde tage Pisa i Forsvar og forandre Regieringen i Florents efter deres Smag. Baglioni skulde vedligeholde sin Condotta saalænge, indtil Planen var moden, for at Slaget kunde træffe Florentinerne saa meget mere uforberedte; men den uventede Anmodning om at opfylde sin Forpligtelse, havde nødt ham til at søge Udflugter. Machiavell vogter sig vel for at lade Baglioni mærke nogen Mistanke, ja beroliger ham ganske ved at foreslaae en Condotta for hans Søn; men han iler med at berette sin Regiering denne vigtige Opdagelse. Faren var saa meget større, som man fik Grund til at antage, at de Forbundne støttede sig til Gonzalo, og Florentinerne søgte nu at faae Markgreven af Mantua i deres Sold, hvilket dog ikke lykkedes, endskiøndt Machiavell ogsaa hos ham maatte føre sin Republiks Sag [39]. Imidlertid havde Gonzalo aabenbart taget Pisa i Beskyttelse og lagt en Besætning i Piombino, og endskiøndt han havde lovet Florentinerne, at han ikke vilde foretage sig Noget imod dem, eller tillade Bartolomeo at giøre det, dersom de ogsaa i denne Sommer vilde lade Pisa i Ro, kunde de, omgivne af aabenbare Fiender eller falske Venner, ikke vente sig andet end det Værste. Nærmest syntes

[39]) *Legazione al Marchese di Mantova.* anf. St. S. 277 ff.

at have en Udgang aaben i
tinerne til at indrømme ham
Gode, underrettede han dem,
imedens han dog hemmelig
Penge og Levnetsmidler. Vel
men da han kunde regne pa
Parti i Florents selv, og ma
forlade sig paa Gonzalos Løfter
ring af største Vigtighed, at vi
Pandolfo, der syntes at lede a
affendte da Machiavell i Juli 1
Paaskud at takke ham for hans
mere om hans Mening om Bar
kelige Stilling. Machiavell hav
i hele Italien for sig. Neppe
begynder at fremsætte sin Comn
søger at indvikle ham i en Mæ
lelser, der lyde meget sandsynli
Sandt, at man ikke kan kalde

tianerne, som ogsaa ere indviklede i Sagen, og at hans Hensigt er at styrte den Mand, der staaer i Spidsen for den florentinske Regiering. Næste Dag træffer han en anden Mand. Denne er en stor Ven af Florentinerne, der have beviist ham mange Tienester; han vil ikke tale om Statssager, fordi han ikke tør sige sin fulde Mening. Machiavell forstaaer dette Vink, og Manden er da ikke ubøielig. Han fortæller, at Bartolomeo er brudt op, at Gonzalo understøtter ham med Folk, Venetianerne med Penge, at han vil gaae til Pisa o. s. v. I Øvrigt kunde han ikke indsee, hvorfor Florentinerne ikke vilde afstaae Pandolfo Montepulciano og slutte Forbund med ham; det var jo at sælge ham „Julimaaneds Sol"; thi naar de først havde gienvundet Pisa, vilde ikke alene Montepulciano, men Siena og hele Toscana være i deres Magt. Da Machiavell beklager, at Pandolfo har indladt sig saavidt med Bartholomeo, Venetianerne og Gonzalo, at der ikke længer kan tænkes paa et Forbund imellem ham og Florents, svarer Manden hurtigt, at Pandolfo vilde foretrække en Forbindelse med Florents og ikke tage i Betænkning at skuffe Venetianerne og Gonzalo; og da Machiavell med en hensigtsmæssig Aabenhiertighed tilstaaer ham, at han ikke kan troe, at disse Bevægelser ere farlige, og at Pandolfos Manoeuvrer vare mere beregnede paa at indjage Frygt, end paa virkelig at skade, saa svarer Florentinernes Ven: at det skulde glæde ham, hvis der ingen Fare var for Florents; han kunde kun sige, at hvad enten Sagen nu var af Vigtighed eller ikke, saa var det vist, at Pandolfo havde den ganske i sin Haand. Ogsaa Pandolfos Secretair og Fortrolige, Antonio Venafro, lader Machiavell forstaae, at man havde Midler i Hænde til at afvende den truende Fare.

Al denne forstilte Fortrolighed fører ikke Machiavell vild; han hører med Opmærksomhed, og beretter Alt til sin Regiering, men seer meget vel hvortil det sigter. Pandolfo selv søger at hilde *ham i et* Væv af modsigende og forvirrende, halv sande

ut dette giorde ham saa
forrykt; snart hørte han, a
tet med Folk og Penge af
befalet ham at holde sig ro
vilde bryde op om to eller t
lioni om Hielp; nu havde
frygtede han Bartolomeo; n
neserne, nu plyndrede han t
vilde derfor bede Hans Naade
lige Sammenhæng. Pandolfi
ville føre Florentineren bag L
nok: „Jeg siger Dig, som K
„Mand, jeg engang havde sen
„som hver Dag fører det m
„Time til Time; thi disse T
„Forstand" [41]). Fra nu af s
vild, men bestræber sig blot for
bindelse imellem Florentinere og
Partier.

Men imidlertid havde Florentinerne havt Tid til at ruste sig, og under Anførsel af Ercole Bentivoglio, deres Condottiere, og den florentinske Commissair Antonio Giacomini, bibragte de ham den 17de August 1505 et fuldkomment Nederlag ved Torre di St. Vincenzo i Maremmerne. Han selv undkom med Nød. I den første Glæde over denne Seier besluttede det store Raad i Florents, uden at agte det Gonzalo givne Løfte, at Hæren skulde angribe Pisa. Men de florentinske Leietropper viste saa stor Feighed, og Pisanerne forsvarede sig saa vel, at Hæren, bedækket med Vanære, maatte ophæve Beleiringen, især da Spanierne fra Piombino kom Staden til Hielp. Ogsaa ved denne Leilighed var Machiavell i Virksomhed [42]). Gonzalo, glad over dette Brud, sendte flere Tropper til Pisa, og det kunde have seet farligt ud for Florents, hvis ikke de politiske Forhold imellem de store Magter, der kæmpede om Herredømmet over Italien, havde taget en for dem gunstig Vending [43]).

Isabella af Castiliens Død, i Forbindelse med Erkehertug Philips Fordringer paa Castiliens Throne, de castilianske Granders Uvillie imod Ferdinand den Catholske, og Gonzalos tvetydige Forhold i Neapel, giorde en Fred med Frankrig ønskelig for Ferdinand. Den kom ogsaa istand ved hans Giftermaal med den franske Konges Søsterdatter, og skaffede Italien en kort Rolighed. Ferdinand tænkte for det Første kun paa at sikkre sig Neapel og, efter Philips Død, Regentskabet i Castilien. Saaledes afvendtes Faren fra Florents, da Venetianerne og de mindre Magter ikke paa egen Haand vovede at angribe det mægtige Frankrigs Allierede. Frankrig

42) Spedizione al Campo contro Pisa. anf. St. S. 319 ff.

43) Om Florentinernes Forhold til Spanierne, Baglioni, Pandolfo o. s. v. i Aarene 1503—1505 sammenligne man Machiavells Depescher med Nardi 4de Bog S. 95 ff., Cursio Historia del Rey Don Hernando el Catholico. Zaragoza 1610. (5te og 6te Bind af Annales de Aragon), fra 5te Bog 61de Cap. S. 316 indtil 6te Bog 10de Cap. — og Guicciardini 6te Bog o. fl. St.

med ham [44]).

Under disse alvorlige Ar
ferne. Rimeligviis henhøre f
rede til denne Periode af hans
af hans to Decennaler er ſkr
1504, formodentlig under et
Dette Digt, der indeholder en
givenheder i Italien, viser hvo
værende opfyldte Machiavells S
Herredømme over Sproget, og
Styrke i Følelsen, den ſkarpe S
Digte. Et Par Citater maae
tillige bedre lære os at kiende h
end hans Depescher. Saaledes
Strid med Condottiererne:

Poscio che'l Valentin p
E ritornato in Romagna
Contro a Messer Gioven
Ma come fu questa nove
Par che l'Orso e il V

E con gli ugnioni a stracciarsi e co' denti.
E mal potendo il Valentin fuggirsi,
Gli bisogno per ischifar il rischio,
Con lo scudo di Francia ricoprirsi.
E per pigliare i suoi nemici al vischio,
Fischiò soavemente, e per ridurli
Nella sua tana, questo basalischio.
Ne molto tempo perse nel condurli,
Che il traditor di Fermo [d]) e Vitellozzo,
E quelli Orsin, che tanto amici furli,
Nelle sue insidie presto dier di cozzo;
Dore l'Orso lasciò più d'una zampa,
Ed al Vitel fu l'altro corno mozzo [e]) [46]).

Og om Alexander den Siettes Død:

Malò Valenza, e per aver riposo
Portato fu fra l'anime beate
Lo spirto di Alessandro glorioso;
Del qual seguirno le sante pedate
Tre sue familiari e care ancelle,
Lussuria, Simonia e Crudeltade [47]).

Til Slutningen vender Forfatteren Blikket ud i Fremtiden og ender med en Tiltale til Florents.

Onde l'animo mio tutto s'infiamma,
Or di speranza, or di timor si incarca,
Tanto che si consuma à dramma à dramma. —
Perchè saper vorrebbe dore carca
Di tanti incarchi debbe, o in qual porto
Con questi venti andar la vostra barca.
Pur si confida nel nocchier accorto,
Ne' remi, nelle vele, e nelle sarte;
Ma sarebbe il cammin facile e corto,
Se voi il tempio riapriste a Marte [48]).

---

d) Oliverotto af Fermo. Om hans Forræderi see il Principe cap. 8.

e) Vitellozzos ældre Broder Paolo var i Aaret 1449 henrettet af Florentinerne.

46) Decennale primo, anf. St. S. 244.

47) Sammesteds, S. 246.

48) Sammesteds, S. 249.

Disse sidste Ord sigte uden Tvivl til en Plan, til hvis Udførelse Machiavell benyttede den korte Rolighed, Freden forskaffede Italien. Alle de Tab og al den Vanære, de leiede Troppers Feighed, Ligegyldighed og Troløshed havde bragt over Florents, som over det øvrige Italien, i de sidste ti Aar, havde han været Vidne til, og han havde i sin Stilling fremfor nogen Anden en Opfordring til at tænke paa Midler imod dette Uvæsen. Øieblikket var gunstigt, men det maatte gribes; thi Ingen vidste, hvorlænge Freden varede. Machiavell, der var overbeviist om, at endnu heftigere Storme forestode, lod ikke Leiligheden gaae unyttet bort, og den Anseelse, hans ved saa mange vigtige Commissioner udviste Klogskab maa have forskaffet ham, tilligemed den Kundskab, han derved havde erhvervet sig til italienske og fremmede Forhold, maatte give hans Raad Vægt. Paa hans Forslag besluttede Republiken at oprette et Landværn af dens egne Undersaatter; men her vare store Vanskeligheder at overvinde. Den Partikamp, der i Aarhundreder havde sønderslidt Italien, havde været saa grundig, havde saaledes gjennemtrængt alle Forhold, at Bevidstheden om et almindeligt Fædreland ganske var tilbagetrængt af Partiaand og den particulære Hengivenhed til Fødestedet. Ikke blot Regieringerne vare grebne af dette Partiraseri, der havde giort Italien til et Bytte for Ultramontanerne; men i hver Stad, hvert Landdistrikt hadede og forfulgte Partierne hverandre med en Forbittrelse, som kun Sydlændernes Lidenskabelighed og igiennem mange Generationer fortsatte Fornærmelser kunne giøre begribelig. Gierne underkastede man sig Tyranners Herredømme, naar de kunde skaffe Hevn over de forhadte Modstandere, og mange Regieringer havde af en falsk Klogskab taalt og næret disse Partier iblandt deres Undersaatter. Dette var ogsaa Tilfældet i en stor Deel af det florentinske Land, hvor der i mange Egne, især i Biergene, fandtes Partihøvdinger, der udøvede større Indflydelse paa Beboerne, end Regieringen selv. Det kunde da ikke være

[redacted]

andet, end at Opsætsighed imod Øvrigheden maatte være almindelig, og naar Regieringen vilde sætte en Plan i Værk, der, ihvor gavnlig den end var, forudsatte Kiærlighed til Fædrelandet for at modtages med Velvillie, maatte de komme i stor Forlegenhed ved Valget af de passende Midler. Tyrannisk Behandling af Enkelte var man vant til; men en Forandring i de indlevede Forhold, der paalagde Lidenskaberne Tvang, vilde efter al Sandsynlighed vække almindelig Misfornøielse. Ene ved Vold at sætte den nye Indretning igiennem, var umuligt; kun en klog og moderat Brug af Regieringens Autoritet kunde bringe Sagen til Ende, og man kan ikke negte Machiavell sin Beundring, naar man seer, at i Løbet af eet Aar var det Vigtigste og Væsentligste udført efter hans Plan og for en stor Deel af ham selv, uden Anvendelse af Magt og uden noget voldsomt Udbrud af Utilfredsheden.

Desværre ere kun faa Beretninger fra hans Reiser i dette Anliggende bevarede, saa at man ikke tilstrækkelig seer, ved hvilke Midler han opnaaede et saa tilfredsstillende Resultat. At han behandlede disse vanskelige Forhold med al Vaersomhed, seer man af et Svar, han gav nogle af Biergboerne. Han havde besluttet at forene Folkene fra Petrognano, Castagneto og Campano i eet Compagnie; men de Første, der vare Campanernes Arvefiender, negtede at adlyde, med mindre Regieringen vilde fredlyse en af deres forviste Partihøvdinger. Machiavell erklærede dem, at Regieringen ikke vilde tvinge Nogen, men vilde bedes af dem, da Sagen var til deres egen Fordeel. Dette var ikke tomme Ord, men hans Alvor; thi han indsaae, at en tvungen Forening af Fiender kun vilde giøre Skade, og giorde derfor en anden Indretning [49]). Inden Udgangen af Aaret 1506 var Sagen allerede saa vidt fremmet, at der maatte tænkes paa en almindelig Organisation. Machiavell udarbeidede da en Plan, der er et

[49]) Spedizione in varie parti del Dominio. Opere. vol. 9. S. 333.

forøgedes det med et Corps
regler bleve tagne for at forel
ficererne maatte ikke være fra
manderede, hvert Aar skulde be
straf forbudet dem, at anvende
heder; en Overprofos blev an
af Republikens egne Undersaatt
tilgrændsende Land 50).

Dette Landværn giorde
uafhængigt af sine Condottierer,
dreder havde været; dette var de
Underkastelse. At det ikke bragte
ste Florents fra store Ulykker, ikk
har smigret sig med, en Stamme
engang i en almindelig Opstand
kunde samle sig, var hverken dets
sationen var god, vil den, der
kionne deraf, at det stedse viste sig
esser; men det forstaaer sig, at

Republiken ogsaa for hurtigt al sin Lid til disse uvæbde Stater; men hvilke Kræfter der laae i en national Bevæbning under en af Folket yndet Regiering, det viiste Florents et Par Aar efter Machiavells Død, da det ene i ti Maaneder modstod den seierrige keiserlige Hær, og kun faldt ved sin Anførers Forræderi.

Den Ro, Freden imellem Frankrig og Spanien forskaffede Italien, var kun af kort Varighed; thi allerede i August 1506 brød Pave Julius op fra Rom for at fuldføre sin Formands Kamp imod Tyrannerne i Kirkestaten ved at underkaste sig Perugia og Bologna. Selv havde han ingen stor Magt; men han forlangte Understøttelse fra Frankrig og flere italienske Stater, deriblandt ogsaa fra Florents. Republiken vilde ikke vove et saadant Skridt, førend den saae, at Planen virkelig kunde lykkes; man sendte da Machiavell til Paven for at love den forlangte Understøttelse, men undskylde, at den ikke kom strax, og for at see hvad Udsigter der var til et lykkeligt Udfald og hvad Frankrig vilde giøre [51]. Machiavell var klog nok til ikke at være alt for fiin; istedet for at trække Tiden ud med allehaande Undskyldninger, der kun vilde have giort Paven mistroisk og misfornøiet, viser han strax i sin første Audients, at Florents vel var villig til at opfylde hans Begiering, men ikke kunde paadrage sig Baglionis, Bentivoglios og deres mulige Beskytteres Vrede, med mindre man var sikker paa, at Paven vilde og kunde føre Sagen igiennem, saa at ingen Hevn var at befrygte. Vel bekiendt med Julius's aabne Charakteer siger han ligefrem: „Venetianerne ere „misfornøiede med dette Foretagende, og, Eders Hellighed tilgive „mig, det forekommer mine Signorer, at Kirkens Sager ikke be„handles som andre Fyrsters; thi man seer Folk udjages af den „ene Port og komme ind af den anden, saaledes som Morattini„erne i Forli, der bleve uddrevne af Eders Helligheds Embeds-

[51]) Legazione seconda alla corte di Roma. Opere vol. 9 S. 339 ff.

[redacted]

„mænd. Desuden holder Frankrig sig roligt, saa at man faaer „Mistillid til dets offentlige Løfter. Desuagtet ville mine Eig„norer ikke undlade at sende den forlangte Hielp, saa snart de „see, at den Understøttelse virkelig ankommer, som Eders Hellig„hed har ladet dem vide at være Eder lovet". Denne aabne Fremgangsmaade fandt Pavens Bifald; han viser Machiavell Breve fra Frankrig, forsikkrer ham om sin faste Beslutning ikke at opgive sin Plan, erklærer sig vel tilfreds med Florentinernes Løfte[52]), og forlanger heller ikke deres Tropper førend Frankrig havde erklæret sig for ham og sendt den lovede Hielp. Som bekiendt lykkedes Julius's Foretagende, Kong Ludvig vilde ikke paadrage sig hans Fiendskab for Bentivoglios Skyld, endskiøndt denne stod under Frankrigs egen Beskyttelse, Venedig vovede ikke at modsætte sig, da Frankrig traadte paa Pavens Side, og Florentinerne fulgte med Frankrig. Endog Spanien erklærede sig for Julius, saa at Baglioni maatte opgive sit Herredømme over Perugia, og Bentivoglio med sin Slægt forlade Bologna.

I Aaret 1507 giorde den romerske Konge Maximilian store Anstalter til et Romertog for at hente Keiserkronen. Vel havde han ikke samlet sig Laurbær paa sine tidligere Tog til Italien; imidlertid var dog Keiserens Forhold til dette Land saa ubestemt, og de tydske Landseknegte saa frygtede, at alle de mindre italienske Magter ilede at sikkre sig hans Bekiendelse, da det lod til, at Riget denne Gang for Alvor vilde understøtte ham. Florentinerne havde vel overdraget deres Ambassadeur hos Maximilian, Francesco Vettori, at underhandle med ham om en Sum, for hvilken han vilde garantere dem deres Besiddelser, og love, ikke at blande sig i deres Strid med Pisa; men da de dog ikke vilde give mere, end der var nødvendigt, dersom Toget virkelig gik for sig, og Vettoris Beretninger forekom Signorerne ubestemte og

[52]) Let. ex Cività Castellana à di 28 d'Agosto 1506. anf. St. S. 342 ff.

modsigende, sendte man Machiavell til ham med nærmere Forholdsregler [53]). Da man kun vidste, at Maximilian opholdt sig et Sted i det sydlige Tydskland, reiste Machiavell over Genf og Costnitz, og traf Keiseren i Botzen i Januar 1508. I Tyrol forblev han, indtil det i Begyndelsen af Junius var afgiort, at Maximilian havde opgivet sin Plan. Depescherne fra denne Legation bære Vettoris Navne, men ere for største Deel skrevne af Machiavell, og indeholde en omstændelig Beretning om Begivenhederne og Gesandtens Underhandlinger, der dog bleve frugtesløse, da Florentinerne i samme Grad bleve utilbøielige til at indrømme hvad Maximilian forlangte, som Udsigterne til at Toget vilde lykkes forsvandt. Imidlertid maatte det være Florentinerne vigtigt at vide, om overhovedet en kraftig Optræden af Keiseren i Italien kunde ventes, og Machiavell skrev da strax efter sin Tilbagekomst en Beretning om Tilstanden i Tydskland og om Maximilians Natur, som viser hvor usandsynligt det var, at han nogensinde skulde kunne forene Tydsklands store, men adsplittede Kræfter til eet Maal. Skulde det skee, maatte han forandre sin Natur og Tydskland for Alvor understøtte ham. Maximilian er med alle sine fortræffelige Egenskaber saa ødsel og uordentlig, at alle Midler svinde bort under hans Hænder, uden at han mærker hvorledes; saa foranderlig, at han ofte river ned om Aftenen hvad han byggede op om Morgenen; og saa føielig, at han næsten aldrig giør noget efter sit eget Hoved, skiøndt han aldrig spørger Nogen om Raad. At Tydskland skulde forene sig for at understøtte ham med Kraft, er lidet troligt; thi Uenigheden er altfor indgroet i dette Land. Ikke at tale om de utallige specielle Grunde til Fiendskab imellem enkelte Stæder og Fyrster, ligge de frie

[53]) Legazione all Imperatore, Opere Vol. 10 S. 5 ff. At Guicciardini har benyttet Vettoris og Machiavells Depescher fra dette Gesandtskab til den Fremstilling af Maximilians Tog, han giver i syvende Bog af sit Værk, er umiskiendeligt.

ren; men de ere dog mægt
eller i al Fald til ikke at h
derne alene rige og stærke n
Hær; men hvor liden En
Sagen er deres egen, viste d
Krig imod Schweitzerne; saa
at giøre Rigets Rettigheder g
sterne, deres Fiender, ikke d
kom det, at skiøndt Rigsdag
19,000 Mand til det sidste T
skede; naar det ene Contingen
og gik hiem. Alt dette vide T
i Tydskland meget nøie formedel
Land; det er det, der har givet
Keiserens Tog med saa megen K

Det var de Franske og især
dret Toget, og de Sidste havde a
den 6te Junii 1508. Opbragt
Fiende Ludvig den Tolvte, der, f
paa egen Haand og kun for It
greb denne Leilighed til

[redacted]

cember 1508 i Stand i Cambray, der bragte Venedig Undergangen nær. Julius den Anden og Ferdinand den Catholske tiltraadte denne Liga, og et nyt Uveir brød løs over Italien. De Franskes Seier ved Vaila den 14de Mai 1509 berøvede Venetianerne alle Besiddelser paa Fastlandet; men denne Seier var ogsaa af største Vigtighed for Florents. Krigen med Pisa vedvarede endnu; Florentinerne førte den i de senere Aar ved en systematisk Ødelæggelse af Landdistriktet, for at udhungre Pisanerne, og nu, da de store Magter vare beskiæftigede med Krigen imod Venedig, anstrengte Florentinerne sig for at giøre Ende paa den lange, for begge Stæder fordærvelige Kamp. Machiavell udarbeidede efter Raadførsel med Republikens Condottierer en Plan til at tvinge Pisa ved Hunger [55]), der blev antagen; i Marts 1509 lod Kongen af Spanien for 50,000 Ducater Florentinerne fri Haand imod Pisa, som han selv havde taget i sin Beskyttelse, og Ludvig den Tolvte solgte dem for en dobbelt saa stor Sum Tilladelse til at erobre hvad kun Frankrig havde berøvet dem [56]). Alle Tilgange til Pisa bleve spærrede; saavidt havde allerede det nye Landværn bragt Republiken, at den kun behøvede et lille Antal af leiede Tropper og kunde betroe Overanførselen til tre af sine egne Borgere. Ogsaa her var Machiavell virksom; han samler sine Conscriberede, anfører dem, reiser fra den ene Leir til den anden, og sørger for Penge, Fødemidler og andre Fornødenheder. Denne Milits var hans Øiesteen; ikke uden Stolthed omtaler han den ved flere Leiligheder: „smukkere Infanterie er der ikke i Italien." Snart er Pisa i den yderste Nød; de i Byen indesluttede Landsfolk forlange, at man skal underhandle, og for at berolige dem, søger det heftige Krigsparti, der havde Regieringen i Hænder, paa Skrømt Fyrsten af Piombinos Mægling. Den florentinske Re-

[55]) Discorso fatto al Magistrato dei Dieci sopra le cose di Pisa. Opere vol. 3. S. 123.

[56]) Nardi 4de Bog S. 121 vers.

at svare hertil, da de Intet
„Garantie for Liv, Eiendom
„deres Fordring rimelig og
„Ære, vilde den ikke blive af
„hed af dem, hverken deres L
ledes drevne til et bestemt Fo
deres Stad, Landdistriktet vilde
lighed," svarede Machiavell ide
„Pisanerne kun have havt Ede
„dette strax, vilde I vist ikke
og nu erklærer han Gesandtern
paa noget Forslag, som ei havd
Forhold, som før Opstanden, t
de Landmænd fra Pisa, der v
„med Eder har jeg Medlidenh
„kunne vinde. Dersom Pisane
„have Eder til Deeltagere, mer
„til at vende tilbage til Ploven
„som

[redacted]

blev lige haardnakket, tvang de den endelig til at capitulere; og Florentinerne, der vare kloge nok til at lette dem det tunge Skridt ved al den Forsonlighed og Mildhed, som var mulig, droge ind i Staden den 8de Junii 1509. I 15 Aar havde Pisa forsvaret sin Frihed med et Mod og en Standhaftighed, der havde fortient et større Held.

I Over-Italien fortsattes imidlertid Krigen. Da Kong Ludvig havde bemægtiget sig den Deel af det venetianske Land, der var ham bestemt ved Traktaten i Cambray, vendte han tilbage over Alperne, og Venetianerne begyndte at aande friere. Padua, der havde overgivet sig til Maximilian, blev taget tilbage, og alle Keiserens Anstrengelser for at gienerobre det vare frugtesløse; men da han ved denne Leilighed havde lagt større Magt for Dagen, end hidtil, og nu desuden var forbunden med Frankrig: beqvemmede Florentinerne sig til at tilstaae ham en Sum Penge, der skulde betales i fire Terminer. Ifølge denne Overeenskomst blev Machiavell i November 1509 sendt for at afgiøre den anden Termin. I Mantua udbetalte han Pengene til Keiserens Fuldmægtig, og begav sig derfra til Verona for at iagttage Krigsbegivenhederne i Omegnen af denne Stad og Vicenza. I Begyndelsen af December vendte han tilbage til Florents [59]).

Imedens Machiavell saaledes arbeidede for sin Fædrenestad, toge de almindelige Begivenheder en Vending, der snart fik en afgiørende Indflydelse paa den florentinske Republiks og hans egen Skiebne. Pave Julius forsonede sig med Venetianerne, der afstode ham den Deel af Romagna, som havde foranlediget ham til at deeltage i den Cambrayske Liga, og da han nu havde naaet det nærmeste Maal for sine Bestræbelser, en fuldstændig Restitution af Kirkestaten, fattede han større Planer: han tænkte paa intet mindre, end at befrie Italien fra Barbarernes Aag. Især imod de Franske, til hvis Konge han længe havde næret et hem-

[59]) Legazione a Mantova. Opere, vol. 10. S. 170 ff.

Stridigheder, der nu be
blive indviklet, og det vi
Mand, der formaaede at
Storme. Han vilde hold
sig derved efterhaanden All
af Frankrig, troede strax
han fattede Mistanke om, a
Expeditionen imod Genua,
fra deres i Pavens Tieneste.
vedligeholde dens Forbindelse
gen af den begyndende Strid
ske Hof, som han traf i B
Ved Kongens Vrede imod
med de vigtigste Statsmænd,
gunstig for Florents; men h
af Republiken, og Machiavelli
tyde Signorerne om, at de ikke
„rig vil aldrig fatte Tiltro til
„drage Sværdet for sig. Eder

Lyst til Lucca eller Hertugdømmet Urbino, som en Slægtning af Paven eiede. Imidlertid kiendte han Soderinis Charakteer og Florentinernes Kiøbmandspolitik, der foretrak en øieblikkelig Fred og Neutralitet for et aabenbart Brud, alt for vel til at give noget bestemt Svar. Derfor rakte han ogsaa villig Haanden til en Plan, der udgik fra den franske Minister Robertel, ifølge hvilken Florents skulde forsøge en Mægling imellem Paven og Frankrig, hvorved det dog blev giort til Betingelse, at Paven som Angriberen skulde giøre det første Skridt. Saasnart Machiavell havde forvisset sig om Kongens Bifald til dette Forslag, berettede han det til Signorerne, der med Glæde grebe denne Udsigt til en mindelig Afgiørelse; og da Kongen allerede havde givet sin Statholder i Mailand Ordre til, at forlange det Troppecontingent, som Republiken var forpligtet til at stille, for saaledes at drive den til en bestemt Erklæring, befalede de Machiavell at afslaae denne Begiering under det Paaskud, at de begyndte Underhandlinger i Rom derved vilde forstyrres. Men Machiavell, der vidste, at Møglingen skulde have Udseende af, at være Florentinernes eget Indfald, og at Kongen ikke vilde vide af, at det første Skridt til Forlig var giort af ham, vogtede sig vel for at anføre denne Grund; derimod lykkedes det ham ved andre Forestillinger at opfylde sin Regierings Ønske. Indladt for Statsraadet, siger han: at hans Regiering strax havde villet efterkomme Statholderens Opfordring, men havde efter nærmere Overveielse anseet det for rigtigst først at giøre Kongen opmærksom paa Følgerne af dette Skridt. Florents var omringet af Fiender; skulde det sende sine Tropper bort, vilde ethvert Angreb bringe det i den yderste Fare. Kongen maatte da ikke blot sende det florentinske Contingent tilbage, men anstrenge sig selv for at forsvare Toscana; og da han allerede maatte forsvare Ferrara, understøtte Keiseren, holde Schweitzerne i Tømme og bevogte Genua, maatte han derved enten *paatage* sig en ny Byrde eller miste Toscana.

heden i disse Bemærknin
Kongen selv, undgik ikke
til Chaumont tilbage, og
den halv neutrale Stilling
land; men forlangte, at N
rede til at understøtte Ge
Angreb. Denne sidste F
fordi den ikke kunde vises
Frankrig, deels fordi der i
vilde indtræffe. Saaledes f
melse med sin Regierings L
ning, den aabne Erklæring,
Roberto Acciajuoli, der kort
Vanskeligste giort.

Republiken skulde dog f
dømt Omstændighederne rigtig
ling forgieves, men Pavens
saa stor, at det Maadehold,
af Striden behandlede ham, ku
beslutted

[redacted]

Spanien, og da tillige England, vilde bifalde disse Forholdsregler og tage lignende. Ludvig og Maximilian betænkte sig under disse Omstændigheder ikke paa, i Forbindelse med fem Cardinaler, der havde forladt Paven, at foranstalte et almindeligt Concilium sammenkaldt, hvortil de af Florentinerne forlangte Pisa indrømmet; og da der i Begyndelsen af 1511 var al Grund til at antage, at Planen vilde blive kraftigt understøttet og faae Fremgang, vovede Republiken ikke at afslaae denne Begiering. En kort Tid lod det ogsaa til, at den ikke skulde komme til at angre sin Føielighed; thi den franske Hær trængte frem, forjog Paven fra Bologna og førte atter Familien Bentivoglio tilbage. Til samme Tid rammede andre Ulykker Julius, og paa Veien til Rom traf ham Indstævningen for det oecumeniske Concilium, der skulde aabnes i Pisa den 1ste September 1511. Men Julius tabte ikke Modet; han drog efterhaanden Spanien og med det England over paa sin Side, nærede Schweizernes Vrede imod Ludvig, og vandt dem, især ved Cardinalen af Sitten, Mathias Schinner, ganske for sig; han udnævnte Cardinal Giovanni da' Medici, der efter Pietros Død var Familiens Hoved, til sin Legat i Perugia, og gav derved det Soderini fiendske Parti i Florents en bestemtere Holdning; han afbødede det farligste Stød, ved selv at sammenkalde en almindelig Kirkeforsamling til St. Johannes i Lateran; han truede endelig med et Angreb paa Florents og Pisa, saa at de schismatiske Cardinaler ikke engang selv turde indfinde sig ved Aabningen af deres Concilium, men maatte lade Fuldmægtige paa den bestemte Dag foretage de til Prævention af Pavens Forsamling nødvendige Handlinger. Nu belagde Julius Pisa og Florents med Interdikt, og Florentinerne, forskrækkede over at have paadraget sig Pavens aabenbare Fiendskab for et Foretagendes Skyld, der begyndte saa svagt og med saa ringe Udsigt til et heldigt Udfald, giorde Alt for at afvende Uveiret. De forbøde Cardinalernes Fuldmægtige at foretage noget yderligere Skridt imod

forandre Planen, for ikke
vaklende Maximilian Anled
Machiavell og Acciajuoli ud
var Florentinerne vigtig, fo
faae Tid til at tage deres F
deres Personer og Eiendomme
lius en Alliance istand imellem
ogsaa Schweitzerne og Henrik
nævnte Cardinalen af Medici
Kirkeforsamlingen virkelig tog
vember 1511, da Faren saaledes
Florentinerne i det Mindste at
de Allierede, ved snarest muli
kens Gebeet. De havde derfo
Folket i Pisa viste de forsamle
vel, at denne Forsamling kun v
ven. Pisanerne yttrede lydeligt
Stad blev udsat for Pavens
imellem dem

[redacted]

den tredie Session var holdt allerede den 12te November, blev Forsamlingen forlagt til Mailand.

Florents havde saaledes giort nok til at krænke Kong Ludvig, men ikke nok til at forsone Paven. Vel giorde Soderini et svagt Forsøg paa at bevæge Republiken til at tage bestemt Parti for Frankrige; men hans Modstandere vare ved hans fiendelige Forlegenhed og farefulde Stilling blevne dristigere, og han formaaede ikke at overtale det store Raad; tvertimod sendte man den unge Francesco Guicciardini til Kongen af Spanien for at vinde ham, imedens man paa den anden Side ikke opgav Republikens Forbindelse med Frankrige. Soderinis og Florents's Skiebne beroede da paa Udfaldet af Kampen imellem Frankrig og den hellige Liga.

Kong Ludvigs unge Søstersøn, Gaston af Foix, der i Begyndelsen af Aaret 1512 anførte den franske Hær i Italien, fik Schweitzerne til at gaae tilbage over deres Bierge, undsatte det beleirede Bologna, dæmpede med Hurtighed og Energie et Oprør i Brescia, og ilede endelig imod de Allieredes Hær for at bringe Krigen til en Afgiørelse. Ved Ravenna stod den 11te April det blodigste Slag, Italien i flere Aarhundreder havde seet. De Allierede bleve aldeles overvundne og Cardinalen af Medici fangen; men den halve franske Hær laae paa Valpladsen, og Feltherren selv faldt. Dette Tab giorde Seieren til et Nederlag. Ingen af de andre franske Anførere kunde udfylde hans Plads. Hæren standsede, den sidste Levning af Disciplin opløste sig med Ravennas Plyndring, Schweitzerne kom atter over Alperne, og neppe tre Maaneder efter Seiren var den franske Hær opløst og udbreven af Italien. Kun enkelte faste Pladser forsvarede sig endnu. Imidlertid havde Vicekongen af Neapel, Don Ramon de Cardona samlet Levningerne af de slagne Spaniere, og nærmede sig i Julii 1512 Lombardiet for at giøre Ende paa Krigen; men Julius, stolt af sin Seier og glad over at kunne undvære Spaniernes Hiælp, tænkte allerede paa at berede dem samme Skiebne som de

Dette satte Vicekongen i
Mantua, hvor en Sam
Keiserens Gesandt, Bispen
Forbindelse med Frankrig
saa Florentinerne havde sen
rini, Gonfalonierens Brod
endnu efter de Franskes R
give Paven et bestemt Sv
kunde maaskee en Forsoning
utidig Sparsomhed havde affl
fordringer. De fordrevne M
der lykkeligen var undsluppe
Giuliano underhandlede saa
besluttet, for at styrte Gonf
lie tilbage. Den spanske H
norerne underrettede, at de
retning om Vicekongens Be
marsch fra Republikens Gr
imidlertid alle de

[redacted]

Mand sammen [66]). Man haabede, at Fienden ikke vilde lade saa betydelig en Magt bag sig; men Spanierne, der stolede paa det mediceiske Partie i Florents, gik over Biergene ved Barberino og leirede sig for Prato, der havde en betydelig Besætning af Landværn, men under en slet Anfører. Endnu havde der været Redning; thi Vicekongen, der manglede alle Fornødenheder, var ikke utilbøielig til et taaleligt Forlig, naar Republiken vilde forsyne ham med Levnetsmidler og Penge; men i en daarlig Tillid til, at Prato vel kunde holde sig, betænkte Soderini sig paa at modtage dette Tilbud; imidlertid tillod Hungeren ikke Spanierne at vente længer: de stormede Prato og udøvede de forfærdeligste Voldsomheder. Nu brød Opløret løs imod Gonfalonieren; det mediceiske Parti i Florents reiste sig, hans Tilhængere vare skræmmede ved Pratos Ødelæggelse, og han selv maatte være glad ved at slippe bort med Livet, den 31te August 1512 [67]). Florents capitulerede da, og Familien Medici blev optagen igien, dog kun som Privatei; men den Regiering, der havde afløst Soderini, blev styrtet ved en ny Revolution allerede den 16de September, og Mediceerne bleve Republikens Herrer med større Magt end før 1494. Der foregik nu en betydelig Forandring i Forfatningen; endskiønt den republicanske Form vedblev at bestaae, blev dog det store Raad ophævet tillige med de ti Mænds Collegium. De derved ansatte Embedsmænd casseredes, iblandt dem ogsaa Machiavell, der tillige blev afsat fra sin Cantsleerpost ved et Dekret af 8de November 1512, og ved et lignende af 10de November s. A. blev det ham

[66]) Commissione a Pisa e in altri luoghi fuori é dentro il Dominio Fiorentino; anf. St. S. 332 ff.

[67]) Machiavells Dom om Soderini er udtrykt i følgende Epigram:

La notte che mori Pier Soderini
L'alma n'andò dell' Inferno alla bocca:
E Pluto la gridò: Anima sciocca
Che Inferno? Va' nel limbo de' bambini.

Om Begivenhederne selv see Lettera a una Signora i Lettere familiari. Opere Vol. 11 S. 27 ff.

-s Cardinalen af Med
netop faldt paa ham. J
tænkelige Regiering i Fl
en Sammensværgelse, og
Mængde Personer, derib
enkelte uforsigtige Ord h
meentlige Hovedmænd, Pie
henrettede, og Machiavell e
ren. Han udstod frygtelige
nogen Tilstaaelse, og maaske
et Hiernespind. Imidlertid
neppe havde Leo den Tiende
Broder Giuliano, der efter
florentinske Republik, udvirkede
indviklede i denne Sag 69).

Fra denne Tid begynder
Det Otium, der saaledes blev
blive ham piinligt. Da hans
havde tient en noget gierrig Re
til at han ...

[redacted]

Familie. Desuden maatte Uvirksomheden blive utaalelig for en Mand i sine bedste Aar, der følte sin Duelighed til de Forretninger, han i saa lang Tid havde udøvet til sin Fædrenestads Gavn, og der, som han selv udtrykker sig, ikke forstod sig paa Silke eller Uld, paa Gevinst eller Tab, men alene paa Statssager. Ved Leos Thronbestigelse syntes Mediceernes Herredømme sikkret, og Machiavells Haab for Fremtiden beroede ene paa dem; man kan da ikke undre sig over, at han, forglemmende sine Lidelser, som han uden Tvivl har vidst, at han mere maatte tilregne Mediceernes Tilhængere, end dem selv, søgte at udsone sig med den mægtige Slægt. Derfor stræbte han især igiennem sin troe Ven Francesco Vettori, florentinsk Gesandt i Rom, med hvem han i flere Aar underholdt en levende Brevvexling, at vinde Pave Leos Velvillie. Adskillige af hans særdeles tiltrækkende Breve, der ere beregnede paa at forevises Paven, indeholdt enten Ytringer, som kunde være ham og hans Slægt behagelige, eller afhandle Tidens politiske Spørgsmaal paa en Maade, som han med Grund kunde haabe at ville tildrage sig Opmærksomhed. Dog bleve alle Forsøg i flere Aar forgieves.

Men til samme Tid fordybede han sig i Oldtidens Skribenter, og nedlagde Udbyttet af dette Studium og af sine Betragtninger og Erfaringer i egne Skrifter. Et Brev til Vettori af 10de October 1513 [70]), hvori han beskriver sit Liv paa sit Landgods Percussina i Nærheden af S. Casciano, giver en klar Forestilling om hans Tilstand og Beskæftigelser i denne Tid. Først fortæller han om en Skov, han lader omhugge, derpaa hedder det: „Naar jeg forlader Skoven, gaaer jeg til en Kilde og derfra til

70) Lettere familiari anf. St. S. 111. Her og i flere Værker, hvor dette Brev er aftrykt eller omtalt, dateres det 10de December 1513; men Artaud har giort det sandsynligt, at det bør henføres til 11te Octbr. see Machiavell, son génie & ses erreurs. T. 1. S. 257.

„de Forbigaaende, spørger
„allehaande, og iagttager de
„lige Griller hos Menneskene
„jeg nyder da med min F
„min ringe Fædrenearv brin
„Kroen; der træffer jeg i
„Møller og to Teglbrændere;
„spiller Cricca eller Trictrac,
„ves tusinde Uenigheder, tusin
„for det Meste kun er om en
„Krige lige til S. Casciano.
„Liv, forhindrer jeg min Hj
„mishandle mig som den vil,
„under Fødder paa denne Ma
„skamme sig engang. Naar
„gaaer til mit Skriveværelse,
„Bondeklæder fulde af Smud
„en Hofdragt; saaledes anstæ
„Hoffer hos Oldtidens

„der ikke beholder hvad han har erkiendt [71]), har jeg anmærket „det, jeg har vundet ved Samtale med dem, og udarbeidet et lille „Skrift *de principatibus*, i hvilket jeg fordyber mig saameget „muligt i Betragtninger over denne Gienstand, og undersøger hvad „et fyrsteligt Herredømme vil sige, hvor mange Arter, der ere af „det, hvorledes disse erhverves, hvorledes de forsvares og hvorfor „de mistes. Om nogen af mine curieuse Griller nogensinde har „behaget Eder, vil denne ikke mishage Eder. En Fyrste, især en „ny Fyrste, turde den være meget velkommen; derfor vil jeg til- „egne Hans Naade Giuliano den." Længere nede fortæller han, at han har været i Tvivl om, paa hvad Maade han skal overgive den, og tilføier: „men Nødvendigheden driver mig; thi jeg „gaaer til Grunde, og kan ikke leve længe saaledes, uden at ge- „raade i Ringeagt ved min Fattigdom. Derefter ønskede jeg, at „disse Herrer Medici vilde give mig noget bestille, om det for det „første ikke var andet end vælte en Steen; thi jeg maatte have „Medlidenhed med mig selv, om jeg ikke med Tiden skulde vinde „dem for mig. Dersom man vilde læse Bogen, skulde man vel „see, at jeg hverken har sovet eller spillet Tiden bort i de femten „Aar, jeg har lagt mig efter den Kunst at regiere, og Enhver „maa dog ønske at have en Mand i sin Tieneste, der har samlet „Erfaringer paa Andres Bekostning. Om min Troskab kan man „ikke tvivle; nu er jeg for gammel til at lære at bryde den; thi „hvo der, som jeg, har været tro i 43 Aar, om ham kan man „dog antage, at han ikke vil forandre sin Natur; men min Fat- „tigdom er Beviis paa min Troskab og Redelighed." — I et Brev til Samme af 10de Junius 1514 ytrer han sig endnu mere mismodigt om sine trange Kaae. „Jeg maa altsaa forblive i min

---

[71]) Apri la mente a quel, ch'io ti paleso.
E fermalvi entro: che non fa scienza
Senza lo retenere avere inteso.

Paradiso. Canto V. 14de St.

„mig i en eller anden fo
„efterlade min Familie he
„leve meget bedre uden m
„ikke er vant til at spare

Men Machiavell for
Hans og hans Vens Sæde
delighed; deres Underholdnin
dalse Historier og deres eg
sidste kummerfulde Brev for
beskæftiger ham: „Skiøndt
„hverken Solens Brand eller
„tens Mørke mig tilbage;
„endog min egen not saa me
„alle Tanker om store og al
„ikke mere at læse om Oldtid
„Alt har forvandlet sig til søb
„Venus og hele Cypern 73)."
ser hverken brød eller bande M
efter at afhandle med sin Ven

første Bestemmelse overrakt Giuliano, men den yngre Lorenzo Medici, Pietros Søn, der allerede havde afløst Farbroderen i Bestyrelsen af Florents. Dette lille Skrift bestaaer af en Tilegnelse til Lorenzo og af 26 Capitler, der efter Indholdet kunde deles i fire større Afsnit. Efter en kort Exposition i første Capitel, og nogle faa Bemærkninger om det arvelige Fyrsteherredømme i det andet, afhandler Forfatteren i de ni følgende de forskiellige Arter af nyt Herredømme, hvorved han forstaaer det, en Mand enten skaber selv, eller kommer i Besiddelse af, uden at være berettiget dertil ved Fødselen. Med enkelte store Træk betegner han dette Herredømmes Natur, og med Blikket stadigt vendt mod de daværende Forhold i Italien, antyder, meer end beskriver han den Fremgangsmaade og de Midler, ved hvilke Fortids og Nutids Erfaring har lært, at det kan erhverves og bevares. Fremstillingen er her, som i det Følgende, oplyst ved almindelig bekiendte Exempler, og hviler ganske paa en Analyse af dem. Machiavell viser, hvorledes Cyrus, Romulus, Agathokles, Cesare Borgia o. Fl. have handlet; og slutter deraf, hvorledes Andre under lignende Omstændigheder bør handle for at naae deres Maal. De tre næste Capitler, det 12te, 13de og 14de, angaae Forsvarsmidlerne, og vise hvor nødvendigt det er, at Fyrsten selv er Feltherre. Med en Heftighed, der er charakteristisk for Machiavell overalt hvor han omtaler Condottierivæsenet, udvikler han det Fordærvelige i Brugen af leiede Hære og al den Ulykke, de have ført over Italien. Den tredie Afdeling, der maatte omfatte de ni følgende Capitler, indeholder Forskrifter for Fyrstens Adfærd imod sine Undersaatter. Om det Standpunkt, hvorfra Bogen bør bedømmes, siger Forfatteren selv: „Da det er min Hensigt at skrive hvad der er Nyt„tigt for den, der forstaaer det, synes det mig rigtigst at søge „Sandheden, som den viser sig i det virkelige Liv, ikke som man „indbilder sig, at den er; thi der er saa stor Forskiel paa det „Levnet, Menneskene føre, og det, de burde føre, at den, der ikke

„bruge og ikke bruge den
„kræver det. Forbigaae vi
„Fyrste og holde os til Vir
„nesker, men især Fyrsterne,
„neskenes Omtale med en eller
„fes hos dem. Saaledes ho
„den for karrig — den Ene fo
„den Ene for grusom, den Ande
„den Anden tro o. s. v. —
„romme, hvor herligt det var,
„sad alle de af de anførte Eg
„da det er umuligt at besidde
„fordi de menneskelige Vilkaa
„Mindste besidde saa megen K
„han skal undgaae at blive be
„Natur, at de kunde foraarsa
„vogte sig for dem, der ikke
„muligt; hvis ikke, kan han m
„bøielighed. Ja han bør end

vilkaarlige Midler; den sparsomme Fyrste, der har nok i sine egne Indkomster, er egentlig gavmild imod de Mange, han Intet fratager. En Fyrste bør derfor ikke bryde sig om at paadrage sig Navn af karrig. Vel er det bedre at ansees for mild, end for grusom; imidlertid bragte Cesare Borgias Grusomhed Fred og Orden tilveie i Romagna, imedens Florentinernes Mildhed lod Partistriden i Pistoia gaae saa vidt, at den foraarsagede store Ulykker. Især kan en ny Fyrste ikke undgaae Navn af grusom; dog bør han ikke letsindig fatte Mistanke „ikke skabe sig selv Skyggebilleder, og i sin Adfærd saaledes holde Ligevægten imellem Klogskab „og Menneskekiærlighed, at alt for stor Tillid ikke giør ham uforsigtig, altfor stor Mistillid ikke utaalelig. Deraf opstaaer den „Strid, om det er bedst at elskes eller at frygtes. Alle vilde være „enige i, at det Ønskeligste var, om begge Dele forenedes; men „da dette er vanskeligt, er det langt sikkrere at frygtes end at elskes. „Thi man kan sige om Menneskene i Almindelighed, at de ere „utaknemmelige, ustadige, falske, at de skye Farer, jage efter Vinding; og saa længe Du giør dem Godt, ere de ganske Dine, tilbyde Dig deres Blod, deres Eiendom, deres Liv, deres Børn, „nemlig naar Nøden er fiern; men naar den nærmer sig til Dig, „vende de Ryggen. Den Fyrste, som ene stoler paa deres Ord „og forsømmer andre Forberedelser, gaaer tilgrunde; thi de Venner, man kiøber, og ikke vinder ved Aandsstorhed og Værdighed, „har man vel betalt, men eier dem ikke, og naar Tiden kommer, „kan man ikke bruge dem. Desuden betænke Menneskene sig mindre paa at fornærme den, der giør sig elsket, end den, der giør „sig frygtet; thi Kiærlighed holdes ved et Taknemlighedsbaand, som „Menneskene, fordi de ere onde, bryde, saa ofte egen Fordeel giver „dem Anledning dertil; men Frygt holdes af Skræk for Straf, som aldrig svigter. Dog bør en Fyrste giøre sig frygtet paa en saadan Maade, at om han ikke vinder Kiærlighed, han dog undgaaer „*Had; thi at frygtes* uden at hades kan meget vel forenes. Dette

„Faders Død, end sin Fæd
„Anledning til at berøve
„først begynder at røve,
„hvad der hører Andre til
„Blod sieldnere, og mangle
denhed: hedder det i det 18de
„at en Fyrste er trofast, o
„Ikke destomindre lærer vor
„udrettet store Ting, som h
„med List at føre Menneskene
„gen seiret over dem, der gik
„da, at der er to Maader a
„Ret, den anden med Magt.
„nesker, den anden for Dyr;
„strækkelig, nødes man til at
„Derfor maa en Fyrste vel
„Mennesket. Denne Lærdom
„Fyrsterne i en Allegorie, naar d
„dre af Oldtidens Fyrster bleve

„udgaae Snarerne, Ræven kan ikke forsvare sig imod Ulvene. „Han maa derfor være Ræv for at kiende Snarerne, Løve for at „skræmme Ulvene; de, der lade sig nøie med Løven alene, ere ikke „ret kloge. Altsaa hverken kan eller bør en klog Herre holde sine „Løfter, saasnart en saadan Ordholdenhed bliver til hans Skade, „og de Grunde, der bevægede ham til at give Løftet, ere forsvundne. Ja, dersom alle Mennesker vare gode, vilde denne Forskrift „ikke være god; men da de ere onde, og ikke holde deres Løfter „til Dig, bør Du heller ikke holde dine til dem. — Men det er „nødvendigt, at forstaae sig vel paa at besmykke denne Natur, og „at være vel dreven i at skiule og forestille sig; og saa stor er „den menneskelige Eenfoldighed, saa meget adlyde de Øieblikkets „Nødvendighed, at den, der bedrager, stedse vil finde dem, der lade „sig bedrage. Jeg vil anføre et Exempel, som endnu er i friskt „Minde. Alexander den Første giorde aldrig andet end bedrage „Andre, tænkte ikke paa Andet, og fandt dog Leilighed til at giøre „det. Aldrig gav noget Menneske Forsikkringer med større Eftertryk, bekræftede dem med større Eder, end han, og holdt dem mindre, „end han; ikke desto mindre lykkedes hans Bedragerier ham stedse; „thi i den Henseende forstod han sig godt paa Verden. Det er „altsaa ikke nødvendigt for en Fyrste, at besidde alle de ovennævnte „Dyder; men vel er det nødvendigt at have Skin af dem. Ja, „jeg vover at paastaae, at besidder han dem virkelig og udøver dem „altid, ere de skadelige; har han Skinnet af dem, ere de nyttige; „saaledes bør han synes mild, trofast, menneskekiærlig, religiøs, ærlig, og være det; men dog have Kraft og Forstand til, om fornødent giøres, at ombytte disse Egenskaber med de modsatte. Man „mærke sig, at en Fyrste, især en ny Fyrste, ikke kan iagttage alt „det, der skaffer Menneskene Navn af gode; vil han vedligeholde „sit Herredømme, er han ofte nødt til at handle imod sit givne „Ord, imod Menneskelighed, imod Kiærlighed, imod Religion. „Hans Tænkemaade maa da være indrettet paa, at vende sig efter

„end lutter Mildhed, T
„og Religiøsitet. Ingen
„af, end denne sidste;
„mere efter Synet, end
„men Faa have Leilighed
„Du synes at være, Faa
„ikke at modsætte sig Ma
„gieringens Majestæt. All
„nes, fra hvem man ikke
„bedømmes efter Udfaldet. F
„svare sin Magt; Midlerne
„og Enhver vil rose dem; th
„og Tingenes Udfald, og i L
„først naar Mængden ikke v
„Orde. En Fyrste i vore Ti
„fører aldrig andet end Fred
„en stor Fiende af begge Dele,
„vilde han mange Gange have
felse." De øvrige Regler sam

Dersom Machiavel kun havde villet fremstille et nyt Fyrste-herredømmes Natur uden nogen Bihensigt, havde Bogen været endt med det 23de Capitel; men vi vide af hans egne Ord, at han med den tænkte at bane sig Vei til Mediceernes Gunst, og her stemmede hans egen Fordeel ganske overeens med Italiens sande og velforstaaede Interesse. Ved den Tid gik denne Familie frugtsommelig med meget store Planer; man drømte om, at sætte Giuliano paa Neapels Trone, Lorenzo paa Mailands [78]); og vist er det, at Italien var berettiget til at vente alvorlige Anstrengelser for dets Frelse af denne Slægt, den eneste mægtige iblandt de indfødte, og at Øieblikket var særdeles gunstigt. Uden ligefrem at nævne disse Planer, slutter Machiavel sig i de tre sidste Capitler til dem, viser, at Italiens Ulykke var dets Fyrsters, ikke Folkets eller en tvingende Skiebnes Skyld, og slutter Bogen med følgende fyrige Opmuntring til Lorenzo, den paa hvem Haabet især hvilede, til at begynde det store Værk:

„Betragter jeg nu hvad der er udviklet i det Foregaaende, „og overveier hos mig selv, om Tidsomstændighederne nu ere saa-„ledes beskafne i Italien, at en ny Fyrste kunde erhverve sig Ære, „om en klog og kraftfuld Mand vilde finde Leiligheden gunstig i „dette Land til at indføre en saadan Tingenes Orden, der vilde „skaffe ham selv Hæder og dets samtlige Indbyggere Gavn: da „forekommer det mig, at saa mange for en ny Fyrste gunstige „Omstændigheder støde sammen, at jeg ikke veed nogen Tid, der „vilde være mere skikket hertil. Var det nødvendigt, hvis Moses „skulde vise sin Kraft og Duelighed, at Israels Folk var i Ægyp-„tens Trældom; maatte Perserne være undertrykkede af Mederne „for at Cyrus's Aandsstorhed kunde blive bekiendt; maatte Athe-„nienserne være adsplittede, for at Theseus's store Egenskaber kunde „erhverve sig Berømmelse, da var det ogsaa nødvendigt, for at

[78]) Pauli Jovii Vita Leonis Decimi, Pont. M. etc. Florentiæ 1551. p. 94 Zurita 10de Bog c. 43 p. 340 Nardi. 6te Bog p. 164.

„Fodder, maatte have boiet a
„hidtil rørt sig noget Liv i G
„troe, at han var den, Gud h
„dog seet, at Lykken har forl
„Hvide; saa at Italien næsten
„læge dets Saar og giøre End
„barbiet, Udpresninger i Konger
„dets gamle Kræftskade. See,
„sende det en Mand, der kan fr
„hed og Overmod; ja, see hvor b
„en Fane, naar blot Nogen vil re
„til hvem Italien kunde sætte sit
„berømte Huus, der med sin D
„Gud og Kirken, hvis nuværende
„stille sig i Spidsen for Befrielsen
„get vanskeligt, naar I stedse ha
„Liv for Die. Vel vare hine Mæ
„de vare dog kun Mennesker, og
„sig en Leilighed, som den nærvære

„Veien, Guds Moders Billede *) har udgydt Taarer, der er faldet „Manna=Regn. Alt har forenet sig til Eders Storhed: det „Øvrige bør I selv giøre. Gud vil ikke giøre Alt, for ei at betage „os vor frie Villie eller noget af den Ære, der tilkommer os. „Det er ikke forunderligt, at ingen af de ovennævnte Italienere „har kunnet udføre det, vi tør haabe, at Eders høie Slægt vil „udføre; ei heller at alle disse Omvæltninger i Italien, alle disse Krige „synes at vise, at Tapperhed er forsvunden af dette Land; thi det „kommer deraf, at dets gamle Indretninger ikke vare gode, og at „der ikke har været Nogen, der har vidst at opfinde nye. Intet „forskaffer en Mand, der svinger sig selv i Veiret, saamegen Ære, „som Opfindelsen af nye Love og nye Indretninger. Ere disse „vel grundede og bære Præg af Storhed, da bringe de ham Hæder „og Beundring, og i Italien mangler det ikke paa Stof, der „kan modtage enhver Form; her er Kraft og Duelighed nok i Lem= „merne, naar de blot ikke fattedes hos Høvdingerne. Lær dog af „Dueller og Smaatræfninger, hvor overlegne Italienerne ere i „Styrke, Behændighed og Forstand; men Hærene kunne ikke lade „sig see, hvilket ene kommer af Høvdingernes Uduelighed; thi de, „der forstaae sig paa Tingen, ere ikke villige til at adlyde, og En= „hver mener, at han forstaaer sig paa den, fordi der endnu ikke „har været Nogen, der har lagt saa store Evner, og saa megen „Lykke for Dagen, at de Andre faldt igiennem ved Siden af ham. „Deraf kommer det, at i hele dette Tidsrum, i alle de Krige, der „ere førte i de sidste tyve Aar, har enhver Hær, der var sam= „mensat blot af Italienere, kun bestaaet slet i Prøven. Herom „vidne Taro, Alessandria, Capua, Genua, Baula, Bologna, Me= „stri. Vil altsaa Eders høie Slægt følge hine store Mænds „Exempel, der frelste deres Fædreland, da er det fremfor Alt nødven=

*) De ældre Udgaver før 1560 læse: la pietà ha versate l'acque; de nyere: la pietra ha versato l'acqua. Pietà betyder, som bekiendt, ogsaa Billedet af Mater dolorosa.

... Nødvendigt
„dan Krigsmagt, for at
„Italienernes egen Ta
„og Spaniernes Infant
„Mangler, hvorved et J
„vilde blive istand til,
„endog kunde være temn
„Spanierne kunne ikke ud
„maae frygte for at mø
„Haardnakkethed, som de.
„deles lære, at Spanierne
„Anfald, og at Schweitzerne
„Infanterie. Vel har man
„dette sidste; men dog fik m
„venna, da det spanske Fodfol
„ligesom Schweitzernes; thi d
„skyttede af deres Skiolde, v
„imellem deres Landser, kunde
„uden at disse havde noget M
„Spanierne havde faaet ...

„endelig kan see sin Frelser komme. Ord kunne ikke sige, med „hvilken Kiærlighed man vil modtage ham i alle de Lande, der „have lidt ved disse Fremmedes Oversvømmelse, med hvilken Tørst „efter Hevn, med hvilken urokkelig Troskab og Hengivenhed, med „hvilke Taarer. Vil nogen Dør være lukket for ham? noget „Folk undslaae sig for at lyde ham? nogen Misundelse træde ham „i Veien? nogen Italiener negte ham Underdanighed? — Dette Bar„barernes Herredømme er blevet alle en Afsky. Eders berømme„lige Slægt gribe da dette Værk an med det Mod og de For„haabninger, der sømme sig for retfærdige Foretagender, for at „vort herlige Fædreland under dens Fane atter kan komme til „Ære, og hiint Ord af Petrark blive Sandhed:

"Virtu contr'al furore
"Prenderà l'arme, e fia il combatter corto,
"Che l'antico valore
"Ne'gl' Italici cuor' non è ancor morto [79])."

Saa stor Indflydelse denne Bog udøvede efter Forfatterens Død paa de politiske Forhold i Europa, saa libet bevirkede den det, han havde bestemt den til. Hverken lærte Lorenzo at behandle italienske Forhold; ikke heller tænkte han og Leo for Alvor paa en Kamp for Italien, der ene kunde give deres Ærgierrighed et Præg af Værdighed og Storhed, og det ikke fordi de afskyede Tyrannie og de nødvendige Forbrydelser, det udkræver — dette viser deres Adfærd i Florents, mod Baglioni, Hertugen af Urbino og af Ferrara tilstrækkeligt — men fordi de hverken havde Forstand eller Kraft eller Fædrelandskiærlighed nok til at gribe den Dictatur, hvortil Italien trængte, og som Machiavell vilde lære dem. Heller ikke bragte Skriftet Forfatteren selv de Fordele, han havde ventet; det varede endnu længe, inden Mediceerne begyndte at benytte

---

[79]) Il principe cap. 26. Opere, anf. St. S. 126. Citatet er af d. 16de Canzone; Rime di Francesco Petrarca. Londra 1778. 12mo. T. 1. p. 173.

...Rucellai
og Skiønhed, var der
Aander i Florents.
en Kreds af Venner,
var ofte Gienstand for
dring var det, der fo
„Afhandlinger over
der hverken ere en Saml
eller et politisk System,
mærkninger over og Regler
Historie giver Anledning;
Anvendelse i enhver Stats
Forfatteren behandler sin S
tre Bøger, ganske paa samm
som i Bogen om Fyrsten, me
Enkelte, har den største Liighe
sigtsmæssigt under givne Betin
er godt i sig selv. Det For
lighed, som de bedste og skiønn
ske ved deres træffende ...

„traadte tilbage i det daglige Liv, bleve sparsomme og simple Be=„styrere af deres ringe Formue, lydige imod Øvrigheden, ærbødige „imod deres Foresatte [82]).“

Overhovedet er det fornemmelig det Kloge og det Eenfoldige, det Stærke og Svage, han roser og dadler; dog erkiender han meget vel hvad der er Godt eller Ondt, og fordømmer meget fra den moralske Side, som han anbefaler fra den politiske. „Disse „Midler,“ siger han blandt Andet, „ere høist grusomme og stri=„dende ikke blot imod Christendom, men imod Menneskelighed; et=„hvert Menneske bør skye dem, og langt hellere leve som Privat „end som Konge, naar Herredømmet er forbundet med saa stor „Ødelæggelse af Mennesker. Ikke desto mindre maa den, som ikke „vil betræde den gode Vei, nødvendig vælge den onde, dersom „han vil holde sig. Men Menneskene forstaae ikke at være „ret gode eller ret onde, derfor vælge de Middelveie, hvilke „ere høist fordærvelige [83]).“ Dette oplyser han med et Exem=„pel han selv har oplevet. Da Pave Julius den Anden i Aaret 1506 brød op mod Bologna, vilde han ogsaa berøve Giovanpagolo Baglioni Herredømmet i Perugia: „da han med denne „Beslutning, der var Enhver bekiendt, kom i Nærheden af Peru=„gia, gav han sig ikke Tid til at drage ind i denne Stad med „sin Hær, som kunde beskytte ham, men holdt sit Indtog ubevæb=„net, uagtet Giovanpagolo befandt sig der med et stort Antal Folk, „som han havde samlet til sit Forsvar; saa at Julius, dreven af „den Heftighed, hvormed han styrede Alt, blot med sin sædvanlige „Vagt gav sig i Hænderne paa sin Fiende, hvilken han siden førte „bort med sig, og efterlod en Gouverneur i denne Stad, der „skulde styre den for Kirkens Regning. Det blev bemærket af „kloge Folk, at med Paven var Pavens Forvovenhed og Giovan=„pagolos Feighed, og de kunde ikke indsee, hvorfor denne ikke havde

[82]) 3die Bog. Cap. 25. Opere. Vol. 4. S. 271.
[83]) 1ste Bog. Cap. 26. Opere. Vol. 3. S. 295.

„...ndes i et forbryd...
„ladelig Omgang med sin ...
„ninge af Herskesyge; men ...
„staae at være onde med A...
„ond Gierning har noget ...
„røber et høit Sind, forstaa...
„stod, eller rettere sagt voved
„gaae Blodskam og offentlig
„han havde den bedste Leilighe...
„ved Enhver vilde have beun...
„efterladt sig et evigt Navn ...
„hvad Agtelse den fortiener, ...
„Gierning, hvis Storhed havd...
„som den kunde føre med sig ...

Til at kiende Machiavel...
Almindelighed, og hans Tid i S...
om Religionen mærkelige. „Na...
„kene i Oldtiden elskede Friheden
„at det kommer af den samme ...
„mindre stærke ...

[redacted]

„Gudsdyrkelses Pragt med Ringheden ved vor, der har adskillige „fine og blødagtige Ceremonier, men ingen vild eller stærk Hand„ling. Deres Ceremonier manglede ikke Pomp eller Pragt; men „dertil kom endnu Offringerne, som Drabet af de mange Dyr giorde blo„dige og vilde; og dette frygtelige Syn giorde Menneskene af „samme Natur. Dernæst lod de Gamles Religion Lyksaligheden „kun blive de Mennesker til Deel, der besad verdslig Ære, som „Feltherrer og Regenter. Vor Religion har bragt de Ydmyge og „dem, der hengive sig til et beskuende Liv, i større Ære, end de „Virksomme. Denne har sat det høieste Gode i Ydmyghed, i Ver„dens Foragt og Ringeagt for de menneskelige Ting; hiin satte det „i Siælens Høihed, Legemets Styrke og i alt det, der giør Men„neskene kraftfulde. Fordrer vor Religion Styrke af Dig, da er „det Styrke til at taale og lide, og ikke til kraftige Gierninger. „Dette seer man, har giort Verden svag og til et Bytte for de „Onde, der uden Fare kunne beherske den, fordi de see, at Mas„sen af Menneskene, for at finde Veien til Himmerige, tænke „mere paa at bære deres Mishandlinger, end at tage Hevn over „dem. Dog, dersom det synes, at Verden er bleven qvindagtig „og Himlen afvæbnet, da kommer dette vistnok fornemmelig af „Menneskenes Uselhed, der have forklaret vor Religion saaledes, „at den mere begunstiger Lediggang, end Kraft og Dygtighed. „Havde de betænkt hvorledes den tillader Fædrelandets Ophøielse „og Forsvar, vilde de have indseet, at den vil, at vi skulle elske „og ære det, og forberede os til at blive dets Forsvarere. Denne „Opdragelse, denne falske Forklaring er da Grunden til, at man „ikke seer saa mange Republiker i Verden, som fordum, og følge„lig heller ikke saa stor Kiærlighed til Frihed, som dengang [85]."

Et andet Sted taler Forfatteren om Religionspolitiken og om den romerske Kirkes Indflydelse paa Italien: „De Fyrster „eller Republiker, der ville holde Fordærvelsen ude, bør fremfor

[85]) 2den Bog, Cap. 2. Opere. Vol. 4. S. 21 ff.

„Liv hvilede især paa Or
„dens øvrige Ceremonier,
„man troede letteligt, at de
„eller Ondt Fremtiden vilde
„af Templer, heraf Offringe
„til deres Ære. Oraklet i
„og de andre berømte Orakle
„Religiøsitet. Da de senere
„Villie, og Folkene mærkede
„i Stand til at forstyrre al g
„Republiker og Fyrstendømme
„res Religion; giøre de dette,
„Religiøsitet, og som en Føl
„i deres Stat. Alle Tildrag
„de begunstige og fremdrage,
„saa meget mere bør de giøre
„de kiende Naturens Love.
„deraf opkommet Troen paa U
„falske Religioner; thi

„mindst Religion. Hvo der overveier dens Fundamenter, og seer „hvorledes det, der nu skeer, er forskielligt fra disse, maa domme, „at uden al Tvivl er enten Undergangen eller Straffen nær. Og „fordi det er Nogles Mening, at Italiens Velværen afhænger af „den romerske Kirke, vil jeg udvikle mine Grunde derimod og an„føre to meget stærke, der efter min Mening ere uimodsigelige. „Det første er, at ved dette Hofs slette Exempler har Landet tabt „al Gudsfrygt og Religion, hvoraf følger uendelig Skade og utal„lige Uordener; thi ligesom man kan forudsætte alt Godt, hvor „der er Religion, saaledes det Modsatte, hvor den mangler. Vi „Italienere kunne da takke Kirken og Præsterne først for den „Velgierning, at vi ere blevne ugudelige og onde; men desuden „for en endnu større, der er Grunden til vor Ulykke, nemlig at „Kirken har foraarsaget og vedligeholder dette Lands Sønderlem„melse. I Sandhed, intet Land bliver nogensinde enigt og lykke„ligt, dersom det ikke heelt kommer under een Republiks eller en Fyrstes „Herredømme, saaledes som Frankrige eller Spanien. At Italien ikke „har samme Skiebne som de, deri er ene Kirken Skyld. Den „har sit Sæde og en verdslig Stat her; men den har ikke havt „Magt og Dygtighed nok til at bemægtige sig hele Italien og „giøre sig til Herre i Landet; paa den anden Side har den ikke „været saa svag, at den jo af Frygt for at miste sit verdslige „Herredømme har kunnet hidkalde en Mægtig til sit Forsvar imod „den, der var bleven altfor stærk i Italien. Dette har i ældre „Tider mange Erfaringer viist, som da den ved Carl den Store „styrtede Longobarderne, der allerede vare saa godt som Herrer i „hele Italien; i vore Dage brød den Venetianernes Magt ved „Frankriges Hielp; derpaa drev den de Franske bort ved Schweit„zerne. Da altsaa Kirken hverken har været stærk nok til at be„mægtige sig Italien, eller har tilladt, at nogen Anden giorde det, „har den været Skyld i, at Landet ikke har kunnet komme under „eet Hoved, men har havt flere Fyrster og Herrer; deraf saa stor

„vore Dage, med Hensyn
„Gamle; han skulde da
„vilde foraarsage større
„Ulykke, der nogensinde
det romerske Hof deler M
italienske Skribenter; men
forestode Kirken, saa beste
Bogen er skreven i Slutnin
og hiin Forudsigelse kan alt
der til samme Tid foregik
endnu ikke ahnede, hvad ha
hængere vilde føre til.

Om Fordærvelsen i It
et andet Sted paa en Ma
Hensigt med Bogen om Fyr
ledning af den Redelighed,
blikens gode Tider, „hvor d
„man ikke vente noget Godt,
„Et

er langt mindre Fordærvelse, derfor kunne ogsaa mange Republiker bestaae i dette Land. Dette kommer tildeels deraf, at Tydskerne ikke have havt nogen Samfærsel med andre Lande, „hvorfor de ikke have kunnet antage franske eller spanske eller italienske „Sæder; thi disse Nationer ere Verdens Fordærvelse. Den anden Grund (til de tydske Stæders Frihed) er, at disse Republiker, hvor et vel ordnet og ufordærvet offentligt Liv har vedligeholdt sig, ikke taale, at Nogen af deres Borgere er eller lever „som Adelsmænd; men de haandthæve en fuldkommen indbyrdes „Liighed, og ere store Fiender af de Herrer og Adelsmænd, der findes i Landet; dersom Nogen af dem falde i deres Hænder, „dræbe de dem, som Ophavsmændene til Fordærvelse og alle Uroligheder. Ved Ordet Adelsmænd maae de forstaaes, der uden „Arbeide leve i Overflødighed af Indkomsterne af deres Besiddelser, „uden at have nogen Uleilighed med disses Dyrkning, eller noget „andet nødvendigt Arbeide for at leve. Saadanne ere fordærvelige „i enhver Republik og ethvert Land; men endnu skadeligere ere „de, der foruden denne Formue ere Herrer over befæstede Slotte „og have Undersaatter, der adlyde dem. Af dette Slags Mennesker vrimler det i Kongeriget Neapel, i det romerske Land, Romagna og Lombardiet. Deraf kommer det, at i disse Egne har „aldrig været nogen Republik eller noget velordnet offentligt Liv; „thi saadanne Mennesker ere Fiender af al borgerlig Orden. I „slige Lande at danne en Republik, vilde være umuligt; men dersom en Mand, der havde fri Magt over dem, vilde ordne dem „paa Ny, kunde han ikke vælge anden Vei, end at skabe et Monarchi „der. Thi, hvor der er saa meget fordærvet Stof, at Lovene ikke „ere stærke nok til at holde det i Skranker, er det nødvendigt, „tilligemed dem at indrette en større Autoritet, det er en kongelig „Arm, der med en uindskrænket og overordentlig Myndighed kan „holde de Mægtiges overordentlige Ærgierrighed og Fordærvelse i „Tømme. Toscanas Exempel bestyrker denne Mening; der have

„klog Mand, som kiend
„føres et velordnet offe
„publik hvor der er m
„alle; og den som vil
„hvor Liighed hersker, ka
„denne Liighed fremdrage
„dem til Adelsmænd af S
„fæstede Slotte og Besiddel
„domme og Undersaatter, f
„deres Midte og ved dem;
„ham, og de Øvrige nødes
„Maade vil han aldrig bri
Fyrste, Machiavell her er
ikke bør bekymre sig om
let kan naaes, det seer m
i denne, men dog i en lig
er om Fædrelandets Frelse,
„færdighed, Mildhed eller

[redacted]

han i sit Skrift over **Krigskonsten**, der er skrevet efter 1520, sine Ideer om den Krigsmagt og den Maade at føre Krigen paa, hvorved det store Værk ene kunde udføres. Allerede i **Fyrsten** og i **Afhandlingerne over Livius** berører han leilighedsviis denne Gienstand; her udvikler han i et eget Skrift hvad han tidligere havde antydet. Ogsaa her ere Romerne hans Mønstre; deres Krigskonst er det, han vil overføre i sin Tid, men med selvstændig Anvendelse paa dens Forhold; og hvad end Sagkyndige ville indvende imod hans Forskrifter, maa dog den, der kiender Datidens Historie, indrømme, at en Hær, ordnet og anført efter Machiavells Regler, vilde have havt en afgiort Overlegenhed over dem, der dengang kæmpede om Italien. Forfatteren har givet Fremstillingen Form af en Samtale. Han fører den berømte Feltherre Fabrizio Colonna ind i Rucellai's Have, i Selskab med nogle af de sædvanlige Giæster. Fabrizio beundrer de skiønne Anlæg, og da nogle Træsorter ere ham ubekiendte, fortæller Eieren, at de vel ikke mere ere sædvanlige, men brugtes i Oldtiden: „Hvor langt bedre havde det været," svarer Fabrizio, „at „man havde stræbt at efterligne de Gamle i det Stærke og Haarde, „end i det Vellystige og Bløde, i det de foretoge sig i Solen, ikke „i Skyggen; havde grebet den ægte og fuldkomne, ikke den uægte „og fordærvede Oldtids Skikke [89])." Dette giver da Anledning til en Samtale, hvori Fabrizio udvikler et heelt System i Krigskonsten. Som den første og vigtigste Betingelse for en god Krigsmagt anfører han, at den maa bestaae af Landets indfødte Børn. Talen falder nu paa det florentinske Landværn, og Machiavell lægger Fabrizio et tilfredsstillende Forsvar for det i Munden. I det følgende stræber han især at udvikle Organisationen af et Infanterie — den Deel af Krigsmagten, der efter hans Mening udgiør dens væsentlige Styrke, og hvori Italienerne især stode tilbage — der forenede Schweizerens og Spanierens Fortrin ved en sindrig

[89]) Arte della *guerra* 1ste Bog. Opere Vol. 5. S. 147.

indføre den nye Orden
mer af de sædvanlige So
over dette Udskud af Nat
„bringe dem til at agte, els
„ingen Forbindelse have
„vække Ærefølelse hos d
„Hvorfor skulde de adlyd
„Gud eller hvilke Helgene
„de tilbede, eller dem, de
„bede nogen; men vel veel
„des skulde jeg troe, at de
hver Dag forhaane? Hvor
„Menneskene? Hvad god F
„Indvende I, at Schweitzer
„jeg, at de ere langt bedre
„forstaaet hvad jeg har sagt,
„indsee, at der mangler dem
„Italienerne ere en Elendse
„Skyld deri, men vel dets F
„derfor

„været. Dette maa komme deraf, at de sædvanlige Indretninger „ikke vare og ikke ere gode, og nye Indretninger har Ingen forstaaet at skabe. I kunne være overbeviiste om, at Italiens Vaaben aldrig ville komme i Anseelse igien uden paa den Vei, jeg „har viist, og ved dem, der have store Stater i dette Land; thi „denne Form kan paatrykkes simple, raae og indfødte Folk, „ikke onde, forbærvede og fremmede. Aldrig vil man finde „en god Billedhugger, der trøster sig til at giøre en smuk „Statue af et slet tilhugget Stykke Marmor, men vel af en „raa Blok. Førend de følte Stødene af Ultramontanernes Krige, „troede vore italienske Fyrster, at det var nok for en Fyrste, i Cabinettet at udtænke et fiint Svar, skrive et smukt Brev, vise „Sindrighed og Hurtighed i Ord og Tale, forstaae at udføre et „Bedrageri, pynte sig med Ædelstene og Guld, sove og spise med „større Glands, end Andre, omgive sig med Vellyster, vise Gierrighed og Hovmod imod deres Undergivne, hentæres i Lediggang, „give militære Poster efter Gunst, lade haant om dem, der viiste „dem en Vei til Ære, paastaae, at deres Ord skulde ansees for „Orakelsvar. De mærkede ikke, de Elendige! at de beredte sig til „at blive et Bytte for den første den bedste Angriber. Deraf i „1494 den store Forfærdelse, den pludselige Flugt, de vidunderlige „Tab; og saaledes ere tre meget mægtige Stater i Italien flere „Gange udplyndrede og ødelagte. Men hvad værre er: de, som „ere tilbage, leve i samme Vildfarelse, samme Uorden, og betænke „ikke, at de, der i Oltiden vilde forsvare deres Herredømme, giorde „og lode giøre alt det, jeg har udviklet, og at deres Studium „gik ud paa at berede Legeme og Siæl, til at gaae Anstrengelse „og Fare imøde. Deraf kom det, at Cæsar, Alexander og alle „de øvrige udmærkede Mænd og Fyrster vare forrest iblandt de „Kæmpende, gik bevæbnede til Fods, og om de mistede Riget, vilde de „miste Livet, saa at de levede og døde som det sømmede sig kraftfulde og duelige Mænd. Om man hos dem, eller hos Nogle

Endnu inden dett
terne at opklare sig n
døde 1519, forlangte Pa
mæssigste Maade at sty
ligviis ikke denne Leiligh
tet hen; men han viste
Ønske, som han ved ethv
var altfor beskiæftiget me
skulde forsøge at sætte den
I den Plan, 91) han uda
derfor at giøre denne begrib
blive sikkret ved en Forfat
Folks Tilfredshed. Han v
menterne til en Republik,
angiver Grundtrækkene af en
republicansk Forfatning, der f
er saa langt fra at smigre M
den største Frimodighed skildr
Svaghed. De maatte ikke tro
Cosimos ...

„nu, da det har fundet en saadan, der behager dem mere (neml. fra 1494 til 1512). — De Mediceer, der dengang regie- „rede, vare opvoxne og opdragne blandt Medborgere; derfor levede „de med disse som deres Ligemænd, og dette giorde dem yndede. „Nu ere de stegne saa høit, at det overgaaer al borgerlig Liighed, „saa at en saadan Omgang paa lige Fod ikke mere kan finde „Sted, altsaa heller ikke hiin Velvillie. Betænker man denne „Tidernes og Menneskenes Forskiel, er det den største Vildfarelse „at ville troe, at samme Form kan paatrykkes saa forskiellig en „Materie." Den nærværende Regierings Svaghed beroer fornemmelig derpaa, at Massen af Folket er udelukket fra Deeltagelse i Regieringen, og „uden at tilfredsstille Folkemassen, var aldrig „nogen Republik fast og varig. Aldrig vil man tilfredsstille „Massen af Florentinerne, uden ved at aabne Salen [92]) igien; „dette maa man altsaa giøre, om man vil danne en Republik i „Florents. Eders Hellighed kan være overbeviist om, at den, „som tragter efter at frarøve Eder Herredømmet, vil frem for „alt Andet aabne den igien; derfor er det klogest, at I selv giør „det paa en Maade, der fierner Faren, og betager en mulig „Fiende Leilighed til at aabne den imod Eders Villie til Eders „Venners Ulykke og Ruin." — Dog indsaae Machiavell meget godt, at der fornuftigviis ikke kunde ventes en saadan Reform af Paven, dersom den nødvendig maatte medføre hans Herredømmes Ophør; han viser derhos tillige, hvorledes denne nye Forfatning kunde midlertidig forenes med Leos og hans Fætters, Cardinalen af Medici's personlige Interesse, saa at Republiken, ordnet og befæstet under dem, først efter deres Død, naar ingen ægte Medlemmer af den ældre mediceiske Familie vare i Live, skulde blive ganske selvstændig.

92) Den Sal, hvori det store Raad samledes i de Aar, da Mediceerne vare fordrevne. At aabne Salen igien er, at sammenkalde det store Raad.

søgte at dække det F
Maadehold, og at dr
Gunstbevilsninger; derf
vell's trange Kaar ved
I Aaret 1521 be
Minoriternes Capitel i C
bliken Florents blev gior
samt skaffe en god Præ
Ved denne Leilighed seer
gang havde bøiet ham,
Munterhed. Med sin Ve
ver, der var pavelig Stath
en meget munter Brevvexli
at Machiavell, der havde
nu var bleven Gesandt hos
være uden Bekymring for,
Machiavell giver i sine Br
hans Ven kan berolige sig i
Efter sin Hiemkomst

Clemens den Syvende. Ved dette herlige Værk, der ene vilde giøre Machiavells Navn udødeligt, er han bleven den nyere Historieskrivnings Fader. Det er ikke blot paa Florentinernes Krige og Forhold til Fremmede hans Opmærksomhed er bleven henvendt, men især paa de indre Forhold og Partikampen, der fremstilles med den klareste Objectivitet. Denne Histoie viser som i et Speil det republicanske Væsen, især dets Skyggesider, saa meget mere lærerigt for alle Tider, som Forfatteren er en Mand, der ved egne Erfaringer fremfor Nogen af de Nyere er istand til at give grundig Oplysning herom; men hvad der giør Værket meest tiltrækkende for den, der forstaaer det, er den eiendommelige Grund-Anskuelse af det borgerlige Samfunds Natur, der er det faste Standpunkt, hvorfra Forfatteren betragter Phænomenerne, og som han vel ikke beskriver, men som Maleriets Perspectiv uvilkaarligt leder Beskuerens Blik hen paa. Denne Anskuelse ligger som en Grundfarve under den hele Fremstilling, og skinner paa enkelte Steder stærkt igiennem, især i de almindelige Betragtninger, hvormed han indleder enhver af Bøgerne. Som en Følge af dette faste Standpunkt er det ogsaa en skarp begrændset Kreds, Forfatteren overskuer. Det er her hverken Religion, eller Moral, eller Philosophie, der bydes Læseren under Form af Historie; men en reen historisk Fremstilling af det borgerlige Samfunds Former og Bevægelser. Værket begynder med en Udsigt over Folkevandringen, og omfatter Florents's Historie indtil den ældre Lorenzo Medici's Død 1492. Til Fortsættelsen havde Machiavell samlet Materialier, som vi endnu have under Navn af historiske Fragmenter[96]) og Skildringer af florentinske Mænd[97]); men de bleve desværre ikke udarbeidede. De fire første Bøger føre Fortællingen ned til 1434; hvad det er, Forfattteren fortæller, og med hvilke

[96]) Framenti storici. Opere Vol. 3 S. 3 ff.

[97]) *Nature di uomini fiorentini.* Sammesteds S. 119 ff.

„Keisernes Herredømm
„Tømme, der kunne ho
„men Partistrid herskte
„i Stæderne alle de and
„der imellem Borgerne
„imellem dem, der ere
„Private bevidste. Hos
„svunden; derfor holdes
„sin Fordeel derved, og m
„dem, men for desto letter
„Bedrageriet lykkes, desto
„Derfor roser man de On
„dumme. I Sandhed,
„hvad der er fordærvet, Al
„leve i Lediggang, de Sa
„Alder er fuld af skygge S
„gode Love ikke stærke nok,
„tesløse. Heraf kommer
„denne Begierlighed ikke

„deres Hensigt med et godt Navn: hvor meget de end hade Friheden, paastaae de at forsvare den enten under Form af Aristokratie „eller Demokratie, og undertrykke den under dette Paaskud; thi „den Fordeel af Seieren, de ønske, er ikke Ære for Stadens Befrielse, men den Tilfredsstillelse, at have overvundet deres Modstandere og anmasset sig Herredømmet over dem. Have de opnaaet det, er intet saa uretfærdigt, saa grusomt eller egennyttigt, „som de jo vove at giøre. Derfor giøres Indretninger og Love, „ikke til det Offentliges, men til deres egen Nytte; derfor bestemmes Krige, Fredsslutninger og Forbund, ikke til det Almindeliges „Ære, men efter Enkeltes Lyst. Disse ulykkelige Forhold findes „vel ogsaa i de andre Stæder, men ingensteds mere, end i Florents; thi Love og offentlige Indretninger ere i denne Stad „altid blevne bestemte efter det seirende Parties Ærgierrighed, ikke „til Gavn for den fælleds Frihed. Dette er Grunden til, at saasnart et Parti er forjaget, en Strid endt, opstaaer en ny; thi „i den Stad, hvor Partier herske over Lovene, maa den Faction, „der har fortrængt alle sine Modstandere, nødvendigen dele sig, da „den ikke kan afværge den overveiende Indflydelse af private Interesser, som den selv har sat i Bevægelse til sin egen Frelse. „At dette er sandt, vise ældre og nyere Uenigheder i vor Stad. „Enhver troede, at efter Ghibellinernes Tilintetgiørelse vilde Guelferne leve længe med Lykke og Ære; desuagtet deelte de sig „efter kort Tids Forløb i Bianchi og Neri, og efter de Førstes „Nederlag har Staden aldrig været fri for Partistrid; vi levede i „en bestandig Kamp, snart fordi man begunstigede de Fordrevne, „snart formedelst Fiendskab imellem Folket og Adelen. Og for at „give Andre hvad vi enten ikke vilde eller ikke kunde besidde selv, „opoffrede vi vor Frihed snart til Kong Robert, snart til hans „Broder, snart til hans Søn, og tilsidst til Hertugen af Athen. „Dog fandt vi aldrig Hvile i nogen Forfatning, fordi vi aldrig „vare enige om at være frie, og dog ikke kunde finde os i Trældom.

„viser sig i Folkets Bo
„aldrig opstaae nogen l
„da de vare tæmmede,
„syntes at have været A
„ring, hvor bedragelig A
„Dom; thi de Stores
„ikke, men gik fra dem
„samme Ærgierrighed trag
„ken; og da de ikke hav
„Kiv, have de bragt Stad
„Navne Guelfer og Ghibe
„havde været til i denne Re
en Commentar over denne
I de fire sidste Bøge
Cosimo de Medici's Tilbagek
Død, og her viser sig især A
den ældre Historie so er liges
han i denne sidste Deel har f
om Mediceerne, uden at udtale
forbrei.

gradviis bleve dens Herrer. Kun i Indledningen til fierde Bog giver han et Vink om sin Mening, hvilken den opmærksomme Læser ikke vil miskiende i Fremstillingen selv, uden at den der dog nogensinde paatrænger sig ham. „De Stæder", hedder det, „især de slet ordnede iblandt dem, der kalde sig Republikker, forandre ofte deres Forfatning, i det de ikke, som Mange mene, „gaae over fra Frihed til Trældom, men vakle imellem Trældom „og Anarchie; thi baade Anarchiets og Trældommens Befordrere, „Folkemændene og de Store, lovprise blot Navnet Frihed, imedens „de begge tragte efter at unddrage sig baade Loves og Menneskers „Herredømme. Men er en Stad saa lykkelig — hvad dog kun „sielden skeer — at der i den opstaaer en klog, god og mægtig „Borger, der indretter Love, ved hvilke Grunden til Uroligheder, „de Stores og Folkepartiets indbyrdes Had bliver bragt til Ro, „eller holdt inden saa snevre Skranker, at det ikke kan giøre „Skade: da kan denne Stad kaldes fri og denne Forfatning ansees „for fast og varig; thi er den grundet paa gode Love og gode „Indretninger, trænger den ikke, som de andre, til en enkelt „Mands Kraft og Duelighed for at vedligeholdes. Slige Love „og Indretninger bleve mange af Oldtidens Republikker til Deel, „hvis Forfatning holdt sig længe; men de manglede dengang, og „mangle nu i alle dem, der ofte gaae over fra Tyrannie til Anarchie „eller omvendt. I disse Forfatninger hverken er eller kan være „nogen Varighed, formedelst de mægtige Fiender, begge have; thi „Tyrannie behager ikke de Gode, Anarchie mishager de Kloge; hiint „kan let giøre Ondt, dette vanskelig Godt; hist have de Overmodige, her de Eenfoldige altfor stor Indflydelse, og begge kunne „ikkun opretholdes ved en enkelt Mands Kraft, som Døden kan „tilintetgiøre eller Anstrengelser svække" [99]).

Machiavell var ikke blot Politiker og Historiker, men ogsaa Digter. Læseren vil hos ham ikke søge Dantes Begeistring for

[99]) Istoria Fior. 4de Bog. Op. Vol. I. S. 448.

..g med hans skarpe
for at den Fordærvelsi
andet, end at han m
Digte ere ogsaa de sa
Novellen Belphegor, og
af Terentses Andrierin
medier, af hvilke een i Vere
ges ham til Last; i det min
dinal Bibiena, Ariost, o
Comedie maatte drese sig
lienerne fra et om muligt
Monstere, de romerske Con
figes med saa uhøviske Ord
Tilskuerinder, at Ingen af t
maa dette Publikums Sæder
at vi ikke ere berettigede til
Begreber om det Sømmelige.
Machiavell ansvarlig for Alt,
ikke finde, at han fremstiller d

[redacted]

heden var sunken. Iøvrigt er især hans Mandragola[101]) et Beviis paa, at Machiavell, skjøndt opdragen i Romernes Skole og deres Beundrer, ikke var en blind Efteraber af dem. Dette Skuespil er et fortræffeligt Maleri af Florentinernes Sæder, og en Sammenligning med hans øvrige dramatiske Arbeider bestyrker hvad udvortes Omstændigheder lade formode, at det er skrevet i Forfatterens modne Alder.

Meget mærkeligt, især med Hensyn til Machiavells indre Historie, er det Fragment af et efter en stor Maalestok anlagt Digt, som bærer Navn af det gyldne Æsel[102]). Med Apulejus's *Asinus aureus* har det kun Navnet og et enkelt Træk tilfælleds; derimod ligner det for saavidt Dantes guddommelige Comedie, som dets Hensigt uden al Tvivl var at vise, hvorledes Machiavell under en Vandring i Regioner udenfor Menneskelivet kommer til Indsigt i dettes Natur. Men det er ogsaa kun i dette Øiemeed, at disse Digte have nogen indbyrdes Lighed; i alt Andet ere de ganske forskiellige. Hvor heftigt Dante end fordømmer Romerkirken, staaer han dog ganske paa Religionens Basis; paa sin Vandring igiennem Helvede, Skiærsilden og Paradiset vurderer hans Menneskenes Handlinger og Skiebner ene fra det religiøse og moralske Standpunkt. Livets Gaader løse sig, Forsynets Styrelse bliver ham begribelig, alt som han nærmer sig Gud. Machiavell finder sig i Begyndelsen af sit Digt, ligesom Dante, vildfarende i en ubekiendt Egn; men han kommer til Circes Slot, smager her Vellystens Bæger, og seer Mennesker forvandlede i Dyreskikkelser, der passe til deres Naturer; han bedømmer deres Handlinger fra Forstandens Standpunkt, og revser deres Svagheder, Dumheder og Laster med skarp Satire. Da Digtet kun er et Brudstykke, kan man mere ahne, end klart

---

101) Opere Vol. 6. S. 243.

102) *Asino d'oro. Opere* Vol. 7. S. 258.

Hele have mere Værd
Meninger og Natur, en
enkelte Skionheder og et
overalt i hans Digte, hv
Mand, som i hans Liv
disse, som i hine, er Be
dyb Sorg over Italiens l
dærvelse. Alle Yttringer
indbyrdes Slægtskab, fordi
Grund-Anskuelse af Livet,
fra det høieste Standpunkt,
Region, hans Blik omfatter
tydeligt frem et Sted i de
giør Betragtninger over Men
„sig til de svundne Tider,
„Slør ikke længer skiuler.
„betragtede, hvor ofte Lykken
„Folk, hvor ofte den vendte de
„mig dette Skifte, at jeg i mi

[redacted]

„til Fald. Denne Begierlighed ødelægger Staterne, og vel maa „man undre sig; thi Enhver indseer Feilen, men Ingen undflyer „den. S. Marcus's Stad, voldsom og anmassende, troede, at „Vinden stedse vilde være gunstig; derfor betænkte den sig ikke „paa at bringe Fordærvelse over alle Andre. Den saae ikke, hvor „skadelig den alt for store Magt er, hvor langt bedre det havde „været, at holde Halen og Bagkroppen under Vandet. Mangen „En har begrædt sit Riges Størrelse og for sildig seet, at dets „Tilvæxt var hans Undergang og Fordærvelse. Først da sank „Athen og Sparta, der fordum fyldte Verden med deres store „Navn, da de havde tvunget alle andre Magter rundt om sig. „I vore Dage lever hver Stad i Tydskland i Sikkerhed, fordi de „nøies med mindre, end sex Miil Land omkring sig. Henrik „med al sin Magt forfærdede ikke vor Stad dengang dens Scepter „kun rakte lidet ud over dens Mure, og nu, da den er bleven „stor og hersker vidt over Landet om sig, nu frygter den Alt, „selv den mindste Fiende. Thi den Kraft, der er stor nok til at „holde et enkelt Legeme opret, er for lille til siden at bære en „større Byrde. Den, der vil berøre Himlens Hvelving, styrter „knust til Jorden, som Icarus i sin affindige Flugt. Sandt er „det, at Magtens Varighed beroer paa Loves og Indretningers „Godhed. Det Rige, som egen Kraft eller Nødvendigheden driver „til Virksomhed, vil stige alt høiere og høiere; men naar Vinte- „rens Kraft viger for Sommerens Varme, da skyde Torne og „Ukrud frem. Den Stad maa fortære sig selv, og vil aldrig „naae sit Maal, der har gode Love, men slette Sæder. Læs Hi- „storiens Aarbøger: Du skal see, at Staterne begynde med Ninus „og ende med Sardanapal. En Gud liig var hiin Mand; blandt Qvin- „der saae man denne at spinde og væve. Kraft giver Landene Ro, „Ro avler Lediggang, og Lediggang ødelægger Lande og Stæder. „Men naar Forvirring og Uorden har hersket en Stund i et „Land, da *vender ofte* Kraften anden Gang tilbage at boe der.

„Almisser og Bønner e
„holde deres Magt. Me
„Synder ikke ene formaae
„ligeholde dem. Den Tr
„imedens Du bøier Knæ
„ødelagt Riger og Lande.
„syndig er den, der forbyder
„thi hvo kan negte, at de
„Frugt er Lykke og Glæde.
„troer, at Gud vil frelse har
„thi det vil styrte og knuse h
Iblandt Machiavells ov
skjellig Natur — endog en F
ere især to af Interesse: C
velsen af Pesten. Forfat
vold opført frie poetiske Bygnin
Tendents end den blot æsthetiske.
ere kun nogle af de almindelig
benyttede som Ramme til Skil

[redacted]

om denne berømte Luccheser, og det kunde ikke falde ham ind at blive misforstaaet af de to Venner, til hvem Skriftet er dediceret. De havde ganske vist læst Villani, ligesaavel som Machiavell. Han tager derfor ikke i Betænkning at lempe den virkelige Historie efter sin Plan. Castruccio lader han begynde som Hittebarn og opdrages til Geistlig i et stille Liv hos en gammel Canonicus; thi han skal ikke have Lykken andet at takke for, end Livet; alt Andet skylder han sig selv. Kraftfuld og klog, beredt til Godt og Ondt, troløs og grusom naar det er fornødent, hæver han sig til Fyrste, skaber nye Indretninger, især en ny Krigsmagt af Folkene i sin egen Stat, og vinder Seire og Lande i Spidsen for denne Milits; thi han er en ypperlig Anfører, der ganske følger de Regler, Machiavell har udviklet i sin Bog over Krigskonsten. Det var en rigtig Takt, der ledte adskillige ældre Oversættere til, at udgive dette Skrift i Forening med Bogen om Fyrsten.

Beskrivelsen over Pesten[105]) er et lille Stykke, skrevet til en fraværende Ven. Man venter heri et Sidestykke til den berømte Indledning til Decameron; men Machiavell har paa en eiendommelig Maade givet et fortræffeligt Maleri af den moralske Tilstand i Florents under den Pest, der hærjede Staden 1527. Den første Mai, da ellers Alt er Liv og Glæde, vandrer han igjennem Staden og besøger de Pladser og Kirker, hvor der pleiede at være den største Vrimmel af Mennesker. Alt er tomt, kun Døden og dens Redskaber seer han. Paa St. Croce-Pladsen, hvor de unge Florentinerinder pleiede at hilse Mai velkommen med Sang og Dands, seer han kun Ligbærere, der opføre en frygtelig Runddands og prise Sygdommen. Den Usædelighed, som Boccaz fortæller at Pesten 1348 medførte, har Machiavell vidst at fremstille i et Par Scener. Pest, Død og Vellyst ere

[105]) Descrizione della peste di Firenze dell' anno 1527. Opere. vol. 6. S. 207.

..gyed for det smukke Ki
der, han anseer for de v
at hæve sig til et Standp
sine Svagheder mildere en
til Spot og Ironie over
Kirken Sta. Maria Novell
elsker sig i hende paa staae
gen af hendes Skiønhed er
saa værdigt, som Situation
skiæve Blik og korte Ord,
met Frater, der strax indfind
smukke Bytte. Ret klogt h
af sig. Fablen ender med en
Denne Beskrivelse over
og maa være skreven saa Da
Aar af hans Liv see vi ham t
Virksomhed. Det var endelig
tillid, som det siden Revolutio
længe havde næret imod ham, o
heref...

[redacted]

Vittighed, muntre Lune og selskabelige Talenter, f. Ex. Kyndighed i Musik, i Forbindelse med den Gave, som han i høi Grad besad, at tage Verden som den var, giorde hans Omgang tiltrækkende. Nogle af disse Venner understøttede ham i Nøden, og vistnok hialp de ham ogsaa til at vinde Mediceernes Gunst.

Den Overmagt, Keiser Carl den Femte havde vundet ved det for hans Medbeiler, Frants den Første, saa ulykkelige Slag ved Pavia, giorde de italienske Magter bekymrede for den sidste Rest af deres Selvstændighed. Spanierne vedbleve at holde Mailand besat, uagtet Francesco Sforza skulde gielde for Hertug; og da denne ingen Udvei saae til at befrie sig fra de besværlige Beskyttere; da han ikke uden Grund frygtede for, at de kun ventede paa et Paaskud til at berøve ham det Skin af Magt, de endnu lode ham beholde: saa forsøgte hans Minister, den listige Girolamo Morone, sin Tids Alberoni, ved en Sammensværgelse at tilintetgiøre den keiserlige Hær. Hemmelig understøttet af Paven og Venedig, knyttede han Underhandlinger med Keiserens Feltherre i Italien, Marchesen af Pescara; men denne skuffede de Forventninger, man grundede paa hans lydeligt yttrede Misfornøielse med Keiseren, og under Paaskud af Hertugens Troløshed tog han Hertugdømmet Mailand i Besiddelse for sin Herre endnu i Aaret 1525. Dette satte Machiavell, som alle Italienere, i den største Bevægelse; han skrev ivrige Breve til sine Venner Guicciardino og Filippo Strozzi, der havde megen Indflydelse hos Paven, og viste dem Nødvendigheden af en Forbindelse for at sætte Grændser for Carls Overmagt [107]). Hans Breve bleve Clemens forelagte, og da Paven fra flere Sider blev opmuntret og tilskyndet, søgte han i Forbindelse med Venetianerne at vinde Kong Frants, strax efterat denne var vendt tilbage til sit Rige. Dette var ikke vanskeligt, og en ny Liga blev sluttet i Cognac den 22de Mai 1526. Da Florents saaledes kunde vente Krig, og Stadens Befæstning

[107]) *Lettere famil. anf. St. S. 222. sq.*

...tug Francesco var i
haardt betrængt af de Kei
bragte derfor Paven og
brød op mod Mailand i
atter Machiavell, der form
iagttage Tingenes Gang.
der som Pavens Statholb
Machiavell var Vidne til a
Venetianernes General, lod
blev Lodi erobret, men nagt
lod han Citadellet tage for
paa at undsætte det; om h
giorde han dog Intet for at
de fik Forstærkning; og da
Cardinal Colonna og Spanie
stand, der nødte Guicciardini t
indsaae Machiavell, at der ikke
bindelse, saalænge Frankrige i
Sagen 108). Kong Frants se
lunge med ...

af Tydskere, som Ridder Frundsberg førte Hertugen af Bourbon til Hielp. Regieringen i Florents, urolig over Tydskernes Nærmelse, sendte atter Machiavell til Guicciardini for i Tide at underrette denne om deres Marsch[109]; og efterat Frundsberg havde forenet sig med Bourbon, som ikke kunde underholde sine Tropper længer i Lombardiet, og derfor brød op for at vende sig enten imod Florents eller Rom, maatte Machiavell tredie Gang begive sig til Ligaens Hær[110]. Han saae snart, at ved Hertugen af Urbinos Feighed eller onde Villie og Pavens utrolig elendige Adfærd var Alt tabt. Da Paven og Florentinerne endelig endog lode sig føre bag Lyset ved en bedragerisk Fred, som Lannoy, Vicekongen af Neapel, sluttede, men Bourbon ikke agtede, saa advarede Machiavell af al Magt sine Landsmænd, i Breve til Regieringen og til Private, om at være paa deres Post. Han raader dem at antage selv en haard Fred, hvis den var at stole paa, men ikke at lade sig holde hen ved falske Underhandlinger. „For „Guds Skyld", skriver han den 18de April 1527 til Franc. Vettori, „kan Freden ikke bringes i Stand, da giører saa hurtigt „som muligt Ende paa Underhandlingerne, og det saa bestemt og „aabenbart, at de Allierede ikke tage i Betænkning at hielpe os. „En Fred, som blev holdt, vilde være vor Frelse; men underhandler man uden at komme til Afgiørelse, er vor Undergang „vis. At Freden er nødvendig, det vil man faae at see, hvis „den ikke kommer istand; og dersom Grev Guido siger Andet, er „han en Nar. Spørg ham dog, om man kan hindre Fienden „fra at komme til Toscana? — Han vil sige Nei, om han ellers bliver „ved det, han bestandig har sagt; saaledes ogsaa Hertugen af „Urbino. Men er det vist, at man ikke kan forbyde Fienderne „det, saa spørg ham, hvorledes man kan faae dem ud igien, uden at „levere et Slag; og hvorledes Republiken skal kunne bære to Hære

109) Spedizione a Francesco Guicciardini. Sammest. S. 375.
110) Spediz. seconda a Fr. Guicciardini. Sammest. S. 384.

Allerede; men Bourbon
Tillid til Freden, havde af
bring kunde ikke forebygges.
drog Hertugen af Urbino
Guicciardinis Forestillinger
paa at befrie den i Engels
fulgte Machiavell Hæren o
Brev er af 22de Mai 1527
ham til Forbundets Admiral,
vitta vecchia, hvorfra Machia

Her vare imidlertid Be
Machiavells Skiebne. Florent
til endnu engang at afkaste
polito og Alessandro de Medici
maatte forlade Staden den 16t
det Herredømme tilbage, det h
og Kummer hørte Machiavel
tion [113]; for ham var nu Int
kom til Roret, havde han selv

til; han vilde forsøge at hielpe sig med et Middel, han hyppigen
-iede at bruge; men denne Gang forværrede det hans Tilstand.
an døde den 22de Junius 1527, som andre Catholiker, efter
Skriftemaal og Absolution, og hans Skriftefader blev hos ham
det Yderste[114]). I Kirken Sta. Croce, hvor han blev
graven, satte man ham i Aaret 1787 et smukt Monument.

Machiavell var gift med Marietta Corsini, med hvem han
vde fire Sønner og en Datter, hvilke overlevede ham. Om
ns huuslige Liv vide vi kun hvad enkelte Yttringer i hans
reve lære os. To Testamenter af ham ere endnu bevarede[115]),
af dem maa man slutte, at han levede i god Forstaaelse med
Kone. Af de mange aldeles forskiellige Portraiter, der udgives
r Afbildninger af ham, viser det, der sandsynligviis er det rette[116]),
smukt og særdeles klogt Ansigt, med et fiint satirisk Træk ved
Munden.

4) See hans Søn Pietro's Brev til Franc. Nelli i Vita di Machiav. Opere Vol. 1. S. 169, og aftrykt i mange andre Skrifter. Hermed maa sammenholdes Artaud's Machiavell, son génie etc. T. 2. S. 200.

5) Opere. Vol. 1. S. 195. ff.

6) I Artaud's Værk. See herom samme Værk T. 2. S. 494. Anm.

Re

afdøde Conferents

Det vil uden Tvivl i flere
læse dette Udkast, der indeholder
demies Gienoprettelse, saaledes s
miedygningens Brand. Det aft
egenhændige Haandskrift, som h
Død; tilligemed det, som Tillæg
(maaskee til O. Malling?) i sa
under Texten ere, som ogsaa Und
den afd. Hertug af Augustenborg.

Die gänzlich verfallene und
existirende Ritter=Academie in
eigenthümliche Vortheile dar, d
Lehranstalt abzuhelfen, in der
und Vermögen, deren Mah...

[redacted]

der bemeldeten Classe an Ort und Stelle, wo die gelehrten Schulen angelegt sind, sich nach anständiger Wohnung und Kost für ihre Söhne, und zumahl nach der ihnen unentbehrlichen Aufsicht außer den Schulstunden, umsehen.

Schon ist zeit der Anordnung für das **Examen artium**, und der gänzlichen Abschaffung der vorhin üblichen Privat-Inscription, die Abnahme in der Zahl derer, die sich aus der Classe des Adels, der Vornehmern und Reichen den Universitätsstudien widmen, sehr merklich geworden, und diese Verminderung dürfte in unmittelbarer Folge der Veranstaltungen, wodurch neulich die Rechte zur Privatdimission beträchtlich beschränckt worden, noch auffallender werden.

Die Direction darf diese größtentheils durch ihre Einwürkung, wiewohl zufällig veranlaßten Hindernisse des Studierens für Jünglinge von Geburt und Vermögen desto weniger mit Gleichgültigkeit betrachten, je wichtiger es in Hinsicht auf das Bedürfniß des Staates einerseits ist, daß die Jugend, die Aussicht auf eines reichern Besitz von Glücksgütern hat, dem öffentlichen Dienste nicht entzogen werde; und je mehr anderseits Grund zu der Besorgniß ist, daß, wie sehr sie auch von wissenschaftlicher Bildung entblößt seyn möge, es ihr doch gelingen dürfte, sich Wege zu öfnen, um sich mit augenscheinlichem Nachtheile für die gemeine Wohlfahrt almählich zu den höchsten Posten im Staate empor zu schwingen [1]).

In Erwägung dieser Umstände ist der gemeinschaftliche Beschluß gefaßt worden:

Soröe Ritter-Academie in eine vollständige gelehrte Schule umzuformen, die sich von den übrigen dieser Art nur dadurch unterscheiden solle, daß sie für eine bestimmte Anzahl von Eleven zugleich Erziehungs- und Pensions-Anstalt ist, und daß dort, in Hinsicht auf

[1]) Anm. „Ich fürchte daß dies Argument leicht misverstanden werden dürfte.“

In Übereinstimmung

1) Daß die durch den
zum Gelehrtenstand
durch Universitätsstudi
männer verstanden wi
bestimmen, in jedem
liche seyn müsse;

2) daß sämtliche öffentliche
nemlichen Zweck, den
hen, nach einem gemein
und Einheit derselben
ein Grund-Erforderniß s

ist festgesetzt worden:

1) der Unterricht in dieser g
Bestimmung ungeachtet,
chen Lehrfächer befassen, d
Lehrplan für die vollständ
worden.

2) Es soll, sowohl bey vollstän

verbundene Erziehungsanstalt, unter strengen Bedingungen der äusseren und inneren Sittlichkeit.

Auch wird ihr, eben so wie andern gelehrten Schulen, eine bestimmte Zahl von Gratist- und Stipendien-Plätzen zugetheilt, bei deren Besetzung die Würdigkeit der Subjecte nach ähnlichen, nur mehr geschärften Regeln geprüft wird, als für die Ertheilung der Schulbeneficien überhaupt in der algemeinen Anordnung festgesetzt worden. [Ob es rathsam befunden werden könne, der Erziehungs und Pensions-Anstalt auch Freiplätze beyzulegen, darüber muß noch eine schärfere Untersuchung entscheiden *)].

3) Bei Ausarbeitung des speciellen Lehrplans für diese Schule und des Entwurfs der Lections-Ordnung werden insonderheit folgende Cautelen wahrzunehmen seyn:

a) Daß der Unterricht in **Naturkenntnissen** und der Anthropologie eine veränderte Form erhalte, in der er ganz zu dem Zwecke, der durch die sogenannten Verstandesübungen beabsichtigt wird, hinwürken könne.

b) Daß in den **neuern Sprachen**, zumalen in der deutschen und französischen, ein höherer Grad der Fertigkeit, nicht nur im Schreiben, sondern auch im Sprechen erreichbar seyn, und zu ihrer Erlaugung die erforderliche Vorkehrung, theils durch mehrere Unterrichts-Stunden, theils durch eingeführte Conversations-Stunden, getroffen werden müsse.

c) Daß, außer Calligraphie und Anweisung zum Zeichnen, auch Gymnastik, Musik, und andere zur liberalen Erziehung gehörige Kunstfertigkeiten, geübt werden sollen; und mithin, um zum Erwerb der Fertigkeit in den neuern Sprachen, und zur successiven Übung in den Künsten, Zeit zu gewinnen, die, einzelnen Unterrichtsfächern sonst gewöhnlich angewiesene

*) Anm. „Diese Frage glaube ich, bey näherer Untersuchung verneinen *zu müßen; obgleich ich* früher das Gegentheil empfohlen habe."

Hier gilt es die Au
befundenen Grundsätze d
dieses Instituts und auf
Bestimmung angewandt, u
als dazu vorzüglich dienlich

Die Lage dieser Anstal
das jugendliche Gemüth zer
und den Erfolg gemeinschaftli
mühungen zu stören oder zu
keit, womit der sittliche Chara
Zöglinge beobachtet, ihr Umg
erweckt entfernt werden kann:
in allen Theilen überdachter E
vorausgesetzt:

1) Daß man in der Wahl
Oberaufsicht, als die spec
glücklich sey.

2) Daß alle anf...

3) Daß auch in Hinsicht auf die Sittlichkeit derjenigen Schüler, welche zugleich mit den Eleven gemeinschaftlichen Antheil am Schulunterrichte geniessen, keine angemessene Vorsicht verabsäumt, und in der Schule als solcher eine in allen Stücken bestmöglich geordnete Disciplin sorgfältigst befolgt wird.

Dahin gehörige Gegenstände der speciellen Fürsorge sind insonderheit folgende:

1) Für die Erhaltung der Gesundheit und die Krankenpflege, für Bewegung, und die der Witterung und den Jahreszeiten angemessene Erholung in gehöriger Abwechselung, und unter steter Aufsicht; für Anstand, Ordnung, Reinlichkeit in den Wohn- und Schlafzimmern, und in dem ganzen Äusseren der Eleven; für Gemüthsheiterkeit und Frohsinn durch Entfernung aller erschlaffender Einförmigkeit und Langeweile, und für die Unterhaltung einer die jugendlichen Kräfte in und ausser den Lehrstunden passend beschäftigenden Thätigkeit.

2) Für die Sittenaufsicht ausser den Lehrstunden, besonders in dem Speisesaale und in den Erholungsstunden:

a) Abfassung der Instructionen für den Director und die Special-Inspectoren in Beziehung auf den gesammten Umfang ihrer Pflichten, nemlich: für alle Bedürfnisse der ihnen anempfohlenen Eleven zu sorgen; ihren Privatfleiss und ganzes häusliches Verhalten zu leiten; ihre Ausgaben zu ordnen; Einsehen mit der Erhaltung ihrer Effecten, mit Anschaffung neuer Kleidungsstücke und der benöthigten Bücher zu haben; über Anstand und Reinlichkeit in ihrem Anzuge zu halten: kurz, in allen Angelegenheiten die Verpflichtungen des Freundes und Führers der ihnen anvertrauten Zöglingen wahrzunehmen; auch in vorkommenden Fällen mit ihren Eltern zu correspondiren.

b) Entwurf eigener Gesetze für die Erziehungs-Anstalt und Einführung der Sitten-Classen unter den Eleven außer einer

eigenen Prüfungs-Classe für die Neuaufgenommenen. Festsetzung der Bedingungen an welche die Aufnahmen in jeder Sitten-Classe insbesondere geknüpft, und die Vorzüge, welche mit jeder verbunden werden sollen.

c) Organisation und Handhabung der inneren Polizey der Erziehungs-Anstalt, besonders in Vergehungsfällen.

d) Veranstaltungen um die möglich genaueste Übereinstimmung der Lehrer und Erzieher sowohl in den Unterrichts-, als in den Erziehungs-Grundsätzen und Maaßregeln zu fördern.

Hier müßen folgende Fragen entstehen, und nähere Untersuchungen angestellt werden:

1. Wie hoch darf in vereinigter Hinsicht auf die innere Einrichtung des Academie-Gebaüdes in Soröe, die Beschaffenheit und Lage der Wohn- und Schlafzimmer für die Eleven, und die über diese zu führende Aufsicht, die Zahl der möglichen Plätze in der Erziehungs- und Pensions-Anstalt angesetzt werden?

2. Auf welche Zahl wird man sich gleichwohl, wenigstens in der erster Zeit, beschränken müßen, bis die getroffenen Veranstaltungen, wodurch die Direction ein ganz neues Feld betritt, in ihrer Würckung erprobt werden, und die angestellten Inspicienten sich Übung und auf Erfahrung gegründetes Zutrauen in dem Aufsichts-Geschäfte erworben haben?

3. Ob man anfangs mehr als 6 Eleven einem Inspicienten untergeben können werde, oder auch diese Anzahl noch werde vermindert werden müßen: wird auf näherem Befinden beruhen, was eine mehr oder minder zuverläßige Kenntniß von der Individualität und der schon erlangten Tüchtigkeit der Männer, die zu Aufsehern in Vorschlag gebracht werden können, hier rathsam oder bedencklich macht.

4. Sehr wünschenswerth würde es seyn, wenn jedem bey der Schule angestelltem Lehrer ein bestimmter Antheil an dem Aufsichts-Geschäfte in der Erziehungs-Anstalt übertragen werden

könnte; aber auf eine durchgängige Vereinigung beyder Gattungen von Amtsverhältnißen in einer und der nemlichen Person, läßt sich keine sichere Rechnung machen.

Die Tüchtigkeit, das Detail der Geschäfte des Sitten-Aufsehers zu versuchen, wird oftmals von der Geschicklichkeit desselben Subjects, als Lehrer betrachtet, getrennt erscheinen; und in diesem Falle wird es unumgänglich werden, durch Vertheilung der Geschäfte und Pflichten das Personale zu vergrößeren.

Eine besondere Vereinigung seltener Eigenschaften wird in der Person des Directors erfordert, dessen Hauptgeschäfte es seyn muß, durchgängige Ordnung in einer zusammengesetzten Anstalt zu behaupten, und das Beste des Ganzen wie des Einzelen, möglichst zu befördern.

3) Für die Einrichtung der Pensions-Anstalt in Hinsicht auf Anschaffung der erforderlichen Mobilien; der Regulirung der Mittags- und Abendkost, des Frühstücks, des Getränkes, der Bedienung u. s. w.

Anschläge der Pensionskosten für die Eleven, sowohl der ordentlichen als außerordentlichen.

Fügungen im Betref der Particulair-Ausgaben der Zöglinge, die eine besondere Bewilligung der Eltern oder Vormünder erfordern.

III. Sorøe als theoretisch-practische Lehranstalt für Oeconomie und Forstwirthschaft mit den dazu gehörigen Hülfskentnissen.

1. Die academischen Vorträge, die der vorigen Ritter-Academie eigenthümlich waren angewiesen worden, werden der Universität vorbehalten; bey der bevorstehenden Reform der letzteren soll insonderheit darauf Rücksicht genommen werden, die in dem Studium der Staatswissenschaften noch zurückgebliebenen Lücke auszufüllen, und es mit dem für den Cursus der Studien in der

Rechtsgelehrsamkeit anzuordnenden Plan in angemessener Verbindung zu setzen[3]).

2. Bis der Plan zu einem in allen seinen einzelnen Theilen vollständigen und zweckmäßig angeordneten Cursus der Universitätsstudien festgesetzt, und über die progressive Ausführung desselben das nähere bestimmt worden, bleibt mitlerweile die Frage unentschieden:

„Ob, und in wie weit es thunlich und rathsam befunden „werden möchte, in nächster Hinsicht auf die Eleven von vornehmer Geburt und Vermögen, deren Sitten und Studien eine zu „frühe Bekanntschaft mit den Zerstreuungen und Verführungen der „Hauptstadt gefährlich werden würde, den Zeitraum zwischen ihrer „Entlassung aus der Schule und dem Uebergang zur Universität, „durch solche Lehrvorträge auszufüllen, wie die Studierenden auf „der Universität in ihren ersten academischen Jahre zu besuchen, „durch die noch zur Zeit bestehenden, wiewohl einer Reform „benöthigten, Anordnungen angewiesen sind[4])".

Einstimmig ist die Ueberzeugung, daß das Locale in Sorôe eigenthümliche Vortheile darbiete, um mit dem theoretischen Lehr-Vortrage der Land- und Forst-Wirtschaft, auf den sich der Universitäts-Unterricht beschränken muß, practische Anschaulichkeit und Uebungen zu verbinden. In Zeiten, wie die itzigen, in denen das Bedürfniß der Staaten dringender als je die landwirthschaftliche Industrie zu Anstrengungen auffordert, um ihnen neue Lebenskräfte zuzuführen, ist es Pflicht, jene Vortheile zu benutzen, um den Mangel an einer zweckmäßig eingerichteten Lehranstalt zur Bildung rationel-practischer Landwirthe abzuhelfen.

4. Die Bestimmung einer solchen Lehr-Anstalt ist ein wissen-

[3]) Anm. „Der 1ste Aphorism mußte wohl ausgelassen, oder anders redigirt werden, da die Direction über dessen Inhalt, so wie er hier lautet, verschiedener Meinung ist."

[4]) Anm. „Dieser Aphorism dürfte wohl allgemeinern Beifall finden."

schaftlicher theoretisch=practischer Unterricht für diejenige Jugend, die sich entweder zu den obern Dienststellen im Fache der Land= und Forst=Wirtschaft geschickt zu machen, oder ansehnliche Land=güter, sey es nun als künftige Eigenthümer oder als Pächter, zu verwalten gedencken.

5. Zur Gründlichkeit des theoretischen Unterricht, auf den die practischen Anweisungen und Uebungen sich stützen sollen, wird das wissenschaftliche Studium der nothwendigsten Vorbereitungs= und Hülfskentniße erfordert. Diese sind:

Mathematik, Physik, Chemie, Naturgeschichte, insonderheit aus dem öconomisch=technologischen Standpuncte betrachtet.

6. Aber gesetzt auch, daß der theoretische Unterricht in seinem ganzen Umfange und in jeder nur erreichbaren Vollkommenheit organisirt werden sollte, so würde doch eine Hauptlücke zurückbleiben, wenn nicht mit ihm eine practische Anstalt verbunden würde. Hier wo Lehre und Anwendung stets Hand in Hand gehen müßen, und Beobachtung und Praxis von überwiegendem Gewichte sind, wird eine Muster=Wirthschaft unentbehrlich, wo ein nach Localität und Umständen modificirtes Wirthschafts=System, in dem die neuesten Verbesserungen möglichst benutzt werden, in jedem Zweige der Oeconomie anschaulich dargestellt, und der Nachahmung vorgehalten werde. — Einer solchen Musterwirthschaft mußte ein eigner, selbst wissenschaftlich gebildeter Oeconomie=Verwalter vorgesetzt werden, um das ganze practische Detail zu versehen. Eben so müßte einem wissenschaftlich gebildeten Oberförster das Geschäfte angewiesen werde, an Ort und Stelle, den practischen Unterricht zu ertheilen, die anzustellenden Proben, und die dabey anwendbare Manipulation zu leiten. Das Verhältniß beyder zu dem, das Ganze dieses Unterrichts dirigirenden Lehrer der Oeconomie mußte mit der vorsichtigsten Sorgfalt bestimmt werden.

7. Aus den vorausgeschickten Sätzen ergiebt sich, daß diese *theoretisch=practische Lehr=Anstalt* für Oeconomie und Forst=Wirth=

schaft ein für sich bestehendes, von der gelehrten Schule getrenntes, und auch in seinem Locale von dem Academie- oder Schul-Gebäude gänzlich abgesondertes Institut sein muß. Ausser der Aehnlichkeit in gewissen äusseren Verhältnissen, wie z. B. daß beyde einer gemeinschaftlichen Oberbehörde untergeordnet wären, und die für jedes besonders reglementirten Kosten aus einer und der nämlichen Casse bestritten würden, müßte sich übrigens die Verwandtschaft zwischen diesen, an und für sich heterogenen Lehrerstellen auf folgende zwey Punkte beschränken:

1) Daß sie, in so weit es die Natur und der Zweck der Lehrgegenstände erlaubt, einzelne Lehrer mit einander gemein haben konnten.
2) Daß diejenigen Eleven, die das oeconomische Institut zu benutzen gedencken, und zu deren Annahme nicht nur gewisse Bedingungen derselben, unter andern eines bestimmten Alters festgesetzt, sondern auch eine vorläufige Prüfung angeordnet werden müßte, fals sie in solchen vorbereitenden Kenntnißen, die in den unteren Classen der gelehrten Schulen mitgetheilt werden, versäumt befunden werden sollten, oder diese sich erst zu erwerben bestimmt wären, diesen Mangel dann durch Besuch der gelehrten Schule, so wie andere Nichtstudirende in andern gelehrten Schulen, ersetzen konnten.

„Ich bin mit diesem Entwurfe um so mehr einverstanden, da er mit meinem im J. 1806 übergebenen Vorschlage übereinstimmt. Mein innigster Wunsch ist nun, daß der Inhalt desselben in der Form einer allerunterthänigsten Vorstellung Sr. Maj. baldigst vorgelegt werden möge." —
Gravenst. 7 Jul. 1810. Friedr. Christian.

Tillæg.

„Verzeihen Sie, verehrungswürdigster Freund! den Aufschub in der Befolgung Ihrer mir höchst werthen Aufforderung. Er war

in der That nur durch den Wunsch veranlasst, meinen Bemerkungen mehr Reife durch wiederholte Revision zu geben, und unter ihnen eine Auswahl zu treffen.

Je wichtiger der Gegenstand, der mir gütigst mitgetheilten Ausarbeitungen in seinen nächsten und entfernteren Folgen seyn wird, desto minder dünkt es mir der Würde desselben angemessen, in eine kleinliche Prüfung einzelner Stellen einzugehen, die sich unvermerkt dem didactischen Ton zu nähern pflegen. Zudem versicherten Sie selbst, daß Ihre Aufsätze nur die Reihe der Haupt-Ideen befeste, deren mehr vollendete Darstellung Sie Ihrer schärferer Feile vorbehielten.

Was ich in der sehr vollständigen und genauen historischen Deduction allein vermisst habe, war die pragmatische, und wie ich glaube, hier lehrreiche Entwickelung, wie gewisse herschende Ideen des Zeitalters über das Maaß und der Zweck wissenschaftlicher Bildung für künftigen Staatsbeamten aus den so genannten vornehmeren Classen auf Bestimmung und Wechsel der Formen gewürkt haben, die von Zeit zu Zeit der Ritter-Academie zu Sorøe gegeben worden. Es war eine Epoche (und sie hat, mi gemeinschädlicher Würckung nur zu lange gewährt) wo der Glaube an der Tagesordnung war, daß die Bildung des jungen Adels zu den Ehrenstellen, zu welche ihm seine Geburt Ansprüche ertheilt, sich von dem gemeinen Gange und Form des Jugendunterrichts in wesentlichen Stücken unterscheiden müße; daß das eigentliche ernste und gründliche Studium nur eine Sache der Jugend sey, die aus dem Mittelstande oder den niedern Bürgerclassen zum Dienste des Staates emporstrebte; aber Adeliche, und mit Glücksgütern gesegnete Jünglinge sich an einen Vorgeschmack vorbereitender Kenntnißen genügen könnten, wenn sie nur den in die Augen fallenden Vorzug der Kenntniß neuerer Sprachen, und eine gewisse Uebung und Fertigkeit in denjenigen Künsten besässen, die dem Krieger Geschmeidigkeit und äussern Anstand verschaffen. Diese

lung, schränke ich mich

1. In Hinsicht au
allem vonnöthen, daß de
Plane ausgingen, und be
tigt wird, mit der genaue
die Gemeinnützigkeit und
wärtiger Lage des gelehrte
Staaten entwickelt, und
werde. Zwar ist manches d
beyläufig angebracht worden
helle Anschauung des Ziels,
streben, bewürkt werden dürf

2. In dem Abschnitte,
neuorganisirten Academie ver
gängig blos von Seiten sei
und gewürdigt, und nicht
des künftigen Staatsmannes
Kenntniß neuerer Sprachen,
zu

derjenigen Bekanntschaft mit lebenden Sprachen bringen könnten, deren die höhern Classen der Staatsbürger bedürfen. Um diese zu erlangen ist der Umgang mit der feineren Welt, in der sich allein die Eigenthümlichkeiten des für sie passenden Conversationstons auffassen lassen, eine unerläßliche Bedingung.

Außerdem lehrt, meinem Bedünken nach, die Erfahrung sehr augenscheinlich, daß eine nicht gemeine Geläufigkeit der Zunge, sich in ausländischen Sprachen auszudrücken, mit Leerheit des Kopfes, Oberflächlichkeit der Kenntniße, Seichtigkeit im Urtheile und Unfähigkeit, die Feder zu führen, sehr wohl gepaart seyn könne. Diesen, so oft in den Augen fallenden Mängeln kann nur durch das Dringen auf ernste Studien und Uebungen, zu denen der Grund im Schul-Unterricht gelegt werden muß, vorgebeugt werden.

Meine innigste Ueberzeugung verpflichtet mich zu der Erklärung, daß der, den Unterricht auf der Academie zu Sorøe bezweckende Abschnitt, bey einer Revision der einzelnen Puncte, manche nähere Bestimmungen erfordern werde.

3. Was den in Vorschlag gebrachten Haupt-Vorzug der Sorøe-Academie vor andern gelehrten Schulen betrifft, daß nemlich die Academisten von der Verpflichtung befreyt seyn sollen, sich dem **Examen Artium** in Kopenhagen zu stellen, so dünkt mich:

1. Daß der Grund, „at Søe- og Land-Cadet-Academierne holde deres Demissions-Examen hos dem selv", aus der Ursache nicht völlig anwendbar sey, weil die Eleven jener Institute, in denen Schule und Academie auf das genaueste vereinigt sind, aus ihnen unmittelbar zu ihren Bestimmungen im Militair-Dienste übergehen.

2. Muß ich gestehen, daß die, von mir als vermittelnder Ausweg geäusserte, und einer günstigen Aufnahme gewürdigte Idee, das Maturitäts-Examen durch eine Deputation abhalten zu lassen, zu deren Mitglieder auch Universitäts-Professoren ernannt würden, mir nach reiferer Prüfung unhaltbar erscheine.

Wird und muß nicht die Frage aufgeworfen werden: warum sollen Professoren von Kopenhagen nach Soröe abgesandt werden, um die Reife von ein Paar Academisten zum Universitæts-Unterrichte zu prüfen? — Ist es nicht ungleich natürlicher, daß die letzteren, gesetzt auch, daß sie nach überstandenem Examen ihren Aufenthalt in Soröe zu verlängern gedächten, auf 8 bis höchstens 10 Tage sich in eigner Person nach Kopenhagen verfügen, um sich einem Examen zu stellen, das in den richtigsten Hinsichten angeordnet worden, und seinen nützlichen Einfluß in dem erwartetem Maaße bewährt hat?

Ich sehe wahrlich nicht ein, wie die Antwort auf diesen Fragen anders als für unsere neueste Veranstaltung nachtheilig ausfallen könne; zumahl da auffallende und klagbar gewordene Mißbräuche es unumgänglich gemacht haben, ein ähnliches, den Norwegischen Schulen verliehenes Dimissions-Recht förmlich zu wiederrufen.

4. Soröe-Academies erneuerte Organisation ist, in so weit sie auf Erziehungs- nnd Pensionsanstalt abzweckt, nur in einigen Hauptzügen berührt. Gleichwohl ist die zwekmäßige Einrichtung der letzteren gerade das schwierigste Problem. Vielleicht dürften einzelne der Ideen, die ich in einem, der Direction im May 1810 vorgelegten Aufsaze aufgestellt habe, einige Aufmerksamkeit und partielle Benutzung verdienen.

5. In dem Capitel „Bestyrelsen paa Stedet", vermisse ich eine sehr wesentliche Bestimmung, nemlich die eines passenden Verhältnißes, in dem der Oberdirecteur für Soröe-Academie zu der angeordneten Oberbehörde der gelehrten Unterrichts-Anstalten stehen werde.

Sollte das Stillschweigen über diesen Punct in der neuen Fundation der Academie nicht die Folge nach sich ziehen können, daß, unter späteren Conjuncturen, jene Academie das Schicksahl mit

der Herlufsholmer Schule theilte, einer willkührlichen Administration Preiß gegeben zu werden?

Verzeihen Sie, Verehrtester Freund, die gehäuften Randstriche zu ihrem Entwurfe. Sie bezeichnen theils, die vermeinte Nothwendigkeit einzelner Zusätze und Bestimmungen, die nur beim Durchlesen bemercklich geworden; theils einzelne, unter uns natürlich obwaltenden Verschiedenheiten in Ansichten und in derer Darstellungsweise.

Ich erbitte mir die Erlaubniß Ihnen die Gründe meines abweichenden Vermeinens mündlich vortragen zu dürfen. Ihre Güte verbürgt mir die Gewährung desselben."

Copenhagen, 21. Sept. 1811.

Moldenhawer.

Indledning

til

historisk-kritiske Forelæsninger over den danske Stiil, og det danske Sprogs Charakteer.

(I Vinteren 18$\frac{32}{33}$.)

1.

Sprog, i sin almindelige Betydning, kalde vi en udvortes Betegning eller et Udtryk af indvortes Forandringer i den menneskelige Siæl. Disse kunne vi ei lade umiddelbart fremtræde; vi kunne ei meddele dem i sig selv eller i deres Væsen. Siælens Virksomhed er noget aandeligt, ulegemligt, der kun er til og rører sig i den indre, usynlige Verden, som aldrig noget Øie seer, aldrig nogen Sands fornemmer. Ville vi lade denne subjective Virksomhed træde ud i Synstingenes eller Phænomenernes objective Verden, ville vi give den Skikkelse, og forbinde hiint indvortes Aandelige med en mere eller mindre materiel Form, da maa det skee giennem et ligegieldende Middel, en objectiv Repræsentant for den subjective eller aandelige Forandring — og en saadan kalde vi Tegn eller Billede. Sproget er den hele Forening af saadanne Tegn, hvorved vi meddele eller udtrykke den til Tanke udviklede Virksomhed i Siælen; thi vel har ogsaa den blotte Følelse, den mindst udviklede, eller med mindst aandelig Bevidsthed forenede psychiske Virksomhed, sit

Sprog; men dette bestaaer kun i faa Toner*) — eller hvad vi kalde Udraab (Interjectioner, Exclamationer, e: d. hvortil ogsaa det saakaldte Dyrenes Sprog paa en Maade kan henføres). Men som det *egentlige Sprog* overhovedet er en Betegning af Siælens indre Virksomhed ved articuleret Lyd, eller ved enkelte og sammensatte Stemmebøininger: saaledes maae vi sige at Sproget, i mere *indskrænket* Betydning (det dannede Menneskes Sprog) fordrer og gaaer ud paa den høiere, den egentlig virkende eller virksomme Tilstand i Siælen, som vi kalde *Tænkning*, der er en Frembringen eller Skaben af Forestillinger og Begreber. Hiin Evne til at forbinde det Aandelige i Forestillingerne — man kunde sige *Tankernes Siæl* — med et legemligt, materielt Tegn giennem Stemmebøiningen, eller med articulerede Lydtegn, kalde vi *Tale*, og Evnens Udøvelse i dens hele Omfang *Talesprog*. Da nu Talen ikke er andet end en billedlig Udvexling eller Meddeling af Tanker, hvis *enkelte* Tegn eller Betegninger vi kalde *Ord*: saa er altsaa Talesprogets eller Ord-Sprogets *Indhold* og *Væsen* ikke andet end Tanker; og Talens væsentligste Fuldkommenhed bestaaer i, at den meddeler et saa nøiagtigt, saa ligegieldende eller æquivalent Billede som muligt, af den Talendes Forestillinger, den tænkende Virksomhed, som han vil udtrykke, eller meddele andre.

Men *Billedet*, for sig selv betragtet, kan ikke være eller

*) Det er iøvrigt en mærkværdig Omstændighed ved Sprogets oprindelige Natur, at Ordene i *alle* Jordens Sprog lade sig henføre til omtrent de samme almindelige Grundlyd, som de, Alphabeternes Bogstaver repræsentere. Disse er *faa*; men de kunne indgaae mange Forbindelser og have mangfoldige Brydninger. Til at danne saadanne Forbindelser, der skulle efterligne Naturlyd, og give Gienstandene, der frembringe disse, Navne, indbyder Naturen Mennesket (som vi hos Børn erfare); og Sprogenes Historie og Beskaffenhed viser, at meget af saadant endnu er tilbage, uden betydelig Afvigelse fra den første raae Form.

blive til mere end Gienstanden; Betegningen kan ikke indeholde mere, end det Aandelige, der betegnes. Et stedsevarende, uforstyrreligt Forhold finder Sted imellem Tankernes Verden og Ordenes. Ligesom Tankerne er beskafne, ligesom de ere udviklede, rige, mangfoldige, dybe, eller svage, indskrænkede, og fattige: saaledes bliver deres Form og Betegning giennem Sproget. Uden at vove os til den, som det synes altid uudgrundelige Materie om Talesprogets Oprindelse, kunne vi dog med Sikkerhed angive Talens almindeligste og meest enkelte eller simple Bestanddele, nemlig de blotte Betegninger af Følelser, (eller Følelsesord, Interjectioner) hvilke endog Mennesket før Fornuftens Udvikling, hvilke endog det spæde Barn, ja Dyrene selv, ikke fattes; og om hvilke man maaskee kunde sige: at det egentlig er et Slags Naturlyd, der have deres egen Sphære, der ere af mere umidelbar, physisk Art, mere uvilkaarlige, end vilkaarligt betingede, saaledes som de egentlige Ord; og derfor ogsaa næsten de samme over den hele Jord.

Det er bekiendt nok, at endeel Lærde, der antage den naturlige Oprindelse af Sprogene, tænke sig hine Følelsesord eller Interjectioner som de ældste og meest enkelte Grundlyd i ethvert Sprog, og forestille sig deels disse, deels andre, i de cultiverede Tungemaal for længe siden tabte Grundlyd, hvormed man søgte at efterligne en eller anden Naturlyd, som de tidligste Rødder eller Stammeord i Sprogene. Det vedkommer os ikke her at undersøge, hvor langt man vilde kunne naae med en saadan etymologisk Ord- og Sprogforskning; men ved Hielp af den historiske Sprogkundskab vide vi, at uagtet de egentlige, de meest enkelte Stamme- eller Rodord i ethvert, selv det meest udviklede Sprog, forholdsviis kun ere faa i Antal, gives der dog en Mængde af disse, som man vilde have meget vanskeligt ved, paa en rimelig Maade at henføre til og udlede af blotte Følelsesord, eller andre lidet eller slet ikke articulerede Grundlyd. —

Paa den anden Side er det bekiendt, at der endnu i Asien gives enkelte Sprog (f. Ex. det chinesiske), hvilke, uagtet de paa en vis Maade have opnaaet en ikke ubetydelig Grad af Cultur ved at blive Skriftsprog, kun bestaae af enkelte Sprogtoner eller Stavelser for ethvert Begrebstegn eller Ord; hvilket ikke allene taler for den, desuden historisk bekiendte høie Ælde af disse monosyllabiske Sprog; men ogsaa i Almindelighed synes at bestyrke den Mening: at Sprogene i deres Oprindelse kunne være udgaaede fra enkelte Lydtegn for Forestillinger og Begreber. De mange Besynderligheder og Ufuldkommenheder i Betegningsmaaden, som dette Slags Talesprog medfører, og som paa en ganske særegen Maade ogsaa have givet Anledning til, at der for disse Tungemaal har dannet sig et eget ideologisk Skriftsprog, der udtrykker ethvert Begreb ved et særskilt Tegn, — disse Ufuldkommenheder, siger jeg, have dog ei kunnet hindre, at ogsaa hine monosyllabiske Sprog ere blevne fuldstændige, eller at de have opnaaet den Egenskab, at betegne, ei allene Følelser, men tydelige Forestillinger, udviklede Begreber og en sammenhængende Tankerække. Thi da først opstaaer egentlig Tale, naar Mennesket ikke blot er i Stand til at betegne enkelte Begreber ved de tilsvarende, eller i Følge vedkommende Sprogbrug ligegieldende Udtryk eller Ordtegn; men ogsaa at forbinde en vis Mangfoldighed af Forestillinger og disses Ordtegn til den Eenhed, som finder Sted eller hersker i en sammensat Tankeforbindelse, hvilken vi kalde et Udsagn eller en Sætning. Barnet — eller enhver, der ikkun kan fremsige enkelte Ord af et Sprog, eller tilkiendegive de enkelte Forestillinger, som ved dem betegnes, taler ikke dette Sprog; men nævner kun enkelte Gienstande, giver kun enkelte Tanker tilkiende, ved at udtale deres betegnende Ord-Lyd. Først med Sætningen, eller med den Tankeforbindelse, som i denne fremtræder, og som forkynder der til en saadan Forbindelse nødvendige Udvikling af Forestillings- og Tænke-Evnen, begynder Talen; og det blive os saa meget vigtigere, at erindre dette, som Alt

hvad der handler om Sproget og dets Bestanddele, med disses forskiellige Skikkelser og Modificationer, uafhængig af Sætningen, allene hører til Sproglæren, men Stiil-Læren først kan begynde der, hvor hine Bestanddele tænkes som givne, og hvor endog Sætningen maa tænkes bestemt og ordnet ved et syntaktisk System.

Hertil udfordres, som enhver let indseer, allerede en betydelig Grad af Sprogdannelse; og hvorledes kunne vi tænke os denne anderledes, end som Resultat af en i samme Forhold fremrykket Berigelse af Tankestoffet og Udvikling af Tænkeevnen hos det Menneskesamfund, der betiener sig af et vist Sprog? — Det er fremdeles afgjort, at jo mere Tænkeevnen dannes, desto høiere stiger ei alene Beqvemheden til at tilegne sig en større Mængde af Tankestof, et større Materiale, om jeg saa maa sige, for Siælens aandelige Virksomhed; men ogsaa til at erhverve sig den Klarhed i Tænkningen, den Tydelighed i Forestillinger og Begreber, som er Følgen af en ved Øvelse forhøiet Færdighed og Kraft i hiin Virksomhed. Nu er det paa den ene Side afgiort, at Klarhed i Tanken synes med en Art Nødvendighed at maatte lede til Tydelighed og Rigtighed i Udtrykket; ligesom vi dog paa den anden Side ofte nok erfare, at Mennesket kan være rigere, stærkere, mægtigere i Tanker, end i Ord og Tale; eller at den, hos hvem Talen, liig en klar og stærk Strøm, med Lethed og ustandset Kraft synes umiddelbart at overføre Siælens Tankeliv i Ordets skiftende Billedverden, derimod skriver med kiendelig Tunghed og Langsomhed, ja mangengang med en Mathed, Forvirring og Uklarhed i Stilen, der slet ikke synes at vidne om Reenhed, Kraft og Rigdom i Tænkeevnen. Omvendt er det heller ikke ualminderligt — eller rettere, det findes maaskee hyppigere — at de, der skrive godt, forekomme os at tale langt ringere end deres skriftlige Udtryk; hvilket sidste ingenlunde allene lader sig forklare deraf, at der anvendes og kan anvendes langt mere

Tid, Omhu og Arbeide paa det skriftlige Udtryk, end paa det mundtlige. Begge disse tilsyneladende Modsigelser i en Hovedytring af de menneskelige Aandsevner finde vel snarest deres Oplosning eller Forklaring ved en dybere Betragtning af Sprogets dobbelte Natur, af Talens og Skriftens Væsen og indbyrdes Forhold, og begges til Tænkningen.

Da ingen udvortes Yttring kan finde Sted, uden at noget Indvortes ligger til Grund for samme, og da Talen ikkun er en saadan udvortes Yttring eller Betegning af den aandelige Virken i Siælen, hvis Resultater ere Forestillinger, Begreber og Ideer: saa er det, som jeg allerede ovenfor har antydet, en Grundlov for al Tale og Skrift, at den staaer i et absolut eller nødvendigen betinget Forhold til Tankerne; og at der aldrig væsentligen eller i Virkeligheden kan fremtræde noget mere i Ordene, i Talen, eller i dens skriftlige Betegning, end hvad der forud har existeret i den Talendes eller Skrivendes Siæl. Dette kunne vi kalde det absolute Forhold, Grundforholdet imellem Tænkning og Tale, at den første, Tænkningen, vel kan indeholde og indbefatte mere, ofte uendelig mere end den sidste; men aldrig omvendt. Tankens Indhold betinger Ordets, og Talens Vægt, Aand, Fylde og Liv er kun et Billede af Tænkningens Beskaffenhed. Ingen nok saa yppig, nok saa konstig sammensat Prydelse kan give Talen mere væsentligt Indhold, end Tanken har besiddet; og hvad denne Besiddelse virkelig har været, det finde vi, saasnart Talen afklædes hine Prydelser — eller naar vi spørge og undersøge: hvad har den Talende eller Skrivende egentlig sagt? — Tænkningen er, hvad vi kalde af uendeligt Omfang, d. e. vi kiende ei, vi kunne ei afstikke dens Skranke. Thi, endskiøndt vi vide, at den har sine Grændser, at Tankens høieste Eenheder, de høieste Ideer, ere ligesom et Maal, hvorover den menneskelige Aand ei kan opsvinge sig, eller det Yderste og Dybeste, som det er givet Tænkningen at fatte: saa er derimod dens

Udvidelse i det *Mangfoldige* ubegrændset; og de modificerede Forestillinger ligesaa uendelige i Antal og Sammensætning, som de Fornemmelser og Indtryk af den ydre Verden, Sielen kan modtage.

Nu ere derimod Ordet og Talen paa en vis Maade den *ydre* formelle Begrændsning af det Mangfoldige og Uendelige i Tænkningen; den bestemmende Betegning, hvorved udvortes fremtrædende *Eenheder* tilveiebringes i Forestillingsevnens ubegrændsede Producering. Ethvert Ord afslutter saa at sige en Forestilling; og i det dennes ydre Billede eller Tegn fremtræder i Ordet, faaer Forestillingen sit bestemte Omfang, der ligger i eller begrændses ved Ordets *Mening* eller *Betydning*. Oprindeligen er vel Forbindelsen imellem Tanken og Ordet *vilkaarlig* (heraf de forskiellige Tungemaal og Sprogdannelser). Men har engang en vis Sprogdannelse hos en Folkestamme fundet Sted, da opstaaer ogsaa en vedtagen Betegning, en nødvendig Forbindelse imellem Tankens Indhold og Ordets Betydning. Det er denne allene, som giør Ordet, der tales, til meer, end en articuleret Lyd; og det skrevne Ord til meer end en Samling af Figurer. Men Forbindelsen imellem Ordet, som *Tegn*, og den Tanke, som det forestiller — dette usynlige Baand, hvorved Tankerne egentlig først faae virkelig Tilværelse, er da ikke *vilkaarlig*, men *nødvendig* — nødvendig, siger jeg, i det Hele, saaledes som vi betragte Sprogene i deres *nærværende* Tilstand; thi med deres Oprindelse, deres Tilstand i Menneskehedens og Culturens Barndomsalder, have vi her intet at giøre.

Denne Nødvendighed i Sprogets Symbolik, eller i den existerende og virkende Forbindelse imellem de udtalte og skrevne Ord og Forestillingerne, hvorved hines Betegning af disse fremgaaer, ligger i det, vi kalde *Sprogbrug*. Denne er at betragte som Talens og Skriftens positive Lovgivning; og endskiøndt al Sprogbrug i det enkelte Tungemaal igien er underkastet visse alminde-

lige Naturlove, der gielde for det menneskelige Talesprog overhovedet, og hvis Grundsætninger indeholdes i den almindelige Grammatik (man kunde betragte dennes Forhold til de enkelte Sprogs Grammatiker, ligesom den almindelige Retslæres til de enkelte Nationers positive Lovgivninger og Retssystemer): saa er dog Sprogbrugen i ethvert enkelt Sprog den høieste lovgivende Magt for dette Sprogs Symbolik eller Betegnings-Evne; og al villkaarlig Anvendelse af Ord og Udtryk hos den i en vis Sprogkreds eller Sprogregion Talende og Skrivende forsvinder for Sprogbrugens endelige og afgiørende Lov. Det er den, som indeholder Betingelsen for ethvert Ords Betegning og Betydning; og da vi overhovedet tale eller skrive for at meddele Andre de samme Forestillinger, som vi betegne med Ord — eller for at forstaaes, og Forstaaelighed kun er at opnaae ved at vi underkaste os Brugens Love: saa indsee vi heraf, hvorledes Sprogbrugen er den absolute Grændselinie, som ved enhver Anvendelse af Talesproget og Skriftsproget ei kan overskrides, uden at begge tabe meer eller mindre af deres Virkekraft; eller, at den er den første, den nødvendigste Grundvold, hvorpaa enhver Sprogbygning maa opføres.

Men vi vide ogsaa at Sprogbrugen (hvis Beskaffenhed jeg i det Følgende vil komme til nærmere og mere i det Enkelte at berøre) ikke er uforanderlig. Dens partielle Omskiftninger eller Modificationer ere successive, eller staae i et tidskiftende Forhold til Sprogets Existents som levende Meddelingsmiddel i en vis Talekreds. Kun i de saakaldte døde Sprog, der ikke mere tales af nogen Folkestamme, af nogen tilværende Nation, er Sprogbrugen, og dens lovgivende Magt og Gyldighed engang for alle afsluttet. Saalænge et Sprog lever i Talen, er det underkastet et giensidigen virkende Forhold til den Nations aandelige Dannelse og eiendommelige Charakteer, der taler Sproget. Et nøie og fast knyttet Baand forener dets Cultur med Folkets; og vi see derfor, at alle Forandringer i Sprogenes Tilstand, hvorom vi kunne

have historisk Kundskab, i de vigtigste og mærkeligste Punkter berøre den Deel af Sproget, hvis Brugskreds og Virkekreds ligger inden for den dannede Verdens Sphære. Med andre Ord: Sprogbrugens, ved Culturen betingede Forandringer, Sprogenes Udvidelse, Berigelse og Forædling, eller Forringelse, Aftagen og Forfald, yttre sig fornemmelig i deres *skriftlige* Form, i Bogsproget og Literaturen,*) og i den Kreds af Talesproget, som hermed staaer i den nærmeste Berøring, nemlig den dannede Verdens Tale, og det veltalende Foredrag. Almuens Sprog er derimod det, som overhovedet mindst og langsomst er underkastet Omskiftninger i Sprogbrug — deels fordi dens indskrænkede Tanke- og Forestillingskreds, og for en stor Deel lige indskrænkede Omgangskreds, tillader Almuesmanden at nøies med den fra Slægt til Slægt *mundtlig* forplantede Tale; deels fordi Almuen ulige mindre, end de høiere og mere dannede Folkeclasser, er underkastet fremmed Berøring, og Indvirkning af udenlandske Tungemaal paa Modersmaalet. En fuldkommen Stabilitet eller Uforanderlighed finder vel heller ikke Sted i Almuesproget; men dog viser dets mangengang overraskende Ulighed med Bogsproget — selv i dettes ikke nye Skikkelser — hvor gammel en Sprog- og Taleform der som oftest lyder i hiint; og vi kunne f. Ex. ei drage i Tvivl, at naar vi lade vort Øre opfatte de almindeligste, de mest udmærkende og charakteristiske Træk i den sjællandske Bondes Udtale, da ville vi kunne giøre os en temmelig naturlig og rigtig Forestilling om, hvorledes man overhovedet, selv i de høiere Stænder, for 4—500 Aar siden talte det danske Sprog

*) Ved denne almindelige Sætning udelukkes naturligviis ikke *Talebrugens* Forandringer, saaledes som disse i længere Perioder giennem Aarhundreders Løb og store politiske Forandringer i Nationernes Forhold, kunne indtræde. Man veed jo f. Ex. hvorledes de nyere europæiske Tungemaal have dannet sig af de ældre Stammesprog; og at denne Dannelse for en stor Deel oprindeligen er udgaaet fra Talesproget.

[redacted]

i *den* Provinds, af hvis Mundart det almindelige danske Bog- eller Skriftsprog nærmest har dannet sig.

Hiin ulige langsommere Omskiftelighed i Talesproget hos den fra Culturens Berøring og fra hyppig Omgang med de dannede Stænder mere fiernede, med Bogsproget og Bøgers Læsning langt mindre fortrolige Hovedmasse af Folket, kunne vi desuden godtgiøre ved paafaldende Exempler, som vi kunne hente fra de med os nærmest beslægtede Folkestammer. Thi, for ei at tale om, at man i den *nedersaxiske* Deel af Tydskland taler det *Plattydske* endnu næsten uforandret, saaledes som man finder det i Skrifter, forfattede i denne tydske Sprogart for mange Aarhundreder siden — og at Almuen i Svaben taler et Sprog, der ulige mere ligner de gammeltydske Digterværker fra Middelalderen, end det nærværende høitydske Skriftsprog: saa kunne vi jo finde ligesaa mærkværdige Exempler af Sproghistorien i *Norge* og *Island*. Hist taler den norske Fieldbonde et Sprog, i den Grad nærmere det gammelnordiske Stammesprog, og i den Grad forskielligt fra det *danske* Sprog, som er den dannede Verdens Tungemaal og Skriftsprog i Norge, at man, allene med Kundskab til dette, neppe er i Stand til at forstaae den norske, afsides og eensomt levende Fieldbygger. Paa Island, hvor en endnu større Affsondring fra den øvrige Verden har bevaret en næsten exempelløs Selvstændighed i al Folke-Egenhed eller Nationalitet, lever hiint Stammesprog næsten uforandret, saaledes som det for henved 1000 siden Aar overførtes til den isolerede Ø fra Norge; den islandske Bonde læser de ældste Sagaer og Sange, med samme Lethed, som han læser Bøger, skrevne i dette Aarhundrede; og den islandske Lærde og Videnskabsmand, der skriver i sit Lands Tungemaal, kan ikkun *da* opnaae Roes som en god Stilist, naar han saa nær som muligt følger Sagaskrivernes Sprog.

Sprogbrugen, sagde jeg ovenfor, er Talens og Skriftens positive Lovgivning; men denne Lovgivning har sine, ved Sprogets

og Talens *almindelige* Natur betingede Grændser; nemlig, den strækker sig i *levende* Sprog kun til Sprogets Grundvæsen, til Formlæren, Ordbannelsen, Sætningslæren eller Syntaxen; til en sprogret Ordforbindelse, og en rigtig Brug af Ordbetydningen og af Sprogets Idiotismer. — Derimod ere Sprogets *organiske Liv*, dets umærkelige Fremskriden, og dets Forplantelse, ligesom ved et Slags Regeneration fra Slægt til Slægt, fra Aarhundrede til Aarhundrede, paa en Maade uafhængige af det, vi, i den nylig angivne Relation, kalde Sprogbrug. Jeg siger, de ere *paa en Maade* uafhængige af denne; fordi det levende Tungemaal saa at sige besjæles ved et høiere Livsprincip, det, vi kunne kalde *Sprogets Aand* — en Evne til at opfatte, bevare og reproducere det, som eiendommeligt tilhører Tungemaalet, i Følge dets hele organiske System og Bygning. Til at tale og skrive et Sprog rigtigt, eller til at følge Sprogbrugens Lovbud, hører Agtelse for hine, saavel grammaticalsk-formelle, som lexicalske, eller ordbestemmende Regler, uden hvilke Sprogets Betegnings- og Betydnings-Evne maae lide eller tabe sig. Men det levende Sprogs plastiske Kraft, eller Dannelsesevne, hvorved det beriger og udvider sig, i Følge den med Tænkningens og Culturens fremskridende Udvikling stigende Trang til nye *Betegnelser* — denne Livskraft i Sproget er ikke begrændset indenfor de Skranker, som en Grammatik eller Ordbog kan indbefatte. Hiin lærer os at bøie, danne og forbinde Ordene rigtigen; og Ordbogen veileder os til at anvende saa stor en Mængde som muligt af ægte, Sproget virkelig tilhørende Ord i Overeensstemmelse med Brugens Love. Men at *være fortrolig med Sprogets Aand*, at være Herre over Sproget i dets organiske Væsen og Dannelsesevne, at være i Besiddelse af den sikkre Sprogtact, der er i Stand til at tilegne sig dets Eiendomme i deres fulde Udstrækning, og giøre i ethvert Tilfælde den heldigste Brug af Sproget, som Middel til Fremstilling af Aandsværker, eller Tænkningens Conceptioner: dette er et høiere

Resultat af aandelig og linguistisk Dannelse, som ikke lader sig lære af Grammatiker og Ordbøger allene — et Resultat, der er den nødvendige udvortes Betingelse for Stilistikerens Konst; og derfor snarest og oftest besiddes af dem, som med fortrinlige eller heldige Gave udøve denne Konst i det *skriftlige* Foredrag.

Betragte vi nu et Sprogs vedvarende Liv og Udvikling, der muligen efter Aarhundreders Forløb i sin fremskridende Gang kan have virket betydelig til en forandret Sprogform, da er det, som jeg forhen har sagt: at denne Udvikling dog stedse skrider frem i en vis *Harmonie eller Enighed med Sprogbrugen*; men aldrig i voldsomt omvæltende Strid med denne. Ligesom det ligger i Talens og Skriftsprogets Natur, at *Forstaaelighed*, som er dets uforanderlige Øiemærke, medfører og betinger en Varsomhed og Langsomhed i Forandringer, der modsætter sig den pludselige Opkomst og Indgriben af det *Nye*: saaledes bliver der altid, i det levende Sprog, et vist Slægtskab imellem det Nye og det *Ældre*; og særdeles hvad det Aandelige i Sproget angaaer, kan dette Slægtskab virke gjennem en lang Række af Aarhundreder, uden at tabe sin Kraft og dennes Yttring i gjeldende Sprogbrug. Denne Erfaring lader sig derfor ogsaa anvende paa Fortidens *Skriftsprog*, eller de Ord og Udtryk i samme, hvilke vi kalde *forældede*; thi denne saakaldte forældede Deel af Sproget kunne vi aldrig, saalænge Tungemaalet endnu lever, tænke os som en reent uddød eller bortvisnet Stamme, eller en livløs Forstening af uforstaaelige Ordformer; og den, der vil undersøge den nærværende Sprogbrug, og oplyse dens dybeste nationale Egenskaber, bør og kan aldrig gaae hiin ældre Sprogskat ubenyttet forbi. Sprogbrugen har nemlig sit levende Grundprincip i Sprogets Aand; og hvad denne ei forkaster, kan ikke siges at være absolut forældet og uddødt i Sproget, om det endog skulde være tilsidelagt og glemt i Aarhundreder. Man kunde ogsaa vende denne Sætning om, og sige: hvad der i Spro-

get ikke er absolut forældet, forkastes ikke af Sprogets Aand; nemlig, hvad der af Tankens Betegning gjennem Ord, Talemaader, Sprogvendinger o.s.v. endnu besidder det *symbolske Liv*, den Grad af Forstaaelighed, at det lader sig indsmelte og sammensmelte med den nærværende Talebrug, uden at saare baade Sprogfølelse og Sprogtact, uden at hindre Talens Virkning, uden at formindske Udtrykkets Fattelighed, Skiønhed, eller Kraft. *)

Men undersøge vi nu, hvorledes hiint Livsprincip virker, og hvilke de væsentligste Betingelser ere for Besiddelsen af den Prøve, det Stempel, som Sprogets Genius forbeholder sig at meddele den gode, rene og ægte eller nationale Stiil: da ville vi let erfare, at hverken Logikerens almindelige Grundsætninger for Sprogenes Dannelse, den Sproglærdes strenge grammatiske Systemer og Formlærer, eller Puristens formeente Ufeilbarhed i at stemple de ægte indfødte, og bandlyse de fremmede Udtryk, ere tilstrækkelige Egenskaber for at blive Herre over Sprogets Aand. — Et Sprog, har jeg sagt, læres hverken ene af Bøger, og endnu mindre af Grammatiker allene; men til at kiende Sproget, dets Evner, dets Kraft, og dets hele Eiendom tilfulde, hører unegtelig ligesaa vel en udbredt Læsning i alle Sprogets gamle og nye Mindesmærker, som et fortroligt Kiendskab til den mundtlige Tale i alle dens forskiellige Tonearter; og heller ikke er den blotte historiske Kundskab tilstrækkelig til en rigtig Brug af det

*) Man kan her ikke vente sig en nøiere Besvarelse af det Spørgsmaal: Hvad er i Sproget *gammelt* uden at være *forældet*? — Dette vedkommer den specielle Stiillære; og det maa her være nok, at henvise til den almindelige Erfaringssætning: at det er Ordenes *Bøininger*, som tidligst forældes; eller at den lexicalske og stilistiske Deel af et Sprog altid har en længere Tidsvarighed i Brugen, end den grammaticalske. Man kan nu og da optage Ord fra det 15de og 16de Aarh. som maaskee ingen Forf. siden den Tid har anvendt; men man vilde blive latterlig, om man vilde optage forældede *grammaticalske* Former fra Riimkrøniken eller Bibelen fra 1550.

erhvervede Stof. Smag og Critik opnaaes kun ved et sammenlignende Studium. Vi maae kiende flere Sprog, vi maae have optaget disses Fuldkommenheder i vor Erkiendelse og være os dem tydeligt bevidste, vi maae være fortrolige med deres Mesterværker, for at kunne erhverve baade Sikkerhed og Færdighed i vort eget. Uden en saaledes dannet Smag paa den ene, og uden en til enhver af Sprogets Kilder, hvad enten disse strømme i den gamle eller den nærværende Tids Skrifter, i den forfinede Verdens, eller i den jævne Almuesmands Tale, udstrakt Sprogkundskab paa den anden Side, vil Ingen med Held kunne fremtræde som Sprogets Kiender og prøvende Dommer, der, hvor det kommer an paa noget mere, end en blot isoleret og tør Formlære og en til almindelige Regler indskrænket Syntax. — Og uden en saadan Smag og en saadan livfuld Sprogkundskab vil heller aldrig Nogen kunne vente at tilegne sig Stilens Konst. Denne fordrer, som givet Vilkaar, at den Skrivende, og det i enhver Stiilart, saavidt dens Omfang og Formaal naaer, maa være Herre over Sproget, hvori han skriver; thi allene derved er han saaledes i Besiddelse af det nødvendige Middel, at Tænkningen kan foregaae hos ham med den fornødne Lethed og Klarhed, at hans Aand kan virke med Frihed under den stilistiske Composition, at den Udvikling af Tankestoffet, som han vil overføre i Sprogformen, kan gaae for sig uden Hinder og kummerlig Tvang, hvilken den er underkastet, der først smaaligen maa søge efter Ord, eller prøve, om de valgte Udtryk og Ordforbindelser ere sprogrigtige.

Det gaaer Stilisten heri, som det gaaer den malende og plastiske Konstner under Udøvelsen af hans Konst. Er denne ikke i Besiddelse af et sikkert Øie, en øvet Haand som Tegner, er han ikke Herre over de skiønne Formers Omrids, vil det falde ham vanskeligt, om ikke umuligt, at give dem det Liv, den plastiske Udfoldning, eller det maleriske Skygge- og Farvelegeme, hvorved Konstværker af hiin Art fremstaae. — Saaledes med Stilisten

og Taleren; begge ere Sprogkonstnere, den første mere egentlig, og ved en lignende Composition, der bestaaer i at frembringe det passende, harmoniske, udtryksfulde og skiønne Ordlegeme (om jeg saa maa sige) for Ideernes og Tankernes aandelige Stof. Taleren har det samme Øiemed; men foruden at hans Konst er langt mere umiddelbar — i det den, i sit rette Væsen, eller hos den frie, improviserende Talekonstner, er en *umiddelbar* Udstrømning af Siælens eller Tænkningens indre Frembringelser i den ydre Taleform; saaledes har han tillige overhovedet det fremherskende Øiemed for sin Konst, at ville *overtale*, at *lægge* ved en konstig Virkning noget meer i sin Tales Form, end den maaskee altid i virkeligt Indhold besidder. Dette Talekonstens Formaal giver den mangengang en vis, ikke naturlig Stræben efter Effect, som er fremmed for den egentlig stilistiske Konst, der kun gaaer ud paa at klæde Tankestoffet eller Tænkningens Frembringelser i det rigtige, harmoniske — i en vis Forstand *skiønne* Foredrag. Vi komme derfor i det Følgende til nøiere at bemærke Forskiellen imellem stilistisk og rhetorisk Konst — imellem det veltalende Foredrag (eller hvad man pleier at kalde saaledes) og det gode stilistiske Foredrag; hvis egentlige Grund og Virkekreds er den *rene Prosa*. Thi det er i denne, hvor Stiil og Diction egentlig og nærmest have en vis selvstændig Betydning og Virkning. I Poesie — og tildeels i *Talekonst* og *Veltalenhed* — er Dictionen langt mere underordnet Konstens høiere Skiønhedsideer; og intet poetisk eller rhetorisk Konstværk, kan, som bekiendt, nøies med en god Diction allene; om denne endog opfyldte alle de Fordringer, som Stiillæren kunde opstille.

2.

Jeg har omtalt det vedvarende Slægtskabsforhold imellem det *Ældre* og det *Nyere* i de levende Tungemaal, og hvad dette Forhold virker og maa virke paa Sprogbrugen; jeg har berørt den Harmonie eller Enighed med Brugen, der, uden at give Sted til voldsomme og stærke Omvæltninger, altid viser sig i de levende Sprogs fremskridende Udvikling; og omtalt det Herredømme over Sproget, den nøie Fortrolighed med alle dets Bestanddele, med dets ældre og nyere Eiendomme, og den i Anvendelsen af Sprogstoffet fornødne *Kritik* og *Smag*, som ere de nødvendigste Betingelser for at opnaae stilistisk Færdighed, og tilegne sig det, jeg kaldte Stilens Konst, eller hvad vi med et andet og mere betegnende Udtryk kunne kalde *Sprogkonst*. Dette Udtryk vil jeg her holde mig til, fordi det undertiden er blevet forvexlet med *Sproglære*, som ikke ganske er det samme. *Sproglære* er nemlig Indbegreb af Reglerne for et Sprog, Læren om Sprogrigtighed, eller om Rigtighed i Sprogformer og Ordforbindelse. Ved *Sprogkonst* maae vi derimod forstaae den Anvendelse af Sproget, der gaaer ud paa et høiere Øiemed, end blot at skrive *rigtigt*. Med andre Ord: Sprogkonsten indbefatter Begrebet om en Færdighed i at give Tanker og Forestillinger, eller overhovedet Tænkningens ideelle Frembringelser, den *passende*, harmoniske og smagfulde, eller skiønne Taleform. Det er naturligt og begribeligt, at naar jeg siger den *skiønne* Taleform, mener jeg ikke dermed, at denne Beskaffenhed fordres for enhver Art af skriftlig Fremstilling eller af mundtligt Foredrag; da den egentlig kun har hiemme i den poetiske og rhetoriske Diction. Men dog er *een* Hovedbetingelse for al Skiønhed: Harmonie eller harmonisk Forbindelse imellem Idee og Form, imellem Gienstand og Skikkelse — her altsaa imellem *Tankerne* og deres *Udtryk* i det skriftlige eller mundtlige Foredrag — uadskillelig fra Be-

grebet om den gode Stiil; altsaa uadskillelig fra Begrebet om al Sprogkonst.

Ligeledes er det, ved Indsigt i Konstens Væsen, klart: at en saadan Harmonie, eller harmonisk Eenhed imellem Aand og Form, ikke i noget Konstproduct, af hvad Art det end er, kan blive til uden Smag, eller uden en til en vis Grad dannet Evne til at modtage Indtryk af det Skiønne, og følgelig til at frastødes, at føle sig ubehagelig afficeret ved Indvirkningen og Fornemmelsen af det Hæslige, det Uskiønne, Uharmoniske, eller hvad vi ellers kalde det Skiønnes Modsætning. Denne subjective Yttring af Smagen, eller subjective Smag, er en ikke mindre nødvendig Betingelse hos den, som vil kunne nyde eller modtage Indtrykket af et Konstproduct, end hos den som vil producere det; men hos den sidste, forbres endnu mere, nemlig Smagens objective Yttring, eller dens Anvendelse i Konstværkets Frembringelse; og begge disse Vilkaar ere uopnaaelige uden aandelig Cultur. Uden denne lader derfor heller ingen Sprogkonst sig tænke; og overalt ville vi lære ved historisk Erfaring og Kundskab: at denne Konst i sin egentlige udviklede Tilstand, saavel hos Nationerne og i deres Sprog, som hos Individerne, først fremtræder der, hvor den intellectuelle Dannelse har hævet sig til en betydende Grad af Omfang og gediegen Kraft. Det er vist nok, at man ikke uden Grund taler om en Art af naturlig, eller ligesom ubevidst Smag (hvorved er at mærke, at der altid med Begrebet om Smag er forbundet en vis Grad af Ubevidsthed eller Umiddelbarhed i dens Anvendelse); og at Mennesket vel kan siges at fødes med Anlæg til den Evne i Siælen, hvorved det sættes i Stand til at modtage Indtrykket af det Skiønne; men Anlægget er ikke det samme som Udviklingen af Evnen. Den naturlige Veltalenhed, som vi for Ex. kunne finde endog hos ucultiverede Vilde, er et Slags ubevidst virkende Anlæg til Sprogkonst hos fortrinlig begavede In-

divider, hvilket dog ei kan existere uden en tilsvarende Grad af Fornuftens og Eftertankens Dannelse; saa lidt som uden en vis Grad af en ved Øvelse erhvervet Færdighed, hvorfor vi ogsaa især finde den hos saadanne, f. Ex. de nordamericanske Vilde, der leve i et Forhold, hvori de ikke sielden komme i det Tilfælde, at Høvdinger og andre af Stammernes ældre og erfarne Mænd skulle i Folkeforsamlinger tale offentlig.

Det gielder derfor ogsaa om Sprogkonsten, som om de øvrige Konster, at for at opnaae den Smag, som deres Udøvelse i en fuldstændig udviklet Grad fordrer, er det ikke nok, at have en meer eller mindre dunkel, ubevidst Forestilling eller Anelse om det Skiønne, ja ei engang at kunne tænke og forestille sig Skiønheden i dens Ideer; men disse maa ogsaa fremtræde udi skiønne Skikkelser i den udvortes Verden, og Konstværker maa fremstille sig for den beskuende Skiønhedssands, dersom denne ikke blot skal vækkes, men ogsaa dannes til den høiere Evne til at nyde og vurdere det Skiønnes Væsen og Existents, som vi kalde Smag. — Vi kunne derfor ogsaa i Sprogkonstens, eller den stilistiske Konsts Historie bemærke det samme Phænomen, som møder os i Konsternes Historie overhovedet: at Konstens fremskridende Udøvelse, ja en mangengang ikke ringe, men ubevidst Konstfærdighed, gaaer forud for en baade hos den udøvende Konstner og hos Folket dannet Smag, eller en skærpet og sikker Evne til at erkiende og dømme om det Rigtige og det Skiønne i Konstens eller Smagens Værker. Selv hos de fra den aandelige Side mest begavede ældre og nyere Folkefærd, ville vi f. Ex. i deres tidligste Sprogværker vel kunne finde mange gode Elementer til Sprogets stilistiske Dannelse og rhetorisk- eller poetisk-skiønne Form; mangen enkelt Side af den rene og ædle Sprogform fremstillet med næsten uforbederlig Rigtighed; men den fuldstændige stilistiske Dannelse finde vi dog aldrig før i den sildigere Culturperiode, naar Nationens hele aan-

delige Dannelse har naaet den fornødne Udvikling: naar Sproget har dannet, poleret og beriget sig i alle dets mulige Retninger; og naar et tilstrækkeligt Antal af classiske Forfattere have lagt for Dagen, hvad Sproget formaaer, hvilke Fremstillings-Evner det kan opnaae, til hvilken Grad det kan vinde Beqvemhed til at antage den Bøielighed, Kraft, Dybde, Lethed og Velklang, som en ædel, skiøn og harmonisk Diction fordrer. Der kan ikke være Tale om Sprogkonst og Stiil-Lære i et vist Tungemaal, førend det kan fremvise et saadant Antal af linguistiske Mønsterværker, eller af gode og correcte originale Sprogværker: at den theoretiske Udvikling af Sprogets eiendommelige Natur, og Anvendelsen paa samme af de almindelige Grundsætninger for et rigtigt og skiønt Foredrag, har det concrete Sprogstof, som hertil behøves, i tilstrækkelig Mængde. En Stiil-Lære eller Rhetorik, som man vilde bygge paa det lappiske eller grønlandske Tungemaal, eller paa ethvert andet udyrket Sprog, uden Skrifter og Literatur: vilde omtrent blive det samme, som en Theorie for den plastiske Konst, bygget paa indiske, chinesiske eller japanske Billedværker.

Hiin ovenfor omtalte fuldstændige stilistiske Dannelse, et Resultat af egentlig *Sprogkonst*, kan derfor, som jeg har sagt, ikkun finde Sted og Anvendelse i et dannet Skriftsprog, eller er, saa at sige, et Resultat af et saadant Sprogs sildigere philosophisk-æsthetiske Cultur. Anderledes tildeels er Forholdet med Talesprogets Rhetorik, eller det, vi nærmere kunne kalde *Talekonst*; og jeg har allerede bemærket, at denne fordrer mindre selskabelig og videnskabelig Cultur til sin heldige Udøvelse i *en vis Sphære*, end hiin; ogsaa af den historiske og naturlige Grund, at Talesproget er en tidligere udviklet Færdighed hos Menneskeslægten, end Skriftsproget. Lydsprogets eller Talesprogets Forvandling igiennem Skriften til et *stadigt Object* for Anskuelsen forudsætter en høiere Grad af aandelig Opmærksomhed paa Rigtighed og Klarhed i Betegningen, en mere vedholdende

[redacted]

Siælens Sysselsættelse med de Forestillinger og deres Gienstande, som Skriften vil betegne, end Talen, hvilken derimod giver et mere umiddelbart levende Billede af hvad der foregaaer og udvikler sig i den Talendes Indre; og derfor mangengang med mindre Indhold, med mindre Stof, kan have en langt større Virkning og Indflydelse paa dem, som giennem Hørelsens Sands modtage hiint Billede — end det skrevne Ord, den skriftlige Tale har paa dem, der saa at sige selv maa reproducere de Tankebilleder, eller skriftlig betegnede Forestillinger, som de ved Læsningen modtage.

Enhver vil let have giort den Erfaring, at Forplantelse af Følelser, Forestillinger og en fortsat Tankerække giennem Ørets Sands er mere *umiddelbar*, end den, som skeer giennem Øiets; men tillige vil man ved Eftertanke let overbevise sig om, at det stærkere Indtryk af hiin er mindre stadigt eller vedvarende, end det, som Skriften er i Stand til at frembringe. Dennes Tegn maae vi først, naar vi ved Synet have fattet dem, ligesom oversætte i de Ordtegn, vi umiddelbart fornemme og optage i os af den hørlige Tale. Talen er derfor ogsaa i Stand til, paa en mere livfuld Maade at udtrykke den Talendes hele Eiendommelighed (det hele Indbegreb af Følelser, Forestillinger, Tilbøieligheder, Grundsætninger, hvis Natur, Retning og Forbindelse danner det enkelte Menneskes Individualitet og adskiller den fra Andres); og derved at virke hurtigere og stærkere paa Andre, end Skriftsproget. Jo renere, jo tydeligere og stærkere Mennesket kan lægge sine egne Følelser for Dagen, desto lettere og snarere maa han kunne sætte Andres naturlige Medfølelse i Virksomhed, berøre beslægtede Strænge i deres Sind, og stemme dem til harmonerende Deeltagelse. Men denne Virkning af Talen og af Lydsprogets Veltalenhed berører derfor ogsaa nærmest og stærkest den Modtagendes Følelse, eller næst denne hans Phantasie; mindre og langsommere er dens Indflydelse paa Forstandens og Fornuftens Overbeviisning; og dette begrunder de eiendommelige Fortrin,

som Skriftsproget igien har for Talesproget, og saaledes Sprogkonsten for Talekonsten. — Den Talende, som besidder de dertil fornødne Evner, den fornødne Konstfærdighed, har det i sin Magt, at virke mere umiddelbart paa Tilhørerne, og mere hurtigt paa deres lettest modtagende, men ikke altid sikkre eller tilstrækkeligt prøvende Evner: Følelse og Indbildningskraft. Tilhørerne modtage mangengang lettere og villigere det, som paa denne Maade overleveres dem; men de modtage ogsaa derved saa meget lettere en fremmed Individualitets Indvirkning; de henrives af Taleren, og naar de troe, at have i deres Indre dannet sig en Overbeviisning, da er det ofte kun en Andens Meninger og Grundsætninger, en fremmed Aand og fremmede Anskuelser, som de, uden klart at indsee hvorledes, have giort til deres egne.

Skriftsproget derimod, som forvandler de engang dannede Forestillinger og Begreber til vedvarende Gienstande for Anskuelse og Betragtning, som derved giør det muligt for den modtagende Læser at rette Opmærksomheden og Aandens hele tænkende Virksomhed med større Fasthed og en dybere Anspændelse paa det skriftligt Fremstillede, og meer end een Gang at gienkalde eller gientage den samme Række af Tankebilleder eller skriftligt udtrykte Forestillinger — Skriftsproget, siger jeg, er herved mere end Lydsproget i Stand til at fremkalde en rolig Grandskning og Prøvelse af det Fremstilledes virkelige Indhold. Dets langsommere og stadigere Virkning gaaer saaledes dybere, kræver Forstandens Anvendelse og vækker Siælen til den prøvende Selvtænkning, hvorved det individuelle Aandsliv, og en logisk eller fornuftig Overbeviisning, danner sig hos Mennesket. Ligesom vi saaledes, ved at læse hvad der skriftlig meddeles os som Stof for Tænkning og Betragtning, ledes nærmere til aandelig Selvvirksomhed, til at danne os et System af Forestillinger, Ideer, og Grundsætninger, der blive vor egen aandelige Eiendom: saaledes virker ogsaa den skriftlige Tale langt mere, end den

mundtlige, til at vi betragte den som selvstændigt, uafhængigt Object for Eftertanke og Granskning; som et Aandsværk i og for sig selv, og adskilt fra den Fremstillendes (Forfatterens) personlige Individ; hvorimod det, endog ved den blotte physiske Virkning af Talen giennem Sprog-Organerne, — og i saa meget høiere Grad, jo mere den Talende besidder af det, man kalder udvortes Veltalenhed — er umuligt andet, end at Indtrykket af Talen paa den modtagende Tilhører ei kan blive fuldkommen reent, eller objectivt. — Dette finder saameget mere Sted, som al egentlig Tale, enhver ved Konst, eller ved forhøiet indvortes Liv og Varme hos den Talende, forstærket Anvendelse af Lydsproget, forudsætter, som jeg alt har bemærket, en forud beregnet Hensigt, at ville stemme Tilhøreren til at bifalde hvad han hører, eller forudsætter den Hensigt, at ville overtale. — Nu kan man vel ogsaa sige det samme om flere Arter af det skriftlige Foredrag, men dog langt fra ikke om alle; saa lidt som man kan sige, at det i Almindelighed er Skriftsprogets høieste Øiemed, at bringe andre til umiddelbart at antage Foredragets Indhold, eller at giøre den Skrivendes Forestillinger saaledes til sine, at man uden al aandelig Forarbeidelse (om jeg saa maa sige) optog dem i sin Tænkning.

Ligesom Lydsprogets Anvendelse i vexlende Tale, eller i Samtalen, nærmest gaaer ud paa den selskabelige Meddeling af Følelser og Tanker, og saaledes er en umiddelbar Ombytning af Forestillinger ved deres mundtlige Udsagn: saaledes er Skriftsprogets og Skriftens nærmeste Øiemed, i Foredragets simpelste Former eller Arter, at overgive de skriftlige Udsagn, det skriftlige Udtryk af Tanker og Tankerækker, til den Læsendes Anskuelse, eller hos vedkommende Læser at bevirke en Gientagelse af de samme Forestillinger, som den Skrivende har uddannet hos sig, uden at det dermed nærmest gaaer ud paa, at Læseren skulde modtage eller tilegne sig disse Forestillinger som sine egne. — Men ligesom end videre den konstigere Tale, ved Brugen af de

sammensatte Midler, som Talekonsten lærer, i høiere Grad og videre Omfang, end den blotte Samtale, gaaer ud paa Overtalelse — eller umiddelbar Antagelse af den Talendes Sætninger og Meninger: saa gaaer derimod enhver Art af det høiere skriftlige Foredrag (med Undtagelse af det oratoriske Slags, der kun er en i skriftlig Form overført og anbragt Veltalenhed) enten ud paa blot Fremstilling (i det poetiske, det historiske, det beskrivende Foredrag;) eller paa Overbeviisning, d. e. en ved logisk sammenhængende Argumentering frembragt Erkiendelse af Rigtigheden i Foredragets Indhold (som finder Sted i det didactiske og dogmatiske Foredrag).

De her antydede Hovedformaal for det skriftlige Foredrag føre os tillige nærmere til at undersøge dettes væsentlige Natur og eiendommelige Beskaffenhed. I det vi nu forudsætte den engang afgiorte Forskiel imellem Talesprog og Skriftsprog, i Følge hvilken hiint giver det umiddelbare Billede af den Talendes Forestillinger og Tankerække giennem Lydsprogets Ord-Betegning; dette derimod oversætter Lydsprogets Eenheder, eller de af Stavelser dannede Ord i de æquivalente Skrifttegn, og saaledes middelbart overgiver den Skrivendes Følelser, Forestillinger, Meninger, Domme og Slutninger til en Reproduction i Læserens Tænkning: have vi nu at undersøge, om og hvorvidt det skriftlige Udtryk overhovedet er forskielligt fra den mundtlige Tale — om hiin deler sig i væsentlig forskiellige Arter; og, dersom dette er Tilfældet, i hvad Forhold disse Arter da staae til hinanden, og til det særegne Formaal, som enhver af dem nærmest og egentlig gaaer ud paa. Dette vil saaledes føre os nærmere til Undersøgelsen af Begrebet om Stiil og om Diction, og til at undersøge og bestemme de Maader, hvorpaa Sprogkonst kan virke til at danne eet eller flere Slags stilistiske Foredrag.

Det synes uden Vanskelighed indlysende, at naar vi sætte

den oprindelige Forskiel i Betegningsmaaden, eller i den ydre Form, der finder Sted imellem Lydsprog og Skriftsprog, ud af Sigte, gives der ingen egentlig eller væsentlig Forskiel imellem begge. Talens Elementer, de enkelte Tanketegn ellers Ordene, disses Forbindelse til Sætninger eller Udsagn, og den organiske Forening eller Sammensmeltning af flere Sætninger til Sætningseenheder, eller Perioder — finde vi baade i Tale- og Skriftsproget; og om endog hvert af disse har sin Sphære, hvori det sædvanligen og hyppigst bevæger sig og anvendes: saa veed man jo, at det er muligt at tale mundtligt i de samme Arter af Foredrag, som de, man i Skriftsproget betiener sig af. Endog Poesiens Taleform, Udtryk og Diction kan den øvede Improvisator vinde Konstfærdighed nok til at betiene sig af, som et frit, mundtligt Foredrag. Den mundtlige Tale fordrer ogsaa de samme Betingelser for en fuldkommen, en konstret Skikkelse, som den skriftlige, nemlig Anvendelsen af Sproglærens Grundsætninger og Regler, for at kunne ved at følge og slutte sig til Sprogbrugen, opnaae den letteste og sikkerste Virkning af Talen, giennem dens høieste Forstaaelighed og Tydelighed. Det synes da, som fælles Elementer og fælles Grundlov for Udøvelsen, maatte give Talesproget og Skriftsproget i Anvendelsen en fuldkommen Eenshed; som om det maatte være den samme Lære, de selvsamme Regler, der skulle veilede os til Konsten at tale vel, og til den, at skrive vel. Ved nærmere Eftertanke ville vi dog finde, at naar endog Sproget og Sprogformen, hvori vi tale og skrive, ere de samme, saa er dog Anvendelsen ikke uden nogen Forskiellighed, saavel i Art, som i Formaal, Omfang og Grændser, ved begge Sprogets Hoved-Yttringsmaader. — Samtale, den almindeligste, den hyppigste og simpelste Taleform i Lydsproget, finder sielden Sted i Skriftsproget — eller anvendes kun der, hvor en vis Art dramatisk Poesie vil give en konstig Efterligning af Hverdagstalen; og i den didactiske Dialog, der ofte ved

Stivhed og en tvungen Charakteer vidner om, at den dialogiske Form, udenfor det egentlige Drama, passer lidet for Skriftsproget. Det sammenhængende *mundtlige Læreforedrag* nærmer sig vist nok i Diction eller Udtryksmaade til den didactiske Stiil i Skriftsproget; men hiint har dog ogsaa den samme mere *umiddelbare* Tendents, den samme Bestemmelse, gjennem en hurtigere Overlevering at modtages af Tilhørere, og den samme Egenhed, som Talesproget overhovedet besidder, i en friere, en mindre begrændset og bestemt Udvikling, end den, som tilhører det skriftlige Foredrag af samme Art.

Naar vi derimod udhæve en egen Art af det skriftlige Foredrag, og det den, hvis Fuldkommenhed i høieste Grad behøver og betinges ved en fuldstændig Konstdannelse, nemlig det *poetiske* Foredrag: saa finde vi dette, under en virkelig Sprogcultur, saa godt som aldeles indskrænket til *Skriftsproget*. Men vi finde dette Foredrag tillige at være sammensat af saa betydeligt afvigende Elementer og Grundformer, at det synes som vi uden Møie paa det bestemteste kunne adskille det fra enhver anden Sprogform. Vi skielne saaledes med Lethed imellem to Hovedformer i Talen: det *poetiske* og det *upoetiske*, eller, som man pleier at benævne det, det *prosaiske* Udtryk; og uagtet vi ei kunne ganske udelukkende anvise Skriftsproget det første, saa finde vi dog den poetiske Sprogform hyppigst indskrænket til det skriftlige Udtryk; og vi finde derimod Talens simple Grundform, eller det *prosaiske* Sprog, saavel at udgiøre den meest universelle, og saa at sige den eneste Form for det mundtlige Foredrag, som Grundvolden for den hele Sprogbygning i *Skriftsproget*.

Ved nøiere at undersøge begge Slags Foredrag, komme vi ogsaa til Kundskab om, at der virkelig imellem det poetiske og prosaiske Foredrag finder én væsentlig Forskiel Sted; i det nemlig Sproget i hiint ikke blot har sit almindelige Øiemed, at danne og udgiøre et Betegningsmiddel for Tanker og Forestillinger; men at

[redacted]

det der tillige maa tiene som Konstform, som Middel til en Fremstilling af Digtekonstens Værker, af Digterens frembringende Evne; hvorved Sproget ikke blot hæves i en høiere Sphære, end den blotte æquivalente Betegning af Forestillinger, og antager en udvidet symbolisk Charakteer, som Betegningsmiddel for poetiske Ideer og Billeder;*) men ogsaa føres over i Tonekonstens Region, og underkastes Indflydelse af Metrikens og Rhythmikens Love. Derimod finde vi det prosaiske Foredrag nærmere Sprogets elementare Væsen, og finde dets Bestemmelse saa at sige mere reen linguistisk — dets Væsen og Udvikling mere betinget ved Sprogets egen Organisme; følgelig ogsaa mere afhængig af Sproglærens og den rene Sprogkonsts Regler og Grundsætninger. Denne Konst finder derfor ogsaa sin nærmeste og umiddelbare Anvendelse paa det prosaiske Foredrag; og naar vi nævne Stiil og Diction, tænke vi os altid disse Udtryk nærmest anvendte paa Foredraget i Prosa; fordi vi vide, at skiøndt ogsaa Prosaisten, der vil tilegne sig Stilens Fuldkommenheder, maa være saaledes Herre over Sproget, at det villigen tilbyder ham sine Skatte og sin formelle Dragt for hans Aandsfrembringer; saa gielder dette dog endnu mere om Digteren, hvis Aandsvirksomhed og aandelige Conceptioner ere i den Grad ideelle, at Sprogformen saa at sige hos ham maa finde sig ganske af sig selv, dersom hans Digte ikke skulle komme

*) Det Ovenstaaende maa forstaaes saaledes, at det poetiske Sprog ingenlunde ophører at være, ligesom det prosaiske, en æquivalent Betegning af Forestillinger; men at det er meer end dette, og er det paa en anden Maade, end det sidstnævnte. Poesien bortdrager nemlig den vakte Forestilling fra dens egentlige Forum: Forstanden, og fører den hen for Phantasien. Den betiener sig, om ikke allene, dog ulige oftere og med en stærkere og mere levende Virkning, end Prosa-Talen, af saadanne Ord, der, skiøndt de egentlig betegne noget sandseligt, dog ved Digterens Brug af samme gaae over til at udtrykke Siælens indvortes Yttringer, eller fremkalde Billeder, som ere noget ganske andet, end hvad Ordene betegne for Forstanden, m. m.

til at røbe enhver Anstrengelse, det har kostet ham at give den umiddelbare Anskuelse af Phantasiens Billeder en særegen Form giennem Sproget.

Det er derfor, om ikke urigtigt, dog uegentligt, naar man taler om en *poetisk* Stiil; thi ved *Stiil* forstaaer man nærmest og egentlig en vis Grundcharakteer i Sprogformen, baade med Hensyn til Sprogets logiske Anvendelse, og til dennes Udvikling giennem Sætninger og Perioder; en vis Skrivemaade, eller formel Egenskab i Tankernes sammenhængende Foredrag, deels bestemt ved Materien, deels ved den Skrivendes Individualitet. Denne *Foredragets Sprogcharakteer* kan i sin Heelhed og Fuldstændighed kun udvikles i Prosa; thi det er kun ved denne, at Sprogformen i og for sig selv giør sig gieldende. Forskiellige Digtere kunne vel ogsaa, i Forhold til deres Eiendommelighed, have forskiellig Sprogcharakteer; men hos dem sammensmelter den linguistiske Charakteer mere med den artistiske (poetiske), end hos Prosaisten. Man nævner derfor sielden Digterens *Stiil*, i den Mening som hos Prosaisten; og det er i en anderledes modificeret Mening, naar man taler om episk, lyrisk, dramatisk Stiil; som kun ere egne Variationer af Poesiens almindelige Sprogart. Man kan derimod snarere tale om en poetisk *Diction* (Udtryksmaade) hvorved man pleier at forstaae den Sprogtone, som Digtekonsten behøver, især for dens Productioner af høiere, eller mere ideel Art. — Det prosaiske Foredrags Skikkelse og Dannelse af Sprogets og Talens Grundformer, betragtet i sammes Totalitet, er det, man i Almindelighed forstaaer ved *Stiil*; og *Stilarter* ere de forskiellige Modificationer, som Gienstand, Indhold og Formaal meddele hiin Sprogskikkelse.

3.

Da der ovenfor handledes om Forholdet imellem Poesie og Prosa, i Henseende til Anvendelsen af Sprogkonsten paa begge disse Hovedformer af Menneskets Aandsyttring giennem Sprogets Middel, maa det i den Anledning endnu bemærkes: at naar vi bruge Udtrykket Sprogkonst, indsees det let, at man hermed forener Begrebet om et andet Slags Konst, end naar man nævner Digtekonst, Malerkonst eller Tonekonst. Neppe engang Talekonsten, eller Rhetoriken, lader sig henregne til de egentlige skiønne Konster; og Sprogkonsten, i dens Reenhed, eller i dens oprindelige Natur og universelle Begreb, har en endnu mere technisk Natur, end Talekonsten; d. e. den gaaer endnu meer end denne ud paa at lære den rigtige Anvendelse af et udvortes Middel, Sproget, til Opnaaelsen af practiske Øiemed. Sprogkonsten er derfor egentlig en Disciplin, som Digteren — ligesom ogsaa Taleren — behøver til Udøvelsen af sin Konst, ligesom Maleren behøver at kunne tegne og blande Farverne paa den rette Maade, og den musicalske Componist, eller den producerende Tonekonstner, behøver at kunne spille paa eet eller flere Instrumenter, og at kiende Tonesystemets Regler, Harmoniens Love, og de forskiellige Instrumenters indbyrdes harmoniske Forhold. — Nu kan man vel sige: ogsaa Stilisten, Forfatteren, den prosaiske Skribent, behøver Sprogkonsten, som en technisk Lære om den rigtige Anvendelse af det Middel, han betiener sig af til at meddele Andre sine Tanker; og det er vist, at ogsaa hos ham maa der herske et indvortes Liv, en Fylde af aandelig Virksomhed, inden han kan tænke paa at lade dens udvortes Meddelelse formedelst Sprogkonsten modtage den rigtige og heldige Form. Men da det ogsaa netop er den prosaiske Forfatter om Tankerne, om Begreber, og overhovedet om Forstandens og Fornuftens Virken at giøre — og da en saadan aandelig Virken ikke kan

aabenbare sig uden Ord og Tale, som er et vel middelbart, men dog saa meget muligt afspeilende og æquivalent Billede af Tænkningens Objecter: saa indsees det, at den blotte Taleform, Ordene og Sproget som saadant, faaer en særegen, umiddelbar Betydning og Vigtighed for ham; efterdi det *hele Udtryk* af hans Aands og Tænknings Virksomhed beroer paa den fuldkomneste Grad af Overeensstemmelse imellem Tankegjenstanden og Taleformen; og efterdi det, med Hensyn til Fremstillingen eller den udvortes Yttring og Meddeling, ei vil nytte ham, at besidde en nok saa overflødig og indholdsrig Tankemasse, dersom han ikke forstaaer at forme eller meddele den giennem Sproget paa en saadan Maade, at Tankerne fremtræde ikke blot i deres fulde Indhold, Vægt og Betydning; men ogsaa i den Orden, Klarhed, Tydelighed og harmoniske Forbindelse, at deres Forstaaelighed i den muligste Grad bevirkes — med andre Ord, at det lykkes Forfatteren at sige *Alt* hvad han har tænkt, og sige det saaledes, at Læseren modtager den fulde Virkning af dets Indhold.

Dette, siger jeg, er den prosaiske Forfatters nærmeste Formaal, som *Stilist* betragtet; og al Sprogkonst eller stilistisk Konst gaaer derfor egentlig ud paa at frembringe den nøieste, den mest harmonerende Forbindelse imellem det *Tankestof*, som den Skrivende har tilegnet sig, og som han ved Fremstillingen vil meddele Andre, og Formen, hvori dette skeer, eller den *skriftlige Tale*. Nu kunne vi paa en viis Maade vel sige: at dette ikke allene er den prosaiske Forfatters, men ogsaa Digterens og Talerens Formaal. Dog er ikke blot Tankestoffet, men ogsaa det Forhold og den Grundbetingelse, under hvilke det gaaer over i Taleformen — eller med et andet Udtryk *Fremstillingens Grundbetingelse*, — forskiellig hos disse tre. Herved begrundes den væsentlige Forskiel imellem det *poetiske*, det *rhetoriske* og det egentlige *prosaiske* Foredrag; og da det, for at fastsætte Grændselinien imellem samme, især er af Vigtighed at bestemme

Forholdet imellem Poesie, (poetisk Diction) og Prosa: er det nødvendigt, at vi endnu opholde os noget ved denne Gienstand, inden vi gaae over til at udvikle den prosaiske Stiils Natur, Sprogkonstens Anvendelse paa samme, og Stilens eiendommelige Charakteer i forskiellige Sprog.

Forskiellen imellem Poesie og Prosa fra den objectiv-formelle Side, eller i begges skriftlige Fremstilling, ligger oprindeligen i Begrebet om den førstes Væsen og Formaal, som Konst betragtet. Al Konst gaaer ud paa umiddelbar Fremstilling af Ideer, Phantasiebilleder og Følelser giennem anskuelige Billeder. Maleri og Plastik, eller de afbildende Konster, kunne vi kalde den synlige Anskuelses Konster; Musiken den hørlige Anskuelses Konst, eller den, der giennem Hørelsen meddeler os et Slags Anskuelse, en umiddelbar Nydelse af Tonernes Skiønhed. Poesie er Tankernes, den aandelige Anskuelses Konst; og dens Væsen og Omfang er saameget mere aandeligt og uendeligt i det formelle Udtryk, som Tankernes Ideeverden er mere aandelig og mere ubegrændset, end de synlige Skiønhedsbilleder og Tonernes Harmonier kunne være det. Poesien er ogsaa deri forskiellig fra de øvrige Konster, at den ikke blot er i Stand til at fremstille det Skabte, eller dets Efterligning; men den skabende Kraft selv; ikke blot Konstværket, Tankens, Ideens anskuelige Billede, men Konstneren selv, og hans aandelige Væsen. Dens Forskiellighed yttrer sig end videre deri, at den ikke virker paa nogen udvortes Sands (undtagen for saa vidt, som den fordrer rhythmisk Velklang, en udvortes Betingelse for den metriske Form;) men at den nærmest tiltaler Aanden og vor høiere Bevidsthed. Den taler derfor, som Konst, ikke til Sandserne, men umiddelbart til Phantasien;*) og i det den formaaer at bringe os endog

*) Herved bør dog erindres, med Hensyn til de poetiske Phantasiebilleders enkelte Dele, at det kan komme i Betragtning, hvilken Teel

fraværende Gienstande, eller Gienstande, hvorom vi aldrig ved Sandserne have kunnet danne os nogen Forestilling, til Anskuelse: maae vi erkiende Poesien for at have større aandelig Virkekraft end nogen af de andre Konster, der ei kunne undvære et sandseligt Middel som Betingelse for deres Virkning.

Denne aandelige Virkning udøver Poesien unegtelig nærmest og stærkest paa og igiennem *Phantasien* og *Følelsen*. Det er vel et alt for indskrænket Udtryk, at ville kalde Poesien *Følelsens Sprog*; men dog er det vist, at der i enhver reen og fri Meddeling af Følelser ligger et poetisk Element; ligesom at vi ei kunne tænke os nogen umiddelbar Modtagelse af et for Indbildningskraften fremstillet Stof, uden en poetisk eller digtende Virksomhed af *Phantasien* hos den Fremstillende. Ikke blot enhver digtet Fortælling, metrisk eller prosaisk, fordrer denne Phantasievirksomhed hos den Fortællende; men selv den *virkelige Histories Fortælling* — for saavidt den skeer ved Opfattelse af et historisk Stof i en vis organisk eller sammenhængende Heelhed, og ved dets Fremstilling, ikke blot for Hukommelsen (enkelte Tildragelsers annalistiske Opregning) men for Læserens Anskuelse og Phantasie — fordrer hos Historieskriveren et Slags Reproduction eller Gienoplivelse af Historiens Stof, der ei kan tænkes uden en betydende Grad af poetisk Sands og digtende Evne. Giennem den sande historiske Fortælling skulle vi ei blot erfare eller lære, at *enkelte* Begivenheder have tildraget sig, og i hvad Følge dette er skeet; men vi skulle deels, giennem Fortællingen, see dem ligesom foregaae for vore Øine, hvilket er *Historiens Poesie*, eller poetiske Virkning; deels skulle vi, giennem Begivenhedernes rigtige Sammenkiædning, eller Forbindelse til store sammenhængende Masser, tydelig fatte og indsee deres Causalitet, eller Aarsagsforbindelse; hvilket man, i en vis Mening, kan kalde *Historiens Philosophie*,

Sandserne kunne have i deres Tilbliven; og at en stor Deel Udtryk om det Skiønne *laanes* af de høiere Sandser, Synet og Hørelsen.

dens Virkning paa Forstanden — eller, hvad andre benævne dens pragmatiske Foredrag. I begge Henseender, men særdeles med Hensyn til Fortællingens frie Reproduction af det givne factiske Stof (en virkelig poetisk eller Konstner=Virksomhed) er det, at man kan tale om historisk Konst; ligesom man ogsaa vil finde, at af de forskiellige Slags prosaiske Fremstillingsarter er den historiske Fortælling den, som i sin Natur, om end ikke i sin ydre Form, ligger Digtekonstens Værker nærmest — en Omstændighed, som man ved at handle om den historiske eller fortællende Stiilart, nærmere kommer til at berøre. — Her holde vi os for det første til det Eiendommelige ved Poesien: at den gaaer ud paa den konstskiønne Fremstilling af et indvortes Liv hos Digteren, eller af et objectivt Billede, hvilket han ligesaa vel selv giennem Phantasie og Følelse umiddelbart beskuer, som han stræber at overgive det giennem en anskuelig Form umiddelbart til Læserens eller Tilhørerens Phantasie, eller lige umiddelbart at meddele det til dennes Følelse. Det er denne dobbelte Kraftyttring, denne Forening af den passive og den active eller producerende Anskuelse, der frembringer den poetiske Konstner — thi den blotte Anskuelse af en indvortes Tilstand er ikke nok for Digteren; den kan, ved høiere Grad af Liv og Styrke, blive til en poetisk Tilstand; men hvor Evnen mangler til at give denne en udvortes Form, der fattes den skabende eller frembringende Kraft, som udfordres hos Konstneren; der fremkommer saaledes intet objectivt Digterværk.

Men ethvert saadant er ikke allene til i Digterens Følelse og Phantasie; det er ikke blot et undfanget Foster i hans Aand; men det fremtræder i den ydre Existents giennem Sprogets Form — en Sprogform, hvis Ideal, eller hvis høieste Bestemmelse er den, at bringe Ideens Skiønhed, det indre, i Digterens Siæl levende, ved hans productive Phantasie dannede Konst=Billede, til umiddelbar Anskuelse ved Ordet eller Talen. Egentlig Skiønhed i Sprogformen, (d. e. den rene, umiddelbare

Sprogskiønhed) kan derfor kun tænkes i Poesien, den Konst, der betiener sig af Sproget som Middel. Thi det er at bemærke, at naar vi tale om Formen af et Digterværk, da maae vi tænke os det samme, som ved ethvert andet Konstværks Form; vi maae tænke os den, som noget Heelt, noget fra Digterværkets Indre, fra dets Aand og Indhold uadskilleligt — saaledes f. Ex. som vi ved et Maleri, som saadant eller som Konstværk, ei kunne tænke os Colorit og Tegningens Omrids adskilte fra Gienstanden, som Maleriet forestiller. Ideens Skiønhed, uundværlig for Digterværket, lader sig derfor ikke adskille fra Formens Skiønhed, i et sandt poetisk Konstværk; med mindre vi ophæve dettes Eenhed og virkelige Væsen*). Det hielper ligesaa lidt til Existentsen af et saadant, at der, som man undertiden siger, ere gode Tanker i et Digt — thi Tanker, som saadanne, ville vi snarest søge og finde i den prosaiske Sprogform, ikke i Poesiens; eiheller at Digteren lægger sine Følelser, sit Vid eller sin Kundskab for Dagen, naar hans Product fattes den skiønne Form for Digtets Heelhed; ligesaa lidt, siger jeg, som det kan hielpe at samle en Masse af glimrende Billeder, eller en Mængde tonende Ord og smukke Talemaader, naar det indre Liv, der skal udstrømme fra Digterens Aand, mangler i hans Værk. — „*Sproget*, har engang Baggesen sagt, *er i alle Digterværker det vigtigste*;" og han har derved i vor æsthetiske Verden givet Anledning til Forvirringer og Mistydninger, hvis Virkning endnu ikke er ophørt**). Man

*) Dette bør nemlig saaledes forstaaes, at Ideen — Digtets besiælede Aand, dets Grundtanke — vel lader sig fremstille og betragte logisk og philosophisk, som udhævet fra Billedformen, hvilken det ved Sproget iklædes; ligesom denne Form kan betragtes affondret og fra et linguistisk Standpunkt; men da ophæve vi ogsaa herved Konstværkets Reenhed; da betragte vi det ikke som æsthetisk Heelt.

**) Det kunde maaskee, for at hæve en Deel af saadan Mistydning, siges: at der i Poesien lader sig skielne imellem den *indre* og *ydre Form*. Hiin kunde man kalde den hele Maade, hvorpaa Ideerne

[redacted]

har tildeels forvexlet Konstmiddelet, hvoraf Digteren betiener sig, med Digterværket selv; og man har i den sidste Tid ført megen Strid om Idee og Form i Poesien, uden altid at tænke paa, at begge ere lige uadskillelige og nødvendige, for at fremstille Digtets Heelhed. Uden Form — og hvad er Poesiens andet, end den poetisk anvendte Sprogform? — kan intet Digt existere; men uden Aandens, Ideernes indre Liv kan Sproget ligesaa lidt hielpe Digteren, som de skiønneste Farver kunne hielpe Malerdrengen til at blive Konstner. Store Digtere have altid været store Sprogkonstnere. Det er Nødvendigt — som jeg paa et andet Sted har sagt — at Digteren maa besidde udmærket Færdighed og Lethed i at behandle det Organ, ved hvilket han skal give sin Aands Billeder og Skabninger udvortes Tilværelse; og at han maa kunne dette, uden at skulle møisomt kæmpe sig frem for at vinde Formen til det Stof, Phantasie og Ideeverdenen tilbyde hans dannede Kraft. Men, at kalde Sproget det ubetinget vigtigste i alle Digterværker, er en logisk Forvirring af Begreberne om Stof og Form i Poesien. Den sidste (Formen) er upaatvivlelig ligesaa nødvendig, som den første — og man kan saaledes ogsaa sige, ligesaa vigtig. Men da en poetisk Form ikke lader sig tænke uden det aandelige Stof, den skal indklæde — da Ideen, Phantasiebilledet og Følelsen maae existere tidligere i Digterens Siæl, end Versene, hvori han udtrykker dem; da, med eet Ord, kun en digtende Aand kan bruge Sproget som poetisk Form: kan man ligesaa lidt kalde dette det absolut vigtigste i ethvert Digterværk, som man kan sige, at Ordet er vigtigere end Tanken, Symbolet vigtigere end Ideen."

---

opfattes og begrændses i Tænkningen og Phantasien; hvilket unegtelig ikke er det samme, som den ydre, linguistisk-metriske Form, eller Sprogfremstillingen i et Digt. Digteren kan f. Ex. foretage ikke ubetydelige Forandringer i denne Fremstilling, uden at røre den indre poetiske Form.

... ...tiartige ...
Stof til den Mode...
det bliver i Stand til ...
form, Digtekonsten ...
Sprogets — m...
under et dobbelt Spr...
høver Sproget eller ...
kelte Bestanddele, h...
har intet andet Konstr...
betiener sig for at udtr...
men Digteren bruger ...
de, i et andet eller n...
nemlig at giøre sig forst...
Meninger og Slutninger ...
Tale betragtet — og de...
dette, at han behøver Spr...
plastiske Konstner, der af ...
dighed i Tegnekonsten, For...
hed, for at kunne overfør...
formende ...

disse Anvendelse allene, at Digteren hæver sin Tale til Poesie? — Dette ville vi ei sige; men vi sige: Digteren vil fremstille det Konstskiønne giennem Ordets eller Talens Form. Skiønhed er en væsentlig, en absolut Fordring til et poetisk Konstværk; og al Skiønhed behøver, for at aabenbare sig, en for enhver særskilt Yttringsmaade forud givet, ligesom ved en medfødt Naturlov, ved en oprindelig, forudbestemt Harmonie fastsat Form. Undersøge vi Poesiens Natur, da ville vi overalt finde, at dens oprindelige Harmonie knytter Talens Udtryk til Rhythmikens Velklang. Man kan tænke sig enkelte Bestanddele af Poesien, aabenbarede i Sprogets Prosaform; men et Digt, et virkeligt og udført poetisk Konstværk, lader sig ligesaa lidt tænke adskilt fra den rhythmisk-metriske Form, som et Maleri lader sig tænke uden Farver, en Statue uden en legemlig, Rummet udfyldende Form. Der gives en Mangfoldighed af prosaiske Arbeider, hvorom man med Rette kan sige: at der er Poesie i samme; men man vil dog aldrig kalde et saadant Arbeide et Digt. Heri har endog i vort (og det tydske) Sprog den techniske Talebrug dannet sig med en vis skiønnende Egenhed. Man kalder vel Romanen og Novellen en digtet Fortælling, og tillægger den med Grund Navn af Digterværk; men man kalder den ikke gierne et Digt; da man ved dette Udtryk altid forbinder Begrebet om metrisk Poesie.

At der for Resten ogsaa her, som i alle andre Konst- og Naturformer gives Overgange, modsiger ikke den her angivne Grundcharakteer for Poesiens ydre Form. Vi vide jo saaledes, at der ogsaa gives en Rhythmik for det prosaiske Foredrag; og vi kunne gierne sige, at den rhythmiske Prosa i sin Form aabenbarer en Nærmelse til Poesiens; ligesom Digtekonsten i Romanen og Novellen (hvis Stof, paa en vis Maade endog modsætter sig den metriske Form) laaner Prosaformen til Fremstillingen af et episk Stof. Men altid vedbliver den Grundforskiel, vi maae sætte imellem Poesie og Prosa: at i denne har Sproget og Sprogformen

paa en Maade en selvstændig Betydning og Existents; men ikke i hiin. Den prosaiske Sprogform eller Stiil opfylder nemlig sin Bestemmelse, naar den udtrykker det Tankestof og den Tankerække, som den Skrivende i en viis Hensigt vil meddele; og naar vi klart, tydeligt og tilstrækkeligt forstaae hvad den Skrivende vil sige — eller naar der er en rigtigen betegnende Forbindelse imellem Tankestoffet og den for det vedkommende Tilfælde beregnede Skriftform — da er den prosaiske Stiils væsentligste Fuldkommenhed opnaaet; eller, vi have da i al Fald kun den underordnede Fordring tilbage, at en rhythmisk Periodebygning endnu maa lægge en større Lethed og Behagelighed til det rigtige, klare og bestemte Foredrag. I Poesien gives derimod, foruden Metrikens og Velklangens Fordringer til Sproget, ogsaa hiint Konstens høiere Formaal, i Følge hvilket Tanken og Ordet, Ideen og Billedet, Udtryk og Sprogform i Forening, kun betragtes som eet Middel for Fremstillingen af det poetiske Konstværk, hvoraf vi, for at tilfredsstilles, maa modtage et Indtryk, der fremvirkes ved Digtets Heelhed; et Indtryk, der vel, i Følge Poesiens Natur, kun successivt eller formedelst en fremskridende Tidsvirkning kan danne sig; men dog tilsidst maa efterlade sig en Totalanskuelse af det hele Digt, hvori alle enkelte Skiønheder, som bidrage til det Heles Skiønhed, flyde sammen til et eneste Billede.

Herved er det klart nok, at den største Deel af Stilens Elementer, saaledes som vi forefinde dem i det gode prosaiske Foredrag, nemlig Sprogbrug, passende Ordvalg, rigtige Ordbøininger og Ordforbindelser, Forstaaelighed, finere Sands for Sprogets Eiendommeligheder, m. m. ogsaa maa ligge til Grund for den poetiske Diction. Men selv den omhyggeligste, den meest samvittighedsfulde Anvendelse af disse Elementer, forslaaer ikke til at frembringe et Digt. Vi søge i dette ikke først Sprogtalentet, men Digterevnen, ikke den stilistiske Færdighed, men Poesien selv; ikke den correcte Sprogform (thi denne fordre og forudsætte vi) men Frem-

stillingen af poetisk Skiønhed, eller Fremstilling af den Skiønhed, som det er Digtekonsten givet at aabenbare. Stilistens Formaal er vel ogsaa Fremstilling; og det undertiden med en vis Art af Skiønhed i Udtrykket, som ogsaa den livfulde og harmoniske Prosa kan besidde. Men hverken er denne Skiønhed den samme som den, et poetisk Konstværks Beskuelse aabenbarer os; ei heller er det Skiønnes Fremstilling selv Stilistens egentlige Øiemed, saaledes som det er Digterens. Denne har naaet sit Maal, naar det poetiske Konstværk er frembragt; han maa, som Konstner, digte, som det hedder: „sibi & **Musis**," og alle de Virkninger, hans Værk kan have paa Læserens eller Tilhørerens Følelse, Phantasie, eller Villie, maae ligge umiddelbart i Digtet, maae være rene Udstrømninger af dets Væsen og Skikkelse; men ikke være Egenskaber, som Digteren forud har tænkt paa at give det. Det er derved ikke sagt, at Digteren jo tildeels kan arbeide med saadanne Formaal: men de tilhøre ikke hans Konst. Denne har, som enhver anden, sit høieste Formaal og sin høieste Løn i Konstværkets Tilværelse; og det er først, naar dette Maal er naaet, at Digteren kan tage Hensyn til den Virkning, det udøver.

Heraf udrinder da ogsaa den Beskaffenhed ved det poetiske Konstværk, at ligesom Fremstillingen selv er Digterens umiddelbare Hovedmaal: saaledes maa Digtet ogsaa allerførst og fortrinligen henvende sig til den modtagende Læsers Anskuelse gjennem Indbildningskraften, og til hans Siæls Stemning ved Følelsen, for at opnaae den Virkning, hvilken dets Tilværelse som Konstværk medfører; og da det, som saadant, tillige er et Sprogværk, maa den poetiske Diction fortrinligen tiltale Phantasien og Følelsen. —Anderledes er det med Sprogkonstens Anvendelse paa det prosaiske Foredrag, i dettes tre Hovedgrene: den dogmatiske, den historiske eller fremstillende, og den oratóriske. Alle tre have et Formaal, der aldrig ganske kan opfyldes ved den blotte Existens

af Sprogværket — der ligger udenfor den Hensigt, at tilveiebringe anskuelig Fremstilling af en Skiønhedsidee; og ikke opfyldes ved Produceringen af et Konstværk giennem Sprogformen, saaledes som Tilfældet er med Poesien. Af hine tre Hovedgrene vender den sidste sig nærmest til Følelsen og Villien; den har sit udvortes Formaal i at ville overtale; og da den paa en Maade hertil bruger og maa laane visse af Digtekonstens Midler, en høiere Grad af Velklang og Harmonie i Sprogbygningen, m. m. giør den undertiden en, skiøndt egentlig ubeføiet Paastand paa at henregnes blandt Konsterne. Man udmærker dens Theorie under i Navn af Talekonst, (ars rhetorica, de Tydskes „Beredsamkeit") fra den almindelige Veltalenhed („Wohlredenheit," eloquentia) der egentlig kun er den rigtige og passende Anvendelse af Sprogkonsten paa enhver Art af det prosaiske Foredrag; og saaledes ogsaa paa det Foredrag, hvis udvortes Formaal ikke er at overtale, men at overbevise; og som derfor nærmest og mest umiddelbart henvender sig til Forstanden og Reflexionen. Imellem begge ligger den fremstillende og fortællende Prosa. Den nærmer sig fra en vis Side (den fremstillende, plastiske, der tiltaler Indbildningskraften) meget Poesien; men fierner sig igien vidt fra denne, i dens Indskrænkning af Phantasiens Virkekraft og paa flere Maader. I øvrigt er det i de to sidste Arter af prosaisk Foredrag, at de forskiellige Skikkelser, de forskielligt modificerede Stiilarter, som et Sprogs Prosaform kan antage, renest udvikle sig. Det er ogsaa giennem dem, at saavel den individuelle, som den nationale Sprogcharakteer, i Stilen hyppigst udpræger sig. En nøiere Bestemmelse af Forholdet imellem reen prosaisk Stiil, oratorisk og poetisk Diction, vil føre os nærmere til Begrebet, saavel om den individuelle Stiil eller Sprogcharakteer, som om det Særegne og Charakteristiske ved de forskiellige Stillarter, og disses successive Oprindelse og Dannelse af Sprogets Elementer.

4.

Vi have seet at Digtekonstens Sprog, som et Middel for Fremstilling af den *poetiske* Skiønhed, om det endog med det prosaiske Foredrag har Tankernes Betegning tilfælles, dog opfylder denne Sprogets oprindelige Bestemmelse under andre Forhold og Betingelser — i det Sproget, der for Prosaisten er det simple Udtryk af Tankestoffet eller af indvortes Forandringer, for Digteren tillige er et *Konstmiddel*, et Organ for de poetiske Ideers, og for et indvortes poetisk Livs anskuelige og skiønne Fremstilling. Vi bemærkede tillige: at en *indvortes Poesie* maa hos Digteren gaae forud for den poetiske Production, eller Overførelsen af det indre Phantasielivs Billeder og af Følelsens Indtryk og Siælestemninger i en udvortes anskuelig Form. Tilværelsen af en saadan indvortes Poesie vil ikke lettelig Nogen negte, eller finde det vanskeligt at giøre sig en Forestilling om, der blot en eneste Gang i sit Liv har giort den Erfaring, hvad det er at være henreven, begeistret, behersket eller ligesom opfyldt af en aandelig Virksomhed, hvorved man ikke blot beskuer, føler, eller tænker — men hvorved den saaledes tredeelte Aandsvirken og Aandstilstand forenes til en eneste heel eller udeelt, uafsondret Virksomhed, ved hvilken Siælen, saavidt dette er muligt, saavidt dens Kræfter kunne naae, tilegner eller stræbe at tilegne sig en Fatten, en Nyden, en Anskuelse af Livets Heelhed, aabenbaret paa et enkelt Punkt, i et enkelt Moment — ligesom sammentrængt fra den uendelige, uoverskuelige Peripherie i et Centrum, hvor Siælen kan modtage og virke med sin hele Evne. Af en saadan Virken udspringe ligesaavel de høieste Ideer, i deres Tilværelse som blotte *Tankevæsener*, som i deres Afspeiling i *Tankebilleder* eller Idealer; og hvorledes end den poetiske Tilstand eller den indre Poesie yttrer sig, hvilket Stof, hvilken Anledning der end fremkalder den, det være religiøs Stemning, det være Kiærlighed til

en udvortes Gienstand, et Værk af Naturen eller Konsten, en lykkelig Harmonie imellem vor indre Trang, vor aandelige Stræben og den os omgivende Verden — eller en dybere Fornemmelse af det Sønderrivende i den modsatte Disharmonie — saa maa det være en fuld, en udeelt Aandsvirksomhed og Livsnydelse, der skal frembringe Begeistring, og med denne en indvortes Poesie.

Denne samme uafsondrede Heelhed, denne Totalitets-Egenskab i Siælens Tilstand, der vækker en fuld Livsnydelse, en Concentrering af Livets aandelige Kræfter i eet Middelpunkt, hvor Alt hvad vi aandeligt formaae, hvor Følelse, Tanke, Begiering og Beskuelse smelte sammen i et Heelt — hvor vi med eet Ord leve, eller leve i Livets høieste Grad: denne Heelhed, siger jeg, maa ogsaa fra det Indre, fra den indvortes Væren, Nyden og Virken forplante sig til den udadstræbende Virksomhed, hvormed en begeistret, af en poetisk Tilstand opfyldt Siæl vil producere et Udtryk, et beskueligt og altsaa dannet eller formbegavet Billede af hiint indre Liv, eller hine Begeistringens udeelte Livsmomenter. Saasnart som derimod i denne Virksomhed — i den poetiske eller Konstens Virken, (thi al Konst i subjectiv Betydning, al skiøn Konst nemlig, er en skabende Virken for at give det indre poetiske Liv udvortes Existents i den skiønne eller harmoniske Form) saasnart, siger jeg, i en saadan aandelig Virken de enkelte Aandens Kræfter afsondre og isolere sig: saa ophører den rene poetiske Tilstand, og saaledes ogsaa dens rene Udtryk. Vil Tanken afsondre sig fra Følelsen, da indtræder den reflecterende Tilstand, og da forsvinder det indre Livs Heelhed; i Stedet for dets udeelte Billede, fremstaae de abstrakte Begreber. Disse kunne, som Tanke-Udtryk, vinde i Tydelighed, Fattelighed — eller hvad man i vort Sprog saa udtryksfuldt kalder Begribelighed; men de tabe i Liv, i levende Tilværelse, og ofte i Klarhed — thi

eget kan have aandelig Klarhed, uden at have Begribelig=
d eller Begrebets Tydelighed.*)

Den producerende Digter eller Konstner er ikke i en reflec=
rende Virksomhed — men hans Virken er en aandelig Skaben,
i dannende Fremstilling af et heelt og umiddelbart Livsbillede;
hvad han har levet, og levet i uafsondret Heelhed, vil han
engive eller gienføde i et Konstværk. Reflexionens og Begre=
rnes Afsondringer i Tankelivet ere ham ikke fremmede eller
erne; men de foregaae hos ham i en ubevidst Anvendelse; de
e ikke Hensigten, det umiddelbare Maal for hans Aands Stræ=
n og Virken. Begreberne frembyde sig for ham i en subor=
dineret Stilling; han fremstiller dem for os, ikke for at meddele
i deres logiske Indhold; men for at lade dem tiene som Om=
ds, eller som Farver, i det hele Billede, han meddeler Anku=
sen. Vi kunne tage et heelt Digt for os, eller enkelte Partier
i et saadant, en enkelt Strophe, og opløse den i Prosa: eller
ed andre Ord, tage de Udtryk, de Begreber, som danne Stro=
hens Tanke=Elementer, i en prosaisk Mening — og vi ville
i i utallige Tilfælde overbevises om, at Digteren ikke som Pro=
isten taler nærmest til Forstanden; og at hans Tale, hans
Billeder, hans hele Udtryk, selv hvor det som Poesie har den
høieste Klarhed for os, som Prosa kan blive os uforstaaeligt,
ler endog reent tabe de enkelte Begrebers Mening.

Lad os f. Ex. sætte, at Een i Prosa vil fortælle os, at
i Kildes klare Vande, inden de bryde frem af Jorden rinde
skiulte Aarer under Jordfladen, hvor ingen kan see deres

*) Her kunde bemærkes, at et eget Forhold finder Sted imellem Mu=
siken (denne egentlige Følelsens Konst) og de øvrige skiønne
Konster. Disse individualisere, og vinde derved Liv og medføre
Klarhed. Musiken derimod synes netop ved en vis Dunkelhed, der
aldrig kan skildre det Specielle, end sige det Individuelle, at have
en Kilde til det Liv, hvormed den virker.

Løb, og hvor de kunne giennemflyde underjordiske Egne eller Jordlag, hvis Beskaffenhed vi ikke kiende eller kunne forestille os. Lad os tænke os, at det er i et alvorligt naturbeskrivende Foredrag eller i et geographisk Skrift, at Prosaisten vil sige os dette; og lad os antage, at han begynder sin undervisende Tale saaledes: „De klare Bølger rinde dybt i Jorden, giennem det sorte Muld, og snoe sig langsomt en ukiendt Vei, ligesom i Blinde": saa vil hans Tale saavidt endnu være os forstaaelig; eller de enkelte Begreber og deres Sætningsforbindelse vil meddele os nogenlunde fattelige Forestillinger; men bliver han nu videre ved: „De rinde i dybe, mørke Huler giennem Jordens Bryst; og sikkert skue de der med Glæde hvad dens Overflade skiuler for os:" saa ville vi blandt andet strax støde̊s ved Begrebet: Jordens Bryst, som i Prosa er uforstaaeligt; og vi ville spørge: hvorledes kunne Bølger glæde sig? — eller hvad Mening ligger i dette Begreb? — Endnu høiere stiger Disharmonien imellem Forstandens logiske Opfatning og Begrebernes Indhold, dersom Prosaisten vil vedblive: „Kildens Vande tumle sig i en Verden, som skal være dybt under Havet; og den tykke sølvklare Vandstraale, som her springer frem og risler ned igiennem Skoven, har kysset en Ellepiges Barm og brukket hendes Billed." — Vi kunne jo ikke negte, at vi forstaae hvert Ord og hver enkelt Sætning i denne Periode; men ved Forstanden ere vi dog ikke i Stand til at fatte, hvad de her skulle betyde; det Hele er os, som en Periode i Prosa, ubegribeligt, eller naar hvert enkelt Led overgives til Reflexionen, saa vil den simple, sunde Forstand f. Ex. ei kunne begribe Meningen af at en Kilde kysser en Piges Barm; og finde reen Nonsens i Begrebet: at den brikker hendes Billede. Langt anderledes er det med den poetiske Fremstilling, og med Opfatningen af de selvsamme Udtryk og Begreber, ikke i deres isolerede Affsondring, eller som Gienstand for den prosaiske Reflexion; men i deres billedlige Betydning og i deres Sammenhæng til et heelt digterisk Phan-

tasiebillede, der giengivet og det næsten Ord for Ord, i Poesiens metriske Form, frembyder sig for den poetiske Beskuelse; saaledes som vi finde Billedet i disse to Stropher af en Øhlenschlægersk Romance:

I sorten Mulm, i dyben Jord
De klare Bølger rinde.
En ukiendt Vei de langsomt snoer
Sig ligesom i Blinde.
De risle giennem Jordens Bryst
I Dybets mørke Huler,
Og skue sikkert der med Lyst
Hvad Overfladen skiuler.

Den Verden, som vi ane hist,
Dybt under Havets Bunde,
Den har de giennemtumlet vist
Og bølget i dens Lunde.
Den runde, tykke Sølverarm
Som risler her forvildet,
Har kysset Ellepigens Barm,*)
Og trykket hendes Billed.

Jeg har uden Udvalg taget dette Exempel, som det første, der faldt mig i Haanden i den nærmeste poetiske Bog, for at vise — ikke at Digteren betiener sig af den saakaldte figurlige Stiil; thi denne har ogsaa Prosaisten, med tilbørlig Anvendelse tilfælles med ham; men at Digteren, om man vil, har *sit eget Sprog*; at han i utallige Tilfælde bruger eller fremstiller Begreberne paa en heel anden Maade, end Prosaisten, der overgiver

*) Her maa dog bemærkes et af de Anstød mod den *logiske Sandhed*, som heller ikke Poesiens Sprog let taaler, og hvorved Billedet saa at sige gaaer i Stykker. Man kan vel poetisk sige: at en *Kilde*, men ikke at en *Arm* kysser. Bedre kunde her staae: „har *favnet* Ellepigens Barm."

deres Udtryk i Talen som enkelte Tegn, som enkelt Tankebetegning, til Forstandens Opfatning og Betragtning, til den enkelte Actus af Tænkningen, som hertil udfordres; i dets Sted Digteren anvender Udtrykkene med en dobbelt Betydning, som Ord eller Tanketegn, og som poetisk Konstmiddel, eller til Poesiens Symbolik; i dets Sted at han ikke overgiver sine Udtryk til en isoleret Betragtning eller Begriben; men sammensmelter dem til et uadskilleligt Billede af en indvortes poetisk Skikkelse og Skabning; og derfor, som Digter eller digtende Forfatter, ikke taler til Forstanden allene, men til Følelse, Phantasie og Villie tillige; med eet Ord: til hele Siælen.

Af denne den poetiske Fremstillings særegne Natur reiser sig den hele vrange og ufornuftige Fremgangsmaade, hvorved Nogle upoetiske eller uæsthetiske Kritikere undertiden have foretaget sig at ville dadle Digterværker, eller giøre enkelte Udtryk i Poesien latterlige, ved at fremstille dem, udrevne af deres organiske Forbindelse, som meningsløse og uforstaaelige. Intet kan være mere uvidenskabeligt, og heller intet fattigere, end denne Maade at kriticere Digtere; thi der gives intet Digt, selv ei det i Udtrykket jævneste, i Aanden mest prosaiske, hvoraf man ikke kunde giøre enkelte Steder latterlige og uforstaaelige, ved at ville fremdrage dem og stille dem i en reen prosaisk Mening. Paa den anden Side maae vi ogsaa erindre, at denne Mening og Sprogets hele Prosaform har sin Sphære, hvorfra det ikke ustraffet kan gaae over i Poesiens. Begge Sprogformer have deres naturlige Overgange; og i begge kan, under den uendelig forskielligt modificerende Anvendelse, mangehaande meer eller mindre taalelige, eller endog heldige Blandinger finde Sted — særdeles paa den prosaiske, eller Prosaformens Side; eller med andre Ord: den indre Poesie kan meddele og aabenbare sin Aand under en Sprogform, hvori nogle af det poetiske Livs Elementer kunne være tilstede, uden at

[redacted]

tasiebillede, der giengivet og det næsten Ord for Ord, i Poesiens metriske Form, frembyder sig for den poetiske Beskuelse; saaledes som vi finde Billedet i disse to Stropher af en Öhlenschlægersk Romance:

I sorten Mulm, i dyben Jord
De klare Bølger rinde.
En ukiendt Vei de langsomt snoer
Sig ligesom i Blinde.
De risle giennem Jordens Bryst
I Dybets mørke Huler,
Og skue sikkert der med Lyst
Hvad Overfladen skiuler.

Den Verden, som vi ane hist,
Dybt under Havets Bunde,
Den har de giennemtumlet vist
Og bølget i dens Lunde.
Den runde, tykke Sølverarm
Som risler her forvildet,
Har kysset Ellepigens Barm,*)
Og trykket hendes Billed.

Jeg har uden Udvalg taget dette Exempel, som det første, der faldt mig i Haanden i den nærmeste poetiske Bog, for at vise — ikke at Digteren betiener sig af den saakaldte figurlige Stiil; thi denne har ogsaa Prosaisten, med tilbørlig Anvendelse tilfælles med ham; men at Digteren, om man vil, har sit eget Sprog; at han i utallige Tilfælde bruger eller fremstiller Begreberne paa en heel anden Maade, end Prosaisten, der overgiver

*) Her maa dog bemærkes et af de Anstød mod den logiske Sandhed, som heller ikke Poesiens Sprog let taaler, og hvorved Billedet saa at sige gaaer i Stykker. Man kan vel poetisk sige: at en Kilde, men ikke at en Arm kysser. Bedre kunde her staae: „har favnet Ellepigens Barm."

deres Udtryk i Talen som *enkelte* Tegn, som enkelt Tankebetegning, til Forstandens Opfatning og Betragtning, til den enkelte Actus af Tænkningen, som hertil udfordres; i dets Sted Digteren anvender Udtrykkene med en dobbelt Betydning, som Ord eller Tanketegn, og som poetisk Konstmiddel, eller til Poesiens Symbolik; i dets Sted at han ikke overgiver sine Udtryk til en isoleret Betragtning eller Begriben; men sammensmelter dem til et uadskilleligt Billede af en indvortes poetisk Skikkelse og Skabning; og derfor, som Digter eller digtende Forfatter, ikke taler til Forstanden allene, men til Følelse, Phantasie og Villie tillige; med eet Ord: til hele Siælen.

Af denne den poetiske Fremstillings særegne Natur reiser sig den hele vrange og ufornuftige Fremgangsmaade, hvorved Nogle upoetiske eller uæsthetiske Kritikere undertiden have foretaget sig at ville dadle Digterværker, eller giøre enkelte Udtryk i Poesien latterlige, ved at fremstille dem, udrevne af deres organiske Forbindelse, som meningsløse og uforstaaelige. Intet kan være mere uvidenskabeligt, og heller intet fattigere, end denne Maade at kriticere Digtere; thi der gives intet Digt, selv ei det i Udtrykket jævneste, i Aanden mest prosaiske, hvoraf man ikke kunde giøre enkelte Steder latterlige og uforstaaelige, ved at ville fremdrage dem og stille dem i en reen prosaisk Mening. Paa den anden Side maae vi ogsaa erindre, at *denne* Mening og Sprogets hele Prosaform har sin Sphære, hvorfra det ikke ustraffet kan gaae over i Poesiens. Begge Sprogformer have deres *naturlige* Overgange; og i begge kan, under den uendelig forskielligt modificerende Anvendelse, mangehaande meer eller mindre taalelige, eller endog heldige Blandinger finde Sted — særdeles paa den prosaiske, eller Prosaformens Side; eller med andre Ord: den indre Poesie kan meddele og aabenbare sin Aand under en Sprogform, hvori nogle af det poetiske Livs Elementer kunne være tilstede, uden at

[redacted]

: have opnaaet den fuldstændige Udvikling, som Konstformen llene giver dem.

Det har ofte været et Stridsspørgsmaal: om der kunde ives Poesie i Prosa? — I sig selv falder Svaret paa dette Spørgsmaal ligesaa let, som at besvare et andet: kan man giøre 1 Tegning efter et Maleri? eller: kan man aftegne en Statue? — ingen vil falde paa at negte, at der jo er en Deel af Maleriet Tegningen, og at vi ved at see den aftegnede Statue kunne anne os et Slags Forestilling om den ideale Skikkelse, det Konst-illede, som den plastiske Konstner i sit Værk har fremstillet. Men ingen vil sige: at Tegningen er et Maleri, eller at den Figur, i see paa Papiret, er en Statue. — Hvad er den sande Grund ertil andet, end at enhver særskilt Konst, ikke allene har sine sær-ilte Former (disse kunne endog i forskiellige Konster være nær eslægtede; f. Ex. i de afbildende Konster, hvor det overhovedet : den synlige Skiønhedsform, som Konstneren vil fremstille;) ten at endogsaa enhver Konst har sit særegne Middel, hvorved onstfrembringelsen opnaaes — et Middel, som ei kan tænkes orte, eller savnes, uden at allene derved Konstværket forsvinder. Skulde Digtekonsten allene fattes denne Eiendommelighed i dens Skikkelse, denne væsentlige Betingelse for den digtende Konstners Virken, for hans Afpræg af de indre Konstbilleder i Formernes Verden? — Ingenlunde! thi da maatte Poesien ophøre at være 1 Konst; da maatte dens Love og dens Udøvelse blive et vilkaar-gt Spil, og tilsidst flyde sammen med og tabe sig i den blotte ivne til at udtrykke Forestillinger, eller Forandringer i Siælens indre, ved mundtlig Tale, eller ved Skrift; da blev der tilsidst ngen Forskiel paa en Tragedie og et Embedsbrev, paa en Romanze g en Kiøkkenseddel. — At hiint Poesiens Konstmiddel er noget ndet og mere end Sprogkonst, har jeg allerede forhen iist; og at der maa være et bestemt Grændseskiel, der adskiller et poetiske Konstværk i dets ydre Fremstilling og Skikkelse fra

[redacted]

den rene Prosaform, eller det prosaiske Foredrag, behøver i Beviis for den, som har det svageste Begreb om hvad det er fremsætte sine Tanker skriftlig, eller at skrive i Prosa. Man et gammelt og almindeligt Udtryk i vort Sprog, der vel synes at hente sin Betydning fra en *udvortes formel* Forſ men i sig selv siger mere; jeg mener Udtrykket *bunden* *ubunden* Stiil. Vel betegner dette Udtryk nærmest kun, det synes, en stilistisk Forskiel; og det skriver sig virkelig o fra den Tid, da man meente at finde Poesiens *hele* Væse den metriske *Form*; og saaledes noget nær ansaae Digtning det samme som Versification. Men naar vi ville afdrage Opmærksomhed fra Ordet *Stiil* i Betydningen af Foredr hele Skikkelse og Dannelse, i hvilken det egentlig blot tilk Prosaformen: saa adskiller virkelig hiint Udtryk tilstrækkeligt begge Formers Eiendommelighed, eller Digterens og Prosai særegne Sprog-Region.

Hvorsomhelst vi opsøge *Digtekonst* og dens Frembri ser, det være i dens spædeste Barndom og dens svageste, fatt Skikkelse, eller i dens ædelste Konstudvikling: saa finde vi, at ingensteds i sin ydre Fremtræden og Fremstilling gjennem S former nøies med *Ordet* allene, men at den med dette, Ordbetegningen i Lydsproget forbinder Anvendelsen af et T *middel*, som fra de svageste, de mest enkelte rhythmiske Ha nier i de simpelste Folkesange, indtil de fra Metrikens Side konstfulde Digterværker, er i sin Natur det samme: en Anven af Lydens Harmonie, eller af Rhythmiken, paa det poetiske Sprog — man kunde sige, en Forbindelse af *Ord-Spro* og *Tone-Sproget* — og som Følge heraf et Slags musi Indflydelse paa Ordvalget i det poetiske Udtryk; der vel, ve løselig Betragtning, ikkun synes at danne et *metrisk* Baan Talen, en *bunden* Stiil. Men ved nøiere Undersøgel denne musicalske Indvirkning, dette musicalske Element i Poe

Taleform, finde vi det saa at sige oprindelig rodfæstet i Digtekonstens Natur; da denne Ordets og Tankens Konst, giennem dens Udstrømmen fra *Følelsen*, vedkiender sig sit Slægtskab med Tonekonsten, hvis Aand eller aandelige Side nærmest og umiddelbar udgaaer fra og tiltaler Følelsen; og dette Slægtskab lever og yttrer sig, uforkasteligt og almindeligt, i al Digtekonsts Trang til at lade Poesiens Ordform bevæge sig i rhythmiske Melodier, eller at lade et metrisk afmaalt Tonefald bestemme saavel Digtets hele Skikkelse, som dets Afdelinger, eller de for dets Foredrag passende Hvilepunkter. Man vil indsee, at det ikke hører til vort Formaal, her at gaae ind i en nøiere Udvikling af dette Poesiens Slægtskab til Musiken, eller af den Betydning, hvormed Ordenes Velklang og Harmonien i deres Sammenstilling — en anden Side og en ny Bestyrkelse af hiint Slægtskab imellem de to Konster — fremtræder i Digtekonsten. Jeg vil blot nærmest giøre opmærksom paa, hvor almindeligt, ja man kan sige, med hvilken naturlig Nødvendighed den rhythmiske og metriske Form giver sig tilkiende som væsentlig betinget, og som uadskillelig fra Begrebet om et poetisk Foredrag.

Man tænke sig for det første hvilket Slags Digte man vil, af *lyrisk* Form, og man vil finde det ligesaa umuligt at forestille sig dem som Konstværker, eller i deres virkelige Existents som Konstproducter, uden metrisk Skikkelse, som det er umuligt at tænke sig en Statue, uden at den maa være formet eller støbt, eller uden en legemlig, cubisk, Rummet udfyldende Skikkelse. Aftegner man os Statuen, da er det ikke længere den selv, kun dens Træk, dens Skygge vi see. Omskrives eller oversættes et lyrisk Digt i Prosaform, da gienfinde vi ikke længer Digtet, eller kalde det saaledes; men vi sige det er Poesie *opløst* i Prosa. Vil man oprindeligen meddele lyrisk Begeistring i Prosaformen, da kunne vel enkelte lyriske Udbrud og Toner paa en naturlig Maade gaae over i denne; men ingen poetisk Heelhed; intet

ſkride den. — Med en mindre
metriſke Form at ſlutte ſig ti
men dog vide vi, at ogſaa fra
ſkillelige, og ſaaledes en af
kens og Rhythmikens Formdann
matiſke Poeſie i Lyſtſpillet
verden — uden at denne dog
kunne erfare) er nødvendig
blot i Forbigaaende antyde; i
Dem opmærkſomme paa: at er
gang fra metriſk Poeſie og
ſaformen, fremtræder i den epi

Her finde vi paa den en
Novellen og Romanen ligeſom
Høielighed nærmer ſig, ikke bl
Livets Proſaverden, hvis natu
hiin Form; og paa den ander
Stiliſtens Konſt, eller Veltale
kommer Digtekonſten imøde i

fificerede Romaner tale mere for end imod vor Sætning. De ere undertiden virkelig episke Digte; og hvor de mere nærme sig den egentlig Romanform, Hverdagslivets Situationer og Intriguer, der vidne de kun om, at man skrev dem (ligesom de rimede Krøniker) paa Vers, fordi man endnu savnede den udbannede Prosaform; og med dennes Opkomst ophøre ogsaa baade Krøniker og Romaner paa Vers.

Man kan forestille sig hiin Formbetingelse som en Virkning af den for enhver Konstart naturlig givne Formbegrændsning ved Rummets eller Tidens Forhold. Et Maleri, saa stort som Façaden af en Bygning, vilde, nok saa godt udført, dog overskride Maalet for pittoreske Konstværker; det vilde som Heelt blive uoverskueligt, ufatteligt, og den sande Konstvirkning gjennem Totalanskuelsen forsvinde. En Symphonie eller Opera, der varede en heel Dag, vilde endog de mest enthusiastiske Tonekonstnere og Musikelskere ikke være i Stand til at modtage — i Fald det lod sig tænke, at en saadan Composition kunde udføres. Og saaledes forekommer det os næsten, naar vi læse om Hinduernes episke Digte paa nogle hundredetusinde Disticher, eller om chinesiske Skuespil, der vare hele Dage, som om vi sattes tilbage i en antediluviansk Konstperiode, hvor den organiske Formdannelse endnu ikke havde concentreret sig til en harmonisk Begrændsning og indvortes Kraftfylde; men øvede sin dannende Evne i en udsvævende og halv chaotisk Production af uhyre legemlige Masser; liig Forverdenens colossale Dyrslægter, hvis forstenede Beenrade ere Monumenter om hiin Verdens, efter andre Love virkende Productionskraft paa vor Klode.

Men hiin mere materielle Grund til at altfor lange Digte ved deres Længde allene forekomme os ligesom uorganiske og umodtagelige for den æsthetiske Sands, er dog ikke den eneste, der vilde give en Roman paa Vers en unaturlig Form. Stoffet selv modsætter sig ved sin Natur den metriske Sprogform; thi ligesom Følelsens Poesie, eller hvad vi nærmest og egentligst kunde kalde

tællingen, med dens Forb
det dramatiske Liv i Situatio
Mangfoldighed af enkelte S
dvæle længe ved een Gienstand,
og en hyppig Nærmelse til P
hed, som paa en naturlig M
vellisten til det prosaiske For
Nødvendighed ledes Historieskri
med den digtende Fortæller,
Phantasievirksomhed og en, o
Stræben efter umiddelbar Frem
fælles. Hans Stiil er derfor et
belærende Element i det prosais
tiltaler Forstanden, og af det
ningskraften fremstillende Elem
simple Beretning af Facta,
les vor Viden eller Erfaring;
stillende Element derimod den eg
historiske Stof, som et sammenh
ning, opreines til Anskuel...

standen og Sjælens reflecterende Virksomhed en altfor afgiort og væsentlig Deel i den kritiske Opfatning og den pragmatiske Behandling af Stoffet: til at vi ikke lettelig skulde indsee, at Prosaformen nødvendig maa tilhøre den egentlige og fuldendte historiske Fortælling. Enhver Anvendelse af Metrik og bunden Stiil i historisk Foredrag er unaturlig, og er kun en virkelig Yttring eller sildigere Efterligning af den historiske Beretning, saaledes som den var i sin første Barndom.

Det er nemlig netop en Egenskab, der følger med den ikke udviklede Fornuft, den endnu begyndende, barnlige Cultur, hos Nationer, som hos Individer, at Mennesket paa det aandelige Standpunkt ligesom svæver imellem Livets Poesie og Prosa — at det derfor heller ikke formaaer med Klarhed at skielne imellem den poetiske og prosaiske Opfatning af Tænkningens Stof; og at det, da Indbildningskraft og Phantasie tidligere komme til Kræfter og Virksomhed, end Forstand og Reflexion, før benytter sig af en poetisk Anskuelse af Tingene og af den metriske Sprogform, end det kan tilegne sig Evnen til at udvikle den rene Tænkning og at forme Begrebernes Udtryk, Forbindelse og Følge i et prosaisk Foredrag. Naturligviis kommer det herved ogsaa an paa de fremherskende Siælekræfters Retning. Er Phantasien i høi Grad overveiende: da bliver den poetiske Tendents saameget stærkere, og Forstandens Virken i Begrebernes Sphære træder længere tilbage. Vi have saaledes det besynderlige historiske Phænomen, at et af de i Fortiden mest dannede asiatiske Folk, Hinduerne, hvis Stammesprog, det gamle Sanscrit, er et af den gamle og den nye Verdens allerfuldkommenste og rigeste Sprog; med en til næsten alle Videnskabsfag og alle Digtarter udstrakt Literatur, dog aldeles fattes Historie; fordi nemlig dette Folks hele aandelige Natur fortrinlig bevæger sig i Phantasiens og den indabvendte Beskuelses Region: derfor har det aldrig følt Drift til at beskiæftige sig med Historiens factiske Stof — eller det har benyttet dette som Gien-

liggende Grunde til at Isla
ligere end noget andet Folk i de
vare i Stand til at danne de
Vi ville længere hen faae Le
lige Egenhed hos en Deel af
nærmere at berøre den historisk
har taget i de scandinaviske Ri
Islænderness historiske Prosa el
de sildigere scandinaviske Tunge
af dens Elementer har bevaret

Her maa det foreløbigen
hos Islænderne eller de gamle
Prosa-Form, hvis tidlige
saavel i den historiske Fortællin
saare mærkværdigt Phænomen,
skriftlige Foredrag. Langt fø
i Prosa, havde Skialdene i
bringer om mærkværdige Mænd
der gjorde det lettere for Hu

Sange om Volsünger og Niflunger) afvexle med korte Stykker i Prosa. Det var først en sildigere, en mindre reen og naturlig Smag, der giorde Skialdeqvadene mere konstlede, og gav Anledning til, at historiske Facta og Erindringer meer og meer tabte sig i en opskruet, med en sammendynget og overvældende Mængde af Billeder og figurlige Udtryk overlæsset poetisk Diction i de islandske og nordiske Skialdesange, hvorved saaledes ogsaa de historiske Facta og Digterens subjective Udsmykning mere og mere flød sammen i Skialdeqvadet; og da opstod, ligesom ved en naturlig Trang, den prosaiske Fortælling, først i afbrudt annalistisk Form — fordi man, uvant med Skrivning, kun vilde optegne de vigtigste Begivenheder; siden i en efter den mundtlige Fortælling dannet Sagastiil. — Anderledes var Forholdet hos andre europæiske Nationer; og hos ingen finde vi det historiske fortællende Foredrag saa tidligt uddannet, eller anvendt til saa omfattende Værker, som i Norden. Men overalt finde vi paa en eller anden Maade, i de nyere Sprogs tidligere Dannelses-Perioder, ligesom en Kamp imellem det metriske og prosaiske Foredrag; og finde allevegne, at det sidstes mere fuldendte Dannelse, og Prosaformens Berigelse med den udviklede Periode-Bygning — der er det samme rhythmiske Element for den prosaiske Diction, som Versemaalet er for den poetiske — først da kunde opstaae, naar den aandelige Dannelse havde naaet en saadan Grad, og var bleven udbredt nok iblandt Folket, at den kunde danne Sproget til Udtryk for rene Begreber, og giøre det skikket til at blive Organet for en reflecterende Tænkning — først da, naar hiin Afsondring af umiddelbar Phantasie-Beskuelse fra Forstandens intellectuelle Begreber og Giennemskuen af Objecterne og deres Forhold, var indtraadt, hvorved den mandlige Alders Aandsvirken adskiller sig fra Barndommens.

Digtersprog og Prosa. Det
Grundvæsen, eller det begge b
Indre angaaer, i Digterens
og Fremstillingsmaade af Tank
bare Anvendelse af Digteren,
Prosaisten. Med Hensyn til
hiint ledende Grundprincip Sæt
logisk Orden, eller for at m
Indhold, med den høiest mulig
den høiest mulige Letheb (d. e.
i det vedvarende og sammensatt
debygningen, et skiøndt tilb
Beskaffenhed logisk, eller egent
hant, der gaaer ud paa den sk
dragets Klarhed og Fattelighed.
væsentligt til den ydre poetiske
rhythmisk-metriske Princip; og h
melle er Hovedsag og Endema
Periodebygning, er hos Di

aandeligt Liv — til den gjensidige Betingelse, den Vexelvirkning, der finder Sted imellem den Talendes eller Skrivendes Aandsstemning eller psychiske Tilstand, og den Form, som hans Tales mundtlige eller skriftlige Udtryk antager. Da enhver Tale kun er ligesom et Billede, en Betegning af Tankeverdenens indre Phænomener og Forandringer: saa er dens Skikkelse ikke vilkaarlig; den er i sine Elementer bunden til Sprogbrugens Grundsætning, der giør Betegningens Fattelighed og Forstaaelighed til Sprogets øverste Grundlov. Men Talen er tillige et Billede af den Talendes indvortes Liv, eller af en vis Tilstand og Stemning i hans Siæl, hvorved han bevæges eller drives til at vælge en vis Udtryksmaade for den Række og Forbindelse af Følelser, Forestillinger eller Ideer, som han vil afpræge i og meddele ved Talens Betegningsform. Det er ligesaa naturligt og nødvendigt, at Digteren, naar han vil lade sin indvortes Poesie og sin Begeistring aabenbare sig og fremtræde i et Konstværk, hertil maa vælge den poetiske Sprogform, med dens metrisk-rhythmiske Elementer; som at den, der i et fortællende, belærende eller overtalende Øiemed ligefrem vil meddele Andre de i hans Tænkning dannede Begreber, ordnede med Hensigt og i den Følge, som de opstaae hos ham, skriver i Prosa. Digterens Virksomhed som Forfatter er en artistisk, en fri Virken; og den usøgte Effect, der fremgaaer af et Digterværk, den hele Virkning, det udøver paa Læserens Phantasie, Beskuelse og Følelse, foresvæver ikke Digteren imedens han udøver sin Konst, saaledes som den Gienstand, Prosaisten vil behandle i et undervisende eller fortællende Foredrag, eller den Stemning, den Beslutning eller Handling, Taleren vil fremkalde hos sine Tilhørere, maa være uafladelig nærværende for de de to sidste, som et nøie bestemt og begrændset Øiemed for den stilistiske Fremstilling.

Herved er tillige at erindre, hvad jeg allerede forhen har berørt, at hos Digteren er det mere det hele indre Liv, den

en mere intensiv Virkning, der
dens og den reflecterende Tæn
henvendte Virken, at et saada
Prosaisten yttrer sin Productions
sige, lade sin hele aandelige Til
kan lade sig henrive af Begeist
jo mere kraftigt hans Genie e
Overlæg bekymret eller omhyg
vil føre ham, eller hvilken Bil
Samvirkningen af Følelsens og
i hans Siæl. Den hos Digte
dighed af Følelser og Anskuelser
grændset og Umaadeligt, hvilket i
tømme eller fremstille i dets hele
tiske Phantasie kan ikke bevare den Fr
som hører til Digtekonstens eiendom
Reflexion ville foreskrive den best
derkaste dens Skabninger visse sy
for de høieste Tankevæsener og T

keren; og her atter ytter sig i begges Fremstillingsmaade en afgiørende Forskiellighed imellem Poesie og Prosa. Det er nemlig Digterens Formaal, at lade Ideen, som Konstværkets Siæl eller skabende Livsprincip, umiddelbart giennemtrænge Digtets hele poetiske Skikkelse eller Fremstilling; han vil lade det Oversandselige og Uendelige fremtræde giennem Phantasiens Skabning, i den Skiønhedsform, som det formedelst Ord og Tale — understøttet ved den rhythmiske Harmonie — kan modtage; og dersom endog Digteren, ligesaa lidt som nogen anden Konstner, formaaer at meddele os Ideerne selv, saa formaaer han dog netop ved Phantasiens Magt at fremkalde ligesom nye Skabninger, ved en uendelig mangfoldig og skiftende Sammensætning af Tankeverdenens Stof at fremtrylle hine ideale Skikkelser, hvori vi paa den ene Side finde Erfaringsverdenen, det reelle Livs Phænomener ligesom forædlede eller hævede til en høiere Klarhed; og paa den anden Side synes at beskue og at deelagtiggiøres i den oversandselige eller ideelle Verdens reneste Tankevæsener, paa en Maade, hvorved disse lettest nærme sig den menneskelige Synskreds. Digterphantasiens productive Evne forvandler Ideerne til Tænkningens beskuelige Idealer; og det bliver den derved muligt, ikke allene at give Følelsernes Udtryk og de enkelte Phantasiebilleder en harmonisk eller skiøn Ordform; men ogsaa at skaffe de sublimeste Tanker, de reneste og meest ophøiede Forestillinger, som den menneskelige Siæl kan tilegne sig, en ulige lettere og mere almindelig Indgang, end det ved noget andet Middel kan skee.

Paa en ganske anden Maade er det, at Speculationen, eller den forskende Forstand, behandler Ideerne. Den kan heller ikke lade dem umiddelbart virke og ytter sig; men den søger at giøre deres Væsen begribeligt giennem Abstraction og Analyse. Den maa nødvendigen under dette Foretagende befinde sig ligesom i en stedsevarende Kamp med den uendelige Mangfoldighed i Forestillingernes Verden, hvilken Mangfoldighed den ikke, saaledes som den

udviklede, igien forbindes
Følge, der bidrager til a
fatteligt, tydeligt, Tænkn
Kundskabsstof. — Derfor, l
paa at forene eller afbilde de
til et Heelt, eller saa at
vel i flere enkelte Billeder
tilsidst igien omfatte som et
paa en fremskridende, en fo
en bestandig Dannelse af fle
enkelt, naar det fuldstændige
men tillige i sammenhængen
lyse de foregaaende og dann
mere er den vedvarende, den
hører til Forstandens og Re
den paa eengang anskuende,
sandsens Virksomhed.

Af dette følger nu bla
Fordelingen af Tankestoffet,

umiddelbart Liv og en langt større Frihed i Udtrykkets Dannelse, i Ordvalget, i Ordenes Forbindelse, kort i den hele Sprogbygning — end dette kan tænkes hos Prosaisten. Anordning og Forbindelse af det poetiske Konstværks enkelte Bestanddele beroer for en stor Deel paa den herskende Aandsstemning og Aandsretning, den individuelle Begeistring, som raader hos den producerende Digter, og just nu fremkalder et vist Digt, og intet andet. De Love, hvorefter Digteren ordner sine Forestillinger, kunne derfor umuligen, i deres Anvendelse paa den egentlig poetiske Production, tænkes at ligge i Objecter, som ere udenfor ham, i en udvortes Hensigt eller Bestemmelse; men de maae udrinde af det ideelle Liv, af den Skiønhedsverden og Skiønhedsnorm, som har dannet sig i Digterens Indre. Under andre Forhold frembringer Prosaisten et skriftligt Arbeide; under andre Love og Betingelser yttrer sig hans stilistiske Fremstilling. Den bestemte, begrændsede Hensigt, at virke paa en belærende, overbevisende, overtalende Maade til Opnaaelsen af et Formaal, der endog kan tænkes at ligge ganske udenfor den prosaiske Forfatters subjective Natur og Individualitet, (han kan f. Ex. skrive for Andre, i Andres Navn, over en ham opgiven Materie, der er ham meer eller mindre ligegyldig, og dog anvende Stilens Konst) denne Hensigt, siger jeg, bestemmer ogsaa nødvendigen ikke allene Stilens Charakteer overhovedet; men Begrebernes Følge paa hinanden og Sætningernes Orden. Saaledes lader f. Ex. det underviisende eller dogmatiske Foredrag de enkelte Begreber forsætligen følge paa hinanden, deels som deres Beskaffenhed, deres indre Sammenhæng og naturlige Udvikling af hinanden, deels saaledes som den modtagende Lærlings eller Læsers Tarv og Fatteevne fordrer det. Her er det ikke Skiønhedens Ideal i Tankens uendelige Verden, saaledes som det undfanges i en begeistret Digters Aand, hvilket, iklædt Ordets Billedform, skal fremtræde levende for Beskuelsen — men en logisk Skarphed og Bestemthed skal afsondre

Dette er imidlertid lan

Prosaistens Individualitet p

kommer om et Dieblik neto

hiin Individualitet i mangf

egentlig stilistisk Charakteer t

vortes plastisk Princip, der l

aandelig Tilværelse, hvorom

tæt sluttende Klædemon; ja

Skrivemaade staae hos enhve

ligt indbyrdes Forhold. Men

hold og hiin Indflydelse netop

med meest aandelig Frihed og paa

beslægtet Maade — med an

faaer en Deel af den artistisk

komme tilbage til, at den pros

med, et udvortes Formaal, s

Skrift vil naae, som han derfo

maa søge at nærme sig ved Mid

Forhold til en vis Læserkreds og

I Digterværket, i den poetiske Producering, er Begeistring eller Siælens høieste og udeelte, til et vist Punkt, til en vis Heelhed af aandigt Liv rettede Activitet, tilstede; og det er i Særdeleshed Konstnerbegeistringen, som betinger den reneste og frieste poetiske Virken, som frembringer hiin tryllende Egenskab ved Poesien, hvorved den formaaer, under endelige Former, ved Sprogets Middel at fremstille noget Uendeligt, Ubegrændset, at udtale det paa anden Maade Unævnelige og Uudtalelige; eller i det mindste, da et fuldkomment Udtryk af det Uendelige ved endelige Midler og i en endelig Form er umulig, dog saa levende som muligt at betegne det, eller vække Ahnelsen derom i Siælen. Nu er at mærke, at Begeistring vel i Særdeleshed er egen for den sande Digter; men at den dog er en Tilstand, der ogsaa i en vis Art og Grad kan tænkes og gives hos den, som vil udtrykke og meddele sit indre Liv, en i Tænkningen undfanget Idee, en Række af Følelser og Forestillinger, under en anden Form, end den poetiske, eller ved Ordets og Talens Konstværk, d. e. ved et Digterværk. Man siger ofte om en prosaisk Forfatter, at han har været begeistret ɔ: aldeles opfyldt og behersket af sin Gienstand; og siger da, at der er Begeistring i hans Skrift. Men Begeistring, anvendt paa og virkende i prosaisk Sprogform, kan dog, saasom egentlig betingende Formens Charakteer, og som virkende med en Frihed, der i det mindste nærmer sig Digterens, ikke let tænkes uden i Talekonstens Værker. Taleren kan i sit Foredrag lade sig henrive af sin Gienstand til ligesom at sammenfatte sin hele aandelige Virken i Udtrykket af den Idee, som begeistrer ham. Det er ogsaa hos ham, at Formens Natur eller Charakteer nærmer sig den poetiske Sprogforms, baade i det Indre ved en større Dristighed, en større Rigdom i den poetiske Diction; og i det Ydre ved en stærkere udpræget Rhythmus i Perioderne og Velklang i de enkelte sam-

de modtagende Tilhørere

Selvstændighed i sin Tilv

hvert andet Konstværks S

Tonekonstneren, idet de fr

den Hensigt, end at fo

bringer dem til at give

evne udvortes Tilværelse —

get, med den Hensigt, at

at behage en vis Kreds, et

endnu mere underordnede T

dre Konstens genuine, ube

synke disse meer eller mind

lighedsværker, der leve og d

fremkaldte dem; eller, hvo

de i det mindste, at Konstn

af Konstens sande Liv og S

Middels Skyld. **)

---

*) Man har in...

[redacted]

Derimod vilde det forekomme os ubegribeligt og urimeligt, om Nogen vilde skrive et oratorisk Arbeide uden et udvortes Formaal — en Tale, uden at tænke sig Tilhørere; eller nogetsomhelst Værk, hvorpaa Talekonst skulde anvendes, uden at det var fremkaldt og betinget ved den Bestræbelse, at virke til et vist Øiemeds Opnaaelse. Man kan vel sige: at et saadant Værk kan produceres, uden at være bestemt til offentlig at foredrages; ja selv uden Bestemmelsen, at læses af Fremmede; men da maa dog Forfatteren ligefuldt ved Indbildningskraften sætte sig et Formaal for sin Tale, og tænke sig en Kreds af Tilhørere, for hvem den er bestemt, og hvis Beskaffenhed faaer en nødvendigt betingende Indflydelse paa Talens Form og Characteer. Det oratoriske Konstværk — naar vi ville kalde det saaledes — maa have en udvortes Betingelse for dets Tilværelse; det poetiske har kun en indvortes. Ogsaa ved hiint fremherskeer Indvirkningen af det Objective paa Taleren eller Forfatteren; i Digterværket maa fremfor Alt Konstnerens uafhængige, selvstændige Individualitet være virksom; uden at det hermed er sagt, at den altid umiddelbart skal fremtræde i hans poetiske Konstværk. Men, hvorledes ogsaa Individualiteten spiller en betydende Rolle i den prosaiske Sprogform, eller i den egentlige Stiil, komme vi nu til nærmere at omtale.

Ved at danne os en Forestilling om Sprogformens Natur, for saa vidt denne yttrer sig eiendommelig og forskiellig i Prosa og i Poesie, maae vi, som jeg ligeledes tilforn har antydet, skielne imellem Sproget som stilistisk Middel, og som Konstmiddel. Med Hensyn til det sidste har jeg i det Foregaaende

Begeistring for det, som tilhører eller foregaaer i et vist Tidsmoment; og saadanne, hvortil ingen indvortes, fri Drift, men en udvortes given, om ikke tvungen Anledning, tilskynder Digteren. Det er let at indsee, at det er de sidste, egentlige Leilighedsdigte, her sigtes til.

end videre af det forhen U
form, eller som et udvort
Sproget, udgaaer fra et i
skuelse, og en af denne u
Virken hos Digteren, som
delsen af Sproget som S
Skabninger eller Aandsbillede
hvilken det ogsaa er Digtere
det hele indre poetiske Livs
Individualitet fremtræde —
som et Portrait, en psycholog
lighed; men som en selvstænd
tet selv; et Slags Afspeiling
sen, uden for hans Pers
træden af Forfatteren og ha
tænke i noget reent Prosavæ
Formaal er Fremstilling af ob
Udvikling for Forstanden og
Prosa giør sig selv til Object.

fatteren som Person, og som Forfatter; vi modtage et dobbelt Indtryk af hans Skildring, Beskrivelse eller Fortælling; det ene af hans individuelle og personlige Charakteer, der fremstilles, det andet af Maaden, hvorpaa denne Fremstilling er udført. Jeg anfører dette især for at bemærke og oplyse: at det er den sidste, der er den prosaiske Forfatters sande Aabenbaring i hans Værk; det er gjennem hans Aand og aandelige Individualitet, at han i Stilen, eller som Stilist, fremtræder med eiendommelig Charakteer; det er i Skriftet som Aandsværk og i Sprogformen at vi see Aftrykket af den Forfatter, der gav det sin Tilværelse.

Der gives derfor ogsaa i Prosa en Sprogkonst, en høiere genial Behandling af Sproget, hvorved det ikke blot udtrykker de enkelte Forestillinger og Begreber overeensstemmende med Sprogbrug og Sproglære — eller blot forbinder dem i ordentlige Sætninger og Perioder; men hvorved Tankelivet og Aandslivet, den hele intellectuelle Kraft og Evne hos Forfatteren, aabenbarer sig gjennem Stilen. Digteren behøver og bruger denne Sprogkonst ligesom Prosaisten; men hos hiin er den kun et underordnet, eller sideordnet Redskab; han kan være en ulastelig, en fuldkommen Sprogkonstner, og dog en svag Digter; thi Tankerne selv ere hos Digteren kun enkelte Elementer i hans Konstværk; de smelte ofte sammen med Følelsens Yttringer, eller tabe sig i Phantasiens svævende Billedverden; og deres Udtryk ere i det Hele kun det Materiale, hvoraf han skaber Konstværkets Organisme. Hos Prosaisten er derimod Tænkningen den prædominerende intellectuelle Virksomhed; og dens Aftryk og Affødning, eller de i Ord udtrykte Tanker, ere den umiddelbare Gjenstand for hans aandelige Frembringelse. Det beroer derfor hos Prosaisten allerførst og allermest paa, hvad Kraft, Fylde og Klarhed der hersker i hans Tænkeevne, om han kan blive i Stand til at udmærke sig som Sprogkonstner og Stilist; thi han

tænkt, og han forudsætter hos
af den samme affondrende, a
virksomhed, hvilken han som F
er Sprogkonsten hos ham
med Tænkeevnen og Tænkning
ligste Forstand Prosaistens Kons
i at behandle Sproget som Ta
som Middelet til at overføre d
skab, Klarhed og Styrke fra Fo

Sporge vi altsaa: hvad de
og frembringer Stilen, eller
kelse og Charakteer, som vi sa
mærke: at der i denne Mening
Stiil, en dobbelt Sprogskikkelse
vere, mere almindelige Sprogform
Sætninger (uden Hensyn til Fo
paa en sprogrigtig, forstaaelig o
denne Tydelighed og Fattelighed
rende Maade overføres til Sætnin

oftest har for Øie, og hvis Egenskaber man undersøger og bestemmer, naar man vil fremsætte en saakaldet Theorie af Stilen. Der gives Grundtræk for Stilen, som alle, i det mindste alle udviklede Sprog have tilfælles; der gives en almindelig Stiillære, ligesom der gives en almindelig Sproglære. Men hiin, hvor den selvstændigt og systematisk vil udvikle sin Theorie, gaaer da over enten til at blive en paa Sprog og Digtekonst anvendt Smagslære eller Æsthetik; eller til at opstille saadanne Regler for Veltalenhed, der kun finde umiddelbar Anvendelse paa det rhetoriske Foredrag. Naar man derimod vil gaae videre, end til en abstract Fremstilling af Poetikens og Rhetorikens almindelige stilistiske Principer og Læresætninger, eller man vil oplyse disse ved practisk Anvendelse: da kan det skee ved at tage Exemplerne af ethvert dannet Skriftsprog, hvor man finder dem, heldigst passende til de theoretiske Sætninger; og dette er den universelle Behandlig af Stilens Theorie, der egentlig kun er en paa Sprogverdenen anvendt Æsthetik. Men det kan ogsaa skee ved at sammenholde de abstracte Grundsætninger og almindelige Regler med Prøver eller Mønstre, hentede fra et vist enkelt Sprogs stilistiske Sphære; eller ved at undersøge og udvikle, hvorledes dette særskilte Sprogs Charakteer i de forskiellige Stiilarter paa en meer eller mindre eiendommelig Maade danner og udtrykker de i Tænkningens, Talens og Skriftsprogets Natur liggende almindelige Principer, og de Fordringer, som grunde sig paa en videnskabelig Indsigt i disse. En saaledes anvendt Still-Lære er Læren om det, jeg kaldte Sprogets Stiil i dets bestemte objective Fremtræden.

Selv den anvendte Stiillære, saaledes som den sædvanligen behandles, er dog mere almindelig, mere indrettet til at kunne anvendes paa hvilketsomhelst andet Sprog, end det paagjeldende, end den kunde være, dersom man ligefra dens første Elementer ikke saa meget gik ud fra universelle philosophisk-æsthetiske Grund-

[redacted]

sætninger, som fra at udvikle Sprogbygningen, Sætningslæren og den hele syntaktiske Deel af det enkelte Tungemaal, af hvis stilistiske Charakteer man vil give en Theorie. Men endog en saadan, fra Sprogets indre Bygning, fra dets finere Structur og eiendommelige Udtryksmaade udledet Theorie vilde dog ei endnu kunne lære os, hvorledes denne eller hiin *enkelte*, udmærkede Forfatters Stiil har dannet sig; endnu mindre lære nogen Anden, at kunne blive som Stilistiker det samme, som hiin var. Den Stiil, vi kalde charakteristisk, den høiere Individualitet, der fremtræder hos originale og aandrige Forfattere: hvad er den Andet, end et Billede af Forfatterens aandelige Jeg, et Maleri af hans Tænkning og Tænke-Art, og af hans individuelle Sprogkonst? — eller et Billede af den egne Maade, hvorpaa Tanker og Ideer danne sig hos ham, og tillige af den Maade at fremstille dem paa, som han har giort sig egen; og som ligesaa vel maa være et Resultat af hans Aandsstemning og intellectuelle Characteer, som ethvert Sprogs Aand og særegne nationale Eiendommelighed er Resultatet af den Nations Charakteer og Aandsstemning, der taler Sproget. „Ligesom ethvert Folk afmaler sig i sit Sprog", siger Jean Paul, „saaledes enhver Forfatter i sin Stiil; den „mest skiulte Eiendommelighed, med dens fine Forhøielser og „Fordybninger, afformer sig levende i Stilen, dette Aandens andet, „bøielige Legeme. At efterligne en fremmed Stiil, er derfor at „forsegle med et Segl, i Stedet for med et Signet. Har Nogen noget at sige, saa gives der ingen mere passende Maade at „sige det paa, end hans egen; og har han intet at sige, saa passer den endnu bedre." — Dette er derfor den hele Hemmelighed ved Stilen, at den maa blive til *indenfra*, og at den udvikler sig med Forfatteren, ligesom Tænkningen udvikler sig med den udvidede Erfaring, med det voxende Studium. Theorien kan sige os, hvad en god, en reen, en fuldkommen Stiil er — og i al Fald *hvorledes* den er det hos den enkelte Nation, hos den enkelte

fortrinlige Stilistiker; men den kan ikke lære Nogen at blive det sidste. Den kan i det Høieste lære os at undvige Feil; men det er Aanden og Livet selv, der maa lære os at fremstille dem i Ordets Klædning, at lade dem fremtræde i Talens og Skriftens levende og aandfulde Skikkelse.

6.

Jeg har søgt at belyse saavel det skriftlige Foredrags Forhold til Tænkeevne, Tænkning eller Aandsvirksomhed overhovedet, som de to Hoved=Sprogformer i ethvert Sprog, den poetiske og prosaiske; og jeg har endelig nærmere betragtet begge i deres Relation til den digtende og den tænkende skriftlige Production, for at oplyse, hvorledes Sprogkonst yttrer sig og anvendes hos Digteren og hos Prosaisten. Jeg søgte at vise, at Stiil og Sprogcharakteer, om den endog under andre Forhold er til hos Digteren, dog ikke hos ham har den Natur og Betydning, som hos den egentlige Forfatter, Skribenten i Prosa, fordi det er hos denne at Tankernes Udtryk ved Sprogformen er det umiddelbare Formaal for hans stilistiske Production, hvorimod Digteren betiener sig af Tankens Udtryk, af Sprogformen, som et Middel til at give sine poetiske Idealer og Phantasiens Billeder udvortes Tilværelse, eller som Konstmiddel; hvorfor Dictionen hos ham hverken kan faae den Betydning, som Stilen hos Prosaisten, eller, saaledes som hos denne, blive det fuldstændige Billede eller Aftryk af Aandens Tankeliv eller intellectuelle Virken.

Man kunde oplyse begge Dele ved en Sammenligning hentet fra de plastiske Konster og Architecturen. Begge betiene sig af udvortes Midler, for at give deres Ideer en virkelig Existents, for at producere deres Værker. Men hos Maleren og Billedhuggeren er det materielle Middel ikkun et Stof, der underkastes

gode Proportioner afmaalte F
kan han, som Konstner, lige
Tegning, som i den opførte
han ikke allene vælge Material
lig Godhed; men han maa sa
gen bliver til efter dens hele
skaffenheder opfylder den Bestem
ledes bruger og anvender Prosa
Digteren, for at frembringe et
Materialier til et skriftligt Ta
hvis egentlige Formaal og
skiønne Form; eller hvor denne,
saisk Skrift, er underordnet Ta
gernes rigtige, klare og bes
til, at Udtrykket bor have den
bidrager saameget til, at dets
større Behag af Læser, eller Til
og Kraft eller Eftertryk, for
ind og fæste sig saameget stærk

[redacted]

Der ligger nemlig i Udtrykket Stiil et vidtloftigt eller meget indbefattende Begreb, og ved at adskille eller analysere dets Indhold, nærme vi os mere til at indsee, hvad der hører til en god, rigtig, dannet og fuldkommen Stiil — og hvorledes en saadan kan tænkes under forskiellige Arter og Modificationer. Jeg har alt i det Forbigaaende sagt, at man kan giøre Forskiel paa paa Sprogets og Forfatterens Stiil; jeg kaldte hiin den mere universelle stilistiske Form, betinget ved et vist givet Sprogs grammaticalske og lexicalske Brug; men tillige ved dette Sprogs hele Aand og eiendommelige Udtryksmaade. I denne Mening er det, at man taler om en god danske, en god latinsk Stiil — og denne kan en Forfatter, eller overhovedet enhver, som udtrykker sig skriftligen, besidde, uden at han endnu selv har en egen Stiil — uden at hans Sprog har en Charakteer, der kan siges at tilhøre ham i Særdeleshed. Man kan tænke sig ti forskiellige Personer, der skriftligen behandle eller udtrykke sig over den samme Gienstand. Af dem kunne maaskee de 9 behandle Materien saaledes, at deres sprogrigtige, feilfrie, tydelige Udtryk har en kiendelig Lighed eller et lignende Præg, og det endog med Forskiel og Afvigelse i Stof og Indhold af det skriftlig Fremsatte, som een kan have behandlet mere, en anden mindre fuldstændigt, een mere dybt og skarpsindigt, en anden mere let og flygtigt. Den 10de derimod udmærker sig ved, at hans Foredrag, hans Sprogform har en fra alle de øvriges forskiellig Charakteer: vi finde noget Eiendommeligt, en kiendelig Originalitet i hans Foredrag; og vi sige: denne Forfatter har en egen Stiil, en egen Sprogcharakteer. Grundene hertil behøve ikke altid at ligge i Tankernes Nyhed, eller deres, fremfor hos de Øvrige udmærkede Indholdsfylde. Den ligger egentlig mere i Forfatterens hele aandelige Individualitet, end i Stoffet; den ligger i, at han overhovedet har en færegen Udviklingsmaade for sine Tanker og Forestillinger, forenet med en anden Fremstillingsmaade, for det

samme objective Stof, end de øvrige. Denne kalde vi for saavidt Forfatterens Stiil, som den paa en for ham, for hans Foredrag egen Maade, fremviser en med individuelle Træk begavet Sprogcharakteer, hvilken vi uden Vanskelighed ville være i Stand til at gjenkiende i forskiellige Arbeider af den samme Forfatter. Nu kunde det vel være, som Philologen Wolff har sagt: at det var muligt, een kunde have Stiil, der endnu ikke havde lært at udtrykke med grammaticalsk Rigtighed; og man kunde til Beviis herpaa, beraabe sig paa, at der selv hos udmærkede Forfattere og fortrinlige Stilister kan findes enkelte Sprogfeil. Men hiin ugrammaticalske Stilist vilde dog kun paa en ufuldkommen Maade være det sidste, fordi han ikke i tilbørlig Grad var i Besiddelse af Foredragets Basis: den concrete Sprogform og Sprogbrug for det Tungemaal, hvori han skriver, og uden hvilken det gjensidige Forhold, Vexelvirkningen imellem Forfatteren og den cultiverede, sprogdannede Læser, ei kan bestaae, eller i det mindste lider i samme Grad, som Sprogformen forsømmes.

Det er derfor først ved at have Sprogets Vedtægter inde, ved at være saaledes Herre over Sproget, at Sprogreenhed og Sprogrigtighed forud ere givne, eller saa at sige ikke koster den Skrivende noget; og dernæst ved at have tilegnet sig Sprogets Aand og hele nationale Eiendommelighed, eller ved at beherske Sprogets Stiil, at en Forfatter kan danne sig til original Stilist, eller til at frembringe en med Sprogets Natur overeensstemmende, ved Sprogkonstens Love betinget Harmonie imellem den almindelige og den individuelle Stilistik, imellem de ved Stilens abstracte eller philosophiske Theorie foreskrevne Grundlove for Foredraget, og den Frihed og Bevægelighed i Sprogdannelsen og Sproglivet, hvorved netop den originale Stilistikers Sprogcharakteer udmærker sig. Hine Studier og Færdigheder ere ligesaa uundværlige for den meest dybsindige og originale Tænker, som for enhver anden Forfatter, der vil tilegne sig det gode skriftlige Fore-

drag; thi vel er det fra Tænkningen at Sprogværkernes Aand udgaaer, og vel ere Tankerne Sprogets Malm og Kjærne — men Bearbeidelsen af denne Malm skeer igjennem Sprogkonsten; og det er først ved at være i Besiddelse af denne, at den aandrige og dybe Tænker fremtræder som udmærket individuel Stilist. Herved afsondrer Stilens eller Foredragets Konst sig i tvende Hoveddele og Hovedyttringer. Den ene, som man kunde kalde den rene, den egentlig linguistiske Sprogkonst, fører til Sprogreenhed, Sprogrigtighed og Nationalitet, eller national Sprog-Egenhed i Stilen; den anden, som vi kunde benævne den anvendte Sprogkonst, er Fremstillingens Konst, eller den høiere Stilistik, hvis Anvendelse er den aandfulde Forfatters egentlige Værk — hvis Theorie man vel ogsaa vil forsøge at bringe under almindelige Regler; uagtet den dog for det meste maa indskrænke sig til at characterisere de fortrinligste Mestere i denne stilistiske Konst, eller til at vise, hvorledes enhver har vidst at sammensmelte sin eiendommelige Aand og Udtryksmaade med Udøvelsen af den almindelige Sprogkonsts Forskrifter. Hovedpunkterne af disse Forskrifter, eller Grundlovene for Stilens Theorie i Almindelighed, vil jeg endnu i et kort og hurtigt Overblik gjennemgaae.

Diemedet af ethvert Foredrag i Prosa er at meddele Læseren Forfatterens udviklede Tankestof og Tankegang med den høieste mulige Troskab, d. e. saaledes, at Læseren netop modtager de samme Forestillinger, danner sig de samme Begreber, stræber at tilegne sig de samme Ideer, som Forfatteren har villet udtrykke eller overlevere ham. Her kommer det vel tildeels an paa, for hvilke Læsere man skriver; men i sig selv er dog Forholdet det samme, og Midlet kun eet; nemlig: for at Læseren kan komme til at tænke med Forfatteren, maa denne udtrykke sine Tanker klart og bestemt. Tydelighed og Bestemthed ere derfor Stilens høieste Grundlove. Disse Egenskaber ere saa aldeles uundværlige for ethvert Slags stilistisk Foredrag, at intet kan erstatte deres Savn. Uden

[redacted]

Tydelighed bliver enhver anden Prydelse eller Udpyntning, man vil give Stilen, kun ligesom svagt forsvindende Lysglimt i et mørkt Rum, hvorved Dunkelheden bliver os mere følelig. Men det er ikke nok, at Udtrykket er forstaaeligt — eller at dets Mening omsider, ved anvendt Møie fattes og begribes af Læseren. Fordrer denne Operation for megen Tid og Umage, da forsvinder Indtrykket og Virkningen af Tanken; eller Antallet af dem, som ville tilegne sig Tankernes Stof ved hiin paa Formen anvendte Møie, formindskes, og Forfatterens Øiemed opnaaes kun ufuldkomment. Den snare og lette Fattelighed er derfor, om ikke absolut indsluttet i Begrebet om Udtrykkets Tydelighed, dog meget nær, og saa godt som uadskillelig forenet med samme; med andre Ord Udtrykkets Bestemthed og Klarhed, som er den nødvendige Betingelse for Lethed i Forstaaeligheden, er en væsentlig Fordring til den gode Stiil. Det er forgieves, at en Forfatter fordrer af sine Læsere, at de skulle anvende betydelig Tid og Møie paa at forstaae ham. Ville endog Enkelte anvende en saadan Anstrengelse herpaa; saa er det ikke Mængdens Sag; og det bliver, ifølge Tingens Natur, overalt og i ethvert Skrift Stilistens Fortieneste, jo mere han ved Sprogformens Egenskab letter og udvider Muligheden af at modtage, fatte og tilegne sig Tankernes Stof. Træffende og ypperligt siger derfor Quinctilian: „Talen bør være „aaben eller tilgængelig ogsaa for den skiødesløse Tilhører; saaledes „at den trænger ind i Tilhørerens Sind, ligesom Solens Lys i „Øiet, om han endog ikke med Omhu mærker paa den. Der maa „sørges for, ei allene at man forstaaer hvad der siges, men endog „at det er ganske umuligt, ikke at forstaae det." — I Følge dette blive Udtrykkets Tydelighed, hvilken man kan underordne, eller sideordne Klarheden og Bestemtheden eller Præcisionen, det gode Foredrags Grund-Egenskaber; af hvilke den første, (Tydeligheden) er en Egenskab der nærmest og egentligst tilhører Forestillingernes eller Begrebernes Udtryk; Klarheden derimod forkynder

sig for en stor Deel ved Begrebernes Følge, Orden og Forbindelse til Perioder; den er egentlig en høiere Grad af Tydelighed, (**perspicuitas**), hvorved det hele Foredrag bliver ligesom et giennemskueligt Billede af den Skrivendes Aand og Tænkning. Bestemtheden ligger ikke ene i Udtrykkets Korthed; men i Fraværelsen af alt Overflødigt, Uvedkommende, Upassende; den fordrer, at der siges hverken andet, mindre eller mere, end Meningen udkræver.

I en fuldstændigere Udvikling af Foredragets Theorie, end her kan finde Sted, vilde det ved denne Leilighed være passende og fornødent, at udvikle Forholdet imellem selve Tankerne og Udtrykket, i Henseende til det sidstes stilistiske Fuldkommenhed. Jeg indskrænker mig til den væsentlige Bemærkning, at saa rigtigt, som allerede Horaz har sagt: **Scribendi recte** ***sapere*** **est & principium & fons**; og saa vist, som det er, at Tomhed og Fattigdom, eller Forvirring og Uklarhed i Tænkningen, ikke ved nogen stilistisk Konst kan hielpes til et indholdsvægtigt, bestemt og klart Foredrag — eller til det, man kalder en god Stiil: ligesaa vist er det, at Tankerigdom, Tankefylde, ja endog logisk Orden og Præcision i Tænkningen, ikke ene formaae at tilveiebringe Tydelighed, Klarhed og Skiønhed, eller Harmonie i det skriftlige Udtryk. Hertil udfordres tvende Hovedkræfter eller Hovedvirkninger; man kunde sige en indvortes og en udvortes. Det er Tænkerens, Forfatterens Aand, der giver Tankens Udtryk Vægt, Kraft, Ild og Liv, eller med andre Ord, det, hvormed den fylder Siælen, eller virker paa den modtagende Læsers intellectuelle Natur, naar det skriftlige Foredrags Indhold eller Tankestof først er optaget i hans Tænkning, naar han aandeligt har tilegnet sig samme. Til denne aandelige Betingelse kan ogsaa henføres den indvortes (logiske) Tydelighed, som fordrer en vis Masse af bearbeidet Tankestof paa rede Haand hos Forfatteren. Men det er hans Fremstillingsevne eller Sprogkonst,

der skal virke ubvortes paa Foredraget, der skal give det Beqvemhed til, at Indholdet, Tankerne, kunne modtages af Læseren, og assimilere sig med dennes Tænkning. Det er denne Tankernes formelle Dannelseskonst, som enhver Tænker og Forfatter behøver for at tilegne sig et bestemt, klart og overhovedet stilistisk fuldkommment Foredrag — og dette er, man sige hvad man vil om Nødvendigheden af det aandelige Stof, af den aandelige Kraft og Fylde hos Stilisten, en Konst og Færdighed, som ligger i selve Sprogets Anvendelse paa Tankebetegningen, eller det skriftlige Udtryk; en Færdighed, som kun ved Studium, Øvelse og Omhu erhverves, saa godt som enhver anden Konst; og en Færdighed, hvis Indøvelse maa begynde fra Sprogets og Stilens Elementer.

Jeg sagde ovenfor, at Tydelighed, hvorunder man egentlig ogsaa kan indbefatte Bestemthed eller Præcision (thi Enhver, der udtrykker sin Mening vaklende og ubestemt, gjør det vanskeligere, om ikke umuligt at fatte, hvad han egentlig har tænkt) — at Tydelighed og Bestemthed altsaa ere det gode Foredrags Grund-Egenskaber. Vi have det her ikke saameget med Tankens, som med Udtrykkets Tydelighed at gjøre — eller vi forudsætte, at det klart og bestemt dannede Tankestof lige bestemt og tydeligt skal gaae over i Tale eller Skrift. Hertil forudsættes allerede hos Stilisten Indsigt i Sprogets hele mechaniske Bygning, eller i alt det, som hører til grammaticalsk Sprogrigtighed; men tillige en tilstrækkelig Indsigt og sikker Færdighed i den logiske og lexicalske Sprogrigtighed, som har sin Lov i Sprogbrugen. Forfatteren maa i ethvert Tilfælde vælge det rette Ord for den Tanke, det Begreb, han vil udtrykke, og i ethvert Tilfælde bruge Ordet i den rigtige Betydning. Allerede her, og egentlig her først begynder Stilistens Arbeide; thi det som hører til Sprogets Formlære, til Ordbøiningen og den rigtige Anvendelse af de forskjellige saakaldte partes Orationis eller Taledele, hører til de

grammaticalske Forkundskaber, der vel maa forudsættes hos en Forfatter, som ikke hvert Dieblik vil standse ved Talens første Begyndelsesgrunde; men dog ere disse Forkundskaber ingenlunde saa absolut indbefattede i Begrebet om den stilistiske Fremstillingsevne, som Færdighed i den logiske Sprogrigtighed. Stilisten kan begaae Feil imod Formlærens og Ordbøiningens Regler, der ikke gribe ind i Sætningernes Rigtighed og Udtrykkets Tydelighed; og i saa Fald kunde han f. Ex. lade en Anden giennemsee hans Skrift og rette disse Feil, uden at Sætningerne derved led nogen Forandring i Henseende til Tydelighed, eller Meningens bestemte og rigtige Udtryk; ja ogsaa, uden at der tabtes noget i Foredragets Liv og Skiønhed. — En ganske anden Sag er det med Ordvalgets Rigtighed, eller den logiske Sprogrigtighed. Den Forfatter, som heri ei tør stole paa sig selv, staaer allerede meer eller mindre tilbage i stilistisk Evne, og i den Frihed i Sprogkonstens Udøvelse, hvorved det allene bliver muligt at lade Tankernes Aand uhindret og usvækket gaae over i Foredragets Form. Thi hvorledes vilde han formaae, med hiin Frihed at giøre Sætningerne til de udviklede Tankers troe Billede, naar han ikke strax var i Stand til at vælge det rette Ord for hvert enkelt Begreb, hvoraf et saadant større Tankebillede skal sammensættes? — Det er saaledes af sig selv klart, at i det mindste en saa udstrakt Indsigt i Sprogbrugen, som udfordres til den Materie, hvorover en Forfatter skriver, er en absolut Nødvendighed for ethvert Slags stilistisk Composition, selv af den simpelste Art. Endog den, som blot vil skrive et Brev, maa, for at udtrykke sig rigtigt og tydeligt, være i Stand til at anvende den logiske Sprogrigtighed paa Brevstilen.

Men Ordvalget, for at give Foredraget Bestemthed og let Forstaaelighed eller Tydelighed, indskrænker sig ikke allene til Ordenes Bemærkelse, til Jagttagelsen af den rigtige Overeensstemmelse imellem Tankens fineste Modificationer og disses Betegnelse

ved Valget af de enkelte Udtryk. I Ordvalget maa ogsaa herske Reenhed (Ordkritik); hvortil hører at undgaae de saakaldte Barbarismer ɔ: Brug af fremmede Ord — for saa vidt som de, ved Tidens herskende Smag og det for denne dannede Øre, ei kunne taales, eller de ved æquivalente Ord i Modersmaalet gjøres overflødige og derfor blive til en unyttig Byrde for Stilen; ligeledes at undgaae provincielle Udtryk, da disse, for saavidt de ere uforstaaelige, maa betragtes som liggende ganske uden for den dannede Sprogbrug, der er Skribentens; og tildeels forsaavidt de blive trivielle eller lave, gjøre Brud paa Udtrykkets Værdighed, eller saare Smagen. — Det sidstnævnte Hensyn, at undgaae lave og trivielle Almuesord, er egentlig indbefattet under den almindelige Forskrift: at intet Lavt, intet hvad der, paa sit Sted og i sin stilistiske Relation og Forbindelse, gjør Brud paa Værdigheden, eller saarer det for Smagen i Udtrykket dannede Øre, kan taales i det gode og rene Foredrag.

Værdighed, (**dignitas**) som man maaskee bedre kunde kalde Sømmelighed, d. e. Omhu for det Passende, er overhovedet en af de almindeligste Fordringer, man kan gjøre til Stilisten; og hvis Overtrædelse har den føleligste Indflydelse paa Udtrykkets Charakteer. Det er en Fordring, der heller ikke blot har at gjøre med Sprogformens ydre Ziirlighed eller Elegants; men endog med dens indre Charakteer, med den fuldkomne Harmonie imellem Tanke og Udtryk, og med dettes Virkning paa Læseren. Det er bekiendt nok, at ikke blot urigtige, men ogsaa uædle Udtryk, kunne forstyrre denne Virkning; at saaledes et eneste lavt eller trivielt Ord kan tilintetgjøre det harmoniske Indtryk af en heel Periode; og man glemme ei, at der i Sproget gives en uopløselig Forbindelse imellem Stof og Form, en Vexelvirkning imellem Tankerne og deres Indklædning eller Fremstilling, som gjør, at enhver Mangel i den sidste hos Læseren virker *tilbage* paa Modtagelsen af de førstes Indhold. Man prøve

engang, at lade de vægtigste, de meest kjernefulde og sublime Tanker udtrykke i et Sprog, der vanheldes af barbariske eller uædle og lave Udtryk — og man vil erfare, at herved vil opstaae en skærende Disharmonie imellem Tankestof og Sprogform, hvorved ikke blot Foredraget vil tabe betydeligt i dets Virknings Intensitet; men maaskee endog Forfatterens Øiemed med sit Foredrag aldeles tilintetgiøres — thi dette er jo egentlig Tilfældet med ethvert skriftligt Arbeide, hvori vi ikke modtage det samme, som Forfatteren har villet give os; hvori han saa at sige har villet skrive eet, og vi læse os til noget Andet. — I øvrigt er det naturligt, at naar vi tale om Stilens *Værdighed*, og Foredragets *Sømmelighed*, da ligger det i Udtrykkene selv, at Værdigheden overhovedet forudsætter et Forhold imellem Forfatteren og en i Almindelighed dannet, forædlet Smag hos hans Læsere; og at Sømmeligheden kræver Hensyn til Foredragets forskiellige Natur og Gienstand, til nationale og temporaire Betingelser, hvorved en Mangfoldighed af særskilte stilistiske Regler blive gieldende, som her ei kunne berøres.

Foruden hiin Omhu for Sprogets Eiendommelighed i det rigtige Ordvalg, og den heldige Anvendelse af ethvert Udtryk, enhver Talemaade, Idiotisme og Sprogvending, efter den dannede Sprogbrugs Forskrifter, hører endnu til Foredragets logiske Rigtighed, ogsaa at vogte sig for en *uheldig* Brug af gamle eller forældede, og af nydannede Ord. Denne Regel er imidlertid, som jeg allerede i en tidligere Forelæsning har hentydet paa, ingenlunde at forstaae som et almindeligt Forbud imod saadanne Ords Anvendelse. Tværtimod viser sig, hvad *nydannede* Ord angaaer, netop Stilistens Konst deri, at han forstaaer ved dem at berige Sproget og dets Betegningskreds paa den heldigste Maade; nemlig ved saadanne Ord, der saa at sige ere friske Skud, udvoxede af Sprogtræets egen levende Stamme; ved Ord, som ere overeensstemmende med den for vedkommende Sprog eiendommelige

Ordbannelse, eller for dets særegne Organisme, hvorigjennem Sprogets Natur og naturlige Livskraft ytrer sig. Med Hensyn til de obsolete Ord, maa der skielnes imellem dem, som virkelig er det; hvis Slægtskab til Sprogets nærværende Sphære saa ganske har tabt sig, at Brugen af et saadant Ord fremtræder som virkelig Barbarisme, som en tom Lyd uden Betegning, der virker i Talen som en død Materie, uden aandelig Betydning — og dette sagt med eet Ord: uden Forstaaelighed. Denne er egentlig den sande Prøvesteen paa forældede Ords Brugbarhed; eller rettere, om et obsolet, gammelt, længe ude af Brug værende Ord virkelig er forældet (thi man burde og kunde altid beqvemmest skielne imellem gamle og forældede Udtryk;) eller om det kun saa at sige har været henlagt og glemt, uden at miste sin Forstaaelighed, og altsaa sit organiske Slægtskab med Nutidens Tale- og Skriftsprog. Jeg vil antage, at man hører eller læser danske Ord som Dagfærd, Frasagn, snildraadig, Vildsti, Vætmand, og desl., der alle ere meer eller mindre fremmede og usædvanlige for den nærværende Talebrug, skiøndt de een Tid have været almindelig brugelige. Men de ville ikke støde det danske Øre — hvis man ikke just faldt paa at bruge dem f. Ex. i Hverdagsdialogen i et Skuespil — forbi de ikke, med den almene Brug, have tabt Forstaaeligheden, altsaa heller ikke Brugbarheden. Men vil en Digter midt i en Strophe af en Romanze, hvor vi ellers troe at befinde os i vort Modersmaals vel bekiendte Sproghiem, bruge islandske eller reent uforstaaelige gammeldanske Ord, f. Ex.

„Han satte hende paa grønne Jord,
Hun baardes med navnløs Vaandes;"

eller:

„Ti quær, Storlati, med Hadingsord,
Saa Olger vendte sin Tale:"

da gaaer ikke allene Udtrykkets Forstaaelighed, men med denne tillige dets poetiske Betydning, eller dets Virkning i Digtet som Sprogværk, aldeles tabt; og vi overbevises paa een Gang om

Forfatterens Mangel paa Sprogtact og paa Smag. Een Tid var hos os dette Slags linguistiske Forvildelse (hvorfor endog en af vore største Digtere paa enkelte Steder ikke er ganske fri) kommen i et Slags Mode i Romanzer og andre Digte; og man vilde da undertiden hielpe sig, ved i en Anmærkning at forklare det uforstaaelige Ord i Texten. Men man beviste derved end tydeligere, hvor forkeert og urimeligt slige Barbarismer tage sig ud, og hvor nødvendigt det er, i Brugen af forældede Ord at tage Forstaaeligheden til Maalestok, om man ei vil blive latterlig. Thi hvad ere slige Fortolkninger over obsolete Ord andet, end Gientagelser af Historien om den usle Maler, der fandt det fornødent at skrive under sine Malerier: dette skal være en Hest, og dette et Faar?

Til Udtrykkets fuldendte Tydelighed hører, som ovenfor sagdes, dets *Bestemthed* eller Præcision. Jeg vil noget nøiere forklare denne Egenskab, der er saameget vigtigere, som det netop er den, hvorved Forfatteren sikkerst opnaaer den Hovedhensigt med ethvert skriftligt Foredrag: at meddele Læseren sine egne Forestillinger, sit eget Tankestof, saa umiddelbart, ublandet eller reent, som muligt. Nu bestaaer Udtrykkets *Præcision* netop deri, at det giver hverken *meer* eller *mindre*, end et nøiagtigt Aftryk, en tro Afbildning af den Tanke eller Forestilling, der har dannet sig i den Skrivendes Aand. Paa tre Maader kunne de Ord og Sætninger, hvoraf een betiener sig for at udtrykke sine Tanker, være feilagtige. De kunne enten 1) udtrykke, ikke netop den Tanke, der foresvævede Forfatteren, men en eller anden lignende eller beslægtet Tanke; eller 2) de udtrykke Forfatterens Tanke, men ikke heel eller fuldstændigen — og disse to Feil er det egentlig, der giøre Foredraget *utydeligt* og uklart. Men 3) kunne de ogsaa, i det de udtrykke Tanken selv, tillige udtrykke noget *Mere*, end det, Forfatteren havde i Sinde at sige; og da er det, at Udtrykket egentlig mangler Præcision; thi medfører

det et eller andet fremmedt Begreb — blander Udtrykket med Hoved-tanken, med den væsentlige Gienstand, en eller flere overflødige og fremmede Tilsætninger: da maa allerede derved Billedet af Hoved-tanken, eller af det Begreb, som Udtrykket skal fremstille, blive vaklende og forvirret hos Læseren. Dette viser strax Vigtigheden af hiin Bestemthed eller Præcision i Stilen. Det ligger i den menneskelige Aands Natur, at den paa eengang ikkun er i Stand til klart og bestemt at forestille sig een Gienstand. Saasnart Tænkningen til samme Tid skal henvende sin Agtsomhed paa to eller flere, og især lignende Gienstande: blive Forestillingerne meer eller mindre forvirrede, eller endog dunkle. Naar een, der vil meddele os en Tanke, siger meer end fornødent er, for at udtrykke den; naar han indvikler Hovedgienstanden i fremmede Bisager; naar han ved unødvendige Variationer og Omskiftninger af Udtrykket ligesom forrykker det rette Synspunkt, og snart viser os Gienstanden selv, snart en uvedkommende Ting, forenet med samme: da nøder han os til, paa engang at have Siælens Øie henvendt paa flere Gienstande; hvorved det meer eller mindre bortdrages fra Hovedgienstanden, eller Forestillingen om samme forvirres.

Det er denne Feil, der leder saa mange Forfattere til det vidtløftige, udsvævende Foredrag, hvorved de, naar de føle, at de ikke med Tydelighed og Bestemthed have hos sig selv udviklet den Tanke, de ville udtrykke, søge at dække Mangel paa Tankens bestemte Form og Indhold ved en Mængde Ord, og varierende Udtryk, hvorved de mene at kunne middelbart eller paa anden Haand giøre Læseren begribeligt, hvad de ville sige; i det de saaledes mangen Gang gaae rundt om deres Gienstand, uden dog at træffe det eneste rette Synspunkt, hvorfra den maa sees. — En Forfatter kan derfor ogsaa paa en vis Maade være tydelig, man kunde stundom sige alt for tydelig: og dog mangle Udtrykkets Præcision, eller den fuldendte Tydelighed. Besidder han Sprogrigtighed og Sprogreenhed, betiener han sig af de for de

enkelte Begreber adæquate Ord og Udtryk, og anvender dem under en grammaticalsk og logisk rigtig Forbindelse: da kan han giøre os enhver Tanke, ethvert enkelt Begreb, særskilt betragtet, tydeligt nok; men ere Tankerne, i Stoffets hele Omfang, ikke udviklede hos ham med tilstrækkelig indvortes Tydelighed, ere de saa at sige ikke modnede eller fuldbaarne i hans Aand, og derfor usammenhængende, vaklende, eller alt for almindelige, ikke udfoldede i alle deres Bestanddele: da vil Forfatterens Foredrag i dets Sammenhæng, i den totale Fremstilling mangle Klarhed, og dets enkelte Led mangle Præcision.

Disse Foredragets enkelte Led fremtræde i Talen under en dobbelt Hovedform: Sætningens og Periodens, hvoraf den første udgiør Mellemledet imellem de enkelte Begrebers Udtryk i Ord, og det sammenhængende, udførte Foredrag. Det er ved Sætningernes Sprogrigtighed at Grunden lægges til Udtrykkets Tydelighed — det er ved deres logiske Rigtighed, deres consequente og fuldstændige Udvikling, ved Tankens Affondring fra forvirrende Paahæng, at Tydeligheden forbindes med Bestemthed. At Præcision ikke kan finde Sted uden grammaticalsk-formel Sprogrigtighed, vil allerede af tidligere Antydninger være indlysende. Det vilde falde for vidtløftigt her omstændeligen at bevise, at skiøndt der kan gives Tilfælde, hvor en Sætning kan fremtræde med reel Sandhed og Rigtighed, men være grammaticalsk urigtig: er dog Sprogrigtighed uundværlig for al absolut Præcision i Udtrykket. Men ogsaa Talekonsten har sine Fordringer til Sætningerne; deres Tydelighed og Bestemthed maa være forbunden med en saadan Proportion, at de uden Hinder lade sig forbinde til Perioder, og overhovedet til et sammenhængende Foredrag. Dettes Konst, og saaledes overhovedet den stilistiske Konst i dens egentlige Udvikling, beroer netop paa Sætningers Forbindelser, eller det, man med et almindeligt Navn kalder Periodebygning; uagtet denne stilistiske Operation har endeel Modificationer. Men i sin

fuldendte Form fremtræder først den tilligemed en høi og betydelig Sprogcultur. Selv de mest dannede Sprogs og Literaturers Historie viser os dette. Orientalerne kiende ikke til Perioder. Endog hos de ældre Grækere, f. Ex. hos *Herodot*, er den periodiske Stiil kun sparsom og ikke udviklet. Sin fuldstændige Dannelse naaede den først hos de silde græske og de romerske Historikere og Talere.

7.

Idet vi ovenfor udviklede den Sætning, *at kun den, som er i Stand til at tænke, kan lære at skrive*, bemærkedes det tillige: at Tænkeren, som saadan, ikke derved ogsaa er Stilist; at Sprogkonst eller Fremstillingsevne vel udgaaer umiddelbart fra Forfatterens Aand, fra hans intellectuelle Evner og Charakteer, men at dens Udøvelse er en Konstfærdighed, der ligesom enhver anden Konst, forudsætter baade Talentet og Øvelsen; og vi maae lægge til: en Færdighed, der ogsaa forudsætter et til en vis Grad dannet Organ eller Sprogmiddel, hvorved Fremstillingsevnen bliver i Stand til at yttre sig. Dette sidste er saaledes at forstaae: at da der existerer en uopløselig gjensidig Forbindelse imellem Tanker og Ord, imellem Tænkningen og Sproget, saa er ogsaa den intellectuelle Culturs Forhold til Sprogdannelsen lige uopløseligt. Hiin frembringer og medfører denne; men Sproget er igjen det absolut nødvendige Middel for de intellectuelle Kræfters Uddannelse, ligesom for deres Yttring; og Sproget er ikke Individets, men Folkets Eiendom. Dets Stof tilhører Aarhundreders Slægtfølger og samtidige Millioner. Dannelsen og Udvidelsen af dette Stof skeer ikke paa eengang ved pludselige Revolutioner; men langsomt, ved fremskridende Udvikling, ligesom ved en indenfra virkende Livskraft. Store Tænkere og originale Genier kunne virke

mægtigt paa at fremskynde en saadan Udvikling, paa at sætte denne Sprogets plastiske Evne i en høiere og forstærket Virksomhed; men dertil behøves dog altid den langsommere fremskridende, forberedende Sprogcultur, som ethvert Sprogs Historie fremviser; og det er netop i Maaden, hvorpaa ethvert Sprog i sin ældste Periode bliver til, i Sprogenes Udviklingsgang, eller deres historiske Betingelser, at de Vanskeligheder ligge, som enhver begavet Forfatter, selv paa et betydende høit Trin af Sprogcultur, har at overvinde, for at naae den til hans intellectuelle Rigdom, hans Tankefylde og producerende Aandskraft svarende Fuldkommenhed i Sprogformen.

Dersom man nemlig kunde tænke sig et absolut fuldkomment Sprog, et saadant, hvis Ordrigdom var tilstrækkelig til den rigeste Masse af Forestillinger, som nogen menneskelig Aand kunde fatte — hvori enhver tænkelig Gienstand, ethvert muligt Begreb havde sin egen, bestemte Ordbetegning, der ei kunde sammenblandes med nogen anden — hvori enhver mulig Forskiellighed i Gienstandenes indbyrdes Forhold, selv den allerfineste, ogsaa lod sig bestemt og sikkert betegne ved en tilsvarende Forskiellighed i Taledelenes Relationer til hinanden; eller med andre Ord, naar Sproget, saavel i enhver af dets enkelte og mindste Dele, som med Hensyn til disses Forbindelse, paa det nøieste harmonerede med Forestillingerne og med enhver Production af Tænkningen: da kunde man sige, at enhver Forfatter, som forud besad den fornødne Masse af modent Tankestof, ikkun behøvede at have den tilstrækkelige Erfaringskundskab til Sproget, den tilstrækkelige Indsigt i dets hele Omfang af Ordformer, Ordbøininger, og Ordforbindelser, for at blive en god Stilist. Grammaticalsk Sprogrigtighed og Sprogreenhed vilde da være synonyme med det gode Foredrag. Den, som skrev grammaticalsk rigtigt, vilde da ogsaa skrive med Tydelighed og Præcision; eller med andre Ord: Den, som var i Stand til ved *Tænkningen* at producere en Række af Forestillinger, vilde

altid ved hiin fornødne Sprogkundskab sættes i Stand til at udtrykke disse Forestillinger saaledes, at de bleve let fattelige og fuldkommen tydelige for enhver Læser. Forfatteren vilde aldrig udtrykke Andet, end hvad han forud havde tænkt; og aldrig give Anledning til Misforstaaelse, eller til at Læseren kunde forstaae noget Andet i hans Tale, end han selv havde meent.

Nu er det vel, som jeg har sagt, at Aandscultur hos ethvert Folk medfører Sprogcultur, og at paa den anden Side de fortrinlige Forfattere i et Sprog først fremstaae, naar det Sprogmiddel, som de skulle bruge til deres stilistiske Fremstilling, har naaet en vis Grad af Dannelse og Rigdom. Men selv under en saadan Culturtilstand, der ytrer en vigtig og afgiørende Indflydelse paa Sprogets Udstrækning eller Quantitet, bliver dog altid i Sprogets Beskaffenhed og Organisme meget tilbage fra tidligere, mindre udviklede Perioder i Sprogculturen; meget, som tilhører Sprogets oprindelige Dannelse og Natur — og hvori det snart i Sammenligning med andre Sprog kan besidde Fortrin for disse, snart i en saadan Sammenligning maa staae tilbage, og fremviser Mangler eller Ufuldkommenheder. Mangen Gang kunne disse være til Hinder for den stilistiske Fremstilling; og Forfatteren i et vist Sprog kan have uendelig meget forud for den, som skriver i et andet mindre rigt, mindre dyrket og forfinet. Men dog er en vis Sphære, en vis Dannelseskreds anviist ethvert Sprog, inden for dets Organisme og dets eiendommelige Charakteer; og selv den mest aandfulde og begavede Forfatter kan, i at stræbe efter stilistiske Fortrin og stilistisk Dannelse, ikke træde ud af denne Kreds; men maa stedse bevæge sig i den, og i det han søger at udvide og at cultivere Sprogets Kræfter, maa han aldrig aflægge det Borgerskab i sit Sprog, hvorved han, under enhver stilistisk Form bliver en national Forfatter — og det er allene blandt disse vi kunne søge de classiske Stilister, hvis Sprogform aldrig, saalænge Tungemaalet er til, kan ophøre at blive Mønster for

[redacted]

Skrivebrugen. En saadan Stilists Virksomhed bestaaer derfor heller aldrig, paa noget Punkt af Sprogculturen, i at behandle Sproget, som vilkaarligt Redskab, som et Spil for enhver Tankens og Tænkningens ustyrlige Lune; men den bestaaer i at tilegne sig og at udøve det Herredømme over Sproget, som det giver en Forfatter, at være i Besiddelse af det hele Sprogstof, der saa at sige ligger bag ved det Standpunkt i Tiden, hvor han selv optræder; thi allene herved er han i Stand til at lade den aandeligt dannende Kraft, som ligger i en rigt begavet Tænkers intellectuelle Evner, virke plastisk eller uddannende paa Sproget, og dog i Harmonie med dets uforanderlige Aand og bestaaende Charakteer.

Det er i ethvert Skriftsprog af Vigtighed for en Forfatter, der vil hæve sig til stilistisk Fuldkommenhed i sit Lands nationale Sprogkreds, at kiende Sproget under enhver Skikkelse, i hver Periode af dets Tilværelse — i det mindste i enhver, hvor dets eiendommelige Charakteer yttrede sig med frisk Livskraft — om endog ikke altid i en rig eller fuldstændig Grad af Udvikling. Thi det er ved at bruge, danne og udfolde Sprogets nationale og indfødte Eiendom, at Stilisten opnaaer sin egentlige Fortieneste som Sprogkonstner; ingenlunde ved at ville, af Magelighed og Flygtighed, tvinge Sproget til at modtage fremmede, fra et andet Sproghiem laant Bestanddele, der ere af en saa uorganisk, ubeslægtet Natur, at de selv i et i øvrigt fortrinligt, livsfuldt og aandrigt Foredrag danne skiærende Disharmonier og et raat eller uopløseligt Stof, som der, hvor det kommer tilsyne, forstyrrer og ophæver Sprogformens rene Skiønhed. Hvor ofte have vi ei seet, og hvor ofte kunne vi endnu see, at man i vort Modersmaal, fordi dets sildigere Udbannelse har bragt det i nær Berøring med det tydske Sprog, udstrækker Laanet af dette fremmede Sprogs Eiendom ikke blot til Ord, som man ofte slet nok, og hvor de ei engang behøvedes, omgiør til danske, men at

man endog, under Paaskud af at lette Tankens Udtryk, eller for at giøre sig det mageligere i en Oversættelse, overfører tydske Sprogvendinger, Idiotismer og syntactiske Forhold — med eet Ord, en tydsk Stiil, i det danske Skriftsprog. Efterforske vi Aarsagen hertil, da ligger den deels i Ukyndighed, i Mangel paa Fortrolighed eller tilstrækkeligt Bekiendtskab med det danske Sprogs Eiendomme; deels ligger den i et udannet Øre, en fattig Sands for Modersmaalets særegne Sprogcharakteer, som igien er en Følge af, at man for lidet bevæger sig i den danske Sprogverden; deels endelig i hiin utilgivelige Iilfærdighed og Magelighed hos Forfattere, der troe, at naar de kun selv vide, hvad de have villet skrive og ere nogenlunde sikkre paa, at Andre omtrent kunne giette sig til, hvad de have villet udtrykke, hengive sig til den daarlige Indbildning: at en slet udtrykt Tanke, naar Meningen blot kan giettes, er det samme, som en reent, correct og præcist udtrykt Mening; og som derfor, i Stedet for at bearbeide Udtrykket paa Dansk, eller giøre sig fortiente af Sproget ved den Umage det koster, i vanskeligere Tilfælde at udvikle og berige Sprogets Udtryksevne, gribe den første den bedste tydske Sprogvending, og indtvinge den i det danske Foredrag, hvilket paa den Maade efterhaanden taber meer og meer af sin eiendommelige Charakteer.

Det kan være nødvendigt, ved enhver Leilighed at giøre opmærksom paa og advare imod denne betydende stilistiske Feil; og det saameget mere, som en bestandig Fortrolighed med tydske Literaturværker kun alt for meget nærer en slig Skiødesløshed i Sprogformen; og som den tillige undertiden er mere skiult og mindre i Øine faldende, end der, hvor hiin iilfærdige Magelighed endog gaaer saa vidt, at den angriber Sprogets grammaticalske Elementer. Desværre er ikke engang den sidste Ufuldkommenhed fremmed for berømte og meget læste Forfattere; thi hvad Andet, end en vidt dreven Ulyst til at anvende det fornødne Arbeide paa

det danske Udtryk, kan man tilskrive saadanne Feil hos navnkundige Digtere, som f. Ex. at overføre det tydske reflexive og reciproke Pronomen sich til danske Verber, i Stedet for hinanden (Broderen og Søsteren elske sig, i Stedet for elske hinanden;) eller at bruge Fælledskiønnets Endelse af det passiviske Participium paa n, i Stedet for Endelsen t til at danne de active Verbers sammensatte Tempora — en Feil, hvoraf vore nyeste Digteres Arbeider vrimle. Man forvexle kun ei slige aabenbare Overtrædelser af ganske almindelige, for al linguistisk Fremstilling gieldende Sprogforskrifter, med den sande poetiske Sprogfrihed (thi for hiin ville vi rettere beholde Udtrykket poetisk Licents.) Digterens sande Spogfrihed er den, hvorved han baade skaber det egentlige Digtersprog, og paa en Maade giver det en uendelig eller ubegrændset Udvidningskraft — thi havde det ikke denne, hvorledes skulde da Sproget kunne tiene som Middel for en Konst, der har en mere ubegrændset Udstrækning, end nogen anden? — Men Digteren kan ikke, uden at virke imod sig selv, ville nedbryde og for en Deel tilintetgiøre sit eget Konstmiddel, som er Sproget; og dette giør han i ethvert Tilfælde, hvor han saarer dets Organisme, den grammaticalske og nationale Sprogbygning.

Efter de her i Forbigaaende meddeelte Vink om Nødvendigheden for Stilisten af en dybere, omfattende og fortrolig Kundskab til Sprogstoffet, vender jeg tilbage til den Gienstand, hvormed det forrige Foredrag endtes; nemlig Udviklingen af det gode stilistiske Foredrags Grundvold, eller dets første Elementer. — Jeg nævnede forrige Gang Tydelighed og Bestemthed i Foredragets mest enkelte Bestanddele, nemlig Udsagn og Sætninger, som den første Betingelse for at tilveiebringe den gode Stiil. Hertil gives tvende lige nødvendige Fordringer at opfylde: 1) Tankestoffet, som Forfatteren vil fremstille, maa være modnet, eller saaledes udviklet, at det kan modtage en tydelig Sprogform eller Sprogbetegning — og 2) Forfatteren maa være i Stand til at give Tanken

den Skikkelse gjennem Udtrykket, som er analog med det Sprogs Organisme, hvoraf han betiener sig. Med andre Ord, han maa tilfulde eller tilstrækkeligt kiende Sætningslæren, og Sætningens Love i det Sprog, han skriver i. Alle væsentlige Mangler i Stilen opstaae af tvende Hovedkilder: den ene, at Forfatteren ikke har Modenhed, Kraft og Fylde i Tænkeevnen — at han vil skrive det, han indvortes ikke tilstrækkelig har bearbeidet; at han vil udstrække sit Foredrags Omfang videre, end hans intellectuelle Kræfter naae; den anden, at han ikke er Herre over Sprogformen, at han ikke besidder den fornødne Færdighed i Sætningers Dannelse, hvortil ethvert stilistisk Udtryk omsider reducerer sig, naar vi gaae tilbage til dets første Elementer.

Sætningslæren har sin alminbelige Deel, sine logiske Principier, der umiddelbart udspringe af Tænkningens Love; eller den almindelige Sproglære — der egentlig er en Anvendelse af den formelle Philosophie paa Sproget — har en syntaktisk, ligesom en etymologisk Deel. Men dog er Anvendelsen af den almindelige, abstracte Sætningslære saa forskiellig, at næsten ethvert særskilt Sprog har sin egen; og endskiøndt man i den logiske Analyse af enhver Sætning, hvad enten den er udtrykt efter den chinesiske, den grønlandske eller den latinske Sproglæres individuelle Natur, altid maa kunne bringe Sætningen tilbage til de Bestanddele, hvoraf den i sin Fuldstændighed maa udgiøres: saa svækker dette dog ei i nogen Maade Gyldigheden af den i ethvert Sprogs concrete Sætningslære herskende Grundlov. Enhver saakaldet Inversion f. Ex., saasnart den gaaer uden for Grændsen, som denne Lov foreskriver, er et Brud paa Sprogformen; og den, der tillader sig et saadant, forfalder ligesaavel i en stilistisk Feil, som den, der tillader sig ugrammaticalske Former og Bøininger, eller Barbarismer og Soloecismer i Udtrykket. Naar vi til Ex. slaae op i en Bog af en afdød dansk philosophisk Forfatter, der, med en tænksom Aand og god linguistisk Dannelse, forenede en

synderlig Higen efter en fremmed Charakteer i Stilen, og der læse Sætninger, som disse: "Dette tilstode selv de, som ellers, for Færdighed i Dyd at naae, giorde sig mindst Umage og Ære"; eller: "Saa blev nu Hovedöiemed i Statsbestyrelsen dette, at faae mange Mennesker paa et lille dunkelt Sted samlede, samt Penge til disse Mennesker i Krig at udruste og nære": saa ville vi (foruden andre Feil imod det rigtige Udtryk, saasom den falske Talemaade: „at giøre sig Ære for at naae Færdighed i Dyd" i Stedet for: sætte en Ære i) strax finde, at vort Øre, d. e. med andre Ord, vor indfødte, nationale Sprogsands, stødes ved en mærkelig stilistisk Ufuldkommenhed, eller ved udanske Sætninger; og vi finde her strax et træffende Exempel paa, at Sprogrigtighed ligesaa lidt kan tænkes uden correct Anvendelse af ethvert Sprogs Syntax, som af dets Formlære; eller at der, til at udtrykke en Mening, ligesaa vel hører en rigtig Sætning, som rigtige Ord. Den sidst anførte Sætnings tilføiede Slutningsdeel lyder vel paa Tydsk rigtigen saaledes: „So wie auch Geld, um diese Leute im Kriege auszurüsten und zu ernähren." Men for at udtrykke Meningen paa Dansk, maae vi nødvendigen sige: "samt Penge til at udruste og nære disse Mennesker i Krig."

Sprogrigtige Sætninger ere derfor ikkun saadanne, der, ikke blot i deres mest enkelte Form, men ogsaa i enhver, ved indskudte Led combineret, eller sammensat Skikkelse, og i deres Overgang til den periodiske Udtryksmaade, bevare den ved det concrete Sprogs absolut gieldende syntaktiske Love foreskrevne Dannelse. Disse Love ere ligesaa lidt, som nogen anden Deel af Sprogets grammaticalske Bygning, vilkaarlige og tilfældige Vedtægter. For at udfinde deres Grund og Herkomst maae vi gaae tilbage til Sprogets simpelste Elementer, eller til Hverdagstalen; og naar vi ville *gaae videre*, og undersøge Kilden til dennes, og til Skrift-

sprogets syntactiske og stilistiske Charakteer i sammes tidligste Yttringer: da maae vi undersøge Sprogets Oprindelse, eller dets Udspring af et ældre Stammesprog, hvor et saadant gives.

Saaledes vil man unegtelig i vort Modersmaal, naar man vil opsøge Grunden til dets syntaktiske og stilistiske Organisme, finde endeel af dennes Elementer i det islandske eller gammelnordiske Stammesprogs Bygning; hvilket den første den bedste Periode af en islandsk Saga eller Lovbog, ordret oversat i nyere Dansk, kan være tilstrækkelig til at bevise. Jeg vil f. Ex. tage dette Sted strax i Begyndelsen af Olaf Trygvesøns Saga, hvor Sagnet om Harald Haarfagers Frieri til Gyda fra Hørdaland fortælles: "**En er Sendimenn komu þar, báru þeir fram sin erendi fyrir meyna. Hun svarar svå: at hun vill eigi spilla meydómi sinum til þess at eiga þann konung er eigi hefir meira enn nökkur fylki til forráda; "ok þát þikki mèr undarligt," segir hun, "at engi er sá Konungr er svå vildi eignast Noreg ok vera einvaldi ýfir, sem Gormr Konungr at Danmerk, edr Eirikr at Uppsölum:"** ɔ: Men da Sendebudene kom did, bare de frem deres Ærende for Møen. Hun svarer saa, at hun vil ikke spilde sin Jomfrustand paa at faae den Konge til Ægte, der ikke har meer end nogle Fylker at raade over; og det tykkes mig underligt, siger hun, at der ikke er nogen Konge, der saaledes vilde underlægge sig Norge, og være Enevoldsherre derover, som Kong Gorm i Danmark, eller Erik i Upsala." — Her have vi, som man let vil høre, en næsten til den hele Ordfølge og til enhver Ordforbindelse udstrakt Overeensstemmelse imellem den islandske og den danske Sætningsdannelse eller Construction. Enhver Menings særskilte Udtryk, og selv Sætningernes Forbindelse eller Periodebygning viser en fuldkommen Harmonie imellem det gamle og nyere Sprogs stilistiske Bygning. — Men *det maa* tillige bemærkes, at jeg har valgt et saadant Sted, hvor

denne Bygnings Form hører til de allersimpelste; hvor Udtrykket ikke stiger over den jævneste Fortællings Sprogcharakteer; og hvor tillige de grammaticalske Forholds sildigere Omskiftning kun svagt fremtræder. — Lige let vilde det derimod være, at fremhæve et andet Sted, hvoraf man vilde see, at netop denne Omskiftning er en af de tidligste og mest virkende Aarsager til den Forskiellighed, der opkom og nu finder Sted imellem Stilens Characteer i vort Sprog og det islandske. Thi med hine efterhaanden stærkt tiltagende Forandringer i Skriftsprogets grammaticalske Bygning, eller i dets Formlære, indtraadte tillige en nødvendig Forandring af mange syntactiske Forhold, da f. Ex. Præpositioner kom i Stedet for Substantivernes aflagte Casus, Artiklernes Brug indførtes eller blev hyppigere, o. s. v.

Dette er os en Bekræftelse paa, hvad oftere tilforn er berørt: at Elementerne til den stilistiske Sprogbannelse allerede maa søges i Sprogenes grammaticalske Structur; og at en stor Deel af Stilens særegne Præg, dens Fynd, Kraft, Eftertryk, Korthed, eller de modsatte Egenskaber, meget beroe paa det Eiendommelige i denne Structur, paa en meget sammensat og riig, eller paa en enkelt, med faa Boininger og Modi forsynet Formlære. Dette er en aldeles nødvendig Følge af det uopløselige Forhold, som finder Sted imellem Tankestoffets Udvikling og Sproget, hvori denne Udvikling skeer hos ethvert tænkende Individ. En aldeles fra Sprogformen abstraheret Tænkning er, om ei umulig, dog upaatvivleligen meget vanskeliggiort og begrændset (som vi see hos de Døvstumme); og da vi altid maae tænke i et vist concret Sprog, saa ville vore Forestillinger og Begreber, vor hele intellectuelle, Virksomhed nøvendigen følge en egen Dannelsesmaade, betinget ved Sprogets Structur. — Men heller ikke udslettes Sporet og Virkningen af Slægtskabet imellem et Stammesprog og dets afledede Døttre, eller imellem beslægtede Grene af een Sprogstamme. Derfor, uagtet f. Ex. et ganske fremmedt Sprog-Element, det

latinsk-romerske, har, efter den normanniske Erobring, indtrængt sig i det engelske Sprog, har dette dog endnu bevaret en med det danske Sprog kiendelig beslægtet grammaticalsk Structur og stilistisk Characteer; fordi begge disse Tungemaals nærmeste og oprindelige Stammesprog, det angelsachsiske og det islandske, ere Døttre af en fælles Moder; nemlig det ikke mere existerende Stammesprog, hvoraf de germaniske og scandinaviske Sprogarter ere udrundne. Derfor ogsaa, at vort Modersmaal endnu i mange Dele staaer det Islandske nær; og, uagtet dets egentlige og silbigere stilistiske Uddannelse kan siges at være langt mere tydsk, end nordisk, og skylder det tydske Sprog og den tydske Literatur, meer end nogen anden europæisk: er dog endnu ei Præget af vort scandinaviske Stammesprogs Charakteer udslettet i den danske Stiil.

Men al stilistisk Dannelse beroer paa og fuldendes ved Periodebygningen. Det er i denne, at Prosaformen opnaaer sit egentlige Liv, Meddelingen af Tankernes aandelige Stof, Udtrykkets klare og anskuelige Fremstilling, og den til Gienstanden svarende fuldstændige Udvikling af den intellectuelle Eiendom, som Forfatteren har erhvervet sig. Vi see derfor ogsaa, at der i ethvert Sprogs Literatur da først kan være Tale om stilistiske Arbeider, naar saavel den historiske, som den videnskabelige, endelig ogsaa den rhetoriske Prosa er naaet til en nogenlunde udviklet Periodebygning. En saadan Udvikling opnaaede aldrig vort nordiske Stammesprog i dets egentlig blomstrende Literatur-Periode; skiøndt den vel kan siges at være begyndt. Man har f. Ex. i det saakaldte Kongespeil, skrevet i Norge i det 13de Aarhundrede, Begyndelsen til en udviklet periodisk Stiil i det dogmatiske Foredrag. — Det danske Sprogs stilistiske Dannelse kan derfor heller ei siges at begynde førend der, hvor man erfarer Indvirkningen af fremmede Sprog, og det fortrinligen af det tydske, paa Udviklingen af et nyere dansk Bogsprog; og dette finder ikke Sted før i det 16de Aarhundrede. Men allerede da var ogsaa det nærmere Slægt-

skabsbaand i Talesproget med det islandske eller gammelnordiske Stammesprog for Aarhundreder siden forsvundet i Danmark; og vi ville finde, at det 16de Aarhundredes danske Sprogværker allerede ere saa beslægtede med vort Modersmaals nærværende Charakteer, at vi kunne indsee, at hvis man i det 16de Aarhundrede var kommen saavidt i videnskabelig Dannelse, som nu, da havde man ogsaa skrevet Dansk i en saadan stilistisk Form, der vilde have været lidet forskiellig fra den nærværende. Men Aandens Fattigdom giorde dengang endnu det danske Sprog fattigt og knapt i extensivt Hensyn.

Imidlertid er det dog i denne vort Skriftsprogs første Dannelsesperiode, som vi kunne sætte fra det 16de Aarhundredes Begyndelse til hen i de første Decennier af det 17de, at vi maae søge de ældste Bestanddele af den nærværende danske stilistiske Sprogcharakteer; og vi kunne endog fra denne Periode fremhæve Sprogprøver, som, i det mindste i enkelte Hensyn, fortiene den danske Stilists og Sprogdyrkers Opmærksomhed og Studium. Allerede i denne Periode udviklede sig national Eiendommelighed og indfødt Charakteer i det danske Sprog; men dets stilistiske Præg tabte meget af sin Kraft og Reenhed i den følgende Periode, som vi kunne regne fra det 17de Aarhundredes første Decennier, eller henimod dettes Midte, indtil Holberg. Med ham aabnedes en ny Dannelsesperiode for vort Modersmaal; men han stod dog kun ligesom paa Overgangspunktet til en ny Tid, hvis forbindende Led med den ældre han tillige udgiorde. Den tredie Periode i det danske Sprogs stilistiske Udvikling begynder med det 18de Aarhundredes anden Halvdeel, og naaer indtil vore Dage, uden nogen silbigere afgiørende Epokes videre Skillerum. Det er i denne Periode at vort Modersmaal er blevet til hvad det nu er; og det er derfor egentlig kun om den, at Talen kan være, naar man vil fremstille det danske Sprogs stilistiske Charakteer med Fuldstændighed, eller fra alle de Sider, hvorfra man i den Henseende pleier at betragte Sprogcharakteren.

This book is under n[illegible]
taken from [illegible]

